

**Procesi in odnosi v Vzhodni Aziji:
zbornik EARL**

Andrej Bekeš, Jana S. Rošker in Zlatko Šabič (ur.)

Ljubljana 2019

Procesi in odnosi v Vzhodni Aziji: zbornik EARL

Zbirka: *Studia Humanitatis Asiatica* (ISSN 2463-8900)

Glavna urednica zbirke: *Jana S. Rošker*

Uredniki zbornika Procesi in odnosi v Vzhodni Aziji – zbornik EARL: *Andrej Bekež, Jana Rošker in Zlatko Šabič*.

Lektoriranje: *Rok Janežič*

Tehnična urednica: *Jasna Bavec*

Recenzenta: *Mirjana Ule, Chikako Shigemori Bučar*

Oblikovanje in prelom: *Jure Preglau*

Založila: *Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani*

Izdal: *Raziskovalno središče za Vzhodno Azijo (EARL)*

Za založbo: *Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete*

Tisk: *Birografika Bori, d. o. o.*

Ljubljana, 2019

Prva izdaja

Naklada: *200 izvodov*

Cena: *24,90 EUR*

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca. / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/>

DOI: 10.4312/9789610602699

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga

COBISS.SI-ID=302585088

ISBN 978-961-06-0270-5

E-knjiga

COBISS.SI-ID=302628352

ISBN 978-961-06-0269-9 (pdf)

Kazalo

Andrej Bekeš, Jana S. Rošker, Zlatko Šabič: Spremna študija..... 5

IDEJNA STIČIŠČA

Marko OGRIZEK: Filozofski temelji konfucijanstva kot skupne idejne dediščine Vzhodne Azije 13

Têa SERNELJ: Konfucijanska prenova in Manifest za ponovno ovrednotenje kitajske kulture kot svetovne dediščine 35

Helena MOTOH: Politična kozmologija pasu in ceste – konceptualna struktura nove kitajske strateške pobude 57

Jana S. ROŠKER: Pomen poznavanja kitajske idejne zgodovine za razumevanje sodobne kitajske družbe: primer idejnega konstrukta »harmonije« in njegove interpretacije na kitajski celini ter na Tajvanu 71

KULTURNA DEDIŠČINA

Nataša VAMPELJ SUHADOLNIK: Zbirateljska kultura in vzhodnoazijske zbirke v Sloveniji 93

Blaž KRIZNIK, Im Sik CHO in Su KIM: Preobrazba mest v Vzhodni Aziji: Primerjava vključevanja javnosti v prenavo stanovanjskih sosesk v Južni Koreji in Singapurju..... 139

Matjaž URŠIČ: Kulturna dediščina v precepu med globalnim in lokalnim – primerjalna analiza vplivov urbanih kompetitivnih politik na tradicionalne tržnice v vzhodnoazijskih in evropskih mestih..... 161

JEZIKI IN PISAVE

Kristina HMELJAK SANGAWA: Makrostruktura predmodernih japonskih slovarjev: kitajski vzori in japonske inovacije..... 191

Andrej BEKEŠ: Kam so šle kitajske pismenke: modernizacija pisav na obrobju kitajskega kulturnega kroga..... 217

Mateja PETROVČIČ: Idejni razvoj obravnavanja pisave v petih vzhodnoazijskih regijah z vidika informacijskih tehnologij..... 235

INTERNI PROBLEMI IN IZZIVI

Nataša VISOČNIK: Priseljevanje na Japonskem:
pomanjkanje delovne sile in družbene spremembe261

Marjan SVETLIČIČ: Od ameriškega do kitajskega izzivanja:
med strahovi in realnostjo285

Marko HOČEVAR: En pas, ena cesta: vzpon Kitajske in gradnja
(kontra)hegemonije?.....317

Nina PEJIČ: Razumevanje vzpona Kitajske v znanosti o
mednarodnih odnosih337

MEDNARODNI ODNOSI

Zlatko ŠABIČ: Regionalizem v Vzhodni Aziji: smer jug-vzhod.....359

Maja BUČAR in Jana ARBEITER: Vzhodna Azija: od sledilcev do
vodilnih na področju raziskav in razvoja387

Saša ISTENIČ KOTAR: Vzhodna Azija: ključni varnostno-politični izzivi..... 409

O avtoricah in avtorjih427

Stvarno kazalo439

Spremna študija

Pričujoča knjiga pomeni mejnik v slovenskih raziskavah azijskih regij. Ta mejnik ima dvojni pomen: prvič nas opozarja na to, da je minilo prvo stoletje pedagoškega, pa tudi raziskovalnega in znanstvenega delovanja Univerze v Ljubljani. Ta monografija, ki je plod skupnih prizadevanj številnih posameznikov, je hkrati dokaz, da nam je v teh sto letih uspelo razviti kakovostno stroko, katere predmet je raziskovanje azijske oziroma, natančneje, vzhodnoazijske regije. Drugi, nič manjši pomen tega mejnika pa je v tem, da smo prav na področju vzhodnoazijskih študij nadvse plodno združili raziskovalno delo znanstvenic in znanstvenikov različnih disciplin. Pod strokovnim vodstvom uredniške ekipe s področij japonologije, sinologije in mednarodnih odnosov smo izdali resnično interdisciplinarno delo, ki predmet naših raziskav, torej Vzhodno Azijo, osvetljuje z najrazličnejših zornih kotov in zato nudi vrsto novih perspektiv za bolj poglobljeno razumevanje večplastne kompleksnosti njenih družb.

Knjiga je plod raziskovalnega dela v okviru dveh osrednjih institucij ljubljanske univerze, Filozofske fakultete (FF) in Fakultete za družbene vede (FDV). V okrilju prve, vodilne slovenske institucije na področju humanistike, so avtorji in avtorice tega knjižnega projekta pred dvajsetimi leti ustanovili novi Oddelek za azijske študije, ki se je na začetku delovanja osredotočal na dve področji, japonologijo in sinologijo. Po dobrem desetletju je delovanje razširil na področje koreanistike. Tak razvoj ne bi bil mogoč brez predanega in

vztrajnega dela strokovnjakinj in strokovnjakov s teh področij, ki delujejo na osnovi jezikoslovno-kulturoloških iztočnic.

Pričujoča monografija pa ne ostaja omejena na raziskave s področja humanistike. Dobra polovica strokovnih in znanstvenih spoznanj tega zbornika je rezultat študij družboslovcev in družboslovk, ki večinoma delajo na Fakulteti za družbene vede, kjer že dolga leta obstaja močna tradicija na področju proučevanja urbanizacije Vzhodne Azije, v zadnjem času pa je velik poudarek tudi na političnih vidikih razvoja te regije. In končno, FDV in FF sta leta 2016 ustanovili v evropskem kontekstu izjemno pomembno Raziskovalno središče za Vzhodno Azijo (EARL), eno redkih, ki na enem mestu združuje vse relevantne akterje v regiji: Kitajsko, Tajvan, Japonsko in Korejo. Interdisciplinarnost, ki opredeljuje pričujočo publikacijo, je mogoča prav zaradi skupnega dela strokovnjakov in različnih disciplin, ki so v okviru tega središča pridobili odlične možnosti meddisciplinarne izmenjave in sodelovanja. Strokovnjakinje in strokovnjaki z obeh navedenih fakultet so se odločili, da pripravijo to edinstveno publikacijo, ki bo procese in odnose v Vzhodni Aziji osvetlila z vidika različnih disciplin, ki jih gojijo na obeh fakultetah, pa tudi na drugih raziskovalnih in visokošolskih institucijah. In prav v tem je posebna vrednost te publikacije – z njo FDV in FF ponujata roko različnim disciplinam za skupne raziskovalne napore pri analizi aktualnih dogajanj. V tem kontekstu je projekt povsem skladen z akademskim poslanstvom, ki ga deli tudi Univerza v Ljubljani: dogajanja razumeti, ne samo popisovati.

Poglobljeno razumevanje Vzhodne Azije je namreč že dve desetletji v središču pozornosti svetovne javnosti, saj se prav v tej regiji najintenzivneje odvija prerazporeditev moči v mednarodni skupnosti. Njene družbe so v 21. stoletju na novo začrtale zemljevid napredka: ravnovesje ekonomske, če ne celo politične moči se iz evroameriške preveša v azijsko-pacifiško regijo. Ta preobrat nas sooča s številnimi problemi, ki so povezani s transformacijami materialnih in idejnih paradigem. Te spremembe ne določajo zgolj razvoja azijskih družb, temveč bistveno vplivajo tudi na mednarodne odnose v širšem smislu. Pri iskanju strateških rešitev za tovrstne probleme je treba v okviru kontekstov posameznih kulturnih in družbenih ozadij upoštevati širše perspektive. Te pa niso omejene zgolj na ekonomske in ekološke vidike, temveč vključujejo tudi politično in družbeno vlogo ideologij ter kulturno pogojenih vrednot, ki so osrednje epistemološke osnove, na katerih temeljijo najznačilnejše in trajne institucije teh družb.

Avtorice in avtorji zbornika torej prihajajo iz najrazličnejših strok dveh po metodološki in vsebinski zasnovi precej različnih ved. Kot že omenjeno, je zbornik

zaradi tega izrazito interdisciplinarne narave. Tovrstne konceptualizacije so se – kljub dejstvu, da je etiketa interdisciplinarnosti v zadnjih letih izjemno aktualna ter zato na deklarativni ravni izjemno modna in tako rekoč vseprisotna – doslej v praksi vselej izkazale kot precej problematične. Ta problematičnost je rezultat dveh različnih vprašanj, ki pa sta medsebojno povezani. Prvič gre za metodološko vprašanje, kako kvalitativne in kvantitativne metodologije posameznih prispevkov združiti v študijo tako, da bo v celoti vendarle delovala kot koherentna enota. Drugi vidik te problematike je povezan z bolj konkretnimi vprašanji, ki izhajajo iz divergentne uporabe posameznih metodoloških postopkov ter zato osvetljujejo različne vidike družbenih procesov in odnosov. Zato se poskusi povezovanja raziskovalnih rezultatov različnih ved, disciplin in sovpadajočih metodologij pogosto izjalovijo; tako imenovane »interdisciplinarne« študije so zato le redko koherentne celote, v katerih bi se posamezni prispevki dejansko dopolnjevali. Kako torej rešiti kvadrato tega kroga in napisati smiselno, enovito publikacijo, katere posamezni prispevki se v vsebinskem pogledu vzajemno povezujejo in nadgrajujejo, v metodološkem pa presegajo inkomenzurabilnost različnih referenčnih okvirov, v katere so vpeti?

Pri snovanju pričujoče knjige smo se te problematike od vsega začetka zavedali. Odločili smo se, da se bomo njenega reševanja lotili z dveh različnih vidikov. Pri tem je bilo najpomembneje zagotoviti, da bo imela naša knjiga koherentno rdečo nit, ki se bo pokazala tako na vsebinskem kot metodološkem področju. Zato smo delne študije in njihove parcialne metodologije povezali s krovnim področjem metodologije medkulturnih raziskav, ki tvori ozadje oziroma osnovo vseh konkretnih metodologij, ki so jih uporabili avtorji in avtorice posameznih prispevkov.

Zgodovinski razvoj, politično-ekonomske pogoje ter notranji ustroj dojemanja in interpretacij neevropskih kultur je v svojem temeljnem delu *Orientalizem* nazorno opisal Edward W. Said. Njegova kritika orientalizma kot znanstvene discipline, ki utemeljuje in pogojuje kolonialistični diskurz obravnavanja kultur, ki niso plod evropske tradicije, je hkrati kritika razmerja nasilja, ki se kaže v klasičnem odnosu med znanjem in oblastjo. Podobno kot feministična kritika zahodnih metodoloških procesov je tudi ona usmerjena proti metodi dojemanja in posredovanja v okviru strukture aktivnega (»zahodnega«) spoznavnega subjekta in pasivnega (»nezahodnega«) objekta spoznanja. Zahodni diskurzi »Vzhoda« namreč še vedno uporabljajo metodološke kriterije, ki temeljijo na prevladi ekonomske in politične oblasti. V tem okviru vsakršno soočenje nujno postane interpretacija na podlagi vrednostnega sistema, ki ga vsebinsko določa ideologija materialnega (civilizacijskega) napredka, metodično pa evropska formalna logika.

Upoštevanje temeljnih premis sodobnega medkulturnega raziskovanja zahteva nenehno refleksijo tovrstnih razmerij oblasti. Tega se zavedamo, tako kot se zavedamo tudi dejstva, da je soočanje z drugimi, tudi vzhodnoazijskimi kulturami ter njihovo dojetje in razumevanje vselej povezano s problematiko različnih jezikov, tradicij, zgodovin in socializacij. Zato so interpretacije različnih elementov in vidikov teh kultur nujno povezane z geografskim, političnim in ekonomskim položajem subjekta, ki jih interpretira, ter objekta, ki ga ta subjekt interpretira. Zato ni slučajno, da slovenske raziskave vzhodnoazijskih regij vselej nujno vključujejo problematiko prevajanja. Pri tem ne gre samo za jezikovno, ampak tudi za diskurzivno prevajanje, ki vključuje tolmačenje besedilnih in govornih struktur, kategorij, konceptov in vrednot v različnih socio-kulturnih kontekstih. V tem postopku nam je uspelo kvantitativne postopke izjemno pomembnih socioloških prispevkov lepo združiti z dosežki interpretativnih humanističnih ved. Pri vsem tem nas je vodil motiv, ki ga ni mogoče umestiti niti zgolj v okvire teženj po spoznavanju nekakšnih »tujih kultur« niti v okvire razumevanja nekakšnih »drugačnih modelov teorije«, temveč ga lahko opišemo kot potrebo po relativizaciji sistemov vrednot in struktur dojetja.

Druga raven, na kateri smo se želeli dokopati do vsebinske koherentnosti pričujoče knjige, je raven povezovanja posameznih študij in njihovih divergentnih raziskovalnih vprašanj. Na osnovi zgoraj opisanih načel sodobnih metodologij medkulturnega raziskovanja smo se odločili vzpostaviti vsebinsko strukturo, v kateri se bodo posamezni prispevki vzajemno nadgrajevali in dopolnjevali. Zato smo knjigo razčlenili na štiri vsebinske sklope, ki so razvrščeni na osi od splošnega k posebnemu. Takšna struktura bo bralstvu omogočala vzhodnoazijske družbe spoznavati na osnovi zgoraj opisane enotne metodološke oziroma teoretske zasnove in s pomočjo prehajanja iz splošnih, univerzalnih vidikov k bolj konkretnim in partikularnim posebnostim teh regij.

Prvi sklop z naslovom Idejna stičišča obravnava različne vidike vzhodnoazijskih miselnih in ideoloških tradicij, ki tvorijo skupno idejno dediščino tega področja. Pri tem gre v glavnem za konfucijanske elemente; medtem ko Marko Ogrizek predstavi njegove tradicionalne interakcije v celotni vzhodnoazijski regiji, nam Tea Sernelj ponudi kritično analizo in interpretacijo osrednjega dokumenta prenove tradicionalnih vrednot, tj. tako imenovanega »konfucijanskega manifesta«, ki je sredi 20. stoletja zakoličil vzhodnoazijski prepod konfucijanstva in sovpadajoče kulture. Helena Motoh se osredotoča na njegove sodobne ideološke konotacije, Jana S. Rošker pa v zadnjem prispevku tega sklopa poda kontrastivno analizo konfucijanskega prepoda na Tajvanu in v Ljudski republiki Kitajski.

Drugi sklop je osredotočen na kulturne posebnosti in izmenjave v vzhodnoazijski regiji. Prične se z za našo državo in njene medkulturne izmenjave nadvse pomembnim prispevkom o zgodovini in vplivu zbirateljske kulture vzhodnoazijskih umetniških artefaktov v Sloveniji, ki ga je napisala Nataša Vampelj Suhadolnik. Naslednji dve poglavji tega sklopa sodita na področje urbanih študij. Matjaž Uršič tematiko kulturne dediščine Vzhodne Azije umešča v precep med globalnim in lokalnim, medtem ko prispevek Blaža Križnika Im Sik Cho in Su Kim predstavi določene civilno-politične implikacije v procesu urbanih prenov skozi optiko primerjave med Južno Korejo in Singapurjem.

V naslednjem sklopu se Kristina Hmeljak Sangawa, Andrej Bekeš in Mateja Petrovčič posvečajo posebnostim vzhodnoazijskih jezikov in pisav. Medtem ko se Hmeljak Sangawa v svojem prispevku ukvarja z makrostrukturo predmodernih japonskih slovarjev skozi optiko razmerja med kitajskimi originali in japonskimi modifikacijami, se Bekešev prispevek osredotoča na širšo perspektivo transformacij pisav v državah kitajskega kulturnega kroga. Zadnji prispevek tega sklopa izpod peresa Mateje Petrovčič je posvečen izjemno aktualni tematiki sodobne digitalizacije kitajskih pismenk in drugih kompleksnih pisav v Aziji nasploh.

Četrti sklop sestavljajo prispevki s področja sociologije Vzhodne Azije. Sklop, ki nosi naslov Interni problemi in izzivi, vsebuje pet prispevkov, ki se z različnih vidikov posvečajo vprašanju, povezanim s strukturnimi, ideološkimi, ekološkimi in ekonomskimi osnovami vzhodnoazijskih družb. Prispevek Nataše Visočnik predstavi problematiko staranja prebivalstva in s tem povezano priseljevanje na Japonsko. Sledi mu prispevek Marjana Svetličiča, ki vprašanja notranjih izzivov mednarodnih povezav z Vzhodno Azijo obravnava z druge, obratne perspektive, torej z vidika zahodnih regij. Ta problematika je predstavljena na ozadju kritike orientalističnih imaginarijev tako imenovane kitajske »rumene nevarnosti«. Zadnja dva prispevka v tem sklopu obravnavata problem hegemonističnega vzpona Ljudske republike Kitajske: Marko Hočevnar se sprašuje o pogojih in posledicah tega vzpona skozi optiko politike »enega pasu in ene ceste«, medtem ko Nina Pejič bralstvu – prav tako na primeru Ljudske republike Kitajske – predstavi diskurze prenosa hegemonске moči.

Zadnji sklop, ki obravnava področje mednarodnih odnosov, vsebuje štiri prispevke, ki vsak na svoj način in vsak s svojega zornega kota opisujejo to področje. Ta poglavja so kot kamenčki v mozaiku spoznanja, saj nam kljub svojim partikularnostim v skupni izmeri ponudijo zanimivo podobo tega, kako se tovrstni odnosi in pripadajoči vzorci komunikacije odražajo na ozadju

vzhodnoazijskih tradicij in modernosti. Zlatko Šabič se v svojem prispevku posveča problemom in izzivom vzhodnoazijskih regionalizmov, medtem ko Maja Bučar in Jana Arbeiter v tem kontekstu obravnavata specifične vzhodnoazijske modele povezovanja razvoja znanosti in tehnologije. Zadnji prispevek tega sklopa, s katerim se knjiga zaključuje, je napisala Saša Istenič Kotar. V njem predstavi temo, ki je – če ne neposredno, pa vsaj posredno – za naše soočanje z Vzhodno Azijo precej relevantna, saj se osredotoča na najpomembnejše varnostno-politične strategije vzhodnoazijskih regij.

Tovrstni splošni uvidi so predpogoj za vsakršno resnično medkulturno študijo. Dokopati se do takšnih, na relativizaciji vrednot ter aksioloških in političnih struktur temelječih uvidov pa zahteva ne samo veliko časa in potrpljenja, temveč predvsem dobršno mero rahločutnosti. Le tako smemo upati, da v soočanju z vzhodnoazijskimi kulturnimi tradicijami in kulturno ter družbeno sedanostjo ne bomo samo kar naprej strumno korakali po poti najsmotrnejše racionalnosti in se počasi, a zanesljivo spremenili v strokovnjake in strokovnjakinje brez duha, ampak da bomo nekoč resnično lahko dokazali sposobnost, ki je v tem pogledu morda najpomembnejša: sposobnost neobremenjenega učenja.

IDEJNA STIČIŠČA

Marko OGRIZEK

Filozofski temelji konfucijanstva kot skupne idejne dediščine Vzhodne Azije

Povzetek

Konfucijanstvo spada med elemente, ki ne le povezujejo, temveč tudi pomagajo definirati vzhodnoazijsko kulturno sfero. Vendar pa se ob pristopanju k študiju konfucijanstva kot takega kaj hitro pokaže, da gre za izredno bogat in raznolik, zato pa težko zajemljiv pojem, ki v sebi nosi tudi številne napetosti: konfucijanstvo kot tradicija, ki že dve tisočletji in pol povezuje različne filozofske šole; kot izhodišče civilne religije ter politične doktrine konfucianizma; kot prenašalec specifičnega, na kulturni dediščini temelječega vrednostnega sistema – ki se mu uspe v različnih oblikah uveljaviti tako v ožjem kulturnem okolju Kitajske kot tudi širše. Pričujoči članek skuša predstaviti enega od pristopov k študiju konfucijanstva – in sicer s pomočjo metode primerjalne filozofije. Najprej skuša predstaviti filozofske temelje konfucijanstva ter očrtati podobo enovitega konfucijanskega etičnega nauka, nato pa s kontrastiranjem poglavitnih elementov konfucijanske tradicije na Kitajskem in Japonskem pokazati na odnos med univerzalnim in partikularnim, ki ga razvija tradicija. Tako se v članku pokažejo prednosti in pasti obravnave konfucijanstva kot opisane enotne filozofske tradicije.

Ključne besede: Vzhodna Azija, primerjalna filozofija, konfucijanska etika, konfucijanstva, *dao*

Abstract – The Philosophical Foundations of Confucianism as a Shared Ideological Heritage of East Asia

Confucianism is among the elements that not only connect, but in a way, help define the East-Asian cultural sphere. Nevertheless, when approaching the study of Confucianism as such, it soon shows itself to be an extremely rich and diverse, and, consequently, a hard to grasp notion that carries many tensions within itself. Confucianism as a tradition that for two and a half millennia has connected different philosophical schools; as the starting point of the civil religion and the political doctrine of Confucianism; as a transmitter of a specific, cultural heritage-based system of values – a system that managed to establish itself within the narrower cultural context of China, but also in the wider environment. This article tries to present one of the approaches to the study of Confucianism through the use of comparative philosophy. It tries to present the philosophical foundations of Confucianism and to show an outline of a unified Confucian ethical teaching; then to contrast certain main elements of the Confucian tradition in China and in Japan and thus the tense relationship between the universal and particular, which the tradition develops. Through such a presentation, both the pros and the cons of seeing Confucianism as a unified philosophical tradition can be evaluated.

Keywords: East Asia, Comparative philosophy, Confucian ethics, Confucianisms, Dao

1 Uvod

Konfucijanska idejna tradicija sodi med elemente, ki ne le povezujejo, temveč tudi pomagajo definirati vzhodnoazijsko kulturno sfero. Hkrati ta pojem predstavlja izziv na več ravneh.

Pričujoči članek poskuša ponuditi razmislek o tem, ali je v okviru študija konfucijanstva (ali, bolje, konfucijanstev) diskurz, ki od kanoničnih del vodi skozi bogato komentatorsko tradicijo ter obravnava pojme, ki so v njenem okviru odpirali razpravo o človeka vrednem življenju prek raznolikih geografskih, časovnih in disciplinarnih kontekstov, mogoče razumeti kot del enotnega, razvijajočega se in še vedno živega dialoga o konfucijanski etiki ali pa se je zaradi izjemne raznolikosti, ki jo je v dobrih dveh tisočletjih in pol v številnih oblikah ponudila tradicija, morda nemogoče sklicevati na kakršnokoli pravo filozofsko kontinuiteto.

Glavni del članka poskuša pokazati, na kakšen način konfucijanska misel v svojih začetkih obsega razmislek o pojmih etičnega, političnega in kulturnega ter kako fleksibilni so lahko njeni določeni idejni okviri. Zatem skuša na primeru Japonske, ene izmed dežel, ki so konfucijanstvo prevzele (med njimi je od Kitajske kot izvirne dežele konfucijanstva geografsko najbolj oddaljena), na kratko pokazati, da je konfucijanstvu kljub svojemu kulturno specifičnemu izvoru ter kulturno specifičnim okvirom in zahtevam v času razcveta

japonskega konfucijanstva v številnih pogledih uspelo ohranjati svoje osrednje pojmovno jedro, hkrati pa sprejeti raznolike značilnosti novega kulturnega okolja.

Članek nazadnje poskuša problematizirati pojem konfucijanstva v okviru primerjalne filozofije – hkrati pa kljub vsemu pokazati, zakaj ima ta akademska disciplina nepogrešljivo mesto v preučevanju konfucijanske idejne tradicije. Zaključí se z mislijo, da konfucijanstvo kot odprt, vključujoč in še vedno razvijajoč se diskurz prav zaradi svoje kompleksnosti in večplastnosti tudi v dobi globalnih diskurzov ponuja izredno bogat vir filozofskih uvidov, ki je hkrati globoko vpet v zgodovinsko realnost specifičnih vzhodnoazijskih skupnosti, a vendar vedno znova in znova odpira nikoli izčrpane dialoge tako o univerzalnosti kot o partikularnostih deljene človeške izkušnje.

2 Oris tradicije

Konfucijanstvo je pojem, ki so ga prvi zapisali zahodni misijonarji. Je torej pojem, ki izvira izven tradicije same, vendar kljub temu ni brez določenega ustreznika v vzhodnoazijskem svetu.

Ime je torej tradicija na zahodu dobila po Konfuciju (kar je nekoliko nerodna latinizirana oblika imena in spoštljivega naziva mojstra Konga (Kong Fuzi 孔夫子, 551–479 pr. n. št.)) iz države Lu – najstarejšega izmed velikih kitajskih mislecev). V kitajskem jeziku nauk ter z njim povezane socialne in politične sisteme dandanes razlikujemo s pojmi, ki vsebujejo različne pomenske odtenke: *ruxue* 儒学, *rujia* 儒家, *rujiao* 儒教 ali celo *kongjiao* 孔教, v slovenščini pa navadno uporabljamo dva pojma: konfucijanstvo – filozofski diskurz, ki so ga razvijali Konfucij in njegovi nasledniki – ter konfucianizem – normativni etični sistem, ki se je razvil v okviru prve reforme konfucijanstva v dinastiji Han 漢 (202 pr. n. št. – 220 n. št.) ter stoletja predstavljal temelj državnih ideologij in političnih sistemov v različnih vzhodnoazijskih deželah.

Nobenega dvoma ni, da je Konfucij resnična zgodovinska oseba, hkrati pa igra v tekstih, ki posredujejo njegovo misel, posebno vlogo modreca, ki je s časom pridobil svetniški položaj. Da bi razumeli konfucijanstvo in zakaj je Konfucijevo ime tako čislano, si moramo pobližje ogledati, kako se je tradicija sploh uveljavila, ohranjala in razvijala.

Konfucijanski kanonični teksti so bili dolgo veliki kitajski klasiki: *Shu jing* 書經 [Knjiga dokumentov], *Shi jing* 詩經 [Knjiga pesmi], *Yi jing* 易經 [Knjiga premen], *Liji* 禮記 [Knjiga obredja] in *Chunqiu* 春秋 [Pomladno-jesenski letopisi], ki naj bi jih po izročilu uredil sam Konfucij. Že iz naslovov je razvidno, da

Pet klasikov zaznamuje širok vsebinski razpon – od zgodovinskih opisov del svetniških pravladarjev do poezije, od napotkov za pravilno obredje do sistema za prerokovanje; v različnih obsegih pa so teksti tudi izhodišča različnim idejnim smerem kitajske filozofije.

Glavni poudarki v klasikih se dokaj razlikujejo od glavnih poudarkov Štirih knjig, ki tvorijo kasnejši konfucijanski kanon in med katerimi so tudi *Razprave*. *Lunyu* 論語 [*Razprave*] je sestavljen kot zbirka kratkih pogovorov med Konfucijem, njegovimi učenci in drugimi; tu ne gre za sistematizirano filozofsko besedilo. Dialoška je tudi druga od Štirih knjig, *Mengzi* 孟子, ki je dobila ime po Menciju (Meng Zi 孟子 372–289 pr. n. št.). Mencij je bil eden najvplivnejših Konfucijevih naslednikov, tekst, ki nosi njegovo ime, pa se je razvil v drugačnem času od Konfucijevega ter je bolj sistematičen in polemičen. Zadnji dve od Štirih knjig – *Daxue* 大學 [*Veliki nauk*] in *Zhongyong* 中庸 [*Nauk o sredini*] – sta pravzaprav poglavji *Klasika obredja*.

V dinastiji Han je konfucijanstvo na Kitajskem doživelo prvo reformo. V uradne ideologije je vladarska dinastija posvojila doktrinarne elemente konfucijanske tradicije, zatrla pa njeno odprtost in širino. Tako je ustvarila že omenjeni normativni etični sistem, ki ga imenujemo konfucianizem. Konfucija je pretvorila v skoraj religiozno figuro in simbol, česar, sodeč po mislih, ki so nam z izročilom posredovane kot njegove, bržkone ne bi odobral. Dinastija Han je tako za kar nekaj časa povzročila zamrlost odprtega konfucijanskega filozofskega diskurza, konfucijanska tradicija pa se je zatem večinoma ohranjala s pomočjo centraliziranega izobraževalnega sistema in uradniških izpitov.

Mislec, s katerim je konfucijanstvo doživelo naslednji vrhunec, je živel skoraj tisočletje zatem. To je bil Zhu Xi 朱子 (1130–1200); uvrščamo ga na konec dolge vrste učiteljev, ki so v dinastiji Song 宋 (960–1279) z oživljanjem konfucijanskega filozofskega diskurza poskušali odgovoriti na izzive, ki sta jih konfucianizmu skozi stoletja postavila daoizem in budizem. Zhu Xi je sintetiziral nauke svojih predhodnikov ter ponudil obsežen in urejen filozofski sistem. Poleg tega je preoblikoval uradno konfucijansko šolanje na Kitajskem ter predružačil konfucijanski kanon.¹ Njegova šola človeškosti in strukture (*xinglixue* 性理學)² je pomenila razvoj konfucijanske misli v smeri poglobljenega in izčrpnega metafizičnega sistema, ki je združeval elemente konfucijanske, daoistične in budistične tradicije. Zhu Xijev nauk se je v kasnejših stoletjih širil in pomembno vplival na miselni razvoj konfucijanskih

1 Prav Zhu Xi je poudarek s *Petih klasikov* prenesel na *Štiri knjige*.

2 Zahodna akademska sfera je to strujo poimenovala »neokonfucijanstvo«.

tradicij okoliških dežel, med drugim Koreje in Japonske. Postal je podlaga novim konfucianizmom ter bil nenehen intelektualni izziv prihodnjim konfucijanskim mislecom.³

Nazadnje pa se je bilo v vseh deželah, v katerih si je pridobilo vpliv, konfucijanstvo primorano spopasti z izzivi modernizacije. Na Kitajskem (in dalje na Tajvanu) se je tako kot odgovor na zgodovinsko gibanje 4. maja porodila nova oblika konfucijanskega diskurza *xin rujia* 新儒家, ki jo v slovenščini prevajamo kot moderno konfucijanstvo, medtem ko je splošna zavest konfucijanske tradicije v Koreji in na Japonskem ob pretresih 20. stoletja počasi poniknila.

3 Konfucijanstvo kot filozofija

Konfucijanstvo in konfucianizem sta bila v zgodovinskem smislu izhodišče in podlaga mnogoterim praksam, zato sta bolj kompleksna pojma, kot se morda zdi na prvi pogled. Kiri Paramore v knjigi o japonskem konfucianizmu⁴ izpostavi širino in kompleksnost zgodovinskih primerov konfucijanske prakse:

Konfucijanska praksa (...) je bila odvisna od zgodovinskega konteksta. Znala je biti mešanica različnih elementov, ki bi jih danes lahko opisali s pridevniki, kot so religiozni, politični, književni, umetniški, izobraževalni, znanstveni in medicinski, ter z mnogimi drugimi. Konfucianizem je/je bil torej v določenih oblikah religija, v določenih politična znanost, spet v drugih pa literarna praksa ali medicinska tradicija. Najpogosteje je bil konstelacija vseh teh in še drugih elementov. Narava takšne konstelacije se je razlikovala glede na zgodovinski trenutek in družbo, v kateri se je konfucijanstvo pojavilo (Paramore 2016).

Paramore opiše različne izraze konfucijanske prakse ter s tem ponudi izhodišče pomembnemu vprašanju: Kako je mogoče iz takšne raznolikosti izluščiti nekaj, kar bi predstavljalo skupno idejno podstat, in ali se tak projekt sploh izplača?

Pristopati k različnim oblikam konfucijanstva in konfucianizma ne more biti preprosto in že od samega začetka zahteva multidisciplinarnost – s tem pa se zastavi tudi vprašanje o ustreznih raziskovalnih metodah. Če so pristopi h konfucijanski tradiciji različni, lahko rečemo, da večkrat ciljajo na različne vidike. Hkrati pa je lahko vsakršno kategorialno razkosavanje arbitrarno in

3 Med njimi je morda najbolj znan Wang Yangming 王陽明 (1427–1529) s svojim »naukom o srčni zavesti« (*xinxue* 心学).

4 Angleški jezik razlike med konfucijanstvom in konfucianizmom ne pozna.

nasilno. Takšnih napetosti skorajda ni mogoče enkrat za vselej razrešiti. Tudi filozofskemu študiju konfucijanstva bi lahko marsikdo očital prav pomanjkajne čuta za neverjetno paleto različnih izrazov, ki jih ponuja tradicija.

Prav tu pa se zdi, da v večji meri pride do izraza zgoraj opisana razlika, s katero angleščina ne razpolaga. Konfucianizem in konfucijanstvo sta namreč nerazdružljivo povezana, vendar pa sta tudi v določeni napetosti, ki se pokaže različno glede na kulturni, zgodovinski in družbeni kontekst. Resnična razlika med konfucijanstvom in konfucianizmom, če ni le zgodovinska, se nemara pokaže ravno v njuni obliki in namenu: v diskurzivni odprtosti enega in doktrinalni zaprtosti drugega. Konfucijanstvo je v tem smislu dinamičen in odprt pojem, ki je lahko podlaga povezanosti različnim zgodovinskim izrazom tradicije.

Huang Chun-chieh pravi:

Poleg tega pa, ker vzhodnoazijska konfucijanstva obstajajo sredi, ne pa čez in nad kulturnimi izmenjavami in interakcijami držav Vzhodne Azije, jih ne moremo razumeti kot eno, zakoličeno in nespremenljivo intelektualno obliko, ki izvira in je bila rigidno definirana že pred več kot 2.600 leti na polotoku Shandong na Kitajskem. Pozorni moramo biti na to, da je šla tradicija skozi nenehen in še vedno potekajoč dvatisočleten proces razvoja širom Vzhodne Azije. Ne le, da so vzhodnoazijska konfucijanstva s časom napredovala; prilagodila so se tudi različnim okoljem, s katerimi so se soočala, tako da konfucijanska tradicija v vsakem okolju jasno odseva določene lastnosti kraja, medtem ko vanje še naprej vnaša osrednje vrednote konfucijanstva (Huang 2018, 76, 77).

Huang torej meni, da ne moremo govoriti o enem konfucijanstvu – konfucijanstev je več; morda toliko, kolikor je lokalnih okolij, v katerih se je tradicija uveljavila. Vendar pa hkrati meni, da lahko temeljne konfucijanske vrednote preživijo proces kulturne in časovne rekontekstualizacije.

Tako se torej zdi, da je mogoče takšne vrednote v vseh teh različnih kontekstih kljub vsemu preučevati, hkrati pa je to opozorilo, da je takšna zmožnost prevzemanja novih lastnosti v novih kulturnih okoljih morda že vsebovana v konfucijanski filozofski tradiciji in jo je zato treba upoštevati že na samem začetku. Konfucijanski pojmi v takšnih procesih v odprtem dialogu različnih skupnosti pridobivajo na kompleksnosti – konfucijanstvo pa kot diskurz, ki ni vezan na bogove in metafizične predpostavke, temveč se v svojem bistvu nanaša na življenje, ki je vredno človeka kot človeka, takšne procese ne le lahko preživi, temveč se, ob upoštevanju zgodovinskih partikularnosti, v njih bogati.

4 Filozofski temelji konfucijanstva

Seveda pa se tudi filozofskega pristopanja k študiju konfucijanstva ne gre lotevati naivno. Tradicija namreč poseduje določene značilnosti, ki bistveno vplivajo na njen razvoj in so temeljnega pomena za njeno razumevanje.

Rosemont in Ames pri svojem pristopu h konfucijanski etiki tako najprej opozorita na jezikovne razlike: ne le, da konfucijanski pojmi izhajajo iz drugačnega kulturno-jezikovnega ozadja in so del drugačnih »pojmovnih skupkov«, temveč se tudi klasični kitajski jezik obnaša drugače kakor evropski jeziki (Ames in Rosemont 2016, 17–21), iz katerih izhajajo pojmovni sistemi, ki danes prevladujejo v globalnih filozofskih diskurzih. Pristopati h konfucijanski etiki pomeni v prvi vrsti pristopati k jeziku, v katerem se je ta porodila in razvijala: eden od naporov filozofskega pristopa h konfucijanskim pojmom pa je skušati razumeti temeljne predpostavke, na katerih so osnovani, razumeti njihov referenčni okvir.

Prav zaradi zgoraj omenjene lastnosti konfucijanske misli, da se prilagodi različnim kulturnim okoljem, v katerih se je razvijala, konfucijanski pojmi posedujejo neverjetno širino. Prevodi pojmov so tako nujno približki, ki se od izvirnika morda razlikujejo na tako temeljni ravni, da lahko brez previdnega ravnanja že nehote izgubimo njihovo širino in globino ali jih obremenimo s pomenskimi odtenki, ki so jim povsem tuji. Tako Rosemont in Ames zagovarjata tezo, da konfucijanske etike kljub elementom, ki jih morda na prvi pogled prepoznamo,⁵ ni mogoče preprosto zvesti na eno od poglobitvenih klasičnih vej etike, ki jo je razvijala zahodna filozofija,⁶ temveč gre pri konfucijanski etiki za etični sistem *sui generis*, ki na zahodu še nima preproste ustreznika (ibid., 14).

Konfucijanstvo je ena najstarejših filozofskih tradicij in hkrati tradicija, ki je bila zmožna dve tisočletji in pol odpirati dialog o človeka vrednem življenju v različnih kulturnih, zgodovinskih in disciplinarnih kontekstih. Da je tako, je morda zaslužno prav eno temeljnih del konfucijanske tradicije – Konfucijeve *Razprave* –, poleg njih pa podoba modreca Konga, ki je v njih predstavljen. Konfucij v *Razpravah* namreč kljub temu da se v dialogih in rekih, ki so v tekstu predstavljeni, pokaže slika kompleksnega etičnega sistema, nikjer ne podaja sistematičnega filozofskega nauka, temveč učence predvsem nagovarja k lastnim etičnim naporom.

5 Konfucijanstvo na primer vsebuje tako določeno obliko »zlatega pravila« kakor tudi pojme »univerzalnih kreposti«, vendar pa oboje gradi na drugačnih temeljnih predpostavkah.

6 Deontološke, utilitaristične ter etike kreposti.

Konfucijanska filozofija se je skozi stoletja in tisočletja razvijala predvsem v obliki obsežnih komentarjev in interpretacij kanoničnih del ali celo komentarjev komentarjev, hkrati pa je omogočala razvoj izvirnih, času in prostoru primernih uvidov. Konfucij je namreč trdil: »Posredovalec sem, ne ustvarjam novega« (*Lunyu*, 7.1). Toda njegova filozofska pot je že spočetka zakoličila precej skrajno reinterpretativno dejavnost, ki ji je konfucijanstvo še danes zapisano.

Na tem mestu se zato zdi smotrno lotiti orisa filozofskih temeljev nauka na način, ki ga tradicija razvija sama: z branjem kanoničnih tekstov in spremljajočim komentiranjem. Seveda so bili vsi v nadaljevanju predstavljeni konfucijanski pojmi skozi stoletja deležni še dosti podrobnejše obravnave in kopice različnih dodatnih interpretacij, vendar pa se za potrebe tega članka zdi preudarno omejiti se na čiste temelje, kot so predstavljeni v *Razpravah* (ter nekoliko tudi v *Menciju*).

Kot dober uvod v obravnavo konfucijanskih pojmov lahko služi naslednji sestavek, ki predstavi tri ključne pojme konfucijanske etike:

Mojster je dejal: »Ljudje si želijo premoženja in časti. Če ju pridobimo tako, da ob tem zaidemo s poti (*dao* 道), ju ne bi smeli imeti. Ljudje prezirajo revščino in nečast. Če vanju zapademo, ker smo ostali na poti, se ju ne bi smeli izogibati. Kako bi si plemenitnik (*junzi* 君子), ki opusti sočlovečnost (*ren* 仁), lahko zaslužil svoj naziv? Sočlovečnosti plemenitnik ne opusti niti za čas enega obroka. Kadar se mu mudi, se je oklene. Kadar je v težavah, se je oklene.«⁷

Odstavek na prvi pogled vsebuje preprost razmislek o tem, česa si ljudje želijo in česa ne, hkrati pa na enem mestu predstavi tri ključne pojme konfucijanske etike: pot (*dao* 道), plemenitnik (*junzi* 君子) in sočlovečnost (*ren* 仁).

Dao 道⁸ se v delu pojavi na več kot osemdesetih mestih in je osrednji filozofski pojem konfucijanskih, pa tudi drugih klasičnih kitajskih idejnih tradicij. Pismenka je sestavljena iz radikala, ki pomeni »hoditi« ali »iti preko«, in radikala, ki ponazarja »glavo« (gre za stilizirano podobo las in očesa). V *Knjigi dokumentov* je pismenka prvič uporabljena v smislu kopanja kanalov in »usmerjanja« reke, da ne bi prestopala struge (*Shu jing*, Xia shu). Številni pomenski odtenki pojma, ki so se razvili, se lepo pokažejo že v tej podobi. Ti so

7 子曰：「富與貴是人之所以欲也，不以其道得之，不處也；貧與賤是人之所以惡也，不以其道得之，不去也。君子去仁，惡乎成名？君子無終食之間違仁，造次必於是，顛沛必於是。」 (*Lunyu*, 4.5).

8 Pri razlagi pojmov se ponekod močno naslanjam na leksikon izrazov, ki ga ponujata Rosemont in Ames v uvodu v svoj filozofski prevod *Razprav* (Rosemont & Ames 1998).

na primer: voditi skozi, pot, cesta, način, metoda, umetnost, nauk, razložiti, povedati in doktrina.

Ta pojem je prisoten v različnih kitajskih filozofskih tradicijah, zato moramo konfucijansko pot opredeliti v razmerju do drugih.

Mojster je rekel: »Shen, moja pot preveva vseobsegajoča enotnost.« Učenec Zeng je odgovoril: »Da.« Mojster je odšel in ostali učenci so začeli spraševati: »Kaj pomenijo te besede?« Zeng je odgovoril: »Pot našega mojstra pomeni potruditi se do konca (*zhong* 忠) ter postaviti se v kožo drugega (*shu* 恕). To je vse.«⁹

Dao je torej pot, ki poseduje vseprevejajočo enotnost: je način, ki ga ljudje delijo. V tem smislu je pot ljudem skupna izkušnja, skupen način sobivanja in hkrati urejevalno načelo takšnega sobivanja. Ker je skupna izkušnja ljudi odprta in kompleksna, je odprt in kompleksen tudi pojem *daota*; enako velja za kreposti (*de* 德), ki ohranjajo *dao* – skoznje pa v konfucijanski filozofiji potekajo meje med etično, socialno in politično filozofijo, ki so večkrat zabrisane.¹⁰

V zgornjem odstavku sta predstavljena še dva pojma. *Zhong* 忠 sestavlja ta radikala za »sredino« in »srce (ali srčno zavest)«. Gre za konfucijansko vrednoto, ki jo večkrat prevajamo s pojmom »zvestobe« ali v smislu »potruditi se za drugega po svojih najboljših močeh«. Tudi tu se pokaže omejenost prevajanja kitajskih pojmov. Winnie Sung v članku »Zhong in the Analects with Insights into Loyalty« pokaže, kako drugačno je lahko delovanje pojmov »zvestobe« in *zhong* (Sung 2018). Medtem ko zvestoba pomeni poseben odnos in ne nujno zavezanosti drugim etičnim načelom, je *zhong* zmeraj vpet v pojem same poti.

Drugi zgoraj predstavljeni pojem je *shu*, ki ga lahko prevajamo kot »sočutje« – še boljše pa opisno, kot »zmožnost postaviti se v kožo drugega«. Kot tak nastopa tudi v sestavku, v katerem je zastavljeno konfucijansko zlato pravilo:

Zi Gong je vprašal: »Ali obstaja ena beseda, po kateri se lahko ravnamo vse življenje?« Mojster je odgovoril: »To je *shu* 恕: ne stori drugemu, česar si sam ne želiš.«¹¹

9 子曰：「參乎！吾道一以貫之。」曾子曰：「唯。」子曰。門人問曰：「何謂也？」曾子曰：「夫子之道，忠恕而已矣。」(Lunyu, 4.15).

10 Zabrisane pa so tudi druge meje med kategorijami, ki so se vzpostavile v okviru evropskih tradicij in ki jih konfucijanstvu ne gre vsiljevati – to so na primer meje med naravnim in družbenim, med posameznikom in skupnostjo itd.

11 子貢問曰：「有一言而可以終身行之者乎？」子曰：「其恕乎！己所不欲，勿施於人。」

Dao torej poseduje vsepovezujočo enotnost, hkrati pa ga (na tem mestu) podpirata pojma, ki pomenita »potruditi se za dobro drugega« ter »ne storiti drugemu slabega«. Pot torej ni nekaj zakritega ali težko razumljivega, pa vendar od človeka zahteva jasen napor. Konfucijanski *dao* ni le pot, ki nam je dana in ji je treba le še ubogljivo slediti. *Dao* je pojem, ki hkrati prenaša, kar je že bilo – prenaša celoto človeške izkušnje –, in je vendar v vsakem trenutku prisoten in živ.

Dao torej zajema različne vidike človeškega življenja ter je način in prostor, kjer se ljudje srečujejo in sobivajo. Seveda pa ne gre le za opisni pojem – kot številni drugi pojmi v konfucijanstvu in kitajski filozofiji nasploh *dao* poseduje ključno etično dimenzijo in zahteva določeno predanost. Tako poseduje tudi najvišji smisel: harmonično sobivanje pomeni najvišji izraz človeštva. Človek je temeljno vpet v takšno urejenost – je odgovoren zanjo.

O tem priča tudi naslednji odstavek:

Mojster je rekel: »Človek je tisti, ki lahko razširi pot. Pot ne more razširiti človeka.«¹²

Človek je torej nerazdružljivo vpet v prenos, interpretacijo in izoblikovanje poti – pot ni nekaj onkraj ali nad. Konfucij je sicer razpravljal tudi o pojmih neba (*tian* 天) in njegove volje, ki sta za človeka nedosegljiv urejevalec in urejevalno načelo; omenjal je na primer duhove ter opravljal predpisano čaščenje, vendar pa se je v svojih naukih vedno znova vračal k etičnemu življenju človeka ter do nadsvetnega vzdrževal agnostično držo.¹³

Pot zahteva človeka, ki preudarno sprejema, kar mu je bilo posredovano; človeka, ki aktivno sooblikuje skupno izkušnjo – z dejanjem in besedo; človeka, ki svojo izkušnjo posreduje naprej, kakor jo je bil prejel sam, ter s tem obogati življenja svojih naslednikov. V tej luči je treba razumeti tudi konfucijanski projekt, ki je v središču konfucijanske reinterpreterativne dejavnosti in je še eden izmed temeljev konfucijanske filozofije. To je načelo »pravilnosti imen (*zhengming* 正名)«.

Konfucij je o tem dejal:

Če imen ne uporabljamo pravilno, jezik ne odgovarja redu. Če jezik ne odgovarja redu, zadev ne moremo privedi do uspeha. Če zadev ne moremo privedi do uspeha, izvajanje obredja in glasbe ne bo cvetelo. Ko izvajanje obredja in glasbe ne cveti, zakoni in kazni niso pravilno odrejeni.

12 子曰：「人能弘道，非道弘人。」(Lunyu, 15.29).

13 Za njegov pogled na duhove glej npr. Lunyu, 6.22, 7.21, 11.12.

Če zakoni in kazni niso pravilno odrejeni, ljudje ne vedo, kako se obnašati. Zato plemenitnik pazi, da imena uporablja tako, da jih je mogoče pravilno izgovoriti ter da se je, ko so izgovorjena, v dejanju mogoče po njih ravnati. Ko gre za tisto, kar izgovori, ni v dejanju plemenitnika nič nepazljivega.¹⁴

Načelo »pravilnosti imen« brez dvoma pomembno oblikuje nadaljnji razvoj konfucijanskega filozofskega projekta, ker jasno začrta potrebo po tem, da konfucijanski plemenitnik zmeraj razmišlja v smeri praktičnega – da se torej nenehno posveča etiki, ki je življenjska, hkrati pa konfucijanski filozofski projekt vedno napravi za političnega. Način, s katerim se konfucijanci lotevajo razjasnitve in zastavljanja pojmov, ne more biti le abstrakten napor, katerega namen bi bil dokopati se do najvišje resnice – imena se nanašajo neposredno na družbene vloge in prakso. Kot taka že v osnovi – v svoji »pravilnosti« – učinkujejo kot neke vrste etični kompas ter poziv k delovanju v skladu s pravilno potjo.

Vendar po drugi strani *dao* kot tisto, po čemer se ljudje ravnaajo, prav zaradi svoje takšnosti za Konfucija ne more biti podlaga togim legalističnim načelom. Če kaj, Konfucij zavrača vodenje ljudi le s pomočjo zakonov.

Mojster je rekel: »Če ljudi upravljamo z zakoni in med njimi ohranjamo red s kaznimi, se bodo izogibali kazni, a ne bodo poznali sramu; če jih vodimo s krepostjo (*de* 德) in med njimi ohranjamo red z obredno spoštljivostjo (*li* 禮), bodo razvili občutek sramu in se poboljšali.«¹⁵

Diskurz o pravih imenih torej ni tog legalistični diskurz, temveč živahen in živ filozofski diskurz ter poziv h kreposti. V zvezi z *daotom* Konfucij govori o pojmu kreposti (*de* 德), ki pa je v konfucijanskem izročilu predmet razprav – tako po svojem številu kakor po svojem ontološkem statusu. V vsakem primeru je tu umestna pripomba Amesa in Rosemonta, da konfucijanskih kreposti (ali odličnosti) ni mogoče razumeti psihologizirano, kot da so pogojene z razumom ali kot da pripadajo posamezniku, temveč relacijsko (Ames in Rosemont 2016, 112).

V tem smislu pa je tudi pojem avtoritete v konfucijanstvu vezan na odnose, ki jih gojijo krepostni vladarji, ne pa na absolutni vladarski položaj.

14 名不正，則言不順；言不順，則事不成；事不成，則禮樂不興；禮樂不興，則刑罰不中；刑罰不中，則民無所措手足。故君子名之必可言也，言之必可行也。君子於其言，無所苟而已矣 (*Lunyu*, 13.3).

15 子曰：「道之以政，齊之以刑，民免而無恥；道之以德，齊之以禮，有恥且格。」 (*Lunyu*, 2.3).

Mojster je dejal: »Kdor vlada s krepostjo, je kakor zvezda severnica. Zvezda severnica ohranja svoje mesto in mnogotere zvezde se obračajo po njej.«¹⁶

Pot povezuje ljudi, in čeprav ločuje med položaji, ki jih ljudje v danem trenutku zasedajo, v vseh vlogah in trenutkih od ljudi zahteva krepostno in aktivno (so)delovanje. Na podlagi takšne zasnove deluje tudi konfucijansko načelo kraljeve poti (*wangdao* 王道). Vladar je nekdo, ki mora vladati s krepostjo in ne z zatiralskimi zakoni. Mencij celo pravi, da lahko ljudje, ki jih vodijo slabi vladarji, takšne vladarje odstavijo.¹⁷ Konfucijanska tradicija v svojih političnih idejah tako strogo nasprotuje avtokratski vladarski drži, ki se je kot zgodovinska realnost žal znova in znova uveljavila pod vplivom konfucianistične ideologije.

24

Konfucijanstvo pojem plemenitega celo prevzame kot svoj in iz pojma, ki izvorno predstavlja plemiškega človeka, razvije pojem, ki predstavlja človeka plemenitih odnosov. Ta pojem je že omenjeni »plemenitnik« (*junzi* 君子).

Plemenitnik je pojem, ki je izvorno pomenil princa ali sina plemenite družine, v konfucijanskem kontekstu pa plemenitost postane tudi metaforična in označuje človeka, ki je dosegel določeno raven samovzgoje. V skladu s prej zastavljeno predstavitvijo kreposti plemenitnik tudi ni nekdo, ki bi svojo individualnost okopal v svoji plemenitosti, temveč je, ravno obratno, nekdo, ki plemenitost gradi z razvijanjem že omenjenih relacionalnih odličnosti: gre za človeka, ki samega sebe aktivno udejanja z izpopolnjenimi odnosi, ki jih goji kot član širše skupnosti.

O plemenitniku v *Razpravah* med drugim piše:

Mojster je dejal: »Plemenitnik razume, kar je prav (*yi* 義); malenkostnež razume, kar mu je v osebno korist (*li* 利).«¹⁸

Plemenitnik si torej jemlje, kar je prav (ali »pravičnost«), za svoje vodilo in se ne poskuša okoristiti na račun drugih. Oba pojma – tako »pravičnosti« kot »osebne koristi« – pa sta znova par, ki globoko zaznamuje vzhodnoazijsko etično tradicijo.¹⁹

Pravičnost je pojem, ki pokaže tudi naravo konfucijanske etične naravnosti. Pismenka namreč predstavlja »ovco« in »orožje« – v tem smislu njen

16 子曰：「為政以德，譬如北辰，居其所而眾星共之。」(*Lunyu*, 2.1).

17 Glej npr. *Mengzi* 2.15.

18 子曰：「君子喻於義，小人喻於利。」(*Lunyu*, 4.16).

19 Mencij o tem razpravlja celo na samem začetku dela, ki nosi njegovo ime (glej *Mengzi*, 1.1).

pomen morda izhaja iz pravilnega načina obredne daritve. Med drugim kaže na to, da konfucijanska etika ni etika, ki bi izhajala iz abstraktnih idealov dobrega in zlega v odnosu do kakršnegakoli absoluta –, temveč je vse-skozi pragmatično in celo estetsko naravnana. Pri konfucijanski pravičnosti gre torej za tisto, kar je »primerno«, in tisto, kar je »prav« v določeni situaciji – da lahko človek takšen »prav« prepozna, pa mora pri sebi nenehno razvijati odnos s krepostjo.

Mojster je dejal: »Plemenitnik skuša izpopolniti dobre lastnosti, ne pa slabih. Malenkostnež se obnaša ravno obratno.«²⁰

Plemenit človek je torej nasprotje malenkostneža. Je človek, ki razvija sočlovečnost, modrost in pogum (*Lunyu*, 14.28). Je človek, ki si prizadeva za skromnost, spoštljivost, velikodušnost in pravičnost (*Lunyu*, 5.16). Je človek, ki zasleduje krepost – takšen človek pa je osvobojen številnih življenjskih tesnob. Misel, da krepost prinaša kvaliteto v življenje, je prisotna v različnih delih *Razprav*. Plemenit človek tako sicer povzdigne samega sebe, povzdigne pa vedno tudi tiste, ki ga obdajajo. Konfucijanska tradicija ne pripisuje vrednosti temu, da se človek povzpne nad ostale – človek mora storiti, kar je v dani situaciji v skladu s krepostjo, zase in za druge.

In s tem so zastavljeni temeljni medčloveški odnosi, ki jih je Mencij opisal v skladu z naslednjimi vrednotami:

»Med očetom in sinom naj bo naklonjenost (*qin* 親); med vladarjem in ministrom naj bo pravičnost (*yi* 義); med možem in ženo naj bo razlika (*bie* 別); med starejšimi in mlajšimi naj bo red (*xu* 序); med prijatelji naj bo resnicoljubnost (*xin* 信).«²¹

»Prav« se zmeraj udejanja v okviru medčloveških odnosov in družbenih vlog. Rosemont in Ames zato trdita, da lahko konfucijanski etični sistem razumemo kot neke vrste »etiko vlog«. ²²

Pravično in plemenitnika povezujeta še dva pomembna pojma, ki predstavljata temelje vzgoje:

Mojster je dejal: »Plemenitnik, ki se široko pouči (*xue* 學) o kulturi (*wen* 文) in svoje učenje umeri z obredno spoštljivostjo (*li* 禮), lahko ohrani svojo smer, ne da bi prestopil, kar je prav.«²³

20 子曰：「君子成人之美，不成人之惡。小人反是。」(*Lunyu*, 12.16).

21 父子有親，君臣有義，夫婦有別，長幼有序，朋友有信。

22 Za različne vidike argumenta, ki takšno tezo podpira, glej Rosemont & Ames 2016.

23 子曰：「君子博學於文，約之以禮，亦可以弗畔矣夫！」(*Lunyu*, 6.27).

Učenje (ali izobrazba) je nekaj prijetnega in cilj samemu sebi – nikakor ni namenjeno temu, da bi se človek s svojim znanjem proslavil (*Lunyu* 1.1); poleg tega človeka privede do kreposti. V tem smislu Konfucij v poučevanju ne priznava razrednih razlik (*Lunyu* 15.39). Pojem kulturnega, ki je zajet tudi v pojmi obredja in glasbe, je prav tako eden temeljev etične vzgoje – človek iz teh kontekstov preprosto ne more izstopiti, ker zaznamujejo vse vidike njegovega življenja.

Konfucijevo lastno poučevanje je v *Razpravah* opisano takole:

Mojster je posredoval nauke o štirih zadevah: o kulturi (*wen* 文), o pravilnem delovanju (*xing* 行), o trudu po najboljših močeh (*zhong* 忠) ter o držanju besede (*xin* 信).²⁴

26

Mojster je učil različne vidike kulture in etike, hkrati pa je učil, da se mora človek za druge zmeraj potruditi po najboljših močeh in da mora držati besedo. Jezik Konfucijevih pogovorov se tudi na tem mestu izkaže varljivo preprost – pot očem ni posebej skrita; a če Konfucij v svojih naukih ni rad podajal obsežnih definicij predstavljenih pojmov, je svoje učence vendarle zmeraj pozival k lastnemu naporu ter razvijanju praktičnega razumevanja in realnih zmožnosti.

Glavna krepost, ki je prisotna v celotnih *Razpravah*, nikjer pa ni posebej definirana, je temeljna krepost sočlovečnosti (*ren* 仁). Sočlovečnost je pravzaprav osrednji pojem kreposti v konfucijanski etiki. Sestavljata jo radikal »človeka« in radikal »števíla dva«. Sočlovečnost je brez dvoma kompleksen in večplasten pojem, v katerem so lahko združene tako ideje kreposti sočloveške naklonjenosti in ljubezni, dobrotljivosti in širokosrčnosti, pa tudi kreposti predanega delovanja in celo dobrega vladanja. Sočlovečnost na neki način ponazarja kompleksen napor harmoničnega sobivanja – projekt, v katerem je brez dvoma udeležen vsak človek.

Kljub temu je v *Razpravah* zapisano:

Mojster je dejal: »Nisem še spoznal človeka, ki bi zares ljubil sočlovečnost, ali takšnega, ki bi zares sovražil, kar je v nasprotju z njo. Kdor jo ljubi, ne ceni ničesar višje; kdor sovraži, kar je v nasprotju z njo, ne bi nikoli dovolil, da bi mu kaj takšnega prišlo blizu. Obstaja kdo, ki je za vsaj en dan vso svojo moč vložil v sočlovečnost? Takšnega še nisem spoznal. Dvomim pa tudi, da obstaja kdo, ki ne bi imel dovolj moči za to – tudi takšnega še nisem spoznal.«²⁵

24 子以四教：文，行，忠，信。(*Lunyu*, 7.25).

25 子曰：「我未見好仁者，惡不仁者。好仁者，無以尚之；惡不仁者，其為仁矣，不使不仁者加乎其身。有能一日用其力於仁矣乎？我未見力不足者。蓋有之矣，我未之見也。」(*Lunyu*, 3.6).

Sočlovečnost je torej pojem, h kateremu Konfucij učence poziva znova in znova, hkrati pa svari, da gre za krepost, ki zahteva neizčrpiljiv napor. Ne gre torej za abstrakten pojem kreposti, temveč za poziv k temeljnemu naporu človekovega življenja z ljudmi – tak napor se v resnici nikoli ne izčrpa, hkrati pa je edini pravi način, da se človek udejanji kot človek.

Tudi sočlovečnost se nazadnje pokaže kot praktična krepost in je tesno povezana z drugimi ključnimi vrednotami konfucijanske tradicije. V nekem odlomku mojster You (in ne Konfucij) pravi:

Plemenitnik se posveča temeljem. Ko ti stojijo, pot požene iz njih. Sinovska spoštljivost (*xiao* 孝) in bratska ljubezen (*ti* 悌) – ali nista to temelja sočlovečnosti?²⁶

Sinovska spoštljivost je v konfucijanski tradiciji osrednja praktična vrednota in večkrat nastopa kot temelj sočlovečnosti. Pomembno vlogo igra tako v *Razpravah*²⁷ kot v *Menciju*, posvečen pa ji je celo lastni klasik *Xiaojing* 孝經 [Klasik sinovske spoštljivosti]. Na ključno vlogo družine pri razumevanju konfucijanske etike opozarjata tudi Rosemont in Ames, ki v svojem prevodu *Klasika sinovske spoštljivosti* razpravljata o pomenu, ki ga metafora družine vnaša v konfucijansko etiko. Rosemont in Ames namreč menita, da se ravno na tem mestu pokaže še ena temeljna razlika med konfucijansko etiko in etičnimi sistemi, ki jih je razvijala Evropa: medtem ko si vse tradicionalne evropske etike za izhodišče jemljejo posameznika, so pri konfucijanski etiki razmerja, ki jih v prvi vrsti ponazarja družina, celo bolj temeljna od njega (Rosemont in Ames 2009, 1–6).

Sočlovečnost je torej napor harmoničnega sobivanja, ki se začne v družini in je kot taka tudi osrednji napor konfucijanskega projekta. A če je v *Razpravah* ta pojem uporabljen še kot splošna in vseobsegajoča krepost, je v *Menciju* sočlovečnost že mnogo bolj sistematično določena – in sicer kot ena od štirih univerzalnih kreposti, na podlagi katerih Mencij utemelji svojo znamenito teorijo »človeškosti kot dobre (*xingshan* 性善)«.

V *Menciju* je zapisano:

Mencij je dejal: »Na podlagi situacijskega občutja, ki ji pripada, je postavljena za delovanje, ki je dobro. To mislim, ko pravim, da je človeškost (*xing* 性) dobra. Če ljudje počnejo, kar ni dobro, tega ne moremo očitati njihovim prirojenim zmožnostim. Vsi ljudje imajo v srcu (*xin* 心) sočutje; vsi imajo v srcu sram in odpor; vsi imajo v srcu skromnost in vsi imajo v

26 君子務本，本立而道生。孝弟也者，其為仁之本與！(Lunyu, 1.2).

27 Glej tudi Lunyu, 1.11, 2.5; Mengzi, 8.58 in drugje.

srcu občutek, da je nekaj prav in nekaj ni. Srce, ki pozna sočutje, je začetek sočlovečnosti; srce, ki pozna sram in odpor, je začetek pravičnosti; srce, ki pozna skromnost, je začetek obredne spoštljivosti, in srce, ki čuti, da je nekaj prav in nekaj ni, je začetek modrosti. Sočlovečnost, pravičnost, obredna spoštljivost in modrost nam niso dane od zunaj, temveč jih imamo vsi. Kdor misli drugače, je premalo razmislil. Zato pravijo: 'Išči in boš našel. Zanemari in boš izgubil.' Nekateri ljudje posedujejo petkrat toliko kakor drugi, tretji spet neštetokrat več, to pa zato, ker mnogi pač ne zmorejo razviti svojih prirojnih zmožnosti.«²⁸

Mencijanska teorija človeškosti kot dobre je sicer doživela številne kritike (npr. Xunzija 荀子 (313 pr. n. št. – 238 pr. n. št.)), a je imela tudi izjemen vpliv na nadaljnji razvoj konfucijanske misli. Gre za sistematizacijo idej konfucijanskih kreposti ter eno od pglavitnih idej konfucijanske tradicije. Poleg tega navedeni odstavek opisuje še ključna pojma, ki sta v konfucijanski tradiciji nerazdružljivo povezana – »človeškost (*xing* 性)« in »srce ali srčna zavest (*xin* 心)«.

Človeškost (*xing* 性) je pismenka, ki je sestavljena iz radikala za »srce« ter radikala za »poganjajočo rastlino«. Mencij meni, da so vsi ljudje po svoji človeškosti obdarjeni s štirimi kalčki (*siduan* 四端) univerzalnih kreposti – te so: sočlovečnost, pravičnost, obredna spoštljivost in modrost, ki temeljijo na situacijskem občutju človekovega srca;²⁹ človeškost kot tisto, kar določa človeka kot človeka, poseduje določen normativni značaj, hkrati pa je zopet pojem, ki kliče k naporu.

Pismenka za »srce« (*xin* 心) je piktogram, ki ponazarja obliko srčnih žil in je sprva zares predstavljala organ. Tudi srce pa je kot pojem kasneje doživel pomemben razvoj in ga zdaj po navadi prevajamo s precej bolj kulturno specifičnim izrazom, torej »srčna zavest«. V pojmu je večkrat zajeta prepletenost čustev, želja, misli, volje in intuicije, ki niso razdeljeni kakor v evropski filozofski tradiciji; hkrati pa je »srčna zavest« v svojem temeljnem ustroju zavezana odnosu z univerzalnimi krepostmi.

Nazadnje se zdi prav na tem mestu primerno spregovoriti še o konfucijanskem pojmu dobrega (*shan* 善). Ames in Rosemont znova izpostavita, da v konfucijanski tradiciji pojem »dobrega« izvorno nikoli ni uporabljen kot dobro

28 孟子曰：「乃若其情，則可以為善矣，乃所謂善也。若夫為不善，非才之罪也。惻隱之心，人皆有之；羞惡之心，人皆有之；恭敬之心，人皆有之；是非之心，人皆有之。惻隱之心，仁也；羞惡之心，義也；恭敬之心，禮也；是非之心，智也。仁義禮智，非由外鑠我也，我固有之也，弗思耳矣。故曰：『求則得之，舍則失之。』或相倍蓰而無算者，不能盡其才者也。(Mengzi, 11.6).

29 Kot primer Mencij navaja občutek nelagodja, ki naj bi ga, ko je soočen s prizorom otroka, ki bo zdaj zdaj padel v vodnjak, začutil vsak (Mengzi, 3.6).

v abstraktnem smislu. *Shan* je zmeraj dobro v smislu »dobro za nekaj« ali »dobro za nekoga« (Ames in Rosemont 1998). Gre torej za načelo, ki je znova in znova izpeljano iz praktičnih življenjskih situacij ter ni zavezano nečemu absolutnemu. Ko govorimo o dobrem v smislu konfucijanske misli, je torej treba »dobro« zmeraj razumeti v kontekstu zgoraj predstavljenih pojmov – v kontekstu nauka, ki si prizadeva za življenje, v katerem človek izpolnjuje samega sebe kot del harmonične skupnosti: najprej v družini, potem širše v družbi. Nenazadnje pa se izrazi tudi kulturno zgodovinsko.

5 Vprašanje mej filozofskega pristopa

Ko so temelji konfucijanskega etičnega sistema, kot je predstavljen v kano- ničnih tekstih, zarisani, pa je treba vendarle izpostaviti tudi nekatere posebnosti, ki se pokažejo s takšnim pristopom. Preučevanje kanoničnih tekstov je namreč filozofsko zanimivo. Tako lahko konfucijanstvo kot komentatorska in interpretativna tradicija predstavlja odprt in razvijajoč se dialog o človeku in njegovem življenju; pa vendar gre, kot že poudarjeno, za dialog, ki je star okoli 2600 let in ki je potekal v zelo različnih kontekstih. Zato je treba tudi na ravni filozofskih značilnosti nauka pokazati, kako lahko na videz enaki pojmi vodijo do zelo različnih miselnih sistemov. Hkrati je treba izpostaviti druge dejavnike, ki so vplivali na razvoj konfucijanstva v različnih deželah.

Chen Lai izpostavi grobo delitev vrednot, ki se v diskurzu različnih konfuci- janskih skupnosti pokažejo kot vodilne, ter opozori, da do takšnih delitev ne pride le s filozofskim razvojem:

Gledano z vidika vrednostne orientacije družbenega življenja, lahko reče- mo, da je kitajsko konfucijanstvo med krepostmi poudarjalo »sočloveč- nost«³⁰ (*ren* 仁), v korejskem konfucijanstvu so poudarjali »pravičnost« (ali *yi* 義), v japonskem pa »biti do kraja zvest« (*zhong* 忠). Če si to ogle- damo pobliže, vidimo, da kitajsko konfucijanstvo poudarja »postavljati se na mesto drugega« (*ren* in *shu* 恕), korejsko poudarja pravičnost (ali primernost) in umerjenost (*jie* 節), japonsko pa zvestobo (*zhong* 忠) in pogum (*yong* 勇). Te razlike in poudarki v omenjenih državah niso le aksi- ološki, temveč tudi kulturni. Zaključki, ki jih lahko potegnemo v vzhod- noazijskih primerjalnih študijah, ne vzniknejo le na ravni kanonične lite- rature in filozofije, temveč tudi na področju sociologije in antropologije (Chen 2018).

30 Eden od možnih novejših prevodov tega pojma, ki je v članku uporabljen na tem mestu, je »consummate persons/conduct«. V slovenščini ohranjam »sočlovečnost«.

Chen Lai torej izpostavi potrebo po multidisciplinarnem pristopu k študiju konfucijanstva, še vedno pa ne zanika privilegiranega statusa filozofije kot tiste, ki se na poseben način približa konfucijanskemu dialogu o etičnem. Zdi pa se tudi, da si pri študiju konfucijanstva zgodovina idej in primerjalna filozofija, med katerima večkrat obstaja določena napetost, ne bi smeli biti v napoto – delovati bi morali z roko v roki.

Za natančnejši oris nekaterih posebnosti prenašanja nauka iz enega kulturnega okolja v drugega si je koristno z več vidikov ogledati primer Japonske, ki je med konfucijanskimi (in konfucianističnimi) deželami geografsko najbolj oddaljena od Kitajske in njene tradicije. Hkrati pa je okno razvoja konfucijanstva na Japonskem dosti ožje kakor v zgoraj opisani zgodovini kitajskega konfucijanstva. Najsilovitejši razmah je konfucijanstvo na Japonskem namreč doživelo šele v 17. stoletju – v obdobju Edo 江戸 (1600–1867).

30

Obdobje Edo se prične leta 1603, ko Tokugawa Ieyasu 徳川家康 (1543–1616) združi Japonsko in ustanovi svoj šogunat. S tem se je pojavila potreba po novi civilni ideologiji, ki bi pomagala vzdrževati stabilnost in mir v novonastali državi. Ideologija, ki si v tem obdobju na Japonskem izbori vodilno mesto, je konfucianizem, ki ga najbolj navdihujejo že omenjeni kitajski misleci iz obdobja Song in Ming 明 (1368–1644). Gre torej za nov val konfucianizma na Japonskem, ki ga iz Koreje prinesejo vračajoči se japonski zavojevalci in ki v marsičem odlično ustreza novi japonski politični realnosti. Takšen konfucianizem zaznamuje najrazličnejše vidike življenja ter sproži najrazličnejša gibanja – s pomočjo naturalizacije pa postaja tudi vse bolj prežet z elementi japonske družbe in kulture.³¹

Novo konfucianistično gibanje na Japonskem ima tudi svoje posebnosti. Če se je na Kitajskem nauk stoletja ohranjal s pomočjo centraliziranega izobraževalnega sistema, so bili konfucijanci na Japonskem predvsem zasebni učitelji (de Bary 2005, 69); njihova misel se je trudila prilagajati družbeni realnosti, ki je zaznamovala Japonsko obdobja Edo. Ni torej čudno, da sta se v družbi, ki je povečevala zvestobo gospodarjem in pogum na bojišču, tudi v konfucijanski misli, ki so jo Japonci prevzemali, »zvestoba« in »pogum« zavihtela na vrh hierarhije vrednot. Ni čudno, da so se v strogo hierarhizirani družbi z lastno avtohtono religijo razvili interesi, posebej značilni za japonski konfucianizem:

(...) jasneje pa se je vse to pokazalo v tipičnem konfucijanskem interesu za človeško zgodovino, v kateri se pokažejo nespremenljivi zakoni človeškega obnašanja in politične moralnosti. Kot se je razvijal na Japonskem, je ta študij prevzel obliko, ki ni imela predhodnic v kitajski izkušnji. Osredotočala se je, na primer, na vprašanje legitimnosti šogunalne in cesarske

31 Za podrobnejši opis procesa naturalizacije konfucianizma na Japonskem glej Nakai 1980.

oblasti ter na nepretrgano linijo nasledstva vladarskih hiš, kar je kasneje pripeljalo do gibanja za obnovitev cesarske vladavine. To je omogočilo vzpon novega nativizma: gibanja nacionalnega učenja, ki je prispevalo k študiju japonske literature in obnovitvi šintoizma. Sčasoma sta se ta trenda zlila v intenziven nacionalizem, ki je zavestno zavrgel kitajske vplive, medtem ko je še vedno uporabljal ključne elemente velike zapuščine konfucijanske intelektualne in moralne vzgoje (de Bary 2005, 5).

Konfucijanstvo je bilo kot tradicija, ki ponuja širok in izdelan pojmovni aparat, dovolj fleksibilno, da je bilo na Japonskem podlaga izrazito japonskim študijam. Njihova raznolikost – od religije, literature in politične znanosti do medicine – je, kot omenjeno, tudi na Japonskem takšna, da konfucijanstva ne moremo preprosto zvesti na njegove filozofske temelje; hkrati se zdi, da ga sočasno ni mogoče preprosto v celoti odrezati od njegovih filozofskih korenin. Tudi na področju filozofije tako lahko pokažemo na kritični razvoj, ki ga je konfucijanski nauk doživljal v tem okolju.

Številni japonski konfucijanci so nasprotovali Zhu Xijevemu miselnemu sistemu. Med njimi sta bila na primer vplivna učitelja Itô Jinsai 伊藤仁斎 (1627–1705) in Ogyû Sorai 荻生徂徠 (1666–1728). Prvi je pozival k etiki vsakdanjega in sekularnega ter k opustitvi vseh neživljenjskih praks samovzgoje, ki naj bi jih v Zhu Xijev sistem po njegovem mnenju zasejal predvsem budizem, drugi pa je skozi obravnavo klasičnih konfucijanskih pojmov razvijal nauke, ki jih lahko razumemo bolj kot politično znanost.

Med njunima naukoma pa se pokaže tudi širina različnih pojmov, ki jo zmore tradicija celo znotraj enotnega referenčnega okvira. Tudi Jinsai in Sorai razpravljata o »sočlovečnosti«. Jinsai jo vidi kot naklonjenost in ljubezen, za Soraija pa je sočlovečnost krepost, ki vladarjem omogoča pomiriti »kraljestvo pod Nebom«. Oba razpravljata o »pravičnosti«. Ta je za Jinsaija v komplementarnem paru s sočlovečnostjo temelj »poti človeštva« (*rendao* 人道), za Soraija pa so to predvsem temeljna načela predpisanega obredja. Oba razpravljata o teoriji »človeškosti kot dobre«. Za Jinsaija je to temeljni potencial človeka, da deluje v skladu s krepostmi in se vzgaja z vsakodneвно etično prakso; za Soraija je to brezpredmetna razprava, ki naj bi jo sprožil Mencij, ker je rad polemiziral z drugimi šolami. Zaključki, do katerih se dokopljeta Jinsai in Sorai, so zelo različni, vendar pa oba še vedno spadata v konfucijansko filozofsko tradicijo.³²

Tudi japonski misleci so torej vsak po svoje razvijali pojme, ki so jih prevzeli od kitajske filozofske tradicije, ter se naslanjali na dela predhodnikov – vključevali so

32 O razlikah med Jinsaijem in Soraijem podrobneje razpravljam v članku: Ogrizek 2016.

se v tradicijo, ki se je raztezala od Kitajske in Koreje do Japonske. Če je torej mogoče reči, da je golo poznavanje kanoničnih tekstov konfucijanstva nezadostno za poglobljeno razumevanje prostrane konfucijanske tradicije, se zdi obsežni projekt konfucijanske etike kot filozofskega diskurza še zmeraj nekaj, česar ne moremo zanemariti. Zdi se tudi, da lahko pravilni filozofski pristop opiše tako razvoj misli posameznih dežel kakor razvoj konfucijanske etike kot povezane tradicije.

Konfucijanstvo tako ponuja bogat etični nauk, ki je sicer naravnan h konkretnemu, a ima kljub temu moč, da ohranja živ filozofski dialog o univerzalnem. Vsaka nova zgodba, v kateri takšen dialog poteka med različnimi kulturnimi konteksti in v njihovem okviru, ga kot dinamičen in živ proces le še obogati. Študij različnih konfucijanstev se zato pojavlja tako v kontekstu študije kulturnih dejavnikov – kontekstu, ki se konfucijanstvu tudi v njegovih filozofskih temeljih zdi ključnega pomena – kakor v kontekstu filozofskega preučevanja konfucijanske etike kot take.

Oba pristopa gresta zopet z roko v roki.

6 Zaključek

Če je konfucijanstvo na Kitajskem, Japonskem, v Vietnamu in Koreji povezano tudi s študijem kulturnih, zgodovinskih in lokalnih kontekstov, se zdi, da s tem študije konfucijanske filozofije, sploh v kontekstu današnjih primerjalno-filozofskih študij, ne izgubljajo svoje moči ter lahko s črpanjem iz globokega vodnjaka konfucijanske tradicije še vedno pripomorejo k novim filozofskim razpravam v času, ko se zdijo obnovljeni globalni etični diskurzi ključnega pomena. Diskurz, ki o konfucijanstvu zdaj poteka tudi na globalni ravni, pa se da prav tako videti kot še eno novo in zanimivo oblika konfucijanstva.

Če gre pri različnih izrazih konfucijanstva kljub vsemu za tradicijo, ki je sicer bogata in kompleksna, vendar vedno odpira pogovor o vrednotah, ki so jih na podlagi razumevanja svoje kulturne dediščine predstavili Konfucij in njegovi nasledniki – vrednotah, ki so dve tisočletji in pol bistveno vplivale na razvoj miselnih tradicij Vzhodne Azije –, je študij konfucijanstva v vseh oblikah, tudi primerjalno-filozofski, še vedno pomemben projekt.

Zahvala

Pričujoči članek je rezultat raziskovalnega dela v okviru raziskovalnega programa Azijski jeziki in kulture (P6-0243), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Literatura in viri

- Ames, Roger T. in Henry Rosemont Jr. 1998. *The Analects of Confucius: A Philosophical Translation*. New York: Ballantine Books.
- Chen, Lai. 2018. »Historical and Cultural Features of Confucianism in East Asia.« V *Confucianisms for a Changing World Cultural Order*, urednika Roger T. Ames in Peter D. Hershock, 102–111. Honolulu: University of Hawai'i Press. doi: 10.2307/j.ctv3zp05k.10.
- De Bary, Wm Theodore et al., ur. 2005. *Sources of Japanese Tradition*. New York Chichester, West Sussex: Columbia University Press.
- Huang, Chun-chieh. 2018. »Why Speak of »East Asian Confucianisms?« V *Confucianisms for a Changing World Cultural Order*, urednika Roger T. Ames in Peter D. Hershock, 75–86. Honolulu: University of Hawai'i Press. doi: 10.2307/j.ctv3zp05k.8.
- Lunyu 論語 [Razprave]. s.d. Chinese Text Project. <http://ctext.org/analects>.
- Mengzi 孟子 [Mencij]. s.d. Chinese Text Project. <https://ctext.org/mengzi>.
- Ogrizek, Marko. 2016. »Pojmi poti, kreposti in dobrega v konfucijanskih naukih Itôja Jinsaija in Ogyûja Soraija.« V *Konfucij in globalizacija: antični in sodobni konfucijanski diskurzi*, urednici Jana S. Rošker in Barbara Pihler Ciglič, 65–80. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Paramore, Kiri. 2016. *Japanese Confucianism, A Cultural History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rosemont, Henry Jr. in Roger T. Ames. 2009. *The Chinese Classic of Family Reverence: A Philosophical Translation of the Xiaojing*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- . 2016. *Confucian Role Ethics: A Moral Vision for the 21st Century?* Tajpej: National Taiwan University Press.
- Shu jing 書經 [Knjiga dokumentov]. s.d. Chinese Text Project. <https://ctext.org/shang-shu>.
- Wildman Nakai, Kate. 1980. »The Naturalization of Confucianism in Tokugawa Japan: The Problem of Sinocentrism.« *Harvard Journal of Asiatic Studies* 40/1: 157–199. doi: 10.2307/2718919.

Téa SERNELJ

Konfucijanska prenova in Manifest za ponovno ovrednotenje kitajske kulture kot svetovne dediščine

Povzetek

Pričujoče poglavje predstavi, analizira in kritično ovrednoti temeljni manifest druge generacije modernega konfucijanstva. Ta dokument, ki je bil objavljen leta 1958 v Hongkongu, jasno in natančno opredeljuje vsebine in cilje modernega konfucijanstva kot nove filozofske struje, ki je vzniknila kot odgovor na družbenopolitično situacijo, v kateri se je znašla Kitajska v prvi polovici 20. stoletja. Osrednji cilj tega dolgega eseja je bil svetovni javnosti, predvsem pa zahodnim sinološkimi krogi, predstaviti resnično obličje tradicionalne kitajske miselnosti in kulture, in preko njega odpraviti orientalistične in esencialistične predsodke, ki so temeljili na nerazumevanju, predvsem pa na prevladujočih napačnih interpretacijah paradigmatičnih temeljev kitajske idejne tradicije, ki so prevladale v zadnjih stoletjih. Razkrivanje teh predsodkov v *Manifestu* temelji na bolj objektivnem vrednotenju in vnovičnem preučevanju osrednjih idejnih konceptov kitajske kulture, predvsem konfucijanske filozofije etike, ki bi po mnenju avtorjev lahko predstavljala platformo za izgradnjo nove etike na globalni ravni. Dokument je še danes pomemben vir informacij o idejnih temeljih in ciljih konfucijanske prenove, ki predstavlja osrednjo neokonservativno gibanje sodobne L. R. Kitajske in Tajvana, delno pa tudi Koreje in Vietnama. Zato nam lahko poznavanje njegove vsebine pomaga bolje razumeti tudi ideje in ideologije sodobnih vzhodnoazijskih družb.

Ključne besede: moderno konfucijanstvo, druga generacija, *Manifest za ponovno ovrednotenje kitajske kulture kot svetovne dediščine*, modernizacija, demokracija, *xinxiing zhi xue*

Abstract – Confucian Renovation and the Manifesto to Re-Evaluate Chinese Culture as World Heritage

The present chapter presents, analyses and critically evaluates the Manifesto of the second generation of Modern Confucianism. This document that was published in Hong Kong in 1958, clearly and precisely defines the contents and goals of Modern Confucianism as the new philosophical current that emerged as a response to the socio-political situation in which China found itself in the first half of the 20th century. The main goal of this long essay was to present to the world public, and in particular to Western sinologists, the true value of traditional Chinese thought and culture, in order to reflect and possibly eliminate the orientalist and essentialist prejudices based on misunderstanding, and above all the prevailing false interpretations of the paradigmatic foundations of the Chinese conceptual traditions that have dominated over the last few centuries. The disclosure of these prejudices in the Manifesto is based on a more objective evaluation and re-examination of the central ideational concepts of Chinese culture, in particular the Confucian philosophy of ethics, which, according to the authors, could represent a platform for building a new ethics on a global level. The document is still an important source of information of the ideational foundations and goals of the Confucian renovation, which represents the central neo-conservative movement of today's China and Taiwan, and partly also Korea and Vietnam. Therefore, understanding of the Manifesto can help us better comprehend the ideas and ideologies of modern East Asian societies.

Keywords: Modern Confucianism, Manifesto for re – evaluation of Chinese culture as the world heritage, Modernization, Democracy, *xinxing zhi xue*

1 Filozofska struja modernih konfucijancev

Moderno konfucijanstvo *Xinrujia* ali *Xin ruxue*¹ se je kot nova filozofska struja na Kitajskem začela razvijati na začetku 20. stoletja in se izgradila po letu 1958, ko so predstavniki druge generacije modernih konfucijancev, ki so živeli in delovali na Tajvanu in v Hongkongu, objavili *Manifest za ponovno ovrednotenje kitajske kulture kot svetovne dediščine* [Wei Zhongguo wenhua jinggao shijie renshi xuanyan

1 V angleščini (in drugih zahodnih jezikih) se ta termin večinoma prevaja z dobesedno prevedenim terminom novo konfucijanstvo (New Confucianism). Ker pa se je za prevajanje kitajskih terminov *li xue*, *dao xue* ali *xinxing xue*, ki označujejo konfucijanske diskurze dinastij Song in Ming, na Zahodu udomačil izraz neokonfucijanstvo (Neo-Confucianism), v zahodnih virih pogosto prihaja do zamenjave obeh struj, saj pomeni neokonfucijanstvo isto kot novo konfucijanstvo. Zato v slovenščini za prevod naziva te struje raje uporabljamo opisni prevod moderno konfucijanstvo, ki je primeren tudi zaradi tega, ker se je ta miselna struja veliko ukvarjala z vprašanji kitajske modernizacije. Pri tem naj omenimo tudi dejstvo, da se razen z nazivom *Xin ruxue* ta miselna struja včasih označuje tudi s terminoma, kot sta *Dangdai xin ruxue* (sodobno novo konfucijanstvo) ali *Xiandai xin ruxue* (moderno novo konfucijanstvo).

为中国文化敬告世界人士宣言] (v nadaljevanju *Manifest*). Ta dokument jasno in natančno opredeljuje vsebine in cilje modernega konfucijanstva kot nove filozofske struje, ki je vzniknila kot odgovor na družbenopolitično situacijo, v kateri se je znašla Kitajska v prvi polovici 20. stoletja.

Kompleksen položaj Kitajske konec 19. stoletja je botroval rojstvu novih idejnih in kulturnih smernic, s pomočjo katerih naj bi se lažje soočala z izzivi modernizacije, ki je z vdorom zahodnih imperialističnih sil prodirala na Kitajsko. Čeprav je bilo v tem obdobju konfucijanstvo oziroma konfucianizem² označeno za glavnega krivca za zaostalost Kitajske, so modernokonfucijanski filozofi prav v izvornem konfucijanstvu videli velik potencial za uveljavitev moralno-etičnega sistema demokratične kitajske družbe, ki bi bil sposoben zapolniti vrzel izpraznjenosti vrednot in duhovne praznine kot posledice modernizacije sodobnih družb, zgrajenih na kapitalističnih temeljih. Filozofija modernih konfucijancev torej ni samo poskus vzpostavitve novih idejnih smernic, ki bi Kitajski omogočile kar najbolj učinkovit in uspešen prehod v globalizirano sodobno družbo, temveč je projekt, ki v sebi nosi tudi potencial za vzpostavitev nove etike na globalni ravni. Filozofski sistem modernega konfucijanstva zaobjema področja epistemologije, ontologije, metafizike, etike, morale, filozofske antropologije in estetike.

V procesu modernizacije kitajske družbe in kulture se je večina modernih konfucijancev ukvarjala z razlikami med zahodno in kitajsko filozofijo. Iskali so primerno ogrodje, s katerim bi prepoznali različne značilnosti obeh miselnih sistemov kot osnove za interpretacijo razlik med zahodno in kitajsko kulturo. Ko so se spoznali z osrednjimi idejnimi strujami zahodne filozofije, so si prizadevali razlagati kitajsko filozofijo in tradicijo na podlagi lastnega razumevanja le-te. Pri tem procesu sta bila temeljna ponovno ovrednotenje in reinterpretacija kitajske idejne tradicije in kulture. Kitajska filozofija 20. stoletja se je torej začela z odkritjem zahodne filozofije in refleksijo lastne idejno kulturne tradicije. Pri tem je seveda iskala načine za takšno reformiranje kitajske kulture, ki bi ustrezalo zahtevam modernizacije, hkrati pa tudi racionalno utemeljitev in rekonstrukcijo tradicionalnih pogledov na osrednje koncepte kitajske filozofije, kot so nebo oziroma narava ali kozmos (*tian*), *dao*, človeškost (*xing*) sočlovečnost (*ren*), moralo in etiko (*de*), posameznika, družbo. Na splošno so moderni konfucijanci sledili premisi, po kateri so vprašanja notranje resničnosti kozmosa, substance bivajočega in absolutnega vprašanja, ki določajo pomen človeškega življenja (Rošker

2 Konfucianizem (*rujiao* 儒教) se nanaša na državno doktrino oziroma nacionalno ideologijo, konfucijanstvo (*rujia* 儒學 ali *rujia* 儒家) pa na filozofski nauk oziroma filozofske teorije (Rošker 2013, 43).

2013, 53). Kot taka so ta vprašanja bistvena za vzpostavitev nove, moderne družbe, kot tudi za ohranitev integrirane in neodtujene kulturne identitete Kitajcev in Kitajk.

Struja modernega konfucijanstva je vzniknila iz poskusa vzpostavitve sinteze zahodne in tradicionalne kitajske misli, pri čemer je bil ta poskus definiran s krizo obeh diskurzov (ibid., 75). Vase je vsrkala določene elemente zahodne filozofije, ob tem pa iskala tudi izhodišča za njihovo kritično refleksijo. Prizadevala si je torej za novo interpretacijo kitajske filozofije, osnovano na metodah, ki povezujejo moderna in zahodna stališča (Cheng 2002, 375). Ideali modernih konfucijancev tako niso bili omejeni samo na prizadevanje za revitalizacijo in rehabilitacijo lastne idejne tradicije. S tega vidika je bilo jasno, da so lahko začeli intelektualni proces modernizacije konfucijanstva samo na podlagi njegove sinteze z idejami, uvoženimi iz evroameriške filozofije, saj je ta predstavljala kulturno ozadje, iz katerega se je modernizacija pravzaprav razvila.

Filozofsko gibanje modernega konfucijanstva delimo na tri generacije. Večina avtorjev *Manifesta* je, kot že omenjeno, sodila v tako imenovano drugo generacijo, ki je delovala od ustanovitve Ljudske republike Kitajske, tj. od leta 1949 pa do 1995. Njeni predstavniki so bili Fang Dongmei (1899–1977), Tang Junyi (1909–1978), Xu Fuguan (1903–1982) in Mou Zongsan (1909–1995).

2 Temeljne značilnosti in filozofske vsebine

Predstavniki druge generacije so po ustanovitvi Ljudske republike Kitajske leta 1949 zapustili domovino. Xu Fuguan in Mou Zongsan sta se pred režimom Mao Zedonga in njegovim strogim nadzorom nad intelektualci umaknila na Tajvan, Tang Junyi v Hongkong, Fang Dongmei pa v Indijo in pozneje v Združene države Amerike. Na prvi dan leta 1958 pa so formalno objavili idejne smernice za ponovno ovrednotenje kitajske kulture in njenih tradicionalnih konceptov s pomočjo teoretskih metod, prevzetih iz zahodne filozofije, v obliki slavnega *Manifesta*, ki mu kitajski teoretiki in teoretičarke še danes pravijo *Magna carta* filozofije modernega konfucijanstva. Vsebino in pomen tega *Manifesta* bomo podrobno obravnavali v nadaljevanju, na tem mestu pa bomo najprej na kratko orisali splošne značilnosti filozofskega sistema druge generacije oziroma osvetlili temeljne probleme, s katerimi se je ukvarjala.

V sklopu modernega konfucijanstva druge generacije sta obstajali dve idejni struji, moralno-metafizična in praktično-kulturna. Prva struja se je

osredotočala na ontološke in kozmološke vidike kitajske filozofije. Z metodološkega vidika so njeni predstavniki pri tem izhajali iz moralnih in etičnih izkušenj, te pa nato razširili na metafizično razumevanje stvarnosti, ki je osnovana na paradigmi enotnosti esence (*ti*) in funkcije (*yong*) (Cheng 2002, 380). Druga struja pa je izhajala iz proučevanja vrednot v kitajski tradiciji, katere glavni cilj je bil pokazati, kako naj se raziskuje in razvija kitajsko kulturo za uresničitev osmišljenega človeškega bivanja in ustvarjanja kulturno bogatejšega sveta.

Temeljne značilnosti, ki so po Cheng Chung-Yingu (2002, 396–400) skupne vsem generacijam modernega konfucijanstva (in sodobne kitajske filozofije nasploh), a so se najbolj jasno izoblikovale prav v drugi generaciji, pa Cheng sistematično povzame v naslednjih točkah:

Prva značilnost je prevladujoča vloga filozofije *Knjige premen (Yijing)*, iz katere črpajo ontokozmološko enotnost esence in funkcije (*ti* 體 in *yong* 用), stvarnosti in njenih procesov ter temeljni značaj vsega obstoječega. Ta filozofija je nenehno predstavljala vir za razumevanje stvarnosti vse od Konfucija, daoizma, neodaoizma, kitajskega budizma, neokonfucijanstva in modernega konfucijanstva pa vse do danes (ibid.). Njena glavna funkcija je vidna v vzpostavitvi temeljev kitajske ontologije in kozmologije, iz katerih so črpale vse druge filozofske šole. Metafizični pogled, ki ga najdemo v *Knjigi premen*, je v vseh elementih pomembno vplival na kitajsko filozofijo 20. stoletja in še posebej na vzpostavitev moralne metafizike kot temeljne značilnosti modernega konfucijanstva. Pri tem so vprašanja etike in morale neločljiva od obravnavanja človeškega značaja in stvarnosti. Ta neločljivost se odraža v tradicionalno prioritetenem ukvarjanju z etiko v kitajski filozofiji.

Druga značilnost, ki jo izpostavi Cheng, je osredotočenost modernih konfucijancev na človeško bitje. Če je sprememba osnova stvarnosti, potem se po njihovem mnenju ni potrebno ukvarjati s transcendentnim bogom. Osrediščenost na človeka pa v tem kontekstu ne pomeni antropocentrizma, ampak težnjo k holizmu in organski povezanosti človeka in narave, kar se kaže že v tradicionalnem kitajskem konceptu enotnosti človeka in narave oziroma kozmosa (*tian ren he yi*).

Tretja značilnost je po Chengu aplikacija znanosti in znanstvene metodologije v kitajsko filozofijo. Od prvih začetkov modernizacije naprej so vsi sodobni kitajski filozofi sprejeli veljavnost znanosti in znanstvene metodologije. V holistični paradigmi sodobne kitajske filozofije prevladuje pomen človeških vrednot. Pri tem gre predvsem za vprašanje, kako transformirati znanstveno znanje v življenjsko modrost.

Četrta značilnost je razprava o politični filozofiji v smislu temeljnih konceptov politične moči, skupnega dobrega in enakosti. Moderno konfucijanstvo v svojem holističnem in organskem pogledu na stvarnost postavlja demokracijo znotraj konfucijanskih okvirov.

Omenjene značilnosti so seveda le površinski in grob oris vsebin modernokonfucijanske filozofije. Vsak posamezni predstavnik je k njej prispeval svoje lastne teoretske doprinose, ki jih je za celostno razumevanje te filozofske struje potrebno poznati. V nadaljevanju bomo predstavili vsebinsko jedro *Manifesta* druge generacije, ki sicer ni akademsko besedilo, temveč odpira vprašanja na esejističen način in ponuja določene odgovore na prevladujoče probleme, s katerimi se je sredi prejšnjega stoletja soočala kitajska idejna tradicija in kultura.

3 Povzetek osrednjih idej in vsebinskih usmeritev

Manifest je bil objavljen v kitajščini in angleščini prvega januarja leta 1958 v reviji *Demokratske razprave* (*Minzhu pinglun*) v Hongkongu in malo pozneje še v tajvanski reviji *Preporod* (*Zaisheng*), torej skoraj desetletje po tem, ko se je druga generacija modernih konfucijancev odselila iz celinske Kitajske. Osrednji cilj tega dolgega eseja je bil svetovni javnosti (predvsem zahodnim pa tudi sodobnim kitajskim akademskim krogom) predstaviti resnično obličje tradicionalne kitajske miselnosti in kulture, s katerim so želeli opozoriti na esencialistične predsodke, ki so temeljili na napačnem razumevanju in interpretaciji temeljnih paradigem kitajske idejne tradicije. Ti predsodki, ki so se v toku srečevanja Zahoda s Kitajsko usidrali zlasti v zahodnih sinoloških krogih, so po mnenju avtorjev plod evrocentričnih in orientalističnih diskurzov. Avtorji so zato v *Manifestu* podali tudi svojo kritiko Zahoda, s katero so želeli pozvati k razmisleku oziroma osvetlitvi razlogov za njegov topogledni občutek superiornosti nad drugimi kulturami ter opozoriti na nujnost medkulturnega dialoga za vzpostavitev nove svetovne etike, ki bi vključevala idejne tradicije Zahoda in Vzhoda.

Manifest obravnava kulturne, politične in idejne značilnosti tradicionalne in sodobne Kitajske ter jih postavlja v kontrastivni in kritični dialog z zahodno miselnostjo. Razreševanje prej omenjenih predsodkov do kitajske idejne tradicije in kulture pa v *Manifestu* temelji na bolj objektivnem vrednotenju in vnovičnem preučevanju njenih osrednjih konceptov.

Vsebine dvanajstih poglavij se osredotočajo na razprave o temeljnem nerazumevanju kitajske kulture v preteklosti in sedanjosti, razlagi bistvenih

značilnosti kitajske idejne tradicije ter o tem, kakšni so njeni obeti za prihodnost. Ta ponovni razmislek o lastni kulturi je med drugim nastal tudi kot plod osamljenosti in trpljenja, ki so ga avtorji doživeli zaradi migracije iz matične domovine. Prepričani so bili, da problemi, s katerimi se je kitajska kultura soočala sredi 20. stoletja, v sebi nosijo svetovno razsežnost, saj je k razvoju sveta kot celote prispevala precejšnji delež. Poleg tega avtorji opozarjajo tudi na dejstvo, da živi na Kitajskem kar četrtnina celotne svetovne populacije. V kakšno smer in na kakšen način se bo ta razvijala, ni samo stvar Kitajske same, temveč problem sveta kot celote.

Osrednja ideja manifesta je temeljila na dveh vizijah: prva si je prizadevala za to, da bi zahodna in kitajska akademska publika prepoznala vrednost tradicionalne kitajske kulture, druga pa je bila usmerjena v izdelavo idejne platforme za rekonstrukcijo kitajske kulture, ki bi temeljila na konfucijanski filozofiji. Pri tem so avtorji izpostavili in zagovarjali temeljno stališče modernega konfucijanstva, namreč to, da konfucijanstvo ni relikv preživele fevdalne družbene ureditve, kot so mu očitali sodobni kitajski akademski krogi in je po svojem bistvu združljivo tako z moderno znanostjo kot z demokracijo. Še več, po njihovem mnenju lahko konfucijanski moralni koncept sočlovečnosti oziroma konfucijanska etika na splošno ozdravi preveč racionalistično in mehanistično usmerjeni zahodni svet.

Kljub temu da v tistem času temeljni cilj *Manifesta*, ki zadeva prepoznanje pomena in vrednosti konfucijanstva kot idejnega sistema, ki bi bil znotraj diskurza modernizacije Kitajske zmožen tvoriti etično podstat, na kateri bi Kitajska ponudila rešitve za duhovno izpraznjenost in odtujenost kot produkta kapitalistične ekonomsko-politične ureditve na globalni ravni, ni bil dosežen, pa v današnjem času spet postaja predmet obravnave in razprav (glej Makeham, Cheng, Fan, Rošker).

Temeljne vsebine, ki so razpršene v dvanajstih poglavjih lahko zožimo v tri osrednje sklope. Prvi se ukvarja s topoglednim predsodkom, da kitajski idejni tradiciji manjka religiozna oziroma transcendentna dimenzija, ki jo poskusijo utemeljiti oziroma prikazati skozi natančen oris konfucijanske moralne metafizike. Drugi problemski sklop se dotika družbenopolitičnega vprašanja, zlasti vprašanja modernizacije in demokracije ter kritiko komunistične ideologije, ki je prevladala na celinski Kitajski. V tem sklopu poudarijo, da Kitajski zagotovo manjkajo moderni demokratični sistem in znanstveno-tehnološki dosežki Zahoda, vendar naj bi bilo pri tem stališče, da kitajska kultura ne vsebuje demokratičnih zametkov in tendenc kot tudi, da je negativno nastrojena do znanosti in tehnologije, problematično oziroma napačno. V tretji sklop pa

lahko uvrstimo kritično ovrednotenje Zahoda oziroma zahodne kulture, ki po njihovem mnenju temelji na občutku superiornosti, izključevanju drugih kulturnih tradicij in izpraznjenosti vrednot, skozi katero želijo Evro-Američane opozoriti na nujnost medkulturnega dialoga. Ta je po njihovem mnenju potreben pri vzpostavitvi nove etike na globalni ravni, ki je nujna za nadaljnji razvoj človeštva kot celote, saj ta ne more temeljiti na izključevanju, še manj pa na vrednostnem sistemu, ki izvira iz tako imenovanega razvitega kapitalističnega zahodnega sveta. V nadaljevanju bomo podrobneje predstavili vse tri problemske sklope, za začetek pa si pogledjmo vsebino uvoda manifesta.

3.1 Uvod

42

Avtorji že na začetku manifesta opozorijo, da se je napačno razumevanje in interpretacija kitajske kulture začela z jezuiti v 16. stoletju, ki so bili pravzaprav prvi, ki so zahodnemu svetu predstavili klasična kitajska dela. Pri tem je bila največja neskladnost v interpretaciji filozofske struje neokonfucijanstva dinastij Song (960–1127) in Ming (1368–1644),³ kjer so osrednje idejne koncepte, ki so bili takrat v ospredju filozofskih razprav, enačili z zahodnim racionalizmom, ateističnim naturalizmom in celo materializmom⁴. Jezuiti so po njihovem mnenju odgovorni za napačno razumevanje kitajskega idejnega sistema zato, ker so v misiji za širjenje krščanske vere priredili kitajske klasike in osrednje koncepte na način, ki je ustrezal njihovi ideologiji. V tem so seveda izničili ne samo dejanskega pomena neokonfucijanstva dinastij Song in Ming, temveč tudi doprinose daoizma in budizma (Chang et al. 2018, 8).

Avtorji pa kljub temu priznavajo izjemen prispevek zahodnih sinologov na področju arheoloških izkopavanj ter zbiranja antičnih kitajskih skulptur in umetniških del kot tudi analize zapisov na kosteh in bronastih posodah, ki so bile povezane s proučevanjem kitajskega jezika in pisave. Vendar po drugi strani ob tem poudarjajo, da primarni namen izkopavanja in analiziranja omenjenih virov, ki so bili seveda hkrati primarni viri za raziskave na področju raziskav kitajske kulture in civilizacije, ni bil neposredno povezan s proučevanjem Kitajske kot živečega naroda in kulture v svoji sedanosti, spremenljivosti in razvoju, kakršnega bi si sami želeli (ibid., 12).

3 Neokonfucijanstvo dinastij Song in Ming je druga reforma konfucijanstva in velja za kvalitativen preskok v konfucijanski tradiciji. Prva reforma, ki se je zgodila v dinastiji Han (2. st. pr. n. št. – 2 st. n. št.) je v izvorni konfucijanski nauk integrirala elemente legalizma in postala državna avtokratska doktrina. Neokonfucijanstvo pa je v vase integriralo daoistične in budistične filozofske koncepte in skozi metafiziko razvijalo racionalistično filozofijo etike.

4 Več o tem v naslednjem podpoglavju.

Pri tem poudarijo, da se je večina zahodnih raziskovalcev ukvarjala pretežno samo s proučevanjem kitajske antike, ne pa z aktualno kitajsko stvarnostjo, kar je rezultiralo v napačni reprezentaciji kitajske kulture. Projekt oživitve kitajske kulture mora torej temeljiti na reinterpreteraciji temeljnih konceptov kitajske filozofije, saj bo le na tak način možno pravilno razumevanje kitajske kulture in njene stvarnosti (ibid.).

3.2 Tradicionalna kitajska kultura in problem njenega pragmatizma ter ateizma: transcendentni moralni subjekt vs. transcendenca religije

Avtorji izpostavijo, da napačno razumevanje kitajske kulture, ki prevladuje tako na Zahodu kot v sodobni Kitajski temelji na nepoznavanju njene specifičnosti in izvora. Kitajska je enotni kulturni sistem z istim izvorom in kontinuiteto. Ta enotnost in kontinuiteta se nanaša predvsem na konfucijansko idejno tradicijo. V tem oziru naj bi bil kitajski idejni svet precej drugačen od zahodnega, torej evropskega, ki ga tvorijo različne kulture in izvori; zahodna znanost in filozofija izvirata iz stare Grčije, pravni sistem od Rimljanov, religija pa iz hebrejske kulture. Medtem ko naj bi zahod videl delitev med abstraktno spekulacijo in etično prakso, med religiozno pieteto in družbenopolitičnim delovanjem kot nekaj samoumevnega, naj bi kitajska kultura razumela te ravni kot kontinuiteto (ibid., 13). Zaradi teh razlik Zahod ne prepozna religioznih občutij transcendence, ki so prisotne v vsakodnevni praksi etike na Kitajskem (ibid.).

Avtorji izpostavijo (ibid.), da so v zadnjih sto letih zahodni trgovci in misijonarji, ki so na Kitajsko vdrli z bojnimi ladjami in jo prisilili v trgovanje, postali simbol kulturne invazije Zahoda. Idejni vodje četrto-majskega gibanja⁵ so bili zato ravnodušni do zahodne religije, vendar so hkrati s tem zanemarili religiozni element v kitajski kulturi. Navduševali so se nad znanostjo in demokracijo, medtem ko so na filozofskem področju verjeli v pragmatizem, utilitarizem, materializem in naturalizem. Njihova interpretacija kitajske kulture je zato povsem izločila element religioznosti, prav tako pa so tradicionalna moralna načela, ki se kažejo skozi družbene rituale in običaje, označevali za škodljiva in dekadentna.

5 Gibanje 4. maja (*Wu si yundong*), predstavlja idejno in politično prelomnico v kitajski moderni zgodovini in ga sodobni teoretiki pogosto enačijo s pričetkom obdobja kitajskega razsvetljenstva. Pričelo se je leta 1919 s študentskimi protesti proti za Kitajsko nepravilnim odločitvam Versajske mirovne konference in se kmalu razplamtelo v množično vsekitajsko gibanje tkim. »novih intelektualcev«, ki so se zavzemali za demokracijo, pravico do samoodločanja, svobodo govora, enakosti med spoloma, pravico do svobodne poroke itd. Gibanje tkim. nove kulture (*Xin wenhua yundong*), pa je v sebi združevalo tako patriotsko nacionalistične elemente, kot tudi elemente ostre kritike oziroma popolnega zanikanja kitajske tradicije, zlasti njene konfucijanske državne doktrine (Rošker 2013, 16).

Kitajska etično-moralna načela so obravnavali kot čiste formalnosti znotraj človeškega in družbenega vedenja brez kakršnekoli duhovne vrednosti (ibid., 5). Še hujši udarec naj bi kitajski kulturi zadal odnos komunistične ideologije do tradicije, saj je v njem popolnoma umanjkal uvid v transcendentno dimenzijo človeškega bivanja, ki je osnova kitajskim etično-moralnim načelom. Avtorji *Manifesta* na tem mestu poudarijo (ibid., 7), da na Kitajskem takšnega religioznega sistema, kot ga najdemo na Zahodu, nikoli ni bilo, kar pa ne pomeni, da ne obstaja religiozni duh oziroma transcendentna dimenzija, temveč zgolj etična in moralna načela, ki na pragmatičen način določajo medčloveške odnose in vedenje za vzdrževanje političnega in družbenega reda. Predsodek, da na Kitajskem religioznost ne obstaja tako po njihovem mnenju ne drži, saj je to najti v ideji enotnosti neba in človeka, kjer je moralna praksa prežeta tudi z vero v *Dao* (ibid.). Pri tem predsodku zahodni in kitajski sinologi večinoma izhajajo iz napačne predpostavke, po kateri naj bi ta načela urejala samo zunanje forme človeškega bivanja, v celoti brez transcendentnih elementov, ki bi hkrati vplivali tudi na duhovno življenje ljudi (ibid., 20).

Za odpravo tega predsodka je ključnega pomena razumevanje tradicionalnega kitajskega humanizma, v katerem obstaja osrednji kitajski idejni koncept enotnosti človeka in neba oziroma narave (*tian ren he yi*):

Ta koncept lahko interpretiramo tudi tako, da človek in narava nista ločena drug od drugega (*tian ren bu er*), saj sta ista substanca (*tian ren tong ti*) in sta v harmoniji. Nebo seveda izraža več pomenov, po eni strani je na primer lahko nebo, ki ga vidimo. V antični Kitajski pa se je Nebo jasno nanašalo na neko višjo transcendentno silo. Konfucij, Mencij, Laozi in Zhuangzi, prav vsi so konceptu Neba pripisovali transcendentni pomen (ibid.).

Izpostavijo tudi (ibid., 21), da se tovrstna vera v božansko naravo Neba ali narave znotraj kitajske tradicije kaže skozi kombinacijo čaščenja neba, zemlje, vladarja, prednikov in učiteljev. V antični Kitajski je obredje in čaščenje Neba lahko opravljal samo cesar, ki je tako povezal politiko in religijo v en sistem. Ta neločljivost političnih in religioznih elementov pa je, skupaj s tradicionalnim poudarjanjem notranje, torej moralne izpopolnitve posameznika na račun razvoja in kulture zunanjih, to je družbenih in političnih dejavnikov, privedla do sistema, ki je pogosto težil k despotizmu, ta pa vsekakor zavira razvoj sodobne demokracije.⁶

6 Pri tem so bila stališča posamičnih predstavnikov druge generacije različna. Za razliko od Fang Dongmeija in Tang Junyija sta Mou Zongsan in Xu Fuguan menila, da je tradicionalna kitajska kultura pravzaprav zanemarila razvoj politične zavesti posameznika (*wai wang*), ker je bila preveč osredotočena le na kultivacijo notranjega moralnega sebstva (*neisheng*). Omenjeni koncept predstavlja enega od ključnih idejnih konceptov v politični filozofiji moderne

Praktična stran kitajskega humanizma pa se kaže v nauku o razumni pravičnosti (*yi li zhi xue*), pri kateri gre za razločevanje pravilnega in napačnega skupaj z moralnim razumom, ki oblikuje oziroma regulira človekove namere in vedenje. Ta proces seveda ni omejen samo na odnose med ljudmi z namenom ohranjanja političnega in družbenega reda. Njegov dejanski cilj je izpolnjenje človekove moralne osebnosti, ki izvira iz opazovanja pravičnosti v smislu razumskega delovanja in se ne ozira na lastne dobičke ali izgube, koristi (ibid., 22). Ta cilj je izpostavljala prav konfucijanska šola, ki je poudarjala pomembnost moralne integritete za doseganje pravičnosti (moralne dovršenosti) na podlagi lastne odgovornosti posameznika.

Kako to doseči, če ni vere v absolutno pravičnost? To vero lahko interpretiramo tudi kot dejanje pomiritve lastne vesti, ne da bi se nujno morali predati božjim ukazom. Kjer vest najde svoj mir, tam obstaja pravičnost (in moralnost) kozmosa. *Dao*, v katerem vest najde tolažbo, je po eni strani vgrajen v človeško zavest, po drugi pa transcendirata ozke omejenosti človekovega konkretnega življenja (ibid.).

V tem kontekstu so se pripadniki druge generacije spraševali o tem, ali torej vera v *Dao* ni natanko ista kot religiozno verovanje v nadnaravni red. Izjemna dolgoživost in vitalnost kitajske tradicije sta po njihovem mnenju pogojeni z njeno nenehno zahtevo po usklajevanju družbenega življenja s kultivacijo transcendentne zavesti. To stališče je v nasprotju s hipotezo, po kateri naj bi kitajska kultura razvijala samo načela zunanjih form medčloveških odnosov na račun zanemarjanja transcendentnih vidikov, torej predsodkom o čisti pragmatični naravi tradicionalne etike, ki naj ne bi vsebovala nikakršnih transcendentnih elementov. Moderni konfucijanci so to tezo odločno zavračali in poudarjali, da je tovrstna transcendenca neločljivi in pomemben del kitajske idejne tradicije. Razlog za dejstvo, da je zahodni sinologi večinoma sploh ne zaznajo, pa je po mnenju avtorjev *Manifesta* v tem, da tovrstna

konfucijanstva. Pri tem je »notranji modrec« simbol transcendentnega, »zunanji vladar« pa simbol empiričnega subjekta, oba pa se nanašata na združitev osebne morale s širšo socialno etiko in hkrati z uspešnim življenjem v družbi (Rošker 2013, 54). Tradicionalni konfucijanci so zunanjega vladarja prevzeli po daoističnem delu Zhuangzi, v katerem je opredeljen kot tisti, ki skupaj z notranjim modrecem sestavlja idealno pot človeka in pomeni metaforo za celovito izpopolnjenost človeka kot posameznika, ki neguje svojo intimno duhovno notranjost in je hkrati dejaven v družbi. V diskurzu konfucijanstva pa je šlo pri tem konceptu za ideal moralne vladavine. Prva generacija modernih konfucijancev je ta ideal prevzela, vendar je poudarjala tudi pomembnost znanstvenega znanja. Druga generacija pa je že opazila, da ideala moralne vladavine v takratni družbi ni bilo mogoče realizirati, zato so vanj vključili predvsem zahodno znanost in demokracijo. Tretja generacija pa zastopa mnenje, da vsebin modernizacije ne gre iskati samo v znanosti in demokraciji, temveč je pri tem še pomembnejše poiskati razumno prilagoditev razvoju in dosežkom modernega kapitalizma (ibid.).

transcendentna občutja niso usmerjena v nikakršnega zunanjega Boga, temveč ostajajo del posameznikove/posamezničine notranjosti in se udejanjajo prek njegove/njene kulture.

Pri tem postavijo v središče razpravo o t.i. kitajskem racionalizmu neokonfucijanstva dinastij Song in Ming oziroma nauku srčne zavesti in človeškosti (*xinxing zhi xue*), (ibid., 8–11), pri čemer gre za diskurz, ki obravnava razloge za obstoj moralnega imperativa med nebom (naravo) in človekom, hkrati pa za nauk, ki so ga zahodni sinologi po njihovem mnenju večinoma zapostavili ali napačno razumeli. Avtorji menijo, da ta nauk predstavlja samo jedro kitajskega kitajske kulture, v katerem je zaobjet tudi temeljni koncept enotnosti človeka in neba. Razmerje med srčno zavestjo⁷ in človekostjo je v jedru konfucijanske misli pa tudi daoizma iz predqinskega obdobja. Jezuiti so koncept srčne zavesti in človeškosti (*xinxing*) enačili z racionalno dušo⁸ v zahodni filozofiji, avtorji pa izpostavijo, da lahko nauk o srčni zavesti in človeškosti, ki se je prenašal naprej od Konfucija in Mencija vse do neokonfucijanstva dinastij Song in Ming, interpretiramo tudi kot nauk o transcendentni zavesti v smislu morale z metafizičnimi implikacijami, ki so podobne tisti, ki jo je na Zahodu vzpostavil Immanuel Kant. Ta tvori osnovo moralnim praksam v vsakodnevnem življenju posameznikov in v skupnosti. Vsakršno prakticanje morale izhaja v tem okviru namreč iz notranjega, lastnega napora človekove moralne zavesti in moralnega razuma. Ko človek v polnosti razvije svojo tako imenovano transcendentno zavest, se lahko sčasoma približa nebeški kreposti, nebeškemu razumu in kozmični zavesti ter tako doseže enotnost kreposti med človekom in kozmosom, kar je esenca tradicionalnega kitajskega racionalizma. Takšna ideja transcendentne zavesti je v kitajski kulturi vir vsega vrednotenja, skozi katero se človek zave vrednosti lastnega življenja in kozmosa ter njune medsebojne povezanosti. To zavedanje človeku daje zadovoljstvo in pomirjenost ter tako tudi omogoča stanje sprejemanja sedanosti. Zato v kitajski tradiciji sprejemanje sedanosti in pomirjenje

7 Pri tem gre za kognitivno formo subjektive notranjosti, ki v sebi združuje tako racionalne, kot tudi senzualne elemente.

8 Ker so jezuiti prevajali človeškost v dihotomiji z nadnaravnostjo, so po njihovem mnenju popolnoma popačili njegov pomen in mu poleg tega odvzeli tudi transcendentno razsežnost, ki pa je v njem inherentno prisotna (ibid.) Nauk srčne zavesti in človeškosti človekove dejavnosti, ki se kažejo navzven, usmerja k doseganju notranjih, torej transcendentnih razsežnosti. Človek tako v sebi nosi komunikacijsko linijo v sistematičnem prenosu družbenih, etičnih in obrednih dejavnosti, ki jih skozi notranjo transformacijo oziroma kultivacijo ter v povezavi z religioznim duhom in metafizičnim dojetjem povezuje v enotnost. Ker je po mnenju avtorjev ta vrsta racionalizma esenca kitajske kulture, apelirajo na to, da je treba odpraviti predsodek, da je bistvo kitajske kulture omejeno na prilagajanje in uravnavanje medčloveških odnosov na račun notranjih oziroma metafizičnih transcendentnih občutkov, kot jih daje religija na Zahodu.

z njenimi pogoji ni nujno povezano z nenehnimi težnjami za napredkom in dobičkom kot na Zahodu (ibid.).

Pri tem je zelo pomemben koncept oziroma modrost nenavezanosti (*fangxia zhi zhihui*), (ibid., 23), ki v konfucijanstvu, daoizmu in budizmu ter indijski teologiji zaseda zelo pomembno mesto. Zahodni kulturi, ki večinoma razpolaga z analitičnim racionalnim spoznavnim aparatom in bolj ali manj deluje od partikularnega k univerzalnemu, manjka fleksibilnosti, ki pomeni sledenje ovinkasti poti specifičnega in konkretnega v spremenljivosti. Ta modrost, ki jo avtorji *Manifesta* imenujejo »krožna in čudotvorna« in jo najdemo že v *Knjigi premen* (*yuan er shen de zhihui*), (ibid.), je za razliko od prej omenjenega statičnega pristopa dinamična.

V zahodni filozofiji etike se vprašanje moralnosti velikokrat nanaša na predpi-se vedenja in družbeno vrednost moralnih predpisov v povezavi z religioznim čaščenjem (ibid., 14). Le redki so poudarjali, da mora prakticiranje morale transformirati človekovo vedenje in kreposti. Izvorno konfucijanstvo pa je poudarjalo prav to dimenzijo. Vse kitajske kreposti imajo v konfucijanskem pojmovanju svoj izvor v najvišjemu kozmičnemu razumu, ki je inherentno prisoten v človeški srčni zavesti. Torej, predsodek, da naj bi bila kitajska kultura usmerjena zgolj v pragmatično urejanje medčloveških odnosov in družbene reda, v katerem ne obstaja transcendentna razsežnost, po mnenju avtorjev, nima nobenih realnih osnov in je skrajno krivičen do dejanskih vsebin konfucijanskih teorij moralnega subjekta ter kitajske kulture v celoti.

3.3 Pogledi na demokracijo, komunizem, modernizacijo in znanstveni razvoj

Avtorji v tem sklopu izpostavijo, da kljub bogati etično – moralni dimenziji kitajske idejne tradicije, kitajski kulturi manjka znanost in demokracija, zato se mora razviti kot empirični in politični subjekt (ibid., 15).

V tej točki podajo svoj pogled na trenutni politični položaj Kitajske, kjer se sprašujejo, ali si kitajsko ljudstvo pravzaprav sploh želi demokracije glede na to, da je prevladal komunistični režim oziroma marksistični leninizem, za katerega menijo, da je protidemokratičen (ibid., 7), kljub temu, da sta demokratična misel in težnja po znanstvenem napredku prevladovali v zgodnjem obdobju kitajske republike. V tem kontekstu navedejo vrsto razlogov, zakaj diktatura Rdeče armade po njihovem mnenju ne bo dolgo obstajala kot vodilno načelo v kitajskih kulturnih in političnih institucijah na celinski Kitajski (ibid., 19). V njenih ideologijah vidijo diskurz, ki je v nasprotju s človeškim bitjem kot takim

in apriorno krši pravice posameznikov. Po njihovem mnenju so komunistične ideologije dogmatične in predstavljajo oviro za svobodni razvoj človeštva.⁹

Pri tem poudarijo, da je določen segment kitajskega prebivalstva z odprtimi rokami sprejel komunistično ideologijo večinoma zaradi upora proti agresiji zahodnega kapitalizma in imperializma. Komunizem se je v svoji dinamični moči torej uspel srečati s kitajskimi družbenimi in političnimi zahtevami danega trenutka. Marksizem je torej samo začasno orodje za doseg pozitivnih zahtev in ciljev kitajskega ljudstva, ki so v prvi vrsti protiimperialistični (ibid.).

Po mnenju modernih konfucijancev so v tradicionalni kitajski kulturi obstajali zametki demokracije (ibid., 16). Daoistična in konfucijanska politična misel govorita o tem, da vladar nikoli ne sme zlorabiti svoje moči in mora delovati v skladu z načelom nedelovanja oziroma krepostno. Že pred dinastijo Zhou (11. – 3. st. pr. n. št.) je obstajalo prepričanje, da cesarstvo ne pripada enemu posamezniku, temveč ljudstvu kot celoti: »Država ni bila samo v lasti enega samega človeka, temveč v lasti vseh ljudi (*tianxia wei gong*), (ibid., 17).« Ta načela so se prenašala naprej od Konfucija in Mencija ter jih lahko vidimo kot zametke kitajske demokratičnosti. Avtorji menijo, da je pri formiranju demokratičnega sistema na Kitajskem treba izhajati iz tradicionalne konfucijanske politične filozofije, vendar jo je treba razviti in izpopolniti. Na politični ravni bi ljudje lahko teoretično zahtevali pravico do soodločanja o vodenju države, v praksi pa to ni bilo izvedljivo, ker ni bilo pravnega sistema, ki bi ščitil pravice ljudstva ter presojal in sodil dejanja vladarjev. Poleg tega je kitajski zgodovini prevladal konfucianizem, ki je izhajal iz legalizma, ta pa je apriorno protidemokratičen. Kontradikcijo med moralnim duhom kitajske kulture in monarhičnim absolutizmom je tako po njihovem mnenju možno razrešiti z vzpostavitvijo demokratične ustavnosti (ibid.).

Po mnenju modernih konfucijancev se Kitajska ni bila zmožna modernizirati in industrializirati, ker ni razvila demokratičnega sistema, znanosti in tehnologije (ibid., 15). Kljub temu pa se ne strinjajo s prevladujočim mnenjem, da v kitajski kulturi ni bilo notranje težnje za razvoj demokratičnega sistema. Prav tako ne sprejemajo teze, da je kitajska kultura proti znanosti in tista, ki radikalno prezira tehnična znanja. Poudarjajo, da je antična Kitajska polagala veliko pozornosti na razvoj praktičnih znanj in veščin. Konfucijanska šola ni poudarjala le potrebe po vzpostavitvi kreposti, temveč tudi po uporabi pripomočkov oziroma tehnologije za izboljšanje preživetja (ibid.). Zato so že v antični Kitajski cvetele astronomija, matematika in medicina. Vse do 18. stoletja je bila Kitajska daleč pred Zahodom na področju ročnih del in tehnik

9 Več o modernokonfucijanski kritiki komunizma glej Sernelj 2019.

obdelovanja zemlje. Kljub vsemu navedenemu pa tudi predstavniki druge generacije menijo, da je kitajski kulturi manjkala znanost zahodnega tipa, ker je bila ta osredotočena le na vsakodnevno uporabo in kratkoročne koristi. Za prihodnji razvoj kitajske kulture je torej treba nujno vzpostaviti teorijo znanosti in nov akademski sistem s kontinuiranim proučevanjem in širjenjem znanstvenega vedenja (ibid.).

Druga generacija modernih konfucijancev je pri vprašanju modernizacije izhajala iz predpostavke, da tudi kitajska tradicija v sebi nosi potencial za modernizacijo, četudi je bila ta v njenem konkretnem primeru zaradi vrste zunanjih in notranjih dejavnikov »uvožena« iz Zahoda. Zato so tudi problemi, s katerimi modernizacija sooča Kitajsko, drugačni od tistih, s katerimi so soočene moderne zahodne družbe. Medtem ko so slednje opredeljene s pretirano prevlado individualizma, racionalizma in družbene alienacije, je na Kitajskem največji problem v pomanjkanju razvoja tehnologije, prava in demokratičnih družbenih struktur (ibid., 27). Po mnenju predstavnikov druge generacije se zato Kitajska v določenih pogledih mora učiti od Zahoda, vendar lahko po drugi strani konfucijanska tradicija tudi Zahodu nudi veliko dragocenega znanja, s pomočjo katerega bi bilo možno omiliti – če ne celo odpraviti – veliko resnih problemov, ki se pojavljajo v zahodnih družbah.

Vprašanje o prisotnosti oziroma odsotnosti transcendence v tradicionalni kitajski filozofiji in etiki je bilo zanje izjemno pomembno že zaradi tega, ker so klasične zahodne teorije modernizacije vselej poudarjale, da se kitajska kultura (enako kot vse ostale »nezahodne« kulture) sama od sebe nikakor ne bi bila sposobna modernizirati, saj naj bi bil ponotranjen koncept transcendence in tvorne napetosti med človeškim in Božjim ena od osrednjih predpostavk modernizacije, pri čemer kitajska idejna tradicija tovrstne transcendenčne napetosti nikoli ni proizvedla (Rošker 2013, 189). Modernim konfucijancem druge generacije je bilo zato nadvse pomembno nazorno prikazati dejstvo, da je tudi kitajska kultura v svoji idejni tradiciji vsebovala ključne elemente, ki bi potencialno omogočali tudi takšno modernizacijo Kitajske, ki bi temeljila na in izhajala iz lastnih idejnih osnov.

3.4 Kritika zahodne kulture in poziv k spremembi

Kot omenjeno, je precejšen del *Manifesta* posvečen tudi analizi zahodne kulture in vprašanjem o tem, zakaj zahodna kultura že od začetka 19. stoletja prevladuje v modernem svetu in zakaj si cel svet prizadeva prevzeti zahodno religijo, znanost, filozofijo, literaturo, pravo in tehnologijo. Pri tem pa se avtorji sprašujejo, ali je zahodna kultura resnično tista, ki lahko samoniklo vodi

človeško civilizacijo kot celoto. Zanima jih, ali lahko »Vzhod«, ki se sicer uči od »Zahoda«, tega tudi sam kaj nauči (ibid., 20).

Avtorji zahodni kulturi vsekakor priznavajo, da je z uporabo teorije znanstvenega napredka za rekonstrukcijo naravnega sveta in reformacijo družbenih, političnih in ekonomskih področij dosegla izjemne podvige. V zadnjih sto ali dvesto letih je s svojim napredkom preseгла vse druge tradicionalne kulture na svetu in jih pustila za sabo. Ta kulturni napredek Zahoda ima univerzalno in večno vrednost, ki bi jo drugi narodi, če bi ji želeli konkurirati, morali spoštovati, posnemati in proučevati. Po drugi strani pa je zahodna kultura v procesu napredka izzvala različne konflikte in hude probleme, kot so vojne (tudi verske), antagonizem med delavci in delodajalci oziroma kapitalisti v industrijski revoluciji, kolonializem, ki ga je spremljalo imperialistično zatiranje ljudstev, komunizem, ki se je, izpostaviijo, prithotopil pod pretvezo ekonomske enakosti in z njim totalitaristični režim Sovjetske zveze, ki je smrtni sovražnik zahodne demokracije, pa razvoj nuklearnega orožja, ki je že tako razvito, da bi lahko uničilo celo človeštvo (ibid., 21). Po mnenju avtorjev je Zahod sicer večino teh težav že rešil, vendar menijo, da te izvirajo iz pomanjkljivosti zahodne kulture, ki danes še vedno obstajajo in je ravno zato nujno potrebna ponovna evalvacija zahodne kulture kot take. V nadaljevanju avtorji zato navajajo različne pomanjkljivosti zahodne kulture.

Zahodnjakom po njihovem mnenju manjkata spoštovanje in sočutno razumevanje drugih kultur. Zaradi tega navadno prezrejo njihovo pristno zahtevo po lastnem razvoju. Pri tem ne smemo pozabiti na orientalistični pristop, ki ga zahodnjaki uporabljajo pri proučevanju drugih kultur. Orientalizmi, evrocentrizmi, kulturni provincializem, sodobni kolonializem in lažni univerzalizem so torej še vedno živi mehanizmi, s katerimi Zahod »opravičuje« lasten občutek superiornosti nad drugimi.

Tovrstni odnos je po njihovem mnenju produkt grške kulture in njenih analitično znanstvenih metod, hebrejske tradicije in modernega tehnološkega duha.

Če razumemo kulturno ozadje, na katerem je zgrajen občutek superiornosti Zahoda, moramo hkrati zahodnjake tudi razumeti in jim oprostiti. A če si želi ta kultura obstati tudi vnaprej in skupaj z drugimi kulturami zagotoviti svetovni mir, se bo morala marsičesa naučiti tudi od drugih kultur (ibid., 22).

To velja predvsem za zahodne izobražence in akademike, ki bi morali svojo funkcijo sestave razlagalnih modelov opravljati z večjo odgovornostjo in večjo mero odprtosti do neevropskih kultur.

K najpomembnejšim vrednotam konfucijanske tradicije, ki bi bila zahodni kulturi vsekakor v korist, sodijo zadovoljstvo brez nenehnega hlepenja po dobičku, sočutje, ljubeznivost in blagost. Naučiti bi se morali tudi tega, da morajo medčloveški odnosi temeljiti na enakosti, a hkrati tudi na sočlovečnosti (ibid., 24). Z drugimi besedami, bratstvo, ki ga poudarja Zahod, se mora transformirati v sočlovečnost in sočutje.

Boga, ki je izvor goreče ljubezni, naj se ne dojema samo kot tistega, ki presega človeškega duha in je hkrati objekt človeške molitve, temveč tudi kot tistega, s katerim je človek poenoten (ibid.).

Zahod se lahko tako od konfucijanske kulture nauči tudi pomembnosti spoštovanja tradicije, družinskih vezi, mednarodne solidarnosti in etičnih vrednot.

Glavni problem zahodne kulture in etike je torej ta, da obravnava družbo in človeško zgodovino zgolj kot predmet racionalne in objektivne raziskave in ne usmeriti pozornost na pomembnost osmišljenosti človekovega bivanja.

4 Analiza in kritično ovrednotenje manifesta

Kot smo videli zgoraj, oživitev kitajske kulture, za katero so si je prizadevala druga generacija in katere smernice so jasno navedene v obravnavanem manifestu, pomeni po eni strani težnjo po rehabilitaciji konfucijanstva po drugi strani pa klic po vzpostavitvi svetovne etike, ki bi vključevala konfucijanske teorije moralnega subjekta.

Kljub svojemu nedvomno velikemu pomenu za ohranitev kitajske kulturne dediščine pa vsebuje modernokonfucijanski manifest tudi nekaj problematičnih točk, ki jih bomo osvetlili v nadaljevanju.

V eseju izhajajo iz postavke, da je kultura produkt duhovnega življenja ljudi. Na Zahodu to duhovnost posplošeno omejijo na religijo, medtem ko naj bi duhovnost na Kitajskem temeljila na filozofski tradiciji konfucijanstva, daoizma in budizma. To je problematično že zaradi dejstva, da se je sama krščanska teologija, še posebej pa srednjeveška sholastika, večinoma napajala v Platonovi in Aristotelovi filozofiji. Poleg tega pa evropski humanizem temelji na etičnih in moralnih vrednotah, ki so univerzalne prav toliko, kot jih pritičejo konfucijanskim. Duhovno izpraznjenost zahodne kulture pripišejo nenehni gonji po napredku, ki je tudi osnovana na religioznih temeljih, predvsem na izpraznjenosti religijskih ritualov in inherentni ločenosti človeka od stvarnika. To seveda večinoma drži, vendar avtorji *Manifesta* pri tem zapadejo v esencialistično posploševanje, kajti »zahodnih vrednot« zagotovo ne moremo omejiti samo

na tiste, ki jih propagira judovsko-krščanska religija. To je povezano z naslednjo nedoslednostjo besedila: njegovi avtorji namreč o Zahodu govorijo kot kulturni tvorbi, ki izvira iz več tradicij, vendar pri tem ne upoštevajo specifičnih razlik posameznih kulturnih območij, ki pa večinoma vplivajo na različne vrednostne sisteme, ki nastajajo znotraj različnih kultur. Pri tem se zdi, da se v kritiki Zahoda večinoma nanašajo na Ameriko, saj izpostavljajo pragmatizem in utilitarizem, idejni smernici, ki sta se razvili prav tam in ne v evropski tradiciji.

Sicer pa je kritika Zahoda v manifestu v večini argumentov upravičena in verodostojna. Pravilno izpostavijo njen evrocentričen občutek nadvlade in superiornosti nad drugimi kulturami, provincializem lastne kulture, ki napačno presoja idejne sisteme drugih kultur na podlagi lastnih konceptualnih okvirjev, imperialistične in kolonialne interese, ki se kažejo v zatiranju in poniževanju ljudstev. Tudi predlog, ki ga dajo v razmislek zahodnim akademikom o nadaljnjem razvoju sveta, se zdi utemeljen in primeren: Zahod se mora učiti od Vzhoda (seveda gre pri tem predvsem za Kitajsko), če želi ohraniti in razviti svojo lastno kulturo. Pri tem izpostavijo tudi občutje sočutja in nenavezanosti, ki ga po njihovem mnenju v zahodni kulturi primanjkuje, vendar so v tem segmentu po mojem mnenju esencialistični, saj v prvi vrsti (spet) umanjka kritika kapitalizma kot ekonomskega in političnega sistema ter sovpadajoče ideologije, v kateri ta občutja seveda apriorno nimajo kaj dosti veljave.

Tudi kritike in njihova predvidevanja usode komunističnega režima so večinoma vizionarske, vendar njihova teza, da omenjeni sistem na Kitajskem ali kjerkoli drugje na svetu ne bo mogel preživeti, ker deluje proti osnovnim humanističnim načelom, pa je po mojem mnenju precej posplošujoča in naivna, saj sta padcu komunističnih režimov v državah takim. »realnega socializma« botrovala predvsem vzpon in agresivna prevlada kapitalizma pa tudi nebrzdana sla po oblasti in privilegijih notranjih komunističnih elit (visokih kadrov in drugih voditeljev).

Vrsta sodobnih zahodnih in kitajskih sinologov *Manifestu* očita še veliko drugih pomanjkljivosti. Postkolonialni kritik Arif Dirlik pri modernokonfucijanski obuditvi kitajske idejne tradicije in njene vrednosti opozarja na nevarnost njene povezave s kitajskim nacionalizmom. Heiner Roetz pa po drugi strani opozarja tudi na vprašljivost moderne konfucijanske teze o religiozni razsežnosti izvornega konfucijanstva, ki po njegovem mnenju ni niti umestna niti potrebna, saj bi po njegovem mnenju prav nereligiozno branje teh antičnih besedil – prek ustrezne interpretacije in adaptacije – lahko omogočilo bolj objektivno konceptualizacijo takšne modernosti, ki ni omejena na instrumentalno racionalnost in po drugi strani ne negira družbenega napredka, ki je nujna posledica razsvetljenstva (Rošker 2013, 57).

Teoretiki iz celinske Kitajske modernim konfucijancem očitajo idealistično propagiranje konfucijanstva kot tiste idejne osnove, na kateri je dejansko možno izpeljati modernizacijo kitajske družbe. Če tega konfucijanstvo kot preživela ideologija fevdalne tradicije ni bilo zmožno izpeljati v preteklosti, po njihovem mnenju to tudi v sedanjosti oz. prihodnosti ne bo možno (ibid.).

Moderni daoisti modernim konfucijancem na splošno očitajo pretirano in rigidno formaliziranost, ki zavira kritični dialog in razvoj kritične miselnosti. Najbolj znani tajvanski moderni daoist Chen Guying jim na primer očita obsedenost z moralno in etiko. Pri tem se sicer strinja s predpostavko, da moderna, tržno usmerjena družba potrebuje etično osmišljenost. Toda poudarja, da se ta osmišljenost ne sme dosegati na račun izključevanja drugih miselnih tradicij ter pripisovanja ekskluzivne vrednosti in pomena samo konfucijanski šoli. Takšna stališča so po njegovem mnenju izraz nestrpnosti in absolutizma. Kljub temu, da moderni konfucijanci načeloma zagovarjajo dialoško odprtost, pa Chen meni, da tega sami niso sposobni prav zaradi tega, ker ne upoštevajo tradicionalnega kitajskega koncepta »svobodnega dialoga stoterih filozofskih šol (*baijia zhenming*)«, ki je resnični dialog in predpogoj vsake prave filozofije. Chen meni, da je njihovo zavzemanje za sintezo kitajske idejne tradicije in zahodne znanosti ter demokracije zaradi tega prazno (Rošker 2013, 58). Pri vprašanih, povezanih s prevzemanjem idejne tradicije neokonfucijanstva dinastij Song in Ming, jim poleg tega očita tudi pomanjkanje inovativnosti, saj je po njegovem mnenju niso uspeli nadgraditi.

Sama menim, da je kritika Chen Guyinga v tem oziru neupravičena, saj so moderni konfucijanci svoj filozofski sistem gradili prav na sintezi konfucijanstva, daoizma, kitajskega budizma, ter analizi in primerjavi kitajskih in zahodnih idejnih konceptov, ki so pripeljale do osvetlitve nekaterih povsem novih vidikov v obeh idejnih sistemih. Pri tem je treba omeniti prav Mou Zongsanovo primerjavo moralnega sebstva in Kantovega moralnega imperativa, pa tudi Xu Fuguanovo primerjalno analizo Zhuangzijeve ontoestetike in zahodne fenomenologije ter njegovo tezo, zakaj se na Kitajskem ni razvila monoteistična religija, skozi katero se pokažejo tudi nekatere nedoslednosti v Jaspersovi teoriji osnega obdobja.¹⁰

5 Zaključek

Osrednja ideja *Manifesta* je temeljila na dveh vizijah: prva si je prizadevala za to, da bi zahodni sinologi in kitajska akademska publika prepoznala vrednost

¹⁰ Glej Rošker 2013 in Sernelj 2013.

tradicionalne kitajske kulture, druga pa je bila usmerjena v izdelavo idejne platforme za oživitev in rekonstrukcijo kitajske idejne tradicije. Pri tem so avtorji zagovarjali stališče, da konfucijanstvo ni relikv tako imenovane fevdalne družbene ureditve in je lahko združljivo z moderno znanostjo in demokracijo. Še več, po njihovem mnenju lahko konfucijanski koncept sočlovečnosti ozdravi preveč racionalistično in mehanistično usmerjeni in odtujeni zahodni svet. Zato je bil eden od ciljev *Manifesta* skozi kritiko zahodne kulture in Zahoda kot politične tvorbe podati smernice za pravičnejši in bolj uravnotežen razvoj sveta kot celote, ki bo temeljil na medkulturni povezanosti in sodelovanju na globalni ravni. Pri tem avtorji opozarjajo predvsem na to, da Zahodu primanjkuje etičnih vrednot, na katerih bi bila tovrstna konstrukcija sveta sploh mogoča. Zato Zahodu predlagajo prevzem konfucijanskega etično-moralnega sistema, ki temelji na takšni integriteti posameznika, ki omogoča njegov notranji razvoj in izpolnitev v duhovnem, družbenem in navsezadnje tudi političnem smislu. V tem oziru predstavlja *Manifest* promocijo konfucijanske etike. Glede na družbenopolitični položaj, s katerim je bila Kitajska soočena v času njegovega pisanja, lahko dokument razumemo tudi kot zagovor konfucijanstva kot neločljivega dela tradicionalne kitajske kulture, ki v sebi nosi neprecenljivo vrednost za napredek Kitajske v smeri demokracije, za katero so si kitajski intelektualci prizadevali že od četrtomajskega gibanja naprej. Po drugi strani pa so avtorji *Manifesta* z razpravo o neokonfucijanskem nauku srčne zavesti in človeškosti (*xinxing zhi xue*), želeli odpraviti predsodek, da je konfucijanska filozofija in kitajska kultura na sploh usmerjena zgolj v pragmatično reševanje medčloveških odnosov in vzpostavljanje harmoničnega družbenega reda, v kateri ni zajeta transcendentna razsežnost. V tem oziru predstavlja ta esej pomemben doprinos k razumevanju konfucijanske moralne filozofije. Ker predstavlja konfucijanstvo pomemben del skupne kulturne dediščine vzhodnoazijskih držav, nam lahko zaradi tega nudi tudi boljši vpogled v sodobne kulture tega pomembnega območja sodobnega sveta.

Zahvala

Avtorica se zahvaljuje za finančno podporo ARRS (raziskovalna temeljna sredstva raziskovalnega programa Azijski jeziki in kulture št. P6-0243) in fundaciji Chiang Ch'ing-kuo za mednarodno znanstveno izmenjavo v okviru raziskovalnega projekta Moderna in sodobna tajvanska filozofija 臺灣現代與當代哲學 (št. RG004-U-17).

The author acknowledges the financial support from the ARRS (Slovenian Research Agency; research core funding No. P6-0243) and from the Chiang

Ching-kuo Foundation for International Scholarly Exchange in the framework of the research project Modern and Contemporary Taiwanese Philosophy 臺灣現代與當代哲學 (No. RG004-U-17).

Literatura

- Chang, Carsun (Zhang Junmai) 張君勱 et al. (1958) 2018. *Wei Zhongguo wenhua jingao shijie renshi xuanyan* 為中國文化敬告世界人士宣言 [Manifest za ponovno ovrednotenje kitajske kulture kot svetovne dediščine]. Dostop 10. 2. 2018. <https://wenku.baidu.com/view/9e7744c14028915f804dc254.html>.
- Cheng, Chung-ying. 2002. »An Onto-Hermeneutic of Twentieth-Century Chinese Philosophy: Identity and Vision.« V *Contemporary Chinese Philosophy*, urednika Chung-Ying Cheng in Nicholas Bunnin, 365–405. Oxford: Blackwell Publishers.
- Fan, Ruiping. 2010. *Reconstructionism Confucianism: Rethinking Morality after the West*. New York: Springer.
- Feng, Yaoming. 1989. *Zhongguo zhexuede fangfa lun wenti* 中國哲學的方法論問題 [Metodološki problemi kitajske filozofije]. Tajpej: Yunchen wenhua shiye.
- Makeham, John. 2003. *New Confucianism: A Critical Examination*. Urednik John Makeham. New York: Palgrave Macmillan.
- Rošker, Jana. 2013. *Subjektova nova oblačila – teorije modernizacije v delih druge generacije modernega konfucijanstva*. Ljubljana: ZIFF.
- Sernelj, Téa. 2013. »Xu Fuguan's Concept of Anxiety and its Connection to Religious Studies.« V *Asian Studies* 1(2): 71–87. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- . 2019. »Modern Confucian Objection against Communism in China: The Unique Case of Xu Fuguan.« V *Asian Studies* 7(1): 99–113. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Yu, Jiyuan in Lei Yongqiang. 2008. »The "Manifesto" of New-Confucianism and the Revival of Virtue Ethics.« V *Frontiers of Philosophy in China*, vol. 3, no. 3: 317–334. doi: 10.1007/s11466-008-0021-y.

Helena MOTOH

Politična kozmologija pasu in ceste – konceptualna struktura nove kitajske strateške pobude

Povzetek

Nova velikopotezna strateška platforma Ljudske republike Kitajske se že s svojim imenom sklicuje na svilno pot, na povezavo, ki se je v antiki vzpostavila med evropsko in azijsko stranjo celine, pri tem pa obuja asociacije na plodno izmenjavo dobrin, kultur in idej, ki jih je ta povezava prinesla. To pa ni edina eksplicitna referenca na tradicijo, saj se pri pojasnjevanju, kaj pravzaprav je idejno ozadje pasu in ceste, protagonisti kitajske zunanje in gospodarske politike pogosto zatekajo k elementom tradicionalne kitajske misli – k relacijski misli, domnevno kitajski strategiji »win-win« ali k svetovnemu nazoru »vsega pod nebom« (*tian xia*). Članek analizira kozmološke, ontološke in druge filozofske paradigme, ki se pojavljajo v kontekstu te nove strateške pobude, da bi lahko s pomočjo te analize opredelil konceptualno strukturo nove kitajske politične kozmologije.

Ključne besede: Pobuda pas in cesta, *yi dai yi lu*, Kitajska, politična teorija, kozmologija

Abstract – Political Cosmology of the One Belt One Road Policy – the Conceptual Structure of the New Chinese Strategic Initiative

In its very name, the large scale strategic platform of the People's Republic of China uses a reference to the ancient Silk Road, i.e. to the connection that was established between

the European and Asian sides of the landmass, and to the fruitful exchange of goods, cultures and ideas that it resulted in. This is not the only explicit reference to traditional ideas in this project, since the protagonists of the program often refer to specificities of traditional Chinese thought to explain the ideological background of the One Belt One Road policy, whether this might be relational thought, win-win strategic thinking or the *tian xia* world view. The paper analyses the cosmological, ontological and other philosophical paradigms apparent in the context of this strategic initiative in order to be able to determine the characteristics of the conceptual structure of this new Chinese political cosmology.

Keywords: Belt and Road Initiative, *yi lu yi dai*, China, political theory, cosmology

道生一，一生二，二生三，三生万物。

Pot rodi eno, eno rodi dvoje, dvoje rodi troje, troje pa rodi deset tisoč stvari (Dao de jing, 42).¹

58

Smeli zamahi, s katerimi je pred dobrega pol desetletja na svetovno politično prizorišče stopil nov kitajski model »enega pasu in ene ceste«, bi lahko ustvarili napačen vtis, da gre za enoten, usklajen in jasno strukturiran strateški načrt, s katerim si – glede na različne interpretacije – Kitajska v širokem območju Evrope, Azije in Afrike prizadeva doseči bodisi globalno prevlado bodisi globalno sožitje in blagostanje. Osnovne premise te pobude, pa tudi to, kako se je v času razvijala in spreminjala, pričajo prav o nasprotnem. Z izjemno kompleksnostjo in heterogenostjo pojavov, vezanih na pobudo »pasu in ceste«, se ukvarjajo številne študije, pri čemer avtorji k tematiki večinoma pristopajo skozi optiko ekonomsko-finančnega ali mednarodno-političnega pomena te pobude, izpostavljajo npr. analize potencialno koristnih ali škodljivih učinkov za posamezne države in regije, napovedovanje možnih transformativnih vplivov na mednarodnopolitična razmerja, ki so trenutno vzpostavljena v svetu, na prihodnost evroatlantskih integracij in podobno. Pri tem sta pogosto prezrta konceptualni okvir »pasu in ceste« ter nova politična kozmologija, na kateri temelji. Če se študije že ukvarjajo s to tematiko, je pristop najpogosteje utemeljen na skepsi in kozmološko-historične reference razlaga kot premeteno propagandno orodje kitajskega političnega vrha. Nekateri avtorji (npr. Nayyar 2017) so tako zgodovinsko referenco na »svilno pot« odločno označili za votel promocijski slogan, ki naj bi v resnici skrival povsem drugačne kitajske načrte. Namesto za oživitev zgodovinske svilne poti naj bi šlo pri novi pobudi za model, bolj podoben evropskemu imperializmu 19. stoletja. Po drugi strani nekatere interpretacije (npr. Sárvári 2017) izražajo

1 Izvirnik iz Lao Zijevega dela *Daode jing* je citiran po spletni bazi ctext.org, prevod: H. M.

dvom, ali deklarativna enakopravnost in načelo vzajemne koristi, ki ju poudarja pobuda pasu in ceste, nista le retorični obliži na rano asimetričnih razmerij moči med Kitajsko in drugimi potencialnimi partnerskimi državami vzdolž nove svilne poti. V pričujočem članku bom pri analizi tematike stopila onkraj propagandnih funkcij retorike pobude pasu in ceste ter z analizo ideološkega repertoarja, s katerim se predstavlja, poskušala načrtati politično-kozmoški model, na katerem temelji. Za osvetlitev politične kozmologije pasu in ceste bom analizirala nabor osrednjih pojmov in referenc ter osvetlila probleme, na katere ti konceptualni aparati odgovarjajo – in tiste, ki jih šele prinašajo s seboj. Osrednje besedilo, na katerega se bom v analizi opirala, je programski tekst pobude, akcijski načrt, ki ga je marca 2015 izdala komisija za razvoj in reforme (发展改革委) pri zunanjem ministrstvu Ljudske republike Kitajske, z naslovom *Vizija in dejavnosti za udejanjanje skupne izgradnje Ekonomskega pasu svilne poti in pomorske svilne poti 21. stoletja* (推动共建丝绸之路经济带和21世纪海上丝绸之路的愿景与行动) (cf. *Qian nian ...* 2017).²

1 Eno in mnogo

Uporaba števila »ena« kot ključnega dela sintagme »en pas in ena cesta« je pomembna klasična kitajska retorična figura. Enotnost, ki jo simbolizira število ena, nastopa v delih različnih šol in je eno glavnih organizacijskih načel zgodnje kitajske misli. V poglavju »Li ren« v Konfucijevih *Razpravah* mojster tako pravi učencu Shenu: »Ves moj nauk je mogoče nanizati na eno vrstico« (吾道一以贯之。),³ fraza, s katero so kasneje mojstrovi nasledniki vzpostavljali linijo ortodoksije v konfucijanski tradiciji. V daoizmu je »Eno«, ki bi ga lahko pisali z veliko začetnico, mnogokrat kar sinonim za *dao*, enotnost vseh sprememb sveta, iz katere izvira mnogoterost in v katero se mnogoterost vrača:

其分也，成也；其成也，毀也。凡物无成与毀，复通为一。
(*Zhuangzi*, »Qi wu lun«, 6).⁴

Z delitvijo pride do obstoja stvari; z njihovim obstojem pride njihov konec. Vse stvari se onkraj obstoja in konca vrnejo k enemu.

V okviru klasične kitajske kozmologije je izbira termina »en pas in ena pot« vsekakor smiselna, saj poudarja enotnost očitne mnogoterosti in

2 Vsi citati iz besedila akcijskega načrta so povzeti iz *Qian nian zhi yue: »Yidaiyilu« liantong Zhongguo yu shijie* [年之约：“一带一路”连通中国与世界], Beijing Books, 2017, spletna verzija je dostopna na <https://books.google.si/> (dostop 10. 2. 2019) in ni paginirana.

3 Vsi citati iz Konfucijevih *Razprav* so v izvirniku citirani po spletni bazi ctext.org, prevod: H. M.

4 Izvirnik iz dela *Zhuangzi* je citiran po spletni bazi ctext.org, prevod: H. M.

kompleksnosti povezav, ki jih ta strategija predvideva. Eno pa je dejansko »eno in eno«, torej že na samem začetku dvoje, kar je brez dvoma v duhu zgoraj citiranega Lao Zijevega izreka. Že sintagma »en pas in ena cesta« (一帶一路) te dvojnosti ne skriva. V daljši obliki imena pobude »ekonomski pas svilne poti in pomorska svilna pot 21. stoletja« kitajski izvirnik povzema dva segmenta te strategije, kopenskega in pomorskega. Njun obseg je začrtan v tretjem delu akcijskega načrta:

丝绸之路经济带重点畅通中国经中亚、俄罗斯至欧洲（波罗的海）；中国经中亚、西亚至波斯湾、地中海；中国至东南亚、南亚、印度洋。21世纪海上丝绸之路重点方向是从中国沿海港口过南海到印度洋，延伸至欧洲；从中国沿海港口过南海到南太平洋。

Gospodarski pas svilne poti se osredotoča na neovirano povezavo od Kitajske skozi Osrednjo Azijo in Rusijo do Evrope (Baltika); od Kitajske skozi Osrednjo Azijo in Zahodno Azijo do Perzijskega zaliva in Sredozemlja; od Kitajske do Jugovzhodne Azije, Južne Azije in Indijskega oceana. Ključne točke in smeri pomorske svilne poti 21. stoletja so: iz kitajskih obalnih pristanišč skozi Južnokitajsko morje do Indijskega oceana in Evrope; iz kitajskih obalnih pristanišč skozi Južnokitajsko morje do Južnega Pacifika.

Sistem povezav, ki ga načrtuje ta dvodelna struktura, je vse prej kot enostaven, saj s kraki sega na tri celine ter skozi oziroma do več morij in oceanov. Morski in kopenski segment se medsebojno dopolnjujeta oziroma povezujeta, predvsem v končnih točkah, kjer se kopenske povezave stekajo v najpomembnejša pristanišča na izteku pomorske svilne poti. V čem je torej mogoče najti enotnost, o kateri priča sintagma »enega pasu in ene ceste«? Kljub izjemno velikemu številu povezav in križišč je namreč struktura tega akcijskega načrta speljana iz enega izhodišča, Kitajske; ta je tako izhodišče kopenskega »pasu« kot pomorske »ceste«, ki se nato razpredata in prepletata čez tri celine in številna morja. Strah, da novi strateški načrt Kitajske tudi v svojih namerah vsebuje tovrstno nesorazmerje moči, kjer je na eni strani enačbe Kitajska, na drugi pa vse druge države in regije, je botroval enemu najzanimivejših zapletov, ki so zaznamovali začetno obdobje uvajanja strategije enega pasu in ene ceste. Prvi uradni angleški prevodi imena *yi dai yi lu* so izvirniku sledili dobesedno in so pobudo poimenovali »One Belt One Road« oziroma — s kratico — »OBOR«. Četudi se je že vse od začetka ponekod uporabljala tudi alternativna verzija prevoda, tj. »Belt and Road« (oziroma BRI, tj. Belt and Road Initiative),⁵ je v uradnih dokumentih prevladala šele tri leta kasneje, na podlagi pomislekov, da bi prvi prevod morda lahko sugeriral napačno

5 Izvirnik iz dela *Zhuangzi* je citiran po spletni bazi ctext.org, prevod: H. M.

interpretacijo strateškega programa (Shepard 2017). Kot poudarja Bērziņa-Čerenkova, so se strokovnjaki iz Centralnega biroja za kompiliranje in prevajanje (中央编译局) ter s Kitajske akademije družbenih ved (中国社会科学院) za nadomestni prevod »Belt and Road« odločili predvsem zato, ker ne vsebuje problematičnega števila ena (Bērziņa-Čerenkova, 2016). To bi lahko k nesporazumom vodilo iz dveh razlogov. Mogoče bi bilo razumeti, kot da sta načrtovana le en pas in ena pot, s čimer bi bil strateški okvir akcijskega načrta videti le kot nabor možnih alternativ. Države, ki bi se prepoznale kot potencialne partnerice na eni od teh poti oziroma smeri, pa bi lahko svoje sodelovanje razumele kot tekmovanje z drugimi alternativnimi poteki pasu oziroma ceste. Ali lahko takšno razumevanje in z njim povezane strahove odpravi že sprememba imena ali pa jih povzročajo in spodbujajo kompleksnejši strukturni razlogi tako v medsebojnih odnosih teh držav kot v njihovih odnosih s Kitajsko, je vprašanje, ki bi zahtevalo daljšo in podrobnejšo analizo. Po drugi strani, opozarja Bērziņa-Čerenkova, pa je lahko sklicevanje na število ena problematično tudi, kolikor priključuje centralistično, monopolarno vizijo sveta in s tem strateških načrtov, kjer bi lahko v drugih državah Kitajsko razumeli kot novega hegemonu in središčnega igralca, kot državo, ki na novi svilni poti želi voditi igro. Takšne podobe Kitajske se trenutna oblast želi na vse pretege izogniti, pa naj gre za dilemo, ali je Kitajska že največje svetovno gospodarstvo, ali za vprašanje, ali je Kitajska že svetovna supersila.

Vzporedno s terminom *yi dai yi lu* in njegovo daljšo verzijo, »ekonomski pas svilne poti in pomorska svilna pot 21. stoletja«, se v besedilih od akcijskega načrta naprej pojavljajo tudi bolj neposredne reference na zgodovinsko svilno pot, ki naj bi jo nova pobuda oživila. Že uvodni nagovor akcijskega načrta se začne v tem tonu:

2000多年前，亚欧大陆上勤劳勇敢的人民，探索出多条连接亚欧非几大文明的贸易和人文交流通路，后人将其统称为“丝绸之路”。

Pred več kot dvema tisočletjema so delavna in pogumna ljudstva Evrazije raziskala in vzpostavila koridor trgovske in kulturne izmenjave med velikimi civilizacijami Azije, Evrope in Afrike, ki so ga kasnejše generacije družno poimenovala »svilna pot«.

Povsem jasno je, da zgodovinska »svilna pot«, na katero se sklicuje pobuda, ni bila nič bolj enotna kot kompleksen sistem povezav in križišč, na katerem temelji pobuda pasu in ceste. Že v času, o katerem je govor, torej v obdobju dinastije Han na kitajski in rimskega principata na evropski strani, je obe strani celine povezoval sistem poti, cest, mostov, počivališč, oaz, trgovskih središč, geografskih koridorjev, gorskih prelazov ipd. Ta sistem je med Chang'anom in

Rimom, pa ne samo med njima, spletel mrežo, po kateri so ljudje izmenjevali izdelke, dobrine, surovine, tehnologijo, izume, religije, filozofije in še marsikaj drugega. Ne glede na to, da je antično svilno pot v veliki meri poganjal obstoj dveh razmeroma politično stabilnih in gospodarsko močnih cesarstev na njenih končnih točkah, še zdaleč ni bila centralizirana oziroma organizirana tako, kot se je začela pobuda pasu in ceste. Če program te pobude beremo brez cinične distance, bi lahko razumeli, da je kljub enostranski pobudi prav ta decentralizacija ideal, h kateremu stremi. To idejo programski tekst označuje s terminom »duh svilne poti« (丝绸之路精神):

千百年来,“和平合作、开放包容、互学互鉴、互利共赢”的丝绸之路精神薪火相传,推进了人类文明进步,是促进沿线各国繁荣发展的重要纽带,是东西方交流合作的象征,是世界各国共有的历史文化遗产。

62

Tisoče let se je duh svilne poti — mir in sodelovanje, odpiranje in vključevanje, vzajemno učenje in vzajemno zrcaljenje, vzajemna korist in zmaga obeh — prenašal z generacije na generacijo in poganjal civilizacijski napredek človeštva. Predstavljal je pomembno povezavo, ki je omogočala blagostanje držav vzdolž (te poti). Je simbol komunikacije in sodelovanja med Vzhodom in Zahodom, je skupna zgodovinska kulturna dediščina vseh držav sveta.

Na to dediščino se sklicuje novi strateški program in jo umesti v problematiko sodobnega sveta, in sicer tako, da jo interpretira kot model sodelovanja in mirnega sobivanja:

进入21世纪,在以和平、发展、合作、共赢为主题的新时代,面对复苏乏力的全球经济形势,纷繁复杂的国际和地区局面,传承和弘扬丝绸之路精神更显重要和珍贵。

Ob vstopu v 21. stoletje, v obdobje, ki ga zaznamujejo mir, razvoj, sodelovanje in vzajemna zmaga, ko smo soočeni s počasnim okrevanjem svetovnega gospodarstva ter s številnimi kompleksnimi mednarodnimi in lokalnimi razmerami, je še toliko bolj pomembno in dragoceno, da vzdržujemo in nadgrajujemo duh svilne poti.

2 Vse pod Nebom

Vizija sveta, ki jo simbolizira »duh svilne poti«, je vizija decentraliziranega in multipolarnega sveta. Prav to pa je nova mednarodnopolitična strategija Kitajske v zadnjem desetletju. Sodobna Kitajska krepitev svoje politične in

ekonomske moči v razmerjih svetovnih sil ne interpretira kot poskus, da na mestu prve supersile zamenja Združene države Amerike, temveč poskuša na svetovno prizorišče umestiti svojo vizijo svetovnih razmerij moči. Kot ugotavlja Jenny Clegg (2009, primerjaj tudi Murray in Brown 2012), gre pri tem za vizijo multipolarizacije (多极化) sveta. K izgradnji takšne svetovne ureditve naj bi bistveno prispevala tudi pobuda pasu in ceste:

共建“一带一路”顺应世界多极化、经济全球化、文化多样化、社会信息化的潮流，秉持开放的区域合作精神，致力于维护全球自由贸易体系和开放型世界经济。

Skupna izgradnja »enega pasu in ene ceste« je v skladu s smernicami multipolarizacije sveta, globalizacije ekonomije, diverzifikacije kulture in informatizacije družbe; vztraja pri duhu odprtega regionalnega sodelovanja ter si prizadeva za obrambo sistema globalne proste trgovine in odprtega modela svetovne ekonomije.

Enotnost, na katero meri slogan »en pas, ena cesta«, je mogoče brati tudi v luči te strateške odločitve, ki postaja na realnopolitični ravni vse bolj aktualna s spremembami politike ZDA, ki se vse bolj nagibajo k protekcionizmu. Kot opozarja Astrid H. M. Nordin (2016, 46), je mogoče v sodobni kitajski politični teoriji — in zatem tudi v politični praksi — prepoznati premike v smeri novega modela globalizacije. Kot pomembna teoretska začetnika te ideje prepoznavata predvsem Yu Xiaofeng in Wang Jianglija, ki kot osrednji pojem eksplicirata globalno integracijo (全球一体化), kar avtorica interpretira kot holistični model globalizacije. Zanimivo je, da se v tem modelu srečata sodobna informacijska družba in klasične filozofske reference. Družbena predpostavka političnega modela holistično razumljene globalizacije je razumevanje političnega prostora, ki je že restrukturiran z realnostmi informacijske tehnologije. Kot avtorica povzema po Niju in Qianu (*ibid.*), politični prostor postane »mrežni prostor« (网络空间). Desubstancijalizacija prostora v mrežno, relacijsko definirano stvarnost hkrati pomeni reorganizacijo političnega prostora v mrežno, a hkrati holistično razumljeno multipolarno strukturo. Tej, s sodobno informacijsko tehnologijo pogojeni ontologiji političnega prostora se v teoriji nove globalizacije pridruži klasična referenca, ki pa je preiščljena in preinterpretirana na novo. Vizijo sveta kot mrežne multipolarnosti in ne več kot hierarhično in centrično organizirane skupnosti bolj ali manj samozadostnih nacionalnih držav, kjer ena ali dve med njimi prevzemata primat zaradi svoje vojaške ali ekonomske premoči, v tem kontekstu označi pojem »vse pod Nebom«, *tian xia* (天下).

Pojem »vse pod Nebom« je v klasičnih virih najpogosteje preprosto označeval »kraljestvo« oziroma »znani svet« ter zaradi izolacije in z njo pogojene

osredotočenosti na lastno državo pogosto tudi kar »ves svet«. Klasična raba seveda ni predvidevala nikakršne decentralizirane mrežne strukture, kolikor je pozno obdobje dinastije Zhou s politično partikularizacijo ni že samo impliciralo. Ponovna oživitev pojma kot simbola za unikatnost kitajske politične ontologije pa je v zadnjem desetletju povsem običajnemu in splošno rabljenemu terminu iz klasičnih (in seveda tudi kasnejših) besedil dodala nov pomen. A. H. M. Nordin v zadnjih dveh desetletjih prepoznava dve različni reinterpretaciji pojma *tian xia* v kitajski politični teoriji (ibid. 47). V ožjem smislu avtorji pojem razumejo kot opis harmoničnega medprostora med nacionalnimi oziroma že obstoječimi političnimi enotami, kot nekakšno metastrukturo, ki naj globaliziranemu svetu zagotavlja enotnost in harmonično stabilnost. Drugi avtorji se na *tian xia* opirajo kot na ključni koncept, ki naj pokaže bistveno razliko kitajske politične imaginacije v primerjavi z evroameriško. V tem, širšem smislu *tian xia* razumejo kot ime za holistično transnacionalno svetovno skupnost. Takšna vključujoča vseobsegajočnost nujno vključuje vse realnosti sveta in ničesar ni, kar bi bilo zunaj *tian xia* (天下无外, Zhou in Jiao, cit. po Nordin, 2016 48). Na podlagi vizije *tian xia*, ki nujno vključuje tudi nasprotja in razlike, skratka, raznolikost sveta, Fang Xiaojiao idejo *tianxianizma* (天下主义) poveže s teorijo harmonije; ta predstavlja način delovanja vseobsegajočega *tian xia*, ki nasprotja harmonizira v njihovi različnosti. Takšen ontološki uvid se brez dvoma v marsičem napaja pri daoistični ontologiji — *tian xia* bi lahko razumeli tudi kot politično in uprostorjeno vizijo daoističnega pojma poti (*dao*). Ključni avtor, čigar razumevanje *tian xia* je bilo bistveno za oblikovanje sodobne kitajske politične kozmologije (Nordin, 2016, 48–49), ki je bila osnova programa pasu in ceste, je Zhao Tingyang. V programskem delu *Sistem tian xia* (天下体系, Zhao 2005) utemeljuje vizijo kitajskega razumevanja sveta kot globalne holistične stvarnosti ter jo postavlja nasproti domnevno evroameriški oziroma »zahodni« viziji sveta kot skupka nacionalnih držav.

3 Harmonizacija mnogoterosti

Omenjene teorije novega (oziroma starega) modela alternativne globalizacije nam omogočajo razumeti, kako se program pasu in ceste, ki ga je v svojem mandatu začrtal Xi Jinping, vsebinsko pripenja na politično dediščino njegovih predhodnikov, tj. na idejo harmonične družbe. V akcijskem načrtu je ravno vprašanju, kako reševati in usklajevati različne interese sodelujočih akterjev tega mamutskega projekta, posvečene največ pozornosti. Ideja harmonizacije je bila v mandatu Hu Jintaa in Wen Jiabaa (Motoh 2012) zasnovana predvsem

kot odgovor na notranje probleme Kitajske, ki jih je prinesla izjemno hitra gospodarska rast predhodnih dveh desetletij — npr. družbeno razslojevanje, korupcijo in okoljsko krizo. Te težave naj bi reševalo prizadevanje za harmonično družbo (和谐社会), ki ga skoraj kot slogan svojega mandata vpeljeta Hu in Wen. V kontekstu kitajskega vzpona v mednarodnem političnem prostoru pa harmonična družba iz vizije sanacije družbenih problemov preraste v skoraj ontološko načelo značilno »kitajskega« razreševanja nasprotij. Šestdeset let po Mao Zedongovem slovitem spisu o *Pravilnem obravnavanju protislovij znotraj ljudstva* (关于正确处理人民内部矛盾的问题, 1957), ki je predvideval strogo obravnavo sovražnikov ljudstva in demokratično reševanje nasprotij s tistimi, ki se jim je tej oznaki uspelo izogniti, Xi Jinpingova vizija obvladovanja nasprotij seže povsem k drugim zgodovinskim referencam. Že Hu Jintaova doktrina harmonične družbe je bila utemeljena na razlikovanju med dvema vrstama enotnosti, ki jo je mogoče doseči. Klasična referenca za takšno razumevanje so Konfucijeve *Razprave* (Zi lu, 23):

君子和而不同，小人同而不和。

Plemenitnik išče harmonijo in ne enost, prostak išče enost in ne harmonije.

Enost, uniformnost, *tong*, je stanje, preden se stvari začno ločevati, enotnost, ki temelji na tem, da se razlike še niso pojavile oziroma jih sploh ni. Nasprotno je harmonija pojem, ki je v ontološki kronologiji umeščen na »konec« tega procesa; predstavlja enotnost, ki se oblikuje z usklajevanjem, torej harmonizacijo že nastalih in izoblikovanih razlik.

V Konfucijevem primeru mojster izraža preferenco do usklajevanja mnenj v nasprotju z nereflektiranim in nerazlikujočim strinjanjem. Sodobna reaktualizacija pojma harmonizacije pa naslavlja neizogibno zagato, kako uskladi- ti različne interese, mnenja, vizije ter strategije držav in regij vzdolž krakov načrta pasu in ceste. Ta teoretski okvir najbolj eksplicitno predstavi tretji razdelek akcijskega načrta »Skupna načela« (共建原则). Razdeljen je na pet odsekov. V prvem povzame, kako se načrt opira na eno od siceršnjih osnovnih načel kitajske zunanje politike, tj. »pet načel mirnega sožitja« (Motoh 2015), ki so spoštovanje suverenosti in ozemeljske celovitosti vsake države (尊重各国主权和领土完整), medsebojno nenapadanje (互不侵犯), medsebojno nevmešavanje v notranje zadeve (互不干涉内政), mirno sožitje (和平共处) ter enakost in vzajemna korist (平等互利). V nadaljevanju povzame temeljna funkcionalna načela, na katerih naj bi temeljili odnosi v okviru pobude.

Prvo od teh načel je »odprtost in sodelovanje« (开放合作). Jasno je, da pobuda s svojim imenom in trasami v veliki meri sledi oziroma se zgleduje po zgodovinski svilni poti, kljub temu pa je pomemben del retorike akcijskega

načrta prav odprtost tega okvirnega programa, ki naj po eni strani prepreči konkuriranje posameznih regij in mest (npr. pristanišč) za sodelovanje v pobudi, po drugi strani pa pušča fleksibilen prostor za prilagajanje kitajskih načrtov ekonomskim in političnim razmeram na Kitajskem in v mednarodnem prostoru. Odprtost sodelovanja pomeni tudi korak proti metanacionalnemu oziroma transnacionalnemu značaju pasu in ceste:

(...) 各国和国际、地区组织均可参与，让共建成果惠及更广泛的区域。

(...) sodelujejo lahko vse države ter mednarodne in regionalne organizacije, da bodo rezultati skupne izgradnje v dobrobit širšim področjem.

Naslednje načelo se neposredno nanaša na urejanje razmerij med mnogotერimi dejavniki in akterji projekta. Osnovno načelo teh razmerij je »harmoničnost in vključevalnost« (和谐包容). Precej v duhu petih načel mirnega sožitja to načelo zapoveduje toleranco do različnosti »civilizacij«:

倡导文明宽容，尊重各国发展道路和模式的选择，加强不同文明之间的对话，求同存异 (...)

[To načelo] zagovarja toleranco med civilizacijami ter spoštovanje do izbir poti in modela razvoja posameznih držav, krepi dialog med različnimi civilizacijami, išče skupne točke in dopušča razlike (...)

Na tej točki je vizija precej nejasna, je pa toliko bolj jasen njen namen. V skoraj huntingtonovski retoriki o različnosti civilizacij lahko morda prepoznamo odmev nekaterih avtorjev teorije harmonizacije, še posebej Zhang Liwena. Zhang na temelju Huntingtonove vizije sveta več različnih civilizacij utemelji svojo teorijo harmonizacijske narave vzhodnoazijske civilizacije, ki naj bi spopadu civilizacij, o katerem piše Huntington (2005), postavila nasproti vizijo sveta, kjer se civilizacijske razlike usklajujejo v procesu harmonizacije.

Naslednje načelo je mnogo bolj pragmatične narave, iz očitnih razlogov pa je nujna sestavina vsakega *creda* programa pasu in ceste. Zavezanost »tržnemu delovanju« (市场运作) namreč poudarja, da bodo dejavnosti v okviru pasu in ceste sledile tržnim zakonitostim in mednarodnim standardom.

Zadnje od naštetih načel se naposled vrne k repertoarju sodobne kitajske politične misli, izraža namreč zavezanost načelu »win-win« (互利共赢) oziroma obojestranskega dobička:

兼顾各方利益和关切，寻求利益契合点和合作最大公约数，体现各方智慧和创意，各施所长，各尽所能，把各方优势和潜力充分发挥出来。

Usklajuje koristi in skrbi vseh strani, išče točke, kjer interesi sovpadajo in je največji skupni imenovalec sodelovanje, da bi s tem udejanjili pamet, ustvarjalnost in močne plati vseh strani. Vsak naj prispeva, kolikor zmore, da se lahko v celoti pokažejo prednosti in potenciali vseh strani.

Vprašanje, na katero akcijski načrt ne odgovarja neposredno, se pa neizogibno navezuje na problematiko sodelovanja in harmonizacije, je, kateri politični subjekti so nosilci te pobude. V prej citiranem odlomku lahko razberemo, da naj bi načrt vključeval države vzdolž povezav, regijske in mednarodne organizacije, pa tudi ohlapnejše entitete, kot so »ljudje« in »civilizacije«. V tem obsegu lahko prepoznamo aplikacijo transnacionalne ideje *tian xia*, iz ničesar od povedanega pa ni razvidno, da bi veljala za Kitajsko, ki v pobudi nastopa kot integralna celota. Skratka, regionalizacije in partikularizacije v akcijskem načrtu ne najdemo.

4 Kozmologija in praksa?

Aksijski načrt, ki temelji na strukturni osnovi nove kitajske politične kozmologije, seveda predvideva svetlo prihodnost partnerjev te pobude. Sklepni odstavek, v katerem na zanimiv način nastopa dvojni pomen pojma *cesta/pot (lu)*, o tem ne dopušča dosti dvoma:

“一带一路”是一条互尊互信之路，一条合作共赢之路，一条文明互鉴之路。只要沿线各国和衷共济、相向而行，就一定能够谱写建设丝绸之路经济带和21世纪海上丝绸之路的新篇章，让沿线各国人民共享“一带一路”共建成果。

»Pas in cesta« je pot vzajemnega spoštovanja in vzajemnega zaupanja, pot sodelovanja in obojestranskega dobička, pot vzajemnega učenja civilizacij. Potrebna je le volja za usklajevanje in skupna prizadevanja, da napredujejo drug ob drugem, in zagotovo bomo lahko skupaj napisali nova poglavja v izgradnji gospodarskega pasu svilne poti in pomorske svilne poti 21. stoletja ter s tem ljudem vseh držav ob »enem pasu in eni cesti« omogočili, da bodo uživali njune sadove.

Nabuhla retorika uradnih programskih tekstov ima seveda vlogo in namen. Šele z umestitvijo programa enega pasu in ene ceste v konceptualni okvir nove politične kozmologije in teoretskih modelov alternativne globalizacije lahko razumemo, katere od teh visokoletečih besed zares pomenijo pomemben paradigmatični premik. Kot že rečeno, vse to ne odgovarja na vprašanje, koliko teh smelih idej ustreza resničnim razmerjem moči v krajih in regijah, kjer sistemska prizadevanja za vzpostavitev poti in ceste že potekajo. Še več,

analiza ne omogoča, da bi ugotovili, ali kozmološke in filozofske strukture pri tem igrajo le vlogo sofisticiranega propagandnega orodja. Dilema, ali gre pri retoriki pasu in ceste zgolj za masko realpolitičnega načrta prevlade nad tremi celinami Starega sveta in povezavami med njimi, ni tako lahko rešljiva, kot so morda prepričani številni kritiki kitajske globalizacije, predvsem avtorji severnoameriške provenience. Rešitev te zagate bi namreč najprej zahtevala odgovor na neodgovorljivo vprašanje, kakšna je vzročna povezanost med ekonomsko-politično realnostjo in ideološko strukturo. In za sodobno kitajsko zgodovino je marsikdaj mogoče pokazati, da idejna struktura vpliva na realnost ekonomsko-političnih razmerij vsaj toliko kot obratno, mejo med njima pa je marsikdaj nemogoče določiti.

Zahvala

Pričujoči članek je rezultat raziskovalnega dela v okviru raziskovalnega programa Azijski jeziki in kulture (P6–0243), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Literatura

- Bērziņa-Čerenkova, Una Aleksandra. 2016. »BRI Instead of OBOR – China Edits the English Name of its Most Ambitious International Project.« *Latvijas Ārpolitikas institūts*. Dostop 2. 2. 2019. <http://www.lai.lv/viedokli/bri-instead-of-obor-china-edits-the-english-name-of-its-most-ambitious-international-project-532>.
- Clegg, Jenny. 2009. *China's global strategy: towards a multipolar world*. London, New York: Pluto Press.
- Huntington, Samuel. 2005. *Spopad civilizacij*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Konfucij. s.d. *Lun yu 論語* [Razprave]. Chinese Text Project. Dostop 2. 2. 2019. <https://ctext.org/analects>.
- Laozi. s.d. *Daodejing 道德經*. Chinese Text Project. Dostop 10. 2. 2019. <https://ctext.org/dao-de-jing>.
- Mao, Zedong. 1957. »Guanyu zhengque chuli renmin neibu de maodun de wenti« 关于正确处理人民内部矛盾的問題 [O pravilnem ravnanju z nasprotji med ljudstvom], govor. <https://www.marxists.org/chinese/maozedong/marxist.org-chinese-mao-19570227AA.htm>
- Motoh, Helena. 2012. »Vodni tok kot metafora za spontanost narave: oživitve tradicije v sodobnih kitajskih okoljevarstvenih diskurzih.« V *Iluzija ločenosti: ekološka etika medsebojne soodvisnosti*, urednika Nadja

- Furlan-Štante in Lenart Škof, 39–51. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales.
- . 2015. »Peace as evenness?: Reflections on the peaceful development doctrine and their classical references.« V *Contemporary East Asia and the Confucian revival*, urednici Jana S. Rošker in Nataša Visočnik, 99–112. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Murray, Donette in David Brown. 2012. *Multipolarity in the 21st Century: A New World Order*. London: Routledge.
- Nayyar, Deepak. 2017. »One Belt, One Road has no basis in China's history.« Livemint. Dostop 3. 2. 2019. <https://www.livemint.com/Opinion/lrHN-ZQcdLcDN2eTtmbC9cK/One-Belt-One-Road-has-no-basis-in-Chinas-history.html>.
- Nordin, Astrid H. M. 2016. *China's International Relations and Harmonious World: Time, Space and Multiplicity in World Politics*. London: Routledge. doi: 10.4324/9781315671406.
- Qian nian zhi yue: »Yidaiyilu« liantong Zhongguo yu shijie. 2017. Peking: Beijing Books. Spletna verzija je dostopna na <https://books.google.si/> (dostop 2. 2. 2019) in ni paginirana.
- Sárvári, Balázs. 2017. »China Expands Tianxiaism Along the Modern Silk Road.« *Kultura — Historia — Globalizacija*, 22/2017: 215–228.
- Shepard, Wade. 2017. »Beijing To The World: Don't Call The Belt And Road Initiative OBOR.« *Forbes*. Dostop 10. 2. 2019. <https://www.forbes.com/sites/wadeshepard/2017/08/01/beijing-to-the-world-please-stop-saying-obor/#636a7ba817d4>.
- Zhao, Tingyang. 2005. *Tianxia tixi: shijie zhidu zhexue daolun* 天下体系：世界制度哲学导论 [Sistem tianxia: uvod v filozofijo svetovne institucije]. Nanjing: Jiangsu jiaoyu chubanshe.
- Zhuangzi. s.d. *Zhuangzi* 莊子. Chinese Text Project. Dostop 12. 2. 2019 <https://ctext.org/zhuangzi>.

Jana S. ROŠKER

Pomen poznavanja kitajske idejne zgodovine za razumevanje sodobne kitajske družbe: primer idejnega konstrukta »harmonije« in njegove interpretacije na kitajski celinei ter na Tajvanu

Povzetek

Članek obravnava vprašanje razmerja med kitajsko tradicijo in sodobno kitajsko družbo na primeru sodobne ideologizacije klasičnega filozofskega termina harmonije (*he* 和). Najprej prikaže sodobno interpretacijo pojma harmonije in izpostavi razloge za njegovo umestitev v sodobno revitalizacijo konfucianizma. Potem skozi analizo klasičnih konfucijanskih besedil prikaže, da gre pri sodobni interpretaciji koncepta harmonije v LR Kitajski za interpretacijo, ki ne sloni na proto-demokratskih elementih izvirnega konfucijanstva, temveč sledi avtokratski in državotvorni liniji konfucianizma, ki se je razvila na osnovi idej Xunzija, kateri v resnici predstavlja most med egalitarnostjo izvirnega konfucijanstva in despotskimi izhodišči legalizma. S pomočjo analize interpretacij klasičnega pojma harmonije nato prikaže, da sledijo interpretacije tajvanskega modernega konfucijanstva – v nasprotju z izhodišči konfucijanskega preporeda, kakršen se je razvil

na celini – egalitarnejšim in bolj demokratičnim smernicam klasičnega konfucijanstva, ki sledi liniji Mengzijeve filozofije.

V zaključku izpostavi pomen prepoznavanja tovrstnih razlikovanj v kontekstu vrednotejnja političnih in družbenih sistemov sodobne Kitajske. Ta se ne kaže zgolj v prepoznavanju avtokratskih elementov znotraj sodobne kitajske ideologije, temveč tudi v tem, da nam nudi tudi možnosti revitalizacije in nadgradnje tistih elementov kitajske tradicije, ki lahko pripomorejo k izdelavi specifično kitajskega modela demokracije.

Ključne besede: harmonija, konfucijanstvo, konfucianizem, idejna zgodovina, ideologija

Abstract – The Significance of Chinese Intellectual History for a Better Understanding of Contemporary Chinese Society: the Ideological Construction of “Harmony” and its Interpretations in Mainland China and Taiwan

72

Through the lens of the contemporary ideologization of the classical philosophic term harmony (*he*和), the present article deals with the question of the relation between the Chinese tradition on the one side, and contemporary Chinese society on the other. First, it introduces the contemporary interpretation of the notion of harmony and reveals the reasons for its integration into the current revitalization of Confucianism. Through the analysis of classical Confucian texts, it then shows that the current interpretation is not founded upon the proto-democratic elements of original Confucianism, but rather upon the autocratic and state-generating line of Confucianism that was developed by Xunzi, who represents a bridge between Confucianism and Legalism. Through the analysis and interpretation of the classical notion of harmony it then indicates that the interpretations generated by the crucial representatives of the Taiwanese Modern Confucians are – in contrast to those developed on the mainland – following the much more egalitarian and democratic lines of classical Confucian philosophy that were elaborated by Mencius. In the conclusion, the author reveals the significance of such differentiations in the context of evaluating the political and social systems of contemporary China. This significance is not merely limited to the recognition of autocratic elements within contemporary Chinese ideology, but also manifests itself in new possibilities of revitalization and upgrading of such elements of the Chinese ideational tradition, that can help us to generate a new, specifically Chinese model of democracy.

Keywords: harmony, Confucianism, Confucian state doctrine, Confucian philosophy, intellectual history, ideology

Uvod

O srednji namen pričujočega članka je osvetlitev potrebe po ohranjanju in razvoju klasičnih študij v okviru sodobnih vzhodnoazijskih študij. Četudi veljajo v sodobnih, aplikativno usmerjenih programih podrobne zgodovinske ali celo klasično filološke študije za zastarele,

neuporabne, ali celo reakcionarne, bom v članku nazorno pokazala, da je tak pogled preveč površinski in enodimenzionalen. Prav tovrstne študije nam lahko namreč nudijo bolj diferenciran in pravilnejši vpogled v sodobne vzhodnoazijske politike, saj upoštevajo idejno ozadje, ki opredeljuje to sodobno politiko in njene ideološke konotacije.

Pri tem se bom osredotočila na primer sodobne Kitajske.¹ V zadnjih dvajsetih letih opažamo po vsej Evropi (in delno tudi v ZDA) težnjo po odpravljanju klasične sinologije iz univerzitetnih kurikulumov. Ta znanstvena disciplina, ki poleg študija sodobnega kitajskega jezika in družbe vključuje tudi obravnavo klasične kitajske idejne tradicije in učenje klasične kitajščine, se v vse večjem obsegu nadomešča z vedo tako imenovanih »Kitajskih študij«, katere predmet je zgolj poučevanje sodobnega kitajskega jezika, ter posebnosti sodobne kitajske družbe in kulture.

Pričujoči članek izhaja iz predpostavke, po kateri je za poglobljeno razumevanje razmer v sodobni Ljudski republiki Kitajski nujno potrebno razpolagati z dobrim poznavanjem njene idejne tradicije in zgodovine. To predpostavko bom utemeljila na temelju večplastne kontrastne analize klasičnih in sodobnih interpretacij filozofskega koncepta harmonije (*he* 和), ki sodi k osrednjim elementom sodobne ideologije, ki se v LR Kitajski propagira v okviru prepoda konfucijanstva.

Argumentacija, ki bo vodila do verifikacije zastavljene hipoteze, bo osnovana na treh ravneh:

1. Na ravni ideologizacije koncepta harmonije v sodobni LR Kitajski
2. Na ravni interpretacij predstavnikov tajvanskega modernega konfucijanstva
3. Na ravni predstavitve klasičnih interpretacij koncepta harmonije

Skozi tovrstno tridelno analizo bom pokazala, da obstaja bistvena razlika med tajvanskimi celinskimi interpretacijami koncepta harmonije, in da so posledice te razlike vidne v različnih konceptualizacijah kitajske modernizacije in kitajske družbeno-politične ureditve. Na osnovi rezultatov te analize se bo jasno pokazalo, da je poznavanje kitajske idejne tradicije nujni predpogoj za celostno razumevanje kompleksne družbene stvarnosti sodobne Kitajske.

1 Podobne raziskave bi bilo seveda možno izdelati tudi na Japonskem, v Koreji ali kateremkoli drugem območju klasične sinitske kulture, kjer prevladuje konfucijanska idejna dediščina. Ker pa sem sinologinja, in tudi zaradi prostorske omejitve tega zbornika, se bom tukaj osredotočila samo na omenjeni dve področji tega kulturnega kroga, tj. na Tajvan in celinsko Kitajsko.

1 Harmonija kot ideološki konstrukt kitajske vlade

Ideja »harmonične družbe« predstavlja enega osrednjih elementov aktualne ideologije v L. R. Kitajski. Četudi se koncept harmonije, ki služi kot osnova te ideje, pogosto eksplicitno označuje kot izhajajoč iz konfucijanske miselnosti, pa so v L. R. Kitajski diskurzi modernega konfucijanstva ponovno prišli v ospredje šele v zadnjih dveh desetletjih prejšnjega stoletja. Pred tem sta bila tako sam lik Konfucija, kot tudi celotna konfucijanska tradicija, predmet številnih vladnih kritik. Konfucij in njegov nauk sta veljala za reakcionarno in »fevdalno« ideologijo, katera naj bi ščitila zgolj interese vladajočih, izkoriščevalskih slojev preteklega kitajske družbe. Po drugi strani je bil Konfucij (v nezlomljeni tradiciji četrdomajskih kulturnih preobratov in v luči marksističnih teorij modernizacije) viden kot simbol tiste konservativne tradicije, ki je zavrla kitajsko modernizacijo in je s tem »kriva« za zaostalost države.

74

A že slabi dve desetletji zatem se je ta kritika – za mnoge poznavalce povsem nepričakovano – sprevrgla v svoje nasprotje. Kot izpostavlja Helena Motoh, se je eno prvih znamenj tega preobrata pojavilo v govoru Gu Muja, enega idejnih očetov kitajske modernizacije ob proslavi 2540. obletnice Konfucijevega rojstva leta 1989 (Motoh 2009, 91). V njem je izpostavil pomen »pravičnega« (beri: popravljenega) odnosa do tradicionalne nacionalne kulture in se zavzel za ponovno oživljanje pozitivnih elementov konfucijanske miselnosti v okviru sintez z zahodnimi idejami. Zavzel se je tudi za to, da bi morala imeti kitajska tradicija znotraj te sinteze prednost pred zahodno (ibid).

To seveda ni slučaj, saj sodi koncept »harmonične družbe«, katere idejno jedro naj bi vsebovala že izvorna konfucijanska miselnost, k osrednjim elementom sodobnega ideološkega aparata v L. R. Kitajski. Leta 2005 je kitajski predsednik Hu Jintao javno objavil uvedbo politike »harmonične družbe«, ki naj bi simbolno označevala nove razvojne smernice sodobne Kitajske. Težnja po harmonizaciji družbe je bila vsaj deloma plod prvih negativnih posledic rapidne ekonomske liberalizacije, katero je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja uvedel Deng Xiaoping. Hu je od svojih predhodnikov nasledil vse bolj razslojeno družbo. Kriza neoliberalnih ukrepov se je kazala predvsem v vse večjih regionalnih razlikah, v krhkem in nezanesljivem sistemu socialnih storitev države, v množični nezaposlenosti in strukturni revščini ter v vse večjih ekoloških problemih, ki so pestile državo.

Koncept harmonične družbe še danes predstavlja eno pomembnih načel kitajske vlade in je pogosto izpostavljen tudi v osrednjih govorih predsednika Xi Jinpinga (gl. Xiang Bo 2018). Uporabljen je bil celo v novi reformi kitajske

zakonodaje; povezava med harmonijo in zakonodajo je namreč pogosto izpostavljena tudi v kitajskih akademskih člankih, ki obravnavajo implikacije načrtovane harmonične družbe:

Temelj modernih družb je torej pravo, katerega vsebina so zakoni, zdravi razum, enakovrednost in pravičnost. To, kar je poudarjeno v harmonični družbi, je red in mir, iskrenost, prijateljstvo in ljubezen ter usklajeni razvoj. To, za kar se zavzema, je združitev ter enovitost človeka in narave, pa tudi zdrav trajnostni razvoj. Zato je za vzpostavitev harmonične družbe nujno potrebno najprej vzpostaviti pravno družbo (Zhou 2010, 285).²

Kot izpostavljata Leila Choukrone in Antoine Garapon, se je prav v debatah, ki se odvijajo okrog vprašanja te povezave, najjasneje pokazalo, da služi koncept harmonije v tem kontekstu predvsem kot inštrument discipliniranja državljanov in državljanek. (Choukrone in Garapon 2007, 36) V svojih komentarjih k tej novi politični smernici, ki so bili 29. septembra 2007, torej kmalu po Hu Jintaojevi razglasitvi prizadevanj po harmonični družbi, objavljeni v angleški izdaji uradnega dnevnika People's Daily, je Xiao Zhuoji, profesor Pekinške univerze in član Politične posvetovalne konference kitajskega ljudstva, med drugim zapisal: »Poleg tega bomo iztrebili različne družbene bolezni, ki predstavljajo strupen tumor harmonične družbe, in katere je zato potrebno odstraniti« (Xiao 2007, 4).

Tudi v akademskih člankih pogosto naletimo na odstavke, ki v kontekstu harmonične družbe poudarjajo pomen discipline in samo-restrikcije ter »pravilnega« odnosa do nadrejenih in skupnosti. Kot poudarja Li Ning, se lahko tovrstne prvine pridobijo samo na osnovi »harmoničnega stanja duha«:

Tako imenovano harmonično stanje duha se nanaša na to, da so člani družbe sposobni pravilnega soočanja z družbeno stvarnostjo, da znajo na pravilen način obravnavati same sebe, svoje soljudi in družbo. Stanje duha, s katerim razpolagajo (takšni ljudje), je optimistično, aktivno in samoiniciativno ter miroljubno (Li 2010, 9).³

Leila Choukrone in Antoine Garapon (2007, 36) sta izpostavili, da služi ideja harmoničnosti kot ideološka podpora takšnemu modelu zakonodaje, ki se uporablja kot orodje discipliniranja in moraliziranja s ciljem ohranjanja

2 现代和谐社会的基础是法治，其内涵包括法律、民智、公平、正义。和谐社会所倡导的是人类生活的安定有序、诚信友爱、协调发展，所追求的是人与自然互相融合，健康持续的发展。因此，一个和谐的现代社会必定首先是一个法治社会。

3 所谓和谐心态，就是指社会成员能够正确面对社会现实，能够正确对待自己、他人和社会，具有乐观向上、积极进取、豁达平和的心理状态。

vladajočega režima. Zato služi harmonija (kot domnevno esencialni del konfucijanskega nauka) tudi kot simbol takšnega Konfucija, ki je predstavljal in razširjal »pravilno« moralo, katera naj bi se kazala v podrejenosti posameznika »višjim« družbenim ciljem in v brezpogojni poslušnosti nadrejenim.

2 Tajvanski teoretiki in koncept harmonične usklajenosti

Koncept harmonije pa ni pomemben samo v celinski Kitajski, temveč tudi na Tajvanu in drugih regijah Vzhodne Azije, ki razpolagajo s skupno, izvorno sinitsko, tradicijo konfucijanstva in konfucianizma. Posebej pomemben je tudi v okviru tako imenovanega modernega konfucijanstva, ki predstavlja (kot bomo videli v naslednjem poglavju) tretjo reformo konfucijanskega nauka in temelji na naukih neo-konfucijanske filozofije dinastije Song.

Pomen oziroma interpretacijo koncepta harmonije si bomo na kratko ogledali v kontekstu druge generacije modernega konfucijanstva, katere glavni predstavniki so Mou Zongsan, Xu Fuguan, Tang Junyi in Fang Dongmei. Vsi razen Tang Junyija, ki je večino življenja preživel v Hong Kongu, so po let 1949 iz kitajske celine emigrirali na Tajvan.

V teoretskem smislu velja za najpomembnejšega predstavnika te generacije Mou Zongsan. Mou se z vprašanjem harmonije vsaj na eksplicitni ravni ne ukvarja veliko. Nekaj namigov na harmonično življenje v družbi najdemo v njegovem delu *O Summum Bonum* (*Yuan shan lun* 圓善論), v katerem si prizadeva obrazložiti metodo harmonizacije (oziroma uskladitve) sreče in dobrote. V tem delu se na kratko posveti tudi vprašanju interpretacije izvorno konfucijanskega termina »harmonija ravnovesja« (*zhong he* 中和). Tukaj v prvi vrsti ne gre zgolj za družbeno konotacijo harmoničnosti, kakršno imajo v mislih novi ideologi L. R. Kitajske, temveč prej za njihove idejne osnove, ki temelje v popolnosti individualnega (in hkrati absolutno integralnega) moralnega sebstva.

Njega samega, pa tudi večino drugih modernih konfucijancev na Tajvanu, je zanimala harmonija predvsem v smislu ravnovesja oziroma uravnoteženosti, ki se lahko nanaša tako na individualno sebstvo posameznika, kot tudi na strukturo družbe. Takšno pojmovanje harmonije, harmoničnosti oziroma harmonizacije izhaja iz enega najstarejših konfucijanskih klasikov, namreč knjige z naslovom *Nauk o sredini* (*Zhong yong* 中庸), ki predstavlja besedilo, bogato s simbolnimi pomeni in vsebuje številne napotke za izpopolnjevanje in nego osebnosti. Pogosto ga opisujejo tudi kot »negibno os« (Pound 1969,

21).⁴ Mou je v svoji filozofiji izhajal iz tovrstnega koncepta harmoničnega ravnovesja, ki je dinamično in temelji na nenehnem balansiranju med različnimi elementi celote. Ta harmonija ne more biti nikoli dosežena za vselej, temveč se spreminja v skladu s spremembami vesoljstva (pa tudi družbe in posameznika) (Mou 1985, 306).

Tudi Xu Fuguan v svoji analizi in interpretaciji *Poti sredine (Zhong yong)* obravnava isti koncept (tj. koncept harmonije ravnovesja, *zhong he*), kate-rega označi kot termin, ki »se nanaša na 'naravo', katera v sebi združuje notranjost in vse, kar je onkraj nje, pa tudi na njeno funkcijo harmonizacije, ki v sebi zaobjema tako sebstvo, kot tudi vse objekte zunanjega sveta« (Ni 2002, 287). Xu to po vezavo razloži takole:

Ravnovesje, ki nastopa v izrazu harmonija ravnovesja, navzven deluje kot pot sredine, na višji ravni pa povezuje človeške prirojene lastnosti z njegovim življenjem (Xu Fuguan 2005, 127).⁵

77

Harmonija ravnovesja je torej tista intimna osnova posameznika, ki mu sploh omogoča harmonično sobivanje s soljudmi. V okviru moderno - konfucijanskega videnja sveta in človeka je namreč prav moralno sebstvo tisto, ki predstavlja osnovo vsakega posameznika in hkrati jedro družbene in celo kozmične racionalnosti. To seveda predpostavlja komplementarnost razmerja med posameznikom in njegovim (naravnim ter družbenim) okoljem. Z drugimi besedami: to pomeni, da je družbena harmonija neobhodno povezana s harmonično notranjostjo posameznika.

Ker je v moderno – konfucijanskem svetovnem nazoru kozmos oziroma vse, kar obstoja, prežeto z vrednoto dobrega, kar pomeni, da so tako pojavne oblike stvarnosti, kot tudi njeno substančno jedro, ki se odraža v ideji »stvari po sebi« ali *noumenona*, aksiološki pojmi, je harmonija človeškega bivanja najtesneje povezana z moralnimi predpostavkami. Za Xu Fuguana so te vrednote dobrega tesno povezane z estetiko občutenja lepote, ki je ena od temeljnih funkcij oziroma učinkov harmonije. Prav zaradi tega je bila glasba po Xujevem mnenju v okviru izvornega konfucijanstva tako zelo pomembna. Globoko

4 Sredina (*zhong*) tukaj v glavnem pomeni ravnovesje brez nagibanja na katero koli stran. Drugi del te sestavljenke (*yong*) pomeni običajno, nekaj kar je dobro znano in domače in se ne spreminja, kar pa ne pomeni, da je statično, temveč, da je kontinuirano. Sama sem se odločila za prevod v smislu »lastne poti«. Po enem prvih prevajalcev tega besedila v angleščino, Jamesu Leggeju je namen oziroma cilj te sredine ohranjanje harmoničnega ravnovesja, ki ohranja zavest v stanju nenehne osredotočenosti. Človek, ki se ravna po teh načelih, naj bi nikoli ne zašel s svoje poti, kar pomeni, da bi znal vselej delovati v skladu s svojo individualno pozicijo znotraj naravnega in družbenega sveta. Ta načela naj bi veljala za vsakega posameznika in ga učila živeti v skladu z naravnim redom (prim.: *Li ji* 2012, *Zhong yong* 2012).

5 中和之中，外發而為中庸，上則通與性與命。

doživetje glasbene harmonije namreč hkrati pomeni možnost projiciranja te harmonije v območje družbene stvarnosti:

Ravnovesje (*zhong*) in harmonija sta bili v konfucijanstvu osrednja estetska kriterija glasbe. Za ravnovesjem in harmonijo se namreč skriva pomen dobrega, in to je tisto, kar lahko gane človeško srce in v njem vzbudi dobroto (Xu 2001, 14).⁶

Na področju konkretne družbene politike se Xu Fuguan zavzema za politiko, ki bi omogočila doseganje »racionalne harmonije« na osnovi razumne tekmovalnosti. Sobivanje, ki ni zgolj stvar posameznika, bi moralo biti pogojeno z neodvisnostjo vsakega od njih in kolektivne pravice skupnosti bi morale biti osnovane na individualnih pravicah (Ni 2002, 296–297). A ko bo ljudstvo doseglo določeno stopnjo zrelosti, in ko bodo izpolnjeni tudi vsi materialni pogoji za to, meni Xu, bo sistem pravic postal manj pomemben oziroma celo nepotreben. To je zanj podobna situacija kot tista, ki j najdemo znotraj družin: tudi če se člani in članice ene in iste družine v svojih odnosih vzajemno sklicujejo na svoje individualne pravice, je to precej nepotrebno ali celo nesmiselno. In vendar mora novo konfucijanstvo v obdobju, ko taka stopnja zrelosti še ni dosežena, družbi nuditi dovolj prostora za manj idealno ureditev. Tako je tudi znani sodobni tajvanski filozof Liu Shu-hsien podarjal, da moramo v danem trenutku negirati tradicijo prav za to, da bomo lahko ponovno vzpostavili njene najgloblje ideale (ibid., 298)

Vsekakor se – podobno kot večina drugih tajvanskih modernih konfucijancev – tudi Xu Fuguan odkrito zavzema za takšno harmonijo človeških skupnosti, ki je osnovana na enkratnosti in neponovljivosti vsakega posameznika. To pogosto utemeljuje s Konfucijevimi citati:

V poglavju Dvajset let vojvode Zhaota iz Zuojevih komentarjev Spomladansko – jesenskih letopisov pravi Yanzi: »Harmonija je takšna kot brodet«. Brodet vsebuje najrazličnejše vrste okusa, ki se med seboj združijo v slastno celoto. Zato je pomen »harmonije« v tem, da jo sestavljajo najrazličnejše kombinacije individualnih posebnosti. Nobena od teh individualnih posebnosti v njej ne izgubi svoje enkratnosti, temveč se lahko druga z drugo harmonično združujejo (Xu 2005, 127).⁷

Po njegovem mnenju je v tem pogledu kitajska tradicija veliko bolj napredna od »zahodne«, saj nudi ljudem etiko, estetiko in aksiologijo, ki ni omejena na racionalne konstrukte (ibid., 130).

6 中與和是孔門對樂所要求的美的標準。在中與和後面，便有善的意味，便足以感動人之善心。

7 左轉昭公二十年晏子謂 »和如羹焉«，羹是由各種不同的味，調和在一起，而得到統一之味的。所一 »和« 是各種有個性的東西，各不失其個性，卻能彼此得到諧和統一之義。

Podobno (a še bolj pristransko) stališče glede različnosti obeh »kultur« je zavzel tudi Fang Dongmei, katerega filozofija je po svojem bistvu osredotočena prav na obravnavo »tipično kitajskega« koncepta »ustvarjalne harmonije«. Medtem ko vidi zahodno filozofijo kot ujeto v mrežo nenehnih protislovij, iz katere se poskuša vselej znova reševati z nihilizmom (Li 2002, 265), je njegova lastna idejna tradicija zanj neprimerno bolj sofisticirana. Razlog za to superiornost pa naj bi tičal prav v njenem upoštevanju harmonije in harmoničnosti:

Za razliko od zahodne ohranja kitajska filozofija ravnovesje med čustvi in razumom. Preko kulture si prizadeva doseči veliko harmonijo življenja; spominja na simfonijo, v kateri vsaka nota prispeva k harmonični celovitosti (Fang Dongmei v *ibid*).

Ta »harmonična celovitost« izhaja iz njegovega osrednjega koncepta »celovite harmonije«, ki temelji na vesoljstvu kot uravnovešenem in harmoničnem sistemu. Ker vidi v tovrstni paradigmi osnovo kitajske filozofije, je zanj tudi kitajski ideal življenja nujno harmoničen; v tem idealu ni prostora za konflikte, niti za sebičnost. Vendar ta harmonija pri Fangu ni omejena zgolj na vesoljstvo, temveč predstavlja tudi kriterij za oblikovanje vedenjskih vzorcev in političnih idealov (Fang 1980b, 93).

Na splošno pa se Fang Dongmei v svojem idealizmu ni pretirano pogosto ukvarjal z vprašanji konkretne družbene stvarnosti. Harmonija, ki je v ospredju njegove idealistične teorije, je v glavnem omejena na harmonijo enovitosti človeka in narave. Kot smo videli prej, pa so ostali predstavniki druge generacije modernega konfucijanstva vprašanje družbene harmonije vendarle obravnavali nekoliko bolj konkretno in podrobno.

Filozof Tang Junyi pravzaprav nikoli ni dlje časa živel na Tajvanu, temveč je po ustanovitvi L. R. Kitajske migriral v Hong Kong. Kljub temu je bil dejaven član moderno konfucijskega intelektualnega gibanja in svoje teorije je pisal v tesnem sodelovanju s svojimi tajvanskimi kolegi. Zato bomo na tem mestu na kratko predstavili tudi njegovo videnje harmonije in harmoničnosti.

Moralnost, kakršno posamezniku za zagotovitev družbene harmonije priporoča Tang, ni toliko odvisna od enkratnosti njegovega individualnega bivanja, za kakršno se zavzema Xu Fuguan, niti od avtonomne svobode moralnega sebstva ter njegove neskončne zavesti, ki je v središču Mou Zongsanove pozornosti. Tangova ideja moralnosti veliko bolj neposredno temelji na občutku prirojene odgovornosti posameznika, ki naj bi mu, podobno kot neokonfucijanski koncept »praznanja« (*liang zhi* 良知) služil kot kažipot skozi nepregledni pragozd vseh etičnih dilem in dvomov, s katerimi je soočen v svojem

konkretnem življenju. Kot pokaže naslednji citat, bo posameznik lahko prispeval svoj doprinos k višjemu cilju družbene harmonije zgolj na osnovi poslušnosti temu notranjemu kažipotu odgovornosti:

Ni ti treba spraševati, kaj bi moral storiti, kajti ti sam si tisti, ki najbolje veš, kaj je potrebno storiti. Včasih pa se lahko zgodi, da hkrati občutiš več možnosti za to, kar bi moral storiti in morda lahko začutiš, da vlada med temi različnimi možnostmi protislovje. Morda ne boš takoj vedel, katero od njih naj izbereš, ali kako naj vse združiš, da bi dosegel še višjo raven harmonije... Vse to moraš vendarle reševati sam, kajti šele ti sam lahko spoznaš, v čem je razlog, da moraš storiti prav to (Tang Junyi 1985, 53–54).⁸

V tej odgovornosti pravzaprav ni govora o tem, da naj bi bili interesi družbe pred interesi posameznika. Moralno osveščen posameznik se bo v vsakem primeru odločal na podlagi svoje odgovornosti, ne glede na to, ali gre za njegov lastni interes, ali za interes širše družbene skupnosti.

Človek ni stvar, človek je sam po sebi že cilj. To pomeni, da posameznik ni orodje družbe, niti orodje države. In sedanji ljudje prav tako niso orodje prihodnjih... A če pravimo, da človek ni orodje družbe, to ne pomeni, da smo ljudje zunaj družbe, in tudi posameznik ne bi smel na družbo in državo gledati kot na orodje za doseganje svojih ciljev... Ampak človekova zavest in to, kar mu je prirojeno, sta vzajemnost in ljubezen. Če si človek prizadeva za to, da dejansko in do obisti izživi to svojo prirojeno zavest, se nikakor ne bo mogle počutiti ločenega od družbe... Menim, da bomo samo preko izobraževanja ljudi v tem, da bodo čim bolj popolno razvili to svojo prirojeno moralno naravo, lahko uskladili konflikt med posameznikom in družbo. Le tako bomo lahko presegli binarno kategorijo individuuma in skupnosti ter dosegli, da bo obstoj družbe v prid posameznika in obratno (Tang Junyi 2000, 61 – 62).⁹

Pri tem torej ne gre za poslušnost kakršnim koli zunanjim avtoritetam. Po svojih lastnih besedah ostaja Tang v tem pogledu zvest temeljnim načelom kitajske etike, katere značilnost naj bi bila najti v zavestnem prizadevanju za

8 你不必問什麼是你該作的，因為你自己知道你自己所該作。但是你自己可以同時感到機種該作，你感到他們間的矛盾，你一時會不知道如何選擇其一，或統一之於一種更高的和諧... 這些仍只有你自己去解決，因為只有你自己，才真知道你感該作時所據以為該作之理由。

9 人不是物，人本身為一目的。人本身為一目的涵義，亦包括個人不是社會之一工具，國家之一工具，此時代之人不是下不是下一時代之工具... 我們說每一人不是社會之一工具，不是說每一人可以自外與社會，個人亦不須視社會國家為達其個人目的之工具... 而人的心性即是仁，既是愛。人真求自盡其性的心，絕不會自外於社會... 我們人為只有以教化充兩發展人之此種道德的天性，可以協調所為個人與社會的衝突，超出個人與社會之對立的範疇，使社會的存在支持個人之存在，個人的精神也支持社會之存在。

preseganje ločnice med sebstvom in drugimi in to prav na temelju harmoničnega delovanja medčloveških odnosov (Sin 2002, 320).

Ker pa etično sebstvo oziroma moralno osveščena zavest posameznika merodajno vpliva tudi na konkretne posebnosti kulture, v kateri je rojen in v kateri živi, pa lahko po Tangovem mnenju iz tovrstne prevladujoče naravnosti duha posameznikov sklepamo tudi na naravnost njihove kulture. Ena osrednjih razlik med kitajsko in zahodno kulturo je zanj v tem, da naj bi prva poudarjala etiko in umetnost, slednja pa religijo in znanost. Ta razlika je po Tang Junyijevem mnenju pogojena s tem, da prevladuje v kitajski kulturi duh harmonije, v zahodni pa duh distinkcij (ibid).

3 Osnova za razumevanje tradicionalnega koncepta harmonije (*he* 和): tri reforme in razlikovanje med konfucijanstvom in konfucianizmom

81

V obeh vrstah sodobnih interpretacij klasično kitajskega koncepta harmonije, torej tako tistih, ki so nastale v zadnjih desetletjih na Tajvanu, kot tudi pri onih, ki prevladujejo v LR Kitajski, se torej pogosto poudarja, da gre pri tem konceptu za tradicionalni konfucijanski pojem. Na ta način se ideologija harmonije umešča v okvire ideologij tako imenovanega konfucijanskega preporeda. Vendar smo že na primeru teh interpretacij lahko videli, da se konfucijanski prepored na obeh bregovih tajvanske ožine presej razlikuje.

Ta razlika se ne kaže samo v tem, da se je ta prepored na Tajvanu razvijal kontinuirano vse od pričetka oblikovanja struje modernega konfucijanstva, ki se je, kot bomo videli nekoliko kasneje, vzpostavila na pragu 20. stoletja. Kot je splošno znano, je bila namreč ta kontinuiteta na celini prekinjena za dobra tri desetletja (od petdesetih do srede osemdesetih let 20. stoletja), v katerih so se filozofi na celini lahko ukvarjali samo s politično »ustreznimi« temami, kakršna je na primer sinizacija marksističnih in leninističnih teorij. A kot smo si lahko ogledali v prejšnjih dveh poglavjih, seže razlika med obema diskurzoma veliko dlje oziroma globlje, torej v samo srž vsebinskih evalvacij in interpretacij pojma harmonije, v katerem oboji vidijo eno osrednjih specifik kitajske miselnosti.

Za razliko od tajvanskega modernega konfucijanstva se prikazuje konfucijanstvo znotraj preporeda, kakršen se je razvil na celini, in ki ga bomo natančneje opredelili nekoliko kasneje, kot enodimenzionalen, monolitni diskurz brez vsebinskih in idejnih razlikovanj, ki so nujne za njegovo pravilno, torej bolj celostno in koherentno razumevanje.

Diskurzi, ki izvirajo iz najstarejšega, torej izvirnega konfucijanstva, so se namreč v svojem nadaljnjem razvoju razcepili na več struj, ki niso samo različne, ampak so druga drugi delno celo diametralno nasprotni. Te struje so se v zgodovini kitajske miselnosti izoblikovale v okviru razvojev, katerih smernice so zakoličile tri reforme izvirnega konfucijanstva.

Pri slednjem šlo za idejno šolo, ki je bila za čas, v katerem je nastala (tj. 6. stoletje pr. n. št.) izjemno napredna, saj je vsebovala številne proto-demokratske, egalitarne in humanistične elemente.¹⁰ Ustanovitelj te šole je bil Konfucij (551–479 pr. n. št.), njegova dva najbolj znana naslednika pa sta bila Mencij (372–289) in Xunzi (310–235). Medtem ko je prvi razvijal naprej humanistične, etične in egalitarne elemente konfucijanstva, je slednji nadgrajeval hierarhične in racionalne elemente istega nauka. Osrednja razlika med njima je bila v njunem pojmovanju človeške narave: medtem ko je Mencij izhajal iz predpostavke o njeni dobroti in o prirojeni človečnosti vsakega človeka, je Xunzi verjel, da je človek po naravi hudoben in egoističen, in da ga je zato treba nadzorovati s strogimi zakoni in kaznimi.

Razcvet izvirnega konfucijanstva lahko zasledujemo vse do konca dinastije Zhou in pričetka prvega združenega, vse-kitajskega cesarstva pod okriljem dinastije Qin (221–207 pr. n. št.). V tem obdobju je bilo konfucijanstvo (tako kot tudi vse druge filozofske šole antičnega obdobja) prepovedano. Šele po padcu dinastije Qin in pričetku dinastije Han (202 pr. n. št.–220) je bila ta filozofska šola ponovno rehabilitirana. To se je zgodilo v okviru takim. prve reforme tega nauka, v okviru katere je iz konfucijanstva nastal konfucianizem¹¹ in prejšnja filozofija se je spremenila v državno doktrino.

10 Pojem demokratičnosti tukaj ne uporabljam v prevladujočem pomenu, ki pod njim razume predvsem liberalni večstrankarski sistem različnih oblik parlamentarnega političnega odločanja, in ki temelji na individualnih pravicah ter normativnih zakonih, temveč precej širše. Izhajajoč iz izvirnega pomena te besede je demokracija tukaj mišljena kot družbeni sistem, ki temelji na komplementarnem in enakovrednem odnosu med družbo in avtonomnim posameznikom. Za podrobnejši opis protodemokratskih elementov znotraj konfucijanstva glej Sigurdsson 2015, 13–21, 50–60; Lee 2010, 45–62; Makeham 13–26; Rošker 2015, 63–65. Pri teoretski osnovi tovrstnih zametkov demokracije gre predvsem za koncepte, kakršni so na primer »*Min ben* 民本 (Ljudstvo kot osnova)«, »*Tianming* 天命 (Mandat narave)« in »*Neisheng waiwang* 內聖外王 (Notranji modrec in zunanji vladar)«.

11 Kitajščina razlikuje med izrazoma *Rujia* 儒家 in *Rujiao* 儒教. Prvi označuje šolo konfucijanske miselnosti, etike in filozofije, drugi pa se nanaša na konfucianistično državno doktrino oziroma normativni etični sistem, ki je na Kitajskem prevladoval vse od dinastije Han pa do konca poslednje dinastije Qing. Medtem ko se v angleščini za oba izraza uporablja en in isti pojem (Confucianism), smo v slovenščini to razlikovanje ohranili in prevajamo *Rujia* z besedo konfucijanstvo, *Rujiao* pa s pojmom konfucianizem.

Ta novi konfucianizem je bil v bistvu sinteza konfucijanstva in legalizma.¹² Dinastija Han je pod svojim žezlom namreč še naprej združevala večino kitajskega ozemlja in je za nadzor nad tako velikim cesarstvom potrebovala centralistično vladno ideologijo »trde roke«. V ta namen bi bilo najprimerneje, če bi enostavno prevzela despotsko filozofijo legalizma, vendar to ni bilo možno, kajti prevzemanje državne doktrine poražencev v okviru starokitajskega svetovnega nazora ni bilo primerno. Zato je dvorni ideolog dinastije Han, Dong Zhongshu za novo državno doktrino izbral konfucijanstvo, ki ga je pa interpretiral skozi optiko naukov Konfucijevega naslednika Xunzija. Slednji je namreč razvil teorijo, ki je bil že zelo blizu legalizmu, zato ni čudno, da je bil tudi učitelj vseh najvidnejših legalističnih osebnosti, namreč Han Feizija in Li Sija,¹³ in da ga tudi na Kitajskem običajno razumevajo kot most med konfucijanstvom in legalizmom (gl. Li Zehou 1980, 81).

V okviru te prve reforme, v kateri je nastala konfucianistična državna doktrina, je bil uveden tudi sistem uradniških izpitov, v katerem je bilo potrebno za pridobitev uradniškega položaja (in s tem politične oblasti) opraviti izpit iz poznavanja konfucijanskih klasikov. Na ta način je konfucianizem pridobil institucionalno osnovo. Zaradi strogo formalne narave teh izpitov, ki je bila povezana z nekritičnim pristopom do snovi in učenjem na pamet, so postali izobraženci v teku stoletij od nje vse bolj odtujeni, saj jim ni nudila nikakršne intelektualne inspiracije in motivacije. Za pridobitev slednje so se vse pogosteje obračali k daoistični in budistični filozofiji. Ker je to konfucianizem kot državno doktrino ogrožalo, je prišlo do tretje reforme, ki je bila izvedena v okviru tako imenovanega neo-konfucijanstva dinastije Song. V njenem okviru je bilo v konfucijansko filozofijo vključenih veliko daoističnih in budističnih elementov. Ključno pa je pri tem tudi dejstvo, da so filozofi v tokratni reformi izvorno konfucijanstvo interpretirali preko Mencija, torej tistega Konfucijevega naslednika, ki je razvijal in nadgrajeval humanistične, proto-demokratske in proto-republikanske elemente konfucijanskega nauka.

Do tretje reforme konfucijanstva je prišlo na pragu 20. stoletja, ko so se kitajski izobraženci pričeli soočati z zahodno miselnostjo. Takrat je nastala struja modernega konfucijanstva, ki si je prizadevalo najti takšno sintezo kitajske tradicije z zahodnimi idejami, ki bo lahko tvorila osnovo za specifično kitajsko modernizacijo. Ta struja je – glede interpretacije kitajske tradicije

12 Legalizem (*Fajia* 法家) je bil machiavelističen in avtokratski diskurz, ki je temeljil na ohranjanju in zaščiti interesov absolutnega vladarja. Kot osrednja (in edina dovoljena) ideologija je prevladoval v šestnajstih letih vladavine despotske dinastije Qin.

13 Han Feizi je bil eden osrednjih teoretikov legalistične doktrine, Li Si pa ministrski predsednik legalistične države Qin.

– predstavljala naslednico neo-konfucijanstva dinastije Song, kar pomeni, da je svoja izhodišča črpala z Mencijeve, in ne iz Xunzijeve filozofije.

V drugi polovici 20. stoletja, ko je bila kitajska idejna tradicija v LR Kitajski v nemilosti in so se njeni filozofi lahko ukvarjali kvečjemu s sinizacijo marksizma in leninizma, so izhodišča te struje razvijali naprej predvsem tajvanski (in delno tudi hongkonški) filozofi, ki so bili predstavniki prej omenjene druge generacije modernega konfucijanstva.

4 Korenine sodobnega pojma harmonije: konfucijanstvo ali konfucianizem?

84

Kot že omenjeno, poudarjajo sodobni kitajski ideologi (in politiki) tesno zvezo med Konfucijem in konceptom harmonije. Pogosto zapišejo, da je harmonija eden temeljnih pojmov Konfucijeve filozofije (prim. npr. Xiang 2008, 3; Bai 2011, 50). Vendar je raziskava del, ki veljajo za Konfucijeve¹⁴ pokazala, da se pojem harmonije (*he* 和) v njih pojavi samo petkrat (gl. Konfucij s. d.: Xue er 12; Shu er: 32; Zi Lu: 23, Ji shi: 1; Zi Zhang: 25). Ker naj bi pri harmoniji kljub temu šlo za konfucijanski koncept, smo si pobliže ogledali tudi dela obeh njegovih najvplivnejših naslednikov in ugotovili, da se v delu *Mencij* pojem harmonije pojavi zgolj dvakrat (gl. Mengzi s. d.: Gongsun Chou II:10; Wan Zhang II: 10), medtem ko ga Xunzi v svojem istoimenskem delu omenja in razlaga zelo pogosto, namreč kar šestinsedemdesetkrat (gl. Xunzi s. d.). Vse to kaže na dejstvo, da je koncept harmonije znotraj izvornega konfucijanstva bolj legalističen, kot dejansko konfucijanski koncept. Četudi ga nekajkrat uporabita tudi Konfucij in Mencij, se njuna interpretacija bistveno razlikuje od Xunzijeve, ki je bil, kot že omenjeno, za razliko od njiju pristaš »trde roke«. Oglejmo si nekaj tipičnih citatov, v katerih ti trije antični filozofi omenjajo harmonijo.

Konfucij je v svojih *Razpravah* (*Lunyu*) izrecno poudarjal razliko med enakostjo (in s tem uniformiranostjo (*tong* 同) na eni, ter harmonijo oziroma harmonizacijo (*he* 和) na drugi strani, pri čemer je prvemu konceptu nasprotoval, drugega pa zagovarjal: »Plemenitnik ustvarja harmonijo, ne enakosti. Mali ljudje pa so enaki in ne ustvarjajo harmonije« (Konfucij s. d. a., Zi lu, 23).¹⁵

14 Pri tem gre za *Razprave* (*Lunyu* 论语) in *Pomladansko – jesenske letopise* (*Chun qiu lu* 春秋錄). Konfucijeva filozofija je pri tem zgolj predmet prvega dela, saj gre pri drugem za zgodovinska poročila o gospodarstvu države Lu.

15 君子和而不同，小人同而不和。

Idejo o tem, da je različnost predpogoj harmonije (Motoh 2009, 99), najdemo tudi v Konfucijevem klasiku *Spomladansko – jesenski letopisi* (*Chun qiu lu* 春秋露). V tem kontekstu se Konfucij izrecno zavzema za takšno razumevanje harmonije, ki temelji na avtonomiji in kritičnem duhu posameznika:

Če vladar pravi, da je za neko stvar, se vsi prav tako odločijo zanjo; in če vladar pravi, da je proti nečemu, so vsi prav tako proti. To je tako, kot bi prilival vodo v vodo. Le komu bi to teknilo? To je tako, kot bi igrali vso glasbo samo z enim inštrumentom. Le kdo bi lahko to poslušal? (Konfucij s. d. a., Shao gong ershi nian, 1).¹⁶

Tudi Mencij ima o harmoniji podobno mnenje, saj jo vidi kot eno temeljnih vrednot sočlovečnosti in humanizma:

Priložnosti, ki nam jih nudi nebo, niso tako pomembne kot koristi, katere nam nudi zemlja. Te pa so zopet manj pomembne od medčloveške harmonije (Mengzi s. d., Gongsun Chou III, 10).¹⁷

To stališče Mencij konkretno ponazori tudi na naslednjem primeru, v katerem analizira razloge za propad nekega mesta:

Njegovo obzidje ni bilo pre nizko, in obrambni jarek okrog njega ni bil preplitev. Njegova vojska ni bila preslabotna in tudi zalog hrane ni primanjkovalo. Iz tega vidimo, da je harmonija med ljudmi veliko pomembnejša kot fizični pogoji (dob.: koristi, ki nam jih nudi zemlja (Mengzi s. d., Gongsun Chou III, 10).¹⁸

Za razliko od teh dveh filozofov je proto-legalist Xunzi harmonijo v prvi vrsti dojemal kot enotnost, ki služi močni državi z nepremagljivo vojsko. Tak koncept seveda temelji na delovanju centralizirane države in je tudi v jasnem nasprotju s prej omenjenim Konfucijevim zagovarjanjem različnosti. Tako zapíše Xunzi:

Pravično je torej, da ustvarjamo harmonijo s pomočjo delitev. (Takšna) harmonija omogoča enotnost, enotnost pa omogoča premoč. S premočjo lahko dosežemo skrajne meje (države) in premagamo nasprotnike (Xunzi s. d., Wang zhi, 19).¹⁹

16 君所謂可，據亦曰可，君所謂否，據亦曰否，若以水濟水，誰能食之，若琴瑟之專壹，誰能聽之。

17 天時不如地利，地利不如人和。

18 城非不高也，池非不深也，兵革非不堅利也，米粟非不多也；委而去之，是地利不如人和也。

19 故義以分則和，和則一，一則多力，多力則彊，彊則勝物。

Poleg tega Xunzi ustvarjanje harmonije že eksplicitno poveže s konceptom kaznovanja, čigar pomen v svojih delih pogosto poudarja: »Z uvajanjem kazni bo vladanje uravnovešeno in ljudstvo bo živelo v harmoniji« (Xunzi s. d., Wang zhi, 26).

Disciplinske konotacije, kakršnim smo priča v dojemanju in razširjanju »harmonične družbe« v sodobni L. R. Kitajski, se torej precej neposredno navezujejo na Xunzijeve interpretacije tega pojma. V tem smislu so sicer konfucijanske, vendar se po svoji osnovni naravnosti opirajo na tisto nadgradnjo izvirnega Konfucijevega nauka, ki je služila kot osnova integracije despotskih elementov v novo državno doktrino, formirano v obdobju dinastije Han.

Ali so torej »mehkejš« konotacije harmonije, kakršna prihaja do izraza v Konfucijevih in Mencijevih delih popolnoma zatonile v pozabo? V kontekstu pričujočega članka je prav gotovo zanimivo pogledati, ali (in do kakšne mere) se sodobni koncept »harmonične družbe,« ki predstavlja pomemben element aktualne ideologije in se pogosto označuje kot dediščina konfucijanske tradicije, povezuje s stališči modernega konfucijanstva, ki predstavlja osrednjo strujo sodobne tajvanske teorije.

Tajvanski in hongkonški moderni konfucijanci so v glavnem izhajali iz neokonfucijanske filozofije, katere osnova pa ni bila Xunzijeve, temveč Mencijeva interpretacija izvirnega nauka. Zato so v Xunziju pogosto videli heretika in ga niso prištevali k filozofom »pravega« konfucijanstva.

5 Epilog

Če poskušamo potegniti vzporednico med sodobno ideologijo L. R. Kitajske, ki opeva ideal harmonične družbe na eni, in razpravami o harmoniji, ki so nastale pod peresi tajvanskih (in delno hongkonških) filozofov, ne moremo mimo nekaterih bistvenih distinkcij, ki oba diskurza v veliki meri razmejujejo, četudi se oboji sklicujejo na konfucijanstvo kot osrednji vir tovrstne družbene usklajenosti.

Zagotovo je največja razlika med njima v tem, da zagovarjajo prvi tak ideal harmonije, ki temelji na tradiciji legalistično usmerjenega Xunzija. Ideologija nove neoliberalno-nacionalne velesile je zato osnovana na precej bolj avtoritarnih in na poslušnosti državljanov temelječih predpostavkah, kot so tiste, ki opredeljujejo filozofske in ideološke osnove tajvanskega modernega konfucijanstva. Predstavniki slednjega namreč večinoma sledijo mehkejši in bolj humanistični liniji Konfucijevih in Mencijevih diskurzov, ki posameznika ne

potiskajo v ozadje, temveč v ospredje svojih zanimanj.²⁰ Z drugimi besedami bi lahko rekli, da zagovarjajo celinski filozofi harmonijo, ki je osnovana na konfucianizmu, medtem ko so tajvanski filozofi v glavnem pristaši konfucijanstva.

Vsekakor nudi Konfucijev in Mencijev diskurz neprimerno boljše osnovo za razvoj »demokratske« družbe avtonomnih posameznikov kot Xunzijeva filozofija trde roke. Zato najbrž ni slučaj, da si celinski ideologi vse bolj neposredno prizadevajo za modernizirano (in trenutno tudi digitalizirano) uporabo tistih proto-legalističnih elementov lastne tradicije, ki vladni eliti omogoča vse boljši in vse popolnejši nadzor nad družbo in posamezniki. Po drugi strani pa tudi sodobni moderni konfucijanci na Tajvanu in Hong Kongu še naprej nadaljujejo in razvijajo teoretske smernice preporeda Konfucijevih in Mencijevih teorij. Zato v okviru tovrstnih diskurzov raziskujejo in posodablajo vrsto tradicionalnih proto-demokratskih pojmov, ki bi lahko v sodobnim razmeram prilagojeni obliki nudili dobro osnovo za razvoj specifično kitajskega tipa modernizacije in demokracije.²¹ Pri tem gre za poskus oblikovanja in razvijanja takšnega sistema, ki ne temelji na profitno usmerjenem, liberalnem modelu poudarjenega individualizma, temveč je prej primerljiv s sodobnimi komunitarističnimi sistemi.²²

V mojih očeh so sposobnosti tovrstnih razlikovanj ključnega pomena za interpretacije sodobne Kitajske ter njenega odnosa do lastne tradicije, s tem pa tudi za kolikor toliko verodostojne napovedi bodočih razvojnih smernic njene politike. To sposobnost pa je možno pridobiti samo skozi vpogled v večplastne razvoje, ki so se oblikovali znotraj kitajske idejne zgodovine. Še toliko bolj to velja za takšne primere, h kakršnim sodi sodobna interpretacija pojma harmonije, saj se njeni kreatorji decidirano sklicujejo na tradicionalne korenine tega koncepta. Možnost razumevanja tovrstnih »korenin« in vpogleda v kompleksne idejne razvoje kitajske tradicije pa je zopet

20 Kot že omenjeno, sledijo tajvanski moderni konfucijanci v glavnem kriterijem avtonomne etike in enote razuma in čustev; zato prištevajo k »legitimni« liniji konfucijanstva iz obdobja Zhou samo Konfucija, Mencija in avtorje oziroma komentatorje klasičnih del *Nauk o sredini* (*Zhong yong* 中庸) ter *Knjiga premen* (*Yi jing* 易經). V nasprotju z njimi naj bi Xunzi pripadal stranski (torej ne povsem »legitimni«) liniji, saj naj bi zastopal tako imenovano »etiko heteronomije« (Lee 2001, 73).

21 Kot že omenjeno so osrednji proto-demokratski pojmi izvornega konfucijanstva, ki pri tem najpogosteje tvorijo predmet moderno-konfucijanskih elaboracij, koncepti »*min ben* 民本 (ljudstvo kot osnova)«, »*tianming* 天命 (mandat narave)« in »*neisheng waiwang* 內聖外王 (notranji modrec in zunanji vladar)«.

22 A ker je koncept moderno konfucijanske harmonične družbe hkrati še precej neizdelan in ostaja zgolj na ravni teorije, ima prvi, »disciplinarni« diskurz, za katerim stoji dobro opremljen, delno tudi ustrašovalen in hkrati visoko učinkovit propagandni aparat, morda vendarle boljše možnosti skorajšnje uresničitve. Zato ostaja vprašanje o tem, kakšna harmonija pravzaprav preži na Kitajce in Kitajke bližnje bodočnosti, seveda še vedno odprto.

pogojena s sposobnostjo branja in razumevanja primarnih virov, napisanih v klasični kitajščini.

Brez tovrstnega orodja bodo bodoče generacije strokovnjakov in strokovnjakinj na področju kitajskih študij sicer še vedno dobro podkovanе v svoji »stroki« in bodo torej specializirane za kitajski jezik in kulturo, vendar bodo družbi lahko nudile zgolj ponavljanja in prevajanja prevladujočih ideologij. In nisem prepričana, da želim postati učiteljica, ki svojim študentom in študentkam posreduje zgolj sposobnosti izdelave tovrstnih »ekspertiz«. Zato verjamem, da predstavlja poučevanje klasične kitajščine izjemno pomembno orodje za bolj adekvatno poznavanje, razumevanje in interpretacijo sodobne kitajske družbe.

Zahvala

Pričujoči članek je rezultat raziskovalnega dela v okviru raziskovalnega programa Azijski jeziki in kulture (P6–0243), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Viri in literatura

- Bai, Liqiang 白立强. 2011. »Kongzi sixiang zhongde hexie linian« 孔子思想中的和谐理念 [Ideja harmonije v Konfucijevi miselnosti]. *Journal of Ava Teachers College* 28(4): 50–53.
- Choukrone, Leila in Antoine Garapon. 2007. »The Norms of Chinese Harmony: Disciplinary Rules as Social Stabiliser.« *China Perspectives* 3: 36–49.
- Fang, Thomé. 1980. *The Chinese View of Life: The Philosophy of Comprehensive Harmony*. Tajpej: Linking Publishing.
- Konfucij 孔子. s. d. *Lunyu* 論語 [Razprave]. Chinese Text Project, Pre-Qin and Han. Dostop 7. 7. 2012. <https://ctext.org/>.
- . s. d. a. *Chun qiu lu* 春秋錄 [Spomladansko-jesenski letopisi]. Chinese Text Project, Pre-Qin and Han. Dostop 18. 7. 2012. <https://ctext.org/>.
- Lee, Dinay Rainey. 2010. *Confucius and Confucianism: the Essentials*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Lee, Ming-Huei. 2001. *Der Konfuzianismus im modernen China*. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.
- Li, Chengyang. 2002. »Philosophy of Life, Creativity and Inclusiveness.« V *Contemporary Chinese Philosophy*, uredila Cheng Chung-Ying in Nicholas Bunnin, 258–280. Oxford: Blackwell Publishers.
- Li, Ning 李宁. 2010. »Goujian hexie shehui zhongde hexie xintai wenti« 构建和谐社会中的和谐心态问题 [Problem harmoničnega stanja duha v konstruiranju harmonične družbe]. *Jiaoyu jiaoxue luntan* 22: 8–14.

- Li, Zehou 李泽厚. 1980. »Kongzi zai pingjia« 孔子再評價 [Ponovno vrednotenje Konfucija]. *Zhongguo shehui kexue* 2: 77–96.
- Makeham, John. 2015. »Some Historical and Methodological Reflections on Ruxue in Contemporary China.« V *Contemporary Confucianism in Thought and Action*, urednik Guy Alitto, 13–27. London: Springer.
- Mengzi 孟子. [Mencij] s.d. Chinese Text Project, Pre-Qin and Han. Dostop 7. 7. 2012. <https://ctext.org/>.
- Motoh, Helena. 2009. »Harmonija konfliktov – klasična kitajska kozmologija v sodobnem političnem kontekstu.« *Dialogi* 9(9): 88–104.
- Mou, Zongsan 牟宗三. 1985. *Yuan shan lun* 圓善論 [O Summum Bonum]. Tajpej: Xuesheng shuju.
- Ni, Peimin. 2002. »Practical Humanism of Xu Fuguan.« V *Contemporary Chinese Philosophy*, uredila Cheng Chung-Ying in Nicholas Bunnin, 281–304. Oxford: Blackwell Publishers.
- Pound, Ezra. 1969. *Confucius: The Unwobbling Pivot / The Great Digest / The Analects*. New York: New Directions.
- Sigurðsson, Geir. 2015. *Confucian Propriety and Ritual Learning: a Philosophical Interpretation*. New York: SUNY.
- Sin, Yee Chan. 2002. »Tang Junyi: Moral Idealism and Chinese Culture.« V *Contemporary Chinese Philosophy*, uredila Cheng Chung-Ying in Nicholas Bunnin, 235–346. Oxford: Blackwell Publishers.
- Rošker, Jana S. 2013. *Subjektova nova oblačila: idejne osnove modernizacije v delih druge generacije modernega konfucijanstva*. Ljubljana: Znastvena založba FF.
- Tang, Junyi 唐君毅. 1985. *Daode ziwozhi jianli* 道德自我之建立 [Vzpostavitev moralnega sebstva]. Tajpej: Xuesheng shuju.
- . 2000. *Renwen jingshenzhi chongjian* 人文精神之重建 [Ponovna vzpostavitev duha humanistike]. Tajpej: Xuesheng shuju.
- Xiao, Zhuoji. 2007. »Harmonious society.« *China Daily*, 29. september 2019.
- Xiang, Bo, ur. 2018. »Xi Calls for Building World of Great Harmony.« *Xinhuanet*, 4. november 2018. Dostop 18. 12. 2018. http://www.xinhuanet.com/english/2018-04/11/c_137103763.htm.
- Xu, Fuguan 徐復觀. 2001. *Zhongguo yishu jingshen* 中國藝術精神 [Duh kitajske umetnosti]. Peking: Huadong shifan daxue chuban she.
- . 2005. *Zhongguo renxing lun shi* 中國人性論史 [Zgodovina kitajskega dožemanja človeških prirojenih lastnosti]. Peking: Huadong shifan daxue chuban she.
- Xunzi 荀子. s. d. Chinese Text Project, Pre-Qin and Han. Dostop 2. 9. 2012. <https://ctext.org/>.

KULTURNA DEDIŠČINA

Nataša VAMPELJ SUHADOLNIK

Zbirateljska kultura in vzhodnoazijske zbirke v Sloveniji

Povzetek

Prispevek bo prvič sistematično predstavil vzhodnoazijske zbirke, ki se nahajajo v različnih slovenskih muzejih in drugih javnih akademskih institucijah. Zbirke in posamezne predmete, ki bolj ali manj živijo »speče življenje« v depojih muzejev in s tem ostajajo neraziskani in javnosti neznani, so večinoma konec 19. in v začetku 20. stoletja na slovenska tla prinesli ali poslali pomorščaki, misijonarji, diplomati, znanstveni sodelavci ter popotniki, ki jih je pot zanesla v Vzhodno Azijo. Skozi obravnavo vzhodnoazijskih zbirk v slovenskih muzejih bomo raziskali in rekonstruirali medkulturne stike med slovenskim in vzhodnoazijskim prostorom ter osvetlili specifični položaj slovenskega prostora v zgodovini evro-azijskih zbirateljskih povezav. Prispevek se bo tako prvič v celoti usmeril na posebnosti slovenskega kulturnega in družbenopolitičnega okolja, s čimer bo odprl nove raziskovalne možnosti v do zdaj zanemarjeni obravnavi percepcije nekdanjih evropskih imperialnih periferij do vzhodnoazijske dediščine, kar bo postavilo temelje za prevrednotenje kolonialnih kategorij zbirateljskih praks.

Prispevek se bo tako osredotočil na naravo zbirateljstva v slovenskem prostoru na pragu 20. stoletja v okviru avstro-ogrske monarhije in prvih letih po njenem razpustu. Posebej bo izpostavil status in identiteto posameznikov – »zbirateljcev« ter naravo in obseg predmetov, ki so jih zbirali. V zadnjem delu bo posebej obravnaval zbirke Alme M. Karlin, Ivana Jagra in Ivana Skuška z začetka 20. stoletja, ki jih zaradi svojske narave in vloge

zbiranja vzhodnoazijskih predmetov deloma že lahko umestimo v kategorijo zbirateljev, še posebej pomorščaka Ivana Skuška.

Ključne besede: zbirateljstvo, Vzhodna Azija, pomorščaki, misijonarji, diplomati, popotniki, Ivan Jager, Alma M. Karlin, Ivan Skušek

Abstract – Collecting History and East Asian Collections in Slovenia

This paper will for the first time systematically introduce the collecting history of East Asian objects in Slovenia, stored at different Slovenian museums and other academic institutions. Collections or individual objects which continue to live their “dormant life” in museums’ depositories and thus remain unexplored and unknown to the public were brought or sent to Slovenia by sailors, missionaries, diplomats, scientific associates and travellers, who travelled to East Asia in the late 19th and early 20th centuries. Through the investigation of the East Asian collections the paper will highlight the specific position of the Slovene territory in the history of Euro-Asian cultural connections, and thus try to reconstruct intercultural contacts between Slovenia and East Asia. It will for the first time focus entirely on the specifics of the Slovenian cultural and socio-political environment, opening up new research opportunities in the so far neglected treatment of the perception of former European imperial peripheries to the East Asian heritage, which will further lay foundations for the re-evaluation of the colonial categories of collecting practices.

The paper will therefore focus on the nature of collecting in the Slovene area at the turn of the 20th century within the framework of the Austro-Hungarian monarchy and the first years after its dissolution. It will particularly highlight the status and identity of individuals who were “collectors”, and the nature and extent of the items they collected. In the last part, it will further discuss the collections of Alma M. Karlin, Ivan Jager and Ivan Skušek from the beginning of the 20th century who could be placed in the category of collectors, particularly the sailor Ivan Skušek, due to the specific nature of their collecting.

Keywords: collecting practices, East Asia, sailors, missionaries, diplomats, travellers, Ivan Jager, Alma M. Karlin, Ivan Skušek

1 Uvod: Odnos med centrom in periferijo – razumevanje orientalističnih in kolonialnih diskurzov

Arheološko in materialno gradivo predstavlja najbolj primarno sestavino človeške dediščine, in kot tako oblikuje glavno zakladnico oprijemljivih in neoprijemljivih intelektualnih lastnosti človeškega znanja, »kolektivnega spomina« (Halbwachs 1950) ter »kulturne identitete« (Halbwachs 1950; Assmann 2008). Razvoj civilizacije in napredek še posebej temeljita na izmenjavi idejnega znanja ter materialnih predmetov, ne nazadnje tudi stalnih stikov med različnimi kulturami in civilizacijami. Vse od začetnih

evropskih pomorskih odprav v Vzhodno Azijo v 16. stoletju, ki so pospešile ekonomske izmenjave in izmenjave diplomatskih daril, predvsem pa v zadnjih dveh stoletjih, so vzhodnoazijski predmeti postali najbolj iskan predmet trgovanja, izmenjav in zbirateljstva posameznikov iz vseh družbenih slojev kot tudi poznejših muzejskih in drugih uradnih institucij iz različnih koncev sveta. To je bil tudi čas, ko so po najrazličnejših poteh v evropsko in ameriško območje prihajale ter se formirale velike muzejske zbirke vzhodnoazijskih predmetov, med katerimi gotovo prednjačijo t. i. »kitajski predmeti«. Ti so danes definirani kot »vodilno globalno blago na svetovni ravni« (Rujivacharakul 2011), ki niso zgolj materialni predstavniki posamezne kulture, temveč odražajo družbene, idejne in ekonomske vrednote globalnega trga ter družbenopolitične interpretacije posamezne družbe kot tudi posameznika. Njihovo proučevanje pa je za razumevanje kulturno pogojenih vzorcev mišljenja in delovanja prav tako nujno in fundamentalno kot proučevanje lingvističnih vzorcev, družbenih odnosov, arheoloških in zgodovinskih dejstev, prostorskih razsežnosti, literarnih in umetniških reprezentacij, ekonomskih tendenc, izmenjav, produkcije in potrošnje.

Medtem ko večina študij o posameznih zbirkah in predmetih vzhodnoazijskega porekla temelji na analizi in interpretaciji zbirk predmetov iz večinoma zahodnoevropskega ter ameriškega območja,¹ so študije tega gradiva v srednji- in vzhodnoevropski regiji še vedno zelo omejene in bolj ali manj neraziskane. To je deloma gotovo povezano s prevlado zahodnoevropskega sveta v pomorskih odpravah v Vzhodno Azijo, ki so konec 17. in v začetku 18. stoletja nekako označevale ponovni začetek globalnega obtoka dobrin, s čimer sta se vzporedno izoblikovala evrocentrična kolonialna percepcija in prefinjen občutek kulturne različnosti. Ta je nadalje kategoriziral predmete iz Vzhodne Azije kot eksotiko, nekaj, kar je občutno drugačno od ostalih predmetov v Evropi, čeravno so izmenjave potekale že stoletja prej. Zbirateljska dinamika, ki je izhajala iz tega, je tako po eni strani povezana s tržno ekonomijo, po drugi pa z evrocentrično kulturno imaginacijo o Kitajski in Japonski. Nazoren primer dveh modelov zbirateljstva v 19. stoletju predstavljata francoska brata Goncourt² ter industrijski in naftni mogotec Rockefeller in njegova žena³ iz New Yorka. Medtem ko je bratoma Goncourt Kitajska predstavljala fantazijo z romantičnim pridihom (Chang 2011), pa je zbirateljska vnema Rockefellerja izviral iz tržnih potez, ki so jih kreirali umetnostni trg in prekupčevalci z umetninami (Abe 2011). Tovrsten soobstoj kulturne reprezentacije in tržne ekonomije ter njun medsebojni

1 Glej npr. Pierson 2007; Tythacott 2011; Rujivacharakul 2011; Metrick-Chen 2012.

2 Edmond de Goncourt (1822–1896) in Jules de Goncourt (1830–1870).

3 John D. Rockefeller Jr. (1874–1960) in Abby Aldrich Rockefeller (1874–1948).

vpliv je najbolj opazen v prvih štiridesetih letih 20. stoletja. To je bil tudi čas, ko so na Kitajskem potekala velika arheološka izkopavanja, ki so na novo pisala ali potrjevala tradicionalni pogled na zgodovinski razvoj kitajske regije, s tem pa tudi več možnosti izkopavanja predmetov, ki so se kmalu znašli na trgu umetnin. Družbenopolitično ozadje in tržna dinamika so tako vplivali na postopno izoblikovanje identitete zbiratelja »kitajskih« odnosno »vzhodnoazijskih« predmetov in s tem formiranje večjih zbirk.

Referenčna dela posameznih avtorjev s področja zbirateljstva, kot so Craig Clunas (1994), Lothar Ledderose (1992), Roderick Whitfield (1992) in Frances Woods (1988), ki se znova navezujejo na zahodno evropsko regijo, tako večinoma nakazujejo na reinterpretacijo evrocentričnih okvirjev in kolonialnih kategorij zbirateljstva v povezavi z orientalističnimi diskurzi. Tudi Rujivacharkul (2011) v zbirki esejev z naslovom *Collecting China: The World, China, and a History of Collecting* poskuša na novo skonstruirati zgodovino zbirateljstva kitajskih predmetov. Pod vprašaj postavi odnos med materialnostjo in kulturno konotacijo ter se sprašuje, kako predmet postane »kitajski«; iz predmeta obravnave pa povsem izključi zbirateljsko dogajanje na območju vzhodne in jugovzhodne Evrope. Izključenost tovrstnih raziskav prinaša zgolj parcialno sliko evropske zgodovine zbirateljstva »vzhodnoazijskih« predmetov, ki jo definirajo nekdanje večje kolonialne države, kar lahko vodi v povsem napačno razumevanje in posploševanje celostne podobe kulturnih konceptov in kategorij. Podrobne analize zbirateljske zgodovine v do zdaj bolj ali manj zapostavljenih regijah so tako ključne za poglobljeno razumevanje večplastnosti zbirateljstva in percepcije obeh kultur, saj bodo z vpetostjo evropske periferije v globalni trg izmenjave med Vzhodno Azijo in Evropo gotovo prevrednotile dosedanje poglede ter s tem zapolnile vrzeli v zbirateljski zgodovini.

Pričujoči prispevek bo tako s predstavitvijo vzhodnoazijskega gradiva v slovenskem prostoru in rekonstrukcijo medkulturnih stikov med obema območjema poskušal zapolniti tovrstne vrzeli ter osvetliti specifični položaj slovenskega prostora v zgodovini evro-azijskih zbirateljskih povezav. S tem bo posredno vplival tudi na drugačno dojetje binarnih odnosov vzhoda in zahoda, še posebej v odnosu do evrocentričnih okvirjev in kolonialnih kategorij zbirateljskih praks, ter prikazal izmenjavo predmetov v večplastni časovni in prostorski konotaciji. V kontekstu interpretacij Foucaulteve oziroma Saidove linije bi takšen poseben položaj lahko pomenil tudi, da produkcija vednosti orientalističnega tipa nastaja v kompleksnejših pogojih in zato dobiva drugačne značilnosti, kar bo podalo osnovo za nadaljnje teoretske raziskave na področju zgodovine reprezentacij Vzhodne Azije v slovenskih zbirkah in drugih perifernih območjih.

2 Vzhodnoazijske zbirke in posamezni predmeti v slovenskih javnih institucijah: popis in identifikacija

Glede na trenutni popis in identifikacijo je v Sloveniji v različnih muzejih in drugih javnih institucijah 21 različnih vzhodnoazijskih zbirk, pa tudi nekateri posamezni predmeti, ki so prispeli v Slovenijo do osemdesetih let prejšnjega stoletja.⁴ Pri tem je izraz »zbirka« bolj kot v strogi definiciji dokumentirane in evidentirane muzejske zbirke uporabljen v širšem kontekstu zbirateljstva posameznikov ali institucij kot rezultat vseprisotne človeške dejavnosti v najširšem smislu akumuliranja in hranjenja. Gre torej za zapuščino posameznikov, ki je bila predana v hranjenje javnim institucijam, in ne nujno samostojno evidentirana zbirka v skladu z muzejsko stroko. Nekatere zbirke so zelo bogate in raznovrstne, druge pa obsegajo le posamezne fotografske albume ter albume razglednic iz Vzhodne Azije ali nekaj kosov posameznih predmetov, ki so jih lastniki oziroma njihovi dediči zapustili muzejem. Predmeti so večinoma datirani v konec 19. oziroma začetek 20. stoletja, nekateri pa celo v 16. oziroma 15. stoletje, vendar so za dokončno potrditev datacije in provenien-ce potrebne nadaljnje študije.

Zbirke in posamezne predmete so večinoma konec 19. in v prvi polovici 20. stoletja na slovenska tla prinesli ali poslali pomorščaki, misijonarji, diplomati, znanstveni sodelavci in popotniki, ki jih je pot zanesla v Vzhodno Azijo. Izjemo predstavljata le zbirki dveh diplomatov (dr. Franceta Kosa in Vlada Šestana), ki sta službovala na Japonskem in Kitajskem po vzpostavitvi prvih diplomatskih povezav med novoustanovljeno državo Socialistično federativno republiko Jugoslavijo (SFRJ) ter Ljudsko republiko Kitajsko (LRK) in Japonsko. Iz časovnega okvira izstopajo tudi dokumentacija in pisma kranjskega jezuita Ferdinanda Avguština Hallersteina (1703–1774) (kitajsko ime Liu Songling 劉松齡). V kitajsko zgodovino se je zapisal kot vodja cesarskega astronomskega urada, ki je veliko pripomogel k razvoju kitajske znanosti in astronomije. Na dvoru kitajskega cesarja Qianlonga 乾隆 (1736–1795) je namreč prevzel

4 Popis in identifikacijo predmetov vzhodnoazijskega porekla sta od leta 2012 na Oddelku za azijske študije FF UL izvajali izr. prof. dr. Chikako Shigemori Bučar in avtorica prispevka. Pomembno referenco pri izvajanju popisa je predstavljala knjiga *V deželi nebesnega zmaja: 350 let stikov s Kitajsko*, ki je nastala izpod peresa mag. Ralfa Čeplaka Mencina (2012) in predstavlja rezultat avtorjevega večletnega raziskovalnega dela na področju azijskih kultur. Trenutno identificirano število zbirk se bo v naslednjih letih v okviru projekta *Vzhodnoazijske zbirke v Sloveniji: vpetost slovenskega prostora v globalno izmenjavo predmetov in idej z Vzhodno Azijo* (v nadaljevanju VAZ), ki ga finančno podpira ARRS, najverjetneje spremenilo, saj popis še ni v celoti zaključen. Popis obsega predmete vzhodnoazijskega izvora, vključno s fotografijami in tiski, ki so prispeli v Slovenijo do osemdesetih let prejšnjega stoletja, v primeru Hallersteina pa izjemoma tudi njegovo korespondenco, hranjeno v slovenskih javnih institucijah.

zavidljiv položaj predsednika astronomskega kolegija, ki ga je obdržal dobrih 28 let, torej vse do svoje smrti, ter tako veliko prispeval k razvoju kitajske znanosti in astronomije. V znanstveno-akademskih sferah evropskega razsvetljenstva je postal pomemben korespondenčni član Kraljeve družbe v Londonu, Parizu in Sankt Peterburgu, njegova pisma z astronomsko, znanstveno in družbenopolitično vsebino pa so večkrat objavljali v strokovnih revijah. S svojimi deli je veliko prispeval k boljšemu poznavanju in razumevanju »ekso-otične« kitajske kulture, ki je imela v 18. stoletju močan odmev. Ohranjene je kar nekaj njegove korespondence v nemškem in latinskem jeziku (pisma jezuitom, pisma kraljevim akademijam znanosti, dve pismi njegovi sestri in eno pismo portugalski kraljici), pa tudi znanstvena poročila in ostala dokumentacija, ki so razpršeni v več evropskih in kitajskih arhivih (Kitajska, Tajvan, Avstrija, Italija, Vatikan, Portugalska, Rusija, Francija, Anglija, Belgija in Slovenija).⁵ Prav zaradi njegove pomembnosti so njegova pisma, hranjena v Arhivu Republike Slovenije in Muzeju Mengeš, prav tako uvrščena na seznam vzhodnoazijskega gradiva, čeravno ne gre za konkretne predmete.

Trenutni popis 21 različnih zbirk obsega naslednje zbirke:⁶

- Zbirka **Antona Dolenca** (1871–1924) (Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, Slovenski etnografski muzej)
- Zbirka **Ivana Frankèta** (1841–1927) (Narodna galerija)
- Zbirka **Eleonore von Haas** (1866–1943) (Zgodovinski arhiv Celje)
- Zbirka **Ferdinanda Avgušтина Hallersteina** (1703–1774) (Arhiv Republike Slovenije, Muzej Mengeš)
- Zbirka **Antona Hausa** (1851–1917) (Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran)
- Zbirka **Ivana Jagra** (1865–1962) (Biblioteka Slovenske akademije znanosti in umetnosti)
- **Japonske grafike** iz Zbirke grafik (Pokrajinski muzej Celje)
- Zbirka **Alme M. Karlin** (1889–1950) (Pokrajinski muzej Celje, Rokopisna

5 Kljub temu da je bil Hallerstein precej poznan v ožjih krogih evropskega sveta, v Budimpešti so že konec 18. stoletja objavili prevode njegovih pisem, pa je bilo njegovo delo in življenje pri nas prezrto vse do poznih osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko ga je leta 1986 v svoji knjigi *Klic daljnih svetov* obudil Zmago Šmitek (1986). Po ponovnem odkritju se je pozneje z njim začelo ukvarjati več slovenskih strokovnjakov (Ralf Čeplak Mencin, Stanislav Južnič, Jani Osojnik, Mitja Saje in drugi), njihov prispevek pa je bil sistematično predstavljen v prvi celoviti monografiji v angleščini z naslovom *A. Hallerstein – Liu Songling: The Multicultural Legacy of Jesuit Wisdom and Piety at the Qing Dynasty Court*, ki jo je leta 2009 uredil Mitja Saje.

6 Na seznam so uvrščene zbirke, ki se hranijo v slovenskih muzejih in ostalih javnih institucijah, pri tem pa je treba omeniti, da se v nekaterih primerih zapuščina hrani tudi v zasebnih arhivih (predvsem velja za zapuščino Elenore von Haas, Antona Hausa, Alme Karlin in dr. Franceta Kosa.). Seznam je urejen v abecednem redu glede na priimek zbiratelja ter ime zbirke v primeru neznanega zbiratelja

- zbirka NUK, Muzej novejše zgodovine Celje, Osrednja knjižnica Celje)
- Zbirka **Jožefa Keréca** (1892–1974) (Salezijanski muzej, Rakovnik)
- Zbirka **Ivana Koršiča** (1870–1941) (Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran)
- Zbirka **dr. Franceta Kosa** (1912–1966) (Slovenski etnografski muzej)
- Zbirka **Viktorja Kristana** (1876–1947) (Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran)
- Zbirka **Dušana Mayerja** (1900–?) (Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran)
- Zbirka **Andreja Majcna** (1904–1999) (Salezijanski muzej, Rakovnik)
- Zbirka **Viljema Pečarja** (1895– 1964?) (Slovenski etnografski muzej)⁷
- Zbirka **Ivana Skuška** (1877–1947) (Slovenski etnografski muzej)
- Zbirka **Jakoba Sokliča** (1893–1972) (Koroški pokrajinski muzej, Slovenj Gradec)
- Zbirka **Vlada Šestana** (1925–2017) (Slovenski etnografski muzej)
- Zbirka patra **Petra Baptista Turka** (1874–1944) (Slovenski etnografski muzej)
- **Vzhodnoazijska keramika** iz Zbirke keramike (Narodni muzej Slovenije)
- **Vzhodnoazijski predmeti** iz Zbirke predmetov iz Azije in Južne Amerike (Pokrajinski muzej Celje)

Poleg zgoraj omenjenih zbirk se v nekaterih muzejih nahajajo še posamezni predmeti, ki so jih darovali posamezniki. Med temi so porcelanaste posode in vaze (Pokrajinski muzej Koper, Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, Slovenski etnografski muzej), kosi vojaškega orožja in oklepov (Narodni muzej Slovenije, Pokrajinski muzej Koper), slikovno gradivo (Narodna galerija, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran) ter posamezni kosi pohištva (Narodni muzej Slovenije, Pokrajinski muzej Ptuj Ormož). Hkrati se predmeti vzhodnoazijskega izvora nahajajo tudi v nekaterih slovenskih gradovih (na primer na gradu Snežnik in gradu Ptuj), ki še čakajo na nadaljnjo obravnavo in analizo.

Kljub temu da so posamezni predmeti v preteklih letih že postali predmet raziskovanja in so v določeni meri raziskani, pa celostna obravnava ter bolj natančne študije in analize posameznih predmetov in zbirk še niso bile sistematično izvedene. Predmeti z nekaj manjšimi izjemami so večinoma hranjeni v depojih, kjer se zaradi pomanjkanja specifičnega znanja in s tem večkrat nenamerno neprimerne obravnave že kažejo posamezni znaki poškodb; poleg tega sta se tudi identifikacija in s tem kategorizacija v določenih primerih pokazali za napačni. Obdelavo tovrstnega gradiva po skoraj sto letih zgolj hranjenja v depojih je tako nujno treba umestiti v nacionalne okvire varstva kulturne dediščine, s čimer bi vzpostavili osnovne temelje za vse nadaljnje oblike hranjenja ter konserviranja in restavriranja. V okviru projekta VAZ (2018–2021) bo identificirano, analizirano, kategorizirano in digitalizirano gradivo

7 Fotografski album Viljema Pečarja se hrani v zasebni lasti, Slovenski etnografski muzej pa razpolaga s skeniranimi verzijami albuma.

iz šestih zbirk.⁸ Predvidena je tudi izdelava podatkovne baze na nacionalni ravni, ki bo ustrezala specifični naravi vzhodnoazijskih zbirk iz slovenskih muzejev, hkrati pa bo širši in strokovni javnosti tako doma kot v tujini omogočila dostop do tovrstnega gradiva.⁹

3 Iz Vzhodne Azije v Evropo in Slovenijo: provenienca in način zbiranja vzhodnoazijskih predmetov v evropskem in slovenskem prostoru v 19. in začetku 20. stoletja

Raziskovanje provenienca predmetov vzhodnoazijskega porekla, ki zahteva drugačen metodološki pristop v odnosu do specifičnih identifikacijskih oznak, materiala in načina produkcije, hkrati razkriva tudi način pridobitve predmetov. Te so lahko nakupili in zbrali prek neposrednega stika z vzhodnoazijsko kulturo ali posrednega stika s pomočjo preprodajalcev na dražbah kitajskih in japonskih umetnostnih izdelkov, ostalih nakupih v Evropi ali prek osebnih oziroma diplomatskih daril. Eno od tovrstnih možnosti so med drugim ponujali svetovni mednarodni sejmi, kjer so bili širši javnosti predstavljeni tudi predmeti iz Kitajske in Japonske. Ameriška zbirateljka William in Henry Walters (1819–1894 in 1848–1931) sta, na primer, svojo »orientalsko« zbirko zgradila prav na obiskovanju tovrstnih svetovnih sejmov na obeh straneh Atlantika (Rujivacharakul 2011, 26). Vse od leta 1851 do 1935 so se sejmi večinoma izmenjavali med Anglijo in Francijo z vmesnimi skoki čez lužo (1876 Philadelphia, 1893 Chicago, 1915 San Francisco, 1933/34 Chicago). Izjema je bilo leto 1873, ko si je svoje mesto med vplivnimi evropskimi velesilami izborila tudi avstro-ogrska monarhija in s tem gostovanje tega svetovnega sejma na Dunaju. Iz poročila, ki sta ga pripravila W. P. Blake in Henry Pettit (1873, 7) za poseben ameriški odbor, je razvidno, da sta

8 Zbirke, ki so zajete v projekt VAZ, so naslednje: zbirka Ivana Skuška (Slovenski etnografski muzej), zbirka Alme M. Karlin (Pokrajinski muzej Celje), zbirka Ivana Koršiča (Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran), zbirka Viljema Pečarja (Slovenski etnografski muzej), vzhodnoazijski predmeti iz Zbirke predmetov iz Azije in Južne Amerike (Pokrajinski muzej Celje) ter vzhodnoazijska keramika iz Zbirke keramike (Narodni muzej Slovenije).

9 V nadaljevanju bi bilo ne le smiselno, temveč nujno potrebno analizirati in digitalizirati še vse ostale zbirke in pisno gradivo v javnih institucijah, hkrati pa vključiti tudi zasebne zbirke znotraj slovenskega prostora. Le s tovrstnim sistematičnim pristopom bomo uspešno rekonstruirali kulturne in druge stike med Slovenijo in vzhodnoazijsko regijo ter s tem pomembno prispevali k prevrednotenju obstoječih zbirateljskih kategorij in konceptov v širšem evropskem prostoru. Ne nazadnje pa tudi neposredno omogočili varstvo kulturne dediščine in potrebe povezovanja ljudi s pomočjo širše svetovne in nacionalne dediščine.

Japonska in Kitajska ter ZDA, območji na skrajnem vzhodu in zahodu, prejeli enako dodeljeno površino za razstavo svojih eksponatov – 1350 m². Čeprav je ZDA pozneje zaradi namestitve svojega eksponata – kmetijskega stroja – dobila večji prostor (Blake et al. 1873, 7–8), prvotna dodelitev iste površine Kitajski in Japonski ter ZDA na drugi strani jasno odraža vse večjo prisotnost Kitajske in Japonske v evropskem prostoru. To je seveda pospešilo obtok najrazličnejših predmetov, do katerih sta lahko evropska aristokracija ter meščanstvo dostopala tudi v na novo odprtih trgovinah, ki so se specializirale za prodajo vzhodnoazijskih predmetov. Edmond de Goncourt, ki je poleg literarne žilice razvil poseben občutek tudi do umetnosti ter se poleg zbiranja evropskih slikarskih del iz 18. stoletja posvetil sistematičnemu zbiranju japonskih in kitajskih predmetov, je za vir dobave teh predmetov največkrat omenjal gospo Desoye (Chang 2013, 122). Ta je skupaj z možem že v zgodnjih šestdesetih letih 19. stoletja na ulici de Rivoli v Parizu (Rue de Rivoli 220) odprla trgovino La Jonque Chinoise, kamor so poleg Goncourta redno zahajali tudi Baudelaire, Manet, Monet, Moreau in Whistler. Prav tu je namreč Goncourt kupil prve japonske grafike *ukiyo-e*. Kmalu so sledile še številne druge, tako da je bilo do osemdesetih let 19. stoletja v posebnem poslovnem seznamu *Didot Bottin* že kar 36 krajev kategoriziranih kot »Chinoiseries in Japoneries« (Chang 2013, 122).

Tovrstno navduševanje nad kitajskimi in japonskimi predmeti se je iz zahodne Evrope širilo tudi v druge dele stare celine in s tem tudi znotraj avstro-ogrške monarhije, ki je 2. septembra 1869 podpisala trgovinski sporazum s Kitajsko ter v Shanghaiju odprla konzulat. Tja so bili nameščeni štirje avstro-ogrski diplomati, ki so bili poleg Kitajske odgovorni tudi za Japonsko (Marinac 2017, 54; Slobodnik 2013, 106). Vzpostavitev diplomatskih odnosov s Kitajsko, Japonsko in tudi Siamom je bil rezultat t. i. vzhodnoazijske odprave (1868–1871), na katero sta odpluli fregata Donau in korveta Erzherzog Friedrich pod pokroviteljstvom avstro-ogrške vlade. S tem pa je v vzhodnoazijske vode plulo vedno več avstro-ogrskih vojaških in trgovskih ladij, ki so z odprtjem Sueškega prekopa leta 1869 pridobile rahlo prednost pred ostalimi državami in si hitro zagotovile svoj delež – čeravno majhen – v kosanju vzhodnega kitajskega ozemlja med tuje imperialistične sile. Kot udeleženka osmih tujih sil pri zatrtju boksarske vstaje (1899–1901) je Avstro-Ogrska namreč pridobila pravico do koncesije v osrednjem delu pristaniškega mesta Tianjin južno od Pekinga. Ta je bil razdeljen med devet imperialnih sil,¹⁰ Avstro-Ogrski pa je bilo dodeljeno območje južno od italijanske koncesije v velikosti 150 akrov, kar je enako 0,61 km² (Lipušček 2013, 42). Še pred tem je Avstro-Ogrska leta 1896 v

10 Anglija, Francija, Nemčija, Italija, Rusija, Belgija, Avstro-Ogrska, ZDA in Japonska.

diplomatski četrti v Pekingu kupila manjše zemljišče, kjer so zgradili konzulat (Marinac 2017, 14, 69). Kot ugotavlja Li (2001, 86), koncesija v Tianjinu ni prinesla večjih ekonomskih presežkov, nasprotno, neposredna trgovina med največjim avstrijskim pristaniščem v Trstu in koncesijo v Tianjinu se sploh ni nikoli vzpostavila, zato pa je koncesija imela veliko simbolno vrednost, ki je avstro-ogrsko monarhijo umestila med velike imperialne sile. Te so si kosale kitajsko ozemlje na več vplivnih con s posebnimi interesi in koncesijami, ki so jih prejemale tudi v najem za 99 let, s čimer je Kitajska konec 19. stoletja po opijskih vojnah začela izgubljati suverenost in postopoma prehajati v polkolonialni status.

Prisotnost avstro-ogrske monarhije v Vzhodni Aziji je kljub slabši ekonomski izmenjavi gotovo do neke mere pospešila obtok predmetov vzhodnoazijskega porekla znotraj njenih meja, hkrati je tja na vojaških in trgovskih ladjah potovalo vedno večje število pomorščakov in vojakov, ki so po vrnitvi širili svoje izkušnje in vtise, s tem pa postopno vplivali na percepcijo Vzhodne Azije znotraj območja Avstro-Ogrske. Mehanizem zbiranja vzhodnoazijskih predmetov je bil do konca 19. stoletja tako že povsem dodelan, mreženje znotraj nekdanjih evropskih imperijev pa v polnem zamahu. To je vidno tudi v vedno več dražbah, na katerih so se prodajali predmeti vzhodnoazijskega porekla. Ti niso prihajali v Evropo zgolj kot posledica trgovskih izmenjav, diplomatskih in drugih daril, temveč v večji meri tudi kot posledica plenjenja in ropanja. Številne dražbe v metropolah zahodne Evrope (predvsem v Parizu in Londonu) so bile med letoma 1861 in 1865 posledice vojaškega plenjenja angleških in francoskih vojakov (Hevia 2018, 31), ki so oktobra 1860 na vrhuncu druge opijske vojne (1856–1860) v treh dneh porušili in do tal požgali enega od najpomembnejših palačno-vrtnih kompleksov cesarske Kitajske, ki se je raztezal na površini 3,4 km².¹¹ Cesarska »poletna palača« Yuanmingyuan 圓明園, ki se nahaja severozahodno od Pekinga, je bila več kot stoletje rezidenca petih mandžurskih cesarjev v 18. in 19. stoletju. Obsegala je številne manjše vrtove z jezeri, ribniki in vodnjaki ter umetno zgrajene kanale, hribe in mostove. Sestavljale so jo najrazličnejše arhitekturne in palačne konstrukcije, zgrajene v klasičnem kitajskem in evropskem slogu 18. stoletja.¹² Kot vodilni palačni kompleks je med drugim hranila tudi del bogate cesarske zbirke, ki so jo cesarji sistematično zbirali

11 Za natančen pregled in rekonstrukcijo poznejše provenience teh predmetov, predvsem prihod v zahodnoevropske muzeje glej Tythacott ur. 2018.

12 Zasnovo za palače v evropskem slogu je izdelal takratni jezuit Giuseppe Castiglione (1688–1766), ki je skupaj z ostalimi evropskimi jezuiti, med drugim tudi kranjskim jezuitom F. A. Hallersteinom, služil kot vodilni slikar na kitajskem cesarskem dvoru.

že vse od 12. stoletja. Ocenjeno je, da so odnesli 1,5 milijona predmetov (Tythacott 2018, 3), ki so se v naslednjih letih znašli na več dražbah in postopoma prešli v posamezne evropske muzejske zbirke.

Praksa plenjenja je bila očitno sprejemljiva tudi med častniki in admirali na različnih avstro-ogrskih ladjah, ki so plule po Vzhodnokitajskem morju. Anton Haus (1851–1917), ki je na Japonskem v Nagasakiju leta 1901 prevzel poveljstvo oklepne križarke Kaiserin und Königin Maria Theresia, je bil, kot poroča Bobič (2010, 75–76), zelo negativno presenečen, ko je ugotovil, da pravzaprav vse ladje (vključno z njegovo) tovorijo številne naplenjene predmete v vrednosti več tisoč goldinarjev, pogovori o tem pa potekajo brez kakršnihkoli zadržkov. Sam je sicer imel do tega početja velik odpor in si s tem ni hotel mazati rok, a ostali admirali in poveljniki so nemalokrat posamezne predmete zadržali zase (Marinac 2017, 86–87).

Drugi izvor dražbenih predmetov predstavlja razprodaja zasebnih zbirk, ki so jih načrtno gradili posamezni zbiratelji. Zbirka francoskega zbiratelja Goncourta je bila po njegovi smrti na njegovo željo razprodana na posthumni dražbi leta 1897, ki je trajala več tednov. Na dražbi je bilo prodanih 1.697 azijskih predmetov, med drugim 168 japonskih grafik, 200 japonskih in 163 kitajskih posod, 145 knjig in albumov, 150 branikov meča, 100 kovinskih predmetov, 100 japonskih miniaturnih kipcev, imenovanih *netsuke* 根付, ter 673 drugih različnih predmetov (Chang 2013, 114). Statistika zgovorno postavlja na piedestal japonsko umetnost in samo Japonsko, ki se je konec 19. stoletja vzpostavljala na svetovnem odru kot nova imperialistična in vojaška sila. Še posebej veliko pozornost so pritegnile t. i. »podobe minljivega sveta« *ukiyo-e* 浮世絵, japonske grafike, ki v realističnem duhu oživljajo vsakdanje življenje, prikazujejo kurtizane, igralce v gledališču *kabuki* 歌舞伎, osredotočajo pa se tudi na krajinsko motiviko. Za evropske aristokratske oči so bile zanimive tudi japonske posode, miniaturni kipci *netsuke* in predvsem japonski meči.

Za slovenski etnični prostor je vsekakor treba omeniti delno razprodajo zbirke princa Enrica di Borbone (1851–1906), grofa Bardija iz Benetk, ki je v letih od 1887 do 1889 sledil takratnemu trendu evropske aristokracije. V spremstvu žene in tajnika je začel svoj *tour de monde* po Indoneziji, Kitajski in Japonski. V času dveletnega potovanja je zbral zavidljivo zbirko, ki je obsegala okoli 30.000 predmetov (Kumakura et al. 2001, 645), med katerimi prednjačijo predvsem japonski predmeti iz obdobja Edo (1603–1868). Po vrnitvi v Benetke je zbirko postavil na ogled v svojem domu, v palači Vendramin Calergi (Ca' Vendramin Calergi) v Benetkah, po njegovi smrti pa je njegova žena leta 1906

zbirko ponudila dunajski dražbeni hiši Trau. Iz kataloga, ki ga je sestavil Trau za predvideno dražbo v palači Vendramin Calergi leta 1908, je razviden bogat nabor japonskih predmetov, ki obsega različne porcelanaste in keramične posode, predvsem tipa *satsuma* 薩摩, predmete iz bron, železa, srebra, slonovine, laka, tekstila, orožje, vojaško opremo, slike, japonske grafike, religiozne predmete in vrsto drugih predmetov, kot so glasbeni inštrumenti, škatlice, kovanci, arhitekturni modeli in podobno (Kumakura et al. 2001, 649–650). Še preden je bila zbirka v celoti razprodana, je izbruhnila prva svetovna vojna, z vstopom Italije v vojno pa je italijanska vlada zasegla zbirko kot sovražnikovo last, s čimer je prišla pod nacionalno vlado Italije.¹³ Po smrti Enrica di Borbone se je njegova zbirka tako prodajala znotraj avstro-ogrskega prostora, dosegla pa je tudi muzeje v nemškem prostoru, kot sta Čezmorski muzej v Bremnu (Übersee Museum Bremen) in Muzej etnologije v Hamburgu (Museum für Völkerkunde). Povsem verjetno je torej, da je kakšen predmet zašel tudi na slovensko etnično ozemlje znotraj avstro-ogrske monarhije.

S tega vidika so še posebej zanimivi posamezni japonski lakirani predmeti iz t. i. Zbirke predmetov iz Azije in Južne Amerike, ki jo hrani Pokrajinski muzej Celje (Slika 1). Provenienca teh predmetov je nejasna, glede na inventarne knjige pa so ti predmeti predvidoma prišli v muzej iz Federalnega zbirnega centra Celja. Zbirni centri so bili ustanovljeni po drugi svetovni vojni v okviru *Zakona o zbiranju, čuvanju in razdeljevanju knjig in drugih kulturno znanstvenih in umetniških predmetov, ki so postali državna last po odloku antifašističnega sveta Narodne osvoboditve Jugoslavije* z dne 21. 11. 1944 (Uradni list DFJ, 1945, št. 36). Poleg osrednjega Federalnega zbirnega centra v Ljubljani so bili ustanovljeni še trije okrožni centri, in sicer v Mariboru, Celju ter Novem mestu. Pokrajinski muzej Celje je tako najverjetneje prejel v hrambo kar nekaj predmetov iz podružničnega centra v Celju, med drugim tudi več predmetov vzhodnoazijskega porekla. Skopi popisi, ki so bili izdelani ob konfiskaciji premoženja, predstavljajo velike težave pri določanju provenience predmetov, saj je iz bolj ali manj splošnih označb praktično nemogoče z večjo mero gotovosti posameznemu predmetu doreči bolj natančno provenienco. Zanimivo je, da so v zbirki japonski lakirani izdelki tipa *suzuribako* 硯箱 (škatla za pisalni pribor), *fubako* ali *fumibako* 文箱 (škatla za shranjevanje pisem) ter *jūbako* 重箱 (posoda za shranjevanje hrane), ki so po obliki in slogu zelo podobni lakiranim predmetom v zbirki Enrica di Borbone v Muzeju orientalske umetnosti v Benetkah. Iz kataloga, ki ga je pripravila dražbena hiša Trau, je razvidno, da

13 Večji del zbirke se trenutno nahaja v Muzeju orientalske umetnosti (Museo d'Arte Orientale) v Benetkah, del pa je bil premeščen v antropološki in etnološki muzej Univerze v Padovi. Za več o zbirki in njeni razprodaji glej Kumakura et al. 2001.

so na dražbo umestili tudi več lakiranih izdelkov (Kumakura et al. 2001, 649). Vse to nakazuje, da bi nekateri predmeti lahko izvirali iz dražbenih razprodaj zbirke Enrica di Borbone, vendar so za dokončno potrditev potrebne nadaljnje raziskave in analize. To bi nadalje podrobneje razložilo tudi mreženje pripadnikov avstro-ogrske aristokracije, zbirateljev, preprodajalcev umetnosti in ostale javnosti, čigar percepcija Vzhodne Azije je nedvomno narekovala estetske, kulturne in idejne smernice znotraj širšega geografskega prostora.

Slika 1: *Jūbako* (posoda za shranjevanje hrane), konec 19. in začetek 20. stoletja, Japonska (Zbirka predmetov iz Azije in Južne Amerike, Pokrajinski muzej Celje).

Poleg vzhodnoazijskih predmetov iz Pokrajinskega muzeja Celje, kjer že samo poimenovanje zbirke, določeno glede na geografsko poreklo predmetov, nakazuje na neznane zbiratelje oziroma lastnike posameznih predmetov, se je težavnost določanja provenience pokazala tudi pri vzhodnoazijski keramiki iz Zbirke keramike iz Narodnega muzeja Slovenije. Ta glede ne inventarne knjige prav tako najverjetneje izvira iz Federalnih zbirnih centrov. Prav tako za zdaj še ni jasna provenienca predmetov iz zbirke Jakoba Sokliča, ki jo hrani Koroški pokrajinski muzej v Slovenj Gradcu, in japonskih grafik iz Zbirke grafike v Pokrajinskem muzeju Celje. Vse ostale zbirke so nasprotno poimenovane po posameznih osebah, ki so se, razen v primeru mornariškega superiora Ivana Koršiča,¹⁴ večinoma konec 19. in v začetku 20. stoletja iz najrazličnejših vzro-

14 Ivan Koršič sicer ni nikoli zaplul proti Vzhodni Aziji, čeprav je bil strasten zbiratelj razglednic. Številni mornarji so mu zato iz svojih poti pošiljali najrazličnejše razglednice. V njegovem albumu se tako nahajajo razglednice pomorščakov, ki so pluli na avstro-ogrskih ladjah v Vzhodno Azijo med letoma 1904 in 1913.

kov odpravile proti vzhodu. Večina predmetov vzhodnoazijskega porekla v slovenskih javnih institucijah je torej v Slovenijo prišla neposredno iz Vzhodne Azije konec 19. in v začetku 20. stoletja, manjši del pa prek evropskega trga, ki je bil v tem času v okviru vedno bolj intenzivnih gospodarskih in diplomatskih stikov med obema območjema že povsem zasičen z najrazličnejšimi vzhodnoazijskimi predmeti.

4 Narava zbirateljstva vzhodnoazijskih predmetov v slovenskem prostoru

Kot je pokazal trenutni popis, je Slovenija dom 21 različnim zbirkam vzhodnoazijskega porekla, ki jih hranijo različni muzeji in druge akademske institucije. Te zbirke niso zgolj materialni predstavniki posamezne kulture, temveč odražajo družbene, idejne in ekonomske vrednote tako globalnega trga kot družbenopolitične interpretacije konkretnih družb ali posameznikov. V nadaljevanju bomo spregovorili o naravi zbirateljstva in posameznikov iz slovenskega etničnega ozemlja, ki so se na pragu 20. stoletja iz najrazličnejših vzrokov do neke mere znašli v vlogi zbiratelja vzhodnoazijskih predmetov. Kakšne so bile okoliščine, ki so jih potisnile v to vlogo, do kakšne mere so se formirali kot zbiratelji, kaj so zbirali in kateri dejavniki so bili odločilni pri izboru predmetov, so vprašanja, na katera bomo poskušali podati odgovore. To bo ponudilo primarno gradivo za vse nadaljnje teoretske raziskave s področja zbirateljske kulture in percepcije določenih tipov predmetov v primarnem in sekundarnem ambientu, ideologije in prakse zbiranja, klasificiranja in razstavljanja oddaljenih kultur v slovenskem prostoru ter s tem formiranja percepcije kulture različnosti in konstrukcije Drugega.

4.1 Kdo so bili »slovenski« zbiratelji?

Družbenopolitična dogajanja na evro-ameriškem in vzhodnoazijskem prostoru, ki so konec 19. stoletja prisilila več stoletij zaprtro Kitajsko in Japonsko k odpiranju in trgovanju z zahodnimi velesilami, so pospešila intenzivnost stikov med obema območjema. Poražena mandžurska vlada je bila prisiljena sprejeti zahteve zmagovalcev, ki so bile določene v več mirovnih sporazumih (Nanjing 1842, Tianjin 1858 in Peking 1860): plačilo vojne odškodnine, umik iz Hongkonga, odprtje več pristanišč za trgovanje ter bivanje tujih predstavnikov in trgovcev, fiksne zunanjetrgovinske tarife, pa tudi prosto gibanje misijonarjev po Kitajski.¹⁵ Lekcija, ki je prihajala iz Kitajske, in tveganje, da bi

15 Za več o postopnem vdoru tujih sil na kitajsko ozemlje konec 19. stoletja glej Spence 1990, glej tudi Saje 2004.

zahodne imperialne velesile razkosale Japonsko, sta, vse odkar je pred obalami otočja Ogasawara dvignil ameriško zastavo komodór Matthew C. Perry (1794–1858), vodila v drugačno politiko japonske vlade. Ta se je v obdobju Meiji (1868–1912) s hitrim prevzemanjem zahodnih navad, predvsem z uvajanjem zahodnih znanstvenih in tehnoloških dosežkov, ter sprostitev trgovine prelevila v moderno industrializirano državo, ki je začela izvajati imperialistično politiko v vzhodnoazijski regiji.

Tovrstno dogajanje na družbenopolitičnem prizorišču, v katero je vedno bolj posegala tudi Avstro-Ogrska, je določalo tudi naravo potovanj v Vzhodno Azijo. Poleg vojakov, trgovcev in pomorščakov, ki so spremljali vojne in trgovske ladje, so svojo priložnost za širjenje krščanske vizije videli tudi misijonarji. Na ladjah, katerih misija ni bila le ekonomske in diplomatske narave, temveč tudi znanstvenoraziskovalne, pa so večkrat potovali tudi raziskovalci in znanstveniki (botaniki, zoologi, geografi, antropologi, etnologi, kemiki, zdravniki in drugi). Uspešna vzpostavitev diplomatskih odnosov je na Daljni vzhod pognala tudi prve diplomate, hkrati pa so se odprla vrata tudi za popotnike in pustolovce, ki so na dediščini evropskih *grand tour* iz 17. in 18. stoletja nadaljevali s turističnimi odkrivanji bolj oddaljenih ozemelj v Vzhodni Aziji. Za razliko od vseh ostalih, ki so jih na pot pognale vladne iniciative, so »novodobni« popotniki potovali iz lastnih interesov in zadovoljstva, financiranje pa je prav tako večinoma potekalo iz lastnega žepa.

V tovrsten okvir potovanj v Vzhodno Azijo spadajo tudi vojaki, pomorščaki, misijonarji, diplomati, znanstveni sodelavci in popotniki iz slovenskega etničnega ozemlja, ki so se vračali z bogatimi zgodbami in doživetji, kar so dodatno podprli s številnimi različnimi predmeti, ki so jih prinašali. S tem sta tudi količina in verodostojnost podatkov o Kitajski in Japonski na slovenskem etničnem ozemlju od druge polovice 19. stoletja naprej postajali vse večji in bolj zanesljivi, vsaj do neke mere, hkrati pa so se na novo formirale predstave in ideje o vzhodnoazijski družbi, ki so se odmikale od prvotnih romantično-fantazijskih in eksotičnih predstav v bolj odrezave in tehtnejše tone. Kitajcem so sicer priznavali veličastje dolgoletne zgodovine, kmetijsko naprednost, delavnost in potrpežljivost, a so hkrati zanje menili, da bodo napredovali šele, ko bodo sprejeli visoko evropsko kulturo in krščanstvo (Šmitek 1988, 413–414). V nasprotju s Kitajci so več simpatije poželi Japonci zaradi hitrega uvajanja zahodnih navad, njihovo vpljudnost pa so dajali za zgled celo Slovencem (Šmitek 1988, 415). Tudi 22-letnega Martina Toplaka iz Podvincev pri Ptujju, ki je služil na torpedni ladji Leopard kot narednik krovne stroke med letoma 1907 in 1909, so vsekakor bolj navdušili Japonci. V času 20-dnevnega postanka v Nagasakiju leta 1907 je v svoj dnevnik zapisal: »Tukaj smo videli, kako velik

razložek je med Kitajci in Japonci. Dočim je Kitajec nezaupen in oduren proti tujcem, je Japonec prijazen in postrežljiv« (Marinac 2017, 128). Podobno je razlike med Japonci in Kitajci zaznavala tudi Alma Karlin. »Poslovala sem se od japonske vljudnosti in se ustavila med surovimi ljudmi v Mukdenu. Morebiti se Kitajcem privadiš. Že mogoče. Marsikaj, kar sem videla pri njih spoštujem [...], ampak nič me ne more zadržati, da bi ne povedala, da se kot narod proti tujcem surovo obnašajo, da ostudno pljuvajo okoli sebe in da o čistoči sploh nimajo pojma,« je zapisala v potopisu *Samotno potovanje* (Karlin 1969, 205). Povsem drugačen odnos do Kitajcev pa je imel Ivan Skušek, ki je v Pekingu prebival od leta 1914 do 1920. V skoraj sedemletnem bivanju je dodobra spoznal kitajske navade in različne običaje ter prihajal v bolj intenziven stik z domačini. Ti so bili po njegovem mnenju »pridni, delavni, inteligentni, dobrodušni, varčni, vljudni in gostoljubni« (Skušek n.d.), predvsem pa »imajo razvit družinski čut in se brez pomisleka podrejajo avtoriteti družine in tudi države« (Skušek n.d.). Njegov odnos do Kitajcev in njihove kulture je bil torej precej drugačen kot pri večini ostalih Evropejcev, ki so predvsem slavili japonsko vljudnost in njihov hitri napredek.

Pripovedi oseb, ki so se vračale iz Vzhodne Azije, njihova pisma, dnevniki, spomini in zapisi, ki so jih večinoma objavljali tudi v slovenskem tisku, so tako vzpostavili formalno ogrodje, znotraj katerega so se oblikovali pogledi in ideje o življenju, družbi in kulturi vzhodnoazijskih družb. S tem so nekako vzpostavili tudi mehanizem formiranja kompleksnejših stereotipnih odzivov, ki so ostali v veljavi celotno 20. stoletje in se počasi razblinjajo šele v zadnjih dveh desetletjih 21. stoletja z vzponom Kitajske na vrh svetovnega gospodarstva ter še z intenzivnejšim gospodarskim, političnim, kulturno-umetniškim in znanstveno-akademske sodelovanjem.

Če se vrnemo k vzhodnoazijskim zbirkam v Sloveniji, nam njihovo raziskovanje zgovorno postreže s podatki o statusu prvotnih lastnikov. Ti so bili torej pomorščaki (Anton Dolenc, Anton Haus, Viktor Kristan, Dušan Mayer, Viljem Pečar, Ivan Skušek), misijonarji (Ferdinand Avguštin Hallerstein,¹⁶ Peter Baptist Turk, Jožef Keréc, Andrej Majcen), diplomati in njihove soproge (Eleonora von Haas, Vlado Šestan, dr. France Kos), strokovni in znanstveni sodelavec (Ivan Jager) ter popotnika in pustolovca (Ivan Frankè, Alma M. Karlin). Največ je bilo prav pomorščakov, ki so sledili klicu vlade ter kot častniki, podčastniki in mornarji služili na avstrijskih vojnih in trgovskih ladjah. Sledili so

16 Hallerstein sicer časovno ne spada v ta okvir, saj je na Kitajskem deloval v času jezuitskega delovanja na dvoru kitajskih cesarjev skoraj dve stoletji pred ostalimi misijonarji. Zaradi svoje znanstvene odmevnosti in zelo dragocenih pisem, ki so se ohranila iz 18. stoletja, je uvrščen na seznam vzhodnoazijske dediščine v slovenskem prostoru.

jim frančiškanski in salezijanski misijonarji, manj pa je bilo popotnikov ter znanstvenih sodelavcev in diplomatov, ki bi za avstro-ogrsko vlado opravljali znanstveno-strokovne ter diplomatsko-konzularne posle. Pravzaprav lahko v zadnjo skupino umestimo le soprogo generalnega konzula avstro-ogrške monarhije Eleonoro von Haas (1866–1943), rojeno aristokratskim staršem slovenskega rodu von Pertazzi, ki je po poroki z možem sedem let živela v Shanghaiju (1889–1896). Po moževi smrti leta 1896 je odšla na Dunaj in pozneje v Gradec, kjer je ostala do leta 1913. Nato se je preselila v Mozirje, kjer je živela do svoje smrti leta 1943 (Čeplak Mencin 2012, 86–90). Njena zapuščina obsega predvsem fotografije, razglednice, dopisnice in dokumente v kitajščini, ki jih hrani Zgodovinski arhiv Celje. Kot piše Čeplak Mencin (2012, 90), je prijateljem in sorodnikom v Mozirju zapustila kitajske vezenine, porcelan ter nekaj albumov kitajskih slik.

Po vzpostavitvi formalnih odnosov med Jugoslavijo, Kitajsko in Japonsko sta v Pekingu in Tokiu službovala tudi Vlado Šestan (1925–2017) (sekretar na veleposlaništvu v Pekingu med letoma 1955 in 1960) ter dr. France Kos (1912–1966) (jugoslovanski veleposlanik na Japonskem med letoma 1959 in 1961). Dr. France Kos, ki je bil že po stroki etnolog in umetnostni zgodovinar, je svojo ljubezen do umetnosti razvijal tudi na Japonskem, v času službovanja pa zbral obsežno zbirko japonskih slik, grafik, keramike in porcelana. Zbirko japonskih slik in grafik, ki so datirane med 17. in 20. stoletjem, hrani Slovenski etnografski muzej, zbirka keramike in porcelana pa je po besedah kustosa mag. Ralfa Čeplaka Mencina ostala v rokah dedičev (Čeplak Mencin, osebna komunikacija, marec 2019). Slovenski etnografski muzej hrani tudi izredno dragoceno dokumentacijsko gradivo – več 8-milimetrskih filmov in številne diapozitive – iz zgodnjih letih formiranja Ljudske republike Kitajske, ki ga je posnel Vlado Šestan v letih od 1955 do 1960.

Med znanstveno-strokovne sodelavce prav tako lahko umestimo le Ivana Jagra (1865–1962), znanega arhitekta in urbanista, ki je pod pokroviteljstvom avstro-ogrške vlade leta 1901 odpotoval v Peking, da bi v boksarski vstaji obnovil porušeno veleposlaništvo. Tudi v kategorijo popotnikov zaradi geografske oddaljenosti in večjega finančnega bremena ne moremo umestiti večjega števila obiskovalcev iz slovenskega ozemlja. A posebno mesto prav zaradi narave potovanja gotovo zavzema slovita celjanska popotnica, pisateljica in ljubiteljska raziskovalka Alma M. Karlin (1889–1950). Ta je namreč sama kontinuirano potovala kar osem let (1919–1927), poleg tega pa se je na poti preživljala z lastnim delom kot prevajalka ali dopisnica za več nemških časopisov, večkrat pa je bila prisiljena prevzeti tudi ostala dela. Po mnenju kustosinje Barbare Trnovec jo zato gotovo velja umestiti na svetovni zemljevid

vseh popotnikov (Trnovec, osebna komunikacija, junij 2019).¹⁷ Še pred njo se je že leta 1873 na pustolovsko iskanje sina ruske kneginje Aleksandre Žokovske, ki ga je zaradi ruskih dvornih intrig skrivoma ugrabila ruska guvernanta, odpravil na Daljni vzhod slikar Ivan Frankè (1841–1927).¹⁸ Okrepljen s finančno injekcijo »tisoč frankov in tisoč napoleonov« je šel »lovit nesrečnega cesarjeviča in zlobno guvernanto« (Vurnik 1923, 37), misija »nemogoče« pa se je po srečnem naključju prelevila v uspešno izvedeno akcijo, ko je na jezeru Tai 太湖 v južnem delu delte Dolge reke zahodno od Shanghaija našel otroka, ga vzel in se z njim vrnil v Benetke.

Kot realističnega slikarja in ljubitelja fotografije sta ga na poti impresionirala predvsem krajina in slikarstvo. Čeravno je slikal bolj malo, kot pravi sam, je »napravil nekaj fiziognomičnih študij po kitajskih tipih – sedaj vise v mojem stanovanju –, v Sučovu in ob jezeru Tajhu pa nekaj krajinskih slik, izmed katerih vise sedaj tri v Narodni galeriji.« (Vurnik 1923, 37). Predvsem pa je poleg več drobnih kitajskih predmetov zbral bogato fotografsko zbirko, ki prikazuje posamezne prizore iz narave in obličja kitajskih mest. Del te zbirke se je z antikvarnim nakupom leta 1978 znašel v rokah Mirka Kambiča¹⁹, del pa hranijo v Narodni galeriji. Ta hrani tudi zbirko njegovih krajin, ki jih je naslikal na svojem popotovanju po Kitajski, ter štiri kitajske krajine in portret Kitajke.

V nasprotju s posamezniki, ki so bodisi v okviru diplomatskih oziroma ostalih strokovnih obveznosti bodisi iz lastne pustolovske žilice potovali v Vzhodno Azijo, pa največji delež posameznikov, ki so iz slovenskega etničnega ozemlja prihajali v prve stike z oddaljenim in takrat eksotičnim svetom na vzhodu, predstavljajo prav pomorščaki (Slika 2). Po uporabi pomorščakov italijanske narodnosti v Benetkah leta 1848 s težnjo po odcepitvi in s tem upadom zaupanja v italijanski kader se je delež avstrijskih pomorščakov slovenske narodnosti namreč še povečal. Na to je vplivala tudi prestavitev pomorskih vojaških oporišč iz Benetk v Trst in nato v Pulj, kjer so leta 1856 položili temeljni kamen za postavitve vojaškega oporišča (Marinac 2017, 14–15). Kot piše Bogdana Marinac (2017, 19), je bilo leta 1914 v avstro-ogrski mornarici

17 Natančno rekonstrukcijo njenega potovanja je na podlagi Alminih potopisov in predvsem akvarelov, ki jih je slikala med potovanjem, naredila Barbara Trnovec v knjigi *Kolumbova hči: življenje in delo Alme M. Karlin* (2011). Ta ponudi tudi celovito študijo o življenju, potovanju in delu Alme M. Karlin. Na podlagi dejstev in jasnih argumentov razbline številne konstrukte, ki so se zgradili okoli njene podobe že za časa njenega življenja in nadaljevali še po njeni smrti.

18 Za več o njem in njegovem potovanju glej Šmitek (1986, 73) in Čeplak Mencin (2012, 121–128). Stanko Vurnik (1923, 32–43) je po Frankètovem pripovedovanju zapisal njegove spomine.

19 O zgodbi Frankètove fotografske zbirke je pisal sam Mirko Kambič (2005), ki jo je po naključju odkril leta 1978.

3 odstotke Slovencev, kar je glede na popis prebivalcev iz leta 1910, po katerem je bilo v državi le 7,8 odstotka Slovencev in Hrvatov, izjemno velik delež pomorščakov slovenske narodnosti.²⁰

Slika 2: Člani posadke ladje Kaiserin Elisabeth, slika v spomin na zadnjih 100 dni potovanja, Jokohama, 23. 6. 1910 (Zapuščina Ivana Koršiča, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran).

Večino njihove zapuščine še vedno hranijo potomci, v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« Piran pa hranijo: a) zapuščino Viktorja Kristana (1876–1947), ki obsega en album fotografij in en album razglednic iz Vzhodne Azije ter nekaj drugih predmetov; b) obsežen album razglednic s pomorskih potovanj v Vzhodno Azijo, ki jih je vneto zbiral mornariški superior avstro-ogrške mornarice Ivan Koršič (1870–1941), čeravno ni nikoli obiskal Vzhodne Azije;²¹ c) album fotografij iz potovanja na Japonsko in v ZDA, ki ga je zbral Dušan Mayer (1900–?); č) manjše število predmetov kapitana bojne ladje Antona Hausa (1851–1917);²² d) nekaj predmetov, razglednic in

20 Bogdana Marinac v knjigi *Čez morje na nepoznani daljni vzhod: potovanja pomorščakov avstrijske in avstro-ogrške vojne mornarice v Vzhodno Azijo* (2017) natančno prikaže potovanja 22 vojnih ladij, ki so na 47 potovanjih plule med jadranskimi in vzhodnoazijskimi pristanišči od prve vojne ladje leta 1821 do razpada monarhije, poseben poudarek pa nameni prav pomorščakom slovenske narodnosti.

21 Poleg Koršičevega albuma se v muzeju hranita tudi albuma razglednic Avgusta Blaznika (1890–?) in Matevža Štibila (1890–1966), ki prav tako nista obiskala Vzhodne Azije, a sta vneto zbirala razglednice, ki so jih pošiljali pomorščaki. Razglednice iz Vzhodne Azije v teh dveh albumih zavzemajo manjši delež, zaradi tega nista ločeno uvrščena v popis vzhodnoazijskih zbirk v Sloveniji.

22 Po navedbah kustosinje Bogdane Marinac (elektronska korespondenca, 18. 6. 2019) muzej hrani tudi več fotografij ter zbirko pisem in razglednic, ki jih je Anton Haus pisal družini Trenz, vendar to gradivo ni povezano z njegovim bivanjem v Vzhodni Aziji.

pisem iz zapuščine Antona Dolenca (1871–1924); ter e) še nekaj posameznih predmetov individualnih pomorščakov (Ivan Rupnik, Rupert Pivec in drugi). Nečak Antona Dolenca, Edvard Dolenc, je glede na nakupno knjigo Slovenskega etnografskega muzeja nekaj predmetov zapustil tudi etnografskemu muzeju, ta pa nadalje hrani tudi skeniran fotografski album Viljema Pečarja (1895–1964?), ki na 300 fotografijah skupaj z opisi prikazuje Kitajsko med prvo svetovno vojno. Slovenski etnografski muzej je dom tudi izjemno dragoceni zbirki Ivana Skuška (1877–1947), ki zaradi obsežnosti²³ in raznovrstnosti močno izstopa od ostalih zbirk pomorščakov ter predstavlja največjo zbirko kitajskih predmetov v Sloveniji.

Pomorščakom so v odhajanju v Vzhodno Azijo sledili frančiškanski in salezijski misijonarji. Še pred njimi se je v 18. stoletju na cesarskem dvoru v visokih astronomskih krogih gibal kranjski jezuit Hallerstein, ki je po smrti takratnega vodja cesarskega urada astronomije nemškega jezuita Ignacija Köglerja (1680–1746) sam prevzel vodenje tega urada vse do svoje smrti skoraj 30 let pozneje. Poleg številnih znanstvenih razprav, pisem, drugega bogatega dokumentacijskega gradiva in njegovih letnih poročil o dogajanjih na nebu, ki se hranijo v evropskih in kitajskih arhivih, med njegovo pomembno zapuščino spada tudi impresiven astronomski instrument *jihengfuchenyi* 璣衡撫辰儀, ekvatorialna armilarna sfera, s katerim so izvajali natančna astronomska opazovanja. Izdelava astronomskega opazovalnika je bila zaključena leta 1754 in se še danes nahaja na starem observatoriju v Pekingju. Hallerstein je v skoraj štiridesetletnem bivanju na Kitajskem vzdrževal bogato korespondenco z ostalimi jezuiti v Evropi, predvsem s svojim bratom jezuitom Vajkardom, svojo sestro Ano ter celo s portugalsko kraljico Mario Ano. Od izvirnikov njegovih pisem se dva prepisa pisem sestri Ani, ki ju je napisal 31. oktobra 1750 in 11. septembra 1756, hranita v Arhivu Republike Slovenije.²⁴

Po razpustitvi jezuitske redovne skupnosti leta 1773 je šele na začetku 20. stoletja med slovenskimi misijonarji oživelo zanimanje za širjenje krščanstva,

23 Zbirka obsega okoli 500 predmetov, ki poleg najrazličnejših predmetov vključuje tudi kitajske novce, rezljane arhitekturne dele kitajskih notranjih okrasnih sten in model kitajske hiše.

24 Jezuitska pisma so bila v tistem času pravzaprav edini vir podatkov o Kitajski. Kljub temu da težišče razpravljanja v tovrstnih pismih podaja podobo o jezuitskih pogledih na razumevanje avtohtonih religioznih običajev ter odziv domačinov in dvora na krščanstvo, so Hallersteinova pisma zakladnica podatkov o različnih navadah in podobah Kitajske, ki zaobjemajo tako področje botanike, zoologije, geografije, matematike, astronomije, filozofije, jezika, literature, umetnosti kot povsem običajne vsakdanje in življenjske navade prehranjevanja, oblačilne kulture in drugih aktivnosti. Za več o Hallersteinovih pismih glej Šmitek (2009, 59) in Maver (2003a, 211–226). Pisma je iz latinščine in nemščine v slovenščino prevedel Aleš Maver (2003b, 227–260; 2003c, 261–281).

sprva med frančiškani, nato tudi salezijanci. Slovenski etnografski muzej hrani zbirko patra Petra Baptista Turka (1874–1944), ki je na pragu 20. stoletja ravno po zaključku misijonarjem in ostalim tujcem naperjene boksarske vstaje prispel v današnji Wuhan ob Dolgi reki, Salezijanski muzej na Rakovniku pa manjši zbirki Jožefa Keréca (1892–1974) in Andreja Majcna (1904–1999). Oba salezijanska misijonarja sta delovala v južnih provincah Kitajske od dvajsetih/tridesetih let do začetka petdesetih let prejšnjega stoletja, ko sta bila v okviru nove komunistične vlade izgnana iz Kitajske.

4. 2 Kaj so zbirali?

Nabor vzhodnoazijskih predmetov, ki so večinoma za časa avstro-ogrske monarhije in v prvih letih po njej prispeli na slovenska tla, se razlikuje v široki paleti pogledov, še najbolj v naravi in številu predmetov, pa tudi v namenu prinašanja oziroma zbiranja. Ta je namreč podvržen številnim družbenopolitičnim in kulturnim dejavnikom, ki segajo na področje kupne moči, konteksta menjave, dostopnosti, estetskih idealov in drugih razširjenih ideoloških pogledov. Pri tem se moramo stalno zavedati pomembne vloge človeka in njegovega delovanja, torej gre za odnos med človekom in predmetom. Sposobnost umetniškega prevrednotenja posameznega predmeta iz druge kulture razkrije veliko več o posamezniku in njegovi interpretaciji predmeta kot o samem predmetu. Ta je aktivno in neločljivo vezan na (so)oblikovanje družbe in kulture, skupin in posameznikov, njihovih identitet, navad in običajev. Ko enkrat razumemo ta odnos med ljudmi/družbami in predmeti, lahko rečemo, da na novo spoznavamo tudi same sebe. Prav s tega vidika je ključen vpogled v vzhodnoazijske zbirke na slovenskih tleh in njihovo specifično govorico v odnosu do družbenih dejavnikov, kulturnih determinant in estetskih pogledov posameznikov ali večjih skupin, ki so predmete prinašali v Slovenijo.

Nabor predmetov je zelo raznolik in pester. Zaobjema vse tipologije znotraj uveljavljenih kategorij kitajske in japonske umetnosti, ki jih lahko vidimo v drugih evropskih muzejih, kot so slike in grafike, keramika in porcelan, kipi religioznega in posvetnega značaja, bogato izvezen tekstil in svilena oblačila, pohištvo in notranja oprema, glasbila in gledališki pripomočki, orožje in ostala vojaška oprema, lakirani izdelki, kovanci, pahljače, njuhalniki in ostali predmeti vsakdanje rabe, knjige, razglednice in fotografije in še bi lahko naštevali. Edina občutna kategorija, ki manjka v naboru teh predmetov, so bronaste posode dinastij Shang (1554–1045 pr. n. št.) in Zhou (1045–221 pr. n. št.), ki so v nekaterih večjih evropskih in severnoameriških muzejih bogato reprezentirane. Vzroke bi lahko iskali v ekonomskem statusu posameznikov, predvsem pa v načinu

pridobivanja predmetov, ki je bilo bolj naključne narave kot sistematično zbiranje v smislu poznavalskih pogledov in estetskega vrednotenja.²⁵ Precejšnja razlika je tudi v časovnem okviru. Poznavalci kitajske umetnosti, specializirani v posameznih tipih predmetov, ki so načrtno pridobivali predmete bodisi za lastno zbirko bodisi v imenu muzeja, so na trgu iskali predmete iz časa pred zadnjo mandžursko dinastijo Qing (1644–1911).²⁶ V slovenskih zbirkah nasprotno večina predmetov izvira iz 19. in začetka 20. stoletja,²⁷ kar je znova pogojeno z ekonomsko močjo, identiteto posameznikov ter okoliščinami, ki so slovenskim rojakom dopuščale stik z umetnostnim trgom v Vzhodni Aziji.

Stik slovenskih pomorščakov z Vzhodno Azijo je bil, na primer, večinoma omejen na obalne predele in pristanišča, občasno na kakšna daljša kopenska potovanja, kjer so si ogledovali znamenitosti. Razlika se je kazala tudi v različnih činih pomorščakov, saj so pomorščaki višjega čina v obliki uradnih sprejemov imeli večjo možnost pristnega stika z lokalno oblastjo in premožnejšimi domačini, s tem pa do vpogleda v klasičen notranji ambient lokalnih oblastnikov. Mornarji nižjega čina so tako navadno pošiljali in kupovali razglednice ter manjše predmete nižjega cenovnega ranga. Njihova zupuščina obsega večinoma veliko število razglednic (Slika 3), fotografij in drugega pisnega gradiva, predvsem v obliki spominov in dnevnikov, pa tudi manjše in srednje velike predmete, ki so bili primernejši za plovbo, ne nazadnje tudi kot darilo domačim, ostalim sorodnikom in prijateljem. Med temi lahko najdemo večinoma skodelice za čajni servis, manjše vaze in ostale predmete iz porcelana, poslikane pladnje, posamezne dele oblačil, pahljače, novce, sprehajalne palice, pa tudi japonske meče, ročaje kozuk (majhnih nožev na japonskih mečih) (Slika 4), posamezne kipce religioznega značaja in drugo.

Višji častniki z večjo kupno močjo pa so prinašali ne le večje število predmetov, temveč tudi bolj dragocene kose porcelana, vezenine in paravane večjih dimenzij. Med temi velja izpostaviti Antona Hausa (1851–1917), velikega admirala avstro-ogrske mornarice, kapitana bojne ladje in poveljnika vzhodnoazijske eskadre, ki je leta 1901 v Vzhodni Aziji prevzel poveljstvo križarke Kaiserin und Königin Maria Theresia (Marinac 2017, 84). Da je kot poveljnik

25 V kategorijo profesionalnih zbirateljev bi še najlažje umestili Ivana Skuška, ki je v času sedemletnega bivanja v Pekingu postopoma oblikoval svojski estetski okus pri izboru posameznih predmetov in načrtno gradil svojo zbirko z namenom njene predstavitve slovenskim rojakom.

26 Še posebej so jih zanimale bronaste posode iz prvih dveh dinastij kitajske civilizacije, slikarstvo iz časa dinastij Song (960–1279), Yuan (1279–1386) in Ming (1386–1644), budistični kamniti kipi iz zgodnejših obdobj, porcelan iz dinastij Tang (608–907), Song, Yuan in Ming in podobno.

27 Nekateri predmeti so sicer datirani tudi v zgodnejša obdobja (15., 16. in 17. stoletje), vendar so za natančno datacijo potrebne nadaljnje študije.

Slika 3: Razglednica, ki prikazuje glavno ulico v Shanghaiju.
Zvonimir Ožegović jo je poslal Ivanu Koršiču
(album razglednic Ivana Koršiča, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran).

115

Slika 4: Ročaja kozuk, obdobje Edo, sredina 19. stoletja, Japonska
(Zapuščina Antona Dolenca, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran).

imel več možnosti odhoda v notranjost Kitajske in uradnih avdienc tako pri lokalnih kot pri državnih oblasteh, priča tudi njegov zapis v dnevniku, da sta bila 2. septembra z avstro-ogrskim konzulom v Shanghaiju N. Piskojem sprejeta pri cesarju Li-Hsiju²⁸ v Seulu (Bobič 2010, 76). Iz svojega potovanja po Vzhodni Aziji je prinesel različne predmete večje vrednosti, kot so bogato rezljano pohištvo, paravane, slike, vaze, šatulje, budistične kipce in posamezne manjše predmete, kar nakazuje tudi fotografija njegovega stanovanja na Dunaju (Slika 5).

28 Gre za zadnjega cesarja dinastije Joseon (1392–1897) in hkrati prvega cesarja Velikega korejskega cesarstva (1897–1910) z imenom Yi Heui (李熙, 이희), znanega tudi kot cesar Gojong (高宗, 고종), kar je njegovo posthumno ime.

Slika 5: Stanovanje Antona Hausa na Dunaju
(fototeka Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran, original hrani družina Trenz).

Priliv vse večjega števila zahodnih obiskovalcev je na vzhodu kreiral trg za manjše, prenosne ter cenovno dostopne spominke, produkcija katerih je bila podvržena namembnosti in estetskim idealom zahodnih kupcev. Še posebej je bil temu podvržen medij porcelanastih posod, njihove oblike in dekoracije pa so predstavljale kompleksno mešanico kitajskih, japonskih, korejskih in evropskih slogov ter okusov. Posebej za zahodne kupce so izdelovali tudi albume fotografij, lakirane pladnje, vezenine z motivi ladij ter manjše formate živopisnih slik na riževem papirju, ki so ponazarjale raznolike vidike kitajske družbe in njihovega življenja. Prikazovale so, recimo, dvorna oblačila mandžurskih cesarjev in njihovih uradnikov, proizvodnjo čaja in svile, ladje v okolici pristanišč, pravni sistem in kazni, ki so doletele obsojence, poročne banke, privlačne lokalne znamenitosti, ptice in žuželke, gledališke predstave ter mnoge druge, tujim očem čudaške in hkrati privlačne običaje. To je bila velika zamisel kantonskih umetnikov, ki so iskali bolj cenen medij za vedno večje potrebe množične turistične potrošnje, in v te namene iz stržena avtohtonega zimzelenega drevesa *tongcao* 通草 (*Tetrapanax papyrifer*) začeli izdelovati t. i. rižev papir. Kljub temu da so bili tovrstni spominki bogato zastopani na turističnem trgu, pa nas preseneča dejstvo, da so te slike v naših zbirkah zelo redke. Razen dveh albumov iz Skuškovske zbirke (Slika 6) in še enega albuma, ki ga je že leta 1843 daroval takratnemu Kranjskemu deželnemu muzeju okrožni glavar Thomas Pluchk iz Celovca (Štrukelj 1980–1982, 138–139), pravzaprav

ni ohranjenih nobenih drugih primerov. Odsotnost teh slik je mogoče razložiti s slabše obstojnim materialom, namreč rižev papir je bil izdelan iz rastlinskih celic, ki so jih rezali neposredno iz notranjega tkiva drevesa *tongcao*. Posledično je bila ta edinstvena struktura podvržena hitrejšim poškodbam zaradi vlage in drugih okoljskih vplivov, zato je sčasoma postala izredno krhka ter dovzetna za razpoke. S tega vidika je pravzaprav presenetljivo, da so se sploh ohranili trije albumi, ki prikazujejo lepa dekleta pri ležernih opravilih, tipične kazni mandžurske vladavine in kitajske bojvnike v različnih položajih.

Slika 6: Sojenje kaznjencu, rižev papir, začetek 20. stoletja, Kitajska (Skuškova zbirka, Slovenski etnografski muzej).

Izvozna umetnost je bila torej večinoma glavni dostopni medij slovenskim pomorščakom. Iz Japonske so tako rekoč prinašali večinoma zgolj predmete izvozne narave, medtem ko nekateri predmeti iz Kitajske nakazujejo tudi na domačo rabo. Nabor predmetov je bil torej podvržen dostopnosti predmetov v obalnih predelih, namenu nakupa in ekonomski moči, posebej pa je zrcalil tudi lastne interese in estetske vrednote. Izjemo med pomorščaki predstavlja Ivan Skušek, ki je zaradi prve svetovne vojne in dogajanj na svetovnem prizorišču po potopitvi križarke S. M. S. Kaiserin Elisabeth pred pristaniščem Qingdao leta 1914 pristal v Pekingju. V skoraj sedmih letih bivanja v Pekingju je postal zagnani zbiratelj in stalni obiskovalec pekinških antikvariatov, ki je načrtno in s prefinjenim estetskim okusom gradil svojo zbirko z namenom ustanovitve muzeja po vrnitvi v domovino. Prav zaradi njegove specifične vloge zbiratelja kitajskih predmetov v slovenskem prostoru mu bo poleg predstavitev zbirk Alme Karlin in Ivana Jagra namenjeno posebno mesto v zadnjem poglavju.

Zbirke misijonarjev zrcalijo povsem drugačen nabor predmetov, vezan na misijo širjenja krščanske vere in s tem poglobljenega zanimanja za domače religiozne obrede. »Vsaka vas, če smem tako reči, ima, kaker pravijo, vsaj eno svetišče, tako imenovano pagodo. V mestih jih je skoro brez števila [...]. V vsaki je en glavni malik in več postranskih, same spačene in strašne figure. Pred glavnim malikom gore neprestano neke verste sveče [...],« piše pater Peter Baptist Turk leta 1906 (Turk 1906, 210). Prav njegova zbirka, ki jo je zbral v letih od 1912 do 1913 in poslal Kranjskemu deželnemu muzeju (danes hranjeno v Slovenskem etnografskem muzeju), odraža tovrstno zanimanje za religiozne in ostale duhovne običaje domačinov, ki bi jim pomagalo ugotoviti, do katere mere bi lahko elemente krščanstva vpeli v tradicionalne okvire, navadno sinkretistične narave. Takšne narave je tudi njegova zbirka raznolikih religioznih predmetov (zvonovi, obredni bobni, mlini za molitve, ritualno orožje *vajra*, obredni denar in drugo), vezenin ter številnih budističnih kipcev iz lesa, porcelana in bronu (Slika 7).

Slika 7: Kip Bude na lotosovem podstavku, 19. stoletje (?), Kitajska (Turkova zbirka, Slovenski etnografski muzej).

Predmete religioznega značaja in posamezne budistične kipce hranijo tudi v Salezijanskem muzeju na Rakovniku kot zapuščino misijonarjev Jožefa Keréca

in Andreja Majcna. Poleg religioznih predmetov njuna zbirka obsega tudi predmete vsakdanje rabe, posamezne kose kitajskih oblačil in majhnih ženskih obuval, šatulje, porcelanaste posode ter priljubljeno kitajsko igro *maji-ang* 麻將. Večjo pozornost pritegneta dve prefinjeno izdelani koncentrični krogli, rezbarjeni iz enega kosa slonovine, pri tem pa je krogla sestavljena iz več koncentričnih nivojev z različnimi premeri, ki se prosto gibljejo v notranjosti. Vsaka plast – teh je približno od 20 do 25 – je ročno rezljana z motiviko zmajev in oblakov ter motivov, ki prinašajo srečo, med katerimi se vijejo številne manjše odprtine, enakomerno porazdeljene po tanki površini. Evropejci so bili še posebej očarani nad t. i. krogli hudičevega dela (*guigongqiu* 鬼工球), in so kmalu postale priljubljen izvozni izdelek. Glede na trenutni popis sta ti dve koncentrični krogli edini primerek tovrstnega zbirateljstva v Sloveniji, zaradi česar je njuna vrednost še toliko večja.

V nadaljevanju bodo zaradi obsežnosti in raznovrstnosti posebej izpostavljene zbirke Alme M. Karlin, Ivana Jagra in Ivana Skuška iz začetka 20. stoletja, ki jih zaradi svojske narave in vloge zbiranja vzhodnoazijskih predmetov deloma že lahko umestimo v kategorijo zbirateljev, še posebej Ivana Skuška.

5 Formiranje vzhodnoazijske zbirateljske kulture in identitete v Sloveniji: primer Alme M. Karlin, Ivana Jagra in Ivana Skuška

Sistematična gradnja umetnostne zbirke zahteva trajno prizadevanje in zavzetost zbiratelja ter po drugi strani prepoznavno vrednost predmetov zbiranja. Odnos med njima je podrejen dogajanjem na širši družbeno-kulturni sferi in tržni moči umetnostnega trga. Sočasno gre vedno tudi za pogajanje med lastnimi estetskimi vrednotami, ekonomskim statusom in kulturno hierarhijo v klasifikaciji predmetov, vrednih zbiranja, v zbiranju neevropskih predmetov pa tudi do neke mere diferenciacijo med različnimi kulturami. Do kakšne mere so posamezni dejavniki vplivali na formacijo zbirk Alme M. Karlin, Ivana Jagra in Ivana Skuška, ki so v prvi polovici 20. stoletja zbrali obsežno gradivo iz Vzhodne Azije, je vprašanje, na katero bomo poskušali odgovoriti v tem poglavju ter s tem rekonstruirati naravo zbirateljstva v slovenskem etničnem prostoru v času avstro-ogrske monarhije in letih po njenem razpadu.

5.1 Zbirka Alme Maximiliane Karlin (1889–1950)

Kakšno vlogo igrajo ekonomska moč, narava potovanja in lastni interesi pri zbiranju predmetov, zgovorno priča prav zbirka Alme M. Karlin. Zajetna zbirka

vključuje široko paleto najrazličnejših predmetov, ki jih je pošiljala domov. Med njimi prvič naletimo tudi na prirodoslovne predmete, od najrazličnejših vrst školjk, koral, semen, rib, tropskih rastlin do zanimivih kamnin. Veliko pozornost je namenila predvsem lokalnim običajem; pridobila je poročna in pogrebna oblačila, obuvala, nakit, košare, kipe, manjše posodice ter ostale jedilne pripomočke, v zbirki pa ne manjka niti orožje niti ostala vojaška oprema. V tem jo lahko opredelimo kot ljubiteljsko antropologinjo in etnologinjo, ki je naključno gradila zbirko z namenom predstavitve naravne in kulturne dediščine oddaljenih krajev ljudem doma, ki bi jih morebiti zanimala način življenja in delo v drugih delih sveta. Da se je na pot med drugim odpravila tudi s študijskim namenom, zgovorno pričajo lekcije iz risanja in slikanja pri celjskem slikarju Augustu F. Seebacherju (1887–1940) (Trnovec 2011, 24), z učeno roko in ostrim očesom bi namreč še na bolj nazoren način zabeležila floro posameznih krajev.

Slika 8: Alma M. Karlin s svojo zbirko
(Rokopisna zbirka Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani).

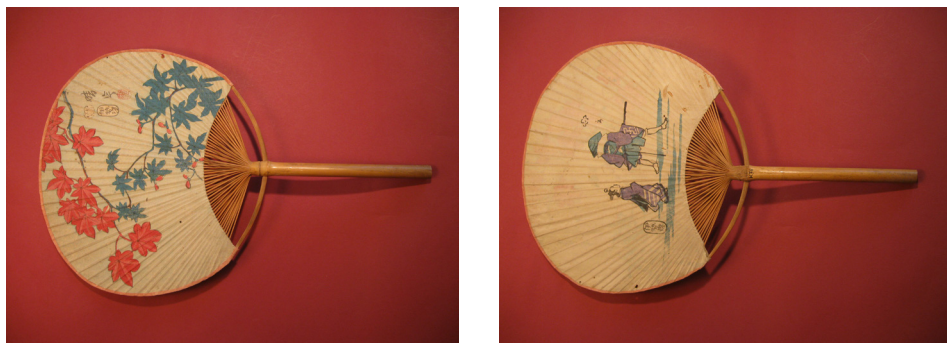
Zbirka tako nedvomno zrcali njeno raziskovalno žilico in željo po prostranem znanju, ki jo bo odrešilo zadušljivega podeželskega sveta in ji pomagalo do uveljavitve v družbi, predvsem pa do materinega priznanja. Alma se je namreč rodila z nesimetričnim levim očesom, s katerim se mama Vilibalda, uglašena učiteljica v nemški šoli, nikakor ni mogla sprijazniti. Hkrati je nenehno odkrivala še druge fizične hibe hčerke in jo silila v vsakodnevne mučne vaje (Trnovec 2011, 10), kar je vplivalo na vse večjo zamero in odtujitev od mame. Stroga družbena etika in pravila primernega obnašanja, pri čemer je bil odločilnega pomena videz, »mnenje soljudi pa edina pot do blaženosti« (Alma

Karlin v Trnovec 2011, 11), je bila naslednja sporna točka med mamo in Almo. Zadušljivo ozračje domačega malomeščanskega sveta navideznega udobja in norm jo je že zgodaj potisnilo od doma, sprva v Anglijo in severno Evropo, po prvi svetovni vojni pa po širnem svetu z željo raziskati predvsem Japonsko in druge dežele Vzhodne Azije. Prav njeno londonsko obdobje (1908–1914) je bilo ključno za razvoj posebnega zanimanja do azijskih kultur, še posebej srečanje z Japoncem Nobujijem G., ki je lekcije iz angleščine nadomestil s pripovedmi o kulturi, filozofijo ter navadami Japonske.

Narava njene zbirke je tako odraz Almine študijske naravnosti, ki naj bi ji prinesla družbeno in materino priznanje. Na izbor predmetov je nedvomno vplivalo tudi njeno finančno stanje. Na poti se je sama preživljala z različnimi oblikami dela, pri čemer je nemalokrat naletela na ovire in finančno podhranjenost. Posledično je lahko nakupila bolj ali manj manjše predmete vsakdanje rabe, ki pa segajo na različna področja družbenega in kulturnega življenja posameznih družb. Delo na nemškem veleposlaništvu v Tokiu je v Almino denarnico prineslo finančno osvežitev, hkrati pa ji je omogočilo stik z vplivnejšimi ljudmi. Medtem ko se je srečala s številnimi pomembnimi političnimi osebnostmi in vodilnimi novinarji, so jo najbolj oplemenitila srečanja z japonskimi umetniki. »Moj najlepši doživljaj v tem času je bilo srečanje z japonskimi umetniki pri Tadaichi Okadasanu. Tu sem spoznala dvorno igralko Suzuki, veliko modernih slikarjev, nekaj visokih uradnih dostojanstvenikov, same moške in ženske, ki so bili visoko razgledani [...] Ti znanci so mi omogočili vpogled v japonski umetniški ideal, ki se od našega močno razlikuje, ki pa je na svoj način prav tako velik« (Karlin 1969, 173–174). Mladi japonski umetniki so jo verjetno navdihnili, da se je začela učiti slikanja v tradicionalnem japonskem slogu. V potopisu je zapisala: »Japončev ideal je v umetnosti in življenju enotnost, enomiselnost. Pri vseh stvareh teži za neosebno, večnim, splošnim, zato ima tudi tako izrazit občutek za barvno harmonijo« (Karlin 1969, 174). To občudovanje barvnih harmonij in univerzalnost lepote je najverjetneje vodilo tudi v nakup 17 slovitih japonskih grafik *ukiyo-e*, med katerimi najdemo tudi znamenite umetnike, kot sta Andō Hiroshige 安藤広重 (1797–1858) in Utagawa Kunisada 歌川国貞 (1786–1865). Med predmete, ki jih je pridobila na Japonskem, sodi tudi nekaj lakiranih črnih predmetov z rastlinsko in živalsko ornamentiko, ki so bili posebej izdelani za evropski trg.

Alma je gojila tudi posebno strast do pahljač. O tem zgovorno pričajo številne pahljače v njeni zbirki, ki jih je pridobila na različnih koncih azijskega sveta. Pahljače so najrazličnejših velikosti in oblik (enodelne, zložene) ter izdelane iz različnih materialov (les, trsje, bambus, kost, slonovina, papir in svila). Pahljače iz Vzhodne Azije ponazarjajo tradicionalni duh tisočletnega razvoja

kitajskega in japonskega slikarstva, naslikane so v tradicionalni tehniki črnila, vode in dodanih barv. Tudi v motiviki posegajo po tradicionalni tematiki iz t. i. kategorije cvetja in ptic, ki simbolizirajo moralne vrline, predvsem pa prinašajo veselje, srečo in mir. Pahljača na sliki 9, na primer, na eni strani prikazuje tipičen japonski cvetni motiv javorja, ki simbolizira eleganco, mir in spokojnost, na drugi pa dve figuri v tradicionalni japonski obleki iz obdobja Edo.

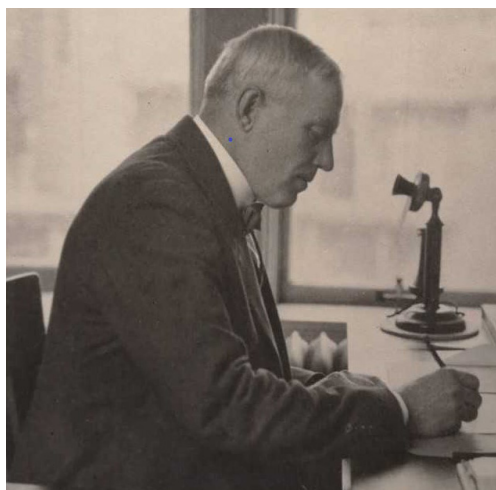
Slika 9: Pahljača z motivom javorja na eni in z motivom dveh figur na drugi strani, začetek 20. stoletja, Japonska (Zbirka Alme M. Karlin, Pokrajinski muzej Celje).

Alma Karlin je v osmih letih samostojnega potovanja zbrala in nakupila izjemno veliko število predmetov. Kot je razvidno iz darilne listine, je Almina dolgoletna prijateljica in sostanovalka Thea Schreiber Gammelina (1906–1988) Pokrajinskemu muzeju Celje med letoma 1957 in 1960 podarila kar 1.392 neevropskih predmetov, ki vključujejo tudi prirodoslovne predmete (Trnovec 2011, 57). Od teh je inventariziranih 840 predmetov, med katerimi je 267 predmetov vzhodnoazijskega porekla, pri čemer so izvzeti vsi prirodoslovni predmeti.²⁹ Njena dediščina je torej izredno bogata in raznolika. Poleg zbirke predmetov skupaj s fotografijami, razglednicami, herbarijem, akvareli, skicami in risbami obsega tudi vrsto objavljenih in neobjavljenih romanov in drugih literarnih del, tipkanih rokopisov, dokumentov, korespondence in novinarskih prispevkov. Zapuščina Alme M. Karlin je razdeljena med Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani, kjer so hranjeni njena literarna dediščina, nekateri akvareli rastlin in arhivsko gradivo (še neobjavljeni teksti, korespondenca, dokumentacija), Muzejem novejšje zgodovine Celje (Almini spomini na drugo svetovno vojno in drugo gradivo), Osrednjo knjižnico Celje (izvodi objavljenih del Alme M. Karlin, dokumentacija in slikovno gradivo) ter že omenjenim Pokrajinskim muzejem Celje. Velik del dediščine se hrani tudi v zasebnih arhivih.

²⁹ Vzhodnoazijske predmete je v sodelovanju z muzejem identificirala projektna skupina VAZ.

5.2 Zbirka Ivana Jagera (1865–1962)

Ivan Jager je leta 1901 potoval na Kitajsko kot študiran gradbenik, arhitekt in urbanist z izrazitim občutkom za ljudsko umetnost, ki jo je vnašal v dekoracijo notranje opreme (Slika 10). To je imelo odločilen dejavnik in glavni kriterij pri izboru predmetov in prepoznavni vrednosti Jagrovega navduševanja nad kitajskimi in japonskimi predmeti. Med svojim potovanjem po Vzhodni Aziji je torej skušal pridobiti čim več študijskega materiala, ki ga bo lahko uporabljal pri svojem poklicnem poslanstvu.

Slika 10: Ivan Jager v svoji pisarni pri gradbenem podjetju Hewitt & Brown, Inc. Architects and Engineers v Minneapolisu leta 1926 (Jagrova zbirka, Biblioteka SAZU).

Na misiji obnove porušenega avstro-ogrskega veleposlaništva v Pekingu je ostal le štiri mesece, nato pa se je prek Japonske odpravil v ZDA, kjer je kot graditelj Minneapolisa postavil temelje ameriške arhitekture. V San Franciscu se je izkrca konec januarja 1902 s tremi kosi prtljage in devetimi kovčki, polnimi s pestrim naborom kitajskih in japonskih predmetov (Pajsar 2005b, 113). Preostanek življenja je sicer prebil v ZDA, vendar so domoljubna čustva, ki jih je razvil v mladosti, vodila v željo, da njegova zapuščina preide v last slovenskih institucij. Po njegovi smrti je žena Selma Jager leta 1967 Slovenski akademiji znanosti in umetnosti iz Amerike z ladjo v dveh pošiljkah poslala njegovo knjižno in muzejsko zapuščino z željo in jasnimi navodili, da ostane zbirka ohranjena kot celota (Pajsar 2005a, 397). Poleg muzejskih predmetov zbirka obsega tudi bogato knjižno gradivo z družboslovno in humanistično tematiko (1.469

inventarnih knjižnih enot) ter biografsko-dokumentarno gradivo, ki obsega pisma, rokopise, razglednice, fotografije, časopisne izrezke, skice in arhitekturne načrte. Pri tem pa je treba omeniti, da zbirka ni ohranjena v celoti, saj je zadnja leta nekatere predmete prodal ali podaril (Pajsar 2005b, 109–110).

Kljub izredno kratkemu bivanju v Vzhodni Aziji³⁰ je zbral zavidljivo zbirko, v kateri še posebej izstopajo tekstilni del, japonski braniki meča (*tsuba* 鐔) in japonske grafike *ukiyo-e* (Slika 11). Zbirka grafik obsega 252 posameznih listov in album s 56 listi dvajsetih umetnikov, od katerih jih kar 11 pripada najbolj prepoznavni in najuspešnejši šoli Utagawa 歌川派 in njenim naslednicam (Moser 2005, 10). Grafike so bile skupaj z braniki meča iz kovanega železa razstavljene v Minneapolisu leta 1916 ob 50-letnici društva ameriških arhitektov, iz ohranjenih fotografij razstave pa je razvidno, da je trenutna zbirka le del celotne zbirke (Koblar-Horetzky 1982, 7). Zbirka branikov mečev je bila ocenjena za eno najpopolnejših na svetu, zbirka grafik pa kot izjemno dragocena zbirka, ki prikazuje celoten razvoj od prvih začetkov do časa zadnjih velikih mojstrov, kot sta Utagawa Kuniyoshi 歌川國芳 (1798–1861) in Utagawa Kuni-sada (1786–1865) 歌川国貞 (Koblar-Horetzky 1982, 7; Pajsar 2005a, 396).

Slika 11: Hiroshige I, List 1: *Pogled na Nihobashi ob zori*, iz serije *Slavni pogledi na 53 postaj Tokaida*, spominska serija iz leta 1891, Japonska (Jagrova zbirka, Biblioteka SAZU).

30 V Hongkong je prispel julija 1901 (Čeplak Mencin 2012, 140), v San Franciscu pa se je izkrcal konec januarja 1902 (Pajsar 2005a, 396).

Vse od druge polovice 19. stoletja, ko se je Japonska po več stoletjih izolacijske politike začela odpirati in sprejemati zahodne inovacije, so tudi na zahodu z gorečo vnemo sledili japonski umetnosti, predvsem posegali po japonskih grafikah, ki so mlade umetnike navdušile z barvitostjo, drznimi oblikami, elegantnimi in preprostimi linijami ter nenavadnimi asimetričnimi kompozicijami. Še posebej velik vpliv so imele na mlade reformatorje, ki so se odmikali od utesnjene realistične in romantične tradicije k bolj subjektivnemu izražanju in oblikovanju novih modernih smeri v umetnosti v slogu impresionizma, postimpresionizma ter ostalih novo nastajajočih »izmov«. Slavni slikarji Manet, Monet, Van Gogh, Degas in drugi so do neke mere črpali ideje iz japonskih grafik in drugih zvrsti vzhodnoazijske umetnosti. Zlasti grafike umetnika Katsushike Hokusaija 葛飾北斎 (1760–1849) in že omenjenega Hiroshigeja so igrale ključno vlogo v oblikovanju zahodne percepcije do japonske umetnosti. Kulturna angažiranost z japonskimi grafikami je pospešila obtok teh predmetov in postala eden od vodilnih dejavnikov v prevrednotenju lastnih umetniških kategorizacij, ki so postopoma vodile v odklon od akademske tradicije, kjer je prednjačila forma. Japonske grafike so v teku te transformacije prevzele kulturno vlogo prenašanja in umeščanja japonskih idealov v nove kontekste, in kot take postale popularen predmet zbirateljstva. V Sloveniji se glede na trenutni popis te grafike nahajajo kar v treh zbirkah. Poleg Jagra jih je, kot že omenjeno, v svojem več kot enoletnem bivanju na Japonskem nakupila tudi Alma, hkrati pa se nahajajo tudi v Zbirki grafik v Pokrajinskem muzeju Celje.³¹ Med temi je prav Jagrova zbirka številčno in vsebinsko najbolj zaokrožena ne le znotraj slovenskega prostora, temveč, kot že omenjeno, v svetovnem merilu.³² Ob odprtju razstave v Minneapolisu je Jager tudi predaval o japonski zgodovini, umetnosti in razvoju lesorezov ter si pridobil naziv »eden redkih poznavalcev te zvrsti v ZDA in japonske umetnosti nasploh« (Pajsar 2005b, 111). Bil je med prvimi, ki so na začetku 20. stoletja v ZDA širili znanje o vzhodnih kulturah, s čimer so močno vplivali tudi na oblikovanje novih umetnostnih smeri. Njegov sloves redkega poznavalca ga lahko uvršča med prve slovenske japonologe, svoje bogato znanje o japonski umetnosti, arhitekturi in predvsem filozofiji pa je spretno izrabljal tudi v urbanističnem in arhitekturnem opusu. Pod vplivom kitajske filozofije in japonske umetnosti je razvil svojsko teorijo o urbanizmu in arhitekturi, kjer je dal prednost soodvisnosti človeka in narave ter uporabi naravnih materialov.

31 Provenienca teh je za zdaj še neznana.

32 Jagrovo zbirko japonskih grafik je za potrebe razstave v Cankarjevem domu (22. 3.–19. 6. 2005) analizirala in ovrednotila japonologinja Brigitta Moser z Oddelka za azijsko umetnost iz dunajskega Muzeja za uporabno umetnost.

Njegovo zbirateljstvo je tako vezano na profesionalni vidik lastnega študijskega in poslovnega dela, kar nadalje nakazuje tudi bogat izbor tekstila. Med njegovo tekstilno zbirko najdemo izvezena svilena oblačila, stenske zavese, kitajske stenske paravane, različne vezenine in vezene slike, 12 mandarinskih kvadratnih našitkov ter japonski usnjeni album s 85 različnimi vzorci starih brokatov. Omembe vreden je zlasti štiridelni kitajski stenski paravan z motivi ko cvetja in ptic, ki naj bi po besedah njegove žene Selme Jager prvotno krasil cesarsko poletno palačo in predstavljal enega najboljših primerkov iz časa cesarja Qianlonga 乾隆 (1711–1799) (Koblar-Horetzky 1982, 18, 20). Nadalje je zelo zanimiva tudi zbirka 12 mandarinskih našitkov z različnimi vezanimi motivi, imenovanimi *buzi* 補子, ki so bili prišiti na prednji in zadnji del zunanjega pregrinjala oblačil kitajskih uradnikov; glede na različne upodobitve ptic in živali so določali položaj vojaških in civilnih uradnikov dinastij Ming (1368–1644) in Qing (1644–1911).³³

Jagrovo zanimanje za tekstil izvira še iz časa bivanja v domačem okolju, ko je zbiral posamezne kose različnih narodnih noš slovenskih in drugih južnoslovanskih narodov. Različne vzorce na tekstilu je namreč inovativno uporabljal pri arhitekturnem dizajnu in snovanju notranjih prostorov ter njihove opreme, pri čemer je spretno kombiniral različne vzorce ljudske umetnosti. Po prihodu na Kitajsko se je navdušenje nad tekstilom še stopnjevalo: »Prekrasne vezenine videl sem sinoči pri poslaniku. Če ostanem eno leto v Beijingu, vsaj nabere dosti« (Koblar-Horetzky 1981, 41).« Nič drugače ni bilo na Japonskem, kjer je pridobil različne vzorce svilenih brokatov, ki danes predstavljajo izjemno vrednost (Slika 12).

Slika 12: Primer vzorca svilenega brokata iz mape svilenih brokatov (Jagrova zbirka, Biblioteka SAZU).

33 Mandarinske našitke iz Jagrove zbirke je v diplomski nalogi *Mandarinski našitki v Jagrovi zbirki* analizirala Nina Roguljič (2018), študentka Oddelka za azijske študije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

Zbiranje različnih japonskih vzorcev tekstila je bilo med zahodnimi zbiratelji izjemno popularno konec 19. in v začetku 20. stoletja, zlasti iz naslednjih treh razlogov: a) kot posledica vročične mrzlice zbirateljstva, ki je bila trenutno usmerjena na tekstilne vzorce, podobno kot goreča vnema zbiranja japonskih grafik ali poštnih znamk; b) za dobavo lokalnim tekstilnim industrijam, ki so pridobile nove in sveže ideje o dizajnu, tehniki in drugem; c) za pridobivanje novih idej pri umetniškem kreiranju, ki je navadno segalo zunaj okvirjev tekstilne industrije. Kot že omenjeno, je Jager zbrane vzorce spretno izrabljal pri svojem profesionalnem urbanističnem in arhitekturnem delu ter izrabi naravnih materialov, s katerimi je z različnimi naravnimi barvnimi odtenki, teksturo in obliko nadaljeval neskončne vzorce v naravi.

Japonski tekstilni albumi so pravzaprav nastajali že vsaj od 17. stoletja, da bi katalogizirali redke primere svile, ki so prihajali iz Kitajske.³⁴ Kitajski tekstil je bil namreč v tem času veliko bolj kakovosten in uporaben za različne namene; na Japonskem so ga uporabljali za izdelovanje svilenih vrečk za hranjenje čajnih ceremonialnih predmetov, podlago in okvirjanje japonskih slik, budistična oblačila in podobno. To je vodilo v razvoj obširnega poznavateljstva s tega področja, ko so katalogizirali različne primere svilenih fragmentov in specifičirali imena posameznim ključnim vzorcem. Naslednji val tovrstnega zbiranja je pospešila nizozemska trgovina v 18. stoletju, ki je na Japonsko uvažala tekstil iz Indonezije, Indije in Evrope. Tudi te vzorce so izrezali in jih lepili v albume z natančnimi opisi. Seveda so bile tovrstne zbirke tekstila rezervirane za japonsko elito, predvsem aristokracijo, vojaške poveljnike *daimyō* 大名 in bogate meščane. S propadom družbenega reda v začetku šestdesetih let 19. stoletja in začetni fazi obdobja Meiji je veliko teh albumov prešlo na prosti trg. Najverjetneje so bili tovrstni albumi tudi vir Jagrove zbirke japonskih fragmentov tekstila, ki so bili primarno izdelani za domači japonski trg. S prihodom Evropejcev na japonsko območje je bila namreč prodaja individualnih kosov, ki so jih iztrgali iz tradicionalnih japonskih albumov, idealna priložnost hitrega in boljšega zaslužka. Kar je nadvse izjemno pri Jagrovi zbirki, je to, da vključuje predvsem tekstil iz modnih torbic in drugih dodatkov za »fine« dame. Ti predmeti so bili navadno po uporabi zavrženi. Tako Jagrova zbirka kot ena redkih ohranjenih primerov odraža in beleži vzorce na modnih dodatkih z začetka 20. stoletja, ki bi bili navadno že zdavnaj pozabljeni. Poleg tega je ena redkih ohranjenih v evropskem prostoru, saj večina ohranjenih tekstilnih albumov vključuje tekstil, ki je predvsem povezan s čajno ceremonijo, zaradi česar je vrednost teh japonskih tekstilnih vzorcev še toliko večja.

34 Za podatke in več informacij o zbiranju japonskih tekstilnih vzorcev se zahvaljujem profesorju Hansu Bjarne Thomsenu iz Univerze Zürich.

5.3 Zbirka Ivana Skuška (1877–1947)

Ivan Skušek se je leta 1913 vkrcal na avstro-ogrsko križarko S.M.S. Kaiserin Elisabeth kot mornariški častnik.³⁵ Ko je čez sedem let, torej 8. septembra 1920, izstopil iz vlaka na ljubljanski železniški postaji, se je vrnil kot zbiratelj in promotor kitajske kulture (Slika 13). Njegovo stanovanje, kjer je bival skupaj z japonsko ženo Tsuneko Kondō Kawase (Marijo Skušek) (1893–1963) in njenima dvema otrokoma iz prvega zakona, je bilo nabito z raznolikimi kitajskimi predmeti. V naslednjih letih je namreč postalo središče kulturnega in družbenega življenja ljubljanske intelektualne in umetniške elite.

Slika 13: Ivan Skušek in Tsuneko Kondō Kawase v Pekingu, med letoma 1918 in 1920 (fototeka Slovenskega etnografskega muzeja, original hrani pranečak Janez Lombergar).

Skuška je pri nakupu in zbiranju predmetov v pekinških starinarnicah med drugim gnala prav težnja po ustanovitvi muzeja v Sloveniji, kjer bi »Tzu [njegova žena] v japonskem kimonu sprejemala obiskovalce in jim, ako njega ne bi bilo doma, tudi razlagala poreklo in starost razstavljenih predmetov« (Skušek n.d.). S tem bi slovenskim rojakom približal kulturne, civilizacijske, pa tudi tehnološke dosežke Kitajske in razblinil v medijih ponavljajoče se mnenje,

35 Na križarki je bil glavni intendantski častnik, pred tem pa je bil v službi na Ministrstvu za mornarico na Dunaju. Za več o Ivanu Skušku glej tudi Čeplak Mencin (2012).

da »nikdar ne bodo Kitajci kulturni narod, ker ostane vsak izmed njih to, kar je bil doslej« (Vošnjak 1906, v Šmitek 1988, 414). Muzeja v stilu kitajske tradicionalne arhitekture, ki si ga je zamislil v »Črnučah na hribčku v bližini mosta preko Save« (Skušek n.d.), zaradi finančnega primanjkljaja resda ni uspel zgraditi, je pa zato njegova zbirka nedvomno odigrala relevantno vlogo v premoščanju različnih vrednot ter oblikovanju percepcije ljubljanske intelektualne elite do različnih kulturnih in družbenih vzorcev znotraj domače »gostiteljske« družbe. Vpliv kitajskih estetičnih in ostalih tehničnih rešitev je najverjetneje do neke mere oblikoval tudi Plečnikovo ustvarjanje – to je vsekako vredno nadaljnje analize –, kajti poleg ostalih se je prav Jože Plečnik (1872–1957) pogosto mudil pri Skušku, navduševala pa ga je predvsem keramična strešna in vrtna garnitura.³⁶

Tudi raznolikost predmetov, ki jih je zbiral, priča o težnji, da bi čim bolj celostno predstavil kitajsko kulturo in zavrnil vsesplošno evropsko pisanje o vplivu evropske tehnološke znanosti na blagodejnost Kitajske. Njegova zbirka pravzaprav posega na vsa področja in različne umetnostne kategorije, od slik, kipov, keramike in porcelana, lakiranih predmetov, tekstila in ostalih kosov oblačil, pokrival in obutev, glasbil, kovancev, pahljač, njuhalnikov, pip za tobak in opij ter ostalih predmetov za vsakodnevno uporabo, do predmetov večjega kova, kot so pohištvo, vrtno keramične garniture in arhitekturni modeli, hkrati pa tudi albume, knjige ter fotografije in razglednice. Da ni šlo zgolj za naključne nakupe nadalje priča tudi natančen seznam vseh nakupljenih predmetov s točno navedbo zneska v kitajskih dolarjih, ki pa se je žal izgubil.

Tudi vrednost – tako finančna kot simbolna – predmetov niha med visoko kotiranimi predmeti do predmetov nižjega cenovnega ranga. Nekateri od predmetov naj bi po mnenju Skuška celo prihajali iz Prepovedanega mesta oziroma bili last generala in prvega formalnega predsednika Republike Kitajske Yuan Shikaija 袁世凱 (1859–1916) (Čeplak Mencin 2012, 105 in 115), vendar bodo za dokončne provenience potrebne nadaljnje študije. O neprecenljivosti in visoki vrednosti predmetov v rokopisnih zapisih o pogovorih s svojim bratom Ivanom piše Franci Skušek (1893–1989): »So nekateri kosi, ki so zame neprecenljivi in vem, da bi zanje v Londonu ali New Yorku dobil toliko, da bi celo življenje brez skrbi živeli vsi, ampak jaz teh stvari ne dam zato, da bi lahko živel brez dela« (Skušek n.d.). Njegov ponos in zavedanje o visoki vrednosti določenih predmetov jasno kažeta, da je pri

36 Po spominih Janeza Lombergarja, Skuškovega pranečaka, se je stara mama spominjala pogostih obiskov Plečnika pri Skuških doma in njegovega neverjetnega zanimanja za zbirko in knjige. Predvsem je občudoval keramične glazirane strešne kipe, ki so navadno krasili vrhove kitajskih streh, ter ostalo keramično vrtno pohištvo (Lombergar 2002).

načrtovanju zbirke veliko pozornost posvetil prav provenienci predmetov. Pri tem se je povezal z nemškim ljubiteljskim arheologom, ki je v Pekingu deloval v okviru misijonarskih poslov, ter skupaj z njim ugotavljal in preverjal pravilnost podatkov o predmetih (Čeplak Mencin 2012, 105). Uspešnost pri tem je do neke mere verjetno zagotavljalo tudi gibanje v višjih krogih zahodnjaške elite, saj naj bi po zapisih Francija Skuška celo poznal angleškega učitelja zadnjega cesarja mandžurske vladavine Reginalda Fleminga Johnstona (1874–1938) (Skušek n.d.). Na podlagi tega lahko Skuška upravičeno štejemo za prvega zbiratelja kitajskih predmetov na slovenskih tleh, ki je načrtno gradil svojo zbirko, preverjal njeno provenienco, delal natančen seznam nakupljenih predmetov, pri tem pa jasno sledil svojemu cilju vzpostavitve zasebnega muzeja, kjer bo zbirka na ogled slovenski javnosti. Prizadevanje, da bi zbirka dosegla širšo javnost, zrcali tudi njegova želja, da po njegovi smrti zbirka preide v last Narodnega muzeja, ki jo bo znal ceniti, hraniti ter poskrbeti, da bo kot celota predstavljena širši slovenski javnosti. Franci Skušek v svojih spominih beleži Ivanove želje: »Ako umrjem prej, dobi vse to naš narodni muzej. Nihče druge ne bo znal tega ceniti in zato bi se drugače vse, kar sem leta in leta nabral, porazgubilo in ne cenilo tako, kakor zasluži« (Skušek n.d.).³⁷

Med večletnim bivanjem v Pekingu je Ivan Skušek razvil poseben estetski občutek do kitajske dediščine, posebej pa velja izpostaviti njegovo pionirsko odkrivanje elegantno izdelanih in gracioznih linij kitajskega pohištva. Prav to je namreč velika odlika njegove zbirke, saj je ena redkih zbirk kitajskega pohištva v evropskih muzejih. Hkrati je tudi ena redkih zbirk v evro-ameriški zbirateljski kulturi, katere pohištvo je bilo zbrano v začetku 20. stoletja. Vse velike klasične zbirke kitajskega pohištva, ki jih danes lahko občudujemo v več ameriških muzejih,³⁸ so bile namreč zbrane šele v povojnem obdobju, medtem ko so bile prve večje zbirke pohištva zbrane šele v dvajsetih in tridesetih letih prejšnjega stoletja (Roote 2017, 32). V primerjavi z ostalimi večjimi zbiratelji v Evropi in severni Ameriki lahko tako Skuška z veliko mero gotovosti

37 Zbirka je formalno prešla v last Narodnega muzeja leta 1950. Ta jo je leta 1964 predal Slovenskemu etnografskemu muzeju, ki je zbirko prvič razstavil v t. i. Muzeju neevropskih kultur v dvorcu Goričane pri Medvodah. Zbirka je bila razstavljen vse do leta 1990, ko je bila zaradi gradbenih del pospravljena v depoje (Čeplak Mencin 2012, 117). Z izjemo avtorske razstave kustosa Ralfa Čeplaka Mencina *Srečevanja s Kitajsko – 200 let slovenskih odkrivanj kitajske kulture*, ki je bila na ogled v Slovenskem etnografskem muzeju od 31. 8. 2006 do 3. 9. 2007 in kjer je bil razstavljen velik del predmetov iz Skuškovih zbirk, je velika večina predmetov še vedno hranjena v depojih, pri čemer pa se pri nekaterih predmetih kažejo znaki poškodb.

38 Cleveland Museum of Art, Minneapolis Institute of Art, Nelson-Atkins Museum of Art in Arthur M. Sackler Gallery.

uvrstimo med prve zahodne zbiratelje, ki so prepoznali sublimne linije kitajskega pohištva ter mu pridali status umetniške oblike.

Čeprav je bila v zahodnem svetu vse od prvih bolj intenzivnih trgovskih stikov gonja po zbiranju raznovrstnih kitajskih predmetov močno prisotna, pa mojstrovine kitajskega klasičnega pohištva iz različnih razlogov niso pritegnile večje pozornosti vse do začetka 20. stoletja. Tudi v velikem pogromu angleško-francoskih vojakov nad cesarsko poletno palačo, ki je spremljal drugo opijsko vojno, so vojaki večinoma odnašali zlato, srebro, žad in porcelan. To je seveda predvsem vezano na lažjo mobilnost predmetov manjših dimenzij, za bolj obširno razlago pa je treba pogledati tudi v širše okoliščine stikov in trgovanja. Trgovski stiki so bili namreč vse do opijskih vojn osredotočeni le na južna mesta, pri čemer je bilo svobodno delovanje tujih trgovcev precej omejeno. Možnost, da bi bili neposredno izpostavljeni elegantno opremljenim studiom kitajske učenjaške in uradniške elite, je bila tako dokaj majhna. Šele po boksarski vstaji (1899–1901), ko se je prisotnost tujih sil v večji meri usidrala tudi na severu Kitajske, predvsem v mestih Tianjin in Peking, so začeli postopoma prihajati v večji stik z notranjo opremo in pohištvom. Tega so nakupovali za opremo lastnih rezidenc, po koncu misije pa so verjetno najbolj priljubljene kose tudi pošiljali v Evropo.

Skušek, ki je med letoma 1914 in 1920 živel v Pekingu, je bil tako eden prvih zahodnjakov, ki jih je zanimala izdelava pohištva in njegove elegantno-čiste linije, dopolnjene z bogato rezljano motiviko. V Skuškovih zbirkah pohištva so dve postelji z baldahinom, razkošno izrezljana okvirja ogleдал s podstavki v obliki levov, bogato rezljane omare, stoli, naslanjači, baldahini in mize (Slika 14). V prefinjenih ukrivljenih linijah in bogati rezbariji prikazujejo kitajske tradicionalne motive v obliki zmajev, levov, različnih ptic, cvetja, nesmrtnike ter druge simbole, ki prinašajo srečo, zadovoljstvo, bogastvo in dolgoživost. Večina pohištvenih kosov izvira iz poznega obdobja dinastije Qing in zgodnjega republikanskega obdobja (1912–1949), nekateri primeri pa naj bi po zapisih v inventarnih knjigah izvirali še iz zgodnjega in srednjega obdobja dinastije Qing. Omenjeno je že bilo, da naj bi posamezni kosi pohištva izhajali celo iz Prepovedanega mesta, vendar so za dokončno potrditev potrebne nadaljnje študije in analize. Poleg posameznih kosov pohištva je treba izpostaviti tudi okoli 300 rezljanih lesenih arhitekturnih delov (model kitajske hiše in okrasne stene), ki jih je Skušek za potrebe prevoza najverjetneje razstavil, po prihodu v Slovenijo pa ni bilo več priložnosti za ponovno sestavo (Slika 15). Konstrukcija tradicionalnega lesenega kitajskega pohištva namreč temelji predvsem na sestavi posameznih kosov masivnega lesa, ki jih brez uporabe lepila ali kovinskih žebeljev vežejo izključno leseni spoji, t. i. mozniki. Razlogi za izključno

uporabo lesa so vezani na geografske in podnebne značilnosti južne Kitajske. Uporaba kovinskih žabljev in lepil se namreč ni dobro obnesla v vlažnih vremenskih razmerah in nihajočih temperaturah. Tudi gostota in žilavost lesa – večina pohištva je izdelana iz različnih vrst tršega lesa, ki ga poznamo pod skupnim imenom *hongmu* 紅木 (rdeč les) oziroma palisander – omogočata izdelavo lesa brez uporabe lepila in žabljev, hkrati pa se zaradi večje vsebnosti olja in smole posamezni kosi težje lepijo.

Celotna Skuškova zbirka bo obširneje analizirana in obdelana v okviru projekta VAZ v naslednjih dveh letih. S študijem te zbirke se bosta postopoma dodatno odkrivala in rekonstruirala tudi identiteta in prefinjen občutek zbiratelja, ki je, kot omenjeno, med prvimi prepoznal sublimne linije kitajskega pohištva ter mu pridal status umetniške oblike.

132

Slika 14: Rezljan stol, 19. stoletje, Kitajska (Skuškova zbirka, Slovenski etnografski muzej).

Slika 15: Rezljani leseni arhitekturni deli (Skuškova zbirka, Slovenski etnografski muzej).

6 Sklep

Mit o eksotičnem Vzhodu je bil vedno močno prisoten na Zahodu, z odprtostjo Kitajske in Japonske konec 19. stoletja pa so se romantične fantazije srečale z realnostjo, kar je spodbudilo konstrukcijo novih mitov in stereotipov.

S slovenskega etničnega ozemlja so na pot odhajali predvsem pomorščaki in misijonarji, manj pa diplomati, znanstveni sodelavci in popotniki. Tovrstni popotniki so glede na različne ekonomske in ostale okoliščine prinašali nazaj raznovrstne predmete, ki so ugajali estetskim predispozicijam in njihovim lastnim interesom ter ustrezali specifičnim namenom.

Glede na trenutni popis se v Sloveniji v različnih javnih institucijah nahaja 21 različnih vzhodnoazijskih zbirk ter nekateri posamezni predmeti, ki so prispeli v Slovenijo do osemdesetih let prejšnjega stoletja. Med temi so večje zbirke ustvarili arhitekt Ivan Jager, popotnica Alma M. Karlin in mornariški častnik Ivan Skušek, po 2. svetovni vojni pa tudi diplomat ter umetnostni zgodovinar dr. France Kos. Z izjemo japonske zbirke dr. Franceta Kosa je bila postopna gradnja ostalih večjih zbirk umeščena v družbenopolitično dogajanje na pragu 20. stoletja v okviru intenzivnih trgovskih in diplomatskih stikov med Kitajsko, Japonsko in Avstro-Ogrsko, ki je vse od vzpostavitve diplomatskih stikov leta 1869 z bolj aktivno politiko hotela pridobiti svoj kos pogače v delitvi kitajskega ozemlja. Upoštevanje specifik avstro-ogrškega in slovenskega kulturnega in družbenopolitičnega okolja je tako ključno za rekonstrukcijo kulturnih stikov in osvetlitev specifičnega položaja slovenskega prostora v zgodovini evro-azijskih zbirateljskih povezav.

Preučevanje zbirateljske kulture lahko tako razkrije izjemen razpon povezav med svetom »stvari« in človeškim svetom idej, vrednot in pomenov, hkrati pa s poglobljeno obravnavo zbirateljske kulture predmetov, ki niso nastali na evropskih tleh, v do zdaj zanemarjenih območjih prispeva k prevrednotenju obstoječih kulturnih konceptov in kategorij. Prav s tega vidika je nujno treba izvesti celovito in sistematično študijo celotnega vzhodnoazijskega gradiva v Sloveniji, saj bi s tem prispevali k celovitemu in poglobljenemu razumevanju vzhodnoazijske dediščine v slovenskem nacionalnem okvirju ter prevrednotili dosedanje kulturno dožemanje, kar bo nadalje prispevalo k preseganju stereotipnih pogledov in sprejemanju različnih kulturnih vrednot.

Zahvala

Prispevek je nastal v okviru projekta *Vzhodnoazijske zbirke v Sloveniji: vpetost slovenskega prostora v globalno izmenjavo predmetov in idej z Vzhodno Azijo* (2018-2021) (št. J7-9429) ter programske skupine *Azijski jeziki in kulture* (št. P6-0243), ki ju iz državnega proračuna financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

Posebna zahvala gre kustosom in kustosinjam vseh v članku omenjenih muzejev in drugih institucij, ki hranijo vzhodnoazijsko gradivo in so nam omogočili dostop do gradiva ter hkrati posredovali informacije v zvezi s provenienco zbirk in drugimi znanimi podatki. Še posebej bi se zahvalila kustosu mag. Ralfu Čeplaku Mencinu iz Slovenskega etnografskega muzeja, dr. Mateji Kos in dr. Tomažu Lazarju iz Narodnega muzeja Slovenija, Bogdani Marinac iz Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran, Tatjani Štefanič in mag. Boštjanu Roškarju iz Pokrajinskega muzeja Ptuj-Ormož ter Barbari Trnovec iz Pokrajinskega muzeja Celje. Za vso pomoč se zahvaljujem tudi mag. Petri Vide Ogrin in Mojci Uran iz Biblioteke Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter Janezu Lombergarju za možnost uporabe rokopisnega gradiva njegovega deda Francija Skuška in ostalih tipkanih zapisov, pa tudi za vse predloge in komentarje. Zahvaljujem se tudi dr. Maji Veselič za konstruktivne komentarje in vsem članom projektne skupine VAZ za odlično sodelovanje in navdihujoče delo.

Za dovoljenje za objavo slik se zahvaljujem Biblioteki Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, Pokrajinskemu muzeju Celje, Pomorskemu muzeju »Sergej Mašera« Piran, Slovenskemu etnografskemu muzeju, Janezu Lombergarju ter družini Trenz.

Literatura

- Abe, Stanley K. 2011. »Rockefeller Home Decorating and Objects from China.« V *Collecting China: The World, China, and a History of Collecting*, urednik Vimalin Rujivacharakul, 107–123. Newark: University of Delaware Press.
- Assmann, Jan. 2008. »Communicative and Cultural Memory.« V *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, urednika Astrid Erll in Ansgar Nünning, 109–118. Berlin/New York: de Gruyter.
- Blake, W. P. in Henry Pettit. 1873. *Reports on the Vienna Universal Exhibition, 1873 Made to the U.S. Centennial Commission*. Philadelphia: McLaughlin Brothers.
- Bobič, Pavlina. 2010. »Anton Johann Haus.« V *Tvorci slovenske pomorske identitete*, uredniški odbor Andrej Rahten, Mateja Matjašič Friš in Nadja Terčon, 65–100. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Chang, Ting. 2011. »Goncourt`China Cabinet: China Fantasy and a Nineteenth-century French Collector.« V *Collecting China: The World, China, and a History of Collecting*, urednik Vimalin Rujivacharakul, 31–45. Newark: University of Delaware Press.

- . 2013. *Travel, Collecting, and Museums of Asian Art in Nineteenth-Century Paris*. London in New York: Routledge.
- Clunas, Craig. 1994. »Oriental Antiquities/Far Eastern Art.« *Positions 2* (jesen 1994): 318–355.
- Čeplak Mencin, Ralf. 2012. *V deželi nebesnega zmaja. 350 let stikov s Kitajsko*. Ljubljana: Založba *cf.
- Elsner, John in Roger Cardinal. 1994. *The Cultures of Collecting*. London: Reaktion.
- Halbwachs, Maurice. 1950. *La memoire collective*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Hevia, James L. 2018. »The Afterlives of a Ruin: The Yuanmingyuan in China and the West.« V *Collecting and Displaying China's "Summer Palace" in the West: The Yuanmingyuan in Britain and France*, urednica Louise Tythacott, 25–38. New York in London: Routledge.
- Karlin, Alma M. 1969. *Samotno potovanje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Koblar-Horetzky, Ana. 1981. »Zapuščina Ivana Jagra. 2, Biografsko gradivo.« *Objave 4*. Ljubljana: Biblioteka Slovenske akademije znanosti in umetnosti.
- . 1982. »Zapuščina Ivana Jagra. 4, Gradu muzejske zbirke.« *Objave 6*. Ljubljana: Biblioteka Slovenske akademije znanosti in umetnosti.
- Kumakura, Isao in Josef Kreiner. 2001. »Notes on the Japanese Collection of Count Bourbon Bardi at the Museod'Arte Orientale di Venezia.« *Bulletin of the National Museum of Ethnology* 25/4: 641–688.
- Ledderose, Lothar. 1992. »Collecting Chinese Painting in Berlin.« V *Europe Studies China*, urednika Ming Wilson in John Cayley. London: Han-Shan Tang Books.
- Lee, Chinyun. 2001. »The Short Life of the Austrian Concession in Tianjin.« *Azijske in afriške študije /Asian and African Studies* 5/1–2: 74–92.
- Lipušček, Uroš. 2013. »Interpretations of the Chinese Boxer Rebellion in the Slovenian Press at the Beginning of the 20th Century.« *Azijske študije/Asian Studies* 1(2): 35–49.
- Lombergar, Janez. 2002. *Izpis odlomkov iz obsežnih spominov mojega deda Francija Skuška (*1893), ki zadevajo njegovega brata Ivana Skuška ml. (*1877) ter njegovo ženo Tsuneko Kavase – Marijo Skušek (*1893)*. Tipkopis v zasebni lasti. Ljubljana.
- Marinac, Bogdana. 2017. *Čez morje na nepoznani daljni vzhod: potovanja pomorščakov avstrijske in avstro-ogrske vojne mornarice v Vzhodno Azijo*. Piran: Pomorski muzej.
- Maver, Aleš. 2003a. »Beseda o Hallersteinovih pismih.« V *Mandarin: Hallerstein, Kranjec na kitajskem dvoru*, urednik Viljem Marjan Hribar, 211–226. Radovljica: Didakta.

- . 2003b. »Hallersteinova pisma, objavljena v Der Neue Welt-Bott.« V *Mandarin: Hallerstein, Kranjec na kitajskem dvoru*, urednik Viljem Marjan Hribar, 227–260. Radovljica: Didakta.
- . 2003c. »Hallersteinova pisma, objavljena v Imposturae CCXVII in dissertattione R. P. Benedicti Cetto.« V *Mandarin: Hallerstein, Kranjec na kitajskem dvoru*, urednik Viljem Marjan Hribar, 261–281. Radovljica: Didakta.
- Metrick-Chen, Lenore. 2012. *Collecting Objects / Excluding people: Chinese Subjects and American Visual Culture, 1830–1900*. Albany, New York: Suny Press.
- Moser, Brigitte. 2005. »Zbirka ukiyo-e v Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.« V *Japonski lesorezi iz zbirke Slovenske akademije znanosti in umetnosti*, 8–24. Ljubljana: Cankarjev dom, kulturni in kongresni center.
- Pajsar, Breda. 2005a. »Muzejska zbirka arhitekta Ivana Jagra.« *Etnolog* 15: 395–404.
- . 2005b. »Arhitekt Ivan Jager (1871–1959) in njegova zapuščina v biblioteki Slovenske akademije znanosti in umetnosti.« V *Japonski lesorezi iz zbirke Slovenske akademije znanosti in umetnosti*, 109–116. Ljubljana: Cankarjev dom, kulturni in kongresni center.
- Pierson, Stacey. 2007. *Collectors, Collections and Museums. The Field of Chinese Ceramics in Britain, 1560–1960*. Bern: Peter Lang AG, International Academic Publishers.
- Roguljič, Nina. 2018. »Mandarinski našitki v Jagrovi zbirki.« Diplomsko delo. Ljubljana: Oddelek za azijske študije, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Roote, John A. 2017. »A Scholarly Pursuit: George Kates and the Ascendancy of Chinese Classical Furniture.« *Orientalisms* 48/4: 28–34.
- Preziosi, Donald. 1996. »Collecting/Museum.« V *Critical Terms of Art History*, urednika Robert Nelson in Richard Stiff. Chicago: University of Chicago Press.
- Rujivacharakul, Vimalin, ur. 2011. *Collecting China: The World, China, and a History of Collecting*. Newark: University of Delaware Press.
- Saje, Mitja. 2004. *Zadnja dinastija in izzivi sodobnosti: zgodovina Kitajske od vdora Mandžurcev do ustanovitve ljudske republike*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za azijske in afriške študije.
- Saje, Mitja, ur. 2009. *A. Hallerstein – Liu Songling: The Multicultural Legacy of Jesuit Wisdom and Piety at the Qing Dynasty Court*. Maribor: Association for Culture and Education Kibla; Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
- Skušek, Franci. n.d. *Rokopisni zapiski Francija Skuška*. Ljubljana.

- Slobodník, Martin. 2013. »Early Contacts Between the Austro-Hungarian Empire and China: The Zichy Brothers in East Asia.« V *Talking Literature: Essays on Chinese and Biblical Writings and their Interaction*, urednika Raoul David Findeisen in Martin Slobodník, 101–121. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Spence, Jonathan D. 1990. *The Search for Modern China*. New York, London: W. W. Norton & Company.
- Šmitek, Zmago. 1986. *Klic daljnih svetov: Slovenci in neevropske kulture*. Ljubljana: Borec.
- — —. 1988. *Poti do obzorja: antologija slovenskega potopisa z neevropsko tematiko*. Izbor in spremna beseda Zmago Šmitek. Ljubljana: Borec.
- — —. 2009. »The Last Great Astronomer in the Chinese Court: Augustin Hallerstein.« V *A. Hallerstein – Liu Songling: The Multicultural Legacy of Jesuit Wisdom and Piety at the Qing Dynasty Court*, urednik Mitja Saje, 51–115. Maribor: Association for Culture and Education Kibla; Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
- Štrukelj, Pavla. 1980–1982. »Neevropske zbirke v muzeju Goričane.« *Slovenski etnograf* 32: 125–158.
- Trnovec, Barbara. 2011. *Kolumbova hči: življenje in delo Alme M. Karlin*. Celje: Pokrajinski muzej Celje.
- Turk, Pater Peter Baptist. 1906. »S Kitajskega.« *Cvetje z vertov sv. Frančiška* 23: 210–211.
- Tythacott, Louise. 2011. *The Lives of Chinese Objects: Buddhism, Imperialism and Display*. New York/Oxford: Berghahn Books.
- Tythacott, Louise, ur. 2018. *Collecting and Displaying China's "Summer Palace" in the West: The Yuanmingyuan in Britain and France*. New York in London: Routledge.
- Vurnik, Stanko. 1923. »Spomini Ivana Franketa.« *Zbornik umetnostne zgodovine* 3: 32–43.
- Whitfield, Roderick. 1992. »Landmarks in the Collection and Study of Chinese Art in Great Britain.« V *Europe Studies China*, urednika Ming Wilson in John Cayley. London: Han-ShanTang Books.
- Wood, Frances. 1988. *Chinese Studies: Papers Presented at a Colloquium at the School of Oriental and African studies*. London: British Library.

Blaž KRIŽNIK, Im Sik CHO in Su KIM

Preobrazba mest v Vzhodni Aziji: Primerjava vključevanja javnosti v prenovo stanovanjskih sosesk v Južni Koreji in Singapurju¹

Povzetek

Južna Koreja in Singapur sta zaradi uspešnega gospodarskega in družbenega razvoja znana kot dva od štirih azijskih tigrov. Njuno industrializacijo in urbanizacijo je usmerjala razvojna država, medtem ko je bila civilna družba iz odločanja izključena. Vendar so desetletja hitre rasti povečala družbene razlike in degradacijo bivalnega okolja, kar danes za obe družbi predstavlja dva od glavnih razvojnih izzivov. V njihovo reševanje je v zadnjih letih poleg države vse bolj vključena tudi civilna družba. V tem pogledu je za razumevanje preobrazbe mest v Vzhodni Aziji pomembno ne le poznavanje vloge, ki jo ima pri tem država, ampak tudi razmerij med državo in civilno družbo. Oboje se neposredno odraža tudi pri gradnji in prenovi stanovanjskih sosesk. Avtorji v prispevku primerjajo vključevanje javnosti v prenavo stanovanjskih sosesk v Južni Koreji in Singapurju. Primerjava sosesk Samdeok v Seulu

1 Prispavek mestoma povzema članek *Deciding Together: Citizen Participation in Planning the Neighbourhood Improvement in Seoul and Singapore*, ki je bil objavljen v znanstveni reviji *Asia Review* (Križnik, Cho in Kim 2019). Avtorji se zahvaljujejo uredništvu revije in njenemu založniku Azijskemu centru na Nacionalni univerzi v Seulu (SNUAC) za dovoljenje za prevod delov izvirnega članka.

in Tampines v Singapurju kaže, da je država prebivalce uspešno vključila v njuno prenavo. Hkrati pa je vključevanje javnosti potekalo pod močnim vplivom države, kar je negativno vplivalo na skupnostno povezovanje v obeh soseskah, s tem pa tudi na vzdržnost njune prenovе. Vključevanje javnosti v prenavo stanovanjskih sosesk v Seulu in Singapurju v tem pogledu razkriva priložnosti, a hkrati tudi izzive, povezane z bolj vključujočim in vzdržnejšim upravljanjem in vladovanjem v vzhodnoazijskih mestih.

Ključne besede: skupnostno povezovanje, razvojna država, Seul, Singapur, urbana regeneracija, vključevanje javnosti

Abstract – Urban Change in East Asia: A Comparison of Civic Participation in the Residential Neighbourhood Improvement in South Korea and Singapore

Due to their successful social and economic development, South Korea and Singapore are known as two of the four Asian Tigers. In the past their industrialization and urbanization were steered by the developmental state, while civil society was largely excluded from decision making. Decades of rapid growth, however, have also contributed to social polarization and degradation of the residential environment, which are among the major challenges for the cities in both countries. Over the last decade, civil society has become increasingly engaged in addressing these challenges along with the state. For this reason, it is important not only to know the degree of state involvement but also the relationship between the state and civil society if one is to understand the urban changes occurring in East Asia. State involvement and its evolving relationship with civil society are reflected in the provision and improvement of residential neighbourhoods. In this chapter, the authors compare civic participation in the context of residential neighbourhood improvement in South Korea and Singapore. The transformation of Samdeok Maeul in Seoul and Tampines in Singapore shows that the state has successfully involved the residents in the planning and management of neighbourhood improvement. At the same time, civic participation was strongly influenced by the state, which has negatively affected community building, as well as the sustainability of the neighbourhood improvement projects. Civic participation in the residential neighbourhood improvement in Seoul and Singapore in this sense reveals the opportunities, as well as challenges, related to more inclusive and sustainable neighbourhood management and urban governance in East Asia.

Keywords: civic participation, community building, developmental state, Seoul, Singapore, urban regeneration

1 Uvod: preobrazba mest v Vzhodni Aziji

Južna Koreja (v nadaljevanju: Koreja) in Singapur so skupaj s Hongkongom in Tajvanom zaradi hitrega in uspešnega gospodarskega in družbenega razvoja znani kot štirje »azijski tigri« (Castells 1992, 34). Čeprav so desetletja gospodarske rasti močno izboljšala njihov življenjski standard, so hkrati povečala družbene razlike in okoljsko degradacijo. Razmeroma nizka kakovost

bivalnega okolja skupaj z upočasnitvijo gospodarske rasti tako predstavljata dva od glavnih razvojnih izzivov, s katerimi se danes srečujejo azijski tigri. Hkrati z državo je v iskanje novih in dolgoročno vzdržnejših razvojnih pristopov vse bolj vključena tudi civilna družba. V številnih mestih v Vzhodni Aziji različne civilnodružbene organizacije, družbene skupine in posamezniki vse glasneje izražajo in uveljavljajo zahtevo po soodločanju o njihovem razvoju (Goh in Bunnell 2013; Douglass 2014; Chalana in Hou 2016). Prav sodelovanje civilne družbe oziroma javnosti naj bi imelo v prihodnje osrednjo vlogo pri celovitejši preobrazbi mest, zaradi česar se sodelovanje prebivalcev in lokalnih skupnosti pri odločanju po vsem svetu uveljavlja kot temelj vključujočega in vzdržnejšega upravljanja in vladovanja v mestih (Irvin in Stansbury 2004; Callahan 2007; Manzi, Jones, Lloyd in Allen 2010; Ledwith 2011; Gilchrist in Taylor 2016).²

V primerjavi z zahodnimi družbami je v Vzhodni Aziji prišlo do vključevanja javnosti razmeroma pozno. Intervencionistična politika hitre gospodarske rasti, s katero so skušale t. i. razvojne države (angl. developmental state) v Vzhodni Aziji ujeti napredna kapitalistična gospodarstva na Zahodu, zagotoviti nacionalno varnost ter legitimirati nacionalistične ideologije, je v preteklosti puščala malo prostora za razvoj avtonomne civilne družbe (Castells 1992; Johnson 1999). Razvojna država je vključevanje javnosti pogosto prepoznala kot grožnjo, zaradi česar je civilno družbo strogo nadzirala in omejevala; zlasti v Koreji in Tajvanu jo je pogosto tudi nasilno zatirala. Posledično je imela v preteklosti civilna družba pri preobrazbi mest zelo omejeno vlogo in avtonomijo (Noh in Tumin 2008; Katsiaficas 2012; Read 2012; Kim in Jeong 2017).

Vendar pa se tudi v Vzhodni Aziji v zadnjem desetletju uveljavljajo bolj vključujoče oblike upravljanja in vladovanja v mestih, ki omogočajo ne le celovitejšega reševanja razvojnih izzivov, ampak hkrati na novo vzpostavljajo razmerja med državo in civilno družbo. Spremenjena razmerja med slednjima se ne nazadnje odražajo na prehodu od razvojne urbanizacije (angl. developmental urbanization), pri kateri je razvojna država neposredno vplivala na preobrazbo mest, do obdobja t. i. postrazvojne urbanizacije (angl. post-developmental urbanization), kjer ima poleg države pomembno vlogo tudi civilna družba (Cho in Križnik 2017; Doucette in Park 2018). V tem pogledu je za razumevanje preobrazbe mest v Vzhodni Aziji pomembno poznavanje ne le vloge, ki jo ima pri tem država, ampak tudi razmerij med državo in civilno družbo (Chalana in

2 Vključevanje javnosti (angl. citizen participation) se nanaša na enakopravno sodelovanje državljanov v procesih odločanja (Irvin in Stansbury 2004; Callahan 2007). V primeru vključevanja javnosti v prenavo stanovanjskih sosesek govorimo o sodelovanju prebivalcev in lokalnih skupnosti pri načrtovanju in upravljanju bivalnega okolja (Križnik, Cho in Kim 2019).

Hou 2016; Cabannes, Douglass in Padawangi 2018; Kim in Križnik 2018; Shin 2018). Oboje se neposredno odraža tudi pri gradnji in prenovi stanovanjskih sosesk. Prav slednje je namreč za razvojno državo nekoč predstavljalo enega ključnih vzvodov za spodbujanje tako gospodarskega, družbenega kot tudi urbanega razvoja (Kim in Choe 1997; Perry, Kong in Yeoh 1997; Park 1998). Hkrati ostaja zagotavljanje dostopnih stanovanj in kakovostnega bivalnega okolja eden od glavnih izzivov za mesta v Vzhodni Aziji (Križnik, Cho in Kim 2019). Avtorji v prispevku tako primerjajo vključevanje javnosti v prenovu stanovanjskih sosesk v Koreji in Singapurju, s čimer želijo prispevati k boljšemu razumevanju vloge, ki jo ima država pri preobrazbi mest, hkrati s tem pa k razumevanju razmerij med državo in civilno družbo v Vzhodni Aziji nasploh.

Singapur je geografsko sicer del Jugovzhodne Azije, a ga s Korejo in Vzhodno Azijo povezujejo nekatere pomembne zgodovinske, družbene, gospodarske in politične podobnosti. Z vidika preobrazbe južnokorejskih mest in Singapurja sta namreč primerljivi ne le njihovi zgodnji industrializacija in urbanizacija kot nekdanje japonske oziroma britanske kolonije, ampak tudi podobna vloga razvojne države pri spodbujanju gospodarske rasti in urbanega razvoja od šestdesetih let prejšnjega stoletja (Kim in Choe 1997; Perry, Koh in Yeoh 1997; Park 1998; Hill in Kim 2000; Watson 2011). Razvoj mest v Koreji in Singapurju je bil v preteklosti podrejen gospodarski rasti, čemur sta bili podrejeni tudi gradnja in prenova stanovanjskih sosesk. Javnost je bila iz načrtovanja in upravljanja bivalnega okolja večinoma izključena (Douglass 1998; Ooi in Hee 2002; Ho 2009; Cho in Križnik 2017). Vendar se je v tem pogledu položaj, zlasti v Seulu in Singapurju, pomembno spremenil. V zadnjem desetletju sta državna in mestna uprava v obeh prestolnicah sprejeli in uveljavili različne oblike vključujočega upravljanja in vladovanja, medtem ko je vključevanje javnosti postalo eno najpomembnejših orodij za spodbujanje sodelovanja prebivalcev in lokalnih skupnosti pri odločanju o različnih vidikih življenja v mestu (CLC in SI 2017; Križnik, Cho in Kim 2019).

Avtorji so izbrali soseski Samdeok v Seulu in Tampines v Singapurju kot študiji primera vključevanja javnosti v načrtovanje in upravljanje bivalnega okolja. *Projekt upravljanja bivalnega okolja* (kor. Jugeohwangyeongwallisaeop, REMP) v soseski Samdeok in projekt *Pozdravljen, sosed!* (angl. Hello Neighbor!, HN!) v soseski Tampines namreč predstavljata domnevno uspešna primera sodelovanja države s prebivalci in lokalnimi skupnostmi pri prenovi stanovanjskih sosesk (Cho 2016; Lee 2016; Maeng 2016; Cho in Križnik 2017). Njuna primerjava je zato smiselna predvsem zaradi podobne vloge, ki jo je pri vključevanju javnosti imela država (Seongbuk-gu 2015a, 2015b; HDB 2018), in manj zaradi morebitnih podobnosti med soseskama ali načrtovalskima pristopoma.

Med letoma 2014 in 2018 so avtorji opravili enaintrideset intervjujev s prebivalci, predstavniki civilnodružbenih organizacij, načrtovalci in javnimi uslužbenci, ki v Koreji in Singapurju predstavljajo glavne skupine deležnikov, vključenih v prenavo stanovanjskih sosesk (Cho 2016; Wolfram 2019). Poleg tega so se avtorji udeležili skupnostnih delavnic in sestankov lokalne skupnosti v obeh soseskah, s čimer so zbrali primarne podatke o njuni prenavi. Slednje so dopolnili in kontekstualizirali z obsežno študijo sekundarnih virov. Hkrati so organizirali strokovni delavnici, na katerih so skušali s pomočjo strokovnjakov iz Seula in Singapurja ovrednotiti izsledke raziskave ter se s tem izogniti pristranskosti pri primerjavi obeh sosesk (Križnik, Cho in Kim 2019).

Prispevek je razdeljen na štiri poglavja. V uvodnem poglavju je poleg izhodišč in namena prispevka na kratko predstavljena še raziskovalna metodologija. Sledi poglavje o gradnji in prenavi stanovanjskih sosesk v Seulu in Singapurju ter o vključevanju javnosti v njihovo načrtovanje in upravljanje. Glavni del prispevka predstavlja primerjava vključevanja javnosti v prenavo sosesk Samdeok in Tampines. V tem delu prispevka avtorji predstavijo projekta REMP in HN! ter kritično ovrednotijo sodelovanje prebivalcev in lokalnih skupnosti pri posameznem projektu. Prispevek se sklone s povzetkom raziskave in predstavitvijo najpomembnejših sklepov.

2 Prenava stanovanjskih sosesk v Seulu in Singapurju

2.1 Gradnja in prenavo stanovanjskih sosesk

Seul in Singapur sta v preteklih desetletjih dosegla izjemno hitro družbeno in gospodarsko rast. V Koreji in Singapurju je BDP na letni ravni v začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja znašal vsega nekaj sto dolarjev, medtem ko danes Seul in Singapur štejejo med najbogatejši in hkrati najdražji mesti v Vzhodni Aziji (Tabela 1). V tem času se je število prebivalcev povečalo za več kot trikrat; zlasti seulska metropolitanska regija sodi s petindvajsetimi milijoni prebivalcev med največje na svetu (Tabela 2). Zaradi hitre industrializacije in urbanizacije ne preseneča, da je bila prenavo stanovanjskih sosesk v Koreji in Singapurju prvotno osredotočena na rušenje nekdanjih barakarskih naselij in gradnjo novih stanovanj za hitro rastoče prebivalstvo (Kim in Choe 1997; Perry, Kong in Yeoh 1997; Park 1998; Chang, Nam in Lee 2018). Zagotavljanje novih stanovanj je imelo ob tem tudi ideološko vlogo, saj je zagotavljalo legitimnost avtoritarnima režimoma v Koreji in Singapurju (Castells 1992; Chua 1997; Watson 2011). Kljub podobnemu družbeno-gospodarskemu in političnemu ozadju gradnje in prenavo stanovanjskih sosesk pa sta državi v

praksi izbrali zelo različen pristop k reševanju stanovanjskega vprašanja (Križnik, Cho in Kim 2019).

Tabela 1: B(R)DP na prebivalca v Seulu in Singapurju (v USD)
(Department of Statistics Singapore (2018), SMG (2018))

	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015
Seul	2.701	7.022	14.043	14.014	21.483	24.922	30.620
Singapur	6.995	11.865	24.937	23.793	29.870	46.570	56.285

Tabela 2: Rast prebivalstva v Seulu in Singapurju
(Department of Statistics Singapore (2018), SMG (2018))

	1965	1975	1985	1995	2005	2015
Seul	3.470.880	6.889.740	9.645.932	10.595.943	10.297.004	10.331.847
Singapur	1.886.900	2.262.600	2.735.957	3.524.506	4.265.762	5.535.002

V Koreji je razvojna država sprva poskušala pomanjkanje stanovanj rešiti z gradnjo t. i. ljudskih stanovanj (kor. simin apateu), a se je pokazalo, da stanovanjskega vprašanja sama ne zmore učinkovito rešiti. Med glavnimi razlogi so bila skromna sredstva, namenjena stanovanjski novogradnji v Koreji (Chang, Nam in Lee 2018). Park (1998, 277) navaja, da je za razliko od Singapurja, kjer je bilo v osemdesetih letih prejšnjega stoletja za gradnjo novih stanovanj namenjenih kar 14,3 odstotka celotnega proračuna, Koreja v ta namen porabila zgolj 0,9 odstotka proračuna. Za razliko od skromnega državnega vložka so se zasebna vlaganja v stanovanjsko novogradnjo nenehno povečevala, saj je postal nepremičninski trg vse bolj dobičkonosen. Južnokorejska država se je zato povezala z zasebnimi korporacijami, ki so v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja tako prevzele pobudo pri gradnji novih stanovanj (Park 1998). Od začetka osemdesetih let prejšnjega stoletja je prenova stanovanjskih sosesk v Seulu večinoma temeljila na partnerstvu med zasebnimi lastniki in korporacijami, ki so bile hkrati glavni naložbeniki. Pristop je bil v praksi izrazito tržno usmerjen in ni namenjal pozornosti neprofitnim najemniškim stanovanjem (Shin in Kim 2016; Chang, Nam in Lee 2018). Položaj se ni pomembneje spremenil niti po letu 2002, ko je mestna uprava z namenom celovitejše urbane prenove uveljavila projekt *Razvoj novih sosesk* (angl. New Town Development) (Križnik 2009, 2018a).

V nasprotju s Korejo se je razvojna država v Singapurju stanovanjskega vprašanja lotila sama. S tem namenom je ustanovila javni Stanovanjski in razvojni odbor (angl. Housing and Development Board, HDB), ki mu je skozi leta

namenila precejšen delež proračuna (Park 1998). Na ta način ji je že sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja uspelo zagotoviti stanovanja za več kot 80 odstotkov prebivalcev, medtem ko so veliki in skrbno načrtovani stanovanjski kompleksi HDB postali eden od prepoznavnejših simbolov avtoritarnega režima (Hee in Heng 2009; Watson 2011; Chua 2014). Stopnja stanovanjske oskrbe je v Singapurju tako že sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja dosegla 100 odstotkov, medtem ko je v Seulu tedaj znašala 77,4 odstotka (Park 1998; Ha 2007). V primerjavi z velikanskim pomanjkanjem stanovanj v preteklosti se tako zdi, da sta bila pri reševanju stanovanjskega vprašanja tržno usmerjen južnokorejski kot tudi državno voden pristop v Singapurju razmeroma uspešna.

Vendar pa je imela različna vloga države pri gradnji in prenovi stanovanjskih sosesk v Seulu in Singapurju precej različne posledice. Singapur je poznan po verjetno eni najuspešnejših stanovanjskih politik, saj v stanovanjskih kompleksih HDB danes živi velika večina njegovih prebivalcev (Chua 2014). Na drugi strani je v Seulu večina stanovanj zasebnih. V javnih najemniških stanovanjih tako živi zgolj 6,5 odstotka prebivalcev mesta (CLC in SI 2017). Stanovanjski trg v Seulu je poleg tega izrazito špekulativen. Visoke cene nepremičnin zlasti gospodarsko šibkim družbenim skupinam onemogočajo dostop do stanovanj, kar povečuje družbene in gospodarske neenakosti v mestu (Park 1998; Shin in Kim 2016). Po drugi strani pa dostop do stanovanj, ki jih v Singapurju zagotavlja HDB, prispeva k večji družbeni povezanosti v mestu (Chua 2011, 2014).

Rastoče družbene neenakosti so bile skupaj z upočasnitvijo gospodarske rasti med razlogi, da je v zadnjem desetletju v Seulu prišlo do pomembnih sprememb pri prenovi stanovanjskih sosesk. Namesto špekulativne urbane prenove, zaradi katere so bile v preteklosti porušene številne starejše stanovanjske soseske, je mestna uprava uveljavila več projektov urbane regeneracije, ki temeljijo na vključevanju javnosti v načrtovanje (SMG 2013, 2015a).³ S tem namenom je bil leta 2012 sprejet projekt REMP, ki naj bi pomagal izboljšati infrastrukturo, spodbuditi prenavo stanovanjskih objektov, in okrepiti skupnostno povezovanje v starejših stanovanjskih soseskah (Maeng 2016; Kim 2018). Za razliko od Seula so bile podobne pobude za izboljšanje bivalnega okolja v starejših soseskah HDB v Singapurju institucionalizirane že sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja (Perry, Kong in Yeoh 1997). Leta 2007 jih je nadomestil *Program prenove stanovanjskih sosesk* (angl. Neighbourhood

3 Urbana prenova (angl. urban redevelopment) je namenjena zlasti prenovi grajenega okolja. Pri urbani regeneraciji (angl. urban regeneration) gre za celovitejši, bolj vključujoč in vzdržnejši pristop, ki si ne prizadeva le za izboljšanje grajenega okolja, ampak tudi za družbeno, gospodarsko in okoljsko prenavo degradiranih urbanih območij (Križnik 2018a).

Renewal Programme, NRP), ki je poleg prenove stanovanjskih enot predvidel tudi celovitejšo prenovo na ravni stanovanjskih kompleksov. Podobno kot v Seulu naj bi tudi NRP spodbujal različne oblike sodelovanja prebivalcev pri načrtovanju in upravljanju bivalnega okolja (Cho in Križnik 2017). Kljub tem podobnostim pa je v Seulu in Singapurju v praksi prišlo do pomembnih razlik pri vključevanju javnosti v prenovo stanovanjskih sosesk.

2.2 Vključevanje javnosti v prenovo stanovanjskih sosesk

V preteklosti je bila javnost iz načrtovanja prenove stanovanjskih sosesk v Koreji in Singapurju večinoma izključena. V Seulu je urbano prenovo sprva načrtovala razvojna država, ki je slednje pozneje prepustila trgu. Na ta način so bili iz odločanja izključeni zlasti najemniki, ki so pogosto predstavljali večino prebivalstva. Zaradi novogradenj so bili najemniki nasilno deložirani, za kar so prejeli malo ali nič nadomestil (Križnik 2009; Shin in Kim 2016). Njihov neenak položaj je bil že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja vzrok za številne proteste in nastanek družbenih gibanj, ki so se borila proti deložacijam ter se zavzemala za pravice revnih najemnikov (Kim in Jeong 2015; Kim 2017; Shin 2018). Slednje predstavlja zgodnje poskuse civilne družbe izboljšati bivalno okolje za izključene družbene skupine (Kim in Križnik 2018). V devetdesetih letih prejšnjega stoletja se pojavijo nova skupnostna gibanja, ki svoje delovanje razširijo na druga področja vsakdanjega življenja v mestu, vključno s skupnostnim povezovanjem, pravičnejšo delitvijo dela, boljšim dostopom do izobraževanja in varstva otrok, varnejšo prehrano, varovanjem okolja in kulturne dediščine ipd. (Cho 1998; Jeong 2012; Kim 2017).

Družbena gibanja proti deložacijam, gibanja za pravice revnih in skupnostna gibanja so tako zlasti na lokalni ravni pomembno prispevala k izboljšanju bivalnega okolja v Seulu (Kim in Križnik 2018). Vendar pa civilna družba do nedavno ni bila vključena v institucionalno odločanje. Do prvih poskusov vključevanja javnosti je v Koreji prišlo z institucionalizacijo družbenih gibanj po letu 2000 (Kim in Jeong 2015; Kim 2017). V Seulu se je vključevanje javnosti močno okrepilo po letu 2012, ko je nova mestna uprava slednje prepoznala kot eno od svojih prednostnih nalog, kar je posledično vplivalo tudi na bolj vključujočo prenovo stanovanjskih sosesk (SMG 2015b). Vključevanje javnosti in sočasna krepitev skupnostnega povezovanja sta postala glavna cilja urbane regeneracije, s čimer je želela mestna uprava ne le izboljšati kakovost bivalnega okolja, temveč tudi prebivalce hkrati opolnomočiti za njegovo samostojno načrtovanje in upravljanje (SMG 2013, 2015a). Vključevanje javnosti ima v Seulu danes pomembno vlogo tako pri načrtovanju prenove

stanovanjskih sosesk kot pri krepitvi lokalne samouprave (Maeng 2016; Kim in Križnik 2018; Wolfram 2019).

Za razliko od Seula je prišlo v Singapurju do institucionalizacije vključevanja javnosti razmeroma zgodaj. HDB je skušal že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja prebivalce vključiti v upravljanje stanovanjskih sosesk. Na lokalni ravni so bile ustanovljene različne sosedске organizacije, katerih namen je bil učinkovitejše upravljanje bivalnega okolja, organiziranje skupnostnih dejavnosti in spodbujanje skupnostnega povezovanja (Ho 2009). Vendar so imeli Odbori stanovalcev (angl. Residents' Committees, RCs) zaradi močnega državnega nadzora v praksi zelo omejeno samostojnost. Mestni sveti (angl. Town Councils, TCs), ustanovljeni leta 1989, naj bi v tem pogledu razširili in okrepili lokalno samoupravo, a je bil vpliv še vedno močno institucionalizirane vključevanja javnosti na odločanje skromen (Douglass 1998). HDB je z uveljavitvijo NRP leta 2007 tako vpeljal številne novosti, namenjene dejavnejšemu sodelovanju prebivalcev in lokalnih skupnosti pri prenovi in upravljanju stanovanjskih sosesk (CLC in SI 2017).

Vendar je prenavo stanovanjskih sosesk tudi v primeru NRP vodila in nadzirala država, zaradi česar je bilo vključevanje javnosti večinoma omejeno na nezavezujoče podajanje mnenj (Cho in Križnik 2017). Zaradi državno vodene načrtovanja in pomanjkanja izkušenj z vključevanjem javnosti med načrtovalci kot tudi prebivalci so se predvsem slednji slabo in z nezaupanjem vključevali v načrtovanje in upravljanje bivalnega okolja. Leta 2014 je Nacionalna univerza v Singapurju (angl. National University of Singapore, NUS) na pobudo HDB začela izvajanje pilotnega projekta HN!, s katerim naj bi razvili in v praksi preizkusili nov načrtovalski pristop, ki bi bil prilagojen specifičnim razmeram vključevanja javnosti v Singapurju (Križnik, Cho in Kim 2019).

V zadnjem desetletju se je tako v Seulu kot v Singapurju okrepilo sodelovanje prebivalcev in lokalnih skupnosti pri prenovi stanovanjskih sosesk (SMG 2013, 2015a; HDB 2016, 2018). Slednje je odraz okrepljenega vključevanja javnosti v odločanje o različnih vidikih življenja v mestu, kar kaže na prehod od tržno usmerjenega oziroma državno vodene pristopa v preteklosti k celovitejši in bolj vključujoči prenovi stanovanjskih sosesk z dejavnejšo vlogo civilne družbe (Cho 2016; Kim in Križnik 2018). Vendar se hkrati z dejavnejšim vključevanjem javnosti v načrtovanje in upravljanje bivalnega okolja odpira tudi vprašanje o dejanskem vplivu prebivalcev na odločanje, saj kaže, da država v praksi še vedno nadzira in usmerja odločevalske procese v obeh mestih (Cho in Križnik 2017; Kim in Cho 2017). Prav zato je treba kritično ovrednotiti konkretne primere vključevanja javnosti v prenavo posameznih

stanovanjskih sosesk v obeh mestih. V naslednjem poglavju primerjamo prenovo stanovanjskih sosesk Samdeok v Seulu in Tampines v Singapurju, s čimer želimo bolje razumeti sodelovanje države in prebivalcev pri prenovi stanovanjskih sosesk v praksi.

3 Prenova sosesk Samdeok in Tampines

3.1 Soseska Samdeok: Projekt upravljanja bivalnega okolja

Soseska Samdeok se nahaja v mestnem okrožju Seongbuk-gu na severu Seula. V času prenove je imela 446 prebivalcev, ki so večinoma živeli v dobro vzdrževanih eno- ali večdružinskih hišah (Seongbuk-gu 2015a, 32). Kljub temu v soseski ni bilo ustrezne skupne infrastrukture, nerazvite so bile skupnostne dejavnosti, slaba je bila družbena povezanost prebivalcev (Nanumgwamirae 2015; Kim 2018). Razmeroma nizka kakovost bivalnega okolja je negativno vplivala na nepremičninski trg, zaradi česar so se lastniki nepremičnin odločili, da se vključijo v projekt urbane regeneracije REMP. Mestna uprava se je konec leta 2013 tako odločila, da bo s pomočjo slednjega izboljšala obstoječo in zgradila novo skupno infrastrukturo, podprla prenovo zasebnih stanovanjskih hiš ter okrepila skupnostno povezovanje v soseski Samdeok (Tabela 3) (Seongbuk-gu 2015a).

Slika 1: Skupnostna delavnica Upravnega odbora prebivalcev v soseski Samdeok (Blaž Križnik, 2018).

Pri tem je mestna uprava prepoznala vključevanje javnosti v načrtovanje in sodelovanje prebivalcev z ostalimi deležniki kot izhodišče za uspešno urbano regeneracijo (Kim 2018; Križnik 2018b). Da bi bolje razumeli njihove interese kot tudi vsakdanje življenje v soseski, so načrtovalci in aktivisti v letu 2014 anketirali in intervjuvali prebivalce. Organizirali so devet skupnostnih delavnic in dve javni predstavitvi, na katerih so govorili o težavah v soseski, njenem prihodnjem razvoju, gradbenih predpisih ter izgradnji in upravljanju novega skupnostnega centra (Slika 1) (Seongbuk-gu 2015b). Skupaj naj bi na skupnostnih delavnicah in obeh predstavitev sodelovalo okoli 170 udeležencev, ki so jih pritegnili tudi z obiski na domovih ter s pomočjo lokalnih medijev in družbenih omrežij (Seongbuk-gu 2015a, 200–220). Načrtovalci so se s prebivalci dogovorili o potrebnih ukrepih za izboljšanje infrastrukture ter varnosti in skupnostnih dejavnosti v soseski, vključno z ureditvijo nove razsvetljave, nadzornih kamer, novih parkirišč, žepnih parkov, prostora za rekreacijo kot tudi novega skupnostnega centra. Hkrati je mestna uprava zagotovila sredstva za kreditiranje prenove zasebnih stanovanjskih hiš (Križnik, Cho in Kim 2019).

Prenova soseske se je začela leta 2016 in končala oktobra 2017 z otvoritvijo novega Skupnostnega centra soseske Samdeok (kor. Samdeok Maeul hoegwan). Njegovo upravljanje je prevzel Upravni odbor skupnosti prebivalcev soseske Samdeok (kor. Samdeok Maeul jumingongdongche unyeongwiwonhoe, RCSC). Ustanovitev RCSC je del projekta REMP, s čimer je želela mestna uprava institucionalizirati sodelovanje prebivalcev pri urbani regeneraciji (Maeng 2016, 3). Sodelovanja prebivalcev, načrtovalcev in mestne uprave sicer ni bilo preprosto doseči, saj zlasti prvi s participativnim načrtovanjem niso imeli predhodnih izkušenj. Načrtovalci so k sodelovanju zato pritegnili nevladno organizacijo Nanumgwamirae, ki je imela dolgoletne izkušnje pri skupnostnem povezovanju (Nanumgwamirae 2015). Poleg tega je imel pomembno vlogo pri posredovanju med različnimi deležniki tudi Socialni center okrožja Jeongneung (kor. Jeongneung jonghapsahoebokjigwan). S pomočjo obeh so prebivalci začeli organizirati različne skupnostne dejavnosti, kar je posledično pripomoglo tudi k uspešnejši urbani regeneraciji (Lee 2016; Nanumgwamirae 2016).

Kljub razmeroma uspešnemu vključevanju javnosti v prenavo soseske Samdeok so na slednjo močno vplivali uslužbenci mestnega okrožja Seongbuk-gu, ki so interese mestne uprave včasih uveljavljali brez predhodnega posvetovanja s prebivalci. Močna vpetost države v načrtovanje in upravljanje bivalnega okolja je posledično negativno vplivala na sodelovanje prebivalcev, ki v praksi niso imeli možnosti vpliva na nekatere odločitve države (Kim 2018). Poleg tega je država ostala vpeta v skupnostno povezovanje tudi po končani

prenovi, saj je, ne glede na dejavno sodelovanje prebivalcev pri upravljanju skupnostnega centra, slednje še vedno odvisno od organizacijske in finančne podpore mestne uprave (Kim in Križnik 2018).

3.2 Soseska Tampines: Pozdravljen, sosed!

Stanovanjski kompleks Tampines so postopoma gradili od devetdesetih let prejšnjega stoletja. Danes je eden od največjih v Singapurju in se nahaja na vzhodu mesta. Leta 2015 je imel 261.230 prebivalcev (Department of Statistics Singapore 2018). Zaradi pomanjkljive skupne infrastrukture in razmeroma starih stanovanjskih zgradb je HDB leta 2014 osrednji del stanovanjskega kompleksa (angl. Tampines Central) izbral za poskusni projekt HN!, s čimer naj bi v soseskah Tampines Ville, Tampines Parkview in Tampines Palmwalk prenovili obstoječo infrastrukturo ter izboljšali skupnostne dejavnosti za okoli 5.000 gospodinjev (Tabela 3) (Cho in Križnik 2017, 128). Poleg tega je v omenjenih soseskah živelo veliko starejših prebivalcev, ki so v stanovanjskih kompleksih HDB pogosto slabo vključeni v skupnostno življenje. Kljub temu je bilo v soseski Tampines več razmeroma dobro organiziranih in dejavnih sosedskih organizacij, kar je dodatno vplivalo na njen izbor za projekt HN!. Sosedske organizacije, vključno z lokalnimi RCs, mestnim svetom in odborom Ljudske zveze (angl. People's Association), bi namreč lahko imele po pričakovanjih HDB pomembno vlogo pri povezovanju prebivalcev z načrtovalci (Cho 2016).

Slednji so poleti 2014 obiskali sosesko, intervjuvali različne deležnike in tako spoznali ne le vsakdanje življenje, ampak tudi izzive, povezane z vključevanjem javnosti v soseski Tampines. Na ta način so pripravili načrtovalski pristop, ki je glede na omejene izkušnje s participativnim načrtovanjem v Singapurju omogočil ustrezno zastopanost kot tudi identifikacijo prebivalcev s prenovo soseske (Cho 2016; Cho in Križnik 2017). Avgusta 2014 je potekala prva skupnostna delavnica, na kateri so med drugim govorili o sodelovanju prebivalcev in njihovih pričakovanjih glede prenove. Načrtovalci so organizirali tudi več uličnih predstavitev, anket in skupnostnih dogodkov, s katerimi so skušali prebivalce seznaniti z načrtovanjem in hkrati pridobiti njihove odzive nanj (Tabela 3). Skupaj je bilo v načrtovanje, vključno s skupnostnimi delavnicami, uličnimi predstavitvami, fokusno skupino, anketami, sodelovanjem na družbenih omrežjih in programi za prostovoljce, vključenih 1.462 prebivalcev soseske Tampines (CSAC 2015).

Prenova se je osredotočila na preobrazbo obstoječih javnih prostorov v t. i. sosedske inkubatorje (angl. neighbourhood incubator), kjer naj bi imeli prebivalci na enem mestu zagotovljen preprost dostop do različnih skupnostnih storitev,

s čimer bi ustvarili boljše pogoje za samostojno organiziranje skupnostnih dejavnosti (Cho in Križnik 2017). Poleg tega je bila pozornost načrtovalcev usmerjena k prenovi in krepitvi povezovalne vloge javnih prostorov, kot so pešpoti, parki in otroška igrišča. Prebivalci so na skupnostnih delavnicah skupaj z načrtovalci izbrali pet obstoječih prostorov, potrebnih prenove, ter se dogovorili o njihovi nadaljnji rabi in načinu upravljanja (Slika 2). Načrt za prenavo soseske je mestni svet potrdil leta 2015, medtem ko se je projekt HN! leta 2016 končal z odprtjem sosedskega inkubatorja Tampines Parkview in prenavo štirih t. i. družbenih vozlišč (angl. social linkway) (Cho 2016).

Slika 2: Skupnostna delavnica v soseski Tampines, (Nacionalna univerza v Singapurju ter javni Stanovanjski in razvojni odbor, 2014).

Pri prenovi nekaterih prostorov so s poslikavami sodelovali tudi prebivalci. Poleg tega so v neposredni bližini sosedskega inkubatorja uredili skupnostni vrt, vključeni pa so bili tudi v upravljanje novih skupnostnih prostorov. V soseski so se tako izboljšali medsosedske odnosi, prebivalci dejavnije sodelujejo v različnih skupnostnih dejavnostih, hkrati pa se je okrepila skupnostna identiteta. Zaradi uspešne prenove soseske Tampines namerava HDB s podobnim načrtovalskim pristopom pri prenovi stanovanjskih sosesk nadaljevati tudi v prihodnje (Cho in Križnik 2017). Vendar je podobno kot v Seulu tudi pri HN! prišlo do težav pri vključevanju javnosti, predvsem zaradi močnega nadzora države kot tudi zaradi razmeroma skromnih izkušenj pri sodelovanju prebivalcev pri načrtovanju in upravljanju bivalnega okolja v Singapurju (Križnik, Cho in Kim 2019).

3.3 Sodelovanje države in prebivalcev pri prenovi

Vključevanje javnosti v prenavo stanovanjskih sosesk v Seulu in Singapurju se je v zadnjih letih močno razširilo (Cho 2016; Cho in Križnik 2017; CLC in SI 2017; Kim in Cho 2017; Kim in Križnik 2018). V soseskah Samdeok in Tampines so bili prebivalci od samega začetka dejavno vključeni v prenavo. Poleg tega ob pomoči države organizirajo različne skupnostne dejavnosti in sodelujejo pri upravljanju skupne infrastrukture. Načrtovalci so kljub nekaterim razlikam v načrtovalskem pristopu uporabili podobne metode participativnega načrtovanja, ki so v obeh soseskah vključevale ankete in intervjuje s prebivalci, javne predstavitve načrtovane preнове ter neposredno komunikacijo s prebivalci na uličnih dogodkih. V pomoč so jim bili tudi lokalni mediji in družbena omrežja, predvsem pa sodelovanje prebivalcev na skupnostnih delavnicah (angl. community workshop). Poleg podobnega pristopa k participativnemu načrtovanju sta imela REMP in HN! tudi podobne cilje, povezane s prenavo oziroma izgradnjo novih skupnostnih prostorov kot izhodišča za izboljšanje bivalnega okolja in skupnostnega povezovanja (Tabela 3). Zaradi podobnih ciljev so primerljivi tudi rezultati prenovе obeh sosesk (Križnik, Cho in Kim 2019).

V obeh soseskah so se prebivalci pomena skupnostnih prostorov za izboljšanje medsosedskih odnosov in skupnostno povezovanje deloma zavedli že v času med, še bolj pa po končani prenovi. Za razliko od soseske Tampines, kjer so v skupnostne preuredili obstoječe prostore, je bil projekt REMP osredotočen na razmeroma obsežno in dolgotrajno prenavo starejše stanovanjske stavbe v novi skupnostni center (Seongbuk-gu 2015a, 2015b). Prenova in gradnja sta tako potekali razmeroma počasi, kar je privedlo do nesoglasij med prebivalci in upravo okrožja Seongbuk-gu. Nesoglasja so negativno vplivala na skupnostno povezovanje in zaupanje prebivalcev v mestno upravo (Kim in Križnik 2018). Zaradi močne vpetosti države in dobrega sodelovanja med različnimi javnimi in civilnodružbenimi deležniki do podobnih nesoglasij, ki bi upočasnila prenavo, v soseski Tampines ni prišlo. Poleg tega so bili zaradi razmeroma preproste prenovе rezultati projekta HN! hitro vidni, kar je pozitivno vplivalo na sodelovanje prebivalcev pri načrtovanju in upravljanju bivalnega okolja (Križnik, Cho in Kim 2019).

HN! je bil poleg tega pilotni projekt, s pomočjo katerega je skušal HDB razviti nove oblike participativnega načrtovanja (HDB 2018). V nasprotju s HN! je bil REMP del uveljavljene nacionalne zakonodaje in mestnega odloka, ki sistemsko urejata prenavo degradiranih urbanih območij in bivalnega okolja (Tabela 3) (SMG 2013; Seongbuk-gu 2015a). Čeprav sta bila omenjena zakonodaja in odlok sprejeta le leto dni pred prenavo soseske Samdeok, je REMP hkrati del daljše tradicije skupnostno-opredeljene urbane regeneracije v Seulu, ki sega v pozna

devetdeseta leta prejšnjega stoletja (Maeng 2016; Cho in Križnik 2017). V tem pogledu ima mestna uprava v Seulu razmeroma bogate izkušnje z vključevanjem javnosti v načrtovanje in upravljanje bivalnega okolja (Križnik, Cho in Kim 2019). V nasprotju s Seulom imajo v Singapurju manj izkušenj s participativnim načrtovanjem, saj je bilo sodelovanje prebivalcev pri prenovi stanovanjskih sosesk v preteklosti bolj kot na dejavno vključevanje javnosti omejeno na preprostejšo podajanje mnenj. Kljub temu pa do večjih razlik med soseskama Samdeok in Tampines glede sodelovanja javnosti ni prišlo, kar kaže, da je v Singapurju država pomanjkanje izkušenj nadomestila predvsem z močnejšo politično vpetostjo v prenavo stanovanjskih sosesk (Cho 2016; Križnik, Cho in Kim 2019).

Poleg tega je bilo v obeh soseskah uspešno vključevanje javnosti povezano s t. i. skupnostnimi posredniki (angl. community facilitators), ki so posredovali med prebivalci, civilnodružbenimi organizacijami, načrtovalci in javnimi institucijami. V soseski Samdeok sta sodelovanje prebivalcev, ko so slednji imeli še razmeroma malo znanja, zanimanja in izkušenj s skupnostnim povezovanjem, dejavno spodbujala nevladna organizacija Nanumgwamirae in Socialni center okrožja Jeongneung (Lee 2016; Kim 2018). Čeprav je težko primerjati aktiviste Nanumgwamirae in načrtovalce NUS, pa je bila vloga obojih pri spodbujanju vključevanja javnosti in posredovanju med deležniki podobna. Poleg tega so oboji prebivalce spodbujali k organiziranju različnih skupnostnih dejavnosti zunanaj okvirjev REMP in HN!, s čimer so pomagali krepiti medsosedske odnose in skupnostno povezovanje. Pri tem so se lahko v soseski Tampines načrtovalci povezali z voditelji in prostovoljci obstoječih skupnostnih organizacij in lokalnim odborom Ljudske zveze. V soseski Samdeok podobnih skupnostnih organizacij pred prenavo ni bilo. Za razliko od soseske Tampines RCSC tako ni imel izkušenj kot tudi ne izrazitega vodje, s katerim bi lahko sodelovali skupnostni posredniki in načrtovalci, kar naj bi negativno vplivalo na vključevanje javnosti (Nanumgwamirae 2016).

Kljub nekaterim razlikam glede vključevanja javnosti je država v obeh primerih obdržala vpliv na načrtovanje in upravljanje bivalnega okolja. V soseski Samdeok je načrtovanje trajalo vsega deset mesecev, kar je zelo kratko, glede na to, da je za vzpostavitev zaupanja in sodelovanja med različnimi deležniki navadno potrebno veliko časa (Irvin in Stansbury 2004; Callahan 2007). Poleg tega prebivalci niso imeli predhodnih izkušenj s participativnim načrtovanjem, ki so ga številni med njimi opisali kot zelo naporno (Križnik, Cho in Kim 2019). Nekateri prebivalci so se poleg tega spraševali o smiselnosti sodelovanja, saj naj bi bile skupnostne delavnice omejene le na podrobnosti, povezane s prenavo soseske, medtem naj bi njene ključne cilje in izvedbo javne institucije določile že vnaprej. Tudi nekateri javni uslužbenci so podobno menili, da naj bi se mestna

uprava bolj kot na krepitev skupnostnega povezovanja in lokalne samouprave omejila na pravočasno izvedbo projekta REMP (Kim in Križnik 2018).

Zaradi politične podpore, ki jo je bil deležen HN!, močnega vpliva države na vključevanje javnih in civilnodružbenih deležnikov kot tudi zaradi razmeroma preprostega načrtovalskega pristopa je potekla prenova soseske Tampines še hitreje kot projekt REMP (Tabela 3). Prav zato so se načrtovalci na začetku soočili s slabim odzivom prebivalcev in nepripravljenostjo na sodelovanje. Slednja naj bi bila po mnenju načrtovalcev tudi posledica pomanjkanja izkušenj s participativnim načrtovanjem kot tudi razširjenega prepričanja, da naj bi za prenavo stanovanjskih sosesk poskrbela država sama, zaradi česar sodelovanje prebivalcev ne bi bilo potrebno (Cho 2016). Poleg tega so bili posamezni prebivalci prepričani, da zaradi močne vpetosti države njihovo sodelovanje ne more pomembneje vplivati na prenavo, kar je v soseski Tampines podobno kot v Seulu negativno vplivalo na vključevanje javnosti in skupnostno povezovanje (Križnik, Cho in Kim 2019).

Tabela 3: Primerjava prenove sosesk Samdeok in Tampines
(prirejeno po Križnik, Cho in Kim (2019, 92–93)).

	Soseska Samdeok, Seul	Soseska Tampines, Singapur
Projekt prenove	<ul style="list-style-type: none"> • Projekt upravljanja bivalnega okolja 	<ul style="list-style-type: none"> • Pozdravljen, sosed!
Pravni okvir	<ul style="list-style-type: none"> • Zakon o prenovi urbanih območij in bivalnega okolja • Mestni odlok o prenovi urbanih območij in bivalnega okolja v Seulu 	<ul style="list-style-type: none"> • Pilotni projekt v okviru programa NRP
Časovni okvir	<ul style="list-style-type: none"> • Načrtovanje: 2013–2014 • Izvedba: 2015–2017 	<ul style="list-style-type: none"> • Načrtovanje: 2014–2015 • Izvedba: 2015–2016
Cilji prenove	<ul style="list-style-type: none"> • Izgradnja skupne infrastrukture • Prenova zasebnih stanovanjskih hiš • Skupnostno povezovanje 	<ul style="list-style-type: none"> • Prenova infrastrukture • Izboljšanje skupnostnih dejavnosti • Skupnostno povezovanje
Vključevanje javnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Ankete in intervjuji na domu • Javne predstavitve • Skupnostne delavnice • Strokovno vodeni obiski • Lokalni mediji in družbena omrežja 	<ul style="list-style-type: none"> • Ulični dogodki z anketami • Javne predstavitve • Skupnostne delavnice • Fokusna skupina • Participativna prenova
Rezultati prenove	<ul style="list-style-type: none"> • Nova skupna infrastruktura • Nov skupnostni center • Boljši odnosi med prebivalci • Nove skupnostne dejavnosti • Močnejša skupnostna identiteta 	<ul style="list-style-type: none"> • Nova skupna infrastruktura • Prenovljen javni prostor • Boljši odnosi med prebivalci • Nove skupnostne dejavnosti • Močnejša skupnostna identiteta

4 Sklep

Primerjava sosesk Samdeok in Tampines kaže, da je država prebivalce uspešno vključila v njuno prenovu. V obeh primerih so načrtovalci in javne institucije pozornost namenili ne le prenovi obstoječe oziroma gradnji nove skupne infrastrukture, ampak tudi krepitvi skupnostnega povezovanja. Na ta način naj bi se izboljšali odnosi med prebivalci, ki naj bi jih hkrati opolnomočili za samostojno načrtovanje in upravljanje bivalnega okolja. S tem bi pripomogli k vzdržnejšemu razvoju obeh sosesk. Prebivalci so tako skupaj z ostalimi deležniki dejavno sooblikovali svoje bivalno okolje ter si z medsebojnim sodelovanjem pridobili znanje in izkušnje za upravljanje skupne infrastrukture v soseski. Posledično so se okrepili medsosedski odnosi, izoblikovala se je močnejša skupnostna identiteta, hkrati pa je vključevanje javnosti izboljšalo tudi sodelovanje in zaupanje med prebivalci in javnimi institucijami. Pomembno vlogo so pri tem imeli skupnostni posredniki, ki so posredovali med prebivalci, civilnodružbenimi organizacijami, načrtovalci in javnimi institucijami, s čimer so pripomogli k uspešni izvedbi prenove.

V tem pogledu se REMP in HN! pomembno razlikujeta od tržno usmerjenih ali državno vodenih pristopov h gradnji in prenovi stanovanjskih sosesk v preteklosti, iz katerih so bili prebivalci večinoma izključeni. Kljub vključevanju javnosti pa so javne institucije prenovu obeh sosesk načrtno usmerjale k vnaprej določenim ciljem, na katere prebivalci in lokalne skupnosti niso imeli pomembnejšega vpliva. Poleg tega so upravljanje skupne infrastrukture in nove skupnostne dejavnosti po končani prenovi še naprej odvisni od državne finančne in organizacijske podpore, s čimer je država ohranila vpliv na skupnostno povezovanje v obeh soseskah. Prav prevladujoč vpliv javnih institucij je bil poleg pomanjkanja izkušenj, povezanih s participativnim načrtovanjem, eden od razlogov, ki so nekatere prebivalce odvrnili od sodelovanja pri prenovi. Močan vpliv države na skupnostno povezovanje bi zato lahko negativno vplival na dolgoročno vzdržnost prenove stanovanjskih sosesk.

Primerjava Seula in Singapurja potrjuje, da se v obeh mestih uveljavljajo bolj vključujoče oblike upravljanja in vladovanja, ki kljub omenjenim težavam temeljijo na dejavnejšem sodelovanju med državo in civilno družbo. Hkrati pa vključevanje javnosti poteka pod močnim vplivom države, kar kaže na zapuščeno razvojne države pri preobrazbi obeh mest. Vključevanje javnosti v prenovu stanovanjskih sosesk v Seulu in Singapurju v tem pogledu razkriva priložnosti, a hkrati tudi izzive, povezane z bolj vključujočim in vzdržnejšim upravljanjem in vladovanjem v vzhodnoazijskih mestih. Na njihovo preobrazbo bo v prihodnje imelo vse večji vpliv prav sodelovanje med državo in civilno družbo.

Literatura

- Cabannes, Yves, Mike Douglass in Rita Padawangi. 2018. *Cities in Asia by and for the People*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Callahan, Kathe. 2007. »Citizen Participation: Models and Methods.« *International Journal of Public Administration* 30(11): 1179–1196.
- Castells, Manuel. 1992. »Four Asian Tigers With a Dragon Head: A Comparative Analysis of the State, Economy, and Society in the Asian Pacific Rim.« *V States and Development in the Asia Pacific Rim*, uredila Richard P. Appelbaum in Jeffrey Henderson, 33–70. London: Sage.
- Chalana, Manish in Jeffrey Hou. 2016. *Messy Urbanism: Understanding the "Other" Cities of Asia*. Hong Kong: Hong Kong University Press.
- Chang, Yi, Won-seok Nam in Chaewon Lee. 2018. *Coping with Exploding Housing Demand: Experience of Seoul*. Seul: SI.
- Cho, Im Sik. 2016. »HDB-NUS Study on the Social Aspects of the Built Environment.« *Innovation Magazine, The Magazine of Research & Technology* 15(1): 47–54.
- Cho, Im Sik in Blaž Križnik. 2017. *Communitybased Urban Development, Evolving Urban Paradigms in Singapore and Seoul*. Singapur: Springer.
- Cho, Myung Rae. 1998. »Progressive Community Movements in Korea: The Case of the Hangdang Redevelopment Area in Seoul.« *International Journal of Urban Sciences* 2(1): 92–109.
- Chua, Beng-Huat. 1997. *Political Legitimacy and Housing: Stakeholding in Singapore*. New York: Routledge.
- . 2011. »Singapore as Model: Planning Innovations, Knowledge Experts.« *V Worlding cities: Asian experiments and the art of being global*, uredili Ananya Roy in Aihwa Ong, 29–54. Malden: Wiley-Blackwell.
- . 2014. »Navigating Between Limits: the Future of Public Housing in Singapore.« *Housing Studies* 29(4): 520–533.
- CLC in SI. 2017. *Planning for Communities, Lessons from Seoul and Singapore*. Singapur: CLC.
- CSAC. 2015. *Study on the Application of Design Recommendations to Foster Community Bonding, CSAC/HDB, zaključno poročilo*. Singapur: NUS.
- Department of Statistics Singapore. 2018. *Yearbook of Statistics Singapore 2018*. Singapur: Department of Statistics Singapore.
- Doucette, Jamie in Bae-Gyoon Park. 2018. »Urban Developmentalism in East Asia: Geopolitical Economies, Spaces of Exception, and Networks of Expertise.« *Critical Sociology* 44(3): 395–403.
- Douglass, Mike. 1998. »World city formation on the Asia Pacific Rim: poverty, 'everyday' forms of civil society and environmental management.« *V*

- Cities for citizens: planning and the rise of civil society in a global age*, uredila Mike Douglass in John Friedmann, 107–138. Chichester: John Wiley and Sons.
- — —. 2014. »After the revolution: from insurgencies to social projects to recover the public city in East and Southeast Asia.« *International Development Planning Review* 36(1): 15–23.
- Gilchrist, Alison in Marilyn Taylor. 2016. *The Short Guide to Community Development*. Bristol: Policy Press.
- Goh, Daniel P. S. in Tim Bunnell. 2013. »Recentring Southeast Asian Cities.« *International Journal of Urban and Regional Research* 37(3): 825–833.
- Ha, Seong-Kyu. 2007. »Housing Regeneration and Building Sustainable Low-Income Communities in Korea.« *Habitat International* 31(1): 116–129.
- HDB. 2018. *Hello Neighbour! @ Tampines Central*. <http://www.hdb.gov.sg/cs/infoweb/community/creating-vibrant-places/hello-neighbour>. Singapur: HDB.
- Hee, Limin in Chye Kiang Heng. 2004. »Transformations of space: A Retrospective on public housing in Singapore.« V *Suburban form: an international perspective*, uredila Brenda Case Scheer in Kiril Stanilov, 127–147. Abingdon: Routledge.
- Hill, Child R. in Jun Woo Kim. 2000. »Global Cities and Developmental States: New York, Tokyo and Seoul.« *Urban Studies* 37(12): 2167–2195.
- Ho, Kong Chong. 2009. »Communities in Retreat: Civic Spaces and State-Society Relations in Globalizing Singapore.« V *The Politics of Civic Space in Asia: Building Urban Communities*, uredila Amrita Daniere in Mike Douglass, 19–32. Abingdon: Routledge.
- Irvin, Renée A. in John Stansbury. 2004. »Citizen participation in decision making: Is it worth the effort?« *Public Administration Review* 64(1): 55–64.
- Jeong, Gyu-Ho. 2012. »Hanguk dosigongdongcheundongui jeongaegwajeonggwa hyeomnyeokyeong moderui uimi.« *Korean Studies Quarterly* 35(2): 7–34.
- Johnson, Chalmers. 1999. »The Developmental State: Odyssey of a Concept.« V *The Developmental State*, uredila Meredith Woo-Cumings, 32–60. Ithaca: Cornell University Press.
- Katsiaficas, George N. 2012. *Asia's Unknown Uprisings. Volume 1, South Korean Social Movements in the 20th Century*. Oakland: PM Press.
- Kim, Jiyoun in Mihye Cho. 2017. »Creating a sewing village in Seoul: towards participatory village-making or post-political urban regeneration?« *Community Development Journal* 1–21.
- Kim, Joochul in Sang-Chuel Choe. 1997. *Seoul: The Making of a Metropolis*. Chichester: John Wiley and Sons.

- Kim, Sangmin. 2017. »From Protest to Collaboration: The Evolution of the Community Movements amid Sociopolitical Transformation in South Korea.« *Urban Studies* 54(16): 3806–3825.
- Kim, Sunhyuk in Jong-Ho Jeong. 2017. »Historical Development of Civil Society in Korea Since 1987.« *Journal of International and Area Studies* 24(2): 1–14.
- Kim, Su. 2018. *Hwakjangdoen gyehoekaengdongironeul tonghae bon ma-eulgongdongche chamyeo haengwie daehan yeongu: Seoul Seongbuk-gu Samdeongmaeurui sarye*. Magistrska disertacija. Seul: SNU.
- Kim, Su in Blaž Križnik. 2018. »Civic Urbanism and the State: Transition of the State Involvement in Community Building in Seoul, South Korea.« V *Emerging Civic Urbanisms/Designing for Social Impact*, uredil GASS 2018, 228–252. Singapur: NUS.
- Križnik, Blaž. 2009. *Lokalni odzivi na globalne izzive: kulturni okvir preobrazbe Barcelone in Seula*. Ljubljana: FDV.
- . 2018a. »Preobrazba degradiranih urbanih območij in družbena vzdržnost: Primerjalna študija urbane regeneracije in urbane prenove v Barceloni in Seulu.« *Urbani izziv* 29(1): 83–95.
- . 2018b. »Ulice kot prostor skupnostnega povezovanja: primer urbane regeneracije sošeske Samdeok v Seulu.« *Azijske študije* 6(2): 231–251.
- Križnik, Blaž, Im Sik Cho in Su Kim. 2019. »Deciding Together: Citizen Participation in Planning the Neighbourhood Improvement in Seoul and Singapore.« *Asia Review* 8(2): 65–102.
- Ledwith, Margaret. 2011. *Community development, A critical approach*, 2nd edition. Bristol: Policy Press.
- Lee, So Young. 2016. *Keomyuniti wokeuwa sahoejeong jabongwau sunhwanjeong gwangyee gwanhan yeongu: Seoul-si Samdeok Maeul saryereul jungsimeuro*. Doktorska disertacija. Seul: SWU.
- Manzi, Tony, Karen Lucas, Tony Lloyd-Jones in Judith Allen. 2010. *Social Sustainability in Urban Areas: Communities, Connectivity, and the Urban Fabric*. London: Earthscan.
- Maeng, Da Mi. 2016. *Seoul-si jugeohwangyeongggwallisaebui chujinsilta-ewa jeongchaekjeon*. Seul: SI.
- Nanumgwamirae. 2015. *Saengsaenghan jugeohwangyeongggwallisaebui hyeonjanggirok: Dagachi dolja dongne han bakwi*. Seul: Nanumgwamirae.
- . 2016. *2016nyeon Seoul-si jugeohwangyeongggwallisaem maeuljaesaeng iyagi - Samdeok Maeure neomchineun injeong jom bosu*. Seul: SMG.
- Noh, Abdillah in Makmor Tumin. 2008. »Remaking public participation: The case of Singapore.« *Asian Social Science* 4(7): 19–32.

- Ooi, Giok Ling. 2009. »State Shaping of Community-Level Politics: Residents' Committees in Singapore.« V *Local Organizations and Urban Governance in East and Southeast Asia: Straddling State and Society*, uredila Benjamin L. Read in Robert Pekkanen, 174–190. Abingdon: Routledge.
- Ooi, Goik Ling in Limin Hee. 2002. »Public Space and the Developmental State in Singapore.« *International Development Planning Review* 24(4): 433–447.
- Park, Bae-Gyoon. 1998. »Where Do Tigers Sleep at Night? The State's Role in Housing Policy in South Korea and Singapore.« *Economic Geography* 74(3): 272–288.
- Perry, Martin, Lily Kong in Brenda Yeoh. 1997. *Singapore: a Developmental City State*. Chichester: John Wiley and Sons.
- Read, Benjamin. L. 2012. *Roots of the State: Neighborhood Organization and Social Networks in Beijing and Taipei*. Stanford: Stanford University Press.
- Seongbuk-gu. 2015a. *Seongbuk-gu Jeongneung-dong Samdeok Maeul ju-geohwangyeonggwallyugyeok jijeong min gyehoek gyeoljeong*. Seul: Seongbuk-gu.
- . 2015b. *Samdeok Maeul unyeonggeul wihan 10gaji bangbeop*. Seul: Seongbuk-gu.
- Shin, Hyun Bang. 2018. »Urban Movements and the Genealogy of Urban Rights Discourses: The Case of Urban Protesters against Redevelopment and Displacement in Seoul, South Korea.« *Annals of the American Association of Geographers* 108(2): 356–369.
- Shin, Hyun Bang in Soo-Hyun Kim. 2016. »The Developmental State, Speculative Urbanisation and the Politics of Displacement in Gentrifying Seoul.« *Urban Studies* 53(3): 540–559.
- SMG. 2013. *Hamkke mandeulgo hamkke nurineun Seoul-si, Juminchamyeohyeong jaesaengsaem manual*. Seul: SMG.
- . 2015a. *2025 Seoul-si dosijaesaeng jeollyakgyehoek*. Seul: SMG.
- . 2015b. *White Paper on Neighborhood Communities of Seoul: Seoul, Life and People*. Seul: SMG.
- . 2018. *Seoul Statistics Yearbook 2018*. Seul: SMG.
- Teo, Siew Eng in Lilly Kong. 1997. »Public housing in Singapore: Interpreting 'Quality' in the 1990s.« *Urban Studies* 34(3): 441–452.
- Watson, Jini Kim. 2011. »Seoul and Singapore as 'New Asian Cities': Literature, Urban Transformation, and the Concentricity of Power.« *Positions* 19(1): 193–215.
- Wolfram, Marc. 2019. »Assessing transformative capacity for sustainable urban regeneration: A comparative study of three South Korean cities.« *Ambio* 48(5): 478–493.

Matjaž URŠIČ

Kulturna dediščina v precepu med globalnim in lokalnim – primerjalna analiza vplivov urbanih kompetitivnih politik na tradicionalne tržnice v vzhodnoazijskih in evropskih mestih

Povzetek

V prispevku je predstavljena primerjalna analiza vplivov urbanih kompetitivnih politik na tradicionalne tržnice v nekaterih vzhodnoazijskih in evropskih mestih. Natančneje, analizirani so poskusi gospodarske in posledično fizične prenove pomembnih območij kulturne dediščine v japonskih, korejskih in evropskih mestih ter posledice, ki bi jih lahko imel ta proces z vidika nadaljnjega urbanega razvoja. Večina shem urbanih kompetitivnih politik je oblikovana tako, da skušajo primarno zagotoviti okvir za gospodarsko rast osrednjih mestnih območij, medtem ko so nekateri elementi kulturne dediščine v proces prepogosto vključeni v sekundarnem planu. To odpira številna vprašanja o pomenu zmanjševanja edinstvenih lokalnih, tradicionalnih ali neformalnih prostorov, ki morda niso dojeti kot izrazito dobičkonosni, vendar pomembno prispevajo k živahnosti in 'urbanosti kot načinu življenja'. Prispevek se bo osredotočil na analizo urbane heterogenosti

in kulturne raznolikosti ter prikazal, v kakšnem obsegu urbane kompetitivne sheme vključujejo lokalne storitve in nesnovno kulturno dediščino v prenovo osrednjih območij v izbranih primerih vzhodnoazijskih in evropskih mest.

Ključne besede: Seul, Tokio, Evropa, kompetitivne urbane politike, kulturna dediščina

Abstract – Cultural Heritage in a Split Between Global and Local - Comparative Analysis of the Impacts of Urban Competitive Policies on Traditional Markets in East Asian and European Cities

The paper presents a comparative analysis of the impacts of urban competition policies on traditional markets in selected East Asian and European cities. More precisely, it analyses the attempts at the economic and physical renovation of cultural heritage sites in various Japanese, Korean and European cities. The paper tries to elaborate on the consequences of specific heritage renovation processes and what they mean for the future of urban development. Most of the urban competition policy schemes examined here are designed in order to prepare the framework for the economic growth of central urban areas, while specific elements of cultural heritage tend to be included relatively late or are even excluded in such projects. This opens up a number of questions about the influences of the transformation of unique, local, traditional or informal spaces that might not be regarded as highly profitable but represent an important element of “urbanity as a way of life”. The paper will focus on the analysis of urban heterogeneity and cultural diversity and show to what extent urban competitive schemes include local services and intangible cultural heritage in the renovation of central areas in selected cases of East Asian and European cities.

Keywords: Seoul, Tokyo, Europe, competitive urban policies, cultural heritage

1 Uvod – mesta v primežu urbane kompetitivnosti

Vsako mesto je z zgodovinskega vidika neločljivo prepleteno z zgodovino prostorov potrošnje. Mumford (1988) v zvezi s tem pojasnjuje, da se prva mesta pojavijo šele na tisti zgodovinski stopnji, ko zaradi družbene delitve dela (na poljedelsko in rokodelsko delo) nastajajo presežki življenjskih dobrin, ki se jih ponuja na prostorih potrošnje. Proizvodni presežek se tako ponuja na tržnicah, ki so središčno območje, vozlišče novih javnih urbanih prostorskih tvorb, tj. mest. Harvey (1973, 240) ob tem pojasnjuje, da »če ni geografske koncentracije družbenega presežnega proizvoda, tudi ni urbanizma«. Z drugimi besedami, brez prostorov potrošnje nastanek mest z zgodovinskega vidika ne bi bil mogoč v taki obliki, kot jo poznamo danes. Vsako mesto je torej preplet posebnih okoliščin delovanja in bivanja, ki so narokovale razvoj kompleksne urbane in družbeno-ekonomske strukture. V tej družbeno-ekonomski strukturi so tržnice kot primarni prostori potrošnje od nekdaj igrale pomembno vlogo. Tržnice, nakupovalne ulice in drugi prostori

potrošnje v mestnih središčih so bili vedno prostori menjave, kjer se ne menjavajo le dobrine, storitve in denar, temveč prihaja tudi do socialnih stikov, srečevanja kultur, družbenih interesov in podobno.

Izraz tradicionalna tržnica se bo torej v prispevku nanašal na prostore, kjer se je na različne načine (formalne/neformalne) regulacije, prek različnih prostorskih oblik (ulice, hodniki, odprt/pokrit prostor) in daljše časovno obdobje koncentriralo večje število malih ponudnikov specifičnih vrst blaga in storitev; ti prek soizmenjave blaga, storitev, kapitala in informacij soustvarjajo sistem družbenega omrežja oziroma družbeno-kulturnega ekosistema, ki generira unikatne urbane vsebine. Pri tem bomo tradicionalne tržnice pogosto enačili s tradicionalnimi prostori potrošnje z namenom njihove distinkcije v odnosu do korporativnih prostorov, tj. prostorov potrošnje, za katere je značilna bolj generična organizacija in produkcija vsebin v kontekstu urbanega razvoja.

Tradicionalne tržnice so s tega vidika pomemben del kulturne dediščine mest, ki v dobi globalizacije, digitalizacije, pospeševanja ter širitve mobilnostnih in informacijskih infrastruktur doživljajo izjemne spremembe. Mestne oblasti in druge interesne skupine se zavedajo pomena tradicionalnih tržnic in razvojnih možnosti teh območij, vendar jih pogosto skušajo preoblikovati predvsem v skladu z urbanimi kompetitivnimi politikami in pri tem v manjši meri upoštevajo druge prednosti, ki jih tovrstni prostori prinašajo prebivalcem in uporabnikom mest. Urbane kompetitivne politike današnjih mest temeljijo na strukturnih spremembah v trgovini in industriji. Procesi, združeni pod pojmi »postfordizma«, »vzpona storitvenega sektorja« (Bell 1974), »prostora tokov« (Castells 1989) in prehoda iz »industrijske v postindustrijsko družbo« (Harvey 1989), so številna mesta prisilili, da se vse bolj posvečajo vprašanju konkurenčnosti, produktivnosti in sposobnosti privabljanja izobražene delovne sile, informacij in ekonomskega kapitala. Mesta so tako rekoč prisiljena tekmovali z drugimi mesti na mednarodnem prizorišču in se istočasno odzivati na lokalne izzive, medtem ko skušajo ohraniti visoko kakovost življenja za večino prebivalcev. Nekatera mesta se zaradi velikih ambicij ne morejo ustrezno odzvati na te izzive ter pri tem zanemarjajo socialna, kulturna in okoljska vprašanja, ki se pojavljajo na lokalni ravni. V takih okoliščinah mestne oblasti pogosto poskušajo izvajati kompetitivne urbane politike. Te lahko poleg pozitivnih učinkov na gospodarstvo mest povzročijo negativne posledice, ki se zrcalijo v vse večji družbeni diferenciaciji, dohodkovni neenakosti, politični izključenosti in vse večjem nezaupanju v politični razred. Posledično lahko takšne ekonomsko usmerjene kompetitivne urbane politike vodijo v procese »gentrifikacije« (Smith 1996, Hamnett 1984, Perrons 2004) ter zmanjšujejo pomen tradicionalne urbane strukture in kulturne identitete določenih krajev.

Mesta se spopadajo z dilemo, do katere stopnje naj podpirajo intenzivne procese preobrazbe mestnih območij, ki vsebujejo elemente kulturne dediščine. Med procesom preobrazbe okolja z elementi kulturne dediščine prepogosto dojemamo zlasti kot obliko dopolnila oziroma kot kulturno zanimivost, ki naj bi privabljala obiskovalce, potrošnike in vlagatelje. Pri tem se poraja vprašanje njihove zaščite v avtentični obliki in stopnje prilagoditve oziroma predrugačenja v skladu s standardi globalnega turizma. Urry (1995) pravi, da skušajo mesta pogosto »reinterpretirati svojo lokalno kulturo«, da bi bila privlačnejša za globalne turistične in kapitalske tokove. Med tem postopkom številne prvotne uporabe in prostorske značilnosti enkratnih krajev nadomeščajo z bolj »standardiziranimi« ali celo »disneyficiranimi« (Zukin 2009), tj. globalnemu potrošniku vizualno atraktivnejšimi, varnejšimi, sterilnimi okolji, ki izključujejo nepredvidene lokalne družbene prakse, obrede in dogodke. Veliko vzhodnoazijskih in evropskih mest se ponaša z zgodovinskimi območji, kulturnimi četrtmi, ulicami in drugimi prostori, ki so sicer pravno zaščiteni kot pomemben del fizične (snovne, materialne) kulturne dediščine, vendar med procesi prenove prihaja do izjemnih sprememb, ki postavljajo nove okvire njihove uporabnosti za različne družbene skupine. Med procesom obnove mestnih območij torej lahko pomembni kulturno-zgodovinski prostori mesta zlahka izgubijo del svoje »nematerialne« (nesnovne) kulturne vrednosti, ki jo predstavlja lokalno prebivalstvo in uporabniki prostorov s svojimi navadami, znanjem in značilnimi prostorskimi dejavnostmi.

Prispevek obravnava različne projekte prenove območij tradicionalnih tržnic ter njihovo vlogo pri nadaljnjem razvoju vzhodnoazijskih in evropskih mest. Natančneje, pri analizi spreminjanja tradicionalnih tržnic smo se osredotočili predvsem na učinke oziroma spremembe, ki jih prenove vnašajo v lokalna območja, s čimer vplivajo na nadaljnji razvoj družbenih, gospodarskih, kulturnih in ustvarjalnih potencialov mest. Poskušali bomo pokazati, zakaj urbane prenove ne smemo razumeti zgolj kot proces povečevanja kratkoročnih ekonomskih koristi od zgoraj navzdol, temveč tudi kot proces globokega prestrukturiranja zgoščene mreže različnih družbeno-kulturnih vlog, lokalnih storitev, praks in ritualov, ki so soodvisno povezani z vrsto drugih dejavnosti v mestih. Nesnovna kulturna dediščina, ki se zrcali v medsebojno prepletenih omrežjih dejavnosti na tradicionalnih tržnicah, podpira različne vidike družbeno-ekonomske heterogenosti in omogoča »kršenje simboličnega reda« (de Certau 1984, 91) ter razvoj tako imenovanih liminalnih urbanih prostorov, ki z izstopanjem iz ustaljenih standardiziranih shem globalne produkcije prostorov dolgoročno bogatijo ponudbo mesta. Kulturno dediščino s tega vidika razumemo kot obliko neločljivo povezanega snovnega in nesnovnega kulturnega kapitala, ki se v naši analizi kristalizira v obliki tradicionalnih tržnic, podvrženih procesu

komodifikacije oziroma kapitalizacije dragocenih lokacij mestnih središč, na katerih se nahajajo.

Z drugimi besedami, eno glavnih vprašanj, ki izhaja iz procesov obnove tradicionalnih tržnic, je, kako ustrezno uravnotežiti potrebe mest po globalnem ekonomskem razvoju ter hkrati omejiti negativne vplive sprememb na lokalne skupnosti in njihov družbeno-kulturni kapital. Sedanje razmere postmodernih globaliziranih okolij, v katerih mesta tekmujejo za ustrezno delovno silo ter ekonomske, informacijske in druge vire, še bolj otežujejo odgovor na omenjeno vprašanje. Kljub temu v prispevku na splošni ravni obravnavamo nekatere možne alternativne pristope k urbani prenovi, ki bi lahko povezovali na prvi pogled nezdržljive ekonomske, družbene in kulturne vidike z namenom iskanja optimalnih rešitev, ki spodbujajo visoko kakovost življenja ob sočasnem gospodarskem razvoju mesta.

2 Pomen heterogenosti za družbeno-ekonomski razvoj mest – tradicionalne tržnice kot generator urbanih distinkcij med mesti

Prestrukturiranje mestnih gospodarstev zaradi vplivov globalizacije je močno vplivalo na tradicionalne mestne tržnice. V prispevku tradicionalne tržnice namerno ločujemo od klasičnih trgovin in drugih prostorov potrošnje. Tržnica predstavlja koncept heterogenega in družbeno nameščenega prostora potrošnje s specifično identiteto, ki je vgrajena v trenutne mreže osebnih odnosov (Granovetter 1985; Knorr-Cetina 2006), medtem ko so trgovine bolj socialno omejen gospodarski prostor s primarnim poudarkom na fizični izmenjavi blaga in drugih virov. Na tradicionalne tržnice močno vplivajo spremembe v državnih in mestnih gospodarstvih, ki so vse bolj globalno usmerjena, tj. težijo k internacionalizaciji dobrin in potrošnikov ter reorganizaciji fizične trgovine. Tradicionalne tržnice tako ne občutijo le »rasti pomena virtualnih tehnologij« (Knorr-Cetina 2006, 555), temveč tudi radikalne spremembe v novih mestnih naložbenih strategijah, ki želijo prilagoditi vlogo, pomen in delovanje tradicionalnih tržnic v skladu z globalnimi standardi.

Razvojne strategije globalno usmerjenih mest so namenjene privabljanju globalnih kapitalskih naložb in maksimiranju dobička mesta (Harvey 1989; Friedmann 1995). Posledica te primarno gospodarsko usmerjene mestne rasti se odraža v reorganizaciji krajev, ki so bili nekoč funkcionalno in kulturno specifični – to pomeni, da so jih v glavnem uporabljali mestni prebivalci in lokalne skupnosti. Ker gospodarske in politične interesne skupine ne želijo odvrniti potencialnih vlagateljev, se v te namene poslužujejo tudi reorganizacije prostora, ki naj bi v

najkrajšem času prinesla najvišjo raven gospodarske donosnosti. Zukin (1998, 825) ugotavlja, da se vlagatelji z namenom, da bi mesta pridobila večjo globalno privlačnost in konkurenčne prednosti, pogosto zanašajo na »strategije, ki prekomerno »estetizirajo« ali se osredotočajo predvsem na vizualno potrošnjo javnega prostora – čeprav ta proces spremlja povečanje nadzora zasebnih skupin nad določenimi javnimi prostori«. Z razlikovanjem med sprejemljivimi in nesprejemljivimi elementi vlagatelji uvedejo posebna pravila ali standarde, ki jih je treba uporabiti v procesu urbane prenove izbranih območij. Ta proces vrednotenja (ne)primernih elementov proizvaja standardizirane prostore, ki povzročajo neinspirativne urbane impulze ter siromašijo lokalne identitete in avtentičnost izkušnje lokalnih prostorov. Rezultat teh procesov so strategije kulturne in komercialne prenove, ki proizvajajo »hitro prepoznavna korporativna območja s kulturno ponudbo, prilagojeno »globalnemu očesu« (Zukin 2009, 23). Podobne razvojne ideje, povezane s širitvijo blagovnih znamk podjetij ter korporativnih nakupovalnih in kulturnih četrti, se uporabljajo v številnih mestih po svetu, kar prinaša izrazito homogenizacijo prenovljenih območij.

Kopičenje podobnih elementov, tj. homogenizacija, ki spremlja razvoj globalno usmerjenih mest, pomeni tudi, da postajajo vse bolj enake njihove ekonomske, družbene in prostorske strukture. Čeprav lahko imajo Seul, Tokio in evropska mesta različna zgodovinska ozadja ter jih upravljajo različni politični in kulturni sistemi, njihov skupni imenovalc ostaja težnja po kopičenju globalnih kapitalskih tokov in reorganizaciji prostora za potrebe povečevanja naložb. Tradicionalne tržnice so kraji, ki od obiskovalcev zahtevajo, da so »angažiran potrošnik«, ki mora vstopiti v dialog z okoljem in se z njim pogajati. Proces pogajanj lahko občasno povzroči neudobje in celo stres, vendar prinaša tudi edinstvene izkušnje, ki »služijo posamezniku pri konstruiranju samoidentifikacije in vzpostavljanju osebnih obrambnih mehanizmov« za spopadanje z izzivi vsakdanjega življenja (Sennet 1996).

Standardizirani in sterilni prostori ne morejo v celoti reproducirati izkušenj heterogenosti in nepričakovanih dogodkov. Prostori, kot so večnamenska nakupovalna središča in tematski parki, v resnici reproducirajo impulze načrtovanega oziroma nadzorovanega stresa, kot je na primer adrenalinski sunek ali zabava, vendar ne morejo zagotoviti možnosti za doživljanje resničnih družbenih izzivov, konfrontacij ali ambivalentnih urbanih situacij, ki imajo prav tako velik socialno-kulturni pomen ter pomembno sodelujejo pri človekovem družbenem razvoju in pogledu na svet. Tradicionalne tržnice torej niso le potencialni prostori za komodifikacijo, ampak lahko vključujejo različne elemente kulturne dediščine, ki bi lahko mestu dolgoročno pomagali izboljšati njegov strateški položaj v družbi vse bolj podobnih si mest. Heterogenost, ki jo ponujajo ti kulturni

viru, je velika priložnost za vsako mesto, ki želi svoje razvojne strategije zgraditi na različnosti od drugih globalnih in standardiziranih prostorov ter tako postati privlačnejše za obiskovalce in gospodarske akterje.

3 Uporabljen metodološki pristop za analizo podatkov

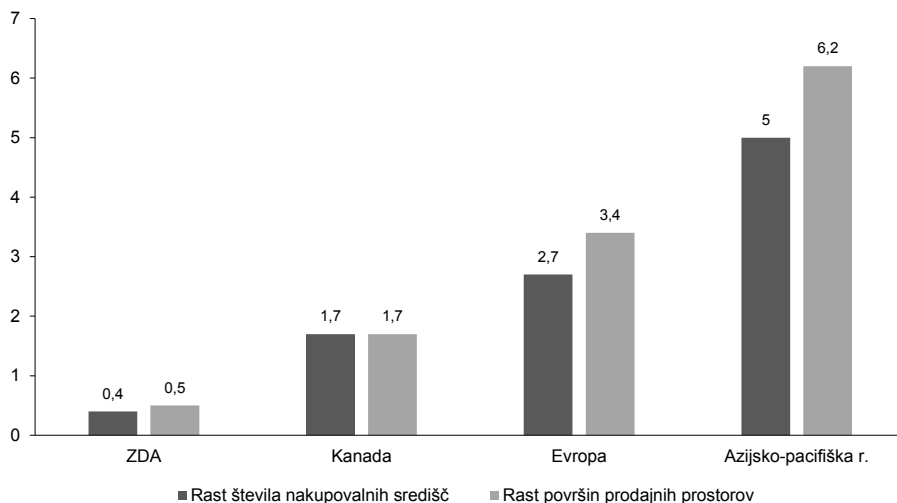
Pred začetkom analize je treba poudariti, da namen tega prispevka ni podajanje podrobnih primerjav specifičnih značilnosti vzhodnoazijskih in evropskih mest, temveč predstavitev splošnih učinkov globalnih urbanih kompetitivnih politik v izbranih mestih. Materiali, uporabljeni v tej študiji, so bili večinoma zbrani v ilustrativne namene, da bi predstavili pomen tem, povezanih z urbanih spremembami v izbranih mestih. V obsežnejši primerjalni študiji, v kateri bi bila posebna pozornost in nabor raziskovalnih virov namenjena analiziranju specifičnih družbeno-kulturnih značilnosti izbranih primerov, bi bilo mogoče zagotoviti podrobnejše in popolnejše podatke za proučevanje omenjenih problematik. S predstavitvijo delnih oziroma posameznih podatkov smo v tem prispevku želeli predvsem poudariti prostorske preobrazbe, ki vplivajo na zapostavljene družbene in kulturne prostorske elemente, povezane s snovno in nesnovno kulturno dediščino, ki se zrcali v tradicionalnih tržnicah.

V prispevku z namenom ilustrativnega prikaza učinkov urbanih kompetitivnih politik kombiniramo različne vrste kvantitativnih in kvalitativnih podatkov. Združevanje različnih metodoloških pristopov je podobno pristopu »mešane raziskovalne metodologije« (Tashakkori in Teddlie 2003) oziroma »utemeljitvenemu teoretičnemu pristopu (Grounded theory (op. p.))« (Holt-Jensen 1988, Glaser 1998) pri razvoju raziskovalnega procesa. Zasnova raziskovalnega pristopa s pomočjo utemeljitvene teorije predpostavlja uporabo večplastnih podatkov, ki vodijo od specifičnih podatkov na terenu do identifikacije splošnih trendov in ključnih teorij, ki lahko pojasnijo značilnosti, ki se odražajo v prostorskem razvoju izbranih mest. Natančneje, metodološki aparati, ki se uporabljajo v tem raziskovanju, segajo od (polstrukturiranih) terenskih intervjujev in strukturiranih vprašalnikov do terenskih opazovanj in sekundarne analize nekaterih statističnih podatkov. Značilnosti vsakega uporabljenega niza podatkov so podrobneje razložene v posebnih razdelkih izbranih ilustrativnih primerov.

3.1 Analiza vpliva urbanih kompetitivnih politik na tradicionalne prostore potrošnje

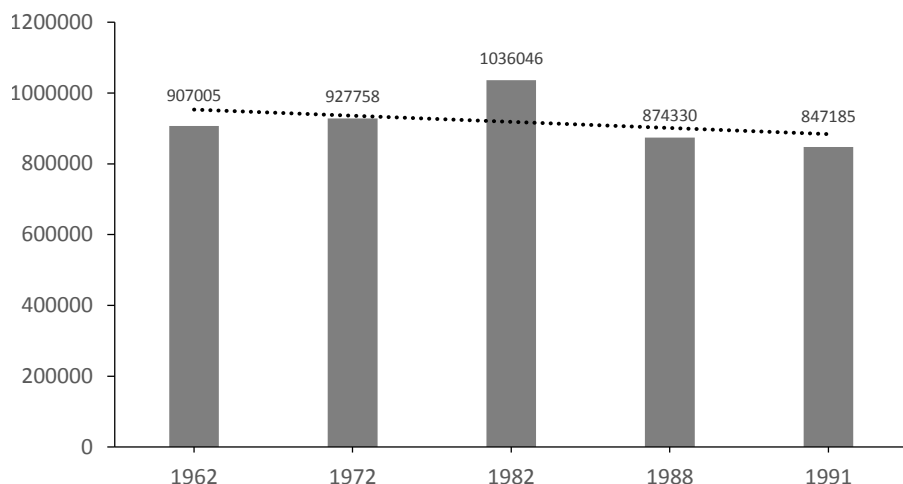
Na prvi pogled se zdi, da družbeno-prostorski konteksti Vzhodne Azije in Evrope nimajo veliko skupnega. Popolnoma drugačna perspektiva pa se razkrije,

če urbano prenavo začnemo dojemati kot instrument intenzivne preobrazbe v pogojih globalnega prestrukturiranja mest. V tem kontekstu se med vzhodnoazijskimi in evropskimi mesti pojavijo pomembne podobnosti. V zadnjih desetletjih je v vzhodnoazijskih in evropskih mestih prišlo do izjemne širitve korporativnih prostorov potrošnje oziroma trgovine na drobno, ki izvira iz velikih svetovnih podjetij in globalnih trgovskih verig. Do širitve maloprodaje ni prišlo na podlagi rasti ali ekspanzije tradicionalnih tržnic oziroma drugih tradicionalnih prostorov potrošnje (npr. tradicionalnih nakupovalnih ulic ali nakupovalnih sosesk), temveč na osnovi rasti korporativnih prostorov potrošnje, ki so kvalitativno drugačni od omenjenih. Rast maloprodaje so zaznavale spremembe potrošniških usmeritev oziroma vzorcev, ki so vplivale na rast vrste velikih večnamenskih potrošnih prostorov, najbolj zastopanih v nakupovalnih središčih, supermarketih, hipermarketih, multipleksih in podobno. Omenjeno obdobje rasti korporativnih potrošnih prostorov in zatona tradicionalnih prostorov potrošnje prikazujejo tudi podatki, povezani s spreminjanjem posameznih kategorij prostorov potrošnje v Vzhodni Aziji in Evropi, še posebej pa v Južni Koreji in na Japonskem (grafi 1, 2 in 3).

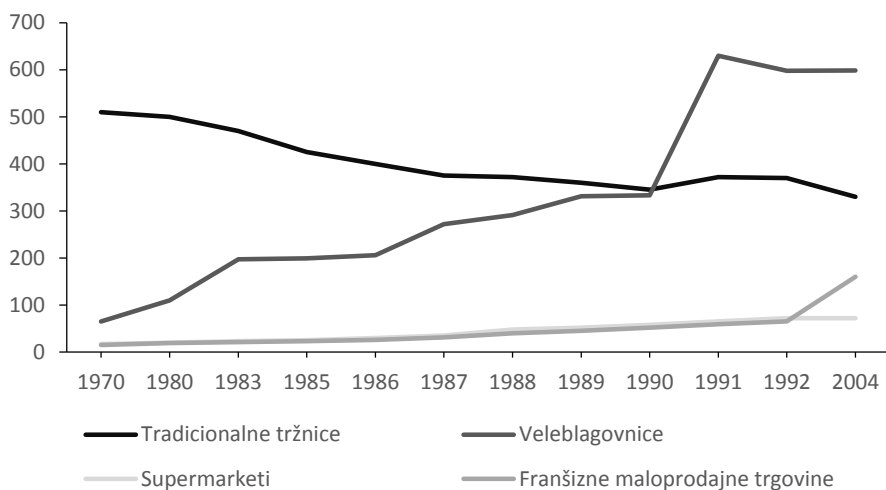

Graf 1: Rast števila nakupovalnih središč v ZDA, Kanadi, Evropi in azijsko-pacifiški regiji v odstotkih v obdobju 2012–2016 (modra barva) in rast površin prodajnih prostorov nakupovalnih središč glede na posamezne regije (rdeča barva)¹ (ICSC Country reports 2018).

1 Azijsko-pacifiška regija obsega Kitajsko, Japonsko, Južno Korejo, Tajvan, Malezijo, Avstralijo, Filippine in Singapur. Evropska regija vključuje države EU ter Švico, Srbijo, Rusijo, Turčijo ter Bosno in Hercegovino.

Graf 2: Trend zmanjševanja števila malih prodajalcev z 1–2 zaposlenima na Japon-skem po posameznih letih (Ministry of International Trade and Industry 1993).

Graf 3: Spremembe v številu različnih prostorov potrošnje v Južni Koreji (National Statistical Office 1970–1992, Nam 2011).

Podatki v treh grafih prikazujejo spremembe, do katerih je prišlo na področju trgovine in delovanja prostorov potrošnje v zadnjem obdobju. Vrstni red sicer razpršenih statističnih podatkov sledi vrstnemu redu, ki naj bi prikazoval prehod od rasti števila novih potrošnih prostorov (korporativnih nakupovalnih središč) k zmanjševanju števila zaposlenih oziroma delujočih pri malih

trgovcih, ki so značilni za tradicionalne prostore potrošnje in tradicionalne tržnice. Podatki se ne spuščajo v analizo podrobnih učinkov v posameznih regijah in skušajo prek prikaza splošnih trendov opozoriti na vplive globalizacijskih procesov, ki presegajo lokalne okvire in vnašajo ne le nove elemente v prej zamejeno okolje, temveč tudi spreminjajo delovanje prostorov potrošnje v najširšem pomenu – prek spreminjanja nakupovalnih navad. Kljub temu da so podatki zajeti iz različnih območij in regij, njihova kombinacija nazorno ponazarja postopne spremembe, do katerih je na globalni ravni prišlo zaradi vzpona urbanih kompetitivnih politik ter drugačne percepcije namembnosti lokacij in vrednosti prostorov oziroma snovne in nesnovne kulturne dediščine, zbrane na prostorih tradicionalnih tržnic.

Novi trgovski prostori so potrošnikom v primerjavi s tradicionalnimi tržnicami ponudili novo vrsto potrošniške izkušnje, ki temelji na čistih, varnih in standardiziranih nakupovalnih prostorih. Gre za prostore, kjer je postavljeno »gledališče, v katerem pomirjena publika uživa v veličini skrbno instrumentiranega korporativnega spektakla« (Crilley v Mitchell 2000, 137). V takih »poljavnih« prostorih tudi ni mesta za »družbeno nezaželene« (Soares 2002) obiskovalce – brezdomce, nezaposlene in druge, za katere se zdi, da ogrožajo »urejenost skrbno konstruirane iluzije suspenza, ki jo od publike zahtevajo vse gledališke predstave« (Mitchell 2000, 137). Nakupovalno središče je prostor, ki pri potrošniku ustvarja zgolj iluzijo nadzora nad okoljem. Obiskovalec si domišlja, da se je znašel v idealnem okolju, v resnici pa je le eden izmed množice obiskovalcev v visoko namensko izoblikovanem prostoru, ki ga nadzirajo lastniki in načrtovalci prostorov. Razliko med kraji in nakupovalnimi središči je lepo ponazoril Knox, ki je zapisal: »Čeprav so urbani prostori oblikovani in prodani v skrbno izmerjenih parcelah, se prodajajo v velikih paketih« (Knox v Mitchell 2000, 138).

V tradicionalnih prostorih potrošnje je potrošnik moral vložiti bistveno več navora v proces nakupovanja in ocenjevanja kakovosti blaga ter sodelovati oziroma stopiti v stik s prodajalcem. Vse to je zamenjal samopostrežni sistem, ki je kupcem omogočil bolj individualizirano nakupovalno izkušnjo (Crowley 2000). Nakupovanje je postalo intrinzična izkušnja, kjer se posameznik ne samo izraža, temveč tudi gradi svojo identiteto z nakupovanjem določenega blaga (Campbell 1995, Lash in Urry 1996, Slater 1997). V tem smislu kupec postane bolj samostojen pri zadovoljevanju svojih potreb ter ima možnost bolje izraziti želje in impulze, s tem ko se sam odloča, kdaj so potrebne dodatne informacije o izdelku. Ob tem je pomembno dodati, da je opisana avtonomija potrošnika le navidezna, saj »samozbira« potrošniških usmeritev odpira možnosti za večji vpliv procesa mediatizacije, trženja in komodifikacije, ki vse bolj prodira na zasebna področja družbenega življenja. Med tem postopkom vdiranja v

zasebnost posameznikov se meje med potrošnjo in zabavo vse bolj brišejo in postajajo nerazpoznavne. Mediji postajajo pomembni promotorji trendov v potrošnji in vplivajo na konstrukcijo potrošniških želja, nakupovalni prostori pa so v tem kontekstu varno, sterilno, standardizirano in dobro nadzorovano okolje, kjer se želje za kratek čas izpolnijo. Crewe (2003, 353) ob tem navaja, da je »komodifikacija neusmiljen proces, ki se mora končati s kulturnim zlitjem«, saj nakupovalna središča postanejo »bojna plovila kapitala, ki potrošnike vse bolj potiskajo v smer nezavednega delovanja« (Amin in Thrift 2002, 40).

Širitev obsežnih standardiziranih nakupovalnih površin, ki so vedno bolj povezane s spektaklom in zabavo, se dobro prekriva s poskusi prenove tradicionalnih prostorov potrošnje in kompetitivnimi urbanimi politikami. Rezultati procesov prenove, ki so povezani s procesi komodifikacije in večjim poudarkom na oblikovanju prodajno primerne potrošniške izkušnje oziroma t. i. »industrijah užitka in izkustev«, so imeli mešane učinke na delovanje tradicionalnih prostorov potrošnje. Učinke prenov, ki izhajajo iz kompetitivnih urbanih politik, na tradicionalne prostore potrošnje (TPP)² lahko kategoriziramo glede na različne razvojne ravni, ki lahko po eni strani prispevajo k rasti prostora potrošnje in njegovi družbeno-ekonomski funkciji, po drugi strani pa lahko zmanjšujejo njegov družbeni in gospodarski pomen. V spodnji tabeli (tabela 1) so po stopnjah od 1 do 4 podani možni učinki urbanih prenov na tradicionalne prostore potrošnje. V tej kategorizaciji 1 pomeni pozitivne učinke, 4 pa izrazito negativne učinke na delovanje tradicionalnih prostorov potrošnje.

Tabela 1: Učinki urbanih prenov na tradicionalne prostore potrošnje glede na posamezne stopnje učinkov (Prilagojeno po Ursic 2013).

Opisi možnih učinkov kompetitivne urbane prenove na TPP	
1	Rast tradicionalnega prostora potrošnje (TPP) – revitalizacija in rast trgovinskih transakcij malih trgovcev (npr. širitev prodajnih možnosti tradicionalnih kmetijskih tržnic v sektor ekološkega kmetijstva)
2	Rahlo zmanjšanje površin, števila trgovin in transakcij malih trgovcev ter preusmeritev TPP v različne sektorje trgovine (npr. zmanjšanje oziroma specializacija ponudbe od »čevljev« k »hrani« ali od ene starostne/družbene skupine k drugi itd.)
3	Popolna preusmeritev TPP na različne gospodarske sektorje (npr. večji poudarek na turizmu, poudarjeni prizoriščnosti, teatralnosti, spektaklu itd.)
4	Izključitev ali delna zaustavitev ter nadomestitev TPP z drugimi funkcijami ali gospodarskimi akterji (npr. uvedba verig supermarketov, tematskih parkov, CBD območij itd.)

Nekatere od teh učinkov je kljub razmeroma velikim družbeno-kulturnim razlikam med Vzhodno Azijo in Evropo mogoče prepoznati in primerjati na svetovni

2 V nadaljevanju prispevka bomo izraz »tradicionalni prostori potrošnje« zamenjali s kratico TPP.

ravni. V tabeli 2 so navedeni nekateri reprezentativni primeri prenove tradicionalnih tržnic iz različnih okolij. Vsem primerom je skupno, da gredo skozi proces intenzivne prenove, ki temelji na kompetitivnih urbanih politikah in močno vpliva na lokalni kontekst oziroma krajevne prostorske posebnosti tradicionalnih tržnic. Posamezni analizirani primeri TPP so na različnih stopnjah oziroma so kompetitivne urbane prenove imele različne učinke na njihov razvoj in delovanje.

Tabela 2: Spremembe značilnosti TPP v izbranih mestih Vzhodne Azije in Evrope (Kim et al. 2003; Ursic, Kriznik 2012; Kreja 2004; Piskiewicz 2000; SDSC 2014; House of Commons 2009).^{3,4}

TPP	Opis lokacije	Razv. stop.	Razvojna stopnja TPP – opis trenutnega trenda razvoja območja
<i>Območje TPP Dongdaemun (Koreja)</i>	Območje različnih tipologij nakupovalnih prostorov, kjer se mešajo odprti in zaprti TPP (nakupovalne ulice, zaprte oziroma pokrite tržnice in bazarji) ³	2–4	Območje, sestavljeno iz manjših TPP v različnih razvojnih fazah. Spremembe segajo od rahlega zmanjševanja in preusmeritve dejavnosti (2. faza) do zaustavitve (4. faza) in zamenjave manjših tržnic z drugimi ekonomskimi akterji.
<i>Območje TPP Namdaemun (Koreja)</i>	Območje zlasti dveh tipologij nakupovalnih prostorov, kjer se vzdolž nakupovalnih ulic mešajo odprti in zaprti TPP	2–3	Območje, ki vsebuje različne manjše tržnice, se ni močno zmanjšalo, ampak je doživelo delno preusmeritev dejavnosti (2. in 3. stopnja) v smislu specializacije trgovin in privabljanja specifičnih skupin potrošnikov (proces turistifikacije, muzealizacije, ponudbe tematskih prostorov zabave itd.)
<i>Območje TPP Nakano (Japonska)</i>	Območje različnih trgovskih tipologij, ki vključuje bazarje, pokrite tržnice in topična nakupovalna središča ⁴ v različnih lastniških razmerjih	2	Območje v bližini prometne postaje Nakano je v fazi nadaljnega razvoja (2. stopnja), kjer prihaja do povečanja ekonomskih učinkov zaradi specializacije ponudbe, hibridizacije različnih rab prostorov (turistifikacija, prodaja avtentičnih izdelkov, masovna prodaja) in dobre prometne umestitve (povezave) lokacije.

3 Bazarji so sestavljeni iz »številnih majhnih kioskov ali stojnic v lasti malih trgovcev, ki so organizirani po sistemu notranjih nakupovalnih ulic oziroma središč« (glej Kreja 2004, 9).

4 Topično nakupovalno središče pomeni hibridizacijo značilnosti nakupovalnega središča in bazarja, tako pri upravljanju kot postavitvi. Za razliko od nakupovalnega središča v zahodnem (korporativnem) slogu so najemniki topičnega nakupovalnega središča člani trgovske zveze, ki upravlja z njim (ibid.).

TPP	Opis lokacije	Razv. stop.	Razvojna stopnja TPP – opis trenutnega trenda razvoja območja
<i>Območje TPP Tsukiji – Ginza (Japonska) in Tsukiji – Toyosu</i>	Območje tradicionalne tržnice in malih bazarjev (v lasti in upravljano s strani formalnih avtoritet)	2–4	V primeru preselitve največje ribje tržnice Tsukiji se prepletajo različne stopnje učinkov kompetitivne urbane prenove. Na prvotni lokaciji v četrti Ginza prihaja do prehoda v stopnji 3 in 4, medtem ko se na območju lokacije Toyosu (preselitveno območje) pojavljata stopnji 2 in 3.
<i>Območje TPP Marszałowske in Pulawske ulice v Varšavi (Poljska)</i>	Območje sestavljajo obsežne in raznovrstne maloprodajne površine, vključno z bazarji, tradicionalnimi tržnicami in korporativnimi nakupovalnimi središči	3–4	V primeru varšavskih nakupovalnih ulic se je vloga tradicionalnih tržnic v zadnjem desetletju močno zmanjšala. Območje se intenzivno preoblikuje, saj se tradicionalne tržnice poskušajo prilagoditi in tekmovati z novimi maloprodajnimi objekti, vendar niso zelo uspešne (3. in 4. stopnja).
<i>Območje TPP Lewisham v jugovzhodnem Londonu (Velika Britanija)</i>	Območje vključuje tri tradicionalne tržnice, ki jih nadzoruje mestni svet (Lewisham, Catford, Depford), upravljajo pa ekipe tržnic	2–3	Na tržnice vpliva ponudba novih trgovskih objektov na tem območju. Poleg tega se tradicionalnim tržnicam delno ni uspelo prilagoditi novim potrebam in pričakovanjem potrošnikov. Tržnice se z različnimi programi trudijo najti nove razvojne poti in se preusmeriti (specializirati) na različne sektorje trgovine (2. in 3. stopnja).

Vseh šest opisanih TPP doživlja korenite spremembe v smislu upravljanja, ponudbe, videza in prostorske organizacije. Pri tem je treba poudariti, da so bili izbrani zlasti na podlagi prikaza nezadostnih učinkov, ki se vežejo na nezmožnost ali nezadostnost ohranjanja določenih družbeno-kulturnih kvalitet teh prostorov. Razvojne stopnje izbranih primerov tako segajo od 2. do 4. stopnje, medtem ko noben izmed njih ne doživlja popolnega razcveta v smislu ohranjanja svojih zgodovinsko-kulturnih funkcij in oblik delovanja. Določene oblike spreminjanja tradicionalnih prostorov potrošnje so s tega vidika razumljive, saj modernizacija prinaša nujne spremembe v delovanju prostorov potrošnje, ki se v večji meri prilagajajo novim oblikam potrošnje. S tega vidika ne preseneča uspešna revitalizacija posameznih tradicionalnih prostorov potrošnje v Južni Koreji, kot so Tongin, Mangwon in deloma Insadong. Kljub posameznim primerom uspešne revitalizacije je treba opozoriti na splošni

trend upadanja števila tradicionalnih tržnic v Seulu, ki se vežejo zlasti na neformalne manjše ulične tržnice bolj lokalnega značaja. Te so zaradi svojega lokalnega, na videz zgodovinsko-kulturnega vpliva podvržene bistveno večjim prostorskim spremembam ali celo postopnemu ukinjanju (primerna ponazoritev za to je ukinitev tržnice Dongdaemun Stadium in zadnji poskusi prenove ribje tržnice Noryangjin v Seulu).

Še pomembnejše kot fizične spremembe v tradicionalnih prostorih potrošnje se zdijo funkcionalne in družbene spremembe, ki na omenjenih območjih spreminjajo potrošniško izkušnjo. Čeprav tradicionalni prostori potrošnje ohranjajo elemente svoje fizične kulturno-zgodovinske dediščine, se spreminja način njihove uporabe, ki se veže na bistveno drugačne oblike potrošnje izkustev. S tega vidika so procesi intenzivne urbane prenove v primeru območja Dongdaemun v Južni Koreji (npr. projekt Dongdaemun Design Plaza (DDP), prestrukturiranje in obnova potoka Cheonggyecheon itd.) vplivali na območja v Seulu s spremembo funkcionalnosti, premestitvijo določenih skupin prebivalcev in malih (mikro) gospodarskih akterjev ter z novo infrastrukturo (sliki 1 in 2). Med procesom prenove območja Dongdaemun so nekaterim trgovcem, ki so delovali na območju prenove, zaradi spremembe funkcionalnosti območja ponudili premestitev in nadomestne prostore v drugem predelu mesta. Veliko nekdanjih trgovcev s tega območja se je zaradi procesov prenove preselilo v nadomestne prostore Seoul Folk Flea Market.

Območje Dongdaemun se med procesom prenove torej počasi preoblikuje, saj se število manjših lokalnih trgovin in tekstilnih proizvodnih obratov zmanjšuje, pojavljajo pa se nove funkcije, kot so turizem, kultura, izobraževanje, poslovne površine itd. (Kim et al. 2003; Ursic, Kriznik 2012). Podoben je primer drugega območja v Seulu – TTP Namdaemun –, ki je bilo v obdobju 1968–1970 povsem prenovljeno (slika 3). Čeprav je projekt modernizacije in revitalizacije s promocijo nove infrastrukture sprva uspešno povečal število obiskovalcev, je določil tudi njegove razvojne meje in omejil njegovo prostorsko rast. Posledica tega je bila razpustitev družbene strukture obstoječih trgovcev, preoblikovanje osnovnih tržnih funkcij in okrepitev turistifikacijskih procesov (Kim et al. 2003).

Slika 1: Območje TPP Dongdaemun (arhiv avtorja).

Slika 2: Območje urbane preнове v TPP Dongdaemun (arhiv avtorja).

Slika 3: Območje TPP Namdaemun (arhiv avtorja).

Na območju TPP Nakano na Japonskem je prišlo do preoblikovanja t. i. *sho-tengai* (tradicionalne nakupovalne ulice) v bolj hibridno obliko nakupovalnih površin, ki združuje različne možnosti upravljanja in ponudbe trgovin (slika 4). K razmeroma uspešnemu preoblikovanju prostorov so veliko pripomogli dolga zgodovina posameznih trendovskih trgovin na nakupovalnih alejah (npr. Nakano Broadway), delna specializacija in mešanje ponudbe ter dobra prometna omreženost. Zlasti slednja je v Tokiu ključnega pomena za uspešen razvoj tržnih dejavnosti. Povsem drugače je pri največji ribji tržnici na svetu Tsukiji v Tokiu, ki je do nedavnega veljala za družbeno, kulturno in zgodovinsko institucijo priprave, predelave in prodaje hrane (slika 5). S preselitvijo tržnice v nove prostore na otoku Toyusu v začetku leta 2019 je tržnica v četrti Ginza uradno prenehala obstajati v prvotni obliki. Pri tem je prišlo do pomembnega preoblikovanja ponudbe izdelkov, malih trgovin, družbenih omrežij trgovcev ter njihovih praks in ritualov, ki so bili povezani z dolgim delovanjem tržnice. Kljub ohranjanju manjšega zunanjega dela trgovin in restavracij se pojavljajo številna vprašanja glede zmanjševanja snovne in nesnovne kulturne dediščine, do katerega je prišlo s preselitvijo tržnice (Bestor 1999, 2004).

Bestor (1999, 203–209) pojasnjuje, da je tržnica s svojimi vlogami in storitvami »generator kulturnih pomenov«, kjer »trgovce – tako majhne kot velike – razumemo kot skrbnike japonske kulinarčne dediščine in pomemben vir kulturnega kapitala«. Trgovci na tržnici Tsukiji s svojim znanjem o morskih sadežih, ki se je kopičilo več generacij, so utelešena in do določene mere institucionalizirana oblika kulturnega kapitala. Kot opisuje Bestor, s svojo pripadnostjo edinstveni tržnici posedujejo »kulturni kapital, ki ima izjemno zgodovinsko vlogo. Hkrati se njihove kulturne pozicije vsakodnevno reproducirajo in krepijo z udeležbo pri razširjanju in ustvarjanju razlik med morskimi živali, od katerih so odvisne tako restavracije kot ljubiteljski poznavalci« (ibid.). Selitev tržnice kaže na mehanizme instrumentalizacije, ki zmanjšujejo vlogo pomembnih deležnikov, tj. trgovcev, ki sestavljajo njena družbena omrežja. Z instrumentalizacijo trgovcev prihaja do omejevanja njihovih razlagalnih shem oziroma do arbitrarne selekcije primernih oblik kulturnega kapitala, kar posledično vodi k razpadanju obstoječih tradicionalnih simbolnih hierarhij. Glede na to omejeno percepcijo oblik kulturnega kapitala starih in fizično razpadajočih tržnic nimamo za kraje velikega kulturnega pomena. Preoblikovanje edinstvenih, še nestandardiziranih in lokalno vpetih prostorov potrošnje po načelu zastarelih simbolnih hierarhij Berman (1988) opredeljuje kot obliko »urbicida«, kjer nezmožnost preoblikovanja obstoječih družbeno-ekonomskih odnosov blokira možnosti za razvoj socialno in kulturno bolj vključujočih mehanizmov urbanističnega načrtovanja.

Slika 4: Območje TPP Nakano (arhiv avtorja).

Slika 5: Območje TPP Tsukiji pred zaprtjem (leto 2014) (arhiv avtorja).

V ilustrativnem prikazu sprememb TPP v evropskih mestih primer varšavskih nakupovalnih ulic izstopa v kontekstu transformacije območja s širitvijo oziroma dodajanjem novih prostorov maloprodaje. Trinajst od devetnajstih obstoječih obsežnih projektov prenove ob ulicah Marszalkowska in Pulawska je bilo izvedenih po letu 1995 (slika 6). Novi, pretežno korporativno osnovani prostori potrošnje so močno vplivali na skupine malih prodajalcev na tržnicah in v topičnih nakupovalnih središčih. Mestne oblasti so na majhne neformalne tržnice, ki so nastale v tranzicijskem prehodu iz enega v drug politično-ekonomski sistem, gledale kot na nezaželen učinek preoblikovanja trga in jih niso vključevale v dolgoročne načrte razvoja trgovine (Kreja 2004). Ponudniki na tržnicah se soočajo z ovirami ne le zaradi povečevanja obsega upravnih omejitev, temveč tudi zaradi spremembe potrošniških navad in odliva kupcev, ki se raje odločajo za nakupovanje v bolj formalno urejenih in standardiziranih prostorih potrošnje (Piskiewicz 2000). Izjemno veliko prostorov potrošnje v Londonu in konkurenca med njimi močno vplivata na tradicionalne (lokalne) tržnice v Lewishamu (slika 7). Te se kljub rahlemu zmanjševanju števila obiskovalcev trudijo prilagoditi novim potrebam potrošnikov z vključevanjem novih oblik ponudbe in storitev (npr. kmečka tržnica, ponudba organskih živil itd.), s čimer želijo povečati zanimanje potrošnikov (SDSC, 2010; House of Commons 2009). Tržnice želijo ustvariti tudi distinkcije v odnosu do drugih prostorov potrošnje, zato v večji meri poudarjajo svojo identiteto z nameščanjem novih označitev, integriranjem nove infrastrukture ter izboljševanjem fizične in arhitekturne podobe trga.

Slika 6: Območje TPP Marszalkowska (Wikipedia).

Slika 7: Območje TPP Lewisham (www.lewishamlocal.com).

3.2 Razprava o učinkih urbanih kompetitivnih politik na tradicionalne prostore potrošnje

Primerjalna analiza strukturnih trendov v potrošnji po posameznih regijah je pokazala, da je porast korporativne trgovine na drobno v zadnjih dveh desetletjih močno prizadel tradicionalne (lokalne) prostore potrošnje. Spremembe v delovanju TPP so običajno spremljale intenzivne urbane preobrazbe; te

so temeljile na urbani prenovi ali postavljanju novih objektov, ki so vplivali na lokalno (mikro) gospodarsko okolje. Pri analizi sprememb tradicionalnih prostorov potrošnje na posameznih območjih pogosto opozarjamo na lokalne posebnosti, ki sicer izjemno vplivajo na njihovo delovanje, vendar ob tem pozabljamo na pomen globalnih dejavnikov, ki lahko v enaki meri sovplivajo na procese preobrazbe. Globalizacija s tega vidika predstavlja določeno obliko prisile, s katero se v specifičnih situacijah soočajo prebivalci in obiskovalci mesta. S pomočjo novih tehnologij se vpliv nekaterih dejavnikov skokovito povečuje, saj v mestnih dejavnostih prevzemajo vse pomembnejšo vlogo. Globalna omrežja se zaradi svoje fleksibilne narave lažje prilagajajo na specifične situacije, zato si podrejujejo tradicionalna, notranja omrežja lokacij ter obenem uvajajo določene oblike strukturalne prisile. Po Castellsovih (1997; 1999) besedah »prostor tokov vse bolj izpodriva prostor krajev«. Ker je kapital fleksibilen ter se ne meni za fizične meje in prostorske ovire, se njegova moč razrašča prek moči države in lokalnega okolja. Po avtorjevem mnenju so v nevarnosti vsi lokalno zaprti demokratično urejeni sistemi, saj sposobnost kapitala, da kroži globalno, bistveno bolj ustreza strategiji preživetja v pogojih prostorsko-časovne kompresije. Kapital za prenos informacij ne potrebuje odprtih, javno definiranih komunikacijskih kanalov, soglasja večjega števila ljudi ali striktno definiranih kulturnih kodov. Osnovno vodilo je prilagajanje in uspešno delovanje sistema, včasih tudi za ceno lomljenja lokalno definiranih kulturnih kodov, kar v specifičnem lokalnem okolju sproža tudi določene oblike bolj ali manj uspešnega odpora do globalizacijskih procesov.

Sodobni procesi »prenavljanja« tradicionalnih prostorov potrošnje sovpadajo s trenji, ki se pojavljajo na relaciji med globalnim in lokalnim, pri čemer je izjemnega pomena vzpostavljanje večdimenzionalne primerjalne sheme, ki lahko prikaže ekstenzivnost globalizacijskih vplivov. Relevantnost primerjav med različnimi vzhodnoazijskimi primeri in ilustrativno umeščanje posameznih evropskih primerov s tega vidika dajeta analizi spreminjanja prostorov potrošnje potrebno legitimizacijsko oporo, ki kaže, da procesi globalizacije, sicer z različnimi družbeno-kulturnimi poudarki, vodijo k podobnim učinkom na lokalni ravni. Ti se ne zrcalijo le v spremembah fizičnega okolja, ki se razlikuje od primera do primera, temveč v še pomembnejši funkcionalni spremembi načinov delovanja tradicionalnih prostorov potrošnje, ki se na globalni ravni vse bolj usmerjajo v turistifikacijo in občasno »flanersko« nakupovanje, medtem ko se potrošnja v smislu konzumerizma seli na druge prodajne platforme (nove oblike nakupovalnih prostorov, središč, nakupovanje prek spleta itd.). Primerjalna analiza ilustrativnih vzhodnoazijskih in evropskih primerov preobrazbe tradicionalnih prostorov potrošnje s tem namenom s

pomočjo induktivnega povezovanja različnih poudarkov prenove usmerja k identifikaciji nekaterih elementov globalnih procesov preobrazbe mest.

Tako v Koreji, na Japonskem in v Evropi poteka intenzivno prestrukturiranje TPP, vendar z nekoliko drugačnimi poudarki. V Koreji in na Japonskem procese urbane prenove in posledično spremembe TPP močno spodbujajo želje vlagateljev (developerjev) in lastnikov prostorov po večji maksimizaciji dobička na omenjenih lokacijah. Posledično se manj pozornosti posveča ohranjanju specifičnih elementov materialne (fizičnih artefaktov) in nematerialne dediščine oziroma nesnovnih kulturnih vrednosti (socialnih omrežij, ritualov, navad) na lokacijah in vlogi, ki jo tradicionalne tržnice igrajo v lokalnem okolju. Podobne učinke lahko opazimo tudi pri ilustrativnih primerih TPP iz Vzhodne Evrope (Varšava), ki so se v zadnjih desetletjih zaradi gospodarske in politične tranzicije intenzivno spreminjali in se zdaj počasi približujejo razvojnim modelom, ki temeljijo na večjem vključevanju javnosti in lokalnih skupnosti v razvoj tržnic. Lokalne tržnice v Lewishamu so primer iz zahodnega okolja, ki v zadnjem desetletju ni doživelo tako intenzivne preobrazbe kot ostali TPP, vendar sta na njihov razvoj prav tako vplivali rast množične potrošnje in sprememba potrošniških navad. V primerjavi z drugimi TPP, ki večinoma temeljijo na poskusih povečevanja ekonomske upravičenosti tradicionalnih tržnic, skuša strategija za razvoj TPP v Lewishamu gospodarsko delovanje tržnic povezati z vključevanjem javnosti oziroma različnih deležnikov in lokalnih skupnosti ter z izboljševanjem vizualne in družbene identitete tržnic.

Kljub razlikam, ki se pojavljajo pri preučevanju TPP v Koreji, na Japonskem in v Evropi, imajo ilustrativni primeri skupne imenovalce, ki jih je mogoče zaznati in prikazati kot učinek urbanih kompetitivnih politik v omenjenih mestih:

- 1) Kvantitativno zmanjšanje števila tradicionalnih tržnic, njihovih površin in trgovinskih transakcij – tržni delež tradicionalnih tržnic se počasi zmanjšuje v korist drugih (korporativnih) prostorov potrošnje (nakupovalna središča, tematski parki, supermarketi, diskonti in drugi potrošniški koncepti), in sicer zaradi razlogov, kot so: a) povečevanje pomena avtomobilske mobilnosti (povečanje števila avtomobilskih potrošnikov), b) množična proizvodnja prej unikatnih obrtniških izdelkov (pomembnost razlik v cenah na debelo in drobno), c) spremembe v dojetanju, samoidentifikaciji življenjskega sloga potrošnika (pomen higienizacije prostorov potrošnje, notranjega dizajna prostorov itd.), d) strategije urbanističnega načrtovanja temeljijo na kapitalizaciji lokacije, tj. izkoriščanju lokacijskih prednosti tradicionalnih tržnic, e) prehod na digitalno nakupovanje, kjer korporativne verige potrošnih prostorov bolje kombinirajo fizične in virtualne prodajne sisteme na drobno.

- 2) »Tradicionalne tržnice« se spreminjajo v »potrošniške tržnice« in z namenom približevanja sodobnemu potrošniku iz prostorov izločajo »nepriimerne« elemente kaosa, vizualne konfrontacije, heterogenosti, etnične in subkulturne avtentičnosti ter s tem zmanjšujejo pomen socialnih omrežij in unikatne družbeno-kulturne vrednosti TPP.
- 3) »Zmanjševanje krajevnosti« in »deteritorializacija« TPP – Tomlinson (1995) trdi, da globalizacija na prostore vpliva tako, da zmanjšuje povezanost med kulturo in krajevnostjo. Deteritorializacija vodi v razvoj »neprostorov« (Augè 1995), tj. prostorov brez relacijskih ali zgodovinskih identitetnih nastavkov. V tej perspektivi TPP izgubljajo elemente avtentičnosti, ki jih nadomešča standardizacija, homogenizacija oziroma zmanjševanje kulturne raznolikosti.
- 4) Spremembe v prevladujoči ekonomski usmerjenosti TPP – tradicionalne tržnice uvajajo spremembe v strukturi funkcij, storitev in ponudbe (npr. prehod iz raznolikosti ponudbe v monofunkcionalnost, specializacijo ter osredotočanje na določene produkte in storitve) ali specializacijo celotnih tržnic za določene starostne, dohodkovne, življenjsko-stilske in etnične skupine obiskovalcev, potrošnikov itd. Spremembe v gospodarski usmerjenosti tržnic pogosto spremljajo procesi turistifikacije, kjer imajo večji pomen turizem, slikovitost, olepševanje prostorov, dogodkovnost, spektakularizacija itd.

Pri analizi spreminjanja tradicionalnih tržnic je treba omeniti, da spremembe ne potekajo premočrtno, v smislu popolnega spreminjanja sistema potrošnje in nakupovanja. Gre za postopne spremembe, ki v daljšem časovnem obdobju pri posameznih skupinah potrošnikov spreminjajo načine uporabe prostorov potrošnje. Določen delež potrošnikov in tradicionalnih tržnic s tega vidika ostaja v mestnih središčih, spreminja pa se okolje oziroma kontekst njihovega delovanja, ki jih sili v spreminjanje načinov delovanja in prilagajanja novim tipom potrošnje in potrošnika. Med tem procesom prilagajanja se torej določen delež tradicionalnih tržnic prilagodi novim okoliščinam in deluje uspešno, medtem ko druge, manj fleksibilne oblike tradicionalnih tržnic z drugačnim programom, strukturo zaposlenih in storitvami spremembe bistveno bolj občutijo in so prisiljene v preoblikovanje ali opuščanje dejavnosti. Na te distinkcije v delovanju tradicionalnih tržnic opozarjajo uspešni primeri revitalizacije tradicionalnih tržnic v vzhodnoazijskih in evropskih mestih. Ne glede na razlike v uspešnosti delovanja posameznih tradicionalnih tržnic je treba poudariti, da splošni trendi opozarjajo na spreminjanje načinov potrošnje, ki so postopoma ne le zmanjšali število tradicionalnih tržnic, temveč

so jih tudi pomembno preoblikovali z vidika načinov delovanja in doživljanja potrošniške izkušnje. Zlasti manjše (pogosto ulične) in neformalno urejene (spontane) tržnice na lokalnih zamejenih območjih z manjšo kritično maso obiskovalcev in slabšimi možnostmi dostopanja potrošnikov so bile bistveno bolj prizadete in podvržene različnim vplivom, ki segajo od sprememb lastništva prostorov prek nepremičninskih špekulacij do sprememb potrošniških navad, ki uvajajo nove, večje, standardizirane trgovske prostore in podpirajo naraščanje prodaje prek spleta. Tržnice z določenimi kulturno-zgodovinskimi značilnostmi, ki vsebujejo elemente zanimanja, prizoriščnosti in unikatnosti ter so bile locirane na območjih z večjo potencialno kritično maso potrošnikov in dobrim infrastrukturnim omrežjem, so doživele revitalizacijo, vendar z določenimi učinki, ki so vodili v procese turistifikacije in spektaklizacije oziroma oblikovanja določenih vrst tematskih parkov, vezanih na potrošnjo.

Problematičnost prenove TPP v prikazanih primerih se pravzaprav skriva v opredelitvi oziroma, bolje rečeno, neopredelitvi kompleksnejših oblik heterogenosti in kulturnega kapitala, ki je prepogosto prezrt. Proces globalizacije, naraščajoča tekmovalnost med mesti in zahteve po učinkoviti ekonomski regeneraciji namreč zahtevajo hitro prenovo, podprto s kratkoročnimi in jasno razvidnimi učinki v prostoru. Interesne skupine in vlagatelji se pogosto ne zavedajo dolgoročnih posledic kratkoročne, v glavnem ekonomsko naravnane strategije, ki vse premalo upošteva različne družbene vidike prenove TPP. Zaščita in varovanje se osredotočata predvsem na značilnosti izstopajoče zgodovinske dediščine in posledično zgolj na fizično zaščito objektiviziranega kulturnega kapitala, zanemarita pa nematerializirani kulturni kapital. Posledica sta lahko slabitev kulturne heterogenosti, ki se akumulira v določenem časovnem obdobju, in izguba potencialov, razvitih na tem območju. Prihaja do procesov »spektalizacije« (Debord 1999) ali »disneyfikacije« (Zukin 1991), ko se poudarja estetske in fizične vrednosti prostora, umanjajo pa širše družbene povezave in lokalna umestitev. Izkušnje iz več svetovnih mest (glej npr. Jacobs 1994, Zukin 1991, 1995, Featherstone 1991) kažejo, da poskusi ponovnega oziroma naknadnega vzpostavljanja družbene in kulturne raznolikosti na območju, kjer je potekala popolna transformacija oziroma radikalna fizična prenova, niso bili popolnoma uspešni. Ko skušamo na prenovljenih območjih ponovno preplesti različne družbeno-kulturne elemente (muzeji, galerije, pisarne, stanovanja, restavracije, ulično dogajanje), nova urbana struktura po navadi ne podpira tesnega sobivanja oziroma mešanja različnih družbenih skupin, luksuznih in poceni nakupovalnih prostorov, trgovin ali prepletanja visoko pridobitnih (korporacijskih) in nepridobitnih gospodarskih dejavnosti. Kolateralna škoda projektov prenove so tako pogosto prostorsko

ločevanje (segregacija), prilagojene oblike zoina, gentrifikačijski procesi in splošen upad družbeno-kulturne heterogenosti.

4 Zaključki

Po mnenju različnih avtorjev (Harvey 1989, Urry 1996, Sennet 1996) povečana mobilnost in dostop do globalnih omrežij ljudi, virov in informacij ne moreta popolnoma nadomestiti potrebe ali želje po avtentičnih fizičnih izkušnjah, ki jih lahko doživimo v različnih prostorih in krajih. V tem smislu novi, standardizirani, čisti, poljavni (nadzorovani), sterilni prostori potrošnje ne morejo reproducirati enake vrste izkušenj, kot jo ponujajo tradicionalne tržnice s svojo edinstveno heterogeno strukturo. Internacionalizacija gospodarstva in širitev maloprodajne ponudbe sta nedvomno pripomogli k večji konkurenčnosti korejskih, japonskih in evropskih mest na svetovni ravni, vendar sta vplivali tudi na občutljivo delovanje lokalnih okolij. Škodljivi vidiki neustrezne prenove TPP se odražajo v majhnem zanimanju in slabi pravni zaščiti majhnih lokalnih podjetij, ki ne morejo konkurirati velikim multinacionalnim podjetjem, si ne morejo privoščiti podobnih infrastrukturnih vlaganj in reklame ter se ne morejo ustrezno hitro prilagajati novim izzivom in okoliščinam. Z zmanjševanjem pomena malih lokalnih podjetij v TPP korejska, japonska in evropska mesta izgubljajo del raznolike in uravnotežene urbane koncentracije funkcij, kar je pomembna značilnost, ki dolgoročno pomaga zagotavljati primerno kakovost vsakdanjega življenja in razvoja lokalnih skupnosti.

V prispevku smo analizirali vlogo tradicionalnih tržnic v kontekstu kompetitivnih urbanih politik v korejskih, japonskih in evropskih mestih, ki poskušajo svojo konkurenčnost izboljšati z odpiranjem v svet. Pri tem ugotavljamo, da je v procesih vzpostavljanja konkurenčnih pogojev kljub številnim zgodovinskim, kulturnim in institucionalnim razlikam med korejskimi, japonskimi in evropskimi mesti potekala podobna instrumentalizacija urbane prenove TPP. Ta oblika instrumentalizacije urbane prenove lahko kljub posameznim razlikam na lokacijah, ki smo jih primerjali v tem prispevku, sčasoma pripelje do podobnih negativnih posledic v kvaliteti življenja, ki se odražajo v nezaželenih družbenih, gospodarskih in političnih spremembah.

Procesi globalne urbane kompetitivnosti mest na lokalni ravni povzročajo vse večje koncentracije socialno izključenih skupin ljudi, ki so bili med urbano prenovo TPP pogosto prezrti. Hkrati so socialno-ekonomski odnosi na ravni lokalnih skupnosti, ki so povezane s TPP, tako kompleksni, da se javne urbane politike brez dolgotrajnih in podrobnih kontekstualnih analiz ne morejo

brez škode vpletati v delovanje teh tesno prepletenih družbenih omrežij. Odziv na te okoliščine mora vključevati »nove kombinacije politik, ki temeljijo na ljudeh in krajevnosti« (Madanipour et al. 1998). Intervencij v TPP tako ni mogoče razumeti le v smislu pristopa od zgoraj navzdol, ampak jih je treba povezati z vključujočimi, participativnimi strategijami urbanističnega načrtovanja. Tako prostorsko načrtovanje razumemo kot »produkt dialektične interakcije med družbo in prostorom« (Soja 1995). Kljub redkim izjemam je vidik zagotavljanja višje stopnje participacije različnih deležnikov v omenjenih ilustrativnih primerih nedvomno šibka točka sedanjega sistema prostorskega načrtovanja. Upoštevanje razmerja moči pri posegih v prostor imajo zaposleni, lokalne skupnosti in drugi uporabniki tradicionalnih tržnic predvsem simbolno moč, vzvodi moči pa ostajajo trdno v rokah vlagateljev, politike in formalnih institucij. Oblike strategij sodelovanja različnih deležnikov so se v zadnjih letih le malo spremenile in se večinoma osredotočajo na konvencionalne metode, kot je predstavljanje informacij javnosti brez neposrednega vključevanja različnih deležnikov (pristop od spodaj navzgor) v procese prostorskega načrtovanja.

Procesi urbane prenovе TPP kot posledice kompetitivnih urbanih politik tako uničujejo del nesnovnih družbeno-kulturnih vrednosti, ki so se nabirale desetletja in se odražajo v socialnih omrežjih začasnih uporabnikov, kulturnih in socialnih storitvah ter v dogodkih, povezanih z izbranimi primeri. Njihova izključenost lahko dolgoročno močno vpliva na kakovost življenja ter na družbene, kulturne in ekonomske prakse lokalnih skupnosti. V tem smislu morajo sistemi prostorskega načrtovanja v Koreji, na Japonskem in v Evropi ponovno opredeliti merila in metode, ki se uporabljajo za opredelitev prostorov visoke družbene, kulturne in ekonomske kakovosti (Bianchini, Parkinsson 1993). Odnos do različnih materialnih in nematerialnih vrednosti, ki so prisotne na tradicionalnih tržnicah, je v Koreji, na Japonskem in v Evropi še vedno ambivalenten. To pomeni, da bo treba v prihodnosti razviti nove mehanizme, ki bodo poskušali izmeriti in povezati »nedenarne in nematerialne vrednosti krajev« (Olsson 1999) ter jih povezati v holistično strategijo urbane regeneracije tradicionalnih prostorov potrošnje.

Zahvala

Avtor bi se rad zahvalil The Japan Foundation (JF), The Japan Society for the Promotion of Science (JSPS) in The Korea Foundation (KF) za podporo pri raziskovanju.

Bibliografija

- Amin, A. in Thrift, N. 2002. *Cities: reimagining the urban*. Cambridge: Polity Press.
- Augè, M. 1995. *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. London, New York: Verso.
- Bell, D. 1974. *The Coming of Post-Industrial Society*. New York: Harper Colophon Books.
- Bestor, T. C. 1999. »Wholesale Sushi - Culture and Commodity in Tokyo's Tsukiji Market.« V *The Global City*, urednik M. Low. New Brunswick, New Jersey, London: Rutgers University Press.
- . 2004. *Tsukiji: the fish market at the center of the world*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Berman, M. 1988. *All That Is Solid Melts Into Air*. New York: Penguin Books.
- Bianchini, F. in Parkinson, M. 1993. *Cultural Policy and Urban Regeneration*. Manchester, New York: Manchester University Press.
- Castells, M. 1989. *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban Regional Process*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- . 1997. »The Reconstruction of Social Meaning in the Space of Flows.« V *City Reader*, uredila R. LeGates in F. Stout. London: New York, Routledge.
- . 1999. *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell.
- Campbell, C. 1995. »The sociology of consumption.« V *Acknowledging Consumption: A review of New Studies*, uredil D. Miller. London: Routledge.
- Crewe, L. 2003. »Geographies of retailing and consumption: markets in motion.« *Progress in Human Geography*, 27 (3): 352–362.
- Crowley, D. 2003. *Warsaw*. London: Reaktion Books Ltd.
- Cushman in Wakefiend. 2010. »Shopping Centre Development Report Europe.« Cushman and Wakefiend. Dostop 16. 10. 2013. <http://www.cushmanwakefield.com/>.
- Debord, G. 1999. *Družba spektakla. Komentarji k družbi spektakla. Panegirik*. Ljubljana: Koda, Šou.
- Dupagne, A. in Dumont, E. 2006. *Pro Active Management of the Impact of Cultural Tourism upon Urban Resources Economies*. Liege: LEMA, University of Liege.
- Featherstone, M. 1991. *Consumer Culture*. London: Sage.
- Friedmann, J. 1995. »Where we stand: a decade of world city research.« V *World Cities in a World System*, uredila P. Knox in P. Taylor. New York, Cambridge: University Press.
- Glaser, B. 1998. *Doing Grounded Theory: Issues and Discussion*. Mill Valley, CA: Sociology Press.

- Granovetter, M. 1985. »Economic Action and Social Structure: The problem of Embeddedness.« *American Journal of Sociology* 91 (3): 481–510.
- Hamnett, C. 1984. »Gentrification and Residential Location Theory: A Review and Assessment.« V *Geography and the Urban Environment*, uredila D. Herbert in R. Johnson. Chichester: Wiley.
- Harvey, D. 1989. *The Condition of Postmodernity - An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford: Blackwell.
- Holt-Jensen, A. 1988. *Geography: History and Concepts*. 2nd ed. London: Paul Chapman.
- House of Commons - Communities and Local Government Select Committee. 2009. *Market Failure - Can The Traditional Markets Survive*. London: House of Commons.
- ICSC Country reports. 2018. *The Future of Shopping Centers. A.T. Kearney analysis 2012–2018*. A.T. Kearney.
- Jacobs, J. 1994. *The Death and Life of Great American Cities*. St. Ives: Penguin Books Ltd.
- Kim, J. I., Lee, C. M. in Ahn, K. H. 2003. »Dongdaemun, a traditional market place wearing a modern suit: the importance of the social fabric in physical redevelopments.« *Habitat International* 28 (2004): 143–161.
- Knorr-Cetina, K. 2006. »The Market.« *Theory, Culture & Society*, 23: 551–558.
- Kreja, K. 2004. *Changes in Spatial Patterns of Urban Consumption in Post-Socialist Cities: New Large-Scale Retail Development in Warsaw*. Prispevek s konference Winds of Societal Change: Remaking Post-Communist Cities, University of Illinois, 18.–19. junij 2004.
- Lash, S. and Urry, J. 1996. *Economies of signs and space*. London: Sage.
- Madanipour, A. 2003. »Social exclusion and space.« V *Social exclusion in European cities: Processes, experiences and responses*, uredili A. Madanipour, G. Cars in A. Judith. London/New York: Routledge & Regional Studies Association.
- Ministry of International Trade and Industry. 1993. *Census of Commerce*. Tokio: MITI.
- Mitchell, D. 2000. *Cultural Geography – A Critical Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Nam, Y. J. 2011. *Revitalizing and Reinventing of the Diminishing Public Sphere: The Namdaemun Market District in Seoul, Korea*. Department of Architecture: Hanyang University.
- National Statistical Office. 1970–1992. *Report on statistical research of retail and wholesale*. Seoul: National Statistical Office.
- Olsson, K. 1999. »Cultural Built Heritage as a Strategy.« V *City and Culture – Cultural Processes and Urban Sustainability*, uredila L. Nystrom in C. Fudge. Kalmar: The Swedish Urban Environment Council, Lenanders Tryckeri.

- Park, C. 2002. *A Model on the Online Buying Intention with Consumer Characteristics and Product Type*. Jochiwon, Chungnam: Department of Management Information Systems/ Korea University.
- Perrons, D. 2004. *Globalization & Social Change: People and Places in Divided World*. London: Routledge.
- Piskiewicz, L. 2000. *Wielkopowierzchniowe placówki handlowe w opinii konsumentów*. Varšava: Institute of Domestic Market and Consumption.
- Sennett, R. 1996. *Flesh and Stone - The Body and the City in Western Civilization*. New York: W.W. Norton & Company.
- Slater, D. 1997. *Consumer culture and modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Smith, N. 1996. *The new urban frontier: gentrification and the revanchist city*. London, New York: Routledge.
- Soares, J. 1996. *Shopping Malls – Mall of America – The Social Life of Cities*. New Haven: Department of Sociology, Yale University.
- Soja, E. 1995. »Postmodern Urbanization: The Six Restructurings of Los Angeles.« V *Postmodern Cities*, uredila S. Watson in K. Gibson. Oxford: Blackwell.
- SDSC – Sustainable Development Select Committee. 2010. *Street trading review*. Lewisham: Lewisham Communication Unit.
- Tashakkori, A. in Teddlie, C. 2003. *Handbook of Mixed Methods in Social and Behavioural Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Tomlinson, J. 1995. »Homogenization and Globalization.« *History of European Ideas* 20 (4–6): 891–897.
- Urry, J. 1995. *Consuming Places*. London, New York: Routledge.
- Ursic, M. in Kriznik, B. 2012. »Comparing urban renewal in Barcelona and Seoul—urban management in conditions of competition among global cities.« *Asia Europe Journal* 10 (21–39).
- Ursic, M. 2013. *A comparative study of influences of urban regeneration in Korea and Europe*. Zaključno poročilo za The Korea Foundation, University of Seoul, Seoul.
- Zukin, S. 1991. *Landscapes of Power: From Detroit to Disney World*. Berkley, Los Angeles: University of California Press.
- . 1995. *The Cultures of Cities*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- . 1998. Urban lifestyles: diversity and standardisation in spaces of consumption, *Urban Studies* 35 (5/6): 825–839.
- . 2009. *Naked City – The Death and Life of Authentic Urban Places*. New York: Oxford University Press.

JEZIKI IN PISAVE

Kristina HMELJAK SANGAWA

Makrostruktura predmodernih japonskih slovarjev: kitajski vzori in japonske inovacije

Izveček

Japonsko slovaropisje tako kot japonska pisava izhaja iz kitajske tradicije, a je skozi stoletja razvilo izvirne sisteme organizacije informacij. Prvi slovarji so na Japonskem nastali po kitajskem vzoru, njihova makrostruktura je bila organizirana glede na grafično obliko pismenk, razporejenih po pomenskih ključih, mikrostruktura gesel pa je bila po kitajskem vzoru enojezična. Ob teh so kmalu nastali tudi dvojezični kitajsko-japonski slovarji s semantično pogojeno strukturo. Z razvojem fonetičnih zlogovnic hiragane in katakane se je nato pojavil še tip slovarja, ki japonske besede razvršča fonetično. V prispevku opisujemo ozadje in razvoj različnih sistemov organizacije informacij.

Ključne besede: japonsko slovaropisje, slovarska makrostruktura, sistem pisave, semaziološka razporeditev, onomaziološka razporeditev

Abstract – Macrostructure of Pre-modern Japanese Dictionaries: Chinese Models and Japanese Innovations

Japanese lexicography, being based on a writing system that was derived in Japan from the Chinese writing system, is rooted in the Chinese lexicographical tradition,

but developed its own systems to organise lexicographical information. The first dictionaries created in Japan listed Chinese characters according to their form and radicals, recording only Chinese language information, while later dictionaries included also Japanese glosses. The development of the two syllabaries, hiragana and katakana, facilitated the creation of dictionaries with phonetically ordered lists of words. This paper presents the development of different lexicographical systems and their backgrounds.

Keywords: Japanese lexicography, dictionary macrostructure, writing system, semasiological macrostructure, onomasiological macrostructure

1 Uvod

Slovarji so kulturni proizvodi, v katerih se zrcalijo dosežki in vrednote kulturnih in družbenih okolij, v katerih so nastali. Iz slovarjev preteklih dob lahko dobimo vpogled ne samo v besedišče določene dobe, ampak tudi v družbeno dimenzijo jezikovne rabe v tej dobi. Kot orodja, ki služijo jezikovnim uporabnikom v različnih sporočanjaških položajih, slovarji razkrivajo jezikovno razslojenost, širšo umestitev jezika in jezikovne skupnosti v razmerju do drugih jezikov ter širše z jezikom povezane vrednote. To velja tudi za japonske slovarje: v razvoju japonskega slovaropisja od priročnikov za zapis in branje pismenk v obdobju Nara, ko se je raba pisave na Japonskem šele začela širiti v zelo ozkem krogu menihov in plemstva, prek bolj priročnih slovarjev s fonetično razporeditvijo domačih besed v obdobju Muromachi,¹ do razcveta dvojezičnega slovaropisja kot podpore velikopoteznemu načrtu prevzetja tehnoloških dosežkov Zahoda v obdobju Meiji ter do današnje razvejane in prilagodljive ponudbe leksikalnih informacij skozi vse kanale, ki jih omogočajo informacijsko-komunikacijske tehnologije, lahko razberemo spremembe komunikacijskih vzorcev, družbene vrednosti različnih jezikovnih variant in razporeditve znanja v družbi.

V razdelkih, ki sledijo, je najprej predstavljen sistem pisave, ki se je na osnovi kitajske pisave razvil na Japonskem in ki je sooblikoval razvoj japonskega slovaropisja. Nato so predstavljeni tipi slovarjev, ki so se po prevzetju pisave razvili na Japonskem, s posebnim poudarkom na slovaropisnih strukturah in postopkih, ki so jih na Japonskem prevzeli iz kitajske tradicije, in na izvirnem prispevku japonskih slovaropiscev k razvoju slovaropisja za govorce japonščine.

1 V članku uporabljam standardni sistem latinizacije hepburn za zapis japonskih besed. Podrobnejši opis sistema in njegove rabe v slovenskih besedilih opisujeta Mlakar in Ilc (2009).

2 Japonski sistem pisave

Celotni razvoj japonskega slovaropisja močno pogojujeta japonski sistem pisave in njegov razvoj (Seeley 1991/2000, Hirakawa idr. 2006). Pisavo – tako sam pojem pisave kot tudi konkreten sistem kitajskih pismenk – so na Japonskem spoznali prek korejskih posrednikov, in sicer najverjetneje v 5. stoletju. Podobno kot se je v srednjeveški Evropi pri pisanju dolgo uporabljala samo latinščina, in sicer tako v deželah, kjer so se iz latinščine že razvili različni romanski jeziki, kot tudi v germanskih, slovanskih in ostalih deželah, kjer latinščina sploh nikoli ni bila primarni govorjeni jezik, se je tudi na Japonskem pri pisanju sprva uporabljala le klasična kitajščina in ne japonščina.²

Ovire pri prehodu k uporabi kitajskih pismenk za zapisovanje do takrat še ne zapisane japonščine so bile dveh vrst: po eni strani objektivna tehnična težavnost prilagoditve sistema pisave, ki je nastal za zapis tipološko popolnoma drugačnega jezika in je bil temu jeziku tudi optimalno prilagojen, po drugi strani pa družbeno-kulturno pogojeni zadržki do uporabe domačega jezika namesto bolj prestižne kitajščine v položajih velikega simbolnega pomena, ko se je pisava sploh uporabljala, to je v administrativne, religiozne ali znanstveno filološke namene.

Objektivna tehnična težava pri uporabi kitajskih pismenk za zapis japonščine izhaja iz dejstva, da so kitajske pismenke nastale za zapis izolacijskega tonemskega jezika s pretežno enozložnim monomorfemskim besediščem, medtem ko je japonščina aglutinacijski jezik s pretežno večzložnim in polimorfemskim besediščem, ki vključuje tudi pregibne besedne vrste. Ko bi kitajski sistem pisave, ki so ga prevzeli na Japonskem, zapisoval glasovne enote jezika (po načelu, ki ga Haas (1983) s Hjelmsovim izrazom imenuje *kenemsko načelo*),³ bi ga verjetno veliko lažje prilagodili za zapisovanje japonščine, saj ima kitajščina bolj kompleksen in razvejan glasovni sistem s 400 različnimi zlogi (oziroma 1300 različnimi zlogi, če upoštevamo tudi tone), medtem ko ima japonski glasovni sistem štirikrat manjši nabor zlogov, za kar bi potrebovali

2 Podrobneje o vzporednicah med vlogo latinščine v Evropi in kitajsko pisavo v Vzhodni Aziji piše Lurie (2011, 418).

3 Hjelmsov (1938/1971, 161) izraz *plérematique* (iz grščine πλήρης (*pléres*) v pomenu »poln«) uporablja za vsebinsko raven jezika, izraz *cénématique* (iz grščine κενός (*kenós*) v pomenu »prazen«) pa za *izrazno* raven jezika. Haas (1976, 153) izraza aplicira na kategorizacijo sistemov pisave: pleremsko načelo pisave je po Haasu načelo, pri katerem vsak znak pisave zapisuje eno pomensko enoto jezika (besedo ali morfem), kenemsko pa načelo, pri katerem vsak znak pisave zapisuje glasovno enoto jezika (fonem ali zlog). Podrobnejšo razlago podaja tudi Coulmas (1989, 49), v slovenščini Bekeš (1999, 221), podrobnejšo tipologijo sistemov pisave pa predstavlja Daniels (2001).

manjše število znakov kot za zapis kitajščine (Taylor in Taylor 2014, 259). Ker pa v kitajskem sistemu pisave (po *pleremskem načelu*) vsaka pismenka zapisuje eno besedo ali morfem, prenos tega sistema na zapis drugega jezika zahteva bolj kompleksno prilagoditev.

Pri zapisovanju polnopomenskih besed si lahko predstavljamo, da je razmera intuitivno prenesti rabo pismenke, ki zapisuje besedo z določenim pomenom, na zapisovanje (in posledično branje) odgovarjajoče besede z enakim ali podobnim pomenom v drugem jeziku, pri čemer gre pri tem prenosu za neke vrste prevajanje: če v kitajščini na primer besedo s pomenom »gora« zapišemo z znakom 山, lahko isti znak uporabimo za zapis japonske besede /yama/, ki ravno tako pomeni »gora«. Težje pa je najti rešitev za zapis lastnih imen ali funkcijskih besed, ki v prvotnem jeziku, za katerega se je razvila ta pisava, ne obstajajo in zato zanje ne obstaja pismenka.

Poleg takih jezikovno-tehničnih težav so rabo japonščine pri pisanju v vseh položajih, v katerih se je začela uporabljati pisava, to je pri državno-administrativnih, religioznih ali znanstvenih opravilih, ovirali tudi družbeno in vrednotenjsko pogojeni zadržki. Raba elitne klasične kitajščine kot uradovnega in znanstvenega jezika je bila družbeno najbolj sprejemljiva in koherentna izbira v času, ko je na Japonskem vladavina Yamato poleg kitajske pisave pospešeno prevzemala tudi kitajski sistem državne administracije ter budistične, daoistične in konfucijanske doktrine. Sredi 6. stoletja je bil tam ustanovljen urad za prepisovanje sutere (*shakyōsho* 写経所), ki je pospešil širjenje budizma, pri čemer so izvorno indijske sutre prevzemali v kitajskem prevodu. V okviru reforme *Taika* 大化 sredi 7. stoletja, ki je imela kot cilj ureditev centralizirane države po kitajskem vzoru, so sestavili zakonik po kitajskem vzoru in ustanovili šolo za državne uradnike *Daigakuryō* 大学寮, v kateri je izobraževanje temeljilo na konfucijanskih klasičnih delih. V takem kontekstu se je kitajska pisava sprva uporabljala za zapis uradnih besedil v klasični kitajščini in ne neposredno japonščine.

Kljub tem oviram se je na Japonskem od 7. stoletja dalje postopoma razvil sistem pisave, ki je omogočil tudi zapisovanje literarnih besedil (poezije, kasneje dnevnikov in druge proze). V tem sistemu so se kitajske pismenke za zapis japonščine uporabljale po treh različnih načelih.

Eno izmed načel, kot smo zgoraj že omenili, je *logografsko*: kitajsko pismenko, ki je prvotno služila zapisu kitajske besede z določenim pomenom, so uporabili za zapis japonske besede z enakim ali podobnim pomenom, kot v zgornjem zgledu pismenke 山, ki je nastala za zapis kitajske besede /srɛn/ (danes /shān/) s pomenom »gora«, na Japonskem pa se je začela uporabljati

za zapis japonske besede /yama/, ki ravno tako pomeni »gora«. Temu načelu v japonščini pravijo načelo *kun* oziroma *kun'yomi*, kar dobesedno pomeni »branje razlage« ali »razlagalno branje«, saj je šlo pri branju kitajske pismenke z uporabo odgovarjajoče japonske besede za sprotno prevajanje ali »razlago« pismenke za japonsko govoreče (Lurie 2011, 175–177, 389).

Drugo načelo rabe kitajskih pismenk na Japonskem pravzaprav ne prilagaja kitajske pisave japonskemu jeziku, pač pa japonski jezik kitajski pisavi, tako da kitajske besede skupaj s pismenkami, s katerimi so se v kitajščini zapisovale, vpelje v japonsko besedišče, pri čemer jih glasovno prilagodi japonskemu glasovnemu sistemu. To načelo, ki mu v japonščini rečemo načelo *on* oziroma *on'yomi* (kar dobesedno pomeni »branje zvoka« v pomenu izvorne izgovarjave kitajske besede), je korenito vplivalo na razvoj japonskega besedišča, katerega skoraj polovica je še danes sestavljena iz izvorno kitajskih besed (Satō 1981; Okimori idr. 2006, 71).

Tretje načelo, ki se po pesniški zbirki *Man'yōshū* imenuje načelo *man'yōgana*, je *fonografsko* načelo, ki je enako načelu, po katerem so se iz egipčanskih hieroglifov razvile kenemske pisave (Coulmas 1989). Kitajsko pismenko, ki je prvotno služila za zapis določene besede, so uporabili za zapis zloga ali besede, ki se je enako izgovarjala, a je imela drugačen pomen. To načelo so najpogosteje aplicirali na izgovarjavo kitajske besede, ki jo je določena pismenka prvotno zapisovala, tako da so na primer pismenko 安, ki je prvotno zapisovala kitajsko besedo /an/ («mir»), uporabili za zapis zloga /a/ v kateremkoli kontekstu oziroma tudi za besede ali zloge z drugačnim pomenom. To načelo so lahko aplicirali tudi na japonsko besedo ali *kun'yomi*, tj. japonski prevod kitajske besede, ki jo je določena pismenka prvotno zapisovala, za zapis zloga ali besede z drugačnim pomenom, kot na primer raba pismenke 女, ki je prvotno zapisovala kitajsko besedo s pomenom »ženska«, ki so jo v japonščino prevedli v besedo /me/ (kar ravno tako pomeni »ženska«), za zapis zloga /me/ v besedi z drugim pomenom, torej ne glede na pomen besede, za zapis katere je znak sploh nastal. Iz pismenk, ki so se uporabljale po tem načelu, sta se s postopno standardizacijo in poenostavitvijo razvili dve zlogovni pisavi, hiragana in katakana, pri katerih vsak znak zapisuje en zlog in ki se dandanes uporabljata ob kitajskih pismenkah za zapis funkcijskih besed in morfemov. Toda razvoj in standardizacija takega sistema nista bila preprosta ter sta zahtevala veliko poskusov in inovacij, ki so vidni tudi v razvoju japonskega slovaropisja.⁴

4 Podrobnejši opis prevzemanja kitajske pisave je v poglavju »Kam so šle kitajske pismenke: modernizacija pisav na obrobju kitajskega kulturnega kroga« (Bekeš 2019) v tem zborniku.

3 Tipologija japonskih slovarjev

Medtem ko je v zahodnem slovaropisju (Shcherba 1941/1995; Hartmann 2006 idr.) pri delitvi slovarjev glede na makrostrukturo ustaljena diadna delitev na onomaziološke slovarje, v katerih so gesla razporejena glede na pisno obliko besed (eno- in dvo- ali večjezični slovarji po abecednem vrstnem redu), in semaziološke slovarje, v katerih so gesla razporejena po semantičnih kriterijih (slovarji sopomenk, tezavri, taksonomije, ontologije ipd.), se v japonskem slovaropisju običajno uporabljajo tri glavne kategorije, ki so opisane v nadaljevanju.

Večja kompleksnost pri organizaciji informacij v japonskih slovarjih v primerjavi s slovarji jezikov, ki se zapisujejo z alfabetskimi pisavami, izhaja iz razlike med kenemskimi in pleremskimi sistemi pisave (Haas 1976; 1983; Coulmas 1989; Bekeš 1999). Medtem ko v kenemskih sistemih pisave, kot so latinica, hiragana in katakana, vsak znak pisave zapisuje eno glasovno enoto jezika (pri latinici je to glas, pri hiragani in katakani so to zlogi), se v pleremskih sistemih pisave, kot so kitajske pismenke, s posameznimi znaki zapisujejo pomenske enote jezika (besede ali morfemi), ki imajo poleg pomena tudi glasovno obliko, zato so grafični znaki neposredno povezani z besediščem, tj. leksikalnim sistemom, prek tega pa tudi z glasovnimi realizacijami besed in torej z glasovnim sistemom. Obenem so grafični znaki (tudi zaradi njihove številnosti) oblikovno strukturirani in povezani med seboj, tako da tvorijo grafični sistem, ki je tretje omrežje (poleg semantičnega in glasovnega), na osnovi katerega lahko razporedimo slovarske informacije.

Pri kenemskih pisavah, kot sta latinica in hiragana, je število vseh znakov znano in dovolj majhno, da se uporabniki zlahka na pamet naučijo standardni vrstni red, ki lahko služi razporejanju (kolaciji) zapisanih besed v slovarjih. Pri latinici je to abecedni vrstni red (a, b, c itd.), pri grščini α , β , γ , δ , ϵ itd. To so tradicionalno ustaljeni, arbitrarni vrstni redi brez jezikovne ali druge znane motivacije (Daniels 2001, 71–72). Kitajskih pismenk pa je preveč, da bi se jih lahko vse naučili na pamet in si obenem zapomnili arbitrarno dogovorjen vrstni red, po katerem jih razporediti. Danes običajna kriterija za razporejanje (in iskanje) kitajskih pismenk v slovarjih glede na njihovo obliko sta *število potez*, iz katerih je sestavljena pismenka, in *pomenski ključi* ali radikali.

Število potez je število posameznih črt ali pik, iz katerih je sestavljena pismenka. Tako je na primer pismenka 三 sestavljena iz treh črt ali »potez«, pismenka 木 iz štirih, pismenka 立 iz petih itd.

Pomenski ključi ali radikali pa so grafične enote, ki v kompleksnih, sestavljenih pismenkah nakazujejo pomensko polje pismenke oziroma besede, ki jo

pismenka zapisuje. Večina pismenk je namreč sestavljena iz manjših grafičnih enot, ki lahko nakazujejo pomensko polje ali izgovarjavo. Grafične enote, ki nakazujejo primarno pomensko polje pismenke, se imenujejo pomenski ključi ali radikali in se uporabljajo tudi kot samostojne pismenke. Tako je na primer pomenski ključ 木 lahko samostojna pismenka, ki v kitajščini zapisuje besedo *mù*, v japonščini pa ali kitajsko tujko *moku* ali domačo besedo *ki*, oboje s pomenom »drevo« ali »les«, lahko pa je tudi del bolj kompleksnih, sestavljenih pismenk. Večina sestavljenih pismenk spada v dve kategoriji: pomenske in glasovno-pomenske tvorjenke. Pomenske tvorjenke poleg pomenskega ključa vsebujejo še druge elemente, ki nakazujejo dodaten pomen; na primer pismenka 林, ki je sestavljena iz dveh znakov za drevo, zapisuje besedo s pomenom »gozd« (kitajsko *lín*, japonsko *hayashi* ali *rin*). Glasovno-pomenske tvorjenke (sem spada večina pismenk, ki so danes v rabi) pa so sestavljene iz pomenskega ključa ali radikala, ki nakazuje pomensko polje, ter iz glasovnega ključa ali fonetika,⁵ ki nakazuje izgovarjavo. Tako je na primer pismenka 松, ki zapisuje besedo »bor« (kitajsko *sōng*, japonsko v kitajskih tujkah *shō*, domače *matsu*), sestavljena iz pomenskega ključa oziroma radikala 木, ki nakazuje pomensko polje »lesa«, in glasovnega ključa oziroma fonetika 公, ki nakazuje podobno izgovarjavo tudi v drugih sestavljenih pismenkah (na primer 訟 »tožiti«, kitajsko *sòng*, japonsko v kitajskih tujkah *shō* oziroma domače *arasou*, *uttaeru*).

Število pomenskih ključev oziroma radikalov je dovolj obvladljivo, da so lahko zanj izoblikovali standardni vrstni red, ki (podobno kot abecedni vrstni red za latinico) služi za razporeditev pismenk, ki te radikale vsebujejo, v slovarjih in podobnih seznamih. Prvo delo, ki pismenke kategorizira glede na njihovo strukturo in pomenske ključe, je 說文解字 (kitajsko *Shuōwén jiězì*, japonsko *Setsumon kaiji*) iz leta 100 n. št., ki navaja 540 ključev in jih razporeja semantično (Yong in Peng 2008; 98–103). Za lažje pomnjenje teh ključev so sestavili tudi pesmi, ki so v smiselnih verzih vsebovale pomenske ključe v standardnem vrstnem redu (Wan in Liu 2019). Kasneje so seznam ključev oklestili in standardizirali njihov vrstni red. Danes se standardno uporablja seznam 214 ključev, ki so grafično razporejeni po naraščajočem številu vsebovanih potez; pismenke, ki vsebujejo isti ključ, so razporejene po naraščajočem številu potez, iz katerih so sestavljene, tiste z istim ključem in enakim številom potez pa še dodatno po obliki prve poteze (vodoravna, navpična, poševna itd.). Ta seznam ključev in dosledno razporeditev po naraščajočem številu potez je leta 1615 n. št. v slovarju 字彙 (kitajsko *Zìhuì*, japonsko *Jii*) prvi uporabil Mei Yingzuo (梅膺祚, japonsko Bai Yōso), filolog iz dinastije Ming (Yong in Peng

5 Tudi v slovenščini (Saje 1998) je ustaljen termin *fonetik*, natančnejši termin bi bil *fonofor* (angl. *phonophoric*), tj. glasovni nosilec, kot predlaga Boltz (1989, A-9 in 1994).

2008, 286–287). Po tem sistemu je razporejen tudi slovar 康熙字典 (kitajsko *Kāngxī Zìdiǎn*, japonsko *Kōki jiten*), ki ga je naročil cesar Kāngxī in je bil objavljen leta 1716 (Yong in Peng 2008, 291–293). Ta slovar je služil kot model za večino slovarjev pismenk do današnjega dne, ko so tudi v sistemu Unicode⁶ radikali in pismenke razporejeni po tem sistemu.

Pri organiziranju in posledično iskanju informacij o jezikovnih enotah v slovarjih jezikov, ki se zapisujejo z latiničnimi pisavami, lahko torej izhajamo ali a) iz semantične mreže besedišča, kar se realizira v semazioloških slovarjih (tezavri, ontologije ipd.), ali b) iz glasovnega sistema, kar se realizira v onomazioloških slovarjih (z abecedno razporejenimi gesli). V slovarjih jezikov, ki se zapisujejo s pleremskim sistemom pisave, kot sta kitajščina in japonščina, pa lahko informacije o jeziku organiziramo (in posledično jih lahko tako iščemo) ali a) po semantičnih kriterijih, kot v evropskih tezavrih, ali b) po glasovni obliki besed (če je dovolj standardiziran kolacijski standard, tj. standardni vrstni red, po katerem razporedimo glasove) ali c) po grafični obliki znakov oziroma elementih teh znakov, za katere lahko ravno tako obstaja kolacijski standard, po katerem jih razporedimo in iščemo, kot je zgoraj opisani kombinirani sistem radikalov ter števila in oblike potez.

Za uporabnike, ki iščejo informacijo o tem, kako se prebere in kaj pomeni njim neznana pismenka, so uporabni le slovarji, v katerih so gesla (pismenke) razvrščena po grafičnih kriterijih, glede na obliko, osnovne elemente in število potez posameznega znaka. Če uporabnik namreč ne ve, kako se prebere pismenka, ki jo sreča v besedilu, in ne ve, kaj pomeni, je ne more poiskati v seznamu izgovarjav ali pomenov. Taki slovarji so torej smiselni pri branju. Za uporabnike, ki iščejo informacijo o standardnem zapisu določene besede, tipično pri pisanju besedil, pa so uporabni slovarji, v katerih so gesla (pismenke) razporejena glede na kolacijski (razporejevalni) standard pri fonetskem zapisu te besede ali (kar je sicer pri iskanju manj učinkovito) po semantičnih kategorijah v tezavrih in podobnih oblikah slovarjev.

V japonski leksikografski tradiciji (Ueda in Hashimoto 1916/1968; Yoshida 1971; Kindaichi 1996, 16 idr.) se po vzoru kitajske slovarske terminologije slovarji delijo na tri glavne kategorije, ki odsevajo tip slovarske makrostrukture oziroma način organizacije informacij in posledično možne načine iskanja teh informacij. To so:

- 1) slovarji za iskanje po obliki pismenk 字形引辞書 *jikeibiki jisho*,
- 2) slovarji za iskanje po pomenu pismenk 分類体辞書 *bunruitai jisho* in
- 3) slovarji za iskanje po izgovarjavi 音引辞書 *onbiki jisho*.

6 Več o tem sistemu Petrovčič v tem zborniku.

Slovarji za iskanje po obliki pismenk 字形引辞書 *jikeibiki jisho* ustrezajo kitajski kategoriji 字書 (kitajsko *zìshū* oziroma japonsko *jisho*), kot so na primer 說文解字 (kitajsko *Shuōwén Jiězì* oziroma japonsko *Setsumon Kaiji*, nastal l. 100 n. št.) ter japonski slovarji *Tenrei banshō meigi* 篆隸万象名義 (nastal pribl. 830–835), *Shinsen jikyō* 新撰字鏡 (pribl. 898–901) in *Ruiju myōgishō* 類聚名義抄 (okoli leta 1100). V zahodnem slovaropisju ni neposredne vzporednice tej kategoriji.

Slovarji za iskanje po pomenu pismenk 分類体辞書 *bunruitai jisho* ustrezajo kitajski kategoriji 義書 (kitajsko *yìshū* oziroma japonsko *gisho*), kot so na primer kitajska slovarja 爾雅 (kitajsko *Ĕryǎ* oziroma japonsko *Jiga*, 3. stoletje pr. n. št., najstarejši kitajski slovar), 釋名 oziroma 釈名 (kitajsko *Shiming* oziroma japonsko *Shakumyō*, pribl. leta 200) in japonski slovar *Wamyō ruijushō* 和名類聚抄 (pribl. 931–938). V zahodnem slovaropisju so temu podobni semaziološki slovarji, kot so tezavri ipd.

Slovarji za iskanje po izgovarjavi 音引辞書 *onbiki jisho* ustrezajo kitajski kategoriji 韻書 (kitajsko *yīnláng* oziroma japonsko *insho*). Sem Okimori idr. (2008, 9–11) uvrščajo na primer kitajska slovarja 切韻 (kitajsko *Qièyùn* oziroma japonsko *Setsuin*, pribl. 601) in 韻海鏡源 (kitajsko *Yunhai jingyuan* oziroma japonsko *Inkai kyōgen*, pribl. 780) ter japonska slovarja *Tōgū setsuin* 東宮切韻 (9. stoletje, ni ohranjen) in *Dōmō shōin* 童蒙頌韻 (1109). To je kategorija, ki je še najbližja kategoriji onomazioloških slovarjev, kot jo poznamo v zahodnem slovaropisju.

Poleg teh v kitajski in japonski metaleksikografiji obstajata še dve kategoriji, v kateri spadajo referenčna dela, ki niso slovarji v ožjem smislu. Prva je 類書 (kit. *leishu* oziroma jpn. *ruisho*), ki obsega vrsto enciklopedično-antoloških del, v katerih so sistematično zbrani citati iz drugih del, razporejeni po semantičnih kategorijah. Druga je kategorija 音義 (kit. *yīnyì* oziroma jpn. *ongi*), v katero spadajo zbirke glos k posameznim sutram ali drugim klasičnim delom; to torej niso slovarji splošnega besedišča, pač pa anotacije oziroma glosarji k posameznim konkretnim spisom (Okimori idr. 2008, 10). Ravno v to kategorijo spada najstarejši primer glosarja z zapisi po sistemu *kundoku*, ki je nastal ob koncu 7. stoletja (Lurie 2011, 185–187).

4 Zgodovinski razvoj japonskih slovarjev

V zgodovinskem razvoju japonskega slovaropisja je od vsega začetka zelo opazen vpliv kitajskega slovaropisja in filologije, kar sicer velja za vse sfere kulturnega razvoja v zgodnjem srednjem veku na Japonskem, postopoma pa

se pojavljajo inovacije, ki slovaropisje približajo japonskim bralcem in piscem z manj temeljitim poznavanjem kitajskega jezika, pisave in filologije.

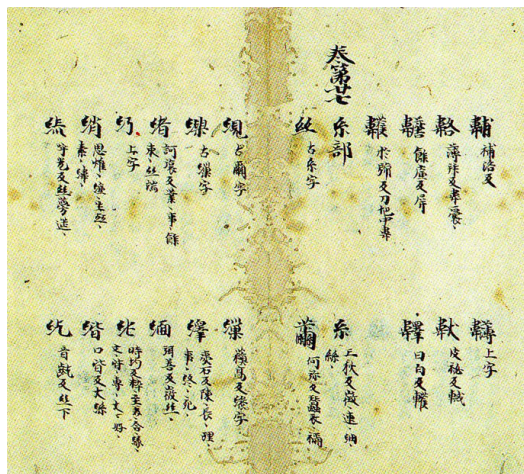
4.1 Posnemanje kitajskih vzorov

Najstarejši japonski slovar, ki se omenja v zgodovinskih virih, je slovar *Niina* 新字, o katerem je znano le to, kar piše v devetindvajsetem zvezku kronike *Nihonshoki* 日本書紀, kjer je navedeno, da ga je leta 682 sestavil Sakaibe no Murajiiwatsumi 境部連石積 in da je v štiriinštiridesetih zvezkih *kan* 卷 opisoval kitajske pismenke; sam slovar se ni ohranil, se je pa ohranilo nekaj drobcev glosarjev iz 7. stoletja, iz katerih lahko sklepamo, da so v drugi polovici 7. stoletja na Japonskem že urejali prva leksikografska dela (Okimori idr. 2008, 9).

Tudi naslednja dva slovarja se nista ohranila; to sta *Yōshi kangoshō* 楊氏漢語抄 »Yangov glosar kitajskih besed« in *Benshoku ryūjō* 弁色立成. Njun obstoj domnevajo le na osnovi citatov, ki jih iz teh del navaja slovar *Wamyō ruijushō* 和名類聚抄 (ali tudi 倭名類聚抄) iz 10. stoletja, je pa iz teh citatov jasno, da se je slovaropisje na Japonskem razvijalo že v 7. stoletju (Yamada 1995).

Najstarejši še ohranjen japonski slovar za iskanje po obliki pismenk kategorije 字書 *jisho* je slovar *Tenrei banshō meigi* 篆隸万象名義 (*Zapis imen vseh stvari v zapisu tensho in reisho*), ki ga je sestavil menih Kūkai, verjetno med letoma 830 in 835 (Li, Shin, Okada 2016). Zanimivo pri tem je, da slovar velja za najstarejši japonski slovar, saj ga je na Japonskem uredil japonski avtor, toda sploh ne vsebuje japonščine, pač pa so v njem kitajske pismenke s kitajskim zapisom izgovarjave in razlagami pomena samo v kitajščini. Vsebuje tisoč pismenk, vsaka od njih je predstavljena v dveh kaligrafskih slogih: *tensho* 篆書 (pečatna pisava, ki je bila za potrebe uradnih pisarjev standardizirana v začetku 8. stoletja pr. n. št.) in *reisho* 隸書 (uradniška pisava za splošno rabo, ki se je v obdobju dinastije Han v dveh stoletjih pr. n. št. razvila zaradi iznajdbe lesenega pisala z mehko konico ter ima zato namesto okroglin ravne in lomljene poteze). Ob vsaki pismenki sta razlaga pomena v kitajščini in zapis branja vsake posamezne pismenke po sistemu 反切, kitajsko *fǎnqiè* oziroma japonsko *hansetsu* (Ikeda 1994). To je sistem, po katerem za zapis izgovarjave ene pismenke uporabimo dve pismenki (ali več), s tem da prvo (音字 kit. *yīnzì* oziroma jpn. *onji* ali tudi 父字 kit. *fùzì* oziroma jpn. *fūji*) uporabimo za oznako začetnega glasu zloga, ki ga opisana pismenka zapisuje, druga (韻字 kit. *yùnzì* oziroma jpn. *onji* ali tudi 母字 kit. *mǔzì* oziroma jpn. *boji*) – oziroma ostale pismenke, če jih je več – pa ponazarja preostali del zloga, to je samoglasniško jedro in – če obstaja – zaključni soglasnik (Hayashi 1989; Nito 2012; Sasaki 2005).

Menih Kūkai je slovar najverjetneje sestavil po vzoru kitajskih slovarjev, ki jih je spoznal med študijem na Kitajskem, saj tako po razporeditvi gesel kot po strukturi vsebine posameznih gesel sledi slovarju 玉篇 (kitajsko *Yùpiān* oziroma japonsko *Gyokuhen* ali *Gokuhen*), ki ga je sestavil Gu Yewang 顧野王 (jpn. Ko Yaō) v 6. stoletju in ravno tako vsebuje pismenke, ki so razporejene po grafičnem načelu pomenskih ključev, z opisom izgovarjave po sistemu *fǎnqiè* in razlago pomena.

Slika 1: Stran slovarja *Tenrei banshō meigi* (prepis slovarja hrani tempelj Kōsanji) (https://kosanji.com/about/national_treasure/image/k_11.jpg).

Skoraj istočasno, leta 831, je konfucijanski filolog Shigeno no Sadanushi 滋野貞主 na cesarjev ukaz sestavil še en obsežen slovar v tisoč svitkih, slovar *Hifuryaku* 秘府略 (*Zakladnica definicij*), ki je ohranjen samo delno. V njem so zbrani podatki iz stotin kitajskih virov, razporejeni po semantičnih kriterijih.

Poleg slovarjev v ožjem smislu velja tu omeniti tudi glosarje tipa *ongi* 音義, v katerih so bile zbrane glose in komentarji k posameznim sutram ali drugim klasičnim delom. Glede na to, da so vezani na posamezno delo, niso splošni slovarji v ožjem smislu, so pa najzgodnejši primeri leksikografskih del, iz katerih so črpali sodobni in kasnejši uredniki slovarjev. Glosarji *ongi* so se pojavili v 8. stoletju; najstarejši med tistimi, ki so nastali na Japonskem, je *Shin'yaku kegonkyō ongi shiki* 新訳華嚴經音義私記 s konca 8. stoletja, ki navaja pismenke, sestavljene besede in težje razumljive izraze v sutri Avataṃsaka oziroma japonsko *Kegonkyō* 華嚴經, in sicer po vrstnem redu, kot se pojavljajo v sutri. Pri večini izrazov so razlage o pomenu in izgovarjavi v

klasični kitajščini, vključuje pa tudi dobrih 160 razlag v japonščini, ki so zapisane po načelu *man'yōgana*, delno tudi z istim izborom pismenk, kot se uporablja v zbirki *Man'yōshū* (Okimori idr. 2008, 26–27). Delo je zato ne samo pomembno pričevanje o takratnem razvoju filologije, ampak tudi primarni vir za raziskovanje razvoja japonskega glasovnega sistema.

4.2 Inovacije v japonskem slovaropisju

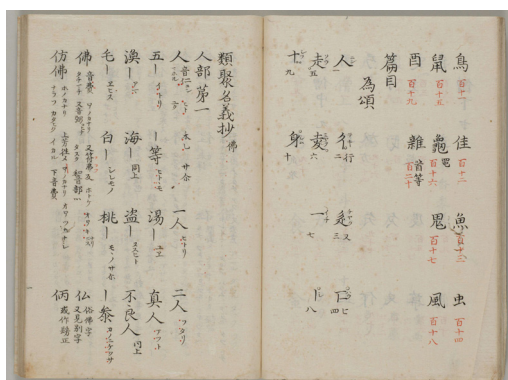
4.2.1 Japonski prevodi

Prva inovacija, ki jo je japonsko slovaropisje vneslo v slovarje, ki so sprva nastajali po kitajskih vzorih, je bil dodatek japonske razlage ali prevoda k posameznim geslom. Yamada (1943, 77) to opisuje kot »naravni« razvoj (*shizen no sei* 自然の勢) od prvih prepisov z opombami, ki so pojasnjevale izgovarjavo ali pomen težjih pasusov in so se pojavile že takoj ob začetku prevzemanja pisave, prek prvih glosarjev *ongi* 音義, tj. seznamov komentarjev in razlag k posameznim besedilom, do zadnje faze, slovarjev klasične kitajščine z japonskimi razlagami. Bailey opozarja, da Yamada sicer smiselno prikazuje pojmovno evolucijo japonskega slovaropisja, da pa so v tem opisu spregledani medsebojni vplivi in prekrivni razvoj vseh teh virov, saj so se komentarji dejansko uporabljali ne le v besedilih, ampak tudi v večini slovarjev, obenem pa so bili slovarji kasneje osnova in orodje za sestavljanje novih glosarjev *ongi* (Bailey 1960, 8).

Najstarejši slovar, ki vsebuje tudi japonske glose h kitajskim pismenkam, je slovar *Shinsenjikyō* 新撰字鏡 (*Ogledalo pismenk, novi izbor*), ki ga je med letoma 898 in 901 sestavil budistični menih Shōjū 昌住 kot pripomoček za branje težko razumljivih pismenk. Vsebuje približno 21.300 kitajskih pismenk, ki so razporejene po grafičnem načelu, na osnovi pomenskih ključev, torej spada v kategorijo *jisho* 字書. Uporablja samo 160 ključev in je torej poenostavitev v primerjavi z zgoraj omenjenim kitajskim slovarjem 玉篇 *Yūpiān*, ki uporablja 542 ključev. Sekundarno pa so znotraj vsake grafične kategorije pismenke razvrščene deloma semantično, po pomenskih poljih, deloma pa po izgovarjavi, po vrstnem redu štirih tonov (Sakakura 1950; Fukuda 1971/72). Ob vsakem geslu je označena izgovarjava v kitajščini in tudi izgovarjava (oziroma prevod) v japonščini, ki je zapisana po sistemu *man'yōgana*, torej izključno s kitajskimi pismenkami.

To delo je bilo kasneje osnova za slovar *Ruiju myōgishō* 類聚名義抄 (*Anotirana klasifikacija izgovarjav in pomenov*), ki je nastal v 11. stoletju (Kaneko 1996, 269) in bil večkrat predelan. V slovarju *Ruiju myōgishō* je zbranih 32.000 pismenk oziroma sklopov pismenk, ki so razporejene glede na grafično obliko

po pomenskih ključih, toda število teh ključev – če ga primerjamo s slovarjem *Shinsenjikyō* – se tu še dodatno skrči na 120. Vsako geslo ob glavni pismenki ali sklopu pismenk vsebuje kitajsko izgovarjavo (*on'yomi*) po sistemu *fānqiè* in japonsko izgovarjavo oziroma prevod v japonščino (*kun'yomi*), ki sta zapisana delno v *man'yōgani* in delno v *katakani*. Tudi pri japonskih izgovarjavah so oznake za tone, ki se nanašajo na naglas v japonščini, tako da je slovar dragoceno gradivo za raziskovanje razvoja japonskega glasovnega sistema v obdobju Heian (Yamada 2003). Slovar vsebuje tudi citate iz klasične kitajske književnosti in je služil tako za pomoč pri branju kot tudi pri pisanju besedil.

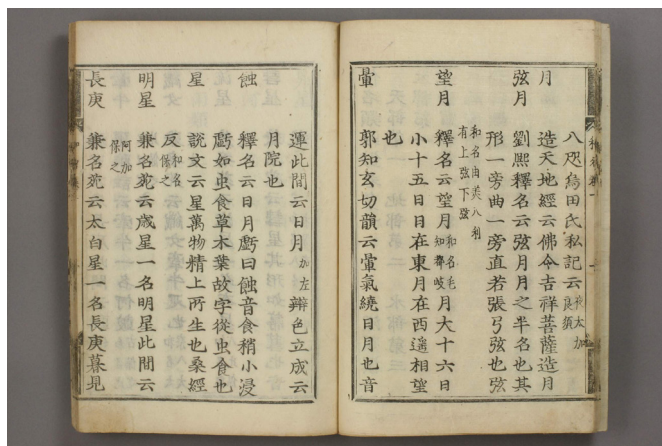

Slika 2: slovar *Ruiju myōgishō* (prepis hrani Nacionalni inštitut za japonsko književnost- National Institute of Japanese Literature 国文学研究資料館) (<https://kotenseki.nijl.ac.jp/biblio/200017313/viewer/22>).

Drugi najstarejši slovar z japonskimi prevodi je delo *Wamyō ruijushō* 和名類聚抄 (ali tudi 倭名類聚鈔 oziroma 倭名類聚抄 ali tudi okrajšano *Wamyōshō* 和名抄 oziroma 倭名鈔 oziroma 倭名抄), ki ga je v letih 931–938 sestavil Minamoto no Shitagō 源順 na ukaz princeze Kinshi oziroma Isoko 勤子, četrte hčere cesarja Daigoja 醍醐 (Yamaguchi idr. 1996, 81). Ohranjenih je več prepisov, najkrajši obsega 10, najdaljši pa 20 zvezkov. V slovarju so zbrani večinoma samostalniki, ki so razporejeni po semantičnem načelu po vzoru kitajskega slovarja 爾雅 (kitajsko *Ēryǎ* oziroma japonsko *Jiga*, 3. stoletje pr. n. št.), vsaki iztočnici pa so dodane japonske ustreznice (prevodi, razlage ali komentarji) v zapisu *man'yōgana*, morda tudi zato, ker je bil slovar namenjen ženski (Konno 2014b, 94).

Iz slike 3 je razvidno, kako so prevodi (domače japonske ustreznice kitajskih iztočnic) zapisani z za polovico manjšimi znaki, po sistemu *man'yōgana*. Tako so na primer pod iztočnico 星 (»zvezda«) najprej podatki, ki jih avtor citira iz slovarja 說文解字 (kit. *Shuōwén jiězì*, jpn. *Setsumon kaiji*; to je del v velikih pismenkah, ki se začne 說文云, dobesedno »*Shuōwén* pravi ...«); temu sledi

(v manjših znakih) izraz 和名 (*wamyō* »japonsko ime«), ki mu na koncu sledi zapis domače japonske besede *hoshi* (s pomenom »zvezda«) v kitajskih pismenkah po sistemu man'yōgana, to je 保之 (*hoshi*). Včasih je oznaka 和名 (*wamyō* »japonsko ime«) opuščena, kot pri naslednji iztočnici 明星, kjer je le zapis 阿加保之, to je fonetski zapis besede *akahoshi* po sistemu man'yōgana.

Slika 3: Slika 3: Wamyō ruijushō (prepis hrani Univerza Waseda) (<http://archive.wul.waseda.ac.jp>).

V slovarjih z japonskimi prevodi in razlagami h kitajskim pismenkam oziroma besedam lahko torej vidimo začetek dvojezičnega slovaropisja na Japonskem, ki je bilo nujno potrebno za branje in pisanje v okolju diglosije, kar je japonski jezikovni prostor dolga stoletja bil. Od uveljavitve klasične kitajščine kot izbranega prestižnega sredstva pisne komunikacije med 6. in 8. stoletjem do načrtnega poenotenja govornega in pisanega jezika ob koncu 19. in začetku 20. stoletja je japonski diglosični govorni prostor sestavljal na eni strani govorni jezik, ki se je skozi stoletja spreminjal, na drugi pa pisni jezik, pri katerem se te spremembe niso upoštevale. Pisni jezik se je še dalje delil na domači slog *wabun* ter kitajski slog *kanbun* (Frellesvig 2010). Pri domačem slogu *wabun* so se skozi stoletja ohranjale arhaične oblike, in to kljub spremembam v govoru tako na glasovni kot na morfološki, skladenski in besediščni ravni. Slog *kanbun* pa je bil pravzaprav tuji jezik, izvorno klasična kitajščina in ne japonsščina, ki pa je skozi stoletja rabe postala del jezikovnega repertoarja japonskih izobražencev (Clements 2015). V japonski leksikografski tradiciji slovarji, ki vsebujejo kitajske pismenke oziroma besede z japonskimi ustreznici oziroma razlagami, najbrž tudi zato ne spadajo v isto kategorijo kot dvojezični slovarji, ki so začeli nastajati ob stiku z evropskimi jeziki, čeprav ravno tako povzporejajo besedišči dveh

izvorno ločenih jezikovnih sistemov (Tono 2016). Ker pa je skozi zgodovino klasična kitajščina (zlasti njeno besedišče, v manjši meri tudi skladnja) postala del japonske jezikovne izobrazbe, se leksikografska dela, ki ob kitajskih pismenkah nudijo japonske razlage, v japonski tradiciji kategorizirajo ločeno od dvojezičnih slovarjev, ki japonščino in tuji jezik protistavljajo v alfabetskem zapisu.

4.2.2 Razporeditev gesel po japonski izgovarjavi

Druga velika inovacija v japonskem slovaropisju je bila nova razporeditev gesel po izgovarjavi v japonščini. Prvo rabo japonske zlogovnice kot kriterija za razporeditev slovarskih gesel zasledimo v pedagoško-enciklopedičnem slovarju *Shōchūreki* 掌中歴 (*Ročni koledar* ali *Priročnik*), ki ga je leta 1122 sestavil Miyoshi Tameyasu 三善為康. Priročnik je sicer v osnovi organiziran po semantičnih kriterijih kot enciklopedija sodobne kulture, gesla so razvrščena v pomenske kategorije, celotno delo pa spada v kategorijo *bunruitai jisho* 分類体辞書. Toda v tem delu so v kategoriji *myōjishū* 名字集, ki navaja priimke, ti razporejeni po vrstnem redu *iroha* (Bailey 1960, 13). *Iroha* je pangram, to je pesem, ki vsebuje vse zloge japonske zlogovnice, in sicer vsakega samo enkrat. Zaradi tega se je začela uporabljati kot razporejevalni (kolacijski) kriterij za razporejanje japonskih besed, podobno kot se abecedni vrstni red uporablja kot kriterij za razporejanje besed ali znakovnih nizov v latiničnem zapisu.

Tabela 1: Pesem *Iroha uta*

Prvotna hiragana, prečrkovanje v latinico	Sodobni zapis in izgovarjava	Prevod v slovenščino
いろはにほへと i ro ha ni ho he to	色は匂へど Iro wa nioedo	Tudi če cvetje diši,
ちりぬるを chi ri nu ru wo	散りぬるを chirinuru o	bo odpadlo.
わかよたれそ wa ka yo ta re so	我が世誰ぞ Wagayo darezo	Nihče na tem svetu
つねならむ tsu ne na ra mu	常ならん tsune naran	ne bo večno.
うゐのおくやま u wi no o ku ya ma	有為の奥山 Ui no okuyama	Gore nestanovitnosti
けふこえて ke fu ko e te	今日越えて kyō koete	danes prekoračimo.
あさきゆめみし a sa ki yu me mi shi	浅き夢見じ Asaki yume miji	Brez plitvih sanj
ゑひもせず we hi mo se su	酔ひもせず yoi mo sezu	brez opajanja.

Kmalu po tem priročniku je v začetku obdobja Kamakura nastalo prvo delo, v katerem so bila vsa slovarska gesla razporejena po vrstnem redu pesmi *Iroha*. To je slovar *Iroha jiruishō* 色葉字類抄 ali 伊呂波字類抄, ki ga je med letoma 1144 in 1145 sestavil Tachibana Tadakane 橘忠兼, dopolnjevali pa so ga še skoraj 40 let. Prva izdaja je bila verjetno v dveh zvezkih, najstarejša ohranjena je v treh zvezkih, dopolnjena izdaja z enako izgovorjenim naslovom, a drugačnim zapisom 伊呂波字類抄 pa v desetih zvezkih (Okimori idr. 2008, 42; Konno 2014b, 131). V tem slovarju so besede razporejene v 47 poglavij glede na njihov prvi zlog po vrstnem redu pesmi *Iroha*, znotraj vsakega glasovno pogojenega poglavja pa še na 21 semantičnih kategorij (Bailey 1960, 18):

ten 天 (»nebesa«),

chigi 地儀 (»zemljepis«),

shokubutsu 植物 (»rastline«),

dōbutsu 動物 (»živali«),

jinrin 人倫 (»človeški odnosi, morala«),

jintai 人体 (»človeško telo«),

jinji 人事 (»človeške zadeve«),

inshoku 飲食 (»hrana in pijača«),

zōmotsu 雜物 (»razne dobrine«),

kōsai 光彩 (»barve«),

hōgaku 方角 (»smeri neba«),

inzū 員数 (»številca«),

jiji 辞字 (»besede«, tu so nanizane pismenke, ki ne spadajo v druge kategorije, se zapišejo z eno pismenko in se vežejo na isti *kun'yomi*, tj. se izgovarjajo oziroma razlagajo z isto japonsko besedo; razporejene so po naraščajočem številu zlogov),

jūten ali *chōten* ali *chōden* 重点 (»ponavljanje«, tu so besede, v katerih se ponavlja isti morfem, ki lahko izraža množino, kot na primer 年々 トシトシ *toshitoshi* »leta«),

jōji 疊字 (»ponavljani znaki«, v tej kategoriji so večmorfemske sino-japonske besede, kot na primer 陰晴 インセイ *insei* »oblaki in razjasnitve« ipd.),

shosha 諸社 (»šintoistični templji«),

shoji 諸寺 (»budistični templji«),

kokugun 国郡 (»dežele in krajevne enote«),
kanshoku 官職 (»uradni nazivi, funkcije«),
seishi 姓氏 (»imena klanov, patronimi«),
myōji 名字 (»priimki«).

Slovar vsebuje tudi vsakodnevne domače besede. Ob zapisu vsake besede v kitajskih pismenkah je v katakani zapisana njena izgovarjava, pri nekaterih so tudi dodatne razlage v kitajskem slogu *kanbun*. Teh razlag je razmeroma malo in so očitno bolj namenjene temu, da pojasnijo, za kateri pomen gre pri večpomenskih besedah, kot širši pomenski razlagi vseh vsebovanih japonskih besed.

Iz tega lahko sklepamo, da je bil slovar v tako makrostrukturo najverjetneje organiziran zato, da služi kot vsakodnevni pripomoček pri pisanju besedil in pesmi, ne pa pri branju starejših besedil z arhaičnimi ali manj znanimi besedami, kar je lastnost njegovih predhodnikov.

Vrstni red pesmi *Iroha* je bil dobro znan v poznem obdobju Heian. Tako organiziran slovar je uporabnikom omogočal, da so v njem hitro našli informacijo, s katero pismenko se zapiše poljubna vsakodnevna beseda, za katero so hoteli preveriti standardni zapis. Do takrat so za pisanje oziroma iskanje pravnega zapisa zelene besede uporabljali slovarje po vrstnem redu izgovarjave v kitajščini (*on'yomi*) tipa 切韻 (kitajsko *Qièyùn* oziroma japonsko *Setsuin*), pri katerih pa je bilo nujno vnaprejšnje poznavanje kitajske izgovarjave zelene pismenke, ali slovarje tipa *bunruitai* 分類体, v katerih so besede razporejene po pomenskih kategorijah, kot je bil na primer japonski slovar *Wamyō ruijushō* 和名類聚抄, vendar je bilo lahko iskanje po njih zelo zamudno.

Seznam kategorij slovarja *Iroha jiruishō* je bolj kot kategorizaciji slovarja *Wamyō ruijushō* 和名類聚抄 iz 10. stoletja podoben kategorizacijama, ki sta povzeti po kitajskih vzorih, v slovarjih japonskih besed za pisanje poezije v japonskem slogu iz začetka 12. stoletja *Kigoshō* 綺語抄 (*Priročnik redkih besed*), ki ga je sestavil Fujiwara no Nakazane 藤原仲実, in *Waka dōmōshō* 和歌童蒙抄 (*Uvodni priročnik za pisanje japonskih pesmi*), ki ga je napisal Fujiwara no Norikane 藤原範兼 (Bailey 1960, 18–20). Toda z uvedbo osnovne razporeditve glede na izgovarjavo besed v japonščini je *Iroha jiruishō* omogočil lažji oziroma hitrejši dostop do informacije o zapisu besed. Uvedba razporejanja (kolacije) po ustaljenem vrstnem redu japonske izgovarjave je bila torej izrazito praktična poteza, ki je slovar približala širšemu krogu manj večjih piscev.

Slovar *Iroha jiruishō*, zadnji veliki slovar v obdobju Heian, je torej uvajal izrazito praktično naravnane inovacije, obenem pa je še vedno odražal vpliv

klasifikacijskih sistemov kitajskih literarnih antologij. To je mogoče pripisati dejstvu, da je bil njegov avtor, tako kot večina slovaropiscev obdobja Heian, tudi literat.

Iroha jiruishō je močno vplival na kasnejši razvoj japonskega slovaropisja. Po enakem načelu je bil namreč sestavljen slovar *Setsuyōshū* 節用集 (dobe-sedno »Zbirka, ki zahteva malo napora«), ki je v poznejših obdobjih postal sinonim za slovar sploh.

V naslednjih obdobjih Kamakura (1185–1333) in Muromachi (1336–1392) se je raba slovarjev, ki je bila do obdobja Heian v glavnem omejena na menihe in literate v plemiških krogih, razširila med vojaki, tudi po zaslugi pedagoške vneme zenovskih menihov (Bailey 1960, 24). Slovarje, ki so nastali v obdobju Muromachi, so večinoma sestavili anonimni zenovski menihi prej iz praktičnih pedagoških vzgibov kot pa za filološke analize. V tem obdobju so se pojavile tudi založbe v mestih zunaj prestolnice, razširil se je premični tisk, ki so ga ob koncu 16. stoletja prevzeli s korejskega polotoka, kar je botrovalo širšemu dosegu slovarjev in njihovi rabi tudi zunaj prestolnice in izven elit.

V obdobju Muromachi so se pojavili praktično zasnovani slovarji, ki so bili namenjeni pomoči pri branju in pisanju ter so združevali podatke in makrostrukture različnih predhodnih tipov slovarjev. Slovar iz tega obdobja, ki je doživel največ ponatisov in predelav, je bil *Setsuyōshū* (ali prvotno *Secchōshū*) 節用集. Nastal je med letoma 1444 in 1474 (Okimori idr. 2008, 52). Tako kot *Iroha jiruishō* je tudi *Setsuyōshū* primarno organiziran po izgovarjavi japonskih besed, po vrstnem redu pesmi *Iroha*, znotraj vsakega dela pa so besede, ki se začenjajo z istim zlogom iz serije *Iroha*, razporejene v semantične kategorije od *tenchi* 天地 »naravnih pojavov« do *genji* 言辭 »besed«, ki ne spadajo v ostale kategorije. Ohranilo se je več kot 50 različic prvotnega slovarja *Setsuyōshū*, v kasnejšem obdobju Edo pa je ime *Setsuyōshū* postalo kar sinonim za »slovar« na splošno, tako da obstaja na stotine različnih del s tem imenom.

V obdobju Edo (1603–1867) slovarji niso bili več samo orodje za preverjanje pravilnega zapisa besed ali izgovarjave neznanih pismenk, temveč širše pedagoško zastavljeni priročniki z značilnostmi učbenikov. Izdaje večjega formata slovarja *Setsuyōshū* 節用集, najbolj razširjenega slovarja v obdobju Edo, so vsebovale vedno več dodatkov in prilog. Tako na primer slovar *Dai Nippon Eitai Setsuyō Mujinzō* 大日本永代節用無尽蔵, natisnjen leta 1750, vsebuje kar 170 dodatkov s sezname krajevnih imen, rastlin, bolezni, imen mesecev, zemljevidi, recepti idr., delno pred osrednjim delom (v obsegu 100 strani), delno pa po osrednjem delu s slovarskimi gesli (Yuasa 1995, 229–230).

5 Odsevi družbenih sprememb v razvoju japonskega predmodernega slovaropisja

Medtem ko je v obdobju Heian družbeni krog avtorjev slovarjev bolj ali manj sovpadal z omejenim krogom uporabnikov istih slovarjev, filologov in literatov iz vrst plemstva in menihov, se je ob prehodu v obdobje Kamakura postopoma zarisala ločnica med sestavljalci in uporabniki, tj. med maloštevilnimi filologi, ki so slovarje sestavljali, in vedno širšim krogom opismenjenih ljudi, ki so slovarje uporabljali (Akutsu 2005, 168).

V času od obdobja Nara in Heian do konca obdobja Muromachi je opaznih več premikov pri rabi slovarjev.

Medtem ko so bili prvi slovarji predvsem pripomočki za branje in razumevanje neznanih besed, organizirani primarno ali glede na obliko pismenke ali po semantičnih kriterijih v pomenska polja, so se s širitvijo pismenosti postopoma razvili in razširili lažje uporabni slovarji, ki so bili organizirani fonetsko in so služili kot pripomočki pri pisanju.

Prvi slovarji so bili pretežno namenjeni filološkemu poglobljanju, medtem ko so kasnejši slovarji služili vsakodnevnim potrebam bralcev in piscev.

Prvi slovarji so bili sestavljeni za razmeroma omejen krog ljudi, kasnejši pa so bili postopoma namenjeni vedno širšemu krogu uporabnikov.

V obdobju Edo se je s širjenjem pismenosti in izobrazbe med nižjimi družbenimi sloji ter z razvojem komercialno naravnane založniškega podjetništva razširila tudi raba slovarjev in posledično izdelovanje vedno bolj priročnih in uporabniku prijaznejših slovarjev. Nastali so celo prvi slovarji za otroke (Sekiba 1993).

V zgodovini in razvoju japonskega slovaropisja lahko torej razberemo številne spremembe v japonski družbi, povezane z jezikom in pismenostjo. Do njih je prišlo od obdobja Nara in Heian, ko so pripadniki duhovniške in plemiške kaste imeli praktično monopol nad znanjem in njegovo širitvijo v pisni obliki, do relativne demokratizacije znanja v obdobju Edo, ko so širše množice postopoma pridobile dostop do pisanja in tiskanih knjig.

Zato morda ni naključje, da je vzporedno s postopnim odmikom od elitizma in strogo hierarhično organizirane k razmeroma bolj demokratično organizirani družbi prišlo tudi do prehoda od pretežno hierarhičnih makrostruktur v slovarjih, organiziranih po semantičnih kategorijah, k bolj egalitarni razporeditvi besed po standardiziranem vrstnem redu izgovarjave, kar je opazno ne samo na Japonskem z uveljavitvijo vrstnega reda po izgovarjavi v pesmi

Iroha (in kasneje po bolj znanstvenem vrstnem redu *petdesetih glasov*), ampak tudi pri uveljavljanju abecednega vrstnega reda pri razporejanju besed v slovarjih v Evropi v poznem srednjem veku (Weijers 1989; Daly in Daly 1964). Take spremembe so bile mogoče šele po nastanku in razširitvi standardiziranega vrstnega reda (kolacijske norme) in standardiziranega pravopisa ter s širitvijo splošne pismenosti.

Zahvala

Pričujoči prispevek sta sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS) iz državnega proračuna v okviru raziskovalnega programa št. P6-0243 ter Japonsko združenje za spodbujanje znanosti (JSPS) v okviru raziskovalnega projekta JSPS KAKENHI Grant Number 18F18808.

Bibliografija

- Akutsu, Satoru 阿久津智. 2005. »Nihon ni okeru jisho no shiyō ni tsuitek« 日本における辞書の使用について [O rabi slovarjev na Japonskem]. *Takushoku daigaku gogaku kenkyū – Takushoku Language Studies* 拓殖大学語学研究 110: 163–173. <https://ci.nii.ac.jp/naid/110004812496/>.
- Bailey, Don Clifford. 1960. »Early Japanese Lexicography.« *Monumenta Nipponica* 16 (1/2): 1–52. doi: 10.2307/2383355.
- . 1960b. »The Rakuyōshū.« *Monumenta Nipponica* 16 (3/4): 289–376. doi: 10.2307/2383204.
- . 1962. »The Rakuyōshū [Continued].« *Monumenta Nipponica* 17 (1/4): 214–264. doi: 10.2307/2383263.
- Bekeš, Andrej. 1999. »Pojmovni okvir za klasificiranje sistemov kitajske in japonske pisave.« *Azijske in afriške študije* 3 (1/2): 218–238.
- . 2019. »Kam so šle kitajske pismenke: transformacije pisav v državah kitajskega kulturnega kroga.« V *Procesi in odnosi v Vzhodni Aziji*, uredili Andrej Bekeš, Jana Rošker in Zlatko Šabič, str. 217–233. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Boltz, William G. 1989. »The typological analysis of the Chinese script: A review article of John DeFrancis.« *Visible Speech, the Diverse Oneness of Writing Systems*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1989.« *Sino-Platonic Papers* (14): A-1–A-9. http://sino-platonic.org/complete/spp014_chinese_book_reviews.pdf.
- . 1994. *The Origin and Early Development of the Chinese Writing System*. New Haven, CT: American Oriental Society.

- Clements, Rebekah. 2015. *A Cultural History of Translation in Early Modern Japan*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coulmas, Florian. 1989. *The Writing Systems of the World*. Oxford: Blackwell.
- . 1996. *The Blackwell Encyclopedia of Writing Systems*. Oxford: Blackwell.
- Daly, Lloyd W. in B. A. Daly. 1964. »Some Techniques in Mediaeval Latin Lexicography.« *Speculum* 39 (2): 229–239. doi: 10.2307/2852727.
- Daniels, Peter T. 2001. »Writing systems.« V *The handbook of linguistics*, uredila Mark Aronoff in Janie Rees-Miller, 43–80. Oxford: Blackwell.
- Frellesvig, Bjarke. 2010. *A History of the Japanese Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fukuda, Yoshikazu 福田益和. 1971–1972. »Kojisho ni okeru bushu hairitsu no kijun – Shinsen jikyō to Ruiju myōgishō« 古辞書における部首排列の基準 – 新撰字鏡と類聚名義抄 [How to Classify 'Bushu' in the Old Dictionaries Published in Japan]. *Nagasaki daigaku kyōyōbu kiyō Jinbun-kagakuhen* 長崎大学教養部紀要 人文科学篇 [上] 12: 1–9, [下] 13: 1–10.
- Haas, William. 1976. »Writing: The basic options.« V *Writing without letters*, uredil William Haas, 131–208. Manchester: Manchester University Press.
- . 1983. »Determining the level of a script.« V *Writing in focus*, uredila Florian Coulmas in Konrad Ehlich, 15–29. Berlin: Mouton.
- Hartmann, Reinhard R. K. 2006. »Onomasiological dictionaries in 20th-century Europe.« *Lexicographica - International Annual for Lexicography / Internationales Jahrbuch für Lexikographie* 21: 6–19. doi: 10.1515/9783484604742.6.
- Hayakawa, Isamu 早川勇. 2001. »Igirisu to Nihon ni okeru jisho no tanjō« イギリスと日本における辞書の誕生 [The Emergence of Dictionaries in Britain and Japan]. *Ningen to kankyō: Ningen kankyōgaku kenkyūjo kenkyū hōkoku* 人間と環境 : 人間環境学研究所研究報告 [Journal of Institute for Human and Environmental Studies] 4: 31–40.
- Hayashi, Chikafumi 林史典. 1989. »Nihon kanji-on to hansetsu: Myōgaku Han'on sahō oyobi Mon'nō Hansetsu bakkahen no 'hansetsuhō'« 日本漢字音と反切: 明覚『反音作法』および文雄『翻切伐柯篇』の'反切法' [On the Fan-ts'ie in the Old Japanese Texts]. *Bungei gengo kenkyū Gengohen* 文藝言語研究言語篇 15: 170–155. <http://hdl.handle.net/2241/13570>.
- Hirakawa, Minami 平川南, Okimori Takuya 沖森卓也, Sakaehara Towao 栄原永遠男 in Yamanaka Akira 山中章. 2006. *Moji hyōgen no kakutoku* 文字表現の獲得 [Usvajanje pisnega izražanja]. Tokio: Yoshikawa Kōbunkan 吉川弘文館.

- Hjelmslev, Louis. 1938/1971. »Essai d'une théorie des morphèmes.« *Essais linguistiques*, Paris: Éditions de Minuit. 161–173 [ponatis iz leta 1971 referata na IV. kongresu jezikoslovcev v Kopenhagnu 1936, ki je bil prvič objavljen v zborniku 1938].
- Ikeda, Shōju 池田証寿. 1994. »Tenrei banshō meigi deetabeesu ni tsuitek 篆隸万象名義データベースについて [A Database for Tenrei-bansho-meigi]. *Kokugogaku* 国語学 178: 68–60.
- JACET Society of English Lexicography 大学英語教育学会英語辞書研究会, Ishikawa Shinichirō 石川慎一郎, Minamide Kōsei 南出康世, Murata Minoru 村田年 in Tōno Yukio 投野由紀夫. 2006. *English Lexicography in Japan - 日本の英語辞書学*. Tokio: Taishūkan 大修館.
- Kaneko, Akira 金子彰. 1996. »Ruiju myōgishō« 類聚名義抄. V *Nihon jisho jiten* 日本辞書辞典 : *The Encyclopaedia of Dictionaries Published in Japan*, uredili Takuya Okimori 沖森卓也 idr., 269–272. Tokio: Ohfu おうふう.
- Kawase, Kazuma 川瀬一馬. 1955. *Kojisho no kenkyū* 古辞書の研究 [Raziskave starih slovarjev]. Tokio: Kōdansha 講談社.
- Kindaichi, Haruhiko 金田一春彦. 1996. »Kokugo jiten no ayumi« 国語辞典の歩み[Razvoj enojezičnih japonskih slovarjev]. V *Nihon no jisho no ayumi* 日本の辞書の歩み [Razvoj japonskih slovarjev], uredilo društvo Jiten Kyōkai 辞典協会, 16–52. Tokio: Jiten Kyōkai 辞典協会.
- Konno, Shinji 今野真二. 2014a. *Jisho kara mita nihongo no rekishi* 辞書から見た日本語の歴史 [Zgodovina japonščine, kot se kaže v slovarjih]. Tokio: Chikuma shobō 筑摩書房.
- . 2014b. *Jisho o yomu* 辞書をよむ [Brati slovarje]. Tokio: Heibonsha 平凡社.
- Lendinara, Patrizia. 1999. *Anglo-Saxon Glosses and Glossaries (Variorum CS622)*. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Li, Yuan, Woongchul Shin in Kazuhiro Okada. 2016. »Japanese rendition of Tenrei bansho meigi's definition in early Japanese lexicography: An essay.« *Journal of the Graduate School of Letters of Hokkaido University* 北海道大学文学研究科 11: 83–96. doi:10.14943/jgsl.11.83
- Lurie, David. 2011. *Realms of Literacy: Early Japan and the History of Writing*. Boston: Harvard University Asia Center.
- Mlakar, Barbara in Iztok Ilc. 2009. Predlogi za zapisovanje in pregibanje besed iz japonskega jezika, *Azijske in afriške študije / Asian and African Studies* 13 (2): 3–13. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-NA4G0GV9>.
- Nishizaki, Tooru 西崎亨. 1995. *Nihon kojisho o manabu hito no tame ni* 日本古辞書を学ぶ人のために [Uvod v preučevanje starih japonskih slovarjev]. Tokio: Sekaishisōsha 世界思想社.

- Nito, Masahiko 二戸麻砂彦. 2012. »Setsuyō monji no kana hansetsu« 節用文字の仮名反切 [Fǎnqiè v kani v slovarju *Setsuyō monji*]. *Yamanashi kokusai kenkyū – Yamanashikenritsu daigaku Kokusai seisaku gakubu kiyō* 山梨国際研究 : 山梨県立大学国際政策学部紀要 7: 1–16.
- Okimori, Takuya 沖森卓也, Kurashima Tokihisa 倉島節尚 in Makino Takenori 牧野武則. 1996. *Nihon jisho jiten* 日本辞書辞典 [The Encyclopaedia of Dictionaries Published in Japan]. Tokio: Ohfu おうふう社.
- Okimori, Takuya 沖森卓也, Kimura Yoshiyuki 木村義之, Chen, Liwei 陳力衛 [チンリキエイ] in Yamamoto Shingo 山本真吾. 2006. *Zukai Nihongo* 図解日本語 [Japonščina – slikovni priročnik]. Tokio: Sanseido 三省堂.
- Okimori, Takuya 沖森卓也, Kimura Hajime 木村一, Kimura Yoshiyuki 木村義之, Chen Liwei 陳力衛 [チンリキエイ] in Yamamoto Shingo 山本真吾. 2008. *Zusetsu Nihon no jisho* 図説日本の辞書 [Japonski slovarji – slikovni priročnik]. Tokio: Ohfu おうふう.
- . 2017. *Zusetsu Kindai Nihon no jisho* 図説近代日本の辞書 [Japonski moderni slovarji – slikovni priročnik]. Tokio: Ohfu おうふう社.
- Petrovčič, Mateja. 2019. »Idejni razvoj obravnavanja pisave v petih vzhodnoazijskih regijah z vidika informacijskih tehnologij.« V *Procesi in odnosi v Vzhodni Aziji*, uredili Andrej Bekeš, Jana Rošker in Zlatko Šabič, 235–257. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Saje, Mitja. 1998. »Razvoj grafičnih oblik kitajske pisave.« *Azijske in afriške študije* 2 (1): 1–9.
- Sakakura, Atsuyoshi 阪倉篤義. 1950. »Jisho to bunrui: Shinsen jikyō ni tsuite« 辞書と分類・新撰字鏡について [Slovarji in njihova makrostruktura: *Shinsen jikyō*]. *Kokugokokubun* 国語国文 19 (2): 46–59.
- Sasaki, Isamu 佐々木勇. 2005. »Kojisho ni okeru hansetsu - dōonjichū e no seitenkaten ni tsuite« 古字書における反切・同音字注への声点加点点について [Fǎnqiè v starih slovarjih – o oznakah za naglas v opombah k homofonim pismenkam]. *Kuntengo to kunten shiryō* 訓点語と訓点資料 115: 48–62. <http://ir.lib.hiroshima-u.ac.jp/00014743>.
- Satō, Kiyoji 佐藤喜代治. 1981. *Kōza Nihongo no goi* 講座日本語の語彙 [Japonsko besedišče – pregled]. Tokio: Meiji shoin 明治書院.
- Satō, Takahiro 佐藤貴裕. 2002. »Kodomo to setsuyōshū« 子供と節用集 [Otroci in setsuyōshū]. V *Kokugo goishi no kenkyū* 21 国語語彙史の研究 21, uredilo društvo Kokugo goishi kenkyūkai 国語語彙史研究会, 217–235. Tokio: Izumi shoin 和泉書院.
- Seeley, Christopher. 1991/2000. *A History of Writing in Japan*. Honolulu: University of Hawai'i Press [ponatis 2000, prva izdaja Leiden: Brill, 1991].

- Sekiba, Takeshi 関場武. 1993. »Kodomo setsuyō, Terako setsuyōshū« 子供節用・寺子節用集 [Kodomo Setsuyō and Terako Setsuyōshū — Dictionaries for Children in Edo Era]. *Keio gijuku daigaku Hiyoshi kiyō - Jinbun kagaku* 慶應義塾大学日吉紀要・人文科学 [The Hiyoshi review of the humanities] 8: 164 (1)-146(19).
- Shcherba, Lev V. 1995. »Towards a General Theory of Lexicography«, prevod dela »Opyt obshchei teorii leksikografii.« *Izvestija Nauk SSSR* (1941) 3: 89-117, prevod Donna M. T. Cr. Farina), *International Journal of Lexicography* 8 (4): 314–350. doi: 10.1093/ijl/8.4.314.
- Tarp, Sven. 2012. »Do we need a (new) theory of lexicography?« *Lexikos* 22: 321–332. doi: 10.5788/22-1-1010.
- Taylor, Insup in M. Martin Taylor. 2014. *Writing and Literacy in Chinese, Korean and Japanese*. Amsterdam / Philadelphia: Benjamins.
- Tono, Yukio. 2016. »Japanese Lexicography.« V *Encyclopedia of language & linguistics: second edition*, uredil Keith Brown, 105–109. Amsterdam: Elsevier.
- Ueda, Kazutoshi 上田萬年(万年) and Hashimoto, Shinkichi 橋本進吉. 1916 (1968). *Kohon Setsuyōshū no kenkyū* 古本節用集の研究 [Raziskave o starih izvodih slovarja setsuyōshū]. Tokio: Tōkyō Teikoku Daigaku Hakkō 東京帝国大学発行 (faksimile Bensei Shuppan 勉誠出版 1968).
- Yada, Tsutomu 矢田勉. 2005. »Yamato katakana hansetsu gige no seiritsu nendai ni tsuite« 『倭片仮字反切義解』の成立年代について [The formation age of Yamato-katakana-Hansetsu-Gige]. *Kōbe daigaku bungakubu kiyō* 神戸大学文学部紀要 32: 37–56.
- Yamada, Yoshio 山田孝雄. 1943. *Kokugogakushi* 国語学史. Tokio: Hōbunkan 寶文館.
- Yamada, Kenzō 山田健三. 1995. »Nara - Heian jidai no jisho« 奈良・平安時代の辞書 [Slovarji obdobji Nara in Heian]. V *Nihon kojisho o manabu hito no tame ni* 日本古辞書を学ぶ人のために, uredil Nishizaki Tooru 西崎亨, Tokio: Sekaishisōsha 世界思想社.
- Yamada, Toshio 山田俊雄. 2003. *Nihon no kotoba to kojisho* 日本のことばと古辞書 [Jeziki Japonske in stari slovarji]. Tokio: Sanseido 三省堂.
- Yamaguchi, Akiho 山口明穂, Takebayashi Shigeru 竹林滋, Kindaichi Haruhiko 金田一春彦, Atsugi Tetsuji 阿辻哲次 in Kida Jun'ichirō 紀田順一郎. 1996. *Nihon no jisho no ayumi* 日本の辞書の歩み [Razvojna pot japonskih slovarjev]. Tokio: Jiten Kyōkai 辞典協会.
- Yong, Heming in Peng Jing. 2008. *Chinese Lexicography. A History from 1046 BC to AD 1911*. Oxford: Oxford University Press.
- Yoshida, Kanehiko 吉田金彦. 1971. »Jisho no rekishi« 辞書の歴史 [Zgodovina japonskih slovarjev]. V *Kōza Kokugoshi 3 - Goishi* 講座国語史 3 –語彙史. Tokio: Taishukan 大修館書店.

- Yuasa, Shigeo 湯浅茂雄. 1995. »Edojidai no jisho« 江戸時代の辞書 [Slovarji obdobja Edo]. V *Nihon kojisho o manabu hito no tame ni* 日本古辞書を学ぶ人のために [K učenju starih slovarjev], uredil Tooru Nishizaki 西崎亨. Tokio: Sekaishisōsha 世界思想社.
- Wan, Xianchu 万献初 in Liu Huilong 刘会龙. 2019. *Shuowen-jiezi shi'er jiang* 说文解字十二讲 [Dvanajst predavanj o Shuowen-jiezi]. Beijing: Zhonghua shuju 中华书局.
- Weijers, Olga. 1989. »Lexicography in the Middle Ages.« *Viator* 20: 139–154. doi: 10.1484/J.VIATOR.2.301351.

Andrej BEKEŠ

Kam so šle kitajske pismenke: modernizacija pisav na obrobju kitajskega kulturnega kroga

Povzetek

Ta prispevek obravnava modernizacijo pisav v Vietnamu, v obeh Korejah in na Japonskem ob prehodu iz predmoderne države v moderno nacionalno državo. V Vietnamu in obeh Korejah so se kljub tradicionalni močni navezanosti na kitajsko pismenost odločili, da zavržejo kitajsko pisavo. V Vietnamu so prešli na latinico, v obeh Korejah na domačo abecedo *hangul*, Japonska, z najmanj intenzivnimi stiki s kitajsko kulturo, pa je kitajske pismenke ohranila. Razlogi za to so modernizacija, nacionalizem in tradicionalizem. V vsaki od omenjenih držav so ti razlogi delovali drugače. Japonska – kolonizator – se je modernizirala v lastnem tempu, Vietnam in obe Koreji pa so se kot bivše kolonije morali po osvoboditvi modernizirati hitro. V tem kontekstu nastali nacionalizem je pripomogel k izboru najhitrejše rešitve, alfabetske pisave.

Ključne besede: reforme pisave, kitajske pismenke, fonetske pisave, Vietnam, Koreja, Japonska

Abstract – Where Did the Chinese Characters Go? The Modernization of the Writing Systems on the Outskirts of the Chinese Cultural Circle

This chapter deals with the modernization of writing in Vietnam, in both Koreas and Japan, during the transition from a pre-modern state to a modern nation-state. In Vietnam and both Koreas, despite the strong attachment to Chinese written tradition, they have decided to stop using the Chinese script. In Vietnam, they switched to the Latin alphabet, in both Koreas to the domestic *hangul* alphabet, while in Japan, with the least intense contacts with Chinese culture, the Chinese characters were preserved. The reasons for this are modernization, nationalism, and traditionalism. In each of the countries their influence was different. Japan – the colonizer – could modernize at its own pace. After their liberation, as the former colonies, Vietnam and both Koreas had to modernize quickly, and in this context the resulting nationalism contributed to the choice of the quickest solution, in each case an alphabetical script.

Keywords: writing reforms, Chinese characters, phonetic scripts, Vietnam, Korea, Japan

1 Uvod

Pod pojmom pisava razumemo sistem konvencionalnih grafičnih simbolov, ki predstavljajo jezikovne enote določenega jezika. Pisava je bila v preteklosti iz ničle izumljena samo nekajkrat: prvič v Mezopotamiji in drugič, skoraj sočasno, v Egiptu, oboje konec 4. tisočletja pr. n. št., nekoliko kasneje, v 3. tisočletju pr. n. št., v civilizaciji doline Inda ter konec 2. tisočletja pr. n. št. na Kitajskem. Skoraj sočasno kot na Kitajskem se je pisava popolnoma neodvisno razvila v Srednji Ameriki. V vseh primerih se je najprej pojavila logografska pisava (na grobo, znaki pisave zapisujejo posamezne besede v jeziku). Vsi ostali sistemi pisave so izvedeni iz prvotno izumljenih sistemov ali pa so jih ti navdihnili (Coulmas 1989).

Tako je nastalo več na pisavi in kulturnem izročilu središča temelječih kulturnih krogov. Glavni nosilci širitve so bili vera, kultura v širšem pomenu besede in politične ambicije. Najstarejši je mezopotamski kulturni krog s središčem v Sumeriji, temelječ na klinopisu in sumerskem kulturnem izročilu. Kasnejši, približno sočasen z razvojem v Vzhodni Aziji, je indijski kulturni krog, zgrajen na hinduističnem in budističnem izročilu ter pisavi brahmi. Bližje sta nam arabski kulturni krog, temelječ na arabski pisavi in izročilu islama, ter približno sočasno nastali cirilični kulturni krog, temelječ na cirilici in slovanski različici pravoslavnega izročila. Neposredno v naši bližini najdemo tudi primer hotene preselitve iz enega v drug kulturni krog: Romunija. Ta država je bila nekdaj del ciriličnega kulturnega kroga, v 19. stoletju pa se je domača elita odločila za prehod na latinico in vključitev v »naprednejši«, latinični kulturni krog, ki temelji na katoliškem in kasneje protestantskem izročilu (Daniels in Bright ur. 1996; Coulmas 1989; Panž Dindelegan in Maiden ur. 2013).

V Vzhodni Aziji je bila vir ali navdih za druge pisave kitajska logografska pisava (kitajske pismenke; kit. *hanzi*, kor. *hanja*, jpn. *kanji* 漢字), ki je nastala v 2. tisočletju pr. n. št. Skupaj s kitajskim političnim in kulturnim vplivom se je iz Kitajske širila v države na kitajskem obrobju. V prilagajanju novim lokalnim jezikom, ki jih je bilo treba zapisovati, so se ob njej od srede prvega tisočletja dalje začele razvijati nove pisave, v Koreji poleg zlogovne in delno logografske pisave *idu* 이두 v 15. stoletju popolnoma na novo izumljena abecedna pisava *hangul* 한글, na Japonskem *man'yogana* ter na njeni osnovi *hiragana* 平仮名 in *katakana* 片仮名, v Vietnamu pa logografska pisava *chữ nôm* 字喃 (Coulmas 1989). Podobno kot v Vietnamu in v približno istem obdobju so se pod vplivom kitajske pisave razvijale tudi domače logografske pisave v samostojnih političnih entitetah, kot so Tangut (Xi Xia), Khitan (Liao) in Jin, kasneje pa Jurchen na severnem oziroma severovzhodnem obrobju Kitajske ter pisave ljudstev Zhuang in Yi, ki so bila občasno politično samostojna, na sedanjem jugu Kitajske. Zanimivo je, da sta se pisavi ljudstev Zhuang in Yi ohranili ter sta delno v rabi še danes. Povsod se je v pisnem jeziku pojavila diglosija, prestižni jezik je bila klasična kitajščina, domači jezik, zapisan z domačo pisavo, pa je veljal za manj prestižnega (Kychanov 1996; Kara 1996; Shi 1996; Holm 2014).

Z izjemo Vietnama, Koreje in Japonske so vsa druga ljudstva končala v objemu rastočega kitajskega cesarstva, kjer sta pisavi ljudstev Zhuang in Yi sicer še vedno v delni uporabi, zunaj Kitajske pa kitajske pismenke kot del standardnega jezika – paradoksalno – uporabljajo, sicer v kombinaciji z domačima zlogovnicama pisavama *hiragana* in *katakana*, samo še na Japonskem. V Vietnamu so prešli na latinizirani zapis jezika *chữ quốc ngữ*, v obeh Korejah, Severni in Južni, pa uporabljajo domači *hangul* (Lê in O'Harrow 2007; Taylor in Taylor 2014).

Namen tega prispevka je osvetliti vzroke, ki so pripeljali do tega, da je Japonska, ki je bila med tremi zgoraj omenjenimi perifernimi državami najmanj globoko usidrana v kitajskem kulturnem krogu, v procesu standardizacije jezika v obdobju modernizacije obdržala tudi kitajske pismenke, medtem ko so jih v Vietnamu in obeh Korejah zavrgli. Zaradi omejenega prostora se v razpravi ne dotikam pisave kraljestva Ryukyu (okin. *Ruuchuu-kuku* 琉球國), ki je bilo Japonski priključeno leta 1879 kot prefektura Okinawa, uporabe kitajskih pismenk pri Ujgurih ter kitajskih jezikovnih politik v Ljudski republiki Kitajski in na Tajvanu.

2 Jezik in pisava v Vietnamu, Koreji in na Japonskem v 1. polovici 19. stoletja

Vse tri države, Vietnam, Koreja in Japonska, so bile ob koncu predmoderne dobe, v začetku 19. stoletja, neodvisne in globoko vpete v kitajski kulturni krog,

Vietnam in Koreja pa tudi pod močnim kitajskim političnim vplivom. Položaj jezika in pisave v vseh treh državah je bil podoben. Podobno kot v srednjeveški Evropi je vladala diglosija. Vlogo visokega jezika v administraciji, filozofiji, religiji in znanosti je igrala klasična kitajščina, zapisana s kitajskimi pismenkami. Domači jezik, manj povezan s funkcijami političnih in verskih avtoritet, je bil zato manj prestižen kot klasična kitajščina, vendar je bil, glede na državo in mesto domače kulture v njej, vrednoten različno. Literatura v domačem jeziku je obstajala v vseh treh državah. V Vietnamu so jo zapisovali z domačo pisavo *chữ nôm* 字喃, v Koreji je bila od 15. stoletja dalje večinoma zapisana v domači abecedni pisavi *hangul* 한글, na Japonskem pa se je za zapis literature v domačem jeziku pretežno uporabljal mešani sistem zlogovne pisave (*katakana* 片仮名 ali *hiragana* 平仮名) ter kitajskih pismenk, s katerimi so se tipično zapisovale številne polnopomenske besede. Velika razlika je v tem, da je bila literatura v domačem jeziku v Vietnamu in Koreji vrednotena nižje kot na Japonskem, kjer je bil zlasti starejši del literature v domačem jeziku cenjen kot klasična literatura in temu primerno tudi jezik, v katerem so bila dela napisana. V Vietnamu so bili bralci literature v domačem jeziku omejeni na elito, izobrazeno v klasični kitajščini, ki je znala brati tudi zahtevnejšo domačo pisavo *chữ nôm*. Običajno ljudstvo je domača literarna dela, tako prozo kot poezijo, pogosto poznalo samo iz javnih branj. V Koreji so se razmere radikalno spremenile po izumu pisave *hangul*, vendar je v kitajski klasični kulturi izobrazena elita, tj. *yangban* 양반, večinoma zviška gledala na literaturo v domačem jeziku in je širjenju uporabe *hangula* pogosto nasprotovala. Kljub temu se je, med drugim tudi zaradi prizadevanja oblasti, pismenost v domačem jeziku začela širiti med ljudstvom. Pojavili so se prevodi budističnih tekstov, pripovedna dela in poezija, pri čemer so bili avtorji pogosto pripadniki ljudstva. Kot kažejo viri, je bilo na Japonskem preprosto ljudstvo v predmoderni dobi že dokaj opismenjeno, z razvito komercialno založniško dejavnostjo v velikih središčih, kakršni sta bili prestolnica Edo in Osaka (glej Coulmas 1989, 2000, 2003; Cumings 2005; King 2007; Lê in O'Harrow 2007; Gottlieb 2007; Taylor in Taylor 2014; Amino 1990; Yakuwa 2003; Kin 2010; Bekeš 1999). Razdelek povzema tabela 1 spodaj.

Tabela 1: Vrednotenje domačih pisav in pismenost na začetku modernizacije

	Domače pisave: vrednotenje	Pismenost
Vietnam	<i>chữ nôm</i> : zapleten sistem, nestabilen prestiž – sredstvo za zapis domačih literarnih del	razmeroma nizka
Koreja	<i>hangul</i> : preprosta, nestabilen prestiž	razmeroma nizka
Japonska	<i>hiragana</i> , <i>katakana</i> : preprosta, nizek prestiž mešani slog <i>kana</i> in kitajske pismenke: zapleten sistem, visok prestiž v literarni sferi	<i>hiragana</i> , <i>katakana</i> : razmeroma visoka (cenzus 1877: 30–90 %, odvisno od regije)

3 Jezik na Japonskem, v Koreji in Vietnamu v 20. stoletju

V procesu modernizacije, ki je vse tri države zajel na prehodu v 2. polovico 19. stoletja, so se njihove poti razšle. Japonska je ohranila neodvisnost ter s priključitvijo kraljestva Ryukyu leta 1879, Tajvana 1895 in Koreje 1910 postala kolonialna sila. Vietnam je postal francoska kolonija, Koreja pa je bila priključena Japonski (Cumings 2005; Coulmas 2000). Različne usode so različno vplivale na proces modernizacije jezikov.

3.1 Japonska

Japonska je lahko kot suverena država razvijala šolstvo in jezik v skladu s potrebami svoje modernizirajoče se družbe. Ob začetku modernizacije z obnovo Meiji 1868 je podedovala diglosijo v pisnem jeziku: klasična kitajščina in klasična japonščina, in relativno majhen delež del, napisanih v tedanjem pogovornem jeziku. Ob izzivih in zgledih iz Evrope in Amerike je najprej intelektualna elita sprevidela potrebo po čimprejšnji modernizaciji jezika. Pojavilo se je gibanje za enotnost pisnega in govornega jezika (*genbun itchi* 言文一致). Razvijati se je začel nov prevodni slog, temelječ na tradiciji branja klasičnih kitajskih besedil v japonščini (tako imenovani *kanbun kundoku* 漢文訓読), vendar apliciran na sodobne evropske jezike: nizozemščino, angleščino, francoščino, ruščino in nemščino, ter opirajoč se bolj na slovnico sodobnega pogovornega jezika kot na klasični japonski jezik. Stranski rezultat tega je bilo po drugi strani veliko število na kitajskih elementih temelječih neologizmov, s katerimi so prevajali abstraktne pojme iz evropskega miselnega kroga. Tipičen primer je neologizem *kokugo* 国語, državni jezik. Izraz je bil prevzet v vseh državah kitajskega kulturnega kroga ter se, razen v Ljudski republiki Kitajski in Severni Koreji, uporablja še danes. Pomemben dejavnik so bili tudi tiskani mediji, ki so popularnost dolgovali objavam romanesknih podlistkov, vzeti iz profesionalnega pripovedniškega žanra *rakugo* 落語, ter političnim govorom in pamfletom. Zanimivo je, da je država pri modernizaciji jezika zamujala, sistematični začetek pristopa k standardiziranju jezika in pisave, skratka, ustvarjanje standardiziranega nacionalnega jezika (*kokugo* 国語) kot državne politike, sega šele v konec 19. stoletja, okrog 20 let po obnovi Meiji (Komori 2000; Lee 1996; Gottlieb 1995).

Pri reformi in standardizaciji pisave se je radikalnejšim predlogom navkljub v kulturno stabilnem kontekstu na Japonskem uveljavila umirjeno konzervativna reforma pisave, ki je ne glede na določene omejitve kot pomemben del

japonskega sistema pisave ohranila tudi kitajske pismenke. Standardni jezik je ob prizadevanjih države pridobival na vplivu in veljavi. Na standardizacijo pisave je kljub nasprotovanju tradicionalistov vplivalo več dejavnikov. Najpomembnejši so bili:

- I. Kolonialna politika, kjer je bila japonščina jezik administracije, zato se je pojavila potreba po učinkovitem poučevanju japonskega jezika v kolonijah (Tajvan, Koreja, Manchukuo) ter kasneje na med vojno v Jugovzhodni Aziji in na Pacifiku zasedenih ozemljih.
- II. Pojav periodičnega tiska in bralstva.
- III. Potrebe vojske v kontekstu vojnih prizadevanj in vojaške prevlade v kolonijah, kar je zahtevalo natančno pošiljanje in prejemanje informacij ter s tem standardiziran jezik s čim manj zapletenim sistemom pisave. Zaradi 15-letne vojne, ki jo je Japonska sprožila najprej na azijski celini in nazadnje na Pacifiku, so vladne reforme jezika in pisave zastale in bile udejanjene šele po koncu druge svetovne vojne, pod ameriško okupacijsko oblastjo. Reforma pisave pa je vendarle v bistvenih potezah sledila okvirju, pripravljenem na japonskem ministrstvu za šolstvo že v 30. letih, ko je bila japonska agresija vojaško omejena samo na Kitajsko. Standardizirana in pri kompleksnejših pismenkah delno poenostavljena je bila oblika kitajskih pismenk, omejeno je bilo število kitajskih pismenk v standardni rabi ter standardiziran zapis, tj., katere besede, tako kitajske tujke kot domače besede, se zapisujejo s posamezno pismenko. Standardizirana je bila tudi raba obeh zlogovnih pisav, *hiragane* in *katakane*. Pred drugo svetovno vojno in po njej so obstajale tudi pobude, da bi prešli na latinico ali izključno na rabo obeh zlogovnih pisav (Društvo za promocijo pisave *kana*, *Kanamojikai* 仮名文字会), ki pa jih reforme niso upoštevale. Rezultat reform je bil, da se je v sicer precej prečiščeni obliki ohranil tako imenovani mešani slog zapisa s pomočjo kitajskih pismenk in obeh zlogovnih pisav (*kanji kana majiri* 漢字仮名交じり), s čimer niso bili zadovoljni niti tradicionalisti, saj so bile zanje reforme preveč radikalne, niti podporniki sprememb, med katerimi so številni obžalovali polovičarstvo reform (Tōdō 1969; Gottlieb 1995; Coulmas 2000, 2003; Bekeš 1998).

3.2 Koreja

V tradicionalni korejski družbi je do leta 1894 sistem državnih izpitov kljub možnostim, ki jih je ponujal izum *hangula* (1446), zaradi svoje pristransko-sti (k izpitom so bili pripuščeni samo pripadniki višjega sloja) in zazrtosti v klasično kitajsko pismenost močno zaviral prodor sodobne vzgoje. Pismenost med preprostim ljudstvom je bila zelo nizka, še posebej med ženskami,

za katere je v tradicionalni konfucianistični morali veljalo, da je nevednost čednost. Z reformami Gabo (*Gabo gaehyeok* 갑오개혁) je Koreja poskušala ujeti vlak modernizacije. Kot uradni jezik je klasično kitajščino nadomestil korejski jezik, zapisan v mešanem slogu, s kitajskimi pismenkami in *han-gulom*, ki se je s hitrim razvojem medijev ustalil kot norma. Ta zapis je nadomestil rabo *idu*, na kitajskih pismenkah temelječega starega domačega zapisa korejščine. Tudi v Koreji se je začelo gibanje za poenotenje pisnega in govornega jezika (King 2007).

Istočasno je Koreja z neenakopravno pogodbo na otoku Ganghwa 강화도 prišla pod močan japonski vpliv, kar je sprožilo kitajsko-japonsko vojno, iz katere je Japonska izšla kot zmagovalka. Japonski vpliv je nato postajal vse močnejši. Po japonski zmagi v rusko-japonski vojni, v kateri je prav tako šlo za prevlado na korejskem polotoku, je Koreja leta 1905 postala najprej japonski protektorat, leta 1910 pa je bila končno formalno pripojena japonskemu imperiju. Tako ni imela možnosti, da bi modernizacijo izpeljala po svojih željah in potrebah. Japonska je za razliko od Tajvana, ki ga je dobila kot vojno odškodnino v kitajsko-japonski vojni, Korejo obravnavala kot svoj podaljšek (Japonska in Koreja sta eno *naisen ittai* 内鮮一体), ki ga je bilo treba asimilirati, in ne kot navadno kolonijo. Japonščina je postala edini nacionalni jezik (*kokugo*) tudi v Koreji in pouk japonščine je postal obvezen. Število ur pouka korejščine v »ljudskih šolah« (jpn. *kokumin gakko* 国民学校, kor. *gugminhaggyo* 국민학교) se je zmanjševalo, od leta 1938 pa korejščina ni bila več obvezen predmet. Sčasoma je bila potisnjena na rob, leta 1941 pa je bila ukinjena. Število šol, ki so izvajale pouk na stopnji, višji od »ljudskih šol«, je bilo omejeno. Leta 1936 je npr. samo 25 % šoloobveznih otrok (40 % dečkov in samo 10 % deklic) dejansko obiskovalo pouk. Japonski otroci v Koreji so, nasprotno, vsi hodili v šolo. Od konca 30. let so bili Korejci prisiljeni v spreminjanje svojih priimkov in imen v japonske (*sōshi kaimei* 創氏改名). Poleg tega je bila raba korejščine v javnosti omejena. Paradoksalno pa je imel po uporih proti japonski vladavini leta 1919 tisk v korejskem jeziku precej svobode. Korejski nacionalisti – kristjani – so si izven institucionalnih okvirjev tudi prizadevali, da bi povečali pismenost v domačem jeziku med preprostim ljudstvom. Tako so opismenili več deset tisoč ljudi, vendar je bila to glede na veliko število prebivalstva le kaplja v morje. Huda posledica take japonske kolonialne politike je bila, da je stopnja pismenosti v Koreji leta 1945 znašala komaj 22 % (King 2007; Mitsui 2010; Coulmas 2000; Tani 2000; Taylor in Taylor 2014; Gottlieb 1995; Cumings 2005; Matles Savada in Shaw ur. 1992).

Po koncu druge svetovne vojne se je korejska kalvarija nadaljevala. Osvobodila jo je Sovjetska zveza, a je v porajajočem se svetu hladne vojne in na osnovi

medvojnih sporazumov z zavezniki prepustila ZDA, da zasedejo korejski polotok južno od 38. vzporednika. Nujni pogoj za obnovo v obeh delih razcepljene Koreje je bilo hitro opismenjevanje ljudskih množic, ki so sedaj prvič imele priložnost za sistematično izobraževanje v lastnem jeziku. V ta namen je bilo treba standardizirati korejski jezik in pisavo, kar je japonska vladavina zavrla. Pojavilo se je tudi vprašanje rabe kitajskih pismenk, ki so zaradi velikega števila in kompleksnosti predstavljale oviro za hitro opismenjevanje. Ustrezno jezikovno politiko je bilo nujno določiti in izvajati na državni ravni. Po koncu sovjetske in ameriške okupacije leta 1948 sta na korejskem polotoku nastali dve državi, Demokratična ljudska republika Koreja (DLRK) in Republika Koreja (RK) (Cumings 2005; King 2007; Taylor in Taylor 2014).

DLRK je še pod sovjetsko okupacijo korenito zastavila svojo jezikovno politiko in nemudoma začela z intenzivnim programom opismenjevanja. Do leta 1948 je bila nepismenost v glavnem odpravljena. V Republiki Koreji je bilo opismenjevanje zastavljeno manj korenito, 10 let po razglasitvi državnosti in 5 let po koncu korejske vojne, leta 1958, je bilo še vedno okrog 8 % ljudi nepismenih (King 2007).

Najkočljivejše vprašanje jezikovne politike je bila raba kitajskih pismenk. V DLRK so ravnali radikalno. Stare elite so večinoma zbežale v RK, številne pripadnike elit so zaprli, država pa se je pod vodstvom Kim Il-sunga in Delavske stranke (*Choseon rodongdang* 조선로동당) lotila ustvarjanja »nove« kulture. Del tega je bila tudi »demokratizacija« pisave. Raba kitajskih pismenk so sprva ukinili, a so jih leta 1953, ob koncu korejske vojne, zopet uvedli z omejitvijo na 1800 pismenk. Cilj demokratizacije pisave je bil vzpostaviti kolikor mogoče nezahteven in uporaben sistem pisave. Pri jezikovni politiki je imel veliko besedo tudi sam Kim Il-sung. Svojo verzijo standardnega jezika, uvedeno leta 1966, so v DLRK poimenovali »kulturni jezik« (*munhwa-eo* 문화어). Z vidika »kulturnega jezika« so bile kitajske pismenke ter z njimi kitajske in druge tujke dojete kot grožnja materinščini. Posledica takega pogleda na kitajske pismenke, besedišče kitajskega izvora in izposojenke iz drugih tujih jezikov je bila, da so začeli te izraze nadomeščati z domačimi ustreznici. Del besedišča tujega izvora je ostal, tudi kitajske pismenke se v omejenem obsegu še vedno poučujejo, čeprav niso več v javni rabi. Tako se je začelo razhajanje med jezikom v DLRK in RK. Večina reform v DLRK je potekala z vrha navzdol, je pa res, da je bilo pri tem upoštevano mnenje državljanov (Cumings 2005; Song 2005; King 2007).

Kot rečeno, je bila jezikovna politika v RK ohlapnejša. Stare elite so ohranile prestiž, na položajih je ostala tudi kolonialna administracija iz časa japonske vladavine, vključno s policijo in vojsko, seveda brez japonskega osebja, ki se

je umaknilo nazaj na Japonsko. Tudi v RK je od leta 1945 potekala intenzivna standardizacija jezika, ki so ga pod japonskim vplivom poimenovali nacionalni jezik (*gug-eo* 국어). V boju z nepismenostjo je leta 1948 ministrstvo za šolstvo predlagalo prehod iz mešanega zapisa na izključno uporabo *hangula*, a je bil zaradi močnega nasprotovanja konzervativnih elit iz časa japonske kolonialne vladavine, ki so dobro obvladale kitajsko pisavo, predlog zavrnjen. Odnos do rabe kitajskih pismenk je nato nihal do konca 70. let, s sporadičnimi ukinitvami in ponovno uvedbo ter omejevanjem števila pismenk v vsakdanji rabi. Vojaški režim Park Chung-heeja (Park Chun-hee 박정희) je svojo navezanost na sloj, ki je kolaboriral in se okoriščal z japonsko kolonialno vladavino, prikrival z močnim nacionalizmom, v okviru katerega je bila med drugim sprožena tudi kampanja za »očiščenje« (*eoneo sunhwa* 언어 순화) domačega jezika. Njen cilj je bil iz standardnega jezika očistiti tujke, prevzete iz angleščine in japonščine. Po letu 1987, ko je bila ponovno vzpostavljena demokracija, so te kampanje počasi zamrle. Sam izraz je dobil negativno konotacijo, povezano s totalitarnimi vojaškimi režimi, ki so Koreji vladali od začetka 60. let do leta 1987. Po drugi strani je bil ohranjen mešani sistem zapisa s kitajskimi pismenkami in *hangulom*. Leta 1974 so kitajske pismenke ponovno uvedli v učbenike korejskega jezika, z omejitvijo na 1800 »osnovnih pismenk« v nižjih in višjih srednjih šolah. Vendar je raba kitajskih pismenk omejena. V besedilih za splošno rabo, vključno z dnevnim tiskom, se praktično ne uporabljajo; izjemoma, podobno kot v strokovni literaturi, jih rabijo toliko, kolikor zahteva razumljivost besedila, zaradi velikega števila homofonih besed kitajskega izvora (Coulmas 2000; Song 2005; Cumings 2005; King 2007).

Posledica različnih družbenih sistemov in, kot odraz tega, različnih pristopov k jezikovni politiki je, da postaja razdalja med standardnima jezikoma obeh Korej vedno večja. Razlikujeta se fonetika (standard, utemeljen na govoru v Pyongyangu v DLRK in na govoru v Seulu v RK) in leksika; razlikujejo se pravila zapisa v *hangulu* (dob. pisava države Han), ki se v DLRK lokalpatriotsko imenuje *choseon-geul* (조선글 dob. pisava države Choseon). Pri tem sta Han 한 in Choseon 조선 imeni za Korejo iz dveh različnih obdobj. Han je ime zadnje države, preden je postala japonska kolonija, in ga uporabljajo v RK, Choseon, ime države v času dolge vladavine dinastije Yi, pa v DLRK. Kljub različnim družbenim ureditvam se motivacije za jezikovne reforme v Korejah delno prekrivajo: temelj je deklarirani ali dejanski antikolonializem in s tem povezan nacionalizem. Kar se tiče kitajskih pismenk, je rezultat v obeh Korejah podoben: kitajske pismenke igrajo sekundarno vlogo, njihovo poučevanje je omejeno, v množičnih medijih se ne uporabljajo več ali kvečjemu v zelo omejenih primerih (Coulmas 2000; Song 2005; King 2007; Hannas 1997).

3.3 Vietnam

Tudi Vietnam je bil v 19. stoletju, še preden se je lahko začel soočiti z izivi modernizacije, pahnjen v kolonialno odvisnost. Francoska prisotnost v Indokini se je začela s pomočjo Francije dinastiji Nguyen pri združevanju Vietnama konec 18. stoletja. Francoska revolucija je kolonialna prizadevanja za nekaj časa zadržala. V drugi polovici 19. stoletja je francoska kolonija najprej postala južna tretjina Vietnama, Cochinchina, osrednji del, Annam s cesarsko prestolnico Hue, in severni del, Tonking s Hanojem, pa sta postala francoska protektorata, kar je leta 1885 pripoznala tudi Kitajska, ki je bila tedaj še pod dinastijo Qing. Celotno ozemlje, skupaj s Kambodžo, je bilo leta 1887 inkorporirano v Francosko Indokino, ki ji je Francija leta 1889 pripojila še Laos (Lê in O'Harrow 2007; DeFrancis 1977).

226

Zapis vietnamščine v latinici sega v zgodnje 17. stoletje. Začel se je s prihodom jezuitskih misijonarjev, ki so za potrebe misijonarskega dela potrebovali enostaven zapis govornega jezika. Sad njihovih prizadevanj je bil *chữ quốc ngữ*, zapis vietnamščine v latinici, ki pa se zunaj katoliške skupnosti vernikov ni razširil. Pod francosko kolonialno oblastjo je bil *chữ quốc ngữ* uveden v novoustanovljene kolonialne osnovne šole. Prve osnovne šole s poukom vietnamščine v latiničnem zapisu je kolonialna oblast ustanovila leta 1864 v Cochinchini. Po drugi strani se je med tradicionalno elito ohranil prestiž klasične kitajščine, prav tako pa tudi raba domačega sistema pisave *chữ nôm*. Namen pouka jezika v latinici je bil podoben kot pod Napoleonom pouk slovenščine in hrvaščine v Ilirskih provincah: kot vmesna faza, v kateri se domače prebivalstvo opismeni in potem na višji stopnji preide na jezik metropole (Lê in O'Harrow 2007; DeFrancis 1977; Vodopivec 2006).

Francoski koloni in vojska so nasprotovali na novo vzpostavljenemu šolanju širšega sloja domačinov s pomočjo zapisa v *chữ quốc ngữ*. To njihovo stališče se je skladalo s težnjami starih elit s severa Vietnama, iz Annama in Tonkinga. Vendar so za razliko od starih elit želeli, da bi izobraževanje potekalo v francoščini. Stare elite so bile v svojem, proti Franciji uperjenem patriotizmu v protislovju same s seboj, saj so ob zagovarjanju ohranitve domače inačice klasične kitajščine (sinovietnamščine) kot prestižnega jezika izobrazbe in administracije nadaljevale s preziranjem domačega *chữ nôm*. Ne glede na nestrinjanje teh dveh plasti prebivalstva so kolonialne oblasti potrebovale sloj lokalnih uradnikov, zato so vztrajale pri začrtani politiki opiranja na *chữ quốc ngữ* v šolah (Lê in O'Harrow 2007; DeFrancis 1977).

Paradoksalno je, da je *chữ quốc ngữ* kot sredstvo kolonialne jezikovne politike postal v začetku 20. stoletja tudi sredstvo odpora proti kolonialni oblasti.

V Hanoju so patrioti v želji, da bi dvignili izobrazbeno raven prebivalstva, leta 1907 ustanovili Tonkinško svobodno šolo (*Đông Kinh Nghĩa Thục* 東京義塾),¹ ki je na stopnjah od osnovne do srednje šole sodobno in s kolonialno perspektivo neomadeževano izobrazbo nudila več sto učencem, bodoči eliti protikolonialnega boja. Poučevali so tudi klasično kitajščino (v sinovietnamski inačici) in francoščino, pomembno pa je, da je pouk večinoma potekal v vietnamščini, zapisani s *chữ quốc ngữ*. Diplomanti te šole so svojo izkušnjo prenašali v širšo družbo, tako da so kolonialne oblasti šole po letu dni zaprle. Kasneje se je francoska izobraževalna politika spremenila; Francozi so okrepili šolske ustanove, v katerih je izobraževanje potekalo v *chữ quốc ngữ*, po drugi strani pa pritiskali na marionetni cesarski dvor v Hueju, da je v letih 1915–19 po skoraj 1000 letih ukinil državne izpite, ki so temeljili na poznavanju klasičnega kitajskega kanona. V istem obdobju se je *chữ quốc ngữ* začel uveljavljati tudi v periodičnem tisku, posledica česar je bilo vzpodbujanje narodne in jezikovne zavesti ter oviranje prodiranja francoskega jezika. Nastajati so začela literarna dela, zapisana v *chữ quốc ngữ*, z novimi bralci, ki so bili izobraženi v vietnamščini, zapisani v latinici. Vse to je pripomoglo k temu, da *chữ quốc ngữ* ni bil več zaznavan le kot simbol kolaboracije s kolonialnimi oblastmi (Lê in O’Harrow 2007; DeFrancis 1977).

Prehod iz tradicionalnega stanja, s klasično kitajščino (sinovietnamščino) in vietnamščino, zapisano v domači pisavi *chữ nôm*, na rabo *chữ quốc ngữ* je, kot smo delno že videli, potekal v več fazah. V prvi fazi je bila simbol upora proti francoski vladavini klasična kitajščina (sinovietnamščina), raba *chữ quốc ngữ* pa je bila simbol kolaboriranja. Ko so kasneje domoljubi prišli do spoznanja, da modernizacija ni mogoča brez splošnega dviga ravni izobrazbe, katerega nujni pogoj je odprava nepismenosti, se začne druga faza. *Quốc ngữ* je sprejet kot sredstvo za dvig pismenosti med prebivalstvom. S tem *chữ quốc ngữ* izgubi stigmo kolaboracije, objavljanje literarnih del v *chữ quốc ngữ* pa mu tudi dvigne prestiž. V tretji fazi pa je *chữ quốc ngữ* v rabi že pogostejše kot klasična kitajščina (sinovietnamščina) in *chữ nôm* ter tako dejansko postane pisava, s katero običajno zapisujejo domači jezik, vietnamščino. Po neodvisnosti je bilo treba storiti samo še korak in *chữ quốc ngữ* razglasiti za standardni zapis vietnamskega jezika (Lê in O’Harrow 2007; DeFrancis 1977).

Nadaljnje vmešavanje zunanjih sil v politično dogajanje v Vietnamu je imelo za deželo in celotno Indokino tragične posledice. Vojno stanje je v Vietnamu trajalo praktično od japonske invazije leta 1941, vrnitve Francozov po koncu druge svetovne vojne, dolge in mučne osvobodilne vojne proti francoski

1 Zanimivo je, da je staro ime za Hanoj Dong Kinh 東京, ki pomeni isto in se s kitajskimi pismenkami zapiše enako kot ime japonske prestolnice.

vladavini, razcepitve na Severni in Južni Vietnam leta 1954 ter ameriške intervencije do združitve leta 1975. Po zmagi osvobodilnega gibanja Viet Minh nad japonsko vojsko leta 1945 je *chữ quốc ngữ* postal simbol osvoboditve. Med dolgo vojno, v prvi fazi proti Franciji za osvoboditev izpod kolonialnega jarma in v drugi fazi proti ZDA za združitev Severnega in Južnega Vietnama, je v Severnem Vietnamu *chữ quốc ngữ* postal simbol revolucionarnega napredka. *Chữ quốc ngữ* je bil v uporabi tudi v Južnem Vietnamu, kjer pa so vzporedno poučevali klasično kitajščino (sinovietnamščino) in *chữ nôm*. Nesporni položaj *chữ quốc ngữ* se je končno stabiliziral šele po združitvi Vietnama leta 1975, ko je *chữ quốc ngữ* postal pisava, s katero se zapisuje standardni vietnamski jezik (Lê in O’Harrow 2007; DeFrancis 1977).

4 Razprava

V pregledu poti, ki so jo prehodile pisave v obrobnih državah kitajskega kulturnega kroga, v Vietnamu, Koreji in na Japonskem, sta se izkristalizirala dva tipa dejavnikov, ki so vplivali na usodo kitajskih pismenk kot del sodobnih standardiziranih domačih sistemov pisave, notranji in zunanji.

4.1 Notranji dejavniki

Ločimo lahko štiri notranje dejavnike:

- I. Prestiž domačega pisnega jezika in domače literature v primerjavi s prestižno lokalno varianto klasične kitajščine.

Na Japonskem je imel domači jezik v preteklosti med elitami prestižno veljavo kot jezik literature, klasična kitajščina pa kot jezik državne ideologije, administracije, izobrazbe, religije (budizem) in filozofije. S časom se je izoblikoval mešani zapis domačega jezika z zlogovno pisavo in logografsko rabljenimi kitajskimi pismenkami. S širjenjem pismenosti v zlogovni pisavi (*hiragana* in *katakana*) se je uveljavil tudi pomožni zapis »branja« kitajskih pismenk v zlogovni pisavi (*furigana* 振り仮名). Tako so tudi zahtevnejša besedila postala dostopna širšemu krogu bralcev, ki se je pojavil v obdobju Edo. Široko uveljavljeni mešani zapis se je ohranil tudi pri modernizaciji jezika. V mešanem zapisu so se s kitajskimi pismenkami zapisovale tako kitajske tujke (tako imenovani *on’yomi* 音読み) kot tudi domače japonske besede (tako imenovani *kun’yomi* 訓読み). Kitajske pismenke so bile tako močno ukoreninjene v zapisu domačega jezika in v zavesti velikega dela pismenega prebivalstva, da jih je bilo ob reformah sistema pisave zelo težko popolnoma ukiniti. Po drugi strani je bila

usoda zapisa domačega jezika v Koreji in Vietnamu dosti bolj nestabilna. Tako raba *hangula* v Koreji kot *chữ nôm* v Vietnamu je bila v preteklosti večkrat omejena in kljub priljubljenosti literarnih del, zapisanih v domačem jeziku, je pritisk establišmenta pogosto zaviral prost razvoj potencialov, ki sta jih imeli obe pisavi.

- II. Delež kitajskih pismenk oziroma domačih logografskih pismenk, rabljenih v zapisu domačega jezika. Tu je položaj v Koreji in na Japonskem podoben. Če v Koreji poleg *hangula* upoštevamo še mešano zlogovno-logografsko pisavo *idu*, ki je bila do konca 19. stoletja v rabi delno tudi za administrativne namene, delež kitajskih pismenk v zapisu korejščine in japonščine niha od srednje visokega do nizkega. Vietnamski *chữ nôm* pa je v celoti logografska pisava in je tu seveda delež pismenk 100-odstoten.
- III. Količina in dostopnost del v domačem jeziku. Ta dejavnik je neposredno povezan s prvim, s prestižnostjo. Zaradi nestabilnega položaja domačih pisav v Koreji in Vietnamu je bila tudi literarna produkcija mnogo manj razširjena in dostopna kot na Japonskem, pa tudi manj kot besedila v klasični kitajščini.²
- IV. Stopnja pismenosti širšega prebivalstva v času reform pisave. Japonska je do začetka 20. stoletja že dosegla razmeroma visoko raven pismenosti, vsaj na ravni poznavanja zlogovne pisave in osnovnih kitajskih pismenk. V Koreji in Vietnamu, zlasti zaradi kolonialne politike, je bila stopnja pismenosti v začetku reform pisave zelo nizka (22 % v Koreji, še manj v Vietnamu).

4.2 Zunanji dejavniki

Zunanja dejavnika sta povezana z družbenozgodovinskim kontekstom modernizacije:

- I. Najpomembnejši dejavnik je stopnja neodvisnosti v času modernizacije. Japonska je modernizacijo izpeljala kot neodvisna država, v skladu s svojimi potrebami, medtem ko sta Koreja in Vietnam modernizacijo doživela pod kolonialno oblastjo.
- II. Nacionalizem v jeziku kot del modernizacijskega procesa. Na Japonskem so tudi sicer goreči nacionalisti kitajske pismenke priznavali kot del svoje jezikovne tradicije. Modernizacija in s tem standardizacija v jeziku ni bila uperjena proti rabi kitajskih pismenk, potrebna je bila samo racionalizacija že uveljavljenega mešanega sistema pisave:

2 V Vietnamu je po začasni zasedbi v času dinastije Ming neokonfucianistična mrzlica pripeljala do tega, da so uničili plošče za tisk v *chữ nôm* zapisanih literarnih del. Tako so se ohranila samo dela v domačem jeziku od druge polovice 15. stoletja dalje (Lê in O'Harrow 2007).

omejitev števila pismenk, delna poenostavitev nekaterih pismenk in standardizacija oblike ter reforma zapisa v zlogovni pisavi. Nasprotno so v Vietnamu in po drugi svetovni vojni v obeh Korejah v kontekstu radikalno spremenjenih okoliščin pod kolonialno vladavino kitajske pismenke zaznavali kot oviro na poti v modernizacijo jezika, in sicer iz dveh razlogov: najprej v duhu protikolonialno usmerjenega nacionalizma (tudi raba kitajskih pismenk je plod tisočletne kitajske kulturne hegemonije) in nato zaradi ekspeditivnosti: učenje na domačih tleh nastale »naše« abecedne pisave, *hangula*, je dosti bolj učinkovito in omogoča hitrejše odpravljanje nepismenosti kot učenje mešanega sistema, ki poleg *hangula* vključuje tudi rabo kitajskih pismenk. Podobno je bilo tudi v Vietnamu. *Quốc ngữ*, ki so ga sprva promovirale kolonialne oblasti, je v zgodovinskih procesih v prvi polovici 20. stoletja pridobil dovolj ideološkega prestiža, da je končno postal simbol socialističnih revolucionarnih sprememb in »progresivna« pisava. V obeh primerih, korejskem in vietnamskem, je pripomogel razmeroma omejen obseg literarne dediščine, zapisane v domačem jeziku. S prehodom na novo pisavo, z radikalno omejeno rabo kitajskih pismenk v obeh Korejah in njihovo popolno izločitvijo v Vietnamu rez s tradicijo, posebej še pisanja v domačem jeziku, ni bil tako zelo hud, kot bi bil, če bi se za podoben korak odločila tudi Japonska.

5 Zaključek

Znano je, da je sistem pisave, ko se enkrat uveljavi, zelo konzervativen in do sprememb pride samo ob velikih družbenih prevratih (Coulmas 2000). Tradicionalno družbo v obeh Korejah in v Vietnamu so zaradi kolonialne izkušnje modernizacijski procesi pretresli dosti globlje kot Japonsko. Tudi zato je bilo globoko radikalne reforme pisave tam mogoče izpeljati, medtem ko je morala Japonska vkljub željam številnih ubrati zmernejšo pot. Vse to ni tako povezano z zahtevnostjo določene vrste pisave, kot bi morda lahko sklepali iz gornjega prikaza. Coulmas (2000) npr. argumentira, da je na Tajvanu kljub temu, da pismenk niso poenostavljali in tudi njihovega števila niso reducirali tako močno kot v Ljudski republiki Kitajski, odpravljanje nepismenosti potekalo hitreje in uspešneje. Razlog za uspeh je bilo boljše organizirano šolstvo. Po drugi strani tudi predsodki običajno bolj konzervativno usmerjenih zagovornikov široke rabe kitajskih pismenk ne držijo. Na Japonskem obstaja skupina ljudi, ki sistematično uporablja samo fonetično zlogovno pisavo. To so slepi, ki so kljub invalidnosti s pomočjo izključno fonetične pisave za slepe sposobni doseči najvišjo raven univerzitetnega študija in postati tudi doktorji znanosti.

Pri zagotavljanju funkcionalne pismenosti se raba tako kitajskih pismenk kot fonetične pisave celo pri jeziku s tako skromnim fonetičnim repertoarjem, kot je japonščina, pokaže za manj relevanten dejavnik, kot pa je organizacija sodobnega šolskega sistema. Kot poudari tudi Coulmas (2000), ima vsaka vrsta pisave prednosti in slabosti.

V gornjem razglabljanju je bil izpuščen pomemben dejavnik, ki bi tudi lahko močno vplival na jezikovno politiko. Japonska in obe Koreji so etnično izredno homogene države, medtem ko ima Vietnam okrog 14 % pripadnikov manjšin, razpršenih na več deset etničnih skupin. Ravno ta jezikovna razpršenost omogoča osrednjo vlogo vietnamščine kot državnega jezika na celotnem ozemlju združenega Vietnama.

Kot rezultat modernizacijskih procesov v jeziku in pisavi je v vseh štirih državah domači jezik postal in se utrdil kot osrednji jezik tako v administraciji kot v šolstvu in literaturi. Glede na kolonialno izkušnjo se to v mnogih drugih državah ni zgodilo. V tem pogledu, kot tudi z vidika pisave, bi bilo gornje ugotovitve zanimivo primerjati z jezikovnimi politikami in razvojem v drugih državah, ki so imele večstoletno državno tradicijo in obenem kolonialno izkušnjo, kot npr. v jugovzhodni Aziji Laos, Kambodža, Malezija, Mjanmar (Burma) in Indonezija.

Literatura

- Amino, Yoshihiko 網野善彦. 1990. *Nihonron no shiza: rettō no shakai to kokka* 日本論の視座—列島の社会と国家— [Vidiki teorij o Japonski: družba in država na otočju]. Tokio: Shogakkan.
- Bekeš, Andrej. 1998. »Vpliv Amerike na sodobni japonski jezik in pisavo.« *Azijske in afriške študije* 2 (1): 46–154.
- . 1999. »Pojmovni okvir za klasificiranje sistemov kitajske in japonske pisave.« *Azijske in afriške študije* 3 (1–2): 218–238.
- Coulmas, Florian. 1989. *The Writing Systems of the World*. Oxford: Basil Blackwell.
- . 2000. »The Nationalization of Writing.« *Studies in the Linguistic Sciences* 30 (1): 47–59.
- . 2003. *Writing Systems: An Introduction to Their Linguistic Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cumings, Bruce. 2005. *Korea's Place in the Sun: a Modern History*. New York: W. W. Norton & Company.
- Daniels, Peter T. in Bright, William, ur. 1996. *The World's Writing Systems*. Oxford: Oxford University Press.

- DeFrancis, John. 1977. *Colonialism and Language Policy in Viet Nam*. The Hague: Mouton.
- Gottlieb, Nanette. 1995. *Kanji politics: Language policy and Japanese script*. London: Kegan Paul International.
- . 2007. »Japan.« V *Language and National Identity in Asia*, urednik Andrew Simpson, 186–199. Oxford: Oxford University Press
- Hannas, William C. 1997. *Asia's Orthographic Dilemma*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Holm, David. 2014. »A Layer of Old Chinese Readings in the Traditional Zhuang Script.« *Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities*. 79.
- Kara, György. 1996. »Kitan and Jurchin.« V *The world's writing systems*, urednika Peter T. Daniels in William Bright, 230–238. New York : Oxford University Press
- Kin Bunkyō 金文京. 2010. *Kanbun to Higashijia: kunyomi bunkaken 漢文と東アジア—訓読の文化圏* [Kitajščina in Vzhodna Azija: kulturni krog zapisa domačih besed s kitajskimi pismenkami]. Tokio: Iwanami Shoten.
- King, Ross. 2007. »North and South Korea.« V *Language and National Identity in Asia*, urednik Andrew Simpson. New York: Oxford University Press, 200–234.
- Komori, Yōichi 小森陽一. 2000. *Nihongo no kindai 日本語の近代* [Japonščina v modernem obdobju]. Tokio: Iwanami Shoten.
- Kychanov, E. I. 1996. »Tangut.« V *The Worlds Writing Systems*, urednika Peter T. Daniels in William Bright, 228–230. New York: Oxford University Press.
- Lê Minh-Hằng in Stephen O'Harrow. 2007. »Vietnam.« V *Language and National Identity in Asia*, urednik Andrew Simpson, 415–441. New York: Oxford University Press.
- Lee, Yeounsuk. 1996. *Kokugo toiu shisō: kindai Nihon no gengo ninshiki 国語という思想—近代日本の言語認識* [Ideologija državnega jezika: razumevanje japonščine v modernem obdobju]. Tokio: Iwanami Shoten.
- Matles Savada, Andrea in William Shaw, ur. 1992. *South Korea: A Country Study*, 4th ed. Washington: Federal Research Division, Library of Congress.
- Mitsui, Takashi 三ツ井崇. 2010. *Chōsen shokuminchi shihai to gengo 朝鮮植民地支配と言語* [Kolonialna vladavina v Koreji in jezik]. Tokio: Akashi shoten.
- Pană Dindelegan, Gabriela in Martin Maiden, ur. 2013. *The Grammar of Romanian*. Oxford: Oxford University Press.
- Shi, Dingxu. 1996. »The Yi Script.« V *The Worlds Writing Systems*, urednika Peter T. Daniels in William Bright, 239–243. New York: Oxford University Press.

- Simpson, Andrew ur. 2007. *Language and National Identity in Asia*. Oxford: Oxford UP.
- Song, Jae Jung. 2005. *The Korean Language: Structure, Use And Context*. London: Routledge.
- Tani, Yasuyo 多仁安代. 2000. *Daitōa kyōeiken to nihongo* 大東亜共栄圏と日本語 [Vzhodnoazijsko območje koproseritete in japonski jezik]. Tokio: Keiso shobo.
- Taylor, Insup in M. Martin Taylor. 2014. *Writing and Literacy in Chinese, Korean and Japanese* (Revised edition). Amsterdam: John Benjamins.
- Tōdō, Akiyasu 藤堂明保. 1969. *Kango to nihongo* 漢語と日本語 [Kitajščina in japonščina]. Tokio: Shūei shuppan.
- Vodopivec, Peter. 2006. *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan.
- Yakuwa, Tomohiro 八鍬 友広. 2003. »Kinsei shakai to shikiji« 近世社会と識字 [Pismenost v predmoderni družbi]. *Kyoikugaku kenkyu* 70 (4): 524–535.

Mateja PETROVČIČ

Idejni razvoj obravnavanja pisave v petih vzhodnoazijskih regijah z vidika informacijskih tehnologij

Povzetek

Prispevek predstavi razvoj iskanja rešitev, kako definirati pisave azijskih jezikov, da jih bo mogoče računalniško obdelovati. Razširitev 7-bitnega ASCII-ja na 8-bitno različico je pokrila večino črkovnih pisav, vendar to še zdaleč ni zadostovalo za nečrkovne pisave. Enodimenzionalno razmišljanje je ustvarilo možnosti za zgolj nekaj manj kot 200 znakov, za razmah rešitev za azijske pisave pa je bil potreben preskok na dvodimenzionalno razmišljanje. Revolucionarno odkritje Japoncev so prevzeli tudi Kitajska, Tajvan, Hongkong in Koreja, pri čemer so svoje kodirane nabore znakov umestili v identično strukturo in s tem ustvarili lokalne različice istega načina kodiranja. Kmalu zatem je dvodimenzionalno razmišljanje rodilo nove zapuščinske nabore znakov in pripadajoče načine kodiranja. Na Tajvanu so dvema dimenzijama dodali še tretjo, s čimer so ustvarili zelo sistematičen, kompleksen in hkrati fleksibilen pristop h kitajski pisavi. Njegova veličina pa ni nikoli prišla v celoti do izraza, saj ga je zasenčila pojavitev Unicoda, ki je ustvaril nov koncept poenotenih pismenk ter s tem podrl meje med pisavami azijskih regij. Čeprav je Unicode že skoraj v celoti izpodrinil regionalne zapuščinske sisteme, so ti pomembna idejna dediščina, saj je večdimenzionalni način razmišljanja tudi predpogoj in osnova Unicoda.

Ključne besede: pisava, vzhodnoazijski jeziki, kodirani nabori znakov, zapuščinski kodirni sistemi, Unicode

Abstract – Conceptual Development of the Approaches to Writing Systems of the Five East Asian Regions from the Perspective of Information Technologies

This paper presents a search for solutions of how to define Asian writing systems in the scope of information technologies. While the extension of the 7-bit ASCII to the 8-bit ASCII covered most of the alphabetic writing systems, this was far from sufficient for non-alphabetic ones. A one-dimensional way of thinking led to solutions for less than 200 characters, and that was obviously not enough for writing systems of East Asian languages. A switch to the two-dimensional thinking was thus necessary. The first promising solutions were presented by Japanese scholars, and the other East Asian regions adopted their ideas with minor changes. China, Taiwan, Hong Kong and Korea became the new research centres for the next decades. This two-dimensional thinking gave birth to several new character sets and encoding methods. In Taiwan, even a third dimension was added to the previous two, creating a very systematic, complex and flexible approach to the Chinese script. The advantages of this system were never fully expressed, however because the newly emerged Unicode became the leading system. Unicode created a new concept of unifying characters, whereby the distinction of varieties between the scripts of the Asian regions became a secondary question. Although Unicode has almost completely replaced the regional legacy systems, they represent an important conceptual heritage. Their multi-dimensional way of thinking is nevertheless a prerequisite and the basis of Unicode.

Keywords: font, East Asian languages, encoded character sets, legacy encoding systems, Unicode

1 Pisava in sistem pisave

S konceptom pisave, razvojem različnih sistemov in njihovimi klasifikacijami se je ukvarjalo že veliko raziskav. Med prve obsežnejše študije sodijo Taylor (1883), Diringer (1948), Moorhouse (1953), Gelb (1969) in druge, ki so pomembno prispevale k razumevanju te tematike, vendar so njihovi pogledi do določene mere zastareli. Med sodobnejša dela uvrščamo raziskave, kot so Daniels in Bright (1996), Coulmas (2008), Gnanadesikan (2011), Borgwaldt in Joyce (2013), Daniels (2017) in druge, med deli v slovenskem jeziku pa se posebej na klasificiranje sistemov kitajske in japonske pisave osredotočata Bekeš (1999; 2019) in Hmeljak Sangawa (2019). Primerjava stališč posameznih študij bi bila na tem mestu preobširen zalogaj, zato se omejimo na definicije Konzorcija Unicode, saj je poudarek tega prispevka na obravnavanju pisave z vidika informacijskih tehnologij.

V okviru informacijskih tehnologij termin *sistem pisave* (ang. *writing system*) označuje dva različna koncepta. Po eni strani opisuje splošno načelo, kako posamezne skupine pisav grafično predstavijo izbrani jezik. S tega vidika Konzorcij Unicode sledi klasifikaciji, ki pisave deli na tri kategorije: abecede, zlogovnice in logozlogovnice.

Abecede ali črkovnice (ang. *alphabet*) so sistemi pisave, kjer so osnovni elementi črke, ki se uporabljajo za zapisovanje soglasnikov in samoglasnikov. Nam najbolj znana črkovnica je latinica, ki se z določenimi prilagoditvami uporablja za zapisovanje številnih jezikov. Stopnja ujemanja med glasovi in črkami je ločeno vprašanje, ki ga na tem mestu ne obravnavamo. Sistem pisave, ki zapisuje le soglasnike, se imenuje *abdžad* in ne črkovnica. Nam najbolj znan abdžad je sistem arabske pisave (The Unicode Consortium, The Unicode Standard, Version 11.0.0 2018, 256).¹

Znaki zlogovnic zapisujejo zloge, kar največkrat pomeni kombinacijo soglasnika/-ov in samoglasnika/-ov. Sem sodita tudi japonski zlogovnici *hiragana* in *katakana*. Na Kitajskem v to skupino spada zlogovnica enega od jezikov Yi.² Korejski *hangul* ni niti črkovnica niti zlogovnica, saj so njegovi zlogi sestavljeni iz črk *jamo* (beri *džamo*), ki pa same po sebi niso samostojne enote korejske pisave. Zaradi teh značilnosti ga Unicode imenuje navidezna zlogovnica (The Unicode Consortium, The Unicode Standard, Version 11.0.0 2018, 257).

Sistem kitajske pisave je po naravi logografski, Unicode pa uporablja termin logozlogovnica. S tem izrazom označuje sisteme pisav, kjer najmanjše enote zapisujejo besede in/ali morfeme besed, te pa se lahko uporabljajo tudi kot grob zapis glasovne podobe. Osnovna enota logozlogovnic ima številna poimenovanja, na primer *ideograf*, *ideogram*, *logograf*, *logogram* in *sinogram*, laično pa tudi kar *črka* ali *znak*. Logografi/-mi so po definiciji enote, ki zapisujejo besedo ali morfem, ideografi/-mi pa enote, ki zapisujejo ideje ali koncepte. Meje med morfemi, besedami in koncepti so pogosto zabrisane (The Unicode Consortium, The Unicode Standard, Version 11.0.0 2018, 258).

Kitajske pismenke se v osnovi uporabljajo za zapisovanje kitajskega jezika, v svoje sisteme zapisovanja pa so jih integrirali tudi drugi vzhodnoazijski jeziki. Posamezne regije so po vzoru kitajskih pismenk ustvarile lastne pismenke, ki so v uporabi le na tistem območju. Krovni izraz za pismenke je v kitajščini *hanzi* (beri *handzi*), v japonščini *kanji* (beri *kandži*), v korejščini pa *hanja* (beri *handža*). Unicode, kot bomo videli v nadaljevanju, vse pismenke vrže v en koš

- 1 Poleg teh obstajajo še *abugide*, pri katerih se s primarnimi znaki zapisujejo soglasniki, ki implicirajo en samoglasnik, ostali samoglasniki pa se zapisujejo s sekundarnimi, dodanimi znaki, ki skupaj z znaki za soglasnike tvorijo skupek, ki zapisuje zlog (Bright 2000; Daniels 2017; Share 2016). Sem spadajo pisave indijske podceline, na primer *devanagari* (Pandey in Jha 2019).
- 2 Kitajska vlada priznava šest jezikov skupine Yi. Jeziki so med seboj nepovezani, a so v šamanške namene uporabljali skupno pisavo. Tradicionalni sistem pisave je bil logografski, sodobni pa je zlogovni. Zlogovnica Yi je od leta 1980 uradna pisava Severnega Yi.

in zabriše regionalne meje. To skupino znakov poimenuje *han* ali *poenoteni CJK ideografi*³ (ang. *CJK Unified Ideographs*).

Po drugi strani se izraz *sistem pisave* nanaša na skupek **pisav** (ang. *script*), ki se uporabljajo za zapisovanje določenega jezika.⁴ S tega vidika *sistem japonske pisave* uporablja štiri pisave, tj. pismenke *han*, *hiragano*, *katakano* in *latinico*⁵ (The Unicode Consortium, The Unicode Standard, Version 11.0.0 2018, 256). Poleg teh so, tehnično gledano, dandanes v Vzhodni Aziji v rabi še pisave *bopomofo*, *hangul*, *yi*, *nūshu*,⁶ *lisu*,⁷ *miao*⁸ in *tangut*⁹ (The Unicode Consortium, The Unicode Standard, Version 11.0.0 2018, 691). Vizualno gledano je vsem tem pisavam skupno, da so videti kvadratne oblike. Vsaka grafična enota torej zavzema kvadraten prostor.¹⁰

2 Nekodirani in kodirani nabori znakov

O nekodiranih in kodiranih naborih znakov govorimo predvsem v povezavi s pisavami, ki so sestavljene iz velikega števila elementov. Sem sodijo v prvi

- 3 CJK je kratica za kitajsko (C), japonsko (J) in korejsko (K). Alternativni izraz je še CJKV, ki doda vietnamščino (V).
- 4 Izraza *script* ne smemo enačiti z izrazom *nabor znakov* (ang. *character set*), saj slednji označuje množico znakov, ki se načeloma razlikuje od znakov določenega sistema pisave. Če se omejimo zgolj na primer latinice, je nabor znakov ISO/IEC 8859-1 primeren za zapisovanje angleščine, nemščine, italijanščine in številnih drugih jezikov, ki uporabljajo latinico, vendar ne za slovenščino, ker ne vsebuje šumnikov. Po drugi strani je nabor znakov ISO/IEC 8859-2 ustrezen za zapisovanje slovenščine, slovaščine, češčine, madžarščine in še nekaterih drugih jezikov, vključno z angleščino.
- 5 O latinizaciji lastnih imen v Sloveniji gl. Hmeljak Sangawa 2000.
- 6 Pisavo *nūshu* so uporabljale ženske v provinci Hunan na jugovzhodu Kitajske. Znaki te pisave izhajajo iz pismenk, vendar pogosto zapisujejo samo glasovno podobo zlogov.
- 7 Pisava *lisu* je nastala v začetku 20. stoletja za zapis jezika *lisu* iz province Yunnan. Kitajska jo uradno priznava od leta 1992. Sestavljena je iz črk latinice, rotiranih črk latinice ter ločil, ki se uporabljajo za označevanje tonov (The Unicode Consortium, The Unicode Standard, Version 11.0.0 2018, 692).
- 8 Pisava *miao* je nastala leta 1904 in zapisuje istoimenski jezik iz severovzhodnega dela province Yunnan.
- 9 Pisava *tangut* zapisuje tangutski jezik, ki je bil od 11. do 16. stoletja v rabi na področju današnje severovzhodne Kitajske. Ponovno so ga odkrili konec 19. stoletja, dandanes pa je predvsem predmet akademskih raziskav (The Unicode Consortium, The Unicode Standard, Version 11.0.0 2018, 693).
- 10 Zaradi te značilnosti so nabori znakov za azijske pisave ustvarili tudi latinico cele širine, kjer vsaka črka tipografsko zaseda prostor enega kvadrata (jap. 全角ローマ字 *zenkaku roomaji*; kit. 全角字母 *quanjiao zimu*). Kot zgled vzemimo črko A v okviru Unicoda, ki uspešno združuje različne nabori znakov. Osnovna velika tiskana črka A je na kodni točki <U+0041>, njena ustreznica v *celi širini* (A) pa je na kodni točki <U+FF21>.

vrsti sistemi pisav azijskih jezikov z več tisoč pismenkami. Preden pa razjasnimo, na kaj se ta termina nanašata, moramo omeniti dva osnovna pristopa do take gmote pismenk.

Pregled zgodovinskih leksikografskih del pokaže, da želi del gradiva zajeti čim več pismenk, drugi del pa stremi k omejitvi na najbolj ključne pismenke. V prvo kategorijo sodijo normativni slovarji, ki poskušajo iz te množice zajeti čim več pismenk ter tako standardizirati pisavo. Odprto množico pismenk, ki se še vedno povečuje, poskušajo omejiti in izločiti alternativne, neuradne zapise iste pismenke. V drugo kategorijo sodijo različni krajši sezname pismenk, ki poskušajo iz obsežnega nabora znakov izluščiti najpomembnejše pismenke in ustvariti manjše, obvladljive podmnožice pismenk. Več deset tisoč pismenk je namreč za vsakdanjo rabo preveč, saj je med njimi precej zastarelih ali redkih (Zhao in Baldauf 2008, Yong and Peng 2008).

Reforme kitajske pisave segajo daleč v preteklost. V dinastiji Qin (221–207 pr. n. št.) je bila standardizacija pisave ena od ključnih nalog tedanjega časa. Izdelali so seznam 3.500 pismenk, ki naj bi se uporabljale kot uradni standard. V tem okviru je nastalo delo *Cangjiejian* (倉頡篇), ki pomeni poskus reforme kitajske pisave in vzpostavitve pravopisnih standardov za tedanjo malo pečatno pisavo (Zhao in Baldauf 2008, 25). Naslednje večje delo je slovar pismenk¹¹ *Shuowen jiezi* (说文解字) iz leta 100 n. št., v katerem je zbranih 9.353 pismenk. Tudi tu je določeno, katere pismenke naj bi se uporabljale za pravilen zapis pisave, vključene pa so še pogosto rabljene alternativne oblike pismenk. Slovarji so se skozi zgodovino ves čas dopolnjevali in zajemali vedno več pismenk, vendar so to v vseh primerih še vedno podmnožice obstoječih pismenk. Naslednji slovar, katerega vpliv je viden še dandanes, je *Kangxi zidian* iz leta 1716, ki je definiral 47.035 pismenk.¹² Kot pišeta Zhao in Baldauf (2008, 16), je najobsežnejši slovar do sedaj *Zhonghua zihai* (中华字海) iz leta 1994, ki obsega 85.000 pismenk. Vendar tudi zanj velja, da ni zaključena množica obstoječih pismenk, naj bo še tako obsežen.

Za izboljšanje pismenosti je kitajska vlada v 50. letih prejšnjega stoletja definirala zaključeno množico 7000 pismenk, kar poznamo pod imenom *splošno rabljene pismenke* (*Xiandai Hanyu tongyongzi biao* 现代汉语通用字表). Te se dalje delijo na 3500 *pogosto rabljenih pismenk* (*Xiandai Hanyu changyongzi biao* 现代汉语常用字表), kolikor jih predvidoma pozna oseba s srednješolsko izobrazbo. Seznam se še podrobneje deli na 2500 *primarnih*

11 Današnji slovarji se delijo na slovarje pismenk in slovarje besed. V tem prispevku govorimo izključno o slovarjih pismenk, zato se izraz *slovar* v nadaljevanju nanaša nanje.

12 Nanj se opira tudi Unicode, vendar več o tem v nadaljevanju.

pismenk za osnovnošolsko raven in 1000 sekundarnih pismenk za srednješolsko raven. Poleg tega je kitajska vlada objavila seznam poenostavljenih pismenk (*Jianhuazi zongbiao* 简化字总表), ki obsega 2200 pismenk. Sem sodijo pismenke, ki se grafično razlikujejo od tradicionalnih pismenk, cilj poenostavitve pismenk pa je bilo tudi zmanjšanje števila potez za več kot polovico, kar naj bi še dodatno pripomoglo k večji pismenosti (Zhao in Baldauf 2008, 48).

Tajvan je v letih 1982–1984 pismenke splošne rabe definirali v širšem obsegu. Pogosto rabljenih pismenk je 4.808 (*Changyong guozi biao zhun ziti biao* 常用國字標準字體表), seznam sekundarnih pismenk obsega 6.341 pismenk (*Ci changyong guozi biao zhun ziti biao* 次常用國字標準字體表), redkih pismenk pa je 18.480 (*Hanyong ziti biao* 罕用字體表). Poleg tega so definirali še seznam 18.609 različic pismenk (*Yiti guozi zibiao* 異體國字字表).

Na Japonskem nabor pogosto rabljenih pismenk od reforme leta 2010 obsega 2.136 pismenk (*Jōyō Kanji hyo* 常用漢字表¹³), od katerih jih 1.006 sodi v izobraževalni nabor (*Kyōiku kanji* 教育漢字), ta pa nadalje točno določa, v katerem razredu osnovne šole naj bi otroci usvojili določene pismenke.¹⁴

Preostalih 1.130 (od leta 2020 dalje 1.110) pismenk sodi med pogosto rabljene, ki presegajo osnovnošolsko raven. Poleg tega je določen še seznam 863 pismenk za osebna imena (*Jinmei-yō Kanji* 人名用漢字一覽表).¹⁵

Koreja in Vietnam sta skozi zgodovino prevzemala določene kitajske pismenke, vendar sta kasneje oblikovala svoji pisavi. Koreja je ustvarila pisavo *hangul* ter določila nabor pismenk, ki naj bi jih učenci usvojili v letih šolanja. Izobraževalni nabor tako obsega 1800 pismenk (*Hanmun Gyoyukyong Gicho Hanja* 한문교육용기초한자/漢文教育用基礎漢字), od katerih naj bi se jih 900 naučili na srednješolski, 900 pa na visokošolski ravni. Korejsko vrhovno sodišče je določilo tudi seznam 2.964 pismenk, ki so sprejemljive za uporabo v osebnih imenih (*Inmyeong-yong Hanja* 인명용한자/人名用漢字) (Lunde 2008, 84). Poznavanje pismenk pa za govorce korejskega jezika ni bistvenega pomena, saj dandanes večinoma vse zapisujejo s *hangulom*.

Vse zgoraj omenjene množice pismenk so nekodirani nabori znakov, torej podmnožice, ki so nastale izven okvira informacijskih tehnologij, neodvisno

13 Pridobljeno s strani Agencije za kulturo Ministrstva za izobrazbo, kulturo, šport, znanost in tehnologijo (*Jōyōkanji-hyō* 常用漢字表 [Seznam pogosto rabljenih pismenk] 2010).

14 S prenovo učnih načrtov, ki bo stopila v veljavo leta 2020, bodo v nabor za osnovno šolo vključili 20 pismenk, ki se uporabljajo za zapis imen prefektur, tako da bo v tem naboru 1026 pismenk. Tudi vrstni red usvajanja bo nekoliko spremenjen (Monbukagakushō 2017).

15 Pridobljeno s strani Ministrstva za pravosodje (*Hōmushō* 2017).

od premisleka, ali jih bomo lahko računalniško obdelovali. Poznavanje nekodiranih naborov znakov je pomembno za razumevanje kodiranih naborov znakov, saj so ti informatikom služili kot osnova za izdelavo kodiranih naborov znakov.

Izraz kodirani nabor znakov torej nakazuje, da gre za zbirko znakov, ki so predvideni za računalniško obdelavo. Vsak znak mora imeti svojo *kodno točko*, torej unikatno numerično vrednost. To je ključnega pomena za razumevanje problematike pisav azijskih jezikov. Zasnova računalnikov namreč ni jezikovno neodvisna, temveč se navezuje na angleščino in sistem angleške pisave, kar razberemo že iz zgradbe 8-bitnega bajta, ASCII-ja, zasnove tipkovnice in podobno. Kot bomo videli v nadaljevanju, se tu odraža tudi enodimenzionalni način razmišljanja, ki pa ni bil primeren za sisteme pisav azijskih jezikov.

3 Enodimenzionalni pristop

Amerika, zibelka računalniškega razvoja, je z ASCII-jem (ang. *American Standard Code for Information Interchange*) postavila standarde za kodiranje znakov. Prvotni, 7-bitni ASCII je s sedmimi biti definiral 2^7 oziroma 128 kodnih točk. To je zadostovalo za 33 kontrolnih znakov, presledke in 94 izpisljivih znakov. S to količino kodnih točk je bilo mogoče definirati 26 velikih tiskanih črk, 26 malih tiskanih črk angleške abecede, 10 števk ter 32 drugih pogostih znakov, kamor sodijo na primer ločila in matematični operatorji. To so ob enem znaki tipične angleške tipkovnice.

Razmišljanje je povsem enodimenzionalno. Z enim bitom ustvarimo 2 kombinaciji (2^1), z dvema bitoma 4 kombinacije (2^2), s tremi biti 8 kombinacij (2^3) in tako naprej. Sedem bitov je zadostovalo za angleško pisavo, a ne za črkovne pisave drugih jezikov, ki uporabljajo znake, ki jih angleška abeceda ne pozna, na primer *č, š, ž, Č, Š, Ž* za slovenščino, *ä, ö, ü, ß* za nemščino, *é, è, ê, ë, æ, œ, ç* itd. za francoščino in podobno.

Osmi bit je omogočil dodatnih 128 kodnih točk, kar je zadostovalo za večino črkovnih pisav. Črke angleške abecede so ostale na istih kodnih točkah, lokalno specifične črke pa so bile na vrednostih od 161 do 255 (decimalni zapis). Edina težava je bila, da je bilo tudi novih 94 mest premalo za vse posebne črke vseh pisav. V okviru standardov ISO/IEC 8859 je tako nastalo 15 delov oziroma različic, ki so se uporabljale v različnih regijah in so pokrivalo pisave določene skupine jezikov.

Tabela 1: Primerjava kodnih točk 185, 232 in 248 v petih regionalnih različicah standarda ISO/IEC 8859.

ISO/IEC 8859	ime	primerno za pisave naslednjih jezikov	185	232	248
ISO/IEC 8859-1	Latin-1, zahodnoevropski	angleščina, nemščina, islandščina, italijanščina, portugalsščina ...	ı	è	ø
ISO/IEC 8859-2	Latin-2, srednjeevropski	slovenščina, slovaščina, madžarščina, poljščina ...	š	č	ř
ISO/IEC 8859-3	Latin-3, južnoevropski	turščina, malteščina, esperanto	ı	è	ĝ
ISO/IEC 8859-5	Latin/cirilica	bolgarščina, makedonščina, ruščina, beloruščina ...	Й	ш	ј
ISO/IEC 8859-7	Latin/grščina	sodobna grščina	’H	θ	ψ

V praksi je to pomenilo, da sta slovenski in slovaški uporabnik besedo *češnja* videla enako, nemškemu ali angleškemu uporabniku se je ta beseda prikazala kot *èe'nja*, v Bolgariji so videli zapis *ueŃnja*, v Grčiji pa se je na tem mestu izpisala *ðeHnja*. V enostavnih urejevalnikih besedil (na primer Notepad++) lahko preklapljammo med različnimi kodiranjmi in opazujemo razlike med nabori znakov. Opazili bomo, da se bo angleški pangram *the quick brown fox jumps over the lazy dog* v vseh kodiranjih prikazoval pravilno. Slovenski pangram *v kožuščku hudobnega fanta stopiclja mizar in kliče* bo popačen samo pri šumnikih. Za nemščino lahko uporabimo *Victor jagt zwölf Boxkämpfer quer über den großen Sylter Deich*. Za prikaz estonske pisave je primeren *see väike mölder jõuab rongile hüpata* in tako naprej.¹⁶

16 Za pangrame drugih **črkovnih pisav** glej na primer <http://clagnut.com/blog/2380/>. Pangrami za **zlogovnice** so nekoliko daljši, a še vedno obvladljivi. Za hangul imamo primer *밤새컴퓨터로요약을해치우면 좋겠다* (*BamSae KumPyooTuhRo YoYakEul HaeChiWooMyun JotGetDa*). Za hiragano lahko uporabimo *とりなくこゑすゆめさませみよあけわたるひんかしをそらいろはえておきつへにほふねむれるぬもやのうち* (*torinakukowesu yumesamase miyoakewataru hinkashiwo sorairohaete okitsuheni hofunemurewinu moyanōchi*) (gl. <https://camtsmith.com/articles/2016-11/pangrams>) ali pangram, ki je predstavljen v Hmeljak Sangawa (2019).

Pangrami za kitajščino ne obstajajo, ideja pangrama pa je bila prisotna že v 6. stoletju, ko so v besedilu *Qianziwen* (千字文) uporabili 1000 tedaj pogosto rabljenih pismenk. To delo so se morali otroci naučiti na pamet. Podobno besedilo z naslovom *Sanzijing* (三字经) je nastalo v 13. stoletju, v dinastijo Song (960–1279) pa datira še besedilo *Baijiaxing* (百家姓), v katerem je v verze stkanih 472 priimkov. Vsa tri dela so znana pod skupnim imenom *San-bai-qian* (三百千) in so bila učno gradivo do približno leta 1930. Celotna besedila so na voljo na spletni strani <https://baike.baidu.com/item/三百千>.

Prvi poskus prilagoditve azijskim jezikom so bile azijske različice nabora ASCII. Kitajska različica se je imenovala GB-Roman, tajvanska CNS-Roman, japonska JIS-Roman in korejska KS-Roman. Prav tako kot ASCII tudi ti nabori obsegajo 94 natisljivih znakov. Edina razlika je bila v vrednosti znakov »\$« in »\« (Lunde 2008, 91). Te rešitve skoraj niso omembe vredne, ker so spremenili le glif enega znaka.

Naslednji korak je bil 8-bitni standard JIS X 0201, ki je kodne točke osmega bita spremenil v katakano polovične širine. Zgoraj omenjena *češnja* bi se v okviru tega standarda prikazala kot *eħnja*. Za eno zlogovnico je bilo dovolj kodnih točk, za drugo pa je že zmanjkalo prostora, kaj šele, da bi sem vključili tudi pismenke.

Z linearnim pristopom torej z osmimi biti ustvarimo 256 kodnih točk, kar je občutno premalo za pisave azijskih jezikov. Tabela 2 prikazuje, koliko bi znašale maksimalne vrednosti različno dolgih nizov.

Tabela 2: Največja vrednost v binarnem in decimalnem zapisu glede na število bitov.

Število bitov	skupno število kodnih točk	binarni zapis	decimalni zapis
7	128	1111111	127
8	256	11111111	255
9	512	111111111	511
10	1024	1111111111	1023
11	2048	11111111111	2047
12	4096	111111111111	4095
13	8192	1111111111111	8191
14	16384	11111111111111	16383
15	32768	111111111111111	32767
16	65536	1111111111111111	65535
17	131072	11111111111111111	131071

Za postavitev 7000 znakov, kolikor je splošno rabljenih pismenk, bi potrebovali 13-bitne bajte. Ker je dolžina bajta, torej najmanjšega nosilca informacije, stvar dogovora, bi – teoretično gledano – azijski računalniki lahko delovali na osnovi daljših bajtov. Verjetno bi se kmalu pojavilo vprašanje, kako dolg naj bo bajt, da bo kodnih točk res zadosti. Če bi želeli računalniško prikazati vsebino slovarja *Zhonghua zihai* s 85.000 pismenkami, bi potrebovali 17-bitne bajte. To bi bilo sicer izvedljivo, vendar se je po drugi strani že leta 1964 uveljavila konvencija, da je en bajt skupek osmih bitov (Internet History 1962 to 1992).

Na tej točki je bilo videti, da pisav azijskih jezikov ne bo mogoče računalniško obdelovati. Do prve prave rešitve so prišli Japonci leta 1978 z razvojem standarda ISO-2022. Dandanes, ko Unicode 12.0¹⁷ definira že več kot 100.000 pismenk, vprašanje azijskih pisav ni več tako problematično, vendar ni rečeno, da bi do današnjih rešitev sploh prišlo, če ne bi bilo vmes idejnega preklopa iz enodimenzionalnega na dvodimenzionalno razmišljanje.

4 Dvodimenzionalni pristop

Osnove dvodimenzionalnega načina razmišljanja so bile nevede prisotne že v kitajskem poštnem sistemu. Skoraj neverjetno je, da je do prve računalniške rešitve preteklo toliko časa, saj so bili zametki rešitev že dani.

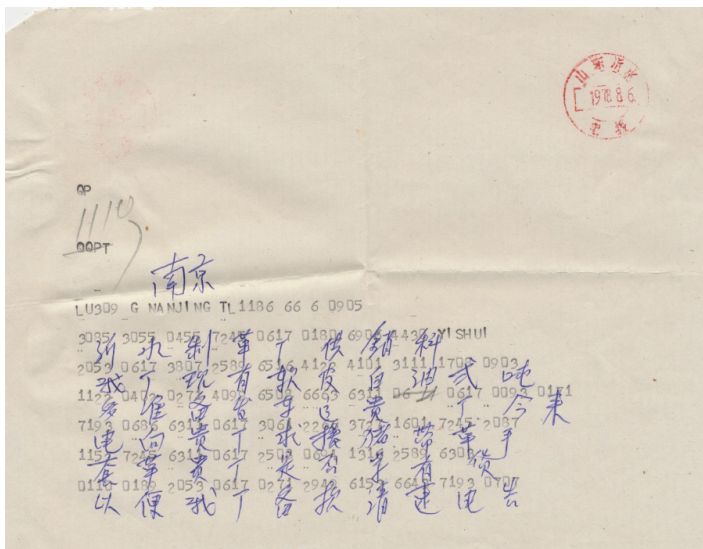
244

Podobno kot je ASCII zadoščal za izmenjavo angleškega besedila v okviru informacijskih tehnologij, je pred tem Morsejeva abeceda zadoščala za prenos angleškega besedila prek telegrafije. In podobno kot je bil ASCII premalo za potrebe azijskih pisav, tudi Morsejevi znaki niso zadoščali za azijske jezike. Sporočila bi načeloma lahko prenašali prek glasovne podobe, vendar bi tudi to zaradi enakozvočnic, črkovnega zapisa jezika, narečnih razlik in dolžine besedil prineslo veliko težav. Rešitev za nedvoumen prenos pismenk je bila objavljena leta 1881, ko je Zheng Guanying (鄭觀應) objavil priročnik *Dianbao xinbian* (电报新编) (Mair 2015).

Vsaka pismenka je imela 4-mestno kodo, od 0000 do 9999. Na vsaki strani priročnika je bila tabela velikosti 10 x 10, kar pomeni, da je bilo na eni strani 100 pismenk. Prvi dve cifri sta predstavljali stran v priročniku, tretja cifra je pomenila oznako vrstice, v kateri je pismenka bila, četrta cifra pa je pomenila oznako stolpca, v katerem je pismenka bila. Na primer, pismenki *zhongwen* 中文 imata kodo 0022 2429, kar pomeni, da je pismenka *zhong* 中 v drugem stolpcu druge vrstice na strani 00, pismenka *wen* 文 pa je na strani 24, v drugi vrstici, devetem stolpcu.

Delo telegrafistov je bilo večstopenjsko. Poštni uradnik je pismenke sporočila najprej s pomočjo telegrafskega priročnika pretvoril v štirimestne kode, te je nato pretvoril v Morsejevo abecedo in sporočilo telegrafiral poštnemu uradniku na drugi strani. Ta je sprejete Morsejeve znake zapisal kot neprekinjeno gmoto cifer, jih razdelil na štirimestne sklope ter nazadnje s pomočjo telegrafskega priročnika štirimestne kode ponovno pretvoril v pismenke. Slika 1 prikazuje primer telegrama:

17 Objavljen je bil 5. marca 2019. Verzija 13 je načrtovana za marec 2020.

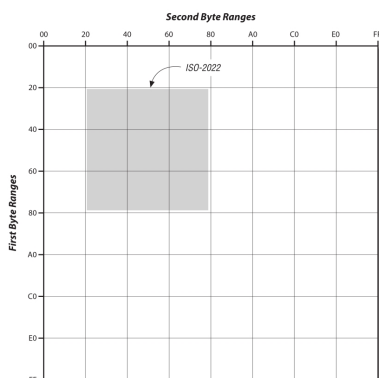

Slika 1: Primer kitajskega telegrama (Mair 2015).

Leta 1885 je telegrafski sistem od Kitajske prevzela tudi Koreja, vključno s pismenkami. Korejski telegrami so bili pisani bodisi v pismenkah bodisi v črkah angleške abecede, ne pa v hangulu (Tomokiyo 2014).

10.000 različnih telegrafskih kod torej ne razumemo linearno oziroma enodimenzionalno, kot bi šteli od 0 do 9999, temveč ploščinsko oziroma dvodimenzionalno. Pismenke so v mreže 10 x 10 razvrstili po slovarskih načelih. Za osnovo je služilo 214 radikalov iz slovarja *Kangxi zidian*. Radikali z manj potezami so bili uvrščeni pred radikali z več potezami, znotraj posameznega radikala pa so bile pismenke zopet razvrščene po številu in obliki potez. Piročniki s kitajskimi telegrafskimi kodami so še dandanes v uporabi, na voljo so tudi na spletu, pri čemer med kitajsko, tajvansko in hongkonško verzijo obstajajo določene razlike (Biaozhun dianmaben (Zhongwen shangyong dianma) [標準電碼本 (中文商用電碼)] 2004-2018).

Kot je bilo omenjeno na začetku tega poglavja, so rešitve glede kodiranja prvi našli Japonci leta 1978 z razvojem standarda ISO-2022. Različne nabore znakov so razvrstili v mrežo dimenzije 94 x 94. To je namreč število izpisljivih znakov v okviru ASCII-ja. Na ta način so ustvarili 8.836 kodnih točk. Slika 2 prikazuje območje mreže, kamor so umestili kodirane nabore znakov. Oznake osi uporabljajo šestnajstiški zapis, kar pomeni, da je desetiška vrednost 128 tu prikazana kot 80, vrednost 255 pa kot FF.

Slika 2: Območje kodnih točk v kodiranju ISO-2022 (Lunde 2008, 231).

Iz Slike 2 je razvidno, da so vsi znaki v rangu prvih sedmih bitov in da je osmi bit neizkoriščen. To pomeni, da je bil ta sistem kodiranja zelo priročen za izmenjavo informacij med računalniki. Ker pa se je območje mreže prekrivalo s črkami angleške abecede, je moral obstajati sistem preklapljanja med enobajtnim in dvobajtnim procesiranjem podatkov. Modalna kodiranja, kamor sodi tudi ISO-2022, to rešujejo z ubežnimi sekvencami ali drugimi posebnimi znaki, ki nakazujejo preklapljanje med nabori znakov ali različnimi verzijami istega nabora znakov (Lunde 2008, 195). Ker bi bilo spuščanje v podrobnosti za namen tega prispevka preveč kompleksno in dolgovezno, naj uporabim enostavnejšo primerjavo. Predstavljajmo si, da so nizienic in ničel tirnice, procesor pa je vlak, ki potuje po njih. Položaj kretnic (izbrana ubežna sekvenca) ga usmeri na prvi tir (enobajtno branje) ali drugi tir (dvobajtno branje). Na koncu odseka so znova kretnice (ubežne sekvence), ki vlak preusmerijo v novo smer. Na ta način je bilo možno s 7-bitnim bajtom ustvariti $128 + 8.836$ kodnih točk.¹⁸

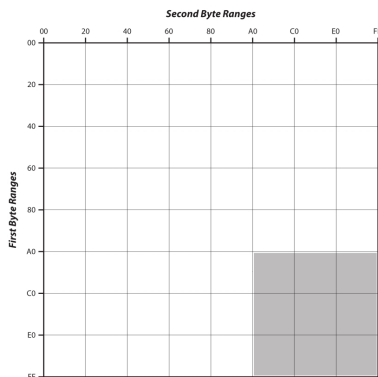
Japonska izvedba ISO-2022-JP je lahko v toliko kodnih točk zajela več naborov znakov: ASCII, JIS-Roman (oziroma japonsko različico ASCII), JIS X 0208 (tu so bili posebni znaki, cifre, latinica, hiragana, katakana, grška abeceda, cirilica, oznake tabel ipd.) in JIS X 0208-1983 (razširitve iz leta 1983).

Te rešitve so nato prevzeli še v drugih regijah Vzhodne Azije. Kitajska je v svoji različici ISO-2022-CN seveda ohranila ASCII, na mrežo 94×94 pa umestila nabore znakov GB 2312-80 (GB-Roman oziroma kitajsko različico ASCII, hiragano, katakana, grško abecedo, cirilico, pinyin, bopomofo, 6.763 pismenk, posebne znake, oznake tabel ipd.) in prvi dve ravni tajvanskega standarda CNS 11643-1992.

¹⁸ 7-bitnega bajta se je kasneje posluževal še UTF-7, ki pa danes ni več v rabi.

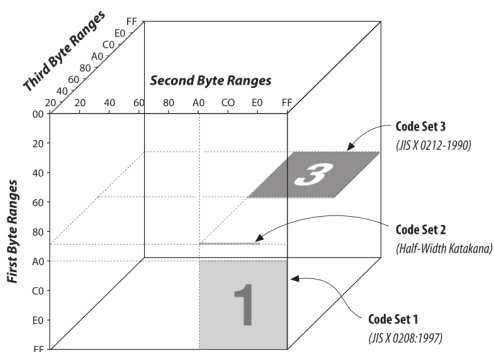
V razširjeno izvedbo ISO-2022-CN-EXT so dodali še ravni 3 do 7 tega tajvan-skega standarda (Lunde 2008, 229-230). Tudi Korejci so izdelali svojo različico ISO-2022-KR.

Ko je bil prvi korak v dvodimenzionalno razmišljanje storjen, ni bilo treba več veliko do prehoda na nemodalno kodiranje, ki za preklap med eno-, dvo- ali večbajtnim procesiranjem uporablja numerične vrednosti kodnih točk. Na osnovi kodiranja ISO-2022 je nastalo kodiranje EUC (*Extended Unix Code*). Slika 3 prikazuje položaj dvobajtne mreže v kodiranjih EUC. Vsaka regija je v to območje tudi tokrat postavila svoje nabore znakov.

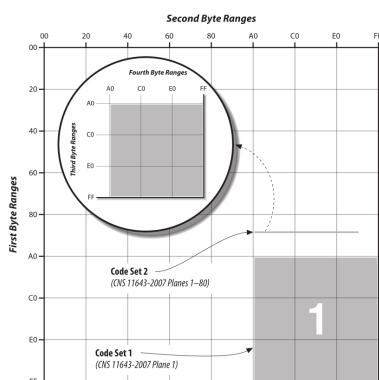
Slika 3: Dvobajtno območje v okviru kodiranja EUC (prirejeno po Lunde 2008, 246).

Japonci so dodatne nabore znakov podaljšali na tri bajte, kar je bil že zametek tridimenzionalnega pristopa h kodiranju. V tretjo dimenzijo oziroma 3-bajtno branje je sicer vodila ena sama točka prvega bajta, tj. 0x8F. Slika 4 prikazuje japonsko različico EUC-JP.

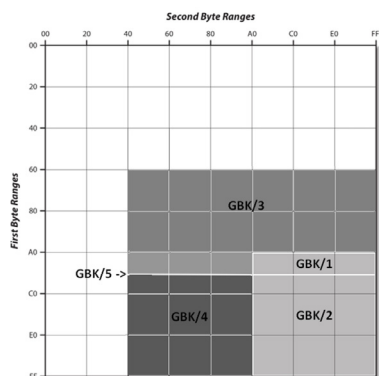
Slika 4: Dvo- in tribajtno območje v okviru kodiranja EUC-JP (Lunde 2008, 250).

Tajvanci so večbajtnne znake umestili na podobno območje kot Japonci, le da so bili znaki 4-bajtni. Ustvarili so 80 ravni, kot je okvirno razvidno iz Slike 5. Območje 4-bajtnih znakov je tam, kjer je označena tanka siva črta. Razširitev tega sistema se je uporabljala tudi v Hongkongu, ki je praktično prevzel tajvanske rešitve. Obe regiji namreč uporabljata tradicionalne pismenke, pri čemer je Hongkong moral dodati nekatere lokalno specifične pismenke. V nasprotju s Tajvanom, ki je pismenke uredil po skrbno preišljenih načelih, so pismenke v razširjenem naboru znakov HKSCS (Hong Kong Supplementary Character Set) dodane brez posebnega sistema.

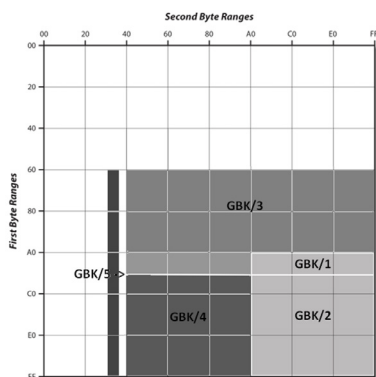
Slika 5: Dvo- in štiribajtno območje v okviru kodiranja EUC-TW (Lunde 2008, 248).

Poleg različic sistemov ISO-2022 in EUC, ki so se uporabljale v več azijskih regijah, so posamezne regije ustvarile lastne, regionalno pogojene sisteme kodiranja, ki pa niso prinesli korenito drugačnih pristopov. Za primer vzemimo Kitajsko. Sistem kodiranja GBK je izhajal iz ISO-2022-CN. Slika 6 prikazuje, v katere smeri so se širili za pridobitev novih kodnih točk.

Slika 6: Območje kodnih točk v sistemu kodiranja GBK.

Tudi standard GB18030, ki ga morajo od leta 2006 dalje podpirati vse naprave, namenjene kitajskemu trgu, je sistemu kodiranja GBK le še dodal nov pas kodnih točk, kot prikazuje Slika 7.

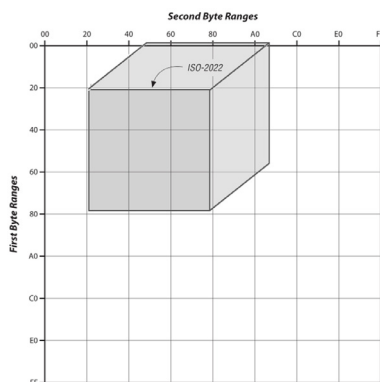

Slika 7: Območje kodnih točk v sistemu kodiranja GB18030.

5 Tridimenzionalni pristop

Najkompleksnejši pristop k strukturiranju informacij in razporeditvi pismenk se kaže v naboru znakov CCCII (Chinese Character Code for Information Interchange 中文資訊交換碼). Prva verzija datira v leto 1980, popravki pa v leti 1982 in 1987 (Lunde 2008, 122).

CCCII temelji na kodiranju ISO 2022 in je razdeljen na 16 slojev (ang. *layer*). Vsak sloj razen zadnjega se dalje deli na 6 ravni (ang. *plane*), kar je skupno 94 ploskev. Ko to združimo s konceptom mreže 94 x 94, nastane kocka dimenzij 94 x 94 x 94, kot prikazuje Slika 8.

Slika 8: Struktura kodiranja CCCII.

Vsak sloj je namenjen določenemu tipu znakov, kot prikazuje Tabela 3. Tabela 4 nato še natančneje prikaže strukturo prvega sloja.

Tabela 3: Kategorije znakov po slojih v kodiranju CCCII (Lunde 2008, 122).

sloj	raven	tip znakov
1	1–6	znaki, ki niso pismenke, in tradicionalne pismenke
2	7–12	poenostavljene pismenke
3–12	13–72	različice pismenk s sloja 1
13	73–78	hiragana, katakana in japonske pismenke <i>kanji</i>
14	79–84	jamo, hangul in korejske pismenke
15	85–90	rezervirano območje
16	91–94	ostali znaki

Tabela 4: Struktura prvega sloja po ravneh v kodiranju CCCII (prirejeno po Lunde 2008, 122).

raven	vrstica (dec)	število znakov	tip znakov
1	1		rezervirano za kontrolne znake
1	2–3		
1	4–10	0	nedodeljeno
1	11	35	kitajska ločila
1	12–14	214	214 Kangxijevih radikalov
1	15	78	številke in zhuyin (bopomofo)
1	16–67	4.808	pogosto rabljene pismenke ¹⁹
1–3	68 ₁ –64 ₃	17.032	sekundarne pismenke
3–6	65 ₃ –5 ₆	20.583	ostale pismenke
6	6–94	0	nedodeljeno

Kocka dimenzij 94 x 94 x 94 ponuja 830.584 kodnih točk, kar je skoraj desetkrat toliko, kolikor pismenk obsega najobširnejši kitajski slovar. Tako lahko ugotovimo, da je veliko kodnih točk praznih. Izjemnost te rešitve se kaže predvsem v medsebojnem odnosu slojev in posledično povezanosti pismenk. Kot prikazuje Slika 9, imajo različice iste pismenke enako vrednost prvih dveh bajtov, razlikujejo pa se v tretjem bajtu.

19 Glej poglavje 0 2 *Nekodirani in kodirani nabori znakov*, odstavek o Tajvanu.

	6	6	6	6	6	6	6	6	6	B ₂ 2nd Byte	
	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
	4	4	4	4	4	5	5	5	5	B ₁ 1st Byte	
	9	B	C	E	D	F	0	1	2	4	
2	1	頰	頤	頤	頤	頤	頤	頤	頤	頤	normal form 此列為通用體
2	7	頰	頤	頤	頤	頤	頤	頤	頤	頤	simplified form 此列為大陸簡體
2	D	頰	區	頤	頤	頤	頤	頤	頤	頤	other variations 以下四列為同義異體
3	3	頰			頰	頰					
3	9	頰			頰	頰					
3	F	頰					頰				
3rd byte	B ₃										

Slika 9: Kodne točke sorodnih pismenk v kodiranju CCCII (Hsieh in drugi 1981, 135).

Ker CCCII deluje v okviru 7-bitnih bajtov, je primeren za bibliotekarske sisteme. Kongresna knjižnica Amerike ga je priredila v EACC (East Asia Coded Character). Na spletnih straneh Kongresne knjižnice je na voljo seznam kodnih točk za 13.478 pismenk (Code Table East Asian Ideographs ('Han') 2007). Iz vrednosti kodne točke lahko razberemo, ali je določena pismenka primarna tajvanska pismenka (x1xxxx), poenostavljena pismenka (x7xxxx) ali ena od različic te pismenke (NNxxxx). Oglejmo si primer v Tabeli 5.

Tabela 5: Primer umestitve uradne pismenke in njenih različic v sistemu EACC.

kodna točka	pismenka	raba
213421	劍	uradna tradicionalna pismenka na Tajvanu
273421	劍	poenostavljena pismenka
2D3421	劍	neuradna različica
333421	劍	neuradna različica
453421	劍	neuradna različica
4B3421	劍	uradna japonska pismenka
513421	劍	neuradna različica

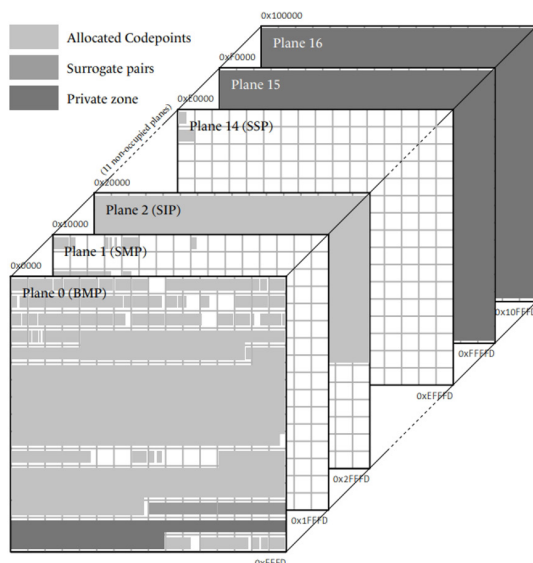
CCCII je bil zamišljen zelo sistematično in celovito, vendar se ni povsem prijel. Eden od razlogov je morda v tem, da je po sistemu CCCII vsak znak dolg tri bajte, kar je bolj potratno od tajvanskega zapuščinskega sistema Big5. Poleg tega je tajvanska vlada kot uradni standard določila CNS 11643.

6 Unicode

Unicode je ubral novo pot razvrščanja pisav, pri čemer je vse pismenke vrgel v isti koš. Ne glede na to, ali se določena pismenka uporablja v vseh sistemih pisave, ki danes še uporabljajo pismenke (Japonska, Kitajska, Tajvan, Hongkong), ali pa je omejena zgolj na določeno regijo, spadajo pismenke v enotno kategorijo *han* oziroma *poenoteni CJK ideografi*, kot je bilo omenjeno že v prvem delu tega prispevka. Regionalne razlike med pismenkami so se tako zabrisale.

Tudi Unicode je strukturiran tridimenzionalno, pri čemer uporabi skoraj vse točke mreže 256 x 256. Spomnimo se, da so osnovni zapuščinski sistemi definirali le del mreže, običajno v območju izpisljivih znakov.

252

Slika 10: Osnovna struktura Unicoda (Haralambous in Horne 2007, 69).

Primarna mreža se imenuje *osnovna večjezikovna raven* (ang. Basic Multilingual Plane, BMP, Plane 0), ki s 65.536 kodnimi točkami zadostuje za večino sistemov pisav. Znaki za zapisovanje kitajščine, japonščine in korejščine so v obsegu od 2E80 (dodatki k radikalom) do 9FFF (pismenke), pri čemer so pismenke definirane v črno obrobljenem polju Slike 11.²⁰

²⁰ Določeni sklopi znakov, na primer zlogi hangula kot celota, so definirani na drugih odsekih (AC00-D7AF).

00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	0A	0B	0C	0D	0E	0F
10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	1A	1B	1C	1D	1E	1F
20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	2A	2B	2C	2D	2E	2F
30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	3A	3B	3C	3D	3E	3F
40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	4A	4B	4C	4D	4E	4F
50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	5A	5B	5C	5D	5E	5F
60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	6A	6B	6C	6D	6E	6F
70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	7A	7B	7C	7D	7E	7F
80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	8A	8B	8C	8D	8E	8F
90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	9A	9B	9C	9D	9E	9F
A0	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	AA	AB	AC	AD	AE	AF
B0	B1	B2	B3	B4	B5	B6	B7	B8	B9	BA	BB	BC	BD	BE	BF
C0	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	CA	CB	CC	CD	CE	CF
D0	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	DA	DB	DC	DD	DE	DF	
E0	E1	E2	E3	E4	E5	E6	E7	E8	E9	EA	EB	EC	ED	EE	EF
F0	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	F9	FA	FB	FC	FD	FE	FF

Slika 11: Položaj pismenk na osnovni večjezikovni ravni.

Poleg osnovne ravni je na razpolago še 16 dodatnih ravni, ki služijo kot prostor za bodoče širitve. Med novodefinirane znake ne sodijo le elementi pisav v klasičnem smislu, temveč tudi čustvenčki.

Če se omejimo zgolj na pisave japonščine, kitajščine in korejščine, vidimo, da je predzadnja različica (Unicode 11.0.0) dodala tri pismenke za kemijske elemente in dve pismenki za japonska lastna imena.²¹

Tabela 6: Nove pismenke v verziji Unicode 11.0.0.

kodna točka	pismenka	opis
U+9FEB	𪛗	ào (ang. <i>oganesson</i>) ununoktij, element v periodnem sistemu z atomskim številom 118
U+9FEC	𪛘	tián (ang. <i>tennessine</i>) tenesin, element v periodnem sistemu z atomskim številom 117
U+9FED	𪛙	nǐ (ang. <i>nihonium</i>) ununtrij, element v periodnem sistemu z atomskim številom 113. To je prvi element periodnega sistema, ki so ga odkrili v Aziji, natančneje, na Japonskem. Od tod tudi ime <i>nihonium</i> . <u>Opomba:</u> pismenka 𪛙 s tradicionalnim radikalom za kovino obstaja že od verzije 1.1 (junij 1993), vendar je na kodni točki U+9268. ²²

21 <https://www.unicode.org/versions/Unicode11.0.0/> in <https://www.unicode.org/charts/PDF/U4E00.pdf>.

22 Primerjaj <https://www.compart.com/en/unicode/U+9268>.

kodna točka	pismenka	opis
U+9FEE	席	japonsko lastno ime
U+9FEF	黎	japonsko lastno ime ²³

V verziji Unicode 12.0.0, ki je bila izdana 5. marca 2019, se na azijske pisave nanašajo le obrobne spremembe, na primer manjši znaki za hiragano in katakano za zapis stare japonščine. Manjša posodobitev – in s tem tudi verzija 12.1.0 – je sledila maja 2019, ko je bil kodni točki U+32FF pripisan znak 𐰇, ki z eno pismenko označuje novo obdobje *Reiwa* 令和 v japonskem koledarju. Obdobje *Heisei* (8. 1. 1989–30. 4. 2019) namreč pišemo z dvema pismenkama 平成 ali z eno samo 平成 (U+337B) (The Unicode Consortium, Japanese Era 2018).

7 Kratke sklepne misli

Sočasna raba različnih pisav ni tako samoumevna, kot se nam danes zdi. Šele konec 80. let prejšnjega stoletja so strokovnjaki našli rešitev, kako več tisoč znakom pripisati enovite številčne vrednosti, s čimer so omogočili na primer vnašanje kitajskih pismenk in slovenskih šumnikov v isto besedilno datoteko. Za to je bilo treba izstopiti iz enodimenzionalnega načina dojemanja kodnih točk in začeti razmišljati na drugačen način. Čeprav je Unicode dandanes že skoraj v celoti izpodrinil regionalne zapuščinske sisteme, so ti pomembna idejna dediščina. Tudi konceptualne podobnosti med Unicodom in predstavljenimi zapuščinskimi sistemi kodiranj verjetno niso zgolj naključne.

Izumiti sistem, ki dopušča ustvarjanje novih kodnih točk, je bil predpogoj in prvi korak proti uspešnemu razmahu informacijskih tehnologij v vzhodnoazijskih jezikih. Sledila so vprašanja, kako te pisave čim bolj uspešno in ekonomično vnašati, prikazovati, tiskati ali prenašati med različnimi platformami. Značilnosti posameznih jezikov in njihovih pisav namreč prinašajo težave, ki jih v jezikih s črkovnimi pisavami ne poznamo. To se je na primer kmalu pokazalo v okviru knjižničnih baz podatkov. Še pred popularizacijo Unicoda je prav za potrebe knjižnic nastal Code for Chinese Character Sets for Information Interchange (CCCI), ki ga je Kongresna knjižnica leta 1989 sprejela kot ameriški standard za jezike CJK (okrajšava za Chinese-Japanese-Korean) (Kent 1993). Tudi brez podrobnega poznavanja problematike na številne zagate naletimo že, če se poslužimo slovenskega knjižničnega informacijskega

23 Primerjaj <https://www.unicode.org/L2/L2017/17396-n4831-japan-unc.pdf>.

sistema COBISS, ki ga uporabljajo knjižnični sistemi Slovenije in nekaterih sosednjih držav. Težave nastanejo ne le pri popisu in vnosu del, temveč tudi pri iskanju ustreznih zadetkov. Če ne drugje, ostaja na tem področju prostor za izboljšave.

Zahvala

Pričujoči članek je rezultat raziskovalnega dela v okviru raziskovalnega programa Azijski jeziki in kulture (P6-0243), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Bibliografija

- Bekeš, Andrej. 2019. »Kam so šle kitajske pismenke: transformacije pisav v državah kitajskega kulturnega kroga.« V *Procesi in odnosi v Vzhodni Aziji*, uredili Andrej Bekeš, Jana Rošker in Zlatko Šabič, 217–233 Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete UL.
- . 1999. »Pojmovni okvir za klasificiranje sistemov kitajske in japonske pisave.« *Azijske in afriške študije* 3 (1999): 218–238.
- Biaozhun dianmaben (Zhongwen shangyong dianma)* 標準電碼本 (中文商用電碼). 2004–2018. Dostop 20. 12. 2018. <http://code.web.idv.hk/cccode/cccode.php?i=1>.
- Borgwaldt, Susanne R. in Terry Joyce. 2013. *Typology of writing systems*. Amsterdam: John Benjamins.
- Bright, William. 2000. »A Matter of Typology: Alphasyllabaries and Abugidas.« *Studies in the Linguistic Sciences* 30, št. 1 (2000): 63–71.
- Bunkachō 文化庁 [Agencija za kulturo]. *Jōyōkanji-hyō* 常用漢字表 [Seznam pogosto rabljenih pismenk]. 30. november 2010.
- »Code Table East Asian Ideographs ('Han').« 2007. The Library of Congress. <http://memory.loc.gov/diglib/codetables/9.1.html>.
- Coulmas, Florian. 2008. *Writing systems: an introduction to their linguistic analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Daniels, Peter T. 2017. »Writing Systems.« V *The Handbook of Linguistics*, urednika Mark Aronoff in Janie Rees-Miller. New York: Oxford University Press.
- Daniels, Peter T. in William Bright. 1996. *The world's writing systems*. New York: Oxford University Press.
- Diringer, D. 1948. *The alphabet: A key to the history of mankind*. New York: Philosophical Library.

- Gelb, Ignace J. 1969. *A study of writing*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gnanadesikan, Amalia E. 2011. *The Writing Revolution Cuneiform to the Internet*. New York: John Wiley & Sons.
- Haralambous, Yannis in P. Scott Horne. 2007. *Fonts & encodings. From Unicode to advanced typography and everything in between*. Sebastopol, CA: O'Reilly Media.
- Hmeljak Sangawa, Kristina. 2000. »Al' prav se piše kaisha ali kajša: o latinizaciji lastnih imen v Sloveniji.« *Azijske in afriške študije* 4, št. 1 (2000): 75–89.
- . 2019. »Makrostruktura predmodernih japonskih slovarjev: kitajski vzori in japonske inovacije.« *V Procesi in odnosi v Vzhodni Aziji*, uredili Andrej Bekeš, Jana Rošker in Zlatko Šabič, 191–215 Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete UL.
- Hōmushō 法務省 [Ministrstvo za pravosodje]. 2017. *Jinmeiyō kanji (Kosekihō shikō kisoku dai 60 jō beppyō dai 2 »Kanji no hyō«) 人名用漢字 (戸籍法施行規則第60条別表第2「漢字の表」* [Pismenke za osebna imena (Zakon o popisu prebivalstva, člen 60, 2. tabela. Tabela pismenk)].
- Hsieh, Ching-chun, Jack Kai-tung Huang, Chung-tao Chang in Chen-chau Yang. 1981. »The Design and Application of the Chinese Character Code for Information Interchange (CCII).« *Journal of Library and Information Science* 1981: 129–143.
- Internet History 1962 to 1992*. Dostop 10. 1. 2019. <https://www.computer-history.org/internethistory/1960s/>.
- Kent, Allen. 1993. *Encyclopedia of library and information science*. Vol. 51, suppl. 14: 51. New York: Dekker.
- Lunde, Ken. 2008. *CJKV Information Processing (2nd edition)*. ZDA: O'Reilly Media.
- Mair, Victor. *Chinese Telegraph Code (CTC)*. 24. april 2015. Dostop 12. 2. 2019. <http://languagelog ldc.upenn.edu/nll/?p=19175>.
- Monbukagakushō 文部科学省 [Ministrstvo za izobraževanje, kulturo, šport, znanost in tehnologijo]. 2017. *Shōgakkō Gakushū shidōyōryō (Heisei 29 nen 3 gatsu kokuji) 小学校 学習指導要領 (平成 29 年 3 月告示)* [Osnovna šola. Učni načrt (objavljen marca 2017)].
- Moorhouse, A. 1953. *The triumph of the alphabet: A history of writing*. New York: H. Schuman.
- Pandey, Krishna Kumar in Smita Jha. 2019. »Tracing the Identity and Ascertain- ing the Nature of Brahmi-Derived Devanagari Script.« *Acta Linguistica Asiatica* 9, št. 1 (2019): 59–73.
- Share, D. L. in Daniels, P. T. 2016. »Aksharas, alphasyllabaries, abugidas, alphabets and orthographic depth: Reflections on Rimzhim, Katz and Fowler (2014).« *Writing Systems Research* 8, št. 1: 17–31.

- Taylor, I. 1883. *The alphabet: An account of the origin and development of letters*. London: Kegan Paul, Trench.
- The Unicode Consortium. 2018. *Japanese Era*. Dostop 12. 3. 2019. <http://blog.unicode.org/2018/09/new-japanese-era.html>.
- . 2018. *The Unicode Standard, Version 11.0.0*. ISBN 978-1-936213-19-1. Mountain View, CA: The Unicode Consortium.
- . 2019. *The Unicode Standard, Version 12.0.0*. ISBN 978-1-936213-22-1. Mountain View, CA: The Unicode Consortium.
- Tomokiyo, S. 2014. *Chinese Telegraph Code (CTC), or A Brief History of Chinese Character Code (CCC)*. 10. januar 2014. Dostop 14. 1. 2019. http://cryptiana.web.fc2.com/code/chinese_e.htm.
- Yong, Heming in Jing Peng. 2008. *Chinese Lexicography. A History from 1046 BC to AD 1911*. Oxford: Oxford University Press.
- Zhao, Shouhui in Richard B. Baldauf. 2008. *Planning Chinese characters reaction, evolution or revolution?* Dordrecht: Springer.

INTERNI PROBLEMI IN IZZIVI

Nataša VIŠOČNIK

Priseljevanje na Japonskem: pomanjkanje delovne sile in družbene spremembe

Povzetek

Japonska je ena izmed držav, kjer se prebivalstvo stara najhitreje, napovedi za prihodnost pa kažejo podoben trend. Posledično se število prebivalstva zmanjšuje, hkrati pa narašča pomanjkanje delovne sile, kar prinaša številne probleme. Kljub temu, da se Japonska s pomanjkanjem delovne sile srečuje že nekaj desetletij, te težave še vedno rešuje precej neuspešno, tako politika kot družba se odprtemu dialogu o rešitvah izogibata v velikem loku. Zaradi nekajdesetletnega pomanjkanja delovne sile, številnih neuspešnih poskusov reševanja te problematike ter posledično vedno večjega pritiska delovnega trga se je bila japonska vlada leta 2018 prisiljena spopasti s težavo in zrahljati nepropustno priseljsko politiko. V prispevku tako spoznamo proces migracij na Japonskem, priseljsko politiko in vzroke zanjo ter poskuse vključevanja tujcev v japonsko družbo.

Ključne besede: priseljevanje, tuja delovna sila, ksenofobija, homogenost, multikulturalnost

Abstract – Immigration in Japan: The Labour Shortage and Changes in Japanese Society

Japan is one of the countries where the population is aging fast, and forecasts for the future show a similar trend. Consequently, the population is decreasing, while the labour shortage

is increasing, which brings many problems with it. Despite the fact that Japan has been facing a labour shortage for several decades, it has not been able to tackle this issue, with both politicians and society at large avoiding an open dialogue on solutions. Due to the lack of manpower in the last few decades, many unsuccessful attempts without any solution of the problem and consequently increasing pressure from labor market, the Japanese government was in 2018 forced to tackle the problem and loosen impervious immigration politics. In this article we examine about the migration process in Japan, its immigration policy and its causes, and the attempts to integrate foreigners in Japanese society.

Keywords: immigration, foreign workforce, xenophobia, homogeneity, multiculturalism

1 Japonska v procesu globalizacije

V luči fenomena globalizacije se obravnavajo številne teme, v zadnjem času pa so migracije najbolj priljubljeno raziskovalno področje akademikov. Svetovni voditelji na drugi strani razpravljajo o integraciji trgov in naraščajoči medsebojni odvisnosti držav, hkrati pa so preprosta mednarodna potovanja in komunikacije prispevale h »globalizaciji« vsakdanjega življenja. Migracije, kamor spadata izseljevanje in priseljevanje, igrajo glavno vlogo v procesu globalizacije na vseh družbenih področjih. Predvsem priseljevanje pa je pogosto osrednja tema intenzivnih domačih političnih razprav, medtem ko so osebne odločitve za migracijo tiste, ki dramatično spreminjajo življenja vseh vpletenih. Preseljevanje ljudi je več kot samo skupek številnih individualnih odločitev za migracijo; migracijski tokovi so manifestacija ekonomskih, družbenih in političnih realnosti globalizacije.

Migranti se pogosto soočajo z negotovanjem in nezaželenostjo v novem okolju. Državljeni ciljne države se soočajo s strahovi pred spreminjanjem njihovega načina življenja in črpanja državnih virov za priseljene prišleke. Vprašanja jezika, etničnosti, nacionalnosti in kulture se pogosto izpostavljajo kot »dokazi«, da se prišleki ne bodo integrirali. Prisotnost »tujcev« v šolah, bolnišnicah in na ulicah povzroča strah pred družbenimi konflikti in nasiljem, zato ksenofobija pri ljudeh (strah pred tujci; glej Krivic 2004) sproža negativne reakcije do tujcev (antimigracijska čustva), pojavi pa se dihonomija »mi proti njim«. Hkrati je ustvarjanje strahov pred »drugimi« zelo učinkovit in nevaren način politične mobilizacije, ki so se ga in se ga vedno znova poslužujejo številni politiki.

Tudi Japonska se vse od preloma tisočletja ob vedno večjem številu priseljencev, staranju prebivalstva, pomanjkanju delovne sile in njenem uvažanju iz tujine sooča s podobnimi čustvi, ki so še močnejša spricho dejstva, da je v preteklosti dolgo prevladovalo mnenje o homogenosti japonskega naroda. Japonska, za katero je dolgo veljalo, da je homogena država, v kateri živijo

Japonci z japonsko kulturo, ki govorijo japonski jezik, se v zadnjih dveh, treh desetletjih sooča z vedno večjimi pritiski, tako zunanji kot notranji, po zavračanju te ideje. V ospredje prihajajo ideje o multikulturalnosti in sožitju z drugimi kulturami, kar se kaže v pestri ponudbi aktivnosti, ki jih japonska vlada izvaja z namenom vključevanja te drugačnosti v družbo (glej Visočnik 2016).

Prispevek tako predstavlja analizo priseljevanja in priseljske politike na Japonskem, ukvarja se z vzroki in posledicami takšne politike ter analizira družbene spremembe, ki spodbujajo migracije, in tiste spremembe, ki so posledica migracij. Metodološko se naslanja na zgodovinske raziskave o odnosu do tujcev na Japonskem, pregleda sociološko in antropološko literaturo o procesih priseljevanja ter analizira politične poglede na vprašanje rahljanja stroge priseljske politike, pri tem pa se posveča sedanjemu stanju priseljske politike.

2 Ideje o homogenosti japonskega naroda in »strah pred tujci«

Japonska je kot država z dolgo zgodovino »etničnega državljanstva« (Brody 2002) velika ovira za tujce, ki se iz različnih razlogov priseljujejo na Japonsko. Ideje, da na Japonskem živijo samo Japonci kot homogen narod, so že dolgo prisotne tako med samimi Japonci kot tudi med najrazličnejšimi japonskimi in tujimi raziskovalci. Zametke nacionalističnih idej na Japonskem najdemo v obdobju Tokugawa (1600–1868), ko so učenjaki nativistične šole Kokugaku (Domovinske študije) s preučevanjem zgodovinskih in mitoloških zapiskov ugotavljali, da je Japonska posebna država na čelu s cesarjem, čigar prednike najdemo med božanstvi, ki so ji nadvse naklonjena, s poudarkom na čistem (se pravi nekitajskem) japonskem bistvu. V tem obdobju so učenjaki šole Kokugaku, kot sta Motoori Norinaga in Hirata Atsutane, študije od takrat prevladujočih kitajskih, konfucijanskih in budističnih tekstov preusmerjali v preučevanje zgodnjih japonskih klasik, kot sta *Kojiki* (l. 712) in *Nihon Shoki* (l. 720), kjer so se že pojavljali miti o edinstvenosti ljudstva, živečega na otokih, o njegovi homogenosti, predvsem pa o neprekinjeni cesarski liniji, ki izvira neposredno iz božanstva. Te ideje so v predhodnih obdobjih v svojih zgodovinskih kronikah potrjevali že nekateri drugi misleci, a šele v obdobju Tokugawa so se izkristalizirale v nacionalistične ideje (glej tudi Oguma 2002).

Hkrati z enotno in združeno Japonsko se je začela pojavljati tudi ideja o hierarhični »očetovski državi«, temelječi na družini (*ie*), kjer je cesar oče in vlada svojim podanikom, otrokom – t. i. sistem *iemoto*. Predvsem pa mnogi trdijo, da je zaprtost države pred tujimi vplivi za več kot 200 let prispevala k

oblikovanju specifičnih praks in odnosov, ki so vodili k zavračanju in ločevanju od stvari, ki so jih prepoznali kot »tuje« ali »zunanje« (Nakano 1995, 64–65; glej tudi Brody 2002). Ideje, ki so se razširile v obdobju Tokugawa, temelječe na mitih, da je Japonska unikatna in homogena, so odgovorne za rojstvo močnega kulturnega nacionalizma in nacionalne identitete – »en jezik, ena rasa« (Brody 2002, 2) v poznejših obdobjih, kot je na primer ideja, da je Japonska homogena »naravna skupnost« (in različna od zahodnih »narodov, oblikovanih s sporazumom«) (McCormack 1996, 1–2), ki se je razvila na podlagi naravnih, geografskih značilnosti. To so potrjevali tudi številni tuji avtorji, med njimi Edwin O. Reischauer (v Lie 2001, 1), ki so Japonsko predstavljali »kot eno izmed najbolj enotnih in kulturno homogenih držav na svetu«. Sicer so nekateri vodilni misleci in tudi politiki v času odpiranja države, popuščenja pritiskom Zahoda in modernizacije (obdobje Meiji, 1868–1912), predvsem pa v obdobju imperializma (1868–1945), za utemeljevanje kolonizacije uporabili tudi idejo »večnacionalne države in naroda«, vendar je bil odnos do tujcev raznolik in dvoličen. Azijske sosedje, ki so jih kolonializirali, so imeli za neumne in omejene, saj so bile njihove države v primerjavi z Japonsko nerazvite in zaostale. Čeprav so številni učenjaki, kot sta bila Arai Hakuseki in Tō Teikan,¹ poskušali izpostaviti nekaj skupnih elementov predvsem s Korejo, da bi opravičili njeno priključitev, so kot glavni cilj videli asimilacijo Korejcev in pomoč pri modernizaciji države (Oguma 2002, 65). To je povzročilo prvi večji val priseljevanja, sicer prisilni, tujih delavcev na Japonsko, pri čemer so nekateri na Japonskem ostali tudi po koncu druge svetovne vojne, ko so se imeli možnost vrniti v domovino.

Medtem pa so bili tujci z Zahoda bolj spoštovani, saj so bili bolj modernizirani in močnejši na področju vojske, gospodarstva, znanosti in tehnologije. Čeprav so zahodne družbe razvijale tudi ideje o demokraciji in človekovih pravicah, je Japonska te koncepte v obdobju imperializma popolnoma spregledala, in to kljub temu, da so se tudi na Japonskem pojavljala najrazličnejša gibanja za pravice nepriviligiranih skupin. Kasneje, ko so se odnosi med zahodnimi imperialnimi silami in Japonsko poslabšali, se je spremenil tudi odnos do ljudi iz Amerike in Velike Britanije, ki so začeli predstavljati grožnjo japonski etnični in kulturni homogenosti (Nakano 1995, 66). Po vojni se je ponovno razmahnila ideja o homogenosti, ki se je vsakršnim kritikam spretno izogibala vse do prehoda v novo tisočletje (Amino 1995; Hankins 2012). Oguma (2002) celo pravi, da se je kljub temu, da ima ideja o homogenosti

1 *Nissen dosoron* - 日鮮同祖論, 일선동조론 (*ilsandong churon*) – ideja, da imajo Japonci in Korejci skupne prednike, celo veja cesarske družine naj bi prihajala iz Koreje, čemur so nasprotovali predvsem nativisti. Motoori Norinaga je Tōjevo hipotezo zavrnil kot »besede norca« (Oguma 2002, 65).

dolgo zgodovino, prava institucionalizacija japonske etnične homogenosti začela po drugi svetovni vojni, ko so Japonci začeli po porazu obnavljati državo in narod. Po okupaciji so spreminjajoče se politične in gospodarske okoliščine oblikovale temelje za pojav »nacionalne identitete« (minzoku ishiki), kjer je »etnična homogenost«² (tan'itsu minzoku) postala glavni cilj tako politične levice kot desnice (glej tudi Hankins 2012, 2).

Šele v 90. letih, v času gospodarskega ohlajanja, so začeli govoriti o internacionalizaciji in vključevanju v globalno ekonomijo. Hkrati s sprejemanjem zunanjega sveta pa so pozabili na notranje tujce, ki so živeli na Japonskem, med drugimi na Korejce in Kitajce kot največji manjšini, pa tudi na Ainuje in Okinawce, ki so si jih priključili še v času nastajanja nove japonske države. Ko je Južna Koreja postala ena izmed novoindustrializiranih držav, so tudi rezidenčni Korejci (*zainichi Koreans*) postali ponosni na svojo etničnost. Začeli so protestirati proti temu, kako je japonska vlada ravnala z njimi (več v Visočnik 2016). To je vključevalo registracijo tujcev, vključno s prstnimi odtisi. Leta 1984 je južnokorejski predsednik obiskal Japonsko in se srečal tudi s cesarjem; takrat so protesti proti japonski vladi postali bolj intenzivni, Korejci so zahtevali predvsem ustrežnejše ravnanje, čeprav je premier Nakasone Yasuhiro³ v svojem govoru tudi takrat poudaril, da na Japonskem ni manjšin. Tem protestom so se pridružile tudi druge etnične skupine na Japonskem, predvsem Ainuji, ki so se soočali s podobnimi težavami.

Kot posledica takšne politike, se v teh obdobjih veliko Japoncev v vsakdanjem življenju ni zavedalo, da med njimi živijo narodi, ki se od njih razlikujejo po kulturi, jeziku ali religiji. Amino (1990, 23–27) pravi, da je bila ta homogenost ena stran zaprtosti države, ki Japoncem preprečuje, da bi se začeli zavedati problema pravic drugih etničnih skupin in ignoriranja manjšinskih skupin. Neobčutljivost do drugih etničnih skupin se vidi v odnosu do tujcev in v institucijah, ki se ukvarjajo z njimi, ideji o homogenosti in zaprtosti države namreč pritiskata na skupine, kot so Ainuji, Korejci in Okinawci. Posledica konvencionalnega razumevanja japonske kulture vse od druge svetovne vojne

2 Velik poudarek na krvi in dedovanju kot glavnih lastnosti japonskega naroda je skoraj onemogočil, da bi tujci postali Japonci (Nagano 1995, 66; glej tudi Brody 2002).

3 Yasuhiro Nakasone je bil japonski premier med letoma 1982 in 1987. Imel je zelo nacionalistični pristop in je pri Japoncih spodbujal etnični ponos. Bil je privrženec »teorije o Japoncih« (*nihonjinron*), ki trdi, da so Japonci poseben narod. Pod vplivom nacionalističnega filozofa Tetsura Watsujija je govoril o »monsunski kulturi« Japoncev in posledično japonske sočutnosti, ki jo je treba širiti v tujino. Obiskal je svetišče Yasukuni, ki je poleg padlim med drugo svetovno vojno posvečeno tudi odgovornim za zločine pred in med njo, zaradi česar so obiski politikov svetišča kamen spotike v odnosih s Kitajsko in Korejo (Visočnik 2014).

naprej pa je pojav »diskurza o japonskosti (*nihonjinron*)«.⁴ *Nihonjinron* tako poudarja edinstvenost japonske kulture in ljudi ter zagovarja njihovo unikatnost. Diskurz s številnimi populističnimi deli obsega širok spekter: biološka podoba Japoncev, prazgodovinski kulturni razvoj, nacionalni jezik, literarne in estetske kvalitete, medčloveški odnosi, družbena organizacija, filozofija in osebni značaj Japoncev. V nekaterih formulacijah se te značilnosti med seboj povezujejo; koncepti japonska država, Japonci in japonska kultura naj bi izomorfno sovpadali (Befu 2009, 26). *Nihonjinron* tako ne upošteva etnične, kulturne in družbene heterogenosti Japonske, zanika stike z drugimi državami in zunanji vpliv na razvoj japonske kulture ter zagovarja njen esencializem.

V zadnjih desetletjih se zaradi pomanjkanja delovne sile v primarnem (kmetijstvo, ribištvo, gozdarstvo) in sekundarnem (industrija, rudarstvo, gradbeništvo) sektorju, ki na Japonskem spadata med dela »3-K« ali *kitsui*, *kiken* in *kitanai*, kar pomeni težko, nevarno in umazano, povečuje število tujih delavcev (tako legalnih kot ilegalnih). A japonska vlada v njih prepozna samo racionalno-ekonomski vidik, drugim človeškim dejavnikom, kot je sobivanje, pa ne posveča veliko pozornosti. Številni zakoni so za daljši čas odvzemali pravice za bivanje ali delo; še leta 1990 je bil sprejet Zakon o priseljencih in beguncih, ki zavrača nekvalificirane delavce, ki si niso uredili viz. Uperjen je bil proti približno 100.000 do 200.000 ilegalnim delavcem do leta 1993 (Nakano 1995, 68; tudi Kingston 2013, 137). Kljub temu je japonska vlada začela razmišljati tudi o ukrepih, s katerimi poskuša Japonska privabiti tuje delavce, saj nizka rodnost in staranje prebivalstva zahtevata spremembe migracijske politike. Tako se je japonska vlada začela ukvarjati z vprašanji migracij na Japonskem, čeprav je premier Shinzo Abe po ponovni izvolitvi leta 2018 potrdil, da bo ohranil izredno selektivno politiko izbiranja tujih delavcev. Ta izjava je požela veliko kritik, vse od skrbi za gospodarstvo zaradi staranja prebivalstva do humanitarnih pozivov po sprostitev azilne politike (Rochel 2018, 164).

3 Študije priseljavanja in japonska priseljenska politika

Mednarodne migracije zajemajo različne oblike gibanja ljudi, tako legalnih kot nelegalnih, prikritih in pogodbenih delavcev, programe za »gostujoče

4 *Nihonjinron* Burgess (2010) v širšem smislu definira kot razpravo o nacionalni identiteti, katere zametke najdemo že v obdobju Tokugawa, predvsem pa po obdobju Meiji v času oblikovanja nacionalne države. V ožjem smislu pa je to povojni konstrukt, ki pri Japoncih spodbuja potrebo po izražanju identitete in občutkih ponosa, saj sta bili izguba imperija in okupacija zanje grenka izkušnja. V letih 1948–1978 je bilo napisanih kar okrog 700 knjig s področij sociologije, lingvistike, psihologije, biologije, kemije in fizike, ki so se osredotočale na japonsko nacionalno in kulturno identiteto.

delavce« ter mreže migrantov, ki povezujejo ljudi preko meja. Študije migracij se tako ukvarjajo z raznovrstnimi temami, kot so načini izhoda iz države, spremem v novi državi in vključevanje v družbo, kar je povezano z različnimi ljudmi v raznolikih političnih, ekonomskih, družbenih in kulturnih kontekstih. Migracije niso samo demografsko gibanje ljudi, temveč omogočajo tudi prenos ideologij, identitet, političnih in kulturnih praks ter ekonomskih virov. Vplivajo tako na ljudi, ki so ostali doma, kot tudi na ljudi, ki potujejo, in ljudi, ki živijo v državi, v katero se priselijo (Gold in Nawyn 2013, 1). Velik del migrantov je ravno t. i. »ekonomskih migrantov« ali »delavskih migrantov«. Ta fenomen velikokrat označimo kot nov vzorec, ki so ga povzročili pojav multinacionalnih in transnacionalnih korporacij, hitra globalna komunikacija in cenejše mednarodno potovanje, v resnici pa ima dolgo in raznoliko zgodovino. Dojemamo ga kot nekaj koristnega, a tudi kot grožnjo gospodarstvu in avtonomiji nacionalne države (Brody 2002, 30).

V okviru raziskav mednarodnih migracij so vzroki in posledice že dolgo v ospredju zanimanja številnih družboslovcev, zgodovinarjev, pravnikov, političnih aktivistov in družbenih reformatorjev. Ravno zato obstajajo številne definicije, teorije, metode in objave, ki se s tem fenomenom ukvarjajo s pomočjo različnih pristopov, med katerimi so najpogostejši ekonomski, okoljevarstveni in psihološki. Ekonomski pristop se osredotoča na delavske migracije, medtem ko pozablja druge vrste migracij, kot so begunci; razlikuje med notranjo in zunanjo migracijo; poudarja determinante migracij in ne njihovih posledic (Gold in Nawyn 2013, 3, 9). Osrednje področje psihološkega pristopa so raziskave skupin in posameznikov ter njihove akulturacije v novo družbo. Okoljevarstveni pristop se ukvarja s podnebjem, okoljem in okoljskimi spremembami, med drugim tudi z naravnimi katastrofami, ki velikokrat povzročajo migracije (ibid., 10). Reubens (1981, 754) je migracije razložil s t. i. modelom AOM – pričakovanje, priložnost, mobilnost (*aspiration/opportunities/mobility*), ki migracijam pripisuje tri glavne dejavnike: a) povečanje gospodarskih in družbenih pričakovanj; b) boljše priložnosti v tuji državi v primerjavi z domovino in c) sposobnost premagovanja fizičnih, finančnih in družbenih ovir pri mobilnosti.

V začetku 80. let ni bilo veliko ljudi iz Azije, ki bi iskali boljše življenje na Japonskem, in to kljub veliki želji po izboljšanju življenja, saj so se zavedali slabih pogojev zaposlovanja in so prepoznali toge ovire, kot so ocean, japonski jezik in družba. Največ študij o tujih delavcih in njihovih življenjih na Japonskem je bilo izdelanih v 90. letih (Weiner 1996; Shimada 1994), ko se je Japonska ponovno odprla svetu in ko se je v iskanju dela, večjega dohodka in lepšega življenja vedno več tujcev začelo pojavljati tudi na Japonskem. Tako so Abe,

Kaneko in Fujiwara (1995) preučili legalni sistem v 90. letih ter analizirali položaj tujih delavcev in praktikantov. Predvidevali so, da bo obstoj ilegalnih delavcev povzročil resne probleme, kot so družbeni nemiri, rasna in razredna diskriminacija, nepravilnost, neenakost in nezaupanje med ljudmi. Šli so celo tako daleč, da so izrazili skrb in celo negativno mnenje o priseljevanju tujcev na Japonsko. Pravijo, da naj bi bila njihova prisotnost ovira strukturalnim spremembam v industriji, zaradi česar naj se ne bi izboljšal niti položaj v domačih državah. Zato je jasno, da se morajo nekvalificirani tuji delavci predvsem dobro izobraziti, da bodo lahko delali na Japonskem. S podobnimi vprašanji se ukvarja tudi Nakamura (2010, 67), ki izpostavi tri ključne točke: 1) ali priseljevanje tuje delovne sile pomeni zmanjšanje plač domačih delavcev; 2) ali bo prisotnost tujih delavcev vplivala na podporo domačih delavcev; 3) ali bo prihod tujih delavcev vplival na tehnološke spremembe v podjetjih. Ta vprašanja so eden izmed glavnih razlogov, zakaj se Japonska izogiba sprejemanju nekvalificiranih tujih delavcev.

Študije o priseljski politiki se je lotil tudi Rochel (2018), ki se je posvetil enemu izmed ključnih dejstev v omejevalni priseljski politiki, tj. varnostnemu vprašanju v povezavi s povečanim številom tujcev na Japonskem, s poudarkom na etični dimenziji (glej tudi Chiavacci 2014, 115). Pri tem je izpostavil varnostna vprašanja na več področjih, med njimi varnost javnega reda (razlikovanje med individualnimi grožnjami – terorizem – in grožnjami, povezanimi z velikim številom migrantov – imigrantski val). Naslednje področje je varnost kulture, kjer je v ospredju ohranjanje kulturne stabilnosti pred hitrimi kulturnimi spremembami. Avtor nadaljuje z varnostjo zaupanja v nemoteno delovanje institucij in varovanje pred hitrimi spremembami. Zadnja tema njegove raziskave pa je varnost ohranjanja socialne države in blaginje, kjer se lahko ob velikem pritoku priseljencev pojavijo vprašanja, čemu in komu dati prednost na področjih zaposlovanja in socialne podpore (Rochel 2018, 165).

Nekateri so se ukvarjali tudi s kvalifikacijami tujih delavcev. Reubens (1981, 749) izpostavi, da se je Japonska v 80. letih uvažanju nekvalificirane tuje delovne sile še nekako izognila s tem, da je domače delavce spodbudila, da se sami lotijo takšnega dela, in sicer s poklicno strukturo in družbenim vrednostnim sistemom. Tako ni postala odvisna od tujih nekvalificiranih delavcev, kot so druge industrijske države. S tem se je izognila številnim družbenim konfliktom, ki nastanejo zaradi konkurence na trgu dela, kulturne raznolikosti in, za nekatere, ilegalnega statusa. K temu dodatno pripomorejo morje kot naravna ovira, stroga mejna kontrola, jezikovne in kulturne ovire ter ksenofobija med Japonci (ibid. 750), vendar pa se je v tridesetih letih tudi na tem področju precej spremenilo. Vzroke lahko iščemo v vedno višji izobrazbi

mladih, ki vstopajo na trg dela in si ne želijo delati kot čistilke in smetarji, varnostniki in delavci v proizvodni industriji. Zmanjšalo se je tudi število delovno aktivnih ljudi, zato se je povečala potreba po uvozu tuje nekvalificirane delovne sile.

Najplodnejša raziskovalka migracij na Japonskem je Gabriel Vogt, ki raziskuje številna področja japonskih migracij. Sprašuje se, ali je priseljevanje sploh rešitev za problem zmanjševanja števila prebivalstva in ali naj se Japonska odpre tudi za nekvalificirane delavce (2007). Z Ruth Achenbach se ukvarjata tudi z vrstami migracij in s spremembami, ki so se zgodile z Japonsko, ko se je iz »države izseljevanja« spremenila v »državo priseljevanja« (Vogt in Achenbach 2012; glej tudi Milly 2014, 2). Medtem ko v samostojnem prispevku predstavi različne politične sheme japonske vlade, ki druga za drugo propadajo, se pokaže prepad med uradno politiko in njenimi dejanskimi rezultati (Vogt 2013 in 2014). Njena najnovejša monografija govori o tujih zdravstvenih delavkah; v njej predstavi celotno zgodovino, pri čemer izhaja iz problema staranja prebivalstva in povečane skrbi za starejše ljudi, ki jo nudijo tuje zdravstvene delavke (Vogt 2018).

4 Tujci in tuji delavci na Japonskem

Število tujcev na Japonskem je konec leta 2013 doseglo 2.664.000, kar je 1,6 % celotnega prebivalstva in 1,6 % več kot leto prej ali enkrat toliko kot pred 10 leti. To je še vedno veliko manj v primerjavi z Veliko Britanijo (5,8 %), Nemčijo (8,2 %) in Španijo (10,3 %), kot navaja Kingston (2013, 137). Največja skupina so Kitajci (649.100, kar 31 % vseh tujcev), sledijo jim Korejci, ki so bili dolga leta največja skupina tujcev, zadnja leta pa njihovo število pada (najnižja številka je 519.700 oziroma 25 % tujcev leta 2013).⁵ Sledijo Filipinci (209.200), Brazilci (181.300)⁶ in Vietnamci (72.300). Za 3 % se je povečalo tudi število tujih študentov, ki so prišli študirat na Japonsko (OECD 2015). Zanimiv je podatek, da je bilo leta 2005 med tujci le 17,6 % delavcev, ki so se priselili z namenom, da se zaposlijo, že leta 2006 pa je bilo izmed tujcev, starih več kot 15 let in sposobnih za delo, že kar 46,39 % takih, ki so res delali (Vogt 2007, 12).

Leta 2013 se je 8.600 tujcev naturaliziralo, polovica jih je korejskih potomcev, ena tretjina pa ima kitajsko nacionalnost. Leta 2013 je bilo vloženih 3.300

5 Bell (2016) zmanjšanje števila rezidenčnih Korejcev pojasnjuje z njihovo asimilacijo v japonsko družbo, porokami z Japonci in vračanjem v Korejo.

6 Tudi število Brazilcev se je zmanjšalo, zato jih je prehitela filipinska skupina (Vogt 2014).

vlog za azil,⁷ kar je 720 več kot prejšnje leto. Prosilci so bili iz Turčije, Nepala, Mjanmara, Šri Lanke in Pakistana (OECD 2015, 218). Leta 2015 je japonska vlada prejela rekordnih 7.586 vlog za priznanje statusa begunca, a jih je odobrila le 27 (Al Jazeera 2016). Ker jo je mednarodna skupnost zaradi tega kritizirala, je odgovorila, da bo v naslednjih 5 letih sprejela 150 beguncev iz Sirije kot tuje študente (Mie 2016). Prve begunce iz Vietnama (*nanmin*) je Japonska sprejela leta 1975, v času, ko še ni sprejela zakonov⁸ in izdajala dovoljenj za bivanje, zato ni vedela, kaj naj z njimi. Tako je zanje ustvarila fundacijo Ajia Fukushi Kyōiku Zaidan (Azijska fundacija za socialno varstvo in izobraževanje), ki je delovala v okviru ministrstva za zunanje zadeve, ter ustanovila naselitvena centra v regijah Kansai in Kantō, kjer so begunce šolali, da bi se lahko vključili in prilagodili novemu družbenemu okolju, tj. »japonski družbi«. Učili so jih osnov japonskega jezika, a le tri mesece, kar je premalo tudi za vsakdanjo komunikacijo. Zaradi slabe integracije so lahko opravljali le ročna in nekvalificirana dela, čeprav so nekateri v domovini imeli višjo izobrazbo (Nakano 1995, 61). S prihodom beguncev se je pojavil izraz »novi prišleki ali *newcomers*«, saj so do takrat kot tujci prevladovali Korejci, ki so v državo prišli med letoma 1910 in 1945, zato so jih poimenovali »stari prišleki ali *oldcomers*«.

Pri integraciji tujcev je nekaj pomembnih dejavnikov; to so spremenljiv in prilagodljiv trg dela, pridobivanje državljanstva, naturalizacija v družbo in spremenljivost družbe. Pomembna je tudi pripravljenost priseljenke politike na spremembe, saj velikokrat ravno odnos politike do novih prišlekov pripomore k nastanku dihotomije med »notranjimi« in »zunanjimi«, kjer so priseljenci zunaj vsega – zunaj zakona, zunaj kulture, zunaj družbe. Ta dihotomija, ki se odraža v priseljenki politiki, je samo ena izmed manifestacij tem, ki se pogosto pojavljajo v razpravah o japonski kulturi, družbi in politiki: Japonska je država s trdno usidranimi idejami o svoji posebnosti, homogenosti in harmoniji (Brody 2002, 2).

Kljub vsemu je leta 2006 ministrstvo za notranje zadeve in komunikacijo zaradi povečanega števila tujcev in demografskih razmer objavilo poročilo o promociji »multikulturnega sobivanja« (*tabunka kyōsei*) v lokalnih skupnostih. To je povzročilo spremembe tudi na lokalni ravni, saj so lokalne oblasti, da bi se soočile z vprašanjem tujcev, začele s t. i. »načrti multikulturnega soobstojanja«. Pri tem so prednjačile pred centralno vlado, ki ni imela konsistentnega nacionalnega pristopa (Aiden 2011, 213).

7 Japonska ima odpor do odobranja azila beguncem, čeprav je politiko do njih nekoliko zrahljala. Tako je leta 2007 azil odobrila le 41 ljudem (OECD 2015, 258).

8 Sporazum o beguncih Združenih narodov je Japonska podpisala leta 1981 (Nakano 1995, 61).

Odpiranje Japonske lahko opazujemo od 80. let, ko sta se hkrati pojavila dva fenomena: internacionalizacija in prečiščenje japonske identitete. Internacionalizacija (*kokusaika*)⁹ je bila več kot desetletje japonski nacionalni cilj. Čez mejo so pritekali kapital, blago in tehnologija; eseji in knjige o tej temi so se množili. Zaradi stikov z zunanjim svetom je naloga analizirati in predstaviti »japonskost« ostala kompleksna in občutljiva. McCormack (1996, 2) trdi, da močnejša kot je bila vera v japonsko drugačnost, globlja je bila skrb zaradi posledic internacionalizacije z močnim ekonomskim statusom. Želja po prečiščevanju in razjasnjevanju identitete je lokalna manifestacija svetovnega fenomena identitetne politike. *Kokusaika*¹⁰ pomeni tudi fizično in psihološko odpiranje. Pojavilo se je že takoj po odprtju Japonske v svet po letu 1868 in je težilo k modernizaciji Japonske. Burgess (2012) opozarja, da termin *kokusaika* ponavadi prevajamo kot internacionalizacija, vendar je problematičen, ker prek nadzora in lastništva drugega hkrati spodbuja idejo o monoetničnem narodu (*tan'itsu minzoku kokka*).

Razprave o internacionalizaciji so prinesle tudi koncept o »drugačni kulturi« (*ibunka*), in sicer z namenom označevanja kulture drugih (*aite no bunka*). Diskurz o *kokusaika* se je v zadnjih letih pod plazom kritik začel umikati, medtem ko beseda *ibunka* ni doživela širše kritične analize ter je še vedno prisotna v popularnem in uradnem pisanju. Ministrstvo za izobraževanje, kulturo, šport in znanost na primer poudarja, da je treba vzdrževati »mednarodni občutek« (*kokukaisei*) z izkušnjo (*taiken*) in razumevanjem (*rikai*) druge kulture (*ibunka*) (Burgess 2012).

Podoben izraz, ki je nekoliko pogostejši in se je pojavil v poznih 90. letih, je *tabunka* ali »več kultur/multikulturen«. V preteklosti se je v obdobju

9 *Kokusaika* ali internacionalizacija je pomenila povezovanje in sodelovanje z zunanjim svetom, internacionalizem pa je politična smer, ki si prizadeva za sodelovanje med narodi in državami na osnovi priznanja neodvisnosti in enakopravnosti (McCormack 1996, 3).

10 Japonska je vojaško in mednarodno moč izenačila proti koncu prve svetovne vojne. Po koncu druge svetovne vojne je bila najbolj tekmovalna v letih do 1979, saj je želela dohiteti svet še na drugih področjih, izraz *kokusaika* pa se je najpogosteje pojavljal v mednarodni trgovini in v okviru gospodarskega razvoja japonske družbe. Trdno se je usidral v času že prej omenjenega predsednika vlade Nakasoneja, ko so veliko truda vložili v idejo, da bi Japonska postala »mednarodna država«. Po mnenju Ivy (v Burgess 2012) naj bi beseda *kokusaika* izražala drugo stran občutenja japonskega nacionalnega ponosa, če že ne nacionalizma, zato se je trudila japonizirati vse, kar je na Japonskem tujega, in širiti svoj vpliv po svetu. Tako je ta izraz vseboval tudi ideje, ki so si med seboj močno nasprotovale: asimilacija, zatiranje in slavljenje različnosti. Vendar pa je šlo v primeru »mednarodnih« skupnosti predvsem za »vključevanje v« in »prilaganje« japonski kulturi. Pogosta raba besede »mednaroden« – kot na primer »mednarodna družina« ali »mednarodni otroci« – je namreč povzročila, da so kulturne razlike izginjale in se homogenizirale, tuje stvari pa so postajale eksotične in so se kazale na »mednarodnih festivalih«, kjer so se Japonci lahko naužili mednarodnosti ali drugačnosti (Burgess 2012).

ekonomske internacionalizacije včasih uporabljal za opis odnosov med Japonsko in drugimi (predvsem azijskimi) državami, medtem ko se v zadnjih letih zaradi intenzivnejšega priseljevanja migrantov vedno pogosteje uporablja tudi za opisovanje različnih kultur na Japonskem. Pri tem Burgess (2012) opozarja, da se *tabunka shugi* (multikulturalizem) uporablja bolj v smislu slavljenja raznolikosti »le v okviru omejenih predpisanih pogojev«. Takšen japonski slog multikulturalizma je naslednik termina *kokusaika*, ideološkega orodja za ohranjanje homogenega diskurza o nacionalni identiteti. Ideja o prisotnem multikulturalizmu je danes omejena na »kulturno izmenjavo«¹¹ in »mednarodno izmenjavo«.

V istem kontekstu kot prejšnji izrazi je pogosto prisoten tudi koncept *kyōsei*, ki naj bi izražal sobivanje.¹² V zgodnjih 90. letih 20. stoletja je *kyōsei* postal središčni termin v razpravah o izboljšanju ekonomskih odnosov med azijskimi državami in se nanaša na to, da »Japonci« in »tujci« harmonično živijo skupaj na Japonskem. Tudi ta izraz se pogosto pojavlja v vladnih kampanjah, s čimer želijo vplivati na tuje prebivalce, da bi se vključili v družbo. Danes ta izraz uporabljajo tudi prebivalci in skupine prostovoljcev. Cilj različnih delavnic in seminarjev po državi je nemoten prehod k *tabunka kyōsei shakai* (multikulturni družbi sožitja). Izraz sicer predvideva enakovredne partnerje, vendar pa v praksi pomeni hierarhičen odnos med nadrejenimi Japonci in podrejenimi tujci, s čimer prvi utrjujejo svojo raznolikost, ločenost in moč. Tako tudi *kyōsei* oblikuje meje, ki utrjujejo nečlanstvo tujcev v japonski družbi, saj ti ostajajo brez dostopa do virov in moči (Burgess 2008, 2012).

Eden izmed razlogov, zakaj so razprave o »multikulturalnosti« Japonske in z njimi besede, kot so *kokusaika*, *ibunka*, *kyōsei* in *tabunka*, v japonski družbi prišle v ospredje, je dejstvo, da je postala ideja o japonski homogeni identiteti ogrožena, in sicer zaradi večjega priliva ljudi in pritiska manjšin. S tem so se pričele tudi razprave in raziskave o manjšinah, ki so pomenile kritiko »diskurza o Japoncih« (*nihonjinron*) (Amino 1990; Befu 2009; Burgess 2008, 2012; Weiner 2009; idr.) in številnih razprav o japonski unikatnosti. Weiner (2009) tako v svoji knjigi »dominantni paradigmi« o homogenosti oporeka s poudarjanjem raznolikosti, ki obstaja v japonski družbi. Pritrjujejo mu Lie (2001) v knjigi o multietnični Japonski, Denoon idr. v zborniku (glej McCormack 1996) ter Maher in Macdonald (1995) v zborniku o raznolikosti v japonski kulturi in jeziku. Vse te knjige so nastale z namenom poudariti raznolikost, ki je bila

11 Zelo popularno je namreč poimenovanje združenj, kulturnih domov, organizacij in prireditelj s *kokusai kōryū*, kar pomeni mednarodna izmenjava. Na te izmenjave so velikokrat povabljeni tudi tujci, med njimi tuji študenti.

12 Dobesedno naj bi izraz pomenil »živeti skupaj na določenem kraju«.

na Japonskem vedno prisotna, a tudi vedno zanikana. Sugimoto (1993, 93) »multikulturno paradigmo« definira tako, da »zajema vse etnične manjšine na Japonskem in t. i. subkulturne skupine, kot so honorarni delavci, ženske, invalidi, mladinska in homoseksualna kultura idr.«. Kot poudarja Sugimoto (1993), problem nastane pri uporabi termina »multikulturna družba«, in sicer ne samo za označevanje raznolikosti v družbi, ampak tudi za politični ideal na Japonskem. Pri tem se Burgess (2008) sprašuje, kakšno vlogo ima termin »multikulturnost« v »novi« Japonski, saj ne gre za raznolikost *per se*, ampak bolj za to, katera skupina je označena kot »različna« glede na večinsko populacijo. Joseph Hankins (2012, 1) dodaja idejo, da večkulturnost pomeni tudi gospodarsko in družbeno grožnjo, pri čemer je ne vidi kot le preprost odsev demografskih dejstev, ampak zlasti kot iz zgodovine izhajajoč način sprejemanja in delovanja raznolikosti. Tako večkulturnost vzpostavlja merila in vrednote, s katerimi se v družbi določa vključenost ali izključenost, kar je pogojeno tudi s posameznikovo željo po preoblikovanju načina življenja glede na zahteve večkulturnosti v posamezni družbi.

Prvi val »novih prišlekov« se je začel v 70. letih. Sociolog Komai Hiroshi (2001, 16–17) jih razdeli v štiri skupine: migrantke iz Filipinov, Koreje, Tajvana in Tajske, zaposlene pretežno v zabaviščni industriji (*kogyo*), že omenjeni indokinski begunci iz Vietnama, Kambodže in Laosa, 2. in 3. generacija potomcev Japoncev, ki so po drugi svetovni vojni ostali na Kitajskem, ter poslovneži iz Evrope in Severne Amerike.

Zaradi pomanjkanja delovne sile so od sredine 80. let v državo začeli prihajati tuji delavci (*gaikokujin rōdōsha*) iz Filipinov, Vietnama in Indije, za njimi pa še iz Bangladeša, Pakistana in Irana (po svetovni naftni krizi). Ti so bili pripravljeni opravljati umazana (*kitanai*), nevarna (*kiken*) in težka dela (*kitsui*) (3K), kmalu pa so ta dela dobila še eno oznako 3K, ki je pomenila *kyūryō ga yasui* (slabo plačano), *kyūka ga sukunai* (malo počitka) in *kakkō ga warui* (slaba podoba) (Vogt 2014, 569). Kmalu zatem so se v 80. letih pojavile številne razprave o tem, ali naj tuje delavce na Japonsko tudi vabijo, saj se je v zadnjih letih pokazala izrazita potreba po novi delovni sili, ki so jo izgubljali zaradi hitro starajočega se prebivalstva. Ena izmed največjih skupin tujih delavcev so *Nikkeijin*, ki so jih uvažali vse do velike ekonomske krize in čeprav se jih je veliko tudi vrnilo po tem obdobju nazaj, jih je veliko tudi ostalo na Japonskem, čeprav brez vize. Čeprav japonska država uradno ne dovoli vstopa tujim delavcem, pa dovoljuje njihovo zaposlitev, in to ravno zaradi velikega števila delavcev, ki so ostali tudi po preteku vize. Edini, ki jim formalno dovoli ostati, so *Nikkeijin*, medtem ko lahko tuji študenti delajo honorarno, nekateri tuji delavci pa imajo dovoljenje z vizami za prakso, s čimer Japonska dovoljuje

prihod tujih delavcev, a bolj skozi »zadnja ali stranska« in ne »sprednja« vrata (Kajita 1998, 121). V zgodnjih 90. letih je bila na Japonskem tudi skupina 33.000 iranskih delavcev, zaposlenih predvsem v gradbeništvu, dokler jih leta 1992, ko se je vlada odločila preklicati njihove vize, niso nenadoma poslali domov. Podobna usoda je doletela tuje delavce, ki so pomagali graditi infrastrukturo za zimske olimpijske igre v Naganu 1998 (glej Kingston 2013, 137). V zadnjih letih se je povpraševanje po tujih delavcih nekoliko zmanjšalo, a njihov pritok se ni bistveno zmanjšal. Leta 2008 pa so morali celo revidirati Zakon o imigracijskem nadzoru in prepoznavanju beguncev iz leta 2004, saj so ugotovili, da je na Japonskem ostalo kar 150.000 migrantov s poteklo vizo (Kingston 2013, 137).

Kajita (1998, 121) tujce na Japonskem grobo razdeli v tri skupine. Prva skupina so tujci, ki na Japonskem živijo že tri ali štiri generacije, kot so Korejci. Druga skupina so *Nikkeijin*, ki so jim s spremembo japonskega emigracijskega zakona uradno dovolili, da delajo na Japonskem. Tretjo skupino sestavljajo prišleki iz Azije, ki jim uradno ni dovoljeno delati in na Japonskem živijo ilegalno. Vsaka skupina ima specifične značilnosti, razlike pa so tudi med posamezniki znotraj skupin. Vse te razlike so povzročile razne družbene napetosti. Poleg naštetih je še ena skupina tujcev, predvsem so to Evropejci in Američani, ki živijo in delajo na Japonskem. Običajno na Japonskem živijo začasno in se nimajo namena ustaliti, čeprav so tudi izjeme.

Za boljšo integracijo tujcev so se od 90. let prejšnjega stoletja začeli pojavljati številni centri za podporo tujcem, ki so prihajali na Japonsko. Center za multikulturno družbo v Kyotu je neprofitna organizacija (NPO), ki deluje od leta 1998, in sicer z »namenom uresničevanja multikulture družbe, kjer ljudje lahko živijo skupaj« (Center ...). Center deluje v več jezikih (angleški, portugalski, kitajski in korejski) ter izvaja številne projekte tako za Japonce kot za ostale prebivalce Japonske, da bi premagali neenakosti, kot so nacionalnost, kulturno ozadje, identitete in jeziki, cenili raznolikost in zagotovili osnovne človekove pravice. Tako bi tuje prebivalce povezali z Japonci, da bi skupaj ustvarili multikulturno družbo (Center ...).

Glavni cilj teh centrov je nudenje zdravstvene podpore, predvsem pa učenje japonskega jezika. Tujci se na Japonskem učijo »*nihongo*«, medtem ko sami Japonci govorijo »*kokugo*«, kar pomeni, da obstajata dva različna koncepta japonskega jezika. *Kokugo* je namreč povezan z japonskim konceptom nacionalizma in ga pojmujejo kot nacionalni jezik za Japonce. *Nihongo* je japonski jezik za tujce, ki pa ga po mnenju Japoncev ne morejo nikoli obvladati (Qi 2008; glej tudi Lee 1996). Jezik je tako osnova za učenje o japonski kulturi in

normah, ki jih vsi tuji študentje na japonskih univerzah spoznajo na uvodnih tečajih »japonskega jezika in kulture«.

Poleg tega Japonska probleme s tujci razlikuje tudi glede na dolžino njihovega bivanja v državi. Tujci, ki so se že naselili na Japonskem in imajo status *zainichi*, ter tisti, ki so prišli na novo (*newcomers*), se precej razlikujejo med seboj, ne samo v znanju japonščine, ampak tudi na področju zaposlovanja in v načinu življenja, zato je treba politične ukrepe prilagajati glede na tujo skupnost. Danes so največja skupina tujcev Kitajci, ki se kot novi prišleki na Japonsko priseljujejo v zadnjem desetletju. Tako so po številu prehiteli Korejce, ki so se kot stari prišleki na Japonsko priselili med letoma 1910 in 1945, kasneje pa kot novi prišleki od 60. let naprej. Na tretjem mestu po številu so bili do leta 2011 Nikkejini, od leta 2012 pa so to Filipinci (Vogt 2014, 360). Prve tri skupnosti tujcev so na kratko predstavljene v nadaljevanju.

4.1 Korejci

Korejci so danes druga največja »tuja« skupnost s stalnim prebivališčem na Japonskem. Bili so prva skupina delavcev, ki se je množično priselila na Japonsko za delo v tovarnah in rudnikih ter za opravljanje drugih težkih del. Tudi danes kljub podobnosti v videzu ter precejšnji akulturaciji in vključenosti v japonsko družbo 4. in 5. generacija Korejcev še vedno občutita diskriminacijo tako na ravni države kot družbe, čeprav so bile njihove organizacije precej uspešne v bojih za pravice (glej Inadsugi 2002). Povečini imajo korejsko državljanstvo,¹³ saj Japonska priznava le *jus sanguinis* (pravica po krvi) in ne *jus soli* (pravica po kraju rojstva), kar pomeni, da mora vsaj eden od staršev imeti japonsko državljanstvo. Nekateri posamezniki se lahko popolnoma vključijo v družbo, se »naturalizirajo«. Sicer se je ta proces za Korejce v zadnjih letih precej poenostavil, a gre še vedno za zelo kompleksen in birokratski postopek, ki lahko vključuje tudi spremembo korejskega imena v japonsko. Poleg tega Japonska ne priznava dvojnih državljanstev, zato se morajo tisti, ki se želijo naturalizirati, odpovedati korejskemu državljanstvu (glej Brown 2015). Na Japonskem imajo rezidenčni Korejci status »posebnega stalnega prebivalca (*tokubetsu eijūsha*)«, s katerim imajo dostop do japonskega sistema socialnega varstva ter pokojninskega in zdravstvenega zavarovanja. Vendar kot tujci

13 Korejcem je bilo pri prihodu na Japonsko podeljeno japonsko državljanstvo, a leta 1952 jim ga je japonska vlada nasilno odvzela, čeprav je bilo to v nasprotju z mednarodnim pravom. Tako so bili primorani ponovno pridobiti korejsko državljanstvo, ki se je zopet spremenilo po politični delitvi Korej, ko so se morali odločiti, kateri Korejci bodo pripadali. To je bila ideološko podkrepljena odločitev, saj je večina Korejcev prišla z juga Koreje, a se jih je kar nekaj odločilo tudi za Severno Korejo.

nimajo pravice do glasovanja, obstaja pa tudi nekaj določb pokojninskega in socialnega varstva, ki zanje ne veljajo. Poleg tega se ne morejo zaposlovati v nekaterih javnih službah (Visočnik 2016).

V raziskavah korejske manjšine lahko na grobo izpostavimo tri obdobja,¹⁴ ko se je glede na družbeni in pravni položaj v korejski skupnosti dogajalo največ sprememb: 1. od konca druge svetovne vojne do leta 1965, ko sta Japonska in Južna Koreja podpisali sporazum o normalizaciji odnosov; 2. od 1965 do 1991, ko so korejski priseljenci dobili status s »posebnim stalnim prebivališčem« (*tokubetsu eijū*), kar je poenotilo pogoje za bivanje za vse bivše kolonizirane skupine, ki so živele na Japonskem, in njihove potomce; 3. od 1991 do danes – to je obdobje povečane naturalizacije, več je gibanj za lokalne volitve, povečalo se je število porok med Japonci in Korejci ter število otrok mešanih staršev. Hester (2008, 140) prvo obdobje poimenuje »repartitizem«, ko se je v Korejo vrnilo največ Korejcev, drugo obdobje je čas »stabilizacije« pogojev za življenje, tretje obdobje pa čas »pristopa udomačenja« (*denizenship*),¹⁵ ki je v sodobni Japonski najbolj prisotno med mladimi Korejci.

4.2 Kitajci

Sredi 80. let se je na Japonsko priselila velika množica Kitajcev, ki so v zadnjih letih postali najštevilčnejša tuja skupina na Japonskem. Veliko Kitajcev pridobi japonsko državljanstvo, pa tudi poroke z Japonci so pri njih v primerjavi z drugimi skupinami tujcev najštevilčnejše. V primerjavi z *Nikkejini* imajo Kitajci večje jezikovne sposobnosti ter manj težav z vključevanjem v japonsko družbo in na delovno mesto. Kljub temu se kot ostali tujci srečujejo z diskriminacijo. Večina jih začne delati v japonskih podjetjih, a jih kmalu zapustijo in poskusijo srečo na svojem, saj so delovni pogoji v japonskih podjetjih omejujoči. Ženske se v njih srečujejo tudi z omejitvami zaradi spola in si zato izberejo druge zaposlitve, ki jih ne ovirajo pri njihovi karieri. Po Kingstonovih besedah (2013, 144) se kitajski priseljenci zavedajo, da se ne morejo popolnoma asimilirati v japonsko družbo, a se tudi nočejo. Namesto tega iščejo profitne niše kot transnacionalni podjetniki z izkoriščanjem kitajskega ekonomskega napredka, in sicer kot posredniki med državama.

Na japonskih univerzah je vpisanih veliko kitajskih študentov, ki tako zagotavljajo močan dotok izobražene delovne sile (*white-collar*), saj se po končanem študiju pogosto zaposlijo v japonskih podjetjih. Posledično naj bi se

14 Podrobnejši pregled položaja Korejcev na Japonskem glej v Fukuoka 2000; Ryang 2005; Visočnik 2013; Weiner 2009; idr.

15 S stalnim bivališčem, a brez državljanstva.

počasi začel rahljati ksenofobični odnos do tujcev, vsaj pri političnih krogih in delodajalcih, če že ne pri širših množicah. Predsodki do Kitajcev so na Japonskem kljub temu še vedno razširjeni, vlado skrbi predvsem njihovo kriminalno delovanje (Kingston 2013, 45). Z diskriminacijo se soočajo predvsem pri iskanju stanovanja, pogosto pa jih zaradi identifikacije ustavi policija. Pogosto jih izkoriščajo na delovnih mestih, veliko pa jih je vključenih v 3–5-letne programe,¹⁶ po zaključku katerih le redko dobijo redno zaposlitev. Tisti, ki imajo stalno zaposlitev 5 let, lahko zaprosijo za »stalno prebivališče«, večina pa ima vize najrazličnejših kategorij (Vogt 2014, 571).

4.3 Nikkejin

So japonski emigranti, razseljeni po svetu, največkrat pa je ta izraz v uporabi za prišleke iz Braziliije, nekaj tudi iz Peruja, ki so prišli na Japonsko opravljat predvsem nekvalificirana ali polkvalificirana dela v 80. letih. Ti delavci so nekaj desetletij kasneje dobili stalno prebivališče, a se še vedno soočajo s problemom vključevanja v družbo, predvsem zaradi neznanja jezika in drugačne, nejaponske kulture. Leta 2009 jih je bilo okrog 370.000 zaposlenih večinoma v tovarnah ali delavnicah, pogosto avtomobilskih. V letih 2008–2009 so številni delavci zaradi ekonomske krize izgubili delo. Japonska vlada je v času, ko so izgubljali delo, v nekaterih primerih tudi bivališča, predstavila kontroverzna pobudo, po kateri naj bi vlada vsakemu delavcu japonskega porekla iz Braziliije izplačala 300.000 jenov za letalsko karto in še 200.000 za njihove vzdrževane družinske člane, če bi se vrnili domov. To bi bila seveda enosmerna karta brez možnosti povratka.¹⁷ Zaradi množičnega nasprotovanja in obsojanja tega predloga ga je vlada poskušala omiliti z dovoljenjem vrnitve po treh letih, vendar pa bi se morali ponovno prijavit za dolgoročno vizo, ki jim omogoča neomejeno delo (Brody 2002, 30; Kingston 2013, 141).

Pri tem je zanimiv odnos vlade in nekaterih politikov, ki so to omogočili, saj so bili prepričani, da prihod Brazilcev na Japonsko ne bo zahteval nobenega

16 Vse od leta 1999 je ministrstvo za pravosodje izdajalo dovoljenje za izvajanje programa pripravništva v malih podjetjih z 20 zaposlenimi. Od takrat je število tujih delavcev skokovito naraščalo. Leta 2009 se je njihovo število še povečalo s spremembami Zakona o imigracijskem nadzoru in prepoznavanju beguncev, ki je podjetjem omogočal, da so po opravljenem dveletnem pripravništvu delavce zaposlila za dodatno leto. Žal pa so se v tem sistemu velikokrat dogajale kršitve delavskih in človekovih pravic, prihajalo pa je tudi do neupoštevanja zakonsko določene minimalne plače. Kljub vsemu so bili ti programi zelo zanimivi za mlade Kitajke in Kitajce (Vogt 2014, 572).

17 Kingston (2013, 141) omenja, da se je podobne pobude domislila tudi Španija, ki je pošiljala domov tuje delavce, a so se ti smeli vrniti kadarkoli ali vsaj po treh letih.

ukrepa za njihovo vključevanje, saj so Japonci. Takšno razmišljanje se je kmalu izkazalo za napačno. Številne etnografske študije namreč kažejo (glej Tsuda 2003) osvetljujejo diskriminacijo v vsakdanjem življenju. Prikazujejo spore z japonsko skupnostjo glede odlaganja odpadkov, mladih, ki so zvečer postopali zunaj, in parkiranja vsepovprek, kot se je dogajalo v prefekturah Aichi, Shizuoka, Mie in Gunma, kjer so bile največje brazilske skupnosti. Večina teh priseljencev je sicer imela dovoljenje za »dolgotrajno bivanje«, »stalno bivanje« ali pa vizo »otroka ali zakonskega partnerja«, vendar so v družbi kmalu postali nezaželeni.

5 Zakonske ureditve

278

Po pregledu treh skupin tujcev je jasno, da je priseljevanje potekalo v različnih okoliščinah, ki so jih spremljali različni ukrepi in zakonske ureditve. Od leta 1990 se je število registriranih tujih delavcev na Japonskem precej povečalo, kar pripisujejo tudi reviziji Zakona o imigracijskem nadzoru in prepoznavanju beguncev (*shutsunyukoku kanri oyobi nanmin ninteiho*). Ta zakon temelji na prvotnem Odloku o priseljevanju (*shutsunyukoku kanri rei*) iz leta 1951, ki je stopil v veljavo 1981. Njegov glavni namen je bil regulirati vstop in bivanje tujih državljanov na Japonskem. Definira 27 kategorij viz, a le štiri dovoljujejo brezpogojno delo, pet jih dela ne dovoljuje, ena viza pa delo omogoča samo tehničnim praktikantom. 17 kategorij viz dovoljuje delo za določene poklice, kot so menedžerji ali profesorji za določen čas – 3–5 let (Vogt 2014, 569).

Kot je bilo omenjeno zgoraj, je japonska vlada v zadnjem času začela popuščati notranjim in zunanjim pritiskom in rahljati strogo priseljsko politiko. Leta 2018 je predstavila načrt, s katerim želi v državo privabiti več delavcev za fizična dela. Tretje najmočnejše gospodarstvo na svetu se namreč vse bolj sooča s pomanjkanjem delovne sile, saj se prebivalstvo stara. Nove delavce najbolj nestrpno pričakujejo v kmetijstvu, gradbeništvu, ladjedelništvu in zdravstveni negi. Po predlogu nove zakonodaje bodo tujcem z ustreznimi veščinami ponudili delovno vizo za obdobje petih let. Tisti z več kompetenca-mi in določeno stopnjo znanja japonščine bodo lahko s seboj pripeljali družinske člane ter pridobili trajno dovoljenje za bivanje (A.P.J. 2018).

Vlada je predlog posredovala parlamentu, ki je novembra 2018 sprejel osnutek novega zakona. Želijo si, da bi nova zakonodaja v veljavo stopila aprila 2019. Kot je ob tem poudaril premier Shinzo Abe, cilj ukrepa ni drastična sprememba japonske politike priseljevanja, zato množičnega priseljevanja ni pričakovati. Kljub temu je osnutek že naletel na številne kritike politikov,

medtem ko podjetniki trdijo, da je nujno potreben. Kritiki predloga opozarjajo na nevarnost povečanja stopnje kriminala v državi in negativnega vpliva na plače, opozicija pa vlado obtožuje nepotrebne naglice, ne da bi prej poskrbela za uzakonitev pravic tujih delavcev (Obe 2019).

Pravosodni minister Yamashita Takashi je dejal, da vlada ne bo postavila zgornje meje priseljevanja, japonski mediji pa poročajo, da bi sčasoma v državo lahko prišlo pol milijona fizičnih delavcev, kar bi pomenilo 40-odstotni porast. Japonska v zadnjih letih postopno odpira vrata na svoj trg delovne sile, a do zdaj je večinoma sprejemala visokokvalificirane posameznike in strokovnjake z določenih področij. To kaže na previdnost Japonske je pri priseljenski zakonodaji (Dasgupta 2019). Izjema so bili priseljenci iz Južne Amerike z japonskimi koreninami. Po številnih opozorilih podjetij v zadnjih letih, da vse težje najdejo delavce, pa je vlada očitno nekoliko popustila pritiskom in omilila pravila.

Nov osnutek zakona predlaga oblikovanje dveh novih vizumskih kategorij za tujce, ki so primerni za delo v tistih industrijskih sektorjih, v katerih je največje pomanjkanje delovne sile. Kateri so ti sektorji, ni znano, bilo naj bi jih več kot ducat, od kmetijstva in gradbeništva do zaposlitev v hotelih in zdravstveni negi. Tujci, ki bodo zaprosili za prvo vizumsko kategorijo, bodo morali imeti določene delovne izkušnje na svojem področju in pokazati zmožnost učenja japonskega jezika. Delo bodo lahko dobili za največ pet let, z njimi pa ne bodo smeli priti družinski člani. Tisti bolj kvalificirani, ki bodo sodili v drugo vizumsko kategorijo, bodo lahko v državi bivali z družinskimi člani, po določenem obdobju pa bodo lahko zaprosili za stalno bivališče (A.P.J. 2018).

6 Zaključki

S preučevanjem različnih zgodovinskih in družbenih ozadij, ki so vzrok za trenutno stanje v etničnih odnosih v sodobni Japonski, se je pokazalo, da je Japoncem težko spremeniti odnos in družbene strukture, da bi vzpostavili prijaznejšo in pravičnejšo družbo zase in za tujce. Seveda ni recepta, kako naj se ti problemi rešujejo, a se po zadnjih podatkih in poročilih v časopisih vendarle nekaj premika. Čeprav so Japonci iz svoje države dolgo dvomeče gledali skozi napol odprta (ali napol zaprta) vrata, jih družbene in ekonomske razmere silijo, da ta vrata počasi odpirajo.

Japonska tudi danes ni tako etnično raznolika kot na primer Združene države Amerike in kljub spremembam v politiki priseljevanja še vedno vztraja pri zaničanju vedno večje večetničnosti. V kolektivni zavesti še naprej prevladuje

ideja o monoetničnosti in homogenem narodu, čeprav se povečuje tudi število mednarodnih porok in otrok iz etnično mešanih družin in pritoka tujcev v državo. Tako se Japonska, za katero je dolgo veljalo, da je homogena država, v kateri živijo Japonci z japonsko kulturo, ki govorijo japonski jezik, v zadnjih dveh, treh desetletjih sooča z vedno večjim pritiskom po zavračanju te ideje. V ospredje prihajajo ideje o multikulturalnosti in sožitju z drugimi kulturami, kar se kaže v pestri ponudbi aktivnosti, ki jih japonska vlada in tudi nevladne organizacije še v večji meri izvajajo z namenom vključevanja te drugačnosti v družbo. V ospredju je predvsem učenje japonskega jezika, ki naj bi tujcem omogočilo lažje vključevanje v družbo. Ti se lahko udeležujejo raznih prireditev in krožkov, kjer jim prostovoljci z navdušenjem predstavljajo svojo državo in kulturo.

Hitro pa lahko ugotovimo, da učenje japonskega jezika in kulture skupaj s predstavitvijo japonske kulture in norm služi bolj japoniziranju tujcev, čeprav jim pomaga k lažjemu vključevanju v družbo. Tako v japonskem političnem kontekstu »multikulturalizem«, ki ga uporabljajo japonske institucije, bolj konceptualizira idejo o »antimultikulturalizmu« (Burgess 2008). Obstaja nevarnost zavajanja pri upoštevanju dobesednega pomena besed, saj lahko ugotovimo, da multikulturalizem in multikulturalna izobrazba hkrati povzročata vključevanje in izključevanje, predvsem ko gre za izobrazbo priseljenskih otrok. Takšen tip multikulturalizma ni namenjen kulturnim manjšinam, ampak predvsem družbeni in kulturni večini. V kontekstu japonske politike je glavni pristop premagovanje kulturnih trenj, da Japonci svojo kulturo širijo po svetu, in ne boljše razumevanje tujih kultur. Ideja o prisotnem multikulturalizmu je danes omejena na »kulturno izmenjavo« in »mednarodno izmenjavo«. Še posebej pa je zanimivo, da apliciranje ideje multikulturalizma v japonsko družbo deluje le pri novih prišlekih, medtem ko ne velja v enaki meri za že obstoječe manjšine. Zato je pri raziskovanju sodobnih idej o »multikulturalni« Japonski potrebna velika mera skepticizma in kritičnosti.

Priseljevanje je zelo občutljiva tema, ki Japonce ločuje, saj se izogibajo sporazumom. Pojavljajo se različna vprašanja: katerim delavcem naj dovolijo vstop – samo kvalificiranim ali tudi nekvalificiranim, kakšno naj bo njihovo število in od kod naj pridejo, kako dolgo naj ostanejo in pod kakšnimi pogoji (Kingston 2013, 138). Na ta diskurz pogosto vplivajo predstave, da naj bi bili tujci pogosto odgovorni za kriminalna dejanja, čeprav statistično to ni dokazano, pa tudi njihovi prekrški so po navadi bolj potekle vize kot kaj hujšega.

Zagovorniki odpiranja vrat izpostavljajo zmanjševanje števila prebivalstva, neizbežno in grozeče pomanjkanje delovne sile ter potrebo po večjem številu davkoplačevalcev za vzdržnost nacionalnega zdravstvenega in pokojninskega

sistema. Nasprotniki pa vztrajajo, da je treba ohranjati sedanjo stopnjo homogenosti, in svarijo pred pastmi sprejemanja večjega števila tujih prebivalcev. To niso samo »prismojeni« nativisti, kot se je izrazil Jeff Kingston (2013, 183), ki pozivajo k dviganju mostu, obstaja tudi skrb, da dokler Japonska zakonsko ne uredi zaščite človekovih pravic tujih delavcev, tako dolgo naj jih tudi ne bi sprejemala. Te razmere naj bi se v veliki meri uredile s sprejetjem novega zakona aprila 2019 in le čas bo pokazal, ali se bo položaj tujih delavcev izboljšal.

Zahvala

Pričujoči članek je rezultat raziskovalnega dela v okviru raziskovalnega programa Azijski jeziki in kulture (P6–0243), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

281

Viri in literatura

- Aiden, Hardeep Singh. 2011. »Creating the 'Multicultural Coexistence' Society: Central and Local Government Policies towards Foreign Residents in Japan.« *Social Science Japan Journal* 14 (2): 213–31. doi:10.1093/ssjj/jyr014.
- Amino, Yoshihiko. 1995. *Nihonron no shiza. Rettō no shakai to kokka*. 日本論の視座 : 列島の社会と国家 [The Viewpoint on the Theory of Japan: The Island Society and State]. Tokio: Shōgakukan.
- Abe, Kenichi, Hiroharu Kaneko in Motofumi Fujiwara. »Gaikokujin rodosha mondai no kenkyū« 外国人労働者問題の研究 [Study on Foreign Workers' Issues in Japan]. 建設マネジメント研究論文集 3: 23–34.
- Al Jazeera and Agencies. 2016. »Japan Rejected 99 Percent of Refugees in 2015.« 24. januar. Dostop 20. 8. 2018. <http://www.aljazeera.com/news/2016/01/japan-rejected-99-percent-refugees-2015-160124070011926.html>.
- A. P. J. 2018. »Delo je, ljudi ni – Japonska odpira vrata tujim nekvalificiranim delavcem.« *MMC RTV SLO*, 2. november, 2018. Dostop 24. 2. 2019. <https://www.rtv slo.si/svet/delo-je-ljudi-ni-japonska-odpira-vrata-tujim-nekvalificiranim-delavcem/470600>.
- Befu, Harumi. 2009. »Concepts of Japan, Japanese Culture and the Japanese.« V *The Cambridge Companion to Modern Japanese Culture*, uredil Yoshino Sugimoto, 21–37. Cambridge idr.: Cambridge University Press.
- Bell, Marcus. 2016. »Japan's Diminishing Korean Minority.« *Society for East Asian Anthropology*, 14. december 2016. Dostop 15. 1. 2019. <http://seaa.americananthro.org/2016/12/japans-diminishing-korean-minority/>.
- Brody, Betsy. 2002. *Opening the Door. Immigration, Ethnicity and Globalization in Japan*. New York in London: Routledge.

- Brown, Lisa. 2015. »Caught between two Countries: Zainichi Koreans in Japan.« *Virginia Review of Asian Studies* 17: 254–61.
- Burgess, Chris. 2008. »Celebrating 'Multicultural Japan': Writings on 'Minorities' and the Discourse on 'Difference'.« *Electronic Journal of Contemporary Japanese Studies*. Dostop 12. 1. 2016. <http://www.japanesestudies.org.uk/articles/2008/Burgess.html>.
- . 2012 (2004). »Maintaining Identities. Discourses of Homogeneity in a Rapidly Globalizing Japan.« *Electronic Journal of Contemporary Japanese Studies* 19 april. Dostop 12. 1. 2016. <http://www.japanesestudies.org.uk/articles/Burgess.html>.
- Center for Multicultural Society Kyoto. Dostop 19. 12. 2018. <http://www.ta-bunkakyoto.org/>.
- Chapman, David. 2006. »Discourses of Multicultural Coexistence (Tabunka kyōsei) and the 'Oldcomer' Korean Resident of Japan.« *Asian Ethnicity* 7 (1): 89–102.
- Chiavacci, David. 2014. »Indispensable Future Workforce or Internal Security Threat? Securing Japan's Future and Immigration.« V *Governing Insecurity in Japan: The Domestic Discourse and Policy Response*, uredili W. Vosse, V. Blechinger-Talcott, & R. Drifte, 115–40. London: Routledge.
- Dasgupta, Arnab. 2019. »Japan's Immigration Policy: Turned Corner or Cul-De-Sac? A New Immigration Reform Package Still Doesn't Go Far Enough to Meet Japan's Needs.« *The Diplomat* 21. februar, 2019. Dostop 10. 3. 2019. <https://thediplomat.com/2019/02/japans-immigration-policy-turned-corner-or-cul-de-sac/>.
- Fukuoka, Yasunori. 2000. *Lives of Young Koreans in Japan*, prevedel Tom Gill. Melbourne: Trans Pacific Press.
- Gold, Steven J. in Stephanie J. Nawyn, ur. 2013. »Introduction.« V *Routledge International Handbook of Migration Studies*, 1–11. London in New York: Routledge.
- Hankins, Joseph Doyle. 2012. »Maneuvers of Multiculturalism: International Representations of Minority Politics in Japan.« *Japanese Studies* 32 (1): 1–19, doi: 10.1080/10371397.2012.669730.
- Hester, Jeffrey T. 2008. »Datsu Zainichi-ron: An Emerging Discourse on Belonging among Ethnic Koreans in Japan.« V *Multiculturalism in the New Japan. Crossing the Boundaries Within*, uredili N.H.H. Graburn, J. Ertl, in R. K. Tirney, 139–50. New York in Oxford: Berghahn Books.
- Inadsugi, Tadashi. 2002. »Zainichi Kankoku, Chōsenjin no shakai idō« 在日韓国、朝鮮人の社会移動 [Družbeno gibanje rezidenčnih Južnih in Severnih Korejcev]. V *Minzoku kankei ni okeru ketsugō to bunri* 民族関係における結合と分離, uredil Tani Tomio, 559–95. Tokio: Minerva.

- Kajita, Takamichi. 1998. »The Challenge of Incorporating Foreigners in Japan: 'Ethnic Japanese' and 'Sociological Japanese'.« V *Temporary Workers or Future Citizens? Japanese and U.S. Migration Policies*, uredila Myron Weiner in Tadashi Hanami, 120–47. Houndmills, Basingstoke, Hampshire in London: Macmillan Press Ltd.
- Kingston, Jeff. 2012. *Contemporary Japan. History, Politics and Social Change Since the 1980s*. New Jersey: Wiley Blackwell.
- Komai, Hiroshi. 2001. *Foreign Migrants in Contemporary Japan*. Melbourne: Trans Pacific Press.
- Krivic Matjaž. 2004. »Med ksenofobijo in mizoksenijo.« *Mladina* 20, 23. maj. Dostop 20. 2. 2019. <https://www.mladina.si/103380/med-ksenofobijo-in-mizoksenijo/>.
- Lee, Yeounsuk. 1996. [Kokugo] toiu shisō. *Kindai Nihon no gongeninshiki* [国語]という思想。近代日本の言語認識 [Ideja 'državnega jezika'. Prepoznavanje jezika v sodobni Japonski]. Tokio: Kabushikigaisha Iwanami shoten,
- Lie, John. 2001. *Multiethnic Japan*. Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press.
- OECD. 2015. *International Migration Outlook 2015 Edition*. Paris: Sopemi. Dostop 19. 12. 2015. http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2015_migr_outlook-2015-en#page220.
- Oguma, Eiji. 2002. *The Origin of the Myth of Ethnic Homogeneity: The Genealogy of 'Japanese' Self-images*. Melbourne: Trans Pacific Press.
- Qi, Jie in Zhang Sheng Ping. 2008. »The Issue of Diversity and Multiculturalism in Japan.« Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association. 24.–29. marec. New York. Dostop 14. 10. 2018. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED507893.pdf>.
- Maher, John C. in Gaynor Macdonald, ur. 1995. »Culture and Diversity in Japan.« V *Diversity in Japanese Culture and Language*. London in New York: Kegan Paul International, 3–23.
- McCormack, Gavan. 1996. »Introduction.« V *Multicultural Japan: Paleolithic to Postmodern*, uredili Denoon Donald idr., 1–15. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mie, Ayako. 2016. »Japan to Take in 150 Syrians as Exchange Students after Criticism of Harsh Refugee Policy.« *The Japan Times*, 20. maj. Dostop 20. 8. 2016. <http://www.japantimes.co.jp/news/2016/05/20/national/japan-take-150-syrians-exchange-students-criticism-harsh-refugee-policy/#.V6Sul-Qkrcc>.
- Milly, Deborah J. 2014. *New Policies for New Residents. Immigrants, Advocacy,*

- and Governance in Japan and Beyond*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Nakamura, Jiro. 2010. »Impacts of International Labor Market in Japan.« *Japan Labour Review* 7 (3): 68–85.
- Nakano, Hideichiro. 1995. »The Sociology of Ethnocentrism in Japan.« V *Diversity in Japanese Culture and Language*, uredila John C. Maher in Gaynor Macdonald, 49–72. London in New York: Kegan Paul International.
- Reubens, Edwin P. 1981. »Low-Level Work in Japan Without Foreign Workers.« *International Migration Review* 15 (4): 749–57.
- Rochel, Johan. 2018. »Protecting Japan from Immigrants? An Ethical Challenge to Security-based Justification in Immigration Policy.« *Contemporary Japan* 30 (2): 164–88. doi: 10.1080/18692729.2018.1478938.
- Ryang, Sonia, ur. 2005. »Introduction: Resident Koreans in Japan.« V *Koreans in Japan. Critical Voices from the Margin*, 1–12. London in New York: Routledge Curzon.
- Shimada, Haruo. 1994. »Japan's 'Guest Workers'.« *Issues and Public Policies*, translated by Roger Northridge, Tokyo: University of Tokyo Press
- Sugimoto, Yoshio. 1997. *An Introduction to Japanese Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tsuda, Takeyuki. 2003. *Strangers in the Ethnic Homeland, Japanese Brazilian Return Migration in Transnational Perspective*. New York: Columbia University Press.
- Visočnik, Nataša. 2013. »Self- and Other-representations of the Korean Minority in Japan.« *Dve domovini/Two Homelands* 37: 113–22.
- . 2016. »Nova multikulturalna Japonska?: primer korejske manjšine v Kyotu.« *Glasnik SED* 56 (3/4): 63–74. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-AJ3KAHC5>.
- Vogt, Gabriele. 2007. »Closed Doors, Open Doors, Doors Wide Shut? Migration Politics in Japan.« *Japan Aktuell* 5: 3–30.
- . 2013. »When the Leading Goose Gets Lost: Japan's Demographic Change and the Non-Reform of its Migration Policy.« *Asian Studies* 49 (2): 14–44.
- . 2018. *Population Aging and International Health-Caregiver Migration to Japan*. Springer. doi: 10.1007/978-3-319-68012-5.
- Vogt, Gabriele in Ruth Achenbach. 2012. »International Labor Migration to Japan: Current Models and Future Outlook.« *ASIEN* 124 (julij): 8–26
- Weiner, Michael, ur. 2009 (1997). »'Self' and 'Other' in Imperial Japan.« V *Japan's Minorities. The Illusion of Homogeneity*, 1–20. New York: Routledge.

Marjan SVETLIČIČ

Od ameriškega do kitajskega *izzivanja*: med strahovi in realnostjo

Povzetek

Kitajska predstavlja največji izziv sodobnega sveta. Večina jo občuduje, drugi se je bojijo. Strahovi pred rumeno/rdečo in drugimi nevarnostmi niso novi: od strahov Evropejcev pred dominacijo ZDA po drugi svetovni vojni do teh pred vzponom Rusije in pozneje Japonske. Članek ugotavlja, da so se ti strahovi doslej izkazali za pretirane, preveč dramatične, čeprav imajo v primeru posameznih izzivalcev zelo različno težo. Temeljili so na realnih kazalcih o velikosti in rasti izzivalcev, njihovi vojaški moči (pri nekaterih), geostrateških ambicijah na eni in ideološko-kulturnih razlikah na drugi strani ter etnocentrizmu/orientalizmu. Pogosto so bili zlorabljeni za notranjepolitične obračune. Opozarjali pa so na potrebo po prilagajanju svetovnega sistema kot strategiji posameznih držav, na nujne spremembe, vse kot njihove pozitivne posledice. Razlagalna moč teorij se v posameznih primerih izzivanja spreminja; neke imajo glavno težo ekonomsko-količinski in geostrateški dejavniki, druge ideološko-vojaški in sistemski, ponekod bolj etnocentrični.

Ključne besede: tektonske spremembe, izzivanje, rumena nevarnost, rdeči strah, preobrazba moči, Kitajska, Japonska, Rusija, ZDA, Evropa

Abstract – From American to Chinese Challenge: Between Fears and Reality

China is the greatest challenge of the modern world. Many admire it, others are afraid of it. The fears of such a rising power are not new: from fear from the rise of Soviet Union

after World War II (WW2), to European fears of the dominance of the US during after WW2, and later fear of Japan's spectacular technological advance. The article documents that these fears have proven to be exaggerated, too dramatic, and thus provoked panic. Most of these fears were based on the ideological, cultural roots of ethnocentrism / orientalism including racial, even racist prejudices on the one hand, and fears of the size of the challengers on the other. They were often misused for internal political accounts, but at the same time warned of the need to adapt to tectonic changes as their positive consequence. The explanatory power of the theories changes in individual cases of challenge; sometimes the main weight was given to economic/quantitative factors (Japan, the USA, China) or ideological/military (in the case of the Soviet Union/Russia), while elsewhere they are again more ethnocentric (Japan, China). Obviously a multidisciplinary approach is called for because one discipline one cannot explain such large changes.

Keywords: tectonic changes, challenge, fears, yellow peril, ethnocentrism, power transition, China, Japan, Russia, USA

1 Uvod

Še vedno se dobro spominjam odziva pakistanskega Nobelovega nagrajenca za fiziko (1979) A. Salama pred mnogimi leti, ko je eden od zahodnih akademikov v razpravi o tehnološki vrzeli na Mednarodnem centru za atomsko fiziko v Trstu trdil, da sta Evropa in ZDA tehnološki voditeljici, druge države pa samo sledilke. Izzvenelo je, kot da je to bilo od »vekomaj«. Njegov odgovor je bil: »Prosim, bodite manj evropocentristični, ne bodite tako vzvišeni – zahodna civilizacija je postala namreč vodilna šele po industrijski revoluciji. ZDA in Evropa sta tehnološki voditeljici le okoli 200 let. Preostanek zgodovine sta bili to Kitajska in Indija.« Opomnil nas je, da je kitajska civilizacija ena najstarejših na svetu, vodilna do industrijske revolucije na Zahodu v 18. stoletju. Šele ta je na prvo mesto postavila Zahod, medtem ko se je razvoj Kitajske zaustavil. Vedno, ko se je Kitajska zapirala pred svetom, je zastala in prosperirala, ko je zasledovala navzven naravnan razvoj ter kulturno-intelektualni kozmopolizem (glej Kennedy 1987). To se je zgodilo tudi v novejši zgodovini, natančno pred štiridesetimi leti, ko se je začela odpirati svetu.¹ Obenem nas je opozoril na minljivost voditeljstva in potrdil M. Porterjeve trditve, da razvoj ni vedno rastoč proces, ker se lahko zaustavi, gre retrogradno.² Države lahko propadejo, kot je rimski imperij ali kot je zastala v razvoju Kitajska, ko se je zaprla pred svetom.

Danes Kitajska ni več eksotična država, tam nekje daleč proč, temveč po mnogih kazalcih že vodilna država na svetu, država, ki se je začenjajo bati dosedanji

1 Nekateri zgodovinarji to primerjajo s Colbertovo Francijo in Japonsko v post Meiji dekadi (Kennedy 1987, 448).

2 To je z »bogastvom poganjan razvoj« kot zadnja faza razvojnih stopenj (Porter 1990).

voditelji. Trumpovo trgovinsko vojno lahko zato vidimo kot obrambni refleks pred kitajskim ogrožanjem sedanje svetovne Pax Americana. Ji bo sledila Pax Sinica ali pa bo svet postal bolj multilateralen z delitvijo moči in na sodelovanju utemeljenem ustroju? V tem trenutku je za slednje težko najti prepričljive dokaze, saj strategijo »Najprej Amerika« začenjajo posnemati tudi druge države z uvajanjem protekcionističnih ukrepov in tako krhajo multilateralizem. Trgovinska vojna, ne le proti Kitajski, preti in ogroža cel svet, ne le bilateralne odnose ali Kitajsko. Protekcionizem je namreč kot bumerang: obrne se tudi proti tistemu, ki ga sproži. Kitajci, ki razpolagajo z mnogimi strateškimi surovinami za nove tehnologije lahko, na primer, omejijo/prepovedo izvoz teh v ZDA in tako ogrozijo njihov tehnološki razvoj (glej Johnson in Groll 2019).

Je naključje, da se zaostrovanje trgovinske vojne, uperjene zlasti proti Kitajski, pa celo proti zaveznikom, dogaja v času, ko Kitajska obeležuje 40-letnico svojega odpiranja svetu, ko je Mao Zedong zamenjal Den Xiaoping? Je in ni slučajno. Ni zato, ker je po spektakularni rasti Kitajske nastopil čas, ko so države začele razmišljati, kaj to v resnici pomeni za vsako od njih, kaj pomeni za regijo in kaj za svet. Nastopil je čas razmisleka, preverjanja, kakšni so odnosi s Kitajsko, ali so spektakularno rast kitajske države izkoristile³ in, končno, ali to ogroža njihov razvoj in stabilnost v svetu. Zavedanje, da Kitajska ni le ena od držav, temveč ogromno gospodarstvo in rastoča vojaška sila z geostrateškimi ambicijami, dela razliko, tako v realnem življenju kot v teoriji.

Zato ne preseneča, da v Kitajski vse bolj vidi grožnjo. Krepijo se obrambni mehanizmi. Strah je zarezal v miselne vzorce ne le zaradi velikosti, temveč tudi zaradi drugačnosti kitajske civilizacije, njihove, za zahodni svet seveda, čudne kombinacije tržne ekonomije in državnega socializma/komunizma. Ta strah je malo drugačen, ne pa povsem, kot je bil rdeči preplah po zmagi oktobrske revolucije in pozneje rastoči moči Sovjetske zveze. Ali pa trepetanje pred dominacijo ZDA in tehnološkimi pretnjami Japonske. V zadnjem primeru se je začelo govoriti o rumeni nevarnosti, kar preveva tudi današnje strahove. V vseh primerih pa je šlo tudi za strah pred drugačnostjo, strah pred tujci, ki ogrožajo naš, zahodni pogled na svet, evropocentrizem ali ameriški arogantni pogled na svet s središčem v ZDA ne le v gospodarskem, temveč tudi političnem in civilizacijskem smislu.

3 Po Arora in Vamvakidisu (2005) naj bi države spodbujale svoj razvoj s krepitvijo sodelovanja z državami, ki hitro rastejo, in tistimi, ki so tehnološko na višji ravni, da se učijo od njih. To ne velja le za velike, temveč tudi za majhne države, saj tudi te lahko dobijo nekaj »drobcev iz nove mize«, če so dovolj hitre in pravočasno zaznajo nove priložnosti. Prvi na novih trgih uživajo določene prednosti. Te so pomembne zlasti za majhne države, ki ne morejo konkurirati s svojimi viri, svojo močjo, lahko pa s hitrostjo prilagajanja ali napovedovanja sprememb in pravočasnim prilagajanjem.

Razmerje svetovne moči se očitno vrača nazaj v Azijo, ki je imela le nekaj slabih stoletij. Zmagovalci tega vračanja bodo tisti, ki bodo znali to izkoristiti, saj »imamo po padcu berlinskega zidu 3 milijarde novih kapitalistov« (Prestowitz 2005). Če je Marco Polo odkril Kitajsko pred približno 800 leti, potem je čas, da jo danes ponovno odkrijemo kot ekonomsko priložnost (skupaj z drugimi hitro rastočimi gospodarstvi).⁴

Zato ne preseneča, da se nekateri bojijo ekspanzionistične kitajske politike, njihovih rastočih investicij v svetu. V kitajski shemi 16+1 vidijo kitajsko strategijo »deli in vladaj« (glej Godement in Vasselier 2017, 65) ali pa svariijo pred novo hladno vojno, tokrat med ZDA in Kitajsko (Kaplan 2019). Drugi menijo, da ta skrb ni upravičena (Hellström 2016). Ne preseneča zato, da se je dosedanje pozitivno javno mnenje o Kitajski začelo spreminjati, postaja bolj sovražno (Grant in Barysch 2008). Niha med »China saving Europe« in »China taking over Europe« (Shambaugh 2013).

Cilj tega članka je ugotoviti, v kolikšni meri so ti strahovi upravičeni in realni ali pa morda temeljijo bolj na stereotipnih izkrivljenih predstavah. Naslednje poglavje opredeli teoretični okvir analize različnih izzivanj. Tretje obravnava realni položaj Kitajske v svetu, ker je njeno izzivanje osrednji cilj analize. Četrto se posveča zgodovinski primerjavi odnosa do Kitajske danes v primerjavi z odnosom do podobnih hitro rastočih gospodarstev v preteklosti (Rusije, Evrope, Japonske). Sledi zaključek z glavnimi ugotovitvami.

2 Teoretični okvir: od etnocentrizma do teorije tranzicije moči

Po realizmu države kot osnovnemu akterju medsebojno tekmujejo, zasledujoč svoje nacionalne interese, v borbi za moč/prevlado v anarhičnih mednarodnih odnosih. Moč države pa je odvisna od realnih virov te moči in načinov, kako jih uveljaviti. Tak realistični pristop pa ne zadošča. Če hočemo razumeti odnos do vzpona Kitajske danes in skozi zgodovino, je nujno poseči po globljem teoretičnem okviru, da bi ugotovili, kaj botruje odnosu ostalega sveta do tega vzpona.

4 Če bi, na primer, razlika med stopnjo rasti BDP na prebivalca med Kitajsko in Slovenijo znašala 6 odstotkov, bi nas Kitajci ujeli v 21 letih oziroma leta 2024, če pa bi bila razlika v stopnjah rasti realističnih 4 odstotke, bi to pomenilo možnost polnega izenačevanja s Slovenijo v letu 2034 oziroma v 31 letih. Vse to torej v času generacije, ki se zdaj zaposluje. Zato so ti izzivi še kako realni, kot sta med drugim ugotavljala Svetličič in Sicherl leta 2006 (19, 21). Glede na usihanje in celo negativne stopnje rasti v Sloveniji po krizi ter navkljub sedanjemu pešanju rasti kitajskega gospodarstva so bile te napovedi z današnjega zornega kota bolj pesimistične kot optimistične.

Pri tem se lahko opremo na etnocentrizem kot pogled na svet, ki zahodno kulturo in način mišljenja obravnava kot nekaj izjemnega, hkrati pa ga postavlja v središče sveta. Druge kulture so drugačne, nazadnjaške, despotsko-nedemokratske, včasih celo barbarske. Vse to izhaja iz predpostavke, da bi moral cel svet biti narejen po zahodnem vzorcu, vrednotah, ki naj bi bile univerzalne, in ekonomskem liberalizmu. To pomeni, da so zahodna stališča vedno pravilna, edino zveličavna, da Zahod pozna resnico, medtem ko so drugi barbari ter ne-civilizirani z napačnimi mišljenji in predstavami (glej Plummer 2010, 214). Nekateri govorijo celo o teoriji rumene nevarnosti kot ideloškem konstrukt, ki se je rodil v Evropi v zadnji četrtini 19. stoletja. Po Giddensu »gre za razumevanje idej in praks druge kulture z merili naše lastne. Etnocentričen posameznik je nekdo, ki ni sposoben pogledati drugih kultur z njihovimi merili« (1997, 589).

Na podlagi etnocentristične ideologije/filozofije se je razvil evropocentrizem kot ideološki konstrukt, kot neka podvrsta etnocentrizmu. Evropocentrizem je pogled na svet, ki Evropo postavlja v središče sveta. Svetovno zgodovino si razlaga kot svojo zgodovino. »Neevropski svet stopa v zgodovino šele takrat, ko se nam, (Evropi), zdi, da se je tam začelo nekaj dogajati« (Južnič 1974, 9). Nekateri bolj radikalni zastopniki takega pogleda na svet niso daleč od rasizma, od videnja drugih kot neciviliziranih barbarov. Je ideološki konstrukt, ki izkrivljeno pojasnjuje, zakaj je do modernosti v Evropi prišlo prav v času industrijske revolucije. Gre za izgradnjo lastne identitete na podlagi različnosti od drugih, različnosti glede na stopnjo racionalnosti; mi smo racionalni, drugi pa iracionalni. Sklep tega je – evropska civilizacija je superiorna. Po Aminu je to ideologija modernega kapitalističnega sveta (2009). Mastnak pa v evropocentrizmu vidi »kolonialističen svetovni nazor, navdih za evropsko osvajanje in podrejanje sveta ter upravičevanje tega osvajanja in gospodovanja /.../. Izhaja iz prepričanja o večvrednosti Evropejcev ter superiornosti in neizogibnosti njihovega razvojnega modela« (ibid. 2009, 183–184). Tak izkrivljen pogled na svet »ovira boljše spoznavanje neevropskega sveta in tudi zavira mednarodno razumevanje« (Južnič 1974, 7). Pravzaprav gre za izgradnjo lastne identitete na podlagi različnosti od drugih, različnosti glede na stopnjo racionalnosti (kot že prej omenjeno, mi smo racionalni, drugi pa iracionalni).

Iz takega izkrivljenega pogleda na svet izhaja tudi orientalizem kot pogled na Bližnji vzhod, pa tudi širše, na vzhodne civilizacije. Priročen je za razumevanje neznanega in nenavadnega. Po Saidu (1996) se predstave zahodnjakov o Bližnjem vzhodu enačijo z eksotičnostjo, deželami, polnimi zlobnežev in teroristov. Trdi, da Zahod obravnava države in narode na Bližnjem vzhodu skozi objektiv, ki izkrivlja resnično podobo teh krajev in ljudi. Čeprav je njegova knjiga izzvala niz kritik, ki so mu očitale poenostavljanje, nam kljub temu lahko

pomaga analizirati današnji odnos do Kitajske kot neke oddaljene, drugačne kulture, neskladne z našo. To nas plaši in hkrati vznemirja. Razvije se mitologija sovražnikov, drugačnih od nas, ki niso mi in se jim pripisuje »pod- ali nečloveške etnične in rasne lastnosti«. Ne gre za odnos do posameznikov, temveč do skupine ljudi, ki se jim v skrajnem primeru pripisujejo zli nameni, celo zarotništvo (teorija zarote) proti dobrim, to smo mi, s strani slabih, torej njih.

Tak strah pa ni daleč od tega, da tem drugačnim od sebe, tujcem, začnemo pripisovati krivdo za lastne težave. Pa smo pri ekonomskem nacionalizmu, ki se pogosto širi v odkriti populistično obarvani šovinizem/rasizem in ksenofobijo. Pribežniki/migranti postajajo grešni kozli za poslabšanje položaja tistih, ki jih je prizadel tehnični napredek, in globalizacija (GLO), pa tudi, čeprav manj, povečanje uvoza iz Kitajske. Razplamteva se populistični upor zoper ogromni porast kitajskega izvoza, ki je, poleg GLO, dojet kot glavni krivec za izgubljanje delovnih mest in deindustrializacijo Zahoda. Trumpov protekcionizem motivira tudi napačna domneva, da je Kitajska kriva za velik trgovinski primanjkljaj ZDA.⁵

Poleg že omenjenih teoretičnih pristopov velja pri ocenjevanju vloge in odnosa do Kitajske upoštevati še teorijo hegemonov in prenosa moči (angl. *power transition*).⁶ Teorija hegemonovske stabilnosti⁷ (THS) trdi, da je asimetričen⁸ sistem verjetno stabilnejši; če v njem ena država dominira, je hegemon. Takšen položaj ji omogoča prevlado pri določanju pravil igre, s pomočjo vojaške prevlade pa ustvarja določene javne dobrine v obliki zagotavljanja varnosti in ekonomske stabilnosti. Erozija takšne vloge posledično lahko zamaje svetovni sistem in vrže iz ravnotežja njegovo stabilnost.

Teorija prenosa moči je pravzaprav različica teorije ravnotežja moči ene najbolj popularnih teorij mednarodnih odnosov, ki tolmačijo razloge za konflikte (Haas 1953; Sheehan 1996; Waltz 1979). Izhaja iz hierarhične narave mednarodnih odnosov, v katerih najmočnejše države opredeljujejo pravila igre.

5 Teoretično pa je znano, da je negativna trgovinska bilanca v resnici posledica razkoraka med varčevanjem in porabo. Dokler je dovolj prihrankov, jih Američani lahko porabijo za uvoženo blago. V nasprotnem primeru se mora država zadolževati v tujini, kar pomeni, da se bo tečaj dolarja dvignil, izvoz bo dražji, trgovinski primanjkljaj pa se bo povečal. Sicer je učinek trgovinskih ovir na trgovinsko bilanco nevtralen, ker vpliva tako na uvoz kot izvoz brez trajnega vpliva na trgovinsko bilanco (glej Gagnon 2018, 1).

6 V nekem smislu je to lahko tekmeč teoriji ravnotežja moči (Kugler, Jacek & Organski, A.F.K. 1989; Haas 1953; v Sheehan 1979).

7 Najbolj izpostavljeni avtorji so Kindleberger, Gilpin, Keohane in Krasner. Več o tem v Pejič 2019.

8 Asimetričen v smislu dostopa do surovin, ekonomskih potencialov, kapitala in trgov. Zaradi tega ima konkurenčne prednosti pred drugimi tudi s pomočjo širjenja (vsiljevanja) svojih vrednot in vojaške moči.

Opozarja na naslednje: ko se naraščajoče moči držav približajo ravni moči svojega regionalnega ali globalnega voditelja, se možnosti za vojno povečajo (Hillebrand 2010, 12).⁹

Nezadovoljstvo drugih držav s tem lahko povzroči konflikte, če imajo izzivalci dejansko moč izzvati vodilno državo. Manjša je razlika v moči med vodilno in rivalsko državo, večje so možnosti za konflikt (glej Organski in Kugler, 1989). Kugler (2006) zato opozarja, da naraščajoča moč Kitajske v primerjavi z ZDA močno poveča možnosti za vojno v naslednjih nekaj desetletjih. S približevanjem in skorajšnjim prehitovanjem ZDA se pojasnjevalna moč te teorije samo še krepi. Kljub temu pa je Kitajska omejena, saj še ni blizu odpravljanja razkoraka prav na vseh virih moči. Na vojaškem in tehnološkem namreč še precej zaostaja.

3 Položaj Kitajske v svetu

Svet se je z odpiranjem Kitajske začel spreminjati. Kitajska je s svojo spektakularno rastjo do danes že spremenila svet. Postala je drugo največje gospodarstvo na svetu, saj tvori kar 15 odstotkov svetovnega BDP. Nominalno je kitajski BDP leta 2017 tvoril 64 odstotkov ameriškega. Že leta 2014 je po kupni moči (*Purchasing Power Parity* – PPP) prehitela največje svetovno gospodarstvo ZDA. Kitajska je postala večje gospodarstvo po pariteti kupne moči (PPP) kot ZDA že leta 2010. Njena trgovina je zdaj večja od trgovine ZDA. Njen BDP bo, po tekočem tečaju, verjetno presegel ameriškega glede na realne napovedi rasti v naslednjem desetletju (po Bergsten 2018, 2). Mednarodni denarni sklad (MDS) napoveduje, da lahko Kitajska prehití ZDA po tržnih tečajih (iz leta 2017) leta 2030 (IMF 2018). Vendar Kitajska po indeksu ekonomske moči¹⁰ še vedno 12,3 odstotka zaostaja za ZDA. Toda že leta 2030 lahko postane prva ekonomska sila z 18-odstotnim deležem. Delež ZDA naj bi se tako od leta 1973 do 2030 zmanjšal s 16,3 na 10,2 odstotka (Subramanian 2011). Te ekonomske kazalce je pomembno poudarjati, kajti obstaja močna dolgoročna korelacija med ekonomsko/produkcijsko sposobnostjo in vojaško močjo oziroma položajem države v globalnem sistemu moči. To pa ne pomeni, da bosta obe moči rastle in padali vzporedno; navadno se to dogaja s časovnimi zamiki (glej Kennedy 1987, xvi, xxii).

Takšen napredek je Kitajska dosegla izkoriščajoč vse prednosti pravil mednarodne ekonomske ureditve, hkrati pa doma ne deluje povsem po teh pravilih, niti

9 Tudi deglobalizacijske tendence posledično povečujejo tveganje vojn (Hillebrand 2010, 12 in 13).

10 Tehtano povprečje deleža v svetovnem GDP, trgovini in izvozu kapitala (Subramanian 2011).

ko gre za domača podjetja niti ko gre za delovanje tujih podjetij na Kitajskem. Na primer: i) prednostno obravnava svoja državna podjetja, ii) ovira vstop novih zasebnih podjetij in omejuje konkurenco, iii) prevzema tuja podjetja, hkrati pa ovira tuje prevzeme doma. Skratka, spretno izkorišča prednosti in se izogiba slabostim obstoječe ureditve. Njena socialistično-avtoritarna ureditev ji omogoča, da na tujem igra po mednarodnih, doma pa bolj po svojih pravilih. Pod pritiski razvitih držav jih skuša postopoma sicer usklajevati.

Navkljub impresivnim številkam ne gre podleči ekonomskemu determinizmu ali podceniti razvojne probleme kitajskega gospodarstva. Njegova rast temelji na dveh dolgoročno nevzdržnih strukturnih značilnostih, to je zelo visoki stopnji zadolženosti in nekritičnemu kreditiranju ter na splošno pospeševanju državnih podjetij. Vse to, ob upadanju izvoza zaradi ameriških ukrepov, lahko pomembno uplahne stopnje rasti in kreira velike probleme kitajskemu gospodarstvu v prihodnje, čeprav bi z ukrepi pospeševanja domače porabe skušala nadomeščati upadanje izvoznega povpraševanja.

V mnogih kategorijah potrošnje je Kitajska največji trg na svetu. Danes Kitajska vsrka 30 odstotkov svetovne prodaje avtomobilov in 43 odstotkov prodaje električnih vozil ter opravi 42 odstotkov vrednosti svetovnih spletnih maloprodajnih transakcij (Woetzel et al. 2018). Ni več samo izvoznica preprostih standardiziranih izdelkov. Kitajska se je z razvojem spremenila iz sestavljalca uvoznih delov v proizvajalca končnih izdelkov. Tehnološko intenzivni izdelki pridobivajo pomen. Po vlaganju v raziskave in razvoj Kitajska zaseda drugo mesto, takoj za ZDA. Vodi na področju ključnih delov digitalnega gospodarstva, kot so e-trgovina in storitve na zahtevo. Ni pa še vodilna v izvozu, raziskavah in razvoju (ibid. 2018). Zato upravičen strah pred izgubljanjem vodilne tehnološke vloge sedanjih tehnološko najrazvitejših držav, čeprav Kitajska še vedno tehnološko zaostaja za ZDA.¹¹ Kitajsko se upravičeno obtožuje, da na področju intelektualne lastnine ne igra po pravilih, si nezakonito prilašča intelektualno lastnino¹² ter izvaja prisilni prenos znanja in tehnologije od tujih podjetij.¹³ Z drugimi besedami to pomeni, da partnerji nimajo enakih konkurenčnih pogojev in da odnosi niso simetrični. Trgovinsko neravnovesje s Kitajsko in pomanjkanje vzajemnosti naložbenih politik zaradi omejenega dostopa do kitajskega trga ustvarjata

11 *The Economist* ocenjuje, da Kitajska na tehnološkem področju lahko ulovi ZDA v desetih do petnajstih letih (17. 2. 2018, 61).

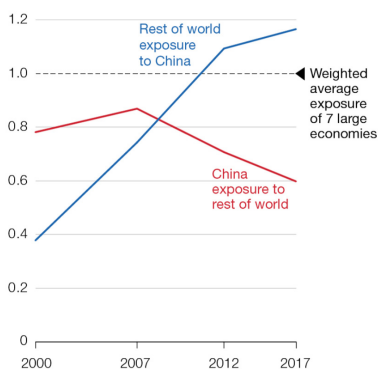
12 Podobne obtožbe so s strani ZDA letele tudi na Japonsko v osemdesetih letih prejšnjega stoletja.

13 Toda zgodovinsko gledano tudi zahodne demokracije niso v tem pogledu nedolžne. Gotovo niso nič plačale za vse kitajske izume, od smodnika, kompasa do tiskarske tehnike, tehnologije proizvodnje svile in podobno, čeprav je šlo za popolnoma drugačno obdobje in sistem.

negotovost. Kitajska namreč še vedno omejuje dostop do strateških sektorjev. To je zdaj začela početi večina vlad razvitih držav.¹⁴

Napačno pa je misliti, da je osnovna gonilna sila njenega razvoja samo izvoz. Nekaj časa je bil. Po veliki recesiji se je začelo marsikaj spreminjati. Domače povpraševanje je začelo pridobivati pomen. Gonilo razvoja so postali ljudje. Njihova poraba je v petnajstih četrletjih po letu 2015 prispevala že kar 60 odstotkov skupne rasti BDP. V prvi polovici leta 2018 se je ta delež povzpел že na 80 odstotkov (Woetzel et al. 2018).

Svet je vse bolj trgovinsko, tehnološko in kapitalsko prepleten s Kitajsko. Posledica je povečanje ekonomske izpostavljenosti sveta do Kitajske¹⁵, medtem ko je ta po letu 2007 postala manj izpostavljena svetu.

Slika 1: Kitajska je zmanjšala svojo izpostavljenost svetu, medtem ko jo je svet povečal (indeks) (vir: Woetzel et al. 2019, slika 2, str. 5).

- 14 Kar 9 od 10 največjih ekonomij (glej Pohl 2019). V ZDA že dolgo deluje *Committee on Foreign Investment* (CFIUS; <https://home.treasury.gov/policy-issues/international/the-committee-on-foreign-investment-in-the-united-states-cfius>) kot intraagencijski komite ameriške vlade za nadzor nad določenimi transakcijami, povezanimi s tujimi investicijami, ki bi lahko ogrozile varnost ZDA, medtem ko se v EU nadzor nad kitajskimi investicijami šele vzpostavlja. EU je že pripravila nova pravila o nadzoru nad tujimi investicijami v kritično infrastrukturo, tehnologijo, varnost dobav, dostop do občutljivih informacij (<https://www.whitecase.com/publications/alert/new-eu-foreign-direct-investment-regulation-initial-steps-towards-harmonized>).
- 15 Izpostavljenost glede na obseg trgovine, tehnološki razvoj in kapital. Pri trgovini je Woetzel s sodelavci (2018) meril pomen Kitajske kot trga in dobavitelja blaga in storitev svetovnemu gospodarstvu (kitajski izvoz, deljen s porabo ostalega sveta) ter povpraševanja (merjeno z uvozom, deljenim z obsegom proizvodnje ostalega sveta). Tehnološka izpostavljenost je merjena z izvozom tehnologije (opreme, intelektualne lastnine in tehnoloških storitev), deljeno z vlaganji preostalega sveta v raziskave in razvoj. Kapitalska izpostavljenost predstavlja pomen Kitajske kot investitorja v tujini, deljeno z obsegom tujih investicij ostalega sveta ter investicijskimi priložnostmi (vhodne TNI, deljene z investicijami v osnovna sredstva preostalega sveta). Sedem največjih ekonomij vključuje Kitajsko, Francijo, Nemčijo, Indijo, Japonsko in ZDA.

4 Zgodovinske primerjave

Strah pred Kitajsko ni popolnoma nov. Podobno se je dogajalo že v preteklosti. Najprej v odnosu do rastočega vpliva komunizma Sovjetske zveze (SZ), pozneje razcveta Japonske, potem ogromnega porasta pomena ameriškega kapitala v Evropi, ameriških investicij, ki so z zadržanimi dobički kreirale evro-dolarski trg kmalu po drugi svetovni vojni. Zdaj je na vrsti Kitajska. V najnovejšem času pa celo pred ponovnim oživiljanjem Trumpovega ameriškega nacionalizma in njegovih trgovinskih vojn. Imajo ti strahovi skupni imenovalec ali pa gre za posamične, specifične strahove v vsakem primeru posebej? Že takrat je, zdaj pa spet mrgoli poljudne apokaliptične literature o nekih zunanjih nevarnostih, o nevarnih tujcih, ki ogrožajo naš svet.

294

Zdi se, da bi jih lahko razvrstili v tri kategorije. V vseh primerih gre za mitologijo sovražnika, nekoga, ki nas ogroža, ker je drugačen, ki ni »naš« in ki ni »mik«, ali pa celo za teorijo zarote. Prva se nanaša na strahove pred nam podobnim, ki pa nas ogrožajo zaradi svoje rastoče ekonomske moči in nas želijo ekonomsko/tehnološko nadvladati. Smo iz istega »plemena«, ampak različne zgodovine in stopnje razvoja. To se nanaša predvsem na ameriško izzivanje Evrope po drugi svetovni vojni ali pa Trumpovo »Najprej Amerika«. Druga skupina ima nekaj podobnosti s prvo, saj gre spet za ogrožanje zaradi hitrejšega razvoja (Japonska), vendar se ji pridružijo še strahovi zaradi njihove različnosti. Teoretična podlaga za gornji skupini je lahko neke vrste obrnjeni evrocentrizen. To pomeni, da je obrambni in da ne želi kolonialne ekspanzije, temveč se jo boji s strani drugih (ZDA, Japonske). Tretja skupina se nanaša na ogrožanje s strani tistih, ki so večji in drugačni, eksotični, jih slabo poznamo, jih ne razumemo in se zato počutimo ogrožene (SZ/Rusija in Kitajska). Strah pred to skupino bi lahko teoretično pojasnili tudi z orientalizmom.

4.1 Strah pred Sovjetsko zvezo oziroma Rusijo

Gre za tako imenovani rdeči strah (angl. *red scare*), ki je najprej nastal po oktobrski revoluciji, nato pa po drugi svetovni vojni z vzponom Sovjetske zveze. Gre za strah pred vzponom komunizma, ki ga lepo ponazarja film *Rusi prihajajo*, ki je parodiral strah pred Rusi. Komunisti so bili prikazani skoraj kot neljudje.¹⁶ V bipolarnem svetovnem sistemu z ZDA na eni in SZ na drugi strani

16 Ko smo kot skupina študentov Univerze v Ljubljani leta 1966 dajali intervju na neki lokalni radijski postaji v ZDA, je proti koncu razgovora sledilo vprašanje: »Je kdo od vas komunist?« Skoraj večinski odgovor je bil: »Da, smo.« Na obrazih novinarjev je bilo zaznati zaprepadenost. Čeprav je do tistega trenutka razgovor tekkel v sproščenem, prijateljskem tonu, je ozračje v hipu zaledenelo. Razgovor je bil skoraj takoj končan. Komunisti so bili zanje nekaj drugačnega, niso bili ljudje »kot oni«.

se je razvnela hladna vojna na vseh področjih (ekonomskem, vojaškem, ideološkem), pa tudi na področju vsakdanjega življenja in kulture. Kljub temu je bil to bolj ideološko poganjan spopad. V ZDA je dosegla vrhunec med letoma 1950 in 1954 v makartizmu. Začela se je gonja zoper domnevne komunistične infiltrante v ameriški družbi.

Ogroženi so bili predvsem intelektualci, umetniki in uradniki, ki so jim očitali prosovjetsko delovanje. Občutili so različne oblike pritiskov – od onemogočanja zaposlitve do javnih zaslišanj in celo usmrtitev pod obtožbami vohunjenja (zakonca Rosenberg). Zavladal je paranoičen strah pred komunizmom¹⁷, čeprav je rdeči strah plašil Američane že pred drugo svetovno vojno. Ko so Sovjeti razvili svojo atomsko bombo, se je strah le še stopnjeval. Prav tako v času kubanske krize in ko so Sovjeti leta 1957 poslali s Sputnikom I psičko Lajko v vesolje. Ta uspeh SZ v vesoljski tekmi je v ZDA povzročil šok. Ameriški ponos je bil ranjen. Satelit je pokazal, da ima SZ zmogljive rakete, ki bi lahko ponesle tudi bojne konice. Tak strah se praviloma »zapakira« v kontekst teorije zarote, da postane oprijemljivejši, s stališča generatorjev preplaha pa prepričljivejši.

Tudi danes se znova oživlja strah pred Rusijo, njenim avtoritarnim režimom, ki pa manj temelji na realnih vojaških grožnjah, pretnjah varnosti kot na globoko zasidranem nezaupanju in vrednostno utemeljenih pomislekih, da so oni drugačni in zato nevarni. Putin je v klepetu z E. Petričem govoril o »žaljivem nezaupanju zahoda do Rusije« (Petrič 2018, 471).

Danes nimamo podobnega filma, kot so ga imeli Sovjeti, na primer, »Kitajci prihajajo«. Svet se je po koncu hladne vojne precej spremenil. Pa vendar vsebina filma, s Kitajci kot morebitnimi akterji, dobesedno preveva vsakodnevne članke v medijih in delih teoretičnih razprav (glej Pejič 2019).

4.2 Ameriško »izzivanje« Evrope

Ideološko obarvana pretnja komunizma ni bila edina. Razrušeno Evropo so začeli, pravi J. J. S. Schreiber (JJSS) v svoji knjigi *Ameriško izzivanje (American Challenge)*¹⁸, ogrožati Američani. Ti naj bi »zaslužnjevali« Evropo, ki je, po njem, zaostajala na vseh frontah: v menedžmentu, tehnologiji in raziskavah.

17 Avstralski novinar J. Pinger celo pravi, da se nekaj tega spet vrača danes, ko se »proti diplomatom, uradnikom in novinarjem organizira lov na čarovnice, saj se jim skuša preprečiti delo, če se pod vprašaj postavljajo laži in paranoja v zvezi s SZ in Kitajsko. Protiruski kult se je vrnil. Kot ponavljajoči se tumor« (Pilger 2016).

18 *Le déficit Américain* (1967) so v Franciji prodali v 600.000 izvodih. Prevedli so jo v 15 jezikov, zaradi česar je postala zelo odmevna.

Opozoril je, da Evropa v tihi gospodarski vojni in kot posledici hitre rasti neposrednih tujih naložb ZDA v Evropi postaja zgolj gospodarska kolonija ZDA. Govori o »ameriških napadalcih« v obliki ameriških multinacionalnih podjetij, vojni, propadanju Evrope. Skratka govori o svetu ničelne vsote, v katerem nekdo izgublja, da bi drugi dobival.

Schreiber ni zastal le pri ugotavljanju stanja, ampak je začel akcijo. Pomagal je pri oživljanju francoskega nacionalizma (kako podobno današnjim razmeram) in opozarjal na pomen transnacionalnega sodelovanja v Evropi. Pozneje pa je paradoksalno poučeval na Univerzi Carnegie Mellon v Pittsburghu (1984–1995) ter postal predsednik Le Centre Mondial v Parizu, ki je bil namenjen spodbujanju razvoja računalniških in informacijskih tehnologij. Leta 1985 je poslal predsedniku Mitterrandu odstopno izjavo, ker je francoska vlada podprla nabavo francoske opreme za francoske šole, namesto da bi kupovala računalnike od ameriške korporacije (glej Rubner 1990, 272). Toliko o intelektualni poštenosti in doslednosti. Čeprav je bila knjiga *Naredi, kot rečem; ne kot delam* napisana šele leta 2005 (Schweizer), je lahko Schreiber eden od dobrih primerov hipokritov,¹⁹ o katerih govori ta knjiga.

4.3 Rumena nevarnost I: Japonska

Strah pred rumeno nevarnostjo²⁰ temelji v novejši zgodovini na strahu, ki ga je izzval japonski čudež (10,5-odstotna povprečna rast BDP v obdobju 1950–1973).²¹ Tega ni povsem zavrla niti naftna kriza 1973/74. Japonski delež v svetovnem BDP se je v obdobju ene generacije povzpел z 2 do 3 odstotkov na 10 (Kennedy 1987, 417–418). To ji je uspelo zaradi možnosti usmerjanja vseh virov v razvoj, saj za vojsko niso trošili nič, zahvaljujoč elanu in delovnim navadam ljudi, invenciji novih proizvodnih metod (vitka proizvodnja)²² ter strateški trgovinski²³ in industrijski politiki. Japonci so začeli kupovati nepremičnine po Manhattanu in prevzemati ameriške »dragulje« (na primer Rockefeller Center na Manhattanu, Firestone Tire in Rubber, Columbia Pictures ali golfišče Pebble Beach). Ta strah je

19 Drugi primer James Dyson, najbogatejši človek v Veliki Britaniji, goreč zagovornik Brexita, je januarja 2019 najavil premeščanje sedeža svojega podjetja iz Velike Britanije v Singapur.

20 Avtorstvo termina *rumena nevarnost* se pripisuje nemškemu cesarju Wilhelmu II., ki se je bal, da bodo necivilizirane azijske horde preplavile civilizirani zahod.

21 Podobne stopnje rasti kot Kitajske v novejši zgodovini.

22 Nanaša se na vrsto proizvodnje, pri kateri se stalno odpravljajo vse nepotrebne aktivnosti, zmanjšuje odpad, izboljšuje kakovost, optimizira oprema oziroma išče načine, kako stvari narediti bolje, hitreje in lažje.

23 Krugman, ki se mu pripisuje njeno avtorstvo, pravi, da ta le pojasnjuje, kaj se dogaja v realnosti, ni pa recept za vodenje ekonomske politike, kot so jo nekateri razumeli.

bil sicer res realno ekonomsko pogojen, vendar je imel tudi psihološke korenine, saj je bil prizadet ameriški ponos in zamajano samozaupanje. Japonci so namreč prevzeli vodilno vlogo v panogah, ki so bile prej ameriški ponos (avtomobilska industrija). Je oblika rasizma, saj obravnava Azijce kot necivilizirane, manj inteligentne in nevarne, kar grozi civilizaciji belega zahoda. Korenine tega segajo že v leto 1882, ko so ZDA sprejele Chinese Exclusion Act, ki je prepovedoval priseljevanje kitajske delovne sile v ZDA. Ta zakon je bil ukinjen leta 1943, toda antiazijška propaganda je ostala močno prisotna, le da se je, po napadu Japoncev na Pearl Harbor, preusmerila od Kitajcev na ameriške Japonce.

Ne preseneča, da je na to pretnjo ravno tako prvi opozoril Schreiber.²⁴ Fascinirali so ga japonska avtomobilska industrija ter začetki avtomatizacije in robotizacije oziroma računalništva. Govori pa tudi o izzivih, ki jih Japonska predstavlja za cel svet, za dežele v razvoju po skoku cen nafte leta 1973/74, ki se mu tudi razviti svet ni znal ustrezno prilagoditi.

Sledil mu je Prestowitz (1988). Prvo poglavje ima celo podnaslov »Konec ameriškega stoletja«. Sprožilo je alarm v ZDA. Japonska po njem ogroža ZDA ne le na področju tradicionalnih industrij (jeklo, avtomobilska industrija, stroji), ampak tudi na področju visoke tehnologije, računalništva. Tudi takrat se je govorilo o nepravilni trgovini (kot zdaj v primeru Kitajske) in državni organizaciji japonske industrije, ki je v veliki meri orkestrirana pod vodstvom MITI (Japonska Inc.), podobno kot je to delal Rockefellerjev Standard Oil v ZDA.²⁵ Japonci so po Prestowitzu drugačni. Ne postajajo vse bolj podobni Američanom, niti v kulturi niti v gospodarskih praksah. Njemu se je pridružil Johnson, ugledni strokovnjak za Azijo, s trditvijo, »da je Japonska edina država z resnično prednostjo nad Združenimi državami«. Pozneje je ugotavljal, da je verjetno precenil naravo japonskega izziva (v Porter 2005).

4.4 Rumena nevarnost II: Kitajska

Če parafraziramo Schreiberja, je kitajsko izzivanje drugačno od ameriškega, pa seveda tudi od rdečega strahu in japonskega izzivanja. Velikost Kitajske je neprimerljiva tako z Rusijo kot z Japonsko. Japonski in kitajski šok nista primerljiva tudi zaradi različnega stanja ameriške industrije v času obeh šokov. Kitajski šok je prizadel tiste, ki so se že tako ali tako borili za svoja delovna mesta iz drugih razlogov, na japonskega pa je bila ameriška industrija bolje pripravljena (glej *The Economist* 9. 3. 2019, 66).

24 Glej Servan-Schreiber 1980.

25 Seveda pred protimonopolno zakonodajo.

Kitajsko izzivanje je drugačno tudi zato, ker kitajska rast predstavlja zelo pomemben del rasti svetovnega gospodarstva. Če pride do občutnejšega in daljšega ohlajanja kitajskega gospodarstva, je to lahko problem za cel svet, medtem ko bi bile podobne posledice za svet v primeru drugih izzivanj občutno šibkejše.

Kitajska nima nekaterih lastnosti, kot so jih po drugi svetovni vojni imele ZDA; superiornosti v menedžmentu, niti (še) ni dominantna na področju raziskav, čeprav že največ vlaga vanje, niti še ni tako vojaško močna, kot so ZDA. Vendar je R. Kaplan že leta 2005 zapisal, »da bo vojaško tekmovanje med ZDA in Kitajsko zaznamovalo 21. stoletje in da bo Kitajska mnogo mogočnejša izzivalka, kot je to nekdaj bila Rusija«. V nečem je kitajsko izzivanje podobno sovjetskemu; je, poleg ekonomsko, tudi ideološko pogojeno; SZ je želela *izvažati* socializem, Kitajska pa bolj širi svojo ekonomsko moč, s pomočjo katere krepi svojo samozavest in ambicije, kar lahko privede do bolj odkritega vsiljevanja svojega (ideološkega) modela. Odnosi s Kitajsko imajo poleg tega bolj geopolitično dimenzijo. Za razliko od japonskega izzivanja je Kitajska na poti, da postane vojaška sila, in ni, tako kot Japonska, zaveznica. Njeni strateški interesi so različni (Porter 2005). Gospodarska ekspanzija Kitajske je očitno povezana s politično in vojaško ekspanzijo, kar pomeni spremembo obstoječe svetovne ureditve, ne nazadnje pa za preostali svet seveda realen problem (Tajvan, Južnokitajsko morje, vojaška oporišča v tujini). Na podlagi podrobne zgodovinske analize Subramanian ugotavlja, da je prevlada Kitajske bolj realna, kot se navadno misli, da se je morda celo že začela, saj bo temeljila na širšem spektru dejavnikov (imetju, trgovini, zunanjem financiranju in valuti) (Subramanian 2011, 4).

Vzpon Kitajske je svet začel skrbeti šele decembra 2004, zadnji mesec, ko je še veljal mednarodni tekstilni sporazum (MTS). Predvsem zato, ker so bile njihove stopnje rasti 10-odstotne že kmalu po začetkih odpiranja v svet pred 40 leti in so vztrajale kar 30 let. Pozno, glede na to, da je Svetovna trgovinska organizacija (STO) sprejela odločitev o ukinjanju MTS že leta 1994. Kar naenkrat so se na barikade zoper globalizacijo postavile razvite države; češ Kitajska nas ogroža s svojo poplavo tekstilnih izdelkov, se je vpilo v razvitih državah in deželah v razvoju (DVR). Pozablja pa se, da so se te iste razvite države, na svoji poti industrializacije, posluževale enake poti. Kitajci skratka počno danes samo to, kar so razvite države počele v svoji zgodnji fazi industrializacije, kar smo počeli tudi Slovenci, ko so delovno intenzivni izdelki predstavljali kar zajeten del našega izvoza (Svetličič in Sicherl 2006). Protekcionizem je sicer slabši od izvozno poganjane rasti, toda nobena država sprva ni uspela brez njega, niti Velika Britanija niti ZDA.

Danes se bojazni krepijo, preraščajo v novo hladno vojno, tokrat na relaciji ZDA-Kitajska. Navarro, eden od Trumpovih izbrancev na čelu ameriškega trgovinskega sveta, svari, da bo Kitajska verjetno zmagala v vojni v večini sektorjev navkljub mnogim problemom, s katerimi se sooča (2006). V novejši izdaji te knjige (2008) še podrobneje govori o ekonomskih, političnih in vojaških vidikih vzpona Kitajske. Spopadi naj bi se vodili od borbe za delovna mesta, napredne tehnologije, strateških vse do bazičnih virov, kot so voda, hrana in zrak (okoljske pretnje). Če se pravočasno ne soočimo s temi tlečimi konflikti in če ne sprejmemo težkih odločitev, lahko pride do katastrofe, pravi.

Trumpovo načelo »Najprej Amerika« in njegove protekcionistične ukrepe lahko postavimo v podoben »tabor« ekonomskega nacionalizma/populizma in strahov kot tistih pred SZ, pred tem še ZDA in Japonsko. Povezuje se z radikalnim desnim populizmom, ki obtožuje »neznance« za lastne razvojne napeke, napačna dejanja ali preprosto nostalgično »spi« ali se ozira na pretekle dosežke ali veličino (na primer britanski imperij). Izgubljanje energije na nostalgiji jemlje ost nujni inovativnosti kot edinem orožju, s pomočjo katerega se je mogoče soočati s hitro rastočimi gospodarstvi, s Kitajsko.

Današnji radikalizem in populizem, odvrčanje pozornosti od lokalnih problemov, torej nista zgodovinski unikum. Pravzaprav gre za splet nekaj vrst strahov. Prvič, strah pred ogromnostjo kitajskega gospodarstva, pred velikim in rastočim številom njenega prebivalstva. Drugič, gre za strah pred njeno drugačnostjo in eksotičnostjo. Tretjič, strah pred njeno vodilno vlogo v svetu.

Ena od najpomembnejših ekonomskih obtožb na račun Kitajske in strahov izza tega je, da Kitajska sistematično »krade« intelektualno lastnino²⁶ in da sili tuja podjetja v transfer svoje tehnologije/znanja na domača kitajska podjetja. Res je Kitajska ena najbolj problematičnih držav glede visoke zaščite svojega trga, kraje intelektualne lastnine²⁷ in odsotnosti zaščite človekovih pravic. Res je, da veliko imitira, tako kot je to pred njo delala Japonska v Meiji restavraciji okoli leta 1868 in po drugi svetovni vojni. Deloma je to rezultat občudovanja zahodnega, deloma pa odpora do zahodnih idej. Te trditve imajo solidno podlago, čeprav se položaj spreminja, saj si Kitajska, na primer, prizadeva okrepiti zaščito industrijske lastnine, ne toliko zaradi zunanjih, temveč

26 Evropo naj bi kibernetika kraja blagovnih znamk stala 60 milijard evrov izgubljene rasti leta 2018. Okoli 289.000 delovnih mest je bilo ogroženih s potencialom kar 1 milijarde leta 2025 (PWC 2018). Precejšen del tega odpade na kitajske akterje.

27 Ameriška vlada ocenjuje, da njena podjetja izgubljajo do 600 milijard dolarjev zaradi kraje industrijske lastnine s strani tujih podjetij, med katerimi je Kitajska glavni krivec (*The Economist* 23. 2. 2019, 48).

notranjih pritiskov lastnih podjetij, ki si želijo več zaščite za svoje patente.²⁸ Bolj ko domača podjetja postajajo inovativna, bolj si prizadevajo za zaščito svojih intelektualnih pravic. Premier Li Keqiang je izjavil, da je »krepitev zaščite intelektualne lastnine strateškega in vitalnega pomena za krepitev socialistične tržne ekonomije« (Reuters 2017). Od leta 2000 tudi plačuje več nadomestil za uporabo intelektualne lastnine. Zdaj se Kitajska uvršča na četrto mesto v svetu po vrednosti teh plačil. Ta statistika ne ovrže obstoja prisilnega prenosa tehnologije ali razširjene kršitve pravic intelektualne lastnine znotraj Kitajske (Lardy 2018). Realistično je zato pričakovati, da Kitajska v prihodnje ne bo več tako pogosto zahtevala prisilnega prenosa tehnologij ter da bo v prihodnosti bolj spoštovala intelektualno lastnino in s tem povezane patente. Leta 2017 je Kitajska postala druga država kot vir patentnih prijav prek World Intellectual Property Organization, takoj za ZDA (OECD 2019, 225). Lani je, na primer, Huawei v EU vložil več patentov kot katerakoli evropska družba:

Več kot polovica mobilnih telefonov je izdelanih na Kitajskem, skupaj s tiskanimi vezji, ki so srce teh naprav. Kitajske tovarne namestijo dve petini svetovnih polprevodnikov (*The Economist* 13. 10. 2018, 55).

Kitajske univerze postajajo hudi konkurenti najboljšim univerzam na svetu.²⁹ Kitajska vlaganja v raziskave in razvoj so se med letoma 2006 in 2016 povečala kar za 10-krat (*The Economist* 12. 1. 2019, 64). Če te podatke primerjamo še z zelo ambicioznimi načrti transformacije Kitajske iz »velike predelovalne dežele« v »močno predelovalno državo« do leta 2025 in »vodilno svetovno proizvajalko« do leta 2049 (»Made in China« ter načrti do 100. obletnice LRK leta 2049), je mogoče pričakovati, da lahko Kitajska postane vodilna tudi v mnogih tehnološko propulzivnih dejavnostih. Takšni načrti so se do zdaj precej dobro uresničevali.

Kljub upravičenosti nesimetričnega tretmaja in zaščite domačih proizvajalcev na Kitajskem pa ne gre pozabiti, da Zahod ni nedolžen v tem pogledu. To so delale tudi zdaj razvite države³⁰, saj so že davno spoznale pomen inovacij. Po

28 Podobna je bila zgodba z japonskimi podjetji v osemdesetih letih prejšnjega stoletja.

29 V letih od 2013 do 2016 je Univerza Tsinghua po Marginsonu z oxfordske univerze objavila več najpogosteje citiranih člankov iz matematike in računalništva, med najbolj citiranim enim odstotkom teh člankov ter enim odstotkom in več med 10 odstotki najbolj citiranimi članki v STEM (znanost, tehnologija, inženiring in matematika) kot katerakoli druga univerza na svetu (*The Economist* 17. 11. 2018, 51).

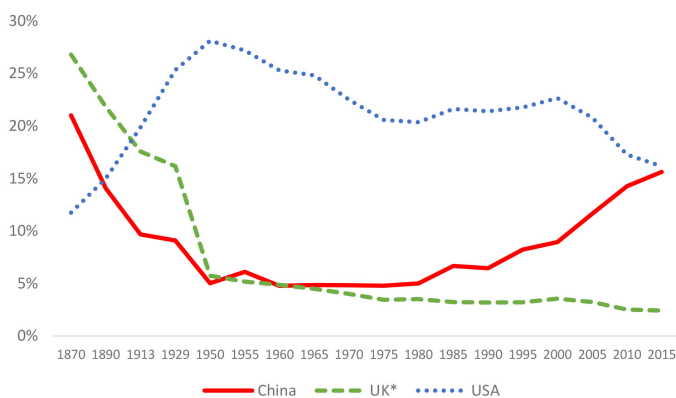
30 Francozi so to storili v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, Amerika je ukradla britanske modele za statve in vlake, Japonska je posnemala Zahod med obnovo Meiji leta 1868 (*The Economist* 15. 9. 2018, 71), Južna Koreja, Tajvan in Singapur pa so se industrializirali z nakupom/krajo zahodnih idej.

mnenju IMF, na primer, absorpcija tujih pravic intelektualne lastnine pojasnjuje 40 odstotkov produktivnosti dela na razvijajočih se trgih v obdobju 2004–2014.

Strahu pred ekonomskim izzivanjem se pridružuje strah pred drugačnostjo (teorija orientalizma, pa tudi etnocentrizma). Kitajska ima sicer uspešno gospodarstvo, vendar z zelo pomembno vlogo državnih podjetij. Res pa je, da ta igrajo pomembno vlogo tudi v nekaterih razvitih državah. Bistvena razlika je, da je Kitajska komunistična, centralizirana, avtoritarna država. Njihova civilizacija je različna. Imajo drugačne vrednote in verska prepričanja. Svet se boji prenosa kitajskih vzorcev upravljanja ali vrednot tja, kjer investirajo njihova podjetja, čeprav dosedanje izkušnje te nevarnosti večinoma ne potrjujejo, saj se Kitajci bolj prilagajajo okolju kot okolje njim (vsaj v razvitih državah).

Najmočnejša bojazen je strah, da bo Kitajska postala vodilna država, novi hegemon v svetu, saj bo očitno igrala prihodnjih dvajset let pomembnejšo vlogo, kot jo je igrala pred desetimi leti. Že danes je največje gospodarstvo na svetu po številu prebivalcev in obsegu trgovine, kmalu bo tudi po velikosti BDP. Vendar bo potrebna še nadaljnega četrta stoletja, preden se bo kitajski delež v GPP izenačil s tem, ki so ga imele ZDA na začetku tisočletja. Zato bo hegemon (bodisi ZDA bodisi Kitajska) v šibkejšem položaju kot pred tem :

Ne gre pa pozabiti, da je, zgodovinsko gledano, vodilna vloga Kitajske naravni položaj, saj je Kitajska šele v 19. stoletju izgubila vodilno mesto³¹ s strani Velike Britanije, po drugi svetovni vojni pa od slednje prav to prevzamejo ZDA (van Bergeijk 2018, 15).

Slika 2: Delež države hegemon v bruto planetarnem proizvodu (van Bergeijk 2018, 15).

31 Kitajska hegemonija (čeprav ni nadzorovala vseh koticov sveta) se je končala, ko se je dinastija Ming odločila za izolacijo (avtarkijo) in borbo proti tujim vplivom (van Bergeijk 2018, 15).

To so objektivni podatki. Vendar položaj ni odvisen le od njih, temveč tudi od mehkih dejavnikov, ugleda oziroma percepcije drugih. Dejstvo je, da ima ameriški način življenja veliko privrženecv v svetu. Tudi Kitajci bi radi uživali ameriški standard. To je pomembna mehka moč ZDA, njen »prestiz kot eden od stebrov svetovnega vodstva« (Mazarr 2017). Večina anketiranih iz 25 držav meni, da so ZDA še vedno vodilna ekonomska sila v svetu (39 odstotkov), čeprav ji je Kitajska zelo blizu (s 34 odstotki). Kar 70 odstotkov pa meni, da bo Kitajska igrala v naslednjih desetih letih pomembnejšo vlogo kot pred desetimi leti. Hkrati pa bi želeli, da ZDA še vedno vodijo svet (63 odstotkov), saj jih le 16 odstotkov meni, da naj bi to bila Kitajska (Geiger 2018).

Najbolj je prisoten strah pred ogromnim porastom kitajskih naložb, njihovega prevzemanja tehnološko vodilnih podjetij (Godement in dr. 2017). To odpira vrata ne le ekonomskemu, temveč tudi političnemu vplivu ter možnosti za kitajsko politiko »deli in vladaj«. EU se namreč sooča z vse agresivnejšo kitajsko politiko vplivanja na bolj prožna in manj kritična stališča do Kitajske (status tržnega gospodarstva) znotraj same EU. Pobuda 16+1 je že ena od takih strategij, ki lahko privede do razhajanj znotraj EU, pa tudi do tega, da nekatere članice postanejo »peta kolona« Kitajske v EU.³² Zato ni presenetljivo, da so začeli zvoniti alarmni zvonci glede kitajske zmožnosti prevajanja ekonomske moči v spodkopavanje enotne evropske politike do Kitajske. Vendar Ferchen s sodelavci meni, da se pri tem pretirava in da se ignorirajo interesi mnogih zainteresiranih evropskih deležnikov. Nujno pa je treba okrepiti sodelovanje pri kreiranju učinkovitega odgovora na kitajske izzive (2018, 1).

Zato kitajsko vzpenjanje v svetovno gospodarsko velesilo z vsemi svojimi značilnostmi predstavlja velik izziv za svetovni sistem/red in njegovega sedanjega voditelja, ZDA. Zgodovina nas uči naslednje: ko začena pešati moč vodilni sili, to lahko privede do konflikta s prihajajočimi silami; tako imenovana

32 *The Economist*, na primer, poroča, da češki predsednik Miloš Zeman želi, da bi njegova država postala kitajska »letalonosilka« v Evropi. Grčija je na nekem forumu OZN prenehala kritizirati Kitajsko glede človekovih pravic. Madžarska in Grčija ste preprečile EU, da bi podprla sodno odločitev proti kitajskim ekspanzionističnim težnjam v Južnokitajskem morju. Glede na takšno obnašanje je upravičena evropska nervoza (*The Economist* 6. 10. 2018, 11) Manifestacija takšne vloge Kitajske je lahko tudi to, da je D. Cameron, nekdanji britanski premier, postal svetovalec kitajskega investicijskega sklada, J. P. Raffarin, nekdanji francoski premier, direktor kitajskega predelovalnega podjetja in P. Rösler, nekdanji nemški podkancler, vodi dobrodelni sklad kitajskega konglomerata. Kitajski energetski konglomerat (CEFC) je imenoval vplivne Čehe: J. Tvrđika, nekdanjega ministra obrambe, za podpredsednika svojih evropskih operacij; S. Fuleja, prej evropskega komisarja, za člana svojega nadzornega sveta, in J. Kulhaneka, nekdanjega namestnika zunanjega ministra, za svetovalca (*The Economist* 6. 10. 2018, 18–19).

Tukididova past (Allison 2017).³³ Ko se vodeča sila otepa prepustiti svojo vodečo vlogo in ovira rast moči nove(ih) sil, privede do konfliktov/vojn. To ni le geopolitični ali ekonomski problem, je tudi psihološki, zadeva ranjen ponos vodeče sile (primer ZDA po prvem sovjetskem Sputniku ali Trumpove reakcije na vzpon Kitajske danes). Nemčija je, na primer, konec 19. stoletja izzvala Veliko Britanijo, in sledila je prva svetovna vojna. Soočenje med naraščajočo vlogo Japonske in ZDA v tridesetih letih prejšnjega stoletja je pomembno pripredalo k začetku druge svetovne vojne. Kaj pa zdaj?

Ideje, da bi Kitajska nadomestila ZDA kot vodilno silo, niso popolnoma nove. Vplivni polkovnik Liu Mingfu je to strategijo opisal v svoji knjigi že leta 2015. Glavna ideja njegove strategije je, da bi se Kitajska pri prevzemanju vodilne vloge od ZDA zgledovala po izkušnjah Velike Britanije, ki je mirno prepustila vodilno vlogo ZDA po drugi svetovni vojni, in ne po zgledu SZ, ki se je neposredno spopadala z ZDA v hladni vojni. Zavzema se za strpno dolgoročno strategijo, za stoletni maraton. Predvideva, da bo Kitajska potrebovala 30 let, da bo ujela ZDA po velikosti BDP, 30 let, da bo postala enako močna na vojaškem področju, in 30 let, da bo ujela njen GDP po dohodku na prebivalca (glej Miller 2018). Gotovo prihodnost ne bo taka, kot je bilo ameriško stoletje z eno vodilno državo. Lahko pride, na primer, do trilateralne delitve moči med Kitajsko, ZDA in Rusijo.

Emmot meni, da ni na mestu panika – ZDA se ni treba bati Tukididove pasti. Ne gre »netiti velikega požara iz nepotrebnega strahu pred naraščajočo močjo Kitajske oziroma Azije. Tudi zato ne, ker zgodovinska analogija z Anglijo, Nemčijo in drugo svetovno vojno ni skladna z današnjo Vzhodno Azijo, ker je Nemčija prehitela Britanijo leta 1900, medtem ko Kitajska ne bo prehitela ZDA še desetletja« (Emmot 2006). Po kitajskih načrtih se to lahko zgodi do 100-letnice njihove države leta 2049. Predsednik Xi Jinping napoveduje, da bo Kitajska sredi tega stoletja vodilna po moči in mednarodnem vplivu. To pa bi zahtevalo, da postane vodilna tudi na področju inovacij, dodeli več pravic prebivalcem in izboljša njihov standard, okrepi pravno državo ter izboljša dostop do javnih storitev. Končno tudi, da okrepi svojo mehko moč, ki se ni krepila skladno z rastočo ekonomsko močjo. Skratka, da vzpostavi bolj harmonično družbo, »lepo Kitajsko« po Xiju (glej Moody 2018). V ta namen zadnje čase vlaga velike napore s pomočjo javne diplomacije, ki nadomešča

33 Temelji na njegovem citatu, »da je vzpon Aten in strah, da je to navdihnilo Šparto, naredilo vojno neizogibno«. To je navdihnilo tudi kitajskega predsednika Xi Jinpinga, ki je dejal: »Vsi moramo sodelovati, da bi se izognili Tukididovi pasti – uničujoče napetosti med nastajajočimi silami in uveljavljeno močjo [...]. Naš cilj je spodbujati nov model odnosov med najpomembnejšimi državami (Whyte 2015).«

prejšnjo strategijo »šarmiranja« (*charm offensive* po Kurlantzick 2007, 6). Njena naloga je bila nevtralizirati »teorijo Kitajske kot grožnje«³⁴ in tako izboljšati ugled Kitajske v svetu (Liu T. 2019, 77).

5 Sklep

Med analiziranimi izzivanji obstajajo količinske in kakovostne razlike, pa tudi podobnosti. Največja razlika je med velikostjo posameznih izzivalcev tako po velikosti BDP, obsegu medsebojne trgovine, številu prebivalcev, vojaški moči kot po geostrateški vlogi/ambicijah.³⁵ S tem je tudi vloga izzivalcev precej drugačna. Specifičnost japonskega izzivanja v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je bila omejenost na gospodarsko/tehnološko področje (BDP manjši od ZDA za 9-krat), medtem ko gre v primeru Kitajske danes za njeno vse večjo ekonomsko moč (kitajski BDP 70 odstotkov BDP ZDA); ta je namreč vse bolj povezana z vojaško in geostrateškimi ambicijami postati vodilna država v regiji in svetu. Postaja globalni izzivalec, sistemski tekmeč.³⁶ Današnje izzivanje Kitajske je lahko primerljivo le s tistim s strani ZDA v času po drugi svetovni vojni. Tudi SZ je v času hladne vojne tekmovala z ZDA predvsem na ideološkem in vojaškem področju ter v vesoljski tehnologiji, nikoli pa ni bila resen ekonomski izzivalec. Japonska je bila videna predvsem kot ekonomski tekmeč, ki izhaja iz, če ne povsem enakega, pa vsaj podobnega ideološkega tabora. Tudi danes je bolj regionalni izzivalec. Druga skupina razlik so politično-ideološke. Medtem ko si ZDA, Japonska in Evropa delijo zahodni demokratični vrednostni sistem, je Kitajska avtoritarna socialistična država, tako kot je bila SZ, ko je izzivala ZDA. Vendar se Kitajska ne trudi preveč izvažati svoje ideologije, kot je to počela SZ, temveč primarno zasleduje svoje ekonomske interese, čeprav projekt nove svilnate ceste lahko predstavlja instrument »repozicioniranja Kitajske v mednarodnih odnosih in poskus spremembe razmerij med velikimi silami v mednarodnih odnosih (Hočevar 2019, 2) za spremembo kapitalistične svetovne ureditve v celoti. Z ekonomskim vzponom je namreč Kitajska pridobila več poguma za obnašanje kot velika sila, hkrati pa tudi več priložnosti in zmožnosti

34 Glej primerjavo teorij o Kitajski kot grožnji in njeni benigni vlogi v Pejič 2019.

35 Največji igralec danes so po teh merilih ZDA (razen po številu prebivalcev). Sledi ji Kitajska (4-krat večja od ZDA po številu prebivalcev in 3-krat manjša po vojaških izdatkih). Po velikosti BDP ZDA sledi Japonska, ki pa je 2,5-krat manjša po prebivalstvu od ZDA (malo manj Rusija), medtem ko po vojaških izdatkih zaostaja za njo skoraj 14-krat, Rusija 10-krat. Dnevni obseg trgovine med ZDA in Kitajsko danes (13 odstotkov ameriške trgovine) je enak letnemu obsegu trgovine med ZDA in Sovjetsko zvezo leta 1987 (0,25 odstotka celotne ameriške trgovine) (*The Economist*, Special report China and America, 18. 5. 2019, 3).

36 Glej EU 2019.

za uveljavljanje svojih interesov. Danes je položaj v odnosu do Kitajske obraten, kot je bil v primeru odnosa do Japonske: EU je začela gledati na Kitajsko kot strateškega partnerja, pa tudi ekonomskega in systemskega tekmeca (EU 2019a). Zadnji vrh EU-Kitajska je pokazal naslednje: EU je spoznala, da lahko s krepitvijo in preobrazbo vezi s Kitajsko³⁷ krepí tudi svojo vlogo v svetu v pogojih Trumpove politike krhanja evroatlantskih vezi in trgovinske vojne s Kitajsko (po logiki sledi, *kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima*). Tudi spremenjene okoliščine v svetu po padcu berlinskega zidu, koncu hladne vojne in vse do nedavnega, krepitvi multilateralne ureditve, delajo razliko.

Na drugi strani pa imamo veliko skupnih imenovalcev omenjenih izzivanj, ki so:

- a) se izkazala za pretirane, preveč dramatične, da so izzivale paniko. Juha se ni pojedla tako vroča, kot se je mislilo, da je.
- b) temeljila na ideološko-kulturnih koreninah, tudi rasnih, celo rasističnih predsodkih, evrocentризmu/orientalizmu, strahovih, ukoreninjenih v drugačnosti izzivalcev.
- c) temeljila na količinskih dejavnikih, hitri rasti in/ali velikosti ter ekonomsko-politični in vojaški vlogi izzivalcev dosedanjega hegemonu v svetu.
- d) bila pogosto zlorabljana za notranjepolitične obračune (na primer makartizem v ZDA ali zdaj populizem).
- e) opozarjala na potrebne spremembe v ustroju in delovanju svetovnega sistema, pa tudi na velike prihajajoče spremembe ter končno potrebo po prilagajanju na tektonske premike vnaprej in ne šele, ko se spremembe zgodijo, ne nazadnje tudi na tranzicijo moči v svetovnem sistemu. To je bila njihova pozitivna vloga.
- f) razlagalna moč teorij, ki se v posameznih primerih izzivanja spreminja; nekatere imajo glavno težo ekonomsko-količinski dejavniki (Japonska, ZDA, Kitajska), druge ideološko-vojaški (Rusija), ponekod bolj etnocentrični (Japonska, Kitajska).

Ad a) Panične reakcije in napovedi o grožnjah so se v preteklosti izkazale na »steklenih nogah«, in tako bodo verjetno tudi sedanje. Hiter razvoj, ki ne more trajati večno, prinaša velike spremembe, vključno z naraščajočimi plačami in

37 Zaključki vrha odražajo večjo asertivnost EU ter hkrati pot k recipročnejšim medsebojnim trgovinskim in investicijskim odnosom na temelju enakega tretmaja ob ohranjanju evropskega socialnega modela. EU in Kitajska sta se zavezali, da na podlagi vzajemnih koristi gradita svoje gospodarske odnose na podlagi odprtosti, nediskriminacije in poštene konkurence, ob zagotavljanju enakih konkurenčnih pogojev in preglednosti. To se bo odrazilo v precej izboljššanem dostopu do kitajskega trga, odpravi diskriminatornih zahtev in praks, ki vplivajo na tuje vlagatelje, vzpostavitvi uravnoteženega okvira za zaščito naložb do leta 2020 ter vključitvi določb o naložbah in trajnostnem razvoju (EU 2019b).

preobrazbo gospodarstva. Stopnje rasti se postopno upočasnjujejo³⁸, kar je normalno za razvitejša gospodarstva, kot postaja kitajsko. Japonska je padla v dolgo krizo po izjemni rasti. Kitajska bi se tudi lahko soočila z nepremičninskim balonom, kreditnim krčem in mnogimi drugimi izzivi, ki spremljajo njeno ekonomsko transformacijo od predelovalne industrije k storitvam.

Ad b) Tisto, česar ni mogoče zlahka rešiti, je problem, da so Kitajci, prej Japonci in ne nazadnje Rusi, drugačni, da niso »mi« ter da imajo različne kulture in vrednote. Takšni rasistični pogledi ne prihajajo samo od spodaj, temveč z najvišjih mest. Direktorica načrtovanja politik v ameriškem zunanjem ministrstvu, K. Skinner, je na nedavnem forumu o varnosti izjavila, da so se ZDA v konfliktu s Kitajsko zdaj »prvič soočile z nasprotnikom, ki ni bele rase« (Panda 2019, 9), pozabljač, da so se, na primer, v drugi svetovni vojni že bojevale z Japonsko. Prav zaradi teh različnosti se zdijo kitajske pretnje bolj pereče ne samo zato, ker so socialistična, avtoritarna država, ampak ker so številni vlagatelji v tujini v državni lasti. Sledi lahko več scenarijev. Prvič, da izzivanje izzveni samo po sebi, kot se je to zgodilo že v preteklosti, ko so se izzivalci začeli soočati z nakopičenimi problemi lastne hitre rasti in ne načrtovanimi, spremljajočimi težavami. Drugič, in to je verjetnejši scenarij, da se vsaj del tega izzivanja izkaže kot realen, da se spremeni odnos sil v prihajajočem svetu in da bo Kitajska prevzela vodilnejšo vlogo na mnogih področjih, zlasti v ekonomiji. Ni pa nujno, da bo kmalu prevzela od ZDA vodilno vlogo na vseh področjih in s tem začela spreminjati svetovni ustroj ali v smeri Pax Sinica ali pa v bolj porazdelitveni scenarij multilateralnejšega ustroja sveta s Kitajsko kot eno med enakimi velikimi silami (tretji scenarij).

Ad c) Tretji dejavnik izzivanja je dejavnik ekonomske velikosti v kombinaciji s politično-vojaško močjo in geostrateško vlogo ter ambicijami posameznih izzivalcev. Teorija je doslej podcenjevala te učinke. Ukvarjali smo se bolj z ekonomskimi učinki, pozabljač na geostrateške vidike. Glede na majhen delež uvoza v velikih gospodarstvih, kot je ameriško, je uvoz tvoril le majhen del BDP in potrošnje.³⁹ Ko pa je Kitajska spektakularno povečevala izvoz in je ta postal vse večji delež končne porabe, so se začeli kazati učinki tako na delovna mesta kot na neenakost. Vendar so bili ti, kot so kazale empirične študije, šibkejši kot učinki tehnološkega napredka, avtomatizacije in robotizacije. Vendarle so se krepili.⁴⁰ Celo nobelovec Krugman je priznal, da je sprva (v devetdesetih letih

38 IMF predvideva, da bo rast kitajskega gospodarstva padla s 6,6 odstotka leta 2018 na 5,5 odstotka leta 2023 (IMF 2018, 3).

39 Delež uvoza v ameriškem BDP se je od leta 1990 do 2016 povečal z 10,5 na 14,7 odstotka. <https://www.statista.com/statistics/259096/us-imports-as-a-percentage-of-gdp/>

40 Acemoglu et al. (2016) so ugotovili, da je kitajski učinek sprožil izgubo 2 do 2,4 milijarde delovnih mest v predelovalni industriji (1999-2011) v ZDA.

prejšnjega stoletja) podcenjeval ta količinski učinek Kitajske na delavske plače v razvitem svetu, da bi že leta 2008 priznal, da so ti učinki večji, kot je pričakoval (glej Svetličič 2019, 17). In kaj je prikladnejšega kot obrniti pozornost od domačih elit, ki si prisvajajo največji del koristi mednarodne menjave in GLO, kot okriviti kitajski uvoz ali tujce ali priseljence. P. Kennedy je to lepo označil že davnega leta 1993 (344): »Protekcijonizem, antiimigracijske politike, ki omejujejo razvoj novih tehnologij in iščejo nove sovražnike, ki bi nadomestili sovražnike iz hladne vojne, so precej običajna reakcija v času *udarjanja po mizi in razbijanja kozarcev*.« To demonizacijo tujcev najbolj očitno počne Trump, desni populist po Evropi pa za njim dosti ne zaostajajo.

Lahko pa se strinjamo z van Bergeijkom (2018, 23), da bo eden od gospodarskih pogojev za kitajsko, to je hegemonizem (njihov delež v GPP), po vsej verjetnosti dosežen že v kratko- do srednjeročnem obdobju. To je nujen, ne pa zadosten pogoj za hegemon. Kitajska namreč ni vojaško superiorna. Zaradi slabosti in nerazvitosti svojega finančnega sektorja ter pomanjkanja demokratičnega nadzora je preveč ranljiva, da bi prevzela vlogo vodje svetovnega gospodarskega sistema (Nye 2010). Zato je treba biti v napovedih previden. Zahod ne bi smel pretiravati s kitajskim vzponom (Nye 2019). Poleg tega kitajsko vodstvo že dolgo nasprotuje hegemonizmu ZDA in poudarja prednosti multipolarnega svetovnega reda. Lahko pa se bo ta pogled na svet z nadaljnjim razvojem Kitajske spremenil. Ali bo Kitajska v resnici postala hegemon, je odvisno od notranje- in zunanjepolitične dinamike. Ne nazadnje tudi od tega, ali se bo Kitajska, skladno s teorijo demokratičnega miru, ki pravi, da se države z višanjem življenjskega standarda usmerjajo k politični liberalizaciji in demokratizaciji ter se medsebojno ne vojskujejo, postopno demokratizirala. Za svetovno gospodarstvo je ta negotovost slaba novica.

Ad d) Skupno iskanje krivcev za zaostajanje, prehitavanje s strani drugih, zunanaj sebe, v drugih, tistih, ki so drugačni od nas, je naslednja skupna značilnost vseh izzivanj. Najlažje je za lastne težave kriviti druge. To je danes prevladujoča populistična politika, ki skoraj zveni kot inverzna teza Emmanuelove neneke izmenjave ali v marksistični terminologiji globalni razredni boj. »Igranje domačega delavskega razreda proti revnim v svetu je recept za nestabilnost in populistično reakcijo (Steinbaum 2016).« To je podobno polarizaciji med svetovljanskimi bogatimi in nativisti (nižji srednji razred) v bogatih državah (Milanović 2016). GLO/trgovina in še bolj migranti so primeren grešni kozel, »saj lahko politiki kažejo na prepoznavne tujce«.

Ad e) Izzivi so pokazali, da je potreben bolj dolgoročen, vizionarski in proaktiven pristop do sprememb, ki se dogajajo tako na ravni celotnega svetovnega

sistema kot na ravni posameznih držav. Kitajsko izzivanje, ne samo glede na velikost Kitajske, temveč tudi zaradi njene politično-ideološke drugačnosti in vojaške moči je pokazalo na ranljivost sistema, njegove systemske pomanjkljivosti, ki jih je treba odpraviti. Usmeritev navznoter, na lastne notranje probleme in zatiskanje oči pred dogajanjem v okolju ima lahko za posledico usodne napake. Zavedati se moramo minljivosti položaja v svetu tektonskih spreminjanj ter možnosti celo nazadovanja položaja držav v svetu v hitro spreminjajočih, nepredvidljivih, negotovih, zapletenih in kompleksnih pogojih. Vse je odvisno od tega, ali pravočasno spoznamo in se pripravimo na prihajajoče strukturne premike.

Ad f) Izkazalo se je, da je v analizi izzivanj potreben multidisciplinaren pristop, da dogajanje ni mogoče pojasniti z eno samo teorijo. Tudi zgodovinski kontekst, okoliščine igrajo pomembno vlogo. Najmočnejšo pojasnjevalno moč obravnavanih izzivanj imajo, poleg realizma, teorije, ukoreninjene na etnocentrizmu, ki so manj kvantitativno, ekonomsko pa zato bolj čustveno kulturološko pogojene. Jasno pa je, da prihaja do prenosa moči in celotnega preurejanja ustroja mednarodne skupnosti. S skorajšnjim prehitevanjem ZDA s strani Kitajske se pojasnjevalna moč teorije prenosa moči krepi. Kako se, še ni popolnoma jasno, ve pa se, da bo Kitajska igrala pomembnejšo vlogo kot doslej. Očitno je le to, da se bo hegemonija ZDA skrhalo in s tem razrahljala stabilnost sistema skladno s teorijo hegemonke stabilnosti. Erozijske vloge pa posledično lahko zamaje svetovni sistem, vrže iz ravnotežja njegovo stabilnost.

Končna ocena je, da je sicer dobro, da so izzivanja pokazala na določene premike v svetu in s tem krepila sposobnost pravočasnejšega prilagajanja. P. Kennedy je že leta 1993 ugotovil, da »napredek koristi tistim skupinam in narodom, ki so sposobni izkoristiti nove znanstvene dosežke, in enako škodi tistim, ki se tehnološko, kulturno in politično ne odzivajo pravočasno na spremembe« (1993, 15). Obenem pa je ekstrapoliranje tendence linearno v prihodnost, ne upošteva zgodovinskega konteksta in drugih dejavnikov, ki so zavirali takšne linearne napovedi, privedlo do občutnega precenjevanja strahov. Strinjamo se lahko z Emmottom (2009), ko trdi, da »glavna problema, strah in sumničenje Kitajske, ne bosta kar tako izginila«. Ob tem se ni težko strinjati s C. Kupchanom, ki pravi, »da bo sposobnost velikih sil vsiljevati svoje interese v prihodnje erodirala /.../. Zatorej 21. stoletje ne bo ameriško niti kitajsko ali azijsko ali kogarkoli drugega. Ne bo pripadalo nikomur.« Že leta 1993 je P. Kennedy ugotovil, »da po hladni vojni ne bomo imeli *nove svetovne ureditve*, temveč razdrobljeni planet z obiljem težav« (349). To, kar je jasno, je, da ZDA ne bodo več takšen hegemon, kot so bile doslej, in da bo preoblikovani sedanji mednarodni sistem moral bolj spoštovati nacionalno suverenost, kot pa ga je dosedanja ureditev v želji po vse večjem multilateralnem

urejanju mednarodnih zadev. Če bomo pametni, prihodnji svet ne bo niti *Pax China* niti *Chimerica* ali *G2*, temveč multilateralno uravnavan svet, narejen po podobi vseh, ne le nekaterih. Trenutno stanje ne vliva optimizma, saj Trum-pova politika svet bolj potiska v smeri sveta ničelne vsote, sveta *najprej moja država*, svet, v katerem bi se lahko, po nekdanjem ameriškem finančnem ministru H. Poulsonu, gradila *ekonomska železna zavesa*, ki bi ločevala ZDA in Kitajsko, ter bi dušila pretoke blaga, kapitala, ljudi in tehnologije z resnimi posledicami za ves preostali svet (*The Economist*, 18. 5. 2018, Special report, 3). Hkrati pa so občutno precenjevala strahove, ekstrapolirajoč tendence, linearno v prihodnost, ne upoštevajoč zgodovinskega konteksta in drugih dejavnikov, ki so zavirali takšne linearne napovedi.

Zahvala

309

Članek je rezultat raziskovalnega dela v okviru programa »Slovenija in njeni akterji v mednarodnih odnosih in evropskih integracijah št. P5-0177«, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Literatura

- Acemoglu, Daron in Pascual Restrepo. 2017. *Robots and jobs: Evidence from US labor markets*. National Bureau of Economic, raziskovalni delovni dokument, št. 23285, marec 2017. <https://nber.org/>.
- Acemoglu, Daron, David Autor, David Dorn, Gordon H. Hanson in Brendan Price. 2016. »Import Competition and the Great US Employment Sag of the 2000s.« *Journal of Labor Economics* 34, št. S1 (2) (januar): 141-198.
- Allison, Graham. 2017. *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?* Kindle edition.
- Amin, Samir. 2009. *Evrocentrizem: kritika neke ideologije*. Ljubljana: Sophia.
- Arora, Vivek in A. Vamvakidis. 2005. »Economic spillovers.« *Finance & Development*, september 2005.
- Bin, Zhang in Zou Jingxian. 2019. »China's Economic Transformation: Progress and Gaps.« V *US-China Economic Relations: From Conflict to solutions*, urednika Jiming Ha in Adam S. Posen. PIIE Briefing 19-1, Peterson Institute for International Economics.
- Bergsten, C. Fred. 2018. »China and the United States: Trade Conflict and Systemic Competition.« Policy Briefs PB18-21, Peterson Institute for International Economics.

- Emmott, Bill. 2009. *Rivals; How the power struggle between China, India and Japan will shape our next decade*. London, Penguin Books.
- EU. 2019. »EU-China – A Strategic Outlook.« European Commission Contribution to the European Council, Strasbourg.
- . 2019a. »Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council, EU-China – A strategic Outlook.« JOIN(2019) 5 Final Strasbourg, 12. marec 2019. Dostop 25. 5. 2019. <https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf>.
- . 2019b. »EU-China Summit Joint statement.« Brussels, 9. april 2019. Dostop 25. 5. 2019. <https://www.consilium.europa.eu/media/39020/euchina-joint-statement-9april2019.pdf>.
- Evenett, Simon J. in Fritz Johannes. 2016. *Global Trade Plateaus; the 19th Global Trade Alert Report*. London: CEPR Press.
- Ferchen, Matt, Frank N. Pieke, Frans-Paul van der Putten, Tianmu Hong in Jurriaan de Blécourt. 2018. *Assessing China's Influence in Europe through Investments in Technology and Infrastructure. Four Cases*. Leiden: Leiden Asia Centre.
- Gagnon, Joseph E. 2018. »Trump and Navarro's Mistaken Assumptions about Trade Deficits.« Peterson Institute for International Economics. Dostop 13. 11. 2018. <https://piie.com/blogs/trade-investment-policy-watch/trump-and-navarros-mistaken-assumptions-about-trade-deficits>.
- Giddens, Anthony. 1997. *Sociology* (3. izdaja). Cambridge: Polity Press.
- Gilpin, Robert. 1987. *The Political Economy of International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
- Geiger, Abigail. 2018. »Striking findings from 2018.« Pew Research Center. Dostop 2. 2. 2019. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/12/13/18-striking-findings-from-2018/>.
- Godement, François in Abigaël Vasselier. 2017. »China at the Gates; a New Power audit of EU-China Relations.« The European Council on Foreign Relations (ECFR). Dostop 19. 3. 2018. http://www.ecfr.eu/page/-/China_Power_Audit.pdf.
- Grant, Charles in Katinka Barysch. 2008. »Can Europe and China shape a new world order?« Centre for European reform. <https://www.cer.eu/publications/archive/report/2008/can-europe-and-china-shape-new-world-order>.
- Hanemann, Thilo, Cassie Hao in Adam Lysenko. 2019. *Net negative: Chinese Investments in the US in 2018*. New York: Rhodium Group.
- Haas, Ernest. 1953. »The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda?« *World Politics*, 5.4 (julij): 442–477.

- Hellström, Jerker. 2016. *China's Acquisitions in Europe, European Perceptions of Chinese. Investments and their Strategic Implications*. Stockholm: FOI, Swedish Defense Research Agency.
- Hočevar, Marko. 2019. »En pas, ena cesta: vzpon Kitajske in gradnja (kontra) hegemonije?« V *Procesi in odnosi v Vzhodni Aziji*, uredniki Jana S. Rošker, Zlatko Šabič in Andrej Bekeš. 317-335. Ljubljana: ZIFF.
- Hillebrand, Evan. 2010. »Deglobalization Scenarios: Who Wins? Who Loses?« Dostop 20. 9. 2013. http://econpapers.repec.org/article/bpjglecon/v_3a10_3ay_3a2010_3ai_3a2_3an_3a3.htm.
- IMF. 2018. *People's Republic of China, Country Report No. 18/240*. Washington: International Monetary Fund Washington.
- Johnson, Keith in Elias Groll. 2019. »China Raises Threat of Rare-Earth Cutoff to U.S. Foreign Affairs.« 21. maj 2019. Dostop 23. 5. 2019. <https://republicofmining.com/2019/05/21/china-raises-threat-of-rare-earths-cutoff-to-u-s-by-keith-johnson-and-elias-groll-foreign-policy-may-21-2019/>.
- Južnič, Stane. 1974. »Evropocentrizem kot oblika družbene zavesti o sodobnem svetu.« V *Problemi sodobnega sveta*, uredniki Jure Gartner, Boris Lipužič, Sikst Marion, Renata Mejak in Maja Zavašnik, 7–28. Ljubljana: Zavod SRS za šolstvo.
- Kaplan, Robert. 2005. »How We Would Fight China, The Atlantic.« <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2005/06/how-we-would-fight-china/303959/>
- . 2019. »A New Cold War Has Begun.« <https://foreignpolicy.com/2019/01/07/a-new-cold-war-has-begun/>
- Kennedy, Paul. 1987. *The Rise and Fall of the Great powers*. New York: Random House.
- . 1993. *Preparing for the Twenty-first Century*. New York: Random House.
- Kindleberger, Charles. 1973. *The World in Depression, 1929–39*. Berkeley: University of California Press.
- Krasner, Stephen. 1976. »State Power and the Structure of International Trade.« *World Politics*, Vol. 28, No. 3. (april): 317–347.
- Keohane, Robert. 2005. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Kugler, Jacek in A.F.K. Organski. 1989. »Chapter 7: The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation. Handbook of War Studies.« Dostop 15. 2. 2019. <https://www.acsu.buffalo.edu/~fczagare/PSC%20346/Kugler%20and%20Organski.pdf>.
- Kugler, Jacek. 2006. »The Asian Ascent: Opportunity for Peace or Precondition for War?« *International Studies Perspectives*, 7/ 1 (februar): 36–42.

- Kupchan, A. Charles. 2012. *No One's World*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Kurlantzick, Joshua. 2007. *Charm Offensive: How China's Soft Power is Transforming the World*. New Haven in London: Yale University Press.
- Lardy, Nicholas. 2018. »China: Forced Technology Transfer and Theft?« China Economic Watch blog, Peterson Institute for International Economics, 20. april 2018.
- Levin, Murray B. 1971. *Political Hysteria in America: The Democratic Capacity for Repression*. New York: Basic Books.
- Liu, Mingfu. 2015. *The China Dream: Great Power Thinking and Strategic Posture in the Post-American Era*. Peking: CN Times Beijing Media Time United Publishing Company Limited.
- Liu, Tony Tai-Ting. 2019. »Public Diplomacy: China's Newest Charm Offensive.« V *New Perspectives on China's Relations with the World; National, Transnational and International*, uredniki Daniel Johanson, Jie Li in Tsunghan Wu, 77-87. E-International Relations Publishing. www.E-IR.info.
- Maddison, Angus. 2003. *The World Economy: Historical Statistics*. Pariz: OECD Development Centre.
- Mazarr, Michael J. 2017. »The once and future order: what comes after hegemony.« *Foreign Affairs* 96(1): 25-32.
- Miller, Andrew. 2016. »Beijing has a documented plan to be the premier global superpower by 2049. It's over halfway there.« <https://www.thetrumpet.com/14006-chinas-hundred-year-strategy>.
- Milanovic, Branko. 2016. *Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Moody, Andrew. 2018. »President Xi Jinping's global vision for China.« *The Telegraph*. Dostop 13. 2. 2019. <https://www.telegraph.co.uk/news/world/china-watch/politics/chinas-global-vision/>.
- Navarro, Peter. 2006. *The Coming China Wars: Where They Will Be Fought, How They Can Be Won*. London: FT Press.
- Nye, Joseph. 2010. »American and Chinese Power after the Financial Crisis.« *The Washington Quarterly* 33(4): 143-53.
- . 2019. »US-China trade dispute; China will not surpass America any time soon.« *Financial Times*, 19. februar 2019.
- OECD. 2016. *State-Owned Enterprises as Global Competitors; A Challenge or an Opportunity?* Pariz: OECD Publishing. doi: 10.1787/9789264262096-en.
- . 2019. *Economic Outlook for Southeast Asia, China and India 2019; Towards Smart Urban Transportation*. Pariz: OECD Publishing. doi: 10.1787/9789264262096-en.

- Ohmae, Kenichi. 2005. *The Next global Stage; Challenges and Opportunities in our Borderless World*. New Jersey: Wharton School Publishing.
- Organski, Abramo F. K. 1958. *World Politics*. New York: Alfred A. Knopf.
- Pejič, Nina. 2019. »Diskurz prenosa hegemonске moči in vzpon Kitajske.« V *Procesi in odnosi v Vzhodni Aziji*, uredniki Jana S. Rošker, Zlatko Šabič in Andrej Bekeš, 337-356. Ljubljana: ZIFF.
- Petrič, Ernest. 2018. *Spomini in spoznanja; Diplomat, pravnik, politik*. Celovec: Mohorjeva založba.
- Pilger, John. 2016. »Protiruski kult se je vrnil kot ponavljajoči se tumor.« *Russia Beyond Slovenia*, 26. 8. 2016. Dostop 6. 5. 2019. https://si.rbth.com/news/2016/08/26/john-pilger-protiruski-kult-se-je-vrnili-kot-ponavljajoci-se-tumor_624533.
- Plummer, Ken. 2010. *Sociology: the basics*. London and New York: Routledge.
- Pohl, Joachim. 2019. »Is international investment threatening or under threat?« *Columbia FDI Perspectives*, no. 246, 25 (februar). <http://ccsi.columbia.edu/files/2018/10/No-246-Pohl-FINAL.pdf>.
- Porter, Michael E. 1990. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free Press.
- Porter, Eduardo. 2005. »Japan isn't taking over the world, but China...« *New York Times*, 3. julij 2005. Dostop 17. 1. 2019. <https://www.nytimes.com/2005/07/03/weekinreview/ok-japan-isnt-taking-over-the-world-but-china.html>.
- Prestowitz, Clyde. 1988. *Trading Places: How We Are Giving Our Future To Japan & How To Reclaim It*. New York: Basic Books.
- . 2005. *Three billion New Capitalists*. New York: Basic Books.
- PWC. 2018. *Study on the Scale and Impact of Industrial Espionage and Theft of Trade Secrets through Cyber*. Luksemburg: Publication Office of the EU. doi: 10.2873/528416.
- Reuters. 2017. »China must enhance protection of intellectual property rights: Premier Li.« *Reuters*, 23 november 2017. Dostop 1. 4. 2018. <https://www.reuters.com/article/us-china-property-protection/china-must-enhance-protection-of-intellectual-property-rights-premier-li-idUSKBN1DN08C>.
- Rubner, Alex. 1990. *The Might of Multinationals*. New York: Praeger.
- Said, Edward. (1978)1996. *Orientalizem: zahodnjaški pogledi na Orient*. Ljubljana: ISH, Fakulteta za podiplomski humanistični študij.
- Schweizer, Peter. 2005. *Do as I Say (Not as I Do): Profiles in Liberal Hypocrisy*. New York: Doubleday.
- Servan-Schreiber, J. J. 1969. *Ameriško izzivanje (Le defi American)*. Ljubljana: DZS.
- . 1980. *Le defi Mondial*. Pariz: Fayard.

- Shambaugh, D. 2013. *China goes global: The partial power*. Oxford: Oxford University Press.
- Sheehan, Michael. 1996. *Balance of Power: History and Theory*. New York: Routledge.
- Steinbaum, Marshall. 2016. »Should the Middle Class Fear the world's Poor?« *Boston Review*, maj 2016.
- Subramanian, Arvind. 2011. *Eclipse: Living in the Shadow of China's Economic Dominance*. Peterson Institute for International Economics.
- Svetličič, Marjan. 2017. »So volivci D. Trumpa res "poraženci globalizacije" in ekonomski zmagovalci ameriških volitev?« *IB revija*, št. 1, let. LI: 21–43.
- . 2019. »How much are we academics to blame for the globalization backlash?« *Teorija in praksa*, LVI, posebna številka (maj): 429-511.
- Svetličič, Marjan in Pavle Sicherl. 2006. »Kitajci prihajajo: grožnja ali priložnost?: Izzivi tektonskih sprememb v svetu za razvoj Slovenije.« *Teorija in praksa* 43 (5–6): 690–715.
- Van Bergeijk, Peter. 2018. *China's Economic Hegemony (1-2050 AD)*. ISS Working Papers - General Series 637. Haag: International Institute of Social Studies of Erasmus University Rotterdam (ISS).
- Waltz, Kenneth N. 1979. *Theory of International Politics*. New York: Random House.
- Wilson, D. in R. Purushothaman. 2003. »Dreaming with BRICs: The path to 2050.« *Global Economics Paper no. 99*. New York: Goldman Sachs.
- Woetzel, Jonathan, Jeongmin Seong, Nick Leung, Joe Ngai, James Manyika, Anu Madgavkar, Susan Lund in Andrey Mironenko. 2018. »Reimagining global ties: How China and the world can win together.« McKinsey Global Institute. Dostop 21. 12. 2018. <https://www.mckinsey.com/featured-insights/asia-pacific/china-and-the-world-inside-a-changing-economic-relationship>.
- Whyte, Leon. 2015. »The Real Thucydides' Trap; The popular expression only captures half of the true meaning of Thucydides' work.« *The Diplomat*, 6. maj 2015. Dostop 3. 2. 2019. <https://thediplomat.com/2015/05/the-real-thucydides-trap/>.

Viri

- »Schumpeter; Chinese tech v American tech.« *The Economist*, 17. 2. 2018.
- »Gaining wisdom, marching forward.« *The Economist*, 6. 10. 2018
- »China's designs on Europe.« *The Economist*, 6. 10. 2018.
- »Special report; China in the World«. *The Economist*, 19. 5. 2018.
- »Schumpeter; An Empire of the mind.« *The Economist*, 15. 9. 2018.
- »The great chain of China.« *The Economist*, 23. 10. 2018.
- »The great experiment.« *The Economist*, 12. 1. 2019.
- »Can pandas fly.« *The Economist*, 23. 2. 2019.
- »A new long march.« *The Economist*, 23. 2. 2019.

Marko HOČEVAR

En pas, ena cesta: vzpon Kitajske in gradnja (kontra)hegemonije?

Povzetek

Po padcu berlinskega zidu in v obdobju »konca zgodovine« se je zdelo, da bo v kapitalistični svetovni ureditvi prevladala hegemonija Združenih držav Amerike (ZDA). Vendar se v zadnjem desetletju pojavlja nova globalna velesila – Kitajska, ki v veliki meri destabilizira obstoječo kapitalistično svetovno ureditev, v kateri imajo ZDA hegemonski položaj. Spremembe v svetovni kapitalistični ureditvi so torej posledica vzpona Kitajske vsaj kot regionalne, če že ne svetovne hegemonске sile. Cilj prispevka je, izhajajoč iz neogramscijske teorije mednarodnih odnosov, ki jo je utemeljil Robert Cox in nadgrajuje koncept hegemonije italijanskega marksista Antonia Gramscija, razložiti, kako Kitajska z novo svilno potjo (pobuda en pas, ena cesta – angl. *One Belt One Road*) spodkopava hegemonski položaj ZDA v svetovni kapitalistični ureditvi, vendar je ne poskuša odpraviti, temveč namerava zgraditi drugačno kapitalistično svetovno ureditev.

Ključne besede: hegemonija, Kitajska, ZDA, pobuda en pas, ena cesta

Abstract – One Belt, One Road: The Rise of China and the Construction of (Counter-) Hegemony?

After the fall of the Berlin Wall and the “end of history”, it seemed that the hegemony of the United States of America would prevail in the capitalist world order. However, in

the last decade a new global superpower emerged – China – which has considerably destabilised the existing capitalist world order, in which the USA has the hegemonic position. The changes in the capitalist world order are thus closely related and are the consequence of the rise of China as a regional, if not global, hegemonic power. The aim of the paper is to explain how China, with the New Silk Road (or the One Belt, One Road initiative, OBOR), undermines the hegemonic position of the USA in the capitalist world order and to show that its aim is not to abolish this order, but to build a different one. The neo-Gramscian theory of international relations, which was developed by Robert Cox, and which is based on the concept of hegemony as it was used by the Italian Marxist Antonio Gramsci, will serve as the theoretical framework for the explanation and exploration of the Chinese strategy and the aim of OBOR.

Keywords: hegemony, China, USA, One Belt, one Road

1 Uvod

Desetletja gospodarske rasti in razvoja Kitajske ter politične in gospodarske implikacije teh procesov niso več zgolj predvidevanja in napovedi za prihodnost, saj je Kitajska že dandanes temelj obstoječe kapitalistične svetovne ureditve. Tudi sama Kitajska svoj položaj razume na drugačen način in je po krizi leta 2008 postala veliko bolj aktivna v mednarodni politiki; zasnovala je in začela izvajati različne pobude ter ustanovila nekaj zelo pomembnih novih mednarodnih institucij.

V tem kontekstu je predsednik Kitajske Xi Jinping leta 2013 naznanil obuditev svilne poti, in sicer v obliki pobude en pas, ena cesta (angl. *One Belt, One Road*, OBOR; v nadaljevanju bomo uporabljali slovensko kratico EPEC). Najprej je septembra 2013 napovedal projekt svilna cesta, ekonomski pas (*Silk Road Economic Belt*), oktobra istega leta pa tudi projekt morska svilna cesta za 21. stoletje (*21st-century Maritime Silk Road*), kar skupaj tvori EPEC. Pobuda temelji na velikih infrastrukturnih projektih – izgradnji cest, železnic, mostov, pristanišč itd. –, in to predvsem (a ne zgolj) v kontekstu krepitve regionalnega gospodarskega povezovanja in utrjevanja dobrososedskih odnosov. EPEC je osnovan na načelih: medsebojnega spoštovanja suverenosti in ozemeljske celovitosti; medsebojnega nenasilja; nevmešavanja v notranje zadeve drugih držav; enakosti in vzajemne koristi; mirnega sobivanja (Lim 2016, 114). Poleg tega obstaja tudi pet temeljnih ciljev, ki naj bi jih dosegel EPEC: usklajevanje politik med državami, olajševanje povezav, neovirano trgovanje, finančna integracija ter povezovanje ljudi (Wang 2016, 3). Vendar EPEC ne temelji samo na delni regionalni ekonomski integraciji, temveč gre za bolj poglobljen koncept, ki ne vključuje le gospodarskega sodelovanja. Osnova EPEC je na prvem mestu sodelovanje, skupen razvoj in razcvet. Drugič, vključuje sodelovanje na vseh področjih, ne

le na gospodarskem. Tretjič, gradi tri skupnosti: skupnost skupnih interesov, skupnost skupne usode in skupnost skupne odgovornosti (Zeng 2016, 523; Lim 2016, 115). Poleg teh regionalnih in mednarodnih implikacij pobude je treba izpostaviti, da je EPEC pomembna za samo Kitajsko, saj pomeni drugačno paradigmo gospodarskega in političnega razvoja, ker bo interno pospešila razvoj in rast zahodne Kitajske ter jo spremenila v »mejo odpiranja svetu« (Lim 2016, 115). Iz tega lahko razberemo, da gre za zelo ambiciozno pobudo, za poskus repozicioniranja Kitajske v mednarodnih odnosih in poskus spremembe razmerij med velikimi silami v mednarodnih odnosih, kar gre skupaj tudi s transformacijo kitajske družbe ter spremembami koncepta razvoja Kitajske.

Zaradi gospodarskega in političnega vpliva Kitajske je veliko govora o vlogi te države v mednarodnih odnosih (glej: Overholt 1993; Brown 2000; Arrighi 2008; Jacques 2009; Unschuld 2013), pa tudi o ciljih EPEC (glej: Lim 2016; Zhang 2017; Feng in He 2017; Toops 2016; Liu in Dunford 2016). Cilj pričujočega prispevka je nadgraditi te razprave, ponuditi nove teoretske uvide v cilje in zmožnosti Kitajske v mednarodnih odnosih ter povezati notranjepolitične, zunanjepolitične in gospodarske dejavnike ter strategije Ljudske republike Kitajske. Zaradi tega bomo v prispevku, izhajajoč iz neogramscijanske teorije mednarodnih odnosov, temelječi na Gramscijevem konceptu hegemonije, ki ga je nadgradil Robert Cox (1981; 1983), poskusili odgovoriti na vprašanje, ali poskuša Kitajska zgraditi kontrahegemonski svetovni red, ki bo radikalno drugačen od sedanjega. Vprašali se bomo, ali torej Kitajska stremlje k odpravi kapitalističnega svetovnega reda ali pa samo hoče oblikovati nehegemonski kapitalistični svetovni red, v katerem bo imela več možnosti za razvoj.

Prispevek je razdeljen na pet delov. Uvodu sledi kratka razlaga neogramscijanske teorije mednarodnih odnosov, ključnih konceptov, kot sta hegemonija in vodenje/vladanje, ter nujnih elementov za oblikovanje hegemonije. Zatem sledita umestitev EPEC v neogramscijansko shemo, ki jo je razvil Cox, ter razlaga temeljnih elementov EPEC, nujnih za hegemonijo: materialnih zmožnosti, idej in institucij. Četrty del vsebuje argumentacijo in poskus odgovora na zgoraj zastavljeno raziskovalno vprašanje. V sklepu se bomo posvetili refleksiji EPEC v kontekstu spreminjanja razmerij moči v mednarodnih odnosih ter v povezavi s trenutno trgovinsko vojno med Kitajsko in ZDA.

2 Svetovni red, hegemonija in neogramscijanska teorija

Temeljni koncept neogramscijanske teorije mednarodnih odnosov je koncept hegemonije, ki ga je utemeljil in uveljavil italijanski marksistični (politični) teoretik Antonio Gramsci. Pri Gramsciju ima hegemonija več pomenov:

vodenje, zavezništvo, konsenz in pristanek, ki je nujno potreben za uveljavljanje oblasti določenega razreda/družbene skupine in ki gre vedno skupaj z vladanjem, prisilo in prevlado: »Hegemonija je partikularna praksa konsolidiranja družbenih sil in njihovega kondenziranja v politično moč /.../« (Thomas 2009, 194).

Gramsci je že leta 1926 razredno zavezništvo med kmeti in delavskim razredom razumel kot ključno vprašanje pri odpravi kapitalističnega izkoriščanja v Italiji: »Proletariat se mora boriti, da bo iztrgal kmete izpod vpliva buržoazije in jih postavil pod svoje politično vodstvo« (Gramsci 1982, 138). Pozneje je v besedilu *Nekatere teme južnega vprašanja* (Gramsci 1982, 168–173) eksplicitno naslovil vprašanje zavezništva med kmeti in proletariatom pod vodstvom proletariata ter v tem kontekstu uporabil besedno zvezo »hegemonija proletariata«:

Torinski komunisti so si vprašanje »hegemonije proletariata« postavili konkretno, se pravi na temelju družbene baze diktature proletariata in delavske države. Proletariat lahko postane vodilni in vladajoči razred, če mu uspe oblikovati sistem razrednih zavezništev, ki naj bi mu omogočil mobilizirati proti kapitalizmu in buržoazni državi večino delavskega prebivalstva, to pa v stvarnih obstoječih razrednih odnosih pomeni, če mu uspe doseči soglasje širokih kmečkih množic (Gramsci 1982, 168).

Pozneje Gramsci v *Zaporniških zvezkih* razvije koncept hegemonije, ki ni več le strateška usmeritev proletariata, temveč tudi koncept za analizo razmerij moči in politike.¹ Gramsci koncept hegemonije uporablja v zelo različnih kontekstih: omenja družbeno hegemonijo (Gramsci 1977, 1007, 1230), civilno hegemonijo (Gramsci 1977, 972–973, 1566) in kulturno hegemonijo (Gramsci 1977, 793, 2346). Na verjetno najbolj znanem mestu *Zaporniških zvezkov* zapiše, da se »nadvlada ene družbene skupine kaže na dva načina, kot 'prevlada' [dominio] in kot 'intelektualno in moralno vodstvo'« (Gramsci 1977, 2010, 2117). Vendar ne smemo zapasti v kulturalizacijo koncepta hegemonije, saj je ta utemeljena predvsem na političnem in ekonomskem področju zmožnosti inkorporacije interesov vodenih in zavezniških razredov v širšo

1 Gramsci v *Zaporniških zvezkih* koncept hegemonije poveže z razlikovanjem med civilno in politično družbo/državo, ki tvorita superstrukturo. Večkrat tudi eksplicitno opozori na povezavo med koncepti: v odnosu med (pri)silo in pristankom gre v bistvu za odnos med politično družbo/državo in civilno družbo (Gramsci 1977, 677, 970). Pri vpeljavi koncepta integralna država Gramsci matematično zapiše, »da je Država = politična družba + civilna družba, z drugimi besedami hegemonija, oklopljena z nasiljem« (Gramsci 1977, 763–764, 811). Več o konceptu hegemonije pri Gramsciju glej: Anderson 1976; Buci-Glucksmann 1980; Bibič 1987; Lukšič in Kurnik 2000; Thomas 2009; Hočevar in Lukšič 2018.

strategijo ohranjanja (ali osvojitve) oblasti vodilnega in vladajočega razreda. Tako tudi Gramsci jasno poudari, da je hegemonija v sferi produkcije osnova za vodilno vlogo razreda: »Hegemonija se rodi v tovarni in za svoje uveljavljanje potrebuje le minimalno količino poklicnih ideologov in političnih posrednikov« (Gramsci 1977, 72).

Robert Cox (1981; 1983) je pri aplikaciji Gramscijeve politične teorije na področje mednarodnih odnosov hegemonijo nekoliko bolj shematsko in metodološko razčlenil na tri elemente: materialna moč/zmožnosti, ideje in institucije. Prvič, materialna moč je vezana na akumulacijo bogastva, virov in tehnologije: »Materialne zmožnosti so produktivni in destruktivni potenciali. V svoji dinamični obliki obstajajo kot tehnološke in organizacijske zmožnosti ter v svojih nakopičenih oblikah kot naravni viri, ki jih lahko tehnologija preoblikuje, zaloge opreme (npr. industrije in oborožitve) ter bogastvo, ki lahko to obvladuje« (Cox 1981, 136). Drugič, Cox razlikuje med dvema tipoma idej. Prvo skupino tvorijo ideje v smislu intersubjektivnih pomenov, pri čemer te ideje vsebujejo skupne pojme in predstave »o naravi družbenih odnosov, ki po navadi perpetuirajo navade in pričakovanja glede vedenja« (Cox 1981, 136). Drugi tip idej so skupne miselne predstave, ki jih imamo ljudje, ki pripadamo različnim družbenim skupinam in razredom. Gre za bolj univerzalne ideje, kot so vprašanje pravičnosti, vprašanje javnega dobrega itd. (Cox 1981, 136). Tretjič, Cox omenja institucije kot izjemno pomembne točke kristalizacije prevlade določenega razreda na področju materialnih zmožnosti in idej, saj so prav institucije ključne za »stabilizacijo in perpetuiranje določenega reda« (Cox 1981, 136). Gre za to, da institucionalna ureditev in institucije same »odsevajo razmerja moči, ki prevladujejo na njihovi točki izvora, in, vsaj na začetku, spodbujajo kolektivne podobe, ki so skladne s temi razmerji moči« (Cox 1981, 136–137). Bieler in Morton (2004, 88) trdita, da se materialne zmožnosti nanašajo na »akumulirane vire«, ideje so »tako intersubjektivni pomeni kot tudi kolektivne slike svetovne ureditve«, institucije pa so »amalgami predhodnih dveh elementov in so sredstva za vzpostavljanje partikularne ureditve«.

V kontekstu zgornje razlage treh elementov hegemonije Cox hegemonijo razume kot »koherentno povezavo /.../ materialne moči, prevladujoče kolektivne slike svetovne ureditve (vključujoč določene norme) in skupka institucij, ki upravljajo ureditev z določenim vtisom univerzalnosti« (Cox 1981, 139). Ključno je, da je hegemonija v določeni družbi izražena v obliki »široko utemeljenega konsenza, ki se manifestira v sprejemanju idej ter je podprt z materialnimi viri in institucijami« (Bieler in Morton 2004, 87). Za oblikovanje hegemonije je torej potrebno ujemanje med temi tremi elementi. Vendar pa je ključno, da sta

vzpostavljanje in ohranjanje hegemonije vedno odvisna od soglasja in prisile, saj je v končni instanci vsaka hegemonija, torej konsenz in pristanek zavezniških skupin in razredov, utemeljena v grožnji s prisilo. Šele napetosti in protislovja med temi elementi omogočijo, da pride do določenih razpok in se pojavi možnost »razpustitve 'ujemanja'« med tremi elementi, to pa odpira prostor za poskus izgradnje kontrahegemonске ureditve (Leysens 2008, 3).

Poleg razdelitve elementov, ki so nujni za vzpostavljanje in ohranjanje hegemonije, Cox, izhajajoč iz Gramscija, vpelje razlikovanje med ravnmi, na katerih se lahko hegemonija vzpostavi ali spodkopava. Cox identificira tri možne ravni, na katerih lahko obstaja hegemonija kot bolj ali manj koherentno, a vendar ne permanentno ujemanje zgoraj razloženih treh elementov:

- 1) sfera družbene produkcije oziroma raven družbenih produkcijskih odnosov;
- 2) raven države oziroma oblikovanje enotnosti med strukturo in superstrukturo – to je zgodovinskega bloka – na ravni države;
- 3) mednarodna raven/mednarodni odnosi (Cox 1981; 1983).

Te tri ravni so med seboj tesno povezane, vendar ima razlagalni primat – kot je za marksistično teorijo značilno – sfera produkcije oziroma družbeni produkcijski odnosi, saj se »lahko hegemonija vodilnega razreda manifestira kot mednarodni fenomen, le če predstavlja razvoj določene oblike družbenih produkcijskih odnosov« (Bieler in Morton 2004, 93). To povezavo med temeljnimi družbenimi produkcijskimi odnosi in mednarodnimi odnosi je identificiral že Gramsci:

Ali mednarodni odnosi predhodijo ali sledijo (logično) temeljnim družbenim odnosom? Ni dvoma, da sledijo. Vsaka organska inovacija v družbeni strukturi s tehnično-vojaškimi izrazi organsko spreminja absolutne in relativne odnose tudi na mednarodnem področju (Gramsci 1971, 176).

Ključno je, da vsaka transformacija družbenih odnosov produkcije vpliva (vendar ne mehansko) na spremembe v sferi države oziroma na spreminjanje ali odpravo določenega zgodovinskega bloka na ravni države. Bistveno pa je, da »posploševanje sprememb v strukturi držav spreminja problematiko svetovnega reda« (Cox 1981, 138). Vsak svetovni red, ki je lahko hegemonski ali nehegemonski, temelji na družbenih odnosih: »Pomembno strukturno spremembo v svetovnem redu zato verjetno lahko povežemo z nekaterimi spremembami v družbenih odnosih in nacionalnih političnih ureditvah, ki ustrezajo nacionalnim strukturam družbenih odnosov« (Cox 1983, 173). Tako postane povezava med temi tremi ravnmi ključnega pomena za razumevanje vzpona moči držav ter odnosov moči v mednarodnem okolju, saj je vsak hegemonski red »oblikovan s strani močnih držav, ki so doživele temeljito

družbeno in ekonomsko revolucijo. Revolucija ne spreminja le notranjih ekonomskih in političnih struktur konkretne države, temveč tudi sprošča energije, ki se širijo onkraj meja države. Svetovna hegemonija je torej najprej zunanja ekspanzija notranje (nacionalne) hegemonije, ki jo je vzpostavil prevladujoči družbeni razred« (Cox 1983, 171).

Za konec jedrnate teoretske razlage koncepta hegemonije v mednarodnih odnosih je pomembno dodati, da hegemonija na mednarodni ravni ni odvisna in ni le ureditev držav, temveč je tesno povezana z globalno gledano prevladujočim načinom produkcije. Hegemonija je tako tudi »kompleks mednarodnih družbenih odnosov, ki povezujejo družbene razrede v različnih državah«² (Cox 1983, 171).

3 Vzpon Kitajske in EPEC

323

Na podlagi predstavljene neogramscijanske teorije mednarodnih odnosov bomo v nadaljevanju v zgornjo shemo umestili pobudo EPEC ter razložili, kaj lahko na podlagi do sedaj dostopnih podatkov in literature sklepamo o EPEC v kontekstu vprašanja hegemonije v mednarodnih odnosih. Osredinili se bomo na notranje in zunanje vzroke za pobudo nove svilne poti ter na pomen EPEC za stabilizacijo notranje hegemonije, ki je prvi pogoj za širitev hegemonije navzven. Zatem se bomo osredotočili na materialne zmožnosti, ideje in norme ter institucije, ki stojijo za kitajsko pobudo EPEC v kontekstu konstrukcije in širitve hegemonije navzven ter spreminjanja obstoječe kapitalistične svetovne ureditve.

Če se najprej ozremo na to, kako je sploh lahko prišlo do takšne pobude, za katero so potrebni ogromni finančni in drugi viri, ki jih je zagotovila kitajska vlada, se moramo vrniti v čas pred nekaj desetletji – na začetek 80. let, ko je v času Deng Xiaopinga prišlo do preobrata v gospodarstvu ter sprememb v sferi produkcije, saj je Kitajska takrat odločno stopila na pot kapitalizma (glej: Naughton 2006; Huang 2008; Walter in Howie 2012; Harvey 2012). Kitajska je namreč sprejela trg kot pomemben, če ne ključen – nikakor pa ne edini – regulacijski mehanizem v gospodarstvu. To je omogočilo izjemno hiter gospodarski razvoj in neverjetna zaporedja visoke gospodarske rasti Kitajske, modernizacijo in politično stabilizacijo režima:

Leta 1978 je Deng Xiaoping ubral prve daljnosežne korake k liberalizaciji s strani komunistov vodenega gospodarstva v državi, ki je obsegala petino

2 Več o neogramscijanski teoriji mednarodnih odnosov glej: Gill 1993; Cox in Sinclair 1996; Laysens 2008; Moolakkattu 2009; Kubálková 2016.

svetovnega prebivalstva. Smer, ki jo je načrtoval Deng, je Kitajsko v dveh desetletjih preobrazila iz zaprtega zakotja v odprto središče kapitalistične dinamike, s trajnimi stopnjami rasti brez primere v človeški zgodovini (Harvey 2012, 5).

V okviru sprejemanja kapitalizma ter gospodarskega razvoja in rasti na Kitajskem se zastavlja vprašanje, zakaj je Kitajska sploh dala takšno pobudo, kaj so vzroki zanjo in kakšni temelji so sploh omogočili napoved in začetek tako velikanske pobude.

Vzrokov in povodov za napoved pobude EPEC je več, saj je EPEC, kot zapiše Lim (2016, 130), »rezultat notranjih potreb in zunanjih pritiskov«. Če se ozremo najprej na zunanji kontekst, je pomembno omeniti ameriški premik k Aziji v mandatu predsednika Obame ter poslabšanje odnosov s sosednjimi državami po tem (glej Wang 2016, 1; Zhao 2016, 1). Vendar ima EPEC pomembne notranje vzroke in posledice. EPEC je izjemnega pomena za ohranjanje gospodarske rasti na Kitajskem in stabilizacijo notranje hegemonije komunistične partije ter novonastalega kapitalističnega razreda. Bistveno je, da Kitajska nujno potrebuje »novo strategijo, da spodbudi njeno počasno gospodarstvo« (Du 2016, 31). Poleg tega sta ključnega pomena tudi zmanjševanje neenakosti v družbi in med različnimi geografskimi območji na Kitajskem ter poskus zmanjševanja razlik v razvitosti v državi, saj bo zahodni del Kitajske, predvsem pokrajina Xinjiang, pridobil veliko infrastrukture. Hkrati bo verjetno največjo korist še vedno imela vzhodna Kitajska, kjer so velika industrijska središča (Toops 2016, 7).

Iz tega lahko sklenemo, da gre – vsaj pri delu motivov za pobudo EPEC – predvsem za poskus stabilizacije notranje hegemonije na Kitajskem tako s strani komunistične partije kot tudi kapitalističnega razreda. Bistveno je torej poudariti, da sprememba v sferi produkcije in v družbenih produkcijskih odnosih ter sprejemanje kapitalističnega trga in trgovine kot ključnih elementov gospodarskega, družbenega in političnega napredka pomenita temelj ambiciozne pobude, ki jo trenutno uteleša EPEC. Šele sprememba v sferi produkcije je namreč omogočila utrjevanje hegemonije na ravni države oziroma oblikovanje stabilnega zgodovinskega bloka, pri čemer gre za sprejemanje kapitalizma, ki pa je zagotovo drugačen od liberalnega ali zahodnega modela in ki ga je treba vedno na novo utrditi in stabilizirati. V tem notranjem kontekstu je EPEC sredstvo za ohranjanje hegemonije v sferi produkcije in na ravni države. To pa je, kot smo izpostavili v zgornjem teoretskem delu, šele temelj za poskus širitve hegemonije navzven.

Če se osredinimo na povezanost med notranjo in zunanjo, mednarodno hegemonijo v kontekstu pobude EPEC, lahko razmeroma hitro zaznamo tri elemente, potrebne za širitev hegemonije navzven: materialne zmožnosti,

dokaj univerzalne ideje in institucije, ki stojijo za to pobudo; hkrati pa lahko opazimo premik na področju vojske, ki postaja bojno vse bolj sposobna in tehnološko razvita, saj je vsak poskus vzpostavljanja in ohranjanja hegemonije v končni instanci tesno povezan tudi s (fizično) prisilo.

Prvič, opozarjamo na izjemne materialne zmožnosti, ki jih je akumulirala Kitajska kot država, pa tudi kitajski kapitalistični razred. Kitajska je že pred napovedjo pobude EPEC postala globalna gospodarska (vele)sila. Leta 2014 je bila druga največja država glede na BDP, največja glede na blagovno menjavo in tretja največja glede na zunanje neposredne naložbe (Liu in Dunford 2016, 7). Po drugi strani je Kitajska drugo največje gospodarstvo na svetu, hkrati pa ima največ deviznih rezerv na svetu. Bistveno je, da je pomembna za globalni gospodarski razvoj in gospodarsko rast. Če pogledamo nekatere zadnje podatke, lahko ugotovimo, da je leta 2017 vrednost njene proizvodnje znašala 23,12 milijarde dolarjev, medtem ko je vrednost proizvodnje EU in ZDA skoraj 20 milijard dolarjev. Kitajska je največja izvoznica na svetu s 2,2 trilijona dolarjev izvoza, leta 2017 je njen izvoz dosegel skoraj 7-odstotno rast. In kar je še pomembneje, Kitajska je bila »odgovorna za približno 30 odstotkov svetovne gospodarske rasti v letu 2017« (Hart-Landsberg 2018a). Poleg tega EPEC predvideva izgradnjo različnih industrijskih središč v drugih državah, kar bi kitajskim podjetjem omogočilo, da investirajo in širijo svoje zmogljivosti (Wang 2016, 5). Ob tem Kitajska dosega neverjeten napredek na področju znanosti, tehnologije in tehnološkega razvoja. Gre za akumulacijo materialnih zmožnosti in inovacije, ki omogočajo ohranjanje gospodarske rasti in premik na ravni države v visokotehnološko gospodarstvo.³ Iz vsega navedenega je torej razvidno, da na Kitajskem obstajata ogromno akumulirano bogastvo in kapital, tako na strani države kot podjetij, ki ju Kitajska poskuša spraviti v obtok ter si tako prizadeva ohraniti visoko stopnjo gospodarske rasti in razvoja. Materialne zmožnosti, ki jih na Kitajskem ne primanjkuje, so temelj za poskus širitve hegemonije navzven in spreminjanja kapitalističnega svetovnega reda.⁴

3 Več o tehnološkem razvoju na Kitajskem glej: Damm in Thomas 2006; Song, Garnatu, Fang in Johnston 2017; Liang 2007.

4 Michael Beckley (2018) sicer vztraja, da držav v razvoju ne moremo enačiti z »razvitimi« kapitalističnimi državami, saj države v razvoju, kjer eksplicitno izpostavi Kitajsko in Indijo, poleg doseganja visokih stopenj rasti, produktivnosti, naraščanja BDP ter akumulacije kapitala plačujejo tudi zelo visoko ceno za ta razvoj, predvsem v smislu izdatkov za socialne dodatke, ki v veliki meri prispevajo k zmanjševanju njihovih akumuliranih virov. V tem smislu naj bi najbolj razširjene teze precenjevale politično in vojaško moč ter bogastvo teh držav. Beckley pokaže, da gospodarski kazalci in trendi za ZDA in Kitajsko kažejo, da so ZDA veliko bogatejša država od Kitajske, hkrati pa naj bi se ta razkorak še povečeval, saj kitajsko gospodarstvo res dosega visoke stopnje produktivnosti in rasti, vendar te procese spremljajo visoki stroški. Na podlagi tega Beckley sklepa, da bodo ZDA ostale edina svetovna velesila.

Drugič, obstajajo ideje, ki jih Kitajska poskuša univerzalizirati in vsaj regijo povezati tudi na idejni ravni. Pomembno pa je, da razlikujemo med dvema tipoma idej: prve so obstoječe, le nekoliko spremenjene, druge pa nove, ki jih poskuša Kitajska širiti s pobudo EPEC. Kitajska namreč podpira idejo globalizacije in proste trgovine, ki je temelj obstoječega svetovnega reda, le da v nekoliko drugačni obliki: »Kitajska upa, da bo s pomočjo EPEC nadaljevala svojo globalizacijo. Toda v nasprotju z neoliberalnimi režimi globalizacije, za katere so značilne politike *laissez-faire*, neenakomeren razvoj in neenakost, EPEC združuje kot cilje skupna prizadevanja, vključenost, kombinacije *win-win* in enakomeren razvoj« (Liu in Dunford 2016, 13). Kitajska s pobudo EPEC podpira in utrjuje odprto svetovno gospodarstvo, prosto trgovino in regionalno sodelovanje (National Development and Reform Commission in drugi 2015). Ključno je torej, da EPEC odraža »nova kitajska razmišljanja o mednarodnem sodelovanju in razkriva ambicije Kitajske, da bi igrala bolj dejavno globalno razvojno vlogo, hkrati pa si prizadeva za ohranitev globalnega prostotrgovinskega režima« (Liu in Dunford 2016, 13). Ideji trga in proste trgovine sta torej še vedno v središču, kar kaže (to bomo podrobneje pojasnili pozneje), da Kitajska podpira obstoječi kapitalistični svetovni red ter ga poskuša le nekoliko spremeniti, saj so te ideje temelj kapitalistične ureditve.

Po drugi strani pa se pojavljajo nove ideje, ki jih Kitajska poskuša uveljaviti z EPEC. Gre namreč za koncept harmonije in izgradnje »skupnosti interesov, usmerjene v skupni razvoj ter skupno usodo Kitajske in njenih sosed« (Zhang 2017, 9). Predsednik Kitajske Xi Jinping je izpostavil, da je treba »upoštevati interese drugih, medtem ko si prizadevamo za lastne interese, skupni razvoj pa je treba spodbujati ob iskanju lastnega razvoja« (Xi Jinping 2015). V načrtu, ki vsebuje temeljne smernice pobude EPEC, je zapisano, da mora ta pobuda prispevati k »skupnemu razvoju in blagostanju« ter biti »pot k miru in prijateljstvu«; hkrati mora prispevati k izgradnji »skupnosti skupnih interesov«, »skupnosti skupne usode« in »skupnosti deljene odgovornosti« (National Development and Reform Commission in drugi 2015). Gre torej za koncept skupnosti, ki jo Kitajska razume veliko širše od lastne družbe in v katero poskuša s pobudo EPEC vključiti sosednje države in države v regiji. Zaradi tega je torej EPEC priložnost za oblikovanje in utrjevanje »skupnosti skupne usode«, temelječe na diplomaciji, »ki jo zaznamujejo prijateljstvo, iskrenost, vzajemnost in vključenost« (Xi 2014, 326). Kitajska torej poskuša nekoliko drugačno kapitalistično vizijo širiti navzven, in sicer v kontekstu združevanja regije v okviru »skupnosti skupne usode«.

Tretjič, Kitajska je ustanovila nekaj novih regionalnih/mednarodnih institucij, ki so nastale kot posledica akumuliranega bogastva ter univerzalnih idej in ki

služijo, kot temu pravi Cox, kot »mehanizmi hegemonije« (Cox 1983, 172). Ker gre pri EPEC za dokaj odprto pobudo brez formalnih zavez, se je že na začetku pojavila težava glede financiranja vseh teh infrastrukturnih projektov. Zaradi tega je Kitajska ustanovila tri finančne institucije, ki zagotavljajo sredstva in posojila za realizacijo infrastrukturnih projektov – Azijsko infrastrukturno investicijsko banko (AIIB), Sklad za svilno cesto in Novo razvojno banko BRICS (Lim 2016, 119). Te nove institucije so pomembne zaradi stabilnosti financiranja teh projektov in članstva številnih držav, saj je za Kitajsko izjemnega pomena, da v AIIB sodelujejo države, kot so Avstralija, Južna Koreja, Indija, Izrael, Rusija, Turčija, Velika Britanija, Nemčija in še nekatere druge. Te institucije utelešajo namero Kitajske, da svojo hegemonijo širi navzven, ta namera pa je v okviru pobude EPEC tesno povezana s stabilizacijo hegemonije v sami državi. A pomembno je dodati, da na Kitajskem vlogo teh institucij razumejo kot dopolnitev obstoječih mednarodnih institucij in ne kot poskus nadomestitve obstoječih finančnih institucij z novimi. Kot zapiše Zhang Yunling (2017, 5), je namen novih institucij »dopolniti in okrepiti nezadostne funkcije obstoječih, ne pa jih motiti«. Tako lahko rečemo, da Kitajski služijo kot orodje za spreminjanje, ne pa za odpravo ali spodkopavanje obstoječega kapitalističnega mednarodnega reda (Feng in He 2017, 29).

Četrtič, če govorimo o hegemoniji in potencialni kitajski hegemoniji v mednarodnih odnosih, moramo nekaj besed nameniti tudi vojski, saj so vodenje, pristaneke in konsenz, ki temeljijo na materialnih zmožnostih, idejah in institucijah, vedno obdani z nasiljem, če parafraziramo Gramscija (1977, 763–764). Kitajska si zadnjih nekaj let pospešeno prizadeva modernizirati vojsko, vanjo vlaga vedno višji delež BDP, stremi pa tudi k vse bolj tesnemu sodelovanju z Rusijo na področju obrambe in vojaške opreme. S tem pomembnim premikom poskuša ustvariti sodobno vojsko, s katero bo zmožna zaščititi svoje materialne interese v regiji in širše. V kontekstu pobude EPEC pa je pomembno poudariti predvsem razvoj mornarice; ta je temelj zaščite pred pirati, ki bi lahko motili trgovino.⁵

Če povzamemo, doslej smo kitajsko pobudo EPEC umestili v neogramscijsko shemo treh elementov, nujnih za oblikovanje hegemonije. Opazimo lahko, da načeloma obstajajo vsi trije pomembni pogoji za vzpostavljanje hegemonije na mednarodni ravni, materialne zmožnosti, univerzalne ideje in institucije, hkrati pa Kitajska dosega pomemben razvoj in napredek na vojaškem področju. Ali vse to pomeni, da prihaja do ujemanja med temi tremi elementi in ali poskuša Kitajska postati globalna hegemonijska sila? Ob tem

5 Več o razvoju in modernizaciji kitajske vojske glej: Blasko 2012; Cliff 2015; You 2016.

se zastavlja pomembno vprašanje, ali gre za poskus izgradnje kontrahegemonskega svetovnega reda, v katerem bi lahko prišlo do radikalnih transformacij predvsem v načinu produkcije in družbenih produkcijskih odnosov, kjer bi Kitajska morda imela hegemonsko, torej vodilno vlogo, ki bi temeljila na nekakšnem konsenzu drugih držav, ter do odprave kapitalističnega svetovnega reda. Ali pa gre za poskus Kitajske, da zasede mesto hegemon – nikakor ne samo s prisilo, temveč predvsem s soglasjem drugih držav in drugih frakcij kapitala – v obstoječem kapitalističnem svetovnem redu? Ali pa gre za nekaj tretjega – torej za poskus izgradnje nehegemonskega, a še vedno kapitalističnega svetovnega reda, v katerem bi bilo več hegemonskih držav in ki je po Coxu (1981; 1983) velikokrat dokaj nestabilen?

328 4 EPEC – na poti h (kontra)hegemonskemu ali nehegemonskemu svetovnemu redu?

Shematsko smo nakazali, da kitajska pobuda EPEC načeloma vsebuje vse potrebne elemente – obsežne materialne zmožnosti; ideje, ki stremijo k univerzalnosti; institucije, ki odsevajo povezanost materialnih zmožnosti in idej; vedno močnejšo vojsko – za morebiten poskus izgradnje Kitajske (kontra)hegemonije v mednarodnih odnosih. A kaj lahko rečemo o pobudi EPEC ter (z)možnostih in namerah Kitajske?

Prvič, EPEC je »ambiciozna gospodarska vizija odpiranja in sodelovanja med državami ob pasu in cesti. Namenjen je vzpostavitvi svobodnega in odprtega tržnega sistema v srcu Evrazije« (Du 2016, 43). Je orodje za transformacijo, ne pa za odpravo ali radikalno spremembo geopolitičnega in geoekonomskega reda na globalni ravni. Xi Jinping je jasno izpostavil, da je imela Kitajska aktivno vlogo pri oblikovanju obstoječe mednarodne ureditve, hkrati pa je »prispevala konstruktiven del in imela koristi od mednarodnega razvojnega sistema« (Xi 2016; Johnston in Rudyak 2017, 442). Xi Jinping se je zavzel za nekoliko drugačno kapitalistično globalizacijo, pri čemer je poudaril, da je treba »prilagoditi in usmerjati gospodarsko globalizacijo, omejiti njene negativne učinke ter njene koristi posredovati vsem državam in vsem nacijam« (Xi 2017). Iz vsega tega je razvidno, da Kitajska ni zoper globalizacijo, prosto trgovino⁶ in kapitalizem ter da se ne zavzema za odpravo kapitalizma in kapitalističnega svetovnega reda, temveč hoče oblikovati (in v tem kontekstu je treba razumeti tudi EPEC) nekoliko drugačno, a še vedno kapitalistično svetovno ureditev, temelječo na prosti trgovini. Kitajska torej s pobudo EPEC

6 To se vidi tudi v trgovinski vojni z ZDA, kjer omejevanje proste trgovine škodi kitajskemu gospodarstvu.

ne poskuša oblikovati in utrditi kontrahegemonskega svetovnega reda, ki bi temeljil na nekapitalističnih družbenih produkcijskih odnosih, saj, kot smo večkrat omenili, tudi kitajski prepoved v zadnjih treh desetletjih temelji ravno na sprejemanju trga in kapitalizma kot temelja gospodarskega razvoja in rasti.

Drugič, če smo ugotovili, da si Kitajska ne želi vzpostaviti kontrahegemonije, temveč deluje v okvirih kapitalističnega svetovnega reda, se je treba vprašati, kaj to pomeni za obstoječi kapitalistični svetovni red, predvsem pa za odnose med Kitajsko in ZDA v kontekstu boja za hegemonijo. Kitajska zagotovo poskuša omejiti vlogo ZDA v obstoječi svetovni ureditvi, vendar ali to nujno pomeni, da želi prevzeti njihovo vlogo? Jasno je, da ZDA kitajske načrte in tudi pobudo EPEC razumejo kot grožnjo svoji prevladi v mednarodnih odnosih – to jasno ponazarja trenutna trgovinska vojna, ki jo je predsednik ZDA Trump sprožil poleti 2018. A bistveno je, da Kitajska same sebe ne razume v kontekstu prevzemanja vloge ZDA, saj gre, kot velikokrat izpostavlja, za poskus izgradnje kombinacij *win-win* – v sodelovanju med različnimi državami. Mearsheimer sicer vztraja, da obstaja verjetnost konflikta med Kitajsko in ZDA (Mearsheimer 2014), vendar večina znanstvenikov na Kitajskem pobude EPEC ne dojema kot neposredne grožnje ZDA oziroma kot poskusa nadomestitve ZDA na položaju svetovne hegemonske sile⁷ (Lim 2016, 117). Naj dodamo, da gre s perspektive Kitajske za »upravičen upor« zoper ZDA (Schweller in Pu 2011). EPEC je zagotovo »projekt mednarodnega gospodarskega sodelovanja, vendar bo vplival na regionalni in globalni red« (Wang 2017, 7) ter tako prispeval k drugačni in spremenjeni vlogi ZDA v svetovnem redu. Pobuda EPEC je še zelo nejasno definirana, saj gre predvsem za ohlapno povezovanje različnih projektov, ki jih spremljajo težave pri financiranju. Ne gre torej za kitajski Marshallov načrt (glej Lim 2016, 118), s katerim so ZDA po drugi

7 John Mearsheimer sicer izhaja iz specifične teorije mednarodnih odnosov – gre za strukturni realizem oziroma ofenzivni (neo)realizem. Države naj bi skušale pridobiti čim več moči, njihov končni cilj pa je vzpostavitev hegemonije (ki jo Mearsheimer razume drugače od neogramscijanske teorije in je vezana predvsem na prevlado), saj lahko državam, ki so racionalni akterji, le hegemonija zagotovi preživetje v anarhičnem sistemu držav. Pri tem je ključnega pomena, da nobena velesila ne tolerira vzpona druge države v regiji, ki jo razume kot lastno področje vpliva. Najboljši način za preživetje države torej je, da ostane edina (regionalna) hegemonska sila, ki je druge države ne morejo ogroziti (Mearsheimer 2007; 2014, 363–365). Mearsheimer pri razlagi vzpona Kitajske izpostavlja pomen odnosov med Kitajsko in drugimi velikimi azijskimi državami, Rusijo, Indijo in Japonsko, s katerimi se Kitajska potencialno lahko zaplete v konflikte. V kontekstu vzpona Kitajske ter odnosov med Kitajsko in ZDA, izhajajoč iz ofenzivnega realizma, Mearsheimer vidi veliko možnosti za vojno med Kitajsko in ZDA. Izhajajoč iz zgodovine ZDA, Mearsheimer sklepa, da je ta država odločena ostati edina globalna hegemonska sila in edina regionalna hegemonska sila v Aziji, kar naj bi postopoma vodilo v konflikt med Kitajsko in ZDA. Obenem ne izključuje možnosti nove oblike hladne vojne med ZDA in Kitajsko (glej Mearsheimer 2007; 2014).

svetovni vojni v Evropi uveljavile svojo hegemonsko vlogo. S te perspektive je torej jasno, da Kitajska zaenkrat ne namerava vzpostaviti hegemonskega svetovnega reda, v katerem bi imela hegemonsko vlogo.

Tretjič, ključnega pomena je razlikovati med dvema ravnema analize – regionalno in svetovno/globalno. V regionalni perspektivi je EPEC z vsemi svojimi posledicami *de facto* hegemonski projekt – Kitajska se hoče postaviti v vlogo hegemon – v smislu vodenja, ki temelji na konsenzu in zavezništvu z drugimi državami. EPEC je torej orodje, s katerim se Kitajska poskuša postaviti na položaj ne nujno prevladujoče, temveč predvsem vodilne države v regiji. Za to ima na voljo velikanske materialne zmožnosti. Hkrati oblikuje ideje, ki imajo univerzalni naboj, pa tudi institucije, ki služijo kot orodje za pobudo EPEC ter posledično za utrjevanje regionalne/celinske hegemonije. Po drugi strani je iz pričujoče analize razvidno, da si Kitajska ne želi odpraviti kapitalističnega svetovnega reda in ga nadomestiti z radikalno drugačnim svetovnim redom, ki bi temeljil na drugačnih družbenih produkcijskih odnosih. Kitajska, katere gospodarstvo od začetka 80. let temelji na sprejemanju trga kot ključnega regulacijskega mehanizma ter na kapitalističnih odnosih izkoriščanja, ima velike koristi od kapitalističnega svetovnega trga. Tisto, kar lahko na podlagi te analize izpostavimo, je: EPEC je poskus Kitajske, da oblikuje in vzpostavi regionalno hegemonijo ter jo uporabi kot orodje za preoblikovanje kapitalističnega svetovnega reda iz hegemonskega, v katerem imajo vodilno vlogo ZDA, v nehegemonskega. Ta regionalna hegemonija je prvi pogoj za morebitni nehegemonski svetovni red.

Ob tem je bistveno dodati, da se – poleg stremljenja k nehegemonskemu kapitalističnemu svetovnemu redu – pojavlja veliko težav pri vzpostavljanju regionalne hegemonije. Pri »ujemanju« materialnih zmožnosti, idej in institucij namreč ni trdnosti, saj vse več držav na pobudo EPEC gleda skeptično – tudi zato, ker si morajo denar izposojati pri kitajskih finančnih institucijah, in to za projekte, za katere niso prepričane, da bodo od njih imele koristi. Poleg tega Kitajska izvedbo projektov pogojuje s tem, da jih morajo izvajati kitajska podjetja in delavci, hkrati pa morajo države odplačati dolgove; obenem Kitajska v številnih primerih postane lastnica pomembne infrastrukture v tujih državah (Hart-Landsberg 2018b). Lahko zapišemo, da Kitajska trenutno nima ne ambicij ne zmožnosti, da bi gradila svetovno hegemonijo, kajti že pri poskusih vzpostavljanja regionalne hegemonije je veliko zagat, vsekakor pa si prizadeva za drugačna razmerja v mednarodnih odnosih ter drugačno vlogo v kapitalističnem svetovnem redu.

Naj zelo konkretno odgovorimo na raziskovalno vprašanje, ki smo ga zastavili v uvodu: zdi se, da Kitajska s pobudo EPEC stremi k spremembi obstoječe

kapitalistične svetovne ureditve – v kateri deluje in je imela do sedaj od nje velike koristi – v smeri kapitalistične svetovne ureditve brez ene hegemonске države, torej brez ene hegemonске nacionalne frakcije kapitala. Kitajska poskuša s pobudo EPEC vzpostaviti regionalno/celinsko hegemonijo, ki jo vidi kot orodje za doseganje nehegemonске svetovne ureditve, vendar se pri implementaciji te pobude pojavljajo težave, kar upočasnjuje vzpostavljanje regionalne hegemonije.

5 Sklep

V prispevku smo, izhajajoč iz neogramscijanske teorije mednarodnih odnosov, ki jo je utemeljil Robert Cox in ki temelji na konceptu hegemonije italijanskega marksista Antonia Gramscija (in ga nadgrajuje), razložili, kako Kitajska z novo svilno potjo spodkopava hegemonски položaj ZDA v svetovni kapitalistični ureditvi, ki pa je ne poskuša transformirati, temveč namerava zgraditi drugačno kapitalistično svetovno ureditev.

Pobuda EPEC bo začasno zagotovo stabilizirala stopnje rasti kitajskega gospodarstva ter omogočila realizacijo čezmerno akumuliranega kapitala (Hart-Landsberg 2018b). Kitajska s pobudo EPEC išče »prostorsko krpanje«, če uporabimo koncept Davida Harveyja (glej Harvey 2001), za obsežno akumulirane vire in materialne zmožnosti ter poskuša ohranjati visoko gospodarsko rast. Tako utrjuje hegemonijo komunistične partije in v zadnjih treh desetletjih izoblikovanega kapitalističnega razreda, hkrati pa poskuša odgovoriti na mednarodne pritiske, predvsem v odnosu do ZDA. Poleg tega poskuša vzpostaviti določeno obliko regionalne hegemonije – išče torej soglasje in konsenz drugih držav – ter se vzpostavlja kot vodilna država, saj lahko, kot smo pokazali, v kontekstu EPEC zaznamo tri potrebne elemente za potencialni hegemonски položaj: materialne vire, ideje, ki imajo univerzalni naboj, in institucije. Tako Kitajska s pobudo EPEC izraža jasno nasprotovanje zahodni hegemoniji (glej Ferdinand 2016, 955).

Vendar, kot smo pokazali, med temi tremi elementi ni ujemanja na svetovni ravni, na regionalni pa se do določene mere kaže uspeh te pobude, saj pri naša nekatere koristi tudi sosednjim državam, pojavljajo pa se težave glede financiranja in pogojev Kitajske za izvedbo teh projektov. Kljub temu da na EPEC lahko gledamo kot na regionalnohegemonски projekt, Kitajska s to pobudo ne spodkopava kapitalističnega svetovnega reda, temveč poskuša izpodbijati položaj ZDA v obstoječi kapitalistični svetovni ureditvi. Tako moramo na pobudo nove svilne poti gledati kot na kitajski poskus spreminjanja obstoječega kapitalističnega reda in ne kot na poskus njegovega odpravljanja

– vse v kontekstu utrjevanja notranje hegemonije na Kitajskem ter reševanja notranjih politično-ekonomskih vprašanj in problemov.

Potencialno bi lahko pobuda EPEC imela tudi dolgoročne posledice za obstoječi kapitalistični svetovni red. Zaradi njene trenutne faze in težav, ki jo spremljajo – sploh v kontekstu trgovinske vojne z ZDA –, bi bilo preuranjeno strinjati se z Arrighijem, da bomo priča prehodu iz sedanjega »kapitalističnega svetovnega gospodarstva« v »vzhodnoazijsko svetovno tržno družbo« (Arrighi 2008, 14). Vsekakor pa lahko sklepamo, da Kitajska poskuša vzpostaviti drugačen okvir kapitalističnega svetovnega reda, ki ne bo temeljil na hegemoniji ene države. Poskusi oblikovanja nehegemonskih kapitalističnih svetovnih ureditev so v preteklosti pogosto vodili v zelo nestabilne svetovne ureditve. Kaj se bo zgodilo s pobudo EPEC, bo v veliki meri odvisno od odgovora ZDA in številnih ameriških ter globalnih frakcij kapitala, saj je moč različnih kapitalističnih blokov ključnega pomena za prihodnje poglobljanje ali zaviranje EPEC ter morebitnega prehoda k nehegemonskemu svetovnemu redu. Sedanja trgovinska vojna med Kitajsko in ZDA je že dokaz bojov med različnimi kapitalističnimi bloki in interesi ter kaže na možnost konfliktov in rivalstva med velikimi silami v okviru obstoječe kapitalistične svetovne ureditve.

Zahvala

Prispevek je nastal v okviru usposabljanja za mlade raziskovalce, št. projekta 39172, v okviru programa P5-0193, ki ju financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Literatura

- Anderson, Perry. 1976. »The Antinomies of Antonio Gramsci.« *New Left Review* I, 17 (100): 5–78.
- Arrighi, Giovanni. 2008. *Adam Smith in Beijing: lineages of the 21st Century*. London, New York: Verso.
- Beckley, Michael. 2018. *Why America Will Remain the World's Sole Superpower*. Ithaca, London: Cornell University Press.
- Bibič, Adolf. 1987. »Civilna družba in država pri Gramsciju.« V *Gramsci, civilna družba in država: izbor Gramscijevih besedil in zapisov o njem*, urednik Adolf Bibič, 19–47. Ljubljana: Komunist.
- Bieler, Andreas in Adam David Morton. 2004. »A Critical Theory Route to Hegemony, World Order and Historical Change: neo-Gramscian Perspectives in International Relations«. *Capital & Class* 82: 85–113.

- Blasko, J. Dennis. 2012. *The Chinese Army Today: Tradition and Transformation for the 21st Century*. London: Routledge.
- Brown, E. Michael. 2000. *The Rise of China*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Buci-Glucksmann, Christine. 1980. *Gramsci and the State*. London: Lawrence and Wishart.
- Cliff, Roger. 2015. *China's Military Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cox, W. Robert. 1981. »Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory.« *Millennium – Journal of International Studies* 10 (2): 126–155.
- . 1983. »Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method.« *Millennium – Journal of International Studies* 12 (2): 162–175.
- Cox, Robert in Timothy Sinclair. 1996. *Approaches to World Order*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Damm, Jens in Simona Thomas, ur. 2006. *Chinese Cyberspaces. Technological Changes and Political Effects*. London: Routledge.
- Du, M. Michael. 2016. »China's 'One Belt, One Road' Initiative: Context, Focus, Institutions, and Implications.« *The Chinese Journal of Global Governance* 2 (1): 30–43.
- Feng, Huiyun in Kai He. 2017. »China's Institutional Challenges to the International Order.« *Strategic Studies Quarterly* 11 (4): 23–49.
- Ferdinand, Peter. 2016. »Westward ho – the China dream and 'one belt, one road': Chinese foreign policy under Xi Jinping.« *International Affairs* 92 (4): 941–957.
- Gramsci, Antonio. 1971. *Selections from the Prison Notebooks*. Urednika Quentin Hoare in Geoffrey Nowell Smith. New York: International Publishers.
- . 1977. *Quaderni del Carcere. Edizione critica dell'Istituto Gramsci*. Torino: Einaudi.
- . 1982. *Izbor političnih spisov: 1914–1926*. Ljubljana: Komunist.
- Gill, Stephen, ur. 1993. *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hart-Landsberg, Martin. 2018a. »The Chinese economy: problems and prospects.« *Monthly review online*. Dostop 9. 3. 2019. <https://mronline.org/2018/06/07/the-chinese-economy-problems-and-prospects/>.
- . 2018b. »A critical look at China's One Belt, One Road initiative.« *Monthly review online*. Dostop 9. 3. 2019. <https://mronline.org/2018/10/05/a-critical-look-at-chinas-one-belt-one-road-initiative/>.
- Harvey, David. 2001. »Globalization and the Spatial Fix.« *Geographische Revue*, 3 (2): 23–30.
- . 2012. *Kratka zgodovina neoliberalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.

- Hočevar, Marko in Igor Lukšič. 2018. »Razmerje med hegemonijo in ideologijo v Gramscijevi politični teoriji.« *Teorija in praksa* 55 (1): 6–26.
- Huang, Yasheng. 2008. *Capitalism with Chinese Characteristics: Entrepreneurship and the State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jacques, Martin. 2009. *When China Rules the World. The Rise of the Middle Kingdom and the End of the Western World*. London: Allen Lane.
- Johnston, A. Lauren in Marina Rudyak. 2017. »China's 'Innovative and Pragmatic' Foreign Aid: Shaped by and now Shaping Globalisation.« V *China's New Sources of Economic Growth: Vol. 2, Human Capital, Innovation and Technological Change*, uredniki Ligang Song, Ross Garnaut, Cai Fang in Lauren Johnston, 431–451. Canberra: ANU Press, The Australian National University.
- Kubáľková, Vendulka. 2016. »Framing Robert W. Cox, Framing International Relations«. *Globalizations* 13 (5): 578–593.
- Leysens, Anthony. 2008. *The Critical Theory of Robert W. Cox. Fugitive or Guru?* Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Liang, Yan. 2007. »China's Technological Emergence and the Loss of Skilled Jobs in the United States: Missing Link Found?« *Journal of Economic Issues* 41 (2): 399–408.
- Lim, Wen Xin. 2016. »China's One Belt One Road Initiative: A Literature Review.« V *China's One Belt One Road Initiative*, uredniki Tai Wei Lim, Henry Hing Lee Chan, Katherine Hui-Yi Tseng, Wen Xin Lim, 113–131. London: Imperial College Press.
- Liu, Weidong in Michael Dunford. 2016. »Inclusive globalization: unpacking China's Belt and Road Initiative«. *Area Development and Policy* 1 (3): 323–340.
- Lukšič, Igor in Andrej Kurnik (2000): *Hegemonija in oblast. Gramsci in Foucault*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Mearsheimer, John. 2007. *Structural realism. V: International Relations Theories. Discipline and Diversity*, ur. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, 71–88. Oxford: Oxford University Press.
- Mearsheimer, John. 2014. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.
- Moolakkattu, S. John. 2009. »Robert W. Cox and Critical Theory of International Relations«. *International Studies* 46 (4): 439–456.
- National Development and Reform Commission, Ministry of Foreign Affairs and Ministry of Commerce of the People's Republic of China. 2015. »Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road.« Dostop 9. 3. 2019. http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/t20150330_669367.html.

- Naughton, Barry. 2006. *The Chinese Economy: Transitions and Growth*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Overholt, H. William. 1994. *The Rise of China: How Economic Reform is Creating a New Superpower*. New York: W. W. Norton & Company.
- Schweller, L. Randal in Pu Xiaoyu. 2011. »After Unipolarity: China's Visions of International Order in an Era of US Decline«. *International Security* 36 (1): 41–72.
- Song, Ligang, Ross Garnaut, Cai Fang in Lauren Johnston, ur. 2017. *China's New Sources of Economic Growth, vol. 2. Human Capital, Innovation and Technological Change*. Canberra: ANU Press, The Australian National University.
- Thomas, D. Peter. 2009. *The Gramscian Moment. Philosophy, Hegemony and Marxism*. Leiden, Boston: Brill.
- Toops, Stanley. 2016. »Reflections on China's Belt and Road Initiative«. *Area Development and Policy* 1 (3): 352–360.
- Unschuld, U. Paul. 2013. *The Fall and Rise of China. Healing the Trauma of History*. London: Reaktion Books.
- Walter, E. Carl, in Fraser J. T. Howie. 2012. *Red Capitalism: The Fragile Financial Foundation of China's Extraordinary Rise*. Singapore: John Wiley & Sons Singapore Pte. Ltd.
- Wang, Yong. 2016. »Offensive for defensive: the belt and road initiative and China's new grand strategy«. *The Pacific Review* 29 (3): 455–463.
- Xi, Jinping. 2014. *Xi Jinping. The Governance of China*. Peking: Foreign Languages Press.
- . 2015. Govor predsednika Xi Jinpinga na Boao Forum for Asia. Xinhua net. Dostop 7. 3. 2019. http://www.xinhuanet.com/english/2015-03/29/c_134106145.htm.
- . 2017. Govor predsednika Xi Jinpinga na World Economic Forum. State Council Information Office of PRC. Dostop 8. 3. 2019. http://www.china.org.cn/node_7247529/content_40569136.htm.
- You, Ji. 2016. *China's Military Transformation*. London: Polity.
- Zeng, Lingliang. 2016. »Conceptual Analysis of China's Belt and Road Initiative: A Road towards a Regional Community of Common Destiny«. *Chinese Journal of International Law* 15 (3): 517–541.
- Zhang, Yunling. 2017. »Belt and Road Initiative as a Grand Strategy.« V *China's Belt and Road Initiatives and Its Neighboring Diplomacy*, urednik Zhang Jie, 3–12. Singapore: World Scientific Publishing.
- Zhao, Minghao. 2016. »The Belt and Road Initiative and its Implications for China-Europe Relations«. *The International Spectator (Italian Journal of International Affairs)* 51 (4): 109–118.

Nina PEJIČ

Razumevanje vzpona Kitajske v znanosti o mednarodnih odnosih

Povzetek

Vzpon Kitajske kot velike sile predstavlja enega največjih izzivov za akterje, delujoče v mednarodni skupnosti, v znanstveno pa je vnesel nov diskurz o njegovih implikacijah in željo znanstvenikov po razlagi novih dinamik. Vzpon Kitajske je tako vir fascinacije kot tudi negotovosti za znanstveno skupnost: pregledni članek reflektira na pojasnjevalne okvirje, ki jih omenjena znanstvena skupnost uporablja za razlago novih sprememb v mednarodni skupnosti in se pri tem osredotoča na vodilne avtorje v disciplini. Članek ponudi pregled argumentov, s katerimi avtorji podkrepijo svoje pristope do vzpona Kitajske, ter jih kategorizira v tri podskupine (ekonomske, varnostno-vojaške in ideološke). Sklene, da sta za razumevanje vzpona Kitajske potrebna celostni in pluralistični pregled argumentov ter hkrati bolj intenzivna integracija manj vplivnih (in nezahtodnih) pogledov, prisotnih v znanosti o mednarodnih odnosih.

Ključne besede: Kitajska, vzpon velesil, percepcije, znanstvena skupnost

Abstract – Understanding the rise of China in the IR scientific community

China's ascendance as a great power represents one of the biggest challenges for the rest of the international community and has correspondingly introduced a new discourse on the implications of this rise, engaging scientists to explain the new dynamics.

The rise of China is a source of fascination as well as uncertainties for the scientific international relations (IR) community: the following article reflects on the explanatory frameworks used by this community to describe the changes in the international order. The article offers the overview of the arguments used by academics to support their view or narration towards the rise of China and categorizes them into three subgroups (economic, security-military and ideological arguments). The article concludes that understanding the rise of China requires an integrated and pluralistic review of arguments, and at the same time a more intensive integration of less influential (and non-Western) narratives present in IR.

Keywords: China, rise of great powers, perceptions, scientific community

1 Uvod

338

Vstop Kitajske na globalni oder velikih sil konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja je označen kot eden od najpomembnejših procesov v moderni svetovni zgodovini (Shambaugh 2006; Xing 2006; Bergsten et al. 2008; Ross in Feng 2008), ki danes dominira svetovno varnostno agendo in tako predstavlja enega največjih zunanjepolitičnih izzivov na Zahodu v 21. stoletju (Callahan 2005). Možne implikacije kitajskega vzpona so predmet družboslovnih razprav, ki so za znanstveno skupnost tako vir fascinacije kot negotovosti (Kennedy 1987; Ferguson 2004; Jacques 2009; Goldstein 2005; Shambaugh 2006; Kang 2007; Kurlantzick 2007; Lampton 2008). V slednji zaznamo previdnostni podton, ki ga Roy (1996) poimenuje »sindrom kitajske grožnje« in celo demonizacijo (Bernstein and Munro 1997; Carpenter 2005; Mearsheimer 2006).

Znanstvena skupnost je proizvedla ogromno interpretacij, ki ustvarjajo okvir za razlago vzpona Kitajske, manj pa vemo o odnosu same znanstvene skupnosti do tega vprašanja.¹ Znanstvene skupnosti so najpomembnejši akterji, odgovorni za zbiranje in artikulacijo znanja, njegovo interpretacijo ter diseminacijo. Prav epistemske skupnosti s svojim delovanjem zagotovijo nove razlage znanja, ki bralcem, tako laikom kot strokovnjakom, omogočijo razumevanje sveta in s tem ustvarjajo vodilne oz. vplivne kolektivne družbene percepcije (Capra 1975; Hofstadter 1979; Ferguson 1980). V svoje delo znanstveniki namreč vključujejo subjektivne elemente znanstvene analize družbenega življenja, ga vrednotijo na podlagi določene perspektive oz. uporabe široke palete stališč in trditev, specifične metodologije, izbire dogodkov – teh

1 Znanstvena skupnost seveda predstavlja večjo skupnost, kot bo opazovana v tem članku, ki je zaradi obsega metodologijo prilagodil na vodilne avtorje (več na naslednji strani). Ti večinoma (ne pa v celoti) predstavljajo t. i. »zahodno« znanstveno skupnost.

in ne katerih drugih (Holsti 1998; Acharya in Buzan 2007).² Nobena empirična analiza ni brez teoretičnih predpostavk (Moses in Knutsen 2007), in v družbenih vedah ne obstaja nobena razlaga, ki bi bila preprosto naravna selekcija podatkov, ki »bi nam nevtravno spregovorili« (Guzzini 2001, 98). Prispevek tega članka bo pregledati slednje vodilne argumente, ki polagajo določeno vrednostno sodbo na vzpon Kitajske: torej razumeti odnos, ki ga v zvezi z vzponom Kitajske vzpostavlja znanstvena skupnost. Pri tem se bo oprl na ključni opisni raziskovalni vprašanji: kako vzpon Kitajske razume znanstvena skupnost in kakšne značilnosti imajo znanstvena dela, osredotočena na to tematiko? Ali povedano natančneje, s katerimi argumenti znanstveniki svojo literaturo podprejo in kako lahko te argumente kategoriziramo?

Prav pregled teh argumentov in njihova kategorizacija sta nujna dejavnika, da lahko primerjalno izzovemo rigidne pojasnjevalne strukture ter razumemo vzpon Kitajske bolj celostno. Cilj tega članka torej ni, da se opredeli do »pravilnega« pristopa, temveč skozi pluralistični pristop razumeti, na kakšnih predpostavkah znanstvena skupnost, ki proučuje vzpon svetovne velesile, gradi generalizacije in pojasnjevalne okvirje za razlago podatkov. Nekateri avtorji že poudarjajo pomembnost takšnega pristopa. Ferguson (2015) poudarja pomembnost raznolikosti v znanosti o mednarodnih odnosih, Jackson (2011) izpostavi pomembnost pregleda in zavedanja o šibkosti in zmožnosti vsakega raziskovanega teoretičnega pristopa. Na primeru Kitajske pomembnost odnosa od enega teoretičnega pristopa, kot poudarjajo Yee in Storey (2004), Acharya in Buzan (2007) ter Acharya (2009). Uporabljena metoda tega članka bo zatorej pregled argumentov, uporabljenih s strani vodilnih znanstvenikov in znanstvenic, ki se s problematiziranjem implikacij vzpona Kitajske najbolj intenzivno ukvarjajo.³ Vodilni avtorji (*opinion makers*) so bili identificirani s pomočjo referenčnih podatkovnih baz (*Web of Science* ter *Google Scholar*) za

- 2 Kuhn (1970) poudarja, da je eden od načinov dela znanstvenikov prav (re)interpretacija rezultatov – dejstev –, ki so bila pridobljena z opazovanjem sveta okoli njih. To predstavi s simbolom sestavljanke: avtor poljubno izbere dejstva, ki so zanj relevantna (torej temeljijo na njegovi subjektivni presoji njihove vrednosti za študijo), in jih »zloži« na način, da pripeljejo do določenega zaključka. Predpostavke, ki so tako ustvarjene, lahko predstavljajo teoretično šolo, ki ima določen razlagalni okvir (npr. realizem predpostavlja države kot najpomembnejše akterje v mednarodni skupnosti, zato se osredotoča le na dogodke, ki so na ravni analize države).
- 3 Te so bile identificirane skozi vodilne avtorje na področju in dodatno čez kvalitativni pregled posebnih izdaj uveljavljenih revij s področja, posvečenih pregledu implikacij kitajskega vzpona iz različnih teoretskih perspektiv: *Review of International Studies*, januar 2005 (rezultat Foruma o Kitajski, organiziranega s strani *Review of International Studies*); *International Studies Review (ISA)*, december 2008; *International Studies Review (ISA Presidential Special Issue)*, marec 2016.

področje mednarodnih odnosov in mednarodne varnosti, kjer so bili najvplivnejši avtorji identificirani kvantitativno: glede na število navedb njihovih del (ključna beseda: Kitajska) ter višino faktorja vpliva (*impact factor*) založb in revij (vsaj prvi kvartal Q1 glede na vpliv), v katerih so bila ta dela objavljena. Članek je torej metodološko delno omejen oz. se zaradi omejitev v obsegu osredotoča le na avtorje, okoli katerih se znanstveni diskurz najbolj intenzivno odvija in ki padejo v okvir metodologije članka, medtem ko določene percepcije in manj citirane avtorje prepušča prihodnjim razpravam na tematiko (glej npr. Berik idr. 2008; Li 1994; Li 2008).⁴ Avtorji so bili nadalje umeščeni glede na njihov pristop k vprašanju vzpona Kitajske in vpliva tega vzpona na globalni red: kvalitativna analiza sekundarnih virov, tj. publikacij teh avtorjev, je sestavljena iz pregleda argumentov, s katerim se opredeljujejo do tematike in njihove sinteze. Argumente nadalje članek horizontalno kategorizira glede na njihovo vsebinsko podlago. Članek tako v prvem delu naslavlja vse štiri poglede na vzpon Kitajske v mednarodni skupnosti in implikacije tega vzpona na druge akterje ter mednarodni red, v drugem delu pa se osredotoča na iskanje presečišča med argumenti in vsebinsko kategorizacijo teh argumentov.

2 Boj za moč

Del avtorjev se vprašanju Kitajske približa skozi vprašanje vzpona in padca velikih sil kot osnovne spremembe v razvoju meddržavnih odnosov.⁵ Vzpon Kitajske kot naslednje potencialne velesile v anarhičnem mednarodnem sistemu je razumljen v kontekstu konca bipolarnosti in začetka unipolarnega sistema po razpadu Sovjetske zveze konec osemdesetih let prejšnjega stoletja (Gertz 2000). Charles Krauthammer (1995) je po revolucijah in valu razglasitev neodvisnosti na ozemlju vzhodne Evrope v letih od 1989 do 1991 med prvimi trdil, da bo vodstvo v novem unipolarnem svetu prevzela nova velesila,

4 Berik, Dong in Summerfield (2008) se v svojem prispevku ukvarjajo s prehodom Kitajske od socialistične do kapitalistične ekonomije, odpiranjem mednarodni trgovini in investicijami skozi oči feministične teorije – spolno obarvanih procesov in rezultatov, povezanih s kitajskimi reformami po letu 1992. Njihov zaključek je, da je imelo odpiranje ekonomije škodljiv učinek na žensko zaposlenost in preostale osnovne kazalce spolne neenakosti. Li (1994) v svoji knjigi *Kapitalistični razvoj in razredna bitka na Kitajskem (Capitalist Development and Class Struggle in China)* analizira vzpon in reforme Kitajske z vplivom na mednarodno skupnost skozi marksistični okvir. Li (2008) v svojih poznejših delih, npr. *Vzpon Kitajske in zaton kapitalistične svetovne ekonomije (The Rise of China and the Demise of the Capitalist World-Economy)*, predstavi vzpon Kitajske skozi teorijo svetovnih sistemov (Wallerstein 1974).

5 Del te razprave je odlično povzet v knjigi Yee in Storey (2002) *China Threat: Perceptions Myths*.

Združene države Amerike (ZDA).⁶ Ob sedanjih spremembah na podlagi ekonomske moči, z drugimi spremembami, ob ekonomskem vzponu druge velike sile, Kitajske, avtorji (Kristof 1993) na podlagi zgodovinskih lekcij nakazujejo, da bo hitra ekonomska rast kot del materialne strukture velike in močne države spodbudila velikanske spremembe v unipolarnem svetu. Ekonomska podlaga bo namreč povečala zmogljivosti Kitajske; te pa namreč veliko bolj kot sama zavestna želja države po prevladi predeterminirajo nezadovoljstvo s trenutnimi strukturami moči v mednarodnih odnosih.

Kitajska ima najhitreje rastoče gospodarstvo na svetu, kar lahko pomeni tudi najhitreje rastoči vojaški proračun [...]. Kitajska je v postopku preobrazbe iz šibkega v močnega. Imela bo priložnosti narediti, kar hoče, in ne, kar mora (Kristof 1993).

Waldron (2005) v svoji razpravi v *Review of International Studies* posebej poudarja prav ekonomski element: nezdravo navezanost velike ekonomije na izvoz, ki so produkt tujih investicij v cenejšo delovno silo na Kitajskem, namesto povečane domače porabe. Manko domače porabe vodi k posojilom domačim podjetjem s strani državnih bank, ki ne bo povrnjen in lahko dolgoročno ogrozi celoten svetovni bančni sistem, če se Kitajska ne bo uspešno prestrukturirala. Druga grožnja je intelektualna lastnina, kjer Kitajska dokazuje, da ne igra po pravilih (ibid.). To je v nasprotju s teorijami »mirnega vzpona Kitajske«, ki ga poudarjajo predvsem kitajski avtorji (Bijian 2005). Vendar pa predvsem avtorji, ki sami sebe umeščajo v realistično teoretično šolo mirnega vzpona, ne predvidevajo kot mogočega, tudi če Kitajska to perspektivo v svojih zapisih večkrat poudari (Mearsheimer 2010, 383). Mearsheimer (2010) poudari, da države ne morejo biti nikoli prepričane o namenih drugih držav in z visoko stopnjo gotovosti vedeti, ali se nasprotnice ukvarjajo z revizionizmom svoje države ali želijo ohraniti *status quo*. Namenov namreč ni mogoče empirično preveriti, za razliko od vojaških zmogljivosti, ki jih lahko vidimo in štejemo.

Kitajska ne nadomešča Sovjetske zveze kot grožnja Združenim državam Amerike. Namesto tega vzhaja kot ločen in drugačen izziv, s katerim se bo težje spopasti, saj v očitnem nasprotju s Sovjeti Kitajci niso mogočna vojaška moč, utemeljena na šibkem gospodarstvu, temveč močno gospodarstvo, ki šele ustvarja vojaško moč (Bernstein in Munro, 1997).

Del avtorjev torej poudarja radikalno negotovost pri določanju prihodnjih namenov katerekoli velike sile, vključno s Kitajsko, zato je najboljši način, da se država zavaruje, tisti, ki ji omogoča, da je močnejša od vseh drugih držav

6 Paul Kennedy (1987) je sklenil, da država ekonomsko zamre zaradi strateške preobremenjenosti, tj. ima preveč strateških zadolžitev, iz česar sledi isti sklep.

(ibid.). Natančneje, idealna situacija za vsako veliko moč je biti najmočnejša sila v sistemu, kar pomeni, da je njeno preživetje zagotovljeno. Tako kitajska naraščajoča moč vsebuje tudi ekspanzivno težnjo po spreminjanju *statusa quo*, s tem pa zmoti obstoječi mednarodni red in ogroža trenutno velesilo, ki red ustvarja in izkorišča za svoje nacionalne interese (Layne 2018). Država v vzponu bo za spremembo *statusa quo* na interesnih področjih uporabila vsa svoja sredstva, kar bo neizogibno vodilo v konflikt (Bernstein in Munro 1997). Kitajska rast torej destabilizira regionalno varnost, saj z razvojem svoje ekonomske moči in željo po spremembi *statusa quo* vlaga več tudi v svoje tehnološke zmožnosti in vojaško moč, kar bo vodilo k napetostim v regiji (Roy 1996). Kot poudarjajo avtorji teorije prenosa moči (*power transition theory*)⁷ (Organski 1961; Kim in Gates 2015), so pretekle izkušnje, kot so Peloponeška vojna in obe svetovni vojni pokazale, da je takšna situacija v večini primerov neizogibna (Allison 2017).

Garver (1992), Friedman (1997), Ross (2000) in Whiting (2001) to potrjuje z izbrano empirijo: poudarjajo, da so se kitajske težnje po teritorialni ekspanziji v regiji pokazale že konec osemdesetih let prejšnjega stoletja: v marcu 1988 je Kitajska zavzela šest vietnamskih otokov in potopila vietnamske transportne ladje (Garver 1992), v februarju 1992 je sprejela zakon, ki je podprl njene ambicije po nadzoru ribištva in naravnih virov v Južnokitajskem morju ter ambicije na otokih v Vzhodnokitajskem morju, februarja 1995 pa zavzela prve filipinske grebene, kar je prvič vodilo do spora med Kitajsko in Aseanom. V istem letu je Kitajska začela izvajati tudi oborožene vaje v Tajvanski ožini. Friedman (1997) in Ross (2000) se pri tem sprašujeta, ali je Kitajska pripravljena uporabiti silo proti lastnim sonarodnjakom. Hkrati Ross (2000) poudarja, da mora Kitajska izkoristiti svoje zmožnosti prevlade že z vidika stroškov – če tega ne stori, bo njene potenciale izkoriščala druga sila, kar je že doživela v 19. stoletju, in to prav zato, ker ni dosegla statusa velike regionalne sile, medtem ko so evropske države in Japonska dosegle podoben status. Da bi se izognila še enemu stoletju sramote in ponižanja, bo Kitajska morala doseči status velike sile (Hutchings 2001). In ne nazadnje, kot opozarja Kristof (1993), je takšno obnašanje za velike sile normalno, saj si noben svetovni vodja, komunistični ali katerikoli drugi, ne more privoščiti odpovedati se Hongkongu, Tajvanu, Južnokitajskemu morju ali otočju Diaoyu. Vsaka država, ki bi se znašla v takšni

7 Nove velesile se pojavijo, ko dosežejo industrializacijo, kar vodi v spremembo ravnotežja moči med državami. Je glavni dejavnik, ki povzroči nestabilnost v obstoječem sistemu. Nova vzhajajoča moč grozi stari konfiguraciji dominacije. Če tiste že uveljavljene sile ne uporabijo preventivnih ukrepov, bo nova izzivalka razširila svoj regionalni vpliv in hegemonijo tudi na globalni ravni. Kitajske tako na neki stopnji ni več mogoče ustaviti (Organski 1961; Kim in Gates 2015).

situaciji, kot se je Kitajska, bi želela izboljšati svoje vojaške zmožnosti (Kugler 2006; Goldstein 2007).

Kitajska je po prepričanju dela znanstvene skupnosti torej le velika sila, ki se pač obnaša kot velika sila (Mearsheimer 2014, 466): z ekonomskim vzponom je pridobila več poguma za udejstvovanje kot velika sila, hkrati pa tudi več priložnosti in zmožnosti za uveljavljanje svojih interesov s silo, kar se po mnenju teh avtorjev ne razlikuje od »vzorcev vladanja Velike Britanije v 19. stoletju ter vzpona Sovjetske zveze, nacistične Nemčije, imperialne Japonske in Amerike v 20. stoletju (Roy 1996, 762)«. Pri tem pa je bistveno, da so se ZDA za pridobitev regionalne velesile trudile več kot stoletje in bodo zato poskrbele, da nobena druga velika sila ne dominira v Aziji ali Evropi, tako kot sama dominira zahodni polobli (Christensen 1999; Mearsheimer 2010). Povečani politična in vojaška moč Kitajske bi lahko spodbudili tudi ameriško zaveznico Japonsko v ponovno militarizacijo, kar naj bi vodilo v ponovno vojaško napestost v regiji (Friedberg 1993; Kim in Gates 2015).

Se lahko Kitajska povzpne mirno? Moj odgovor je ne. Če Kitajska nadaljuje z impresivno gospodarsko rastjo v naslednjih nekaj desetletjih, bosta ZDA in Kitajska začeli intenzivno tekmovanje, s precejšnjim potencialom za začetek vojne. Večina kitajskih sosed, vključno z Indijo, Japonsko, Singapurjem, Južno Korejo, Rusijo in Vietnamom, se bo pri tem pridružila ZDA, da omejijo in zadržijo moč Kitajske (Mearsheimer 2006, 160).

Odnos, ki ga poudarjajo omenjeni avtorji z naštetimi argumenti, je zaznamovan tudi z normativnimi elementi. Kristof (1993) in Miles (2001) poudarjata, da problem Kitajske ni le v odsotnosti demokratičnega režima (Timperlake in Triplett 1999)⁸, temveč zasleduje bolj subtilen argument, ki se nanaša na povečevanje nacionalizma na Kitajskem kot glavnega vira potencialnih konfliktov z drugimi narodi. Tako Kristof (1993) kot Fravel (2010) nadalje izpostavita, da Kitajska ni demokratična država, ne spoštuje človekovih pravic, ne omogoča prostega dostopa do informacij, ne spoštuje mednarodnega prava ter ne čuti odgovornosti do globalnih težav. Whiting (1995) temu doda še, da se je največji premik v odnosu med Kitajsko in ZDA zgodil na Trgu nebeškega miru v letu 1989, ki je dramatično končal kitajsko-zahodne medene tedne v času, ko je bil Deng Xiaoping na Zahodu cenjen zaradi programa ekonomske liberalizacije (Whiting 1995).

8 Timperlake in Triplett (1999) bolj natančno napišeta, da Kitajska je in bo pripravljena narediti vse za ohranitev komunistične vladavine na Kitajskem. V referenci na incident na Trgu nebeškega miru zapišeta: »Na kocki je bilo preživetje komunizma na Kitajskem – in vodstvo je bilo pripravljeno zagrešiti katerikoli zločin, da sistem preživi.«

3 Močna Kitajska služi vsem

Drugi avtorji se zavzemajo za prevlado drugačnega pogleda na vzpon Kitajske (Klintworth 1984; Li 1999; Friedberg 2005). Li (1999) trdi, da je izziv hitro rastoče Kitajske pri predvidevanju stabilnosti v azijsko-pacifiški regiji in zunaj nje odvisen od pričakovanj kitajskih odločevalcev, ki pa delujejo v ekonomsko soodvisnem okolju. Zato bodo pogosteje uporabljali miroljubne načine za reševanje sporov s svojimi sosedi in drugimi akterji v mednarodni skupnosti, saj jim to omogoča gospodarsko korist, ki iz takšne strategije izhaja, kot to poudarja Friedberg (2005). Absolutni dobički, ki izhajajo iz ekonomskega povezovanja, predstavljajo dovolj veliko spodbudo Kitajski, da s sosedi posluje in se ne vojskuje. Če so torej avtorji v predhodnem podpoglavju (Simon, 1995) opozarjali na to, da so države v okviru bilateralnega sodelovanja vedno zaskrbljene zaradi relativnih dobičkov (ter tega, kako bo nasprotnica svoje povečane zmožnosti iz trgovine uporabila za dominacijo), del avtorjev vzpon Kitajske dojema kot priložnost za svet za maksimizacijo absolutnih dobičkov iz mednarodnega sodelovanja (Hamnett 2018). Hkrati Klintworth (1984) izpostavlja, da ekonomsko razvita in stabilna Kitajska ponuja regiji gotove varnostne koristi, medtem ko so grožnje, ki lahko z ekonomskim vzponom nastanejo, manj verjetne. Unilateralna kitajska prevlada skorajda ni mogoča, ker bo bogatejša Kitajska tudi vse bolj demokratizirana in moderna, kar bo sprožilo le večjo ekonomsko povezanost z njenimi sosedi. Sindrom kitajske grožnje je tako za te avtorje pretiran: navkljub temu, da je Kitajska pripravljena na vojaško modernizacijo, je njen obrambni proračun razmeroma majhen v primerjavi z Japonsko in drugimi velikimi silami (Klinworth in Des Ball 1995), njene vojaške sposobnosti pa so omejene (Shambaugh 1996; Ross, 1997).⁹ Kakršnokoli omejevanje Kitajske bo torej le povzročilo samouresničujočo prerokbo kitajske agresije in regionalno napetost ter omejilo mednarodno sodelovanje.

Ti avtorji torej zagovarjajo mnenje, da Kitajska ne želi porušiti ravnotežja moči v Pacifiku, temveč le prevzema vlogo velike sile v regiji (Klintworth 1984, 72)¹⁰ in glede na ogromno korist za svojo lastno ekonomsko modernizacijo, ki jo

9 Pri tem je treba opozoriti, da so se ti podatki v zadnjih dvajsetih letih seveda spremenili. Cordesman (2016) v svojem poročilu ocene kitajskega vojaškega proračuna izpostavi prav ogromen preskok glede možnosti Kitajske, predvsem da si to sploh privošči in da lahko svoj vojaški razvoj podpira s svojo tehnološko bazo.

10 Barry Buzan, predstavnik t. i. angleške šole mednarodnih odnosov, v podobnem argumentu poudarja, da je zgodovina kitajskega vzpona dokazala izvedljivost mirnega vzpona in novo usmeritev Kitajske proti večji harmoniji z mednarodno skupnostjo. Pri tem dodaja, da je Kitajska na regionalni ravni danes dojemana bolj pozitivno kot na svetovni (Buzan 2010).

pridobi s stabilnim globalnim okoljem, se tej stabilnosti regionalnega in mednarodnega reda ne bo odpovedala (Ross, 1995). S tem namenom je Kitajska, začevši ob koncu hladne vojne, iskala in razvila sodelovanje s skoraj vsemi azijskimi sosedi, spodbujala regionalno ekonomsko sodelovanje, sodelovala v bilateralnih in multilateralnih dialogih v Aziji, podpisala Pogodbo o neširjenju jedrskega orožja ter se v večini primerov kriz obnašala kot odgovorna članica mednarodnih organizacij – ne nazadnje je postala regionalna sila brez ogrožanja regije (Ross 1995; Shambaugh 2005). Glavno vprašanje v tem primeru torej ni, kako »omejiti« Kitajsko, temveč kako upravljati posledice kitajskega vzpona kot ene od vodilnih držav v svetovni trgovini (Ikenberry 2008b) ter kako zagotoviti, da se medsebojna trgovinska odvisnost nadaljuje gladko in ostane ugodna za vse (Kastner 2007). Odgovor na to ponuja teorija demokratičnega miru, ki pravi, da se Kitajska z višanjem življenjskega standarda usmerja proti politični liberalizaciji in demokratizaciji ter bo zato manj verjetno uporabila vojaško silo za reševanje svojih sporov in uresničevanje svojih ambicij (ibid.). Z drugimi besedami, bolj ko se bo Kitajska povezovala in razvijala, bolj bo soodvisna od sistema in sodelovanja v mednarodnih institucijah in režimih. Razvoj Kitajske in njena integracija v mednarodni sistem bosta ključna za obstoj liberalnega sistema, kar v svojih delih obravnava Ikenberry (2008a; 2008b).

Seveda je kitajski vzpon izziv tako za celotno mednarodno skupnost kot še posebej za Zahod (Xing 2006), vendar je ta veliko manjši kot revna in nerazvita Kitajska. Cable in Ferdinand (1994) na koncu svojega članka za *International Affairs* nazorno pokažeta sliko neuspešne Kitajske: če je svetu težko nasloviti razvojne probleme v državah globalnega juga, mu bo verjetno skorajda nemogoče pomagati državi z več kot milijardo prebivalcev. Šibak kitajski režim bi bil bolj nacionalističen, zaprt sam vase in bi povzročil nestabilnost v celotni regiji, trdi Klintworth (1984), politični in ekonomski kolaps države pa bi povzročil krizo regionalnih in celo svetovnih dimenzij (posledice takšnega propada bi bila politična nestabilnost, begunska kriza ipd.). Klintworth nadalje izpostavlja, da bi glede na ta dva scenarija razvita in močna Kitajska bolj služila regiji (ibid.).

4 Pomembnost konteksta ter regionalne identitete

Tretja velika razprava, ki se je v zvezi z (mirnim) vzponom Kitajske vzpostavila med znanstveniki v disciplini mednarodnih odnosov (Qin 2003; Shih 2005), se naveže na že omenjen argument koristnosti, ki jih lahko Kitajska pridobi skozi integracijo v mednarodne institucije, ki v zameno regulirajo kitajsko mednarodno obnašanje, hkrati pa ti isti avtorji poudarjajo, da je kitajsko obnašanje v mednarodni skupnosti posledica strateške kulture in državne identitete, notranjih

346

razvojev in težav, vpliva nedržavnih akterjev na domačo politiko ipd. Tako, npr., Johnston (2003) z natančnim empiričnim pregledom skozi vzpostavljene kriterije in sodelovanja Kitajske v mednarodni skupnosti glede globalnih vprašanj (natančneje, kitajskega sodelovanja v mednarodnih institucijah) sklene, da je na podlagi tega težko generalizirati možni kitajski ekspanzionizem, ki se v določenih varnostnih situacijah pokaže (npr. v primeru Tajvana), po drugi strani pa je Kitajska bolj kot kadarkoli prej vpletena v delovanje mednarodnih institucij. Pri tem poudarja, da jezik, ki ga akterji v mednarodni politiki, ki se vzpona Kitajske bojijo, uporabljajo, lahko prispeva k poslabšanju sindroma kitajske grožnje oz. k povečanju varnostne dileme med državami (Johnston 2007; 2013). Acharya (2011), Qin in Ling (2008) se pri svojem razumevanju vzpona Kitajske osredotočijo na koncept identitete države, ki oblikuje njeno mednarodno vedenje in interese (Wang in Blyth 2013). To zajema vrednote, lokalne norme in pravila (Acharya 2011), ki vplivajo na sprejemanje ali zavračanje mednarodnih norm, pa tudi njene domače razmere in spremembe v domači politiki, ki močno vplivajo na zunanjepolitično delovanje Kitajske. Qin in Ling (2008), npr., razčlenita reforme Kitajske od osemdesetih let prejšnjega stoletja dalje ter pojasnita, da je Kitajska svoj odnos do obstoječega svetovnega reda spremenila, saj je v tem prepoznala potreben pogoj za napredek lastnega gospodarskega razvoja. Drugi avtorji (Hollihan 2014) se pri vrednotenju vzpona Kitajske osredotočijo na mehko moč države, vlogo medijev (ibid.), moč diskurza in javne diplomacije (Lee, 2016), skozi katero bolj natančno nadalje opredeljujejo identiteto te države. Kolektivna identiteta je torej koncept, s katerim avtorji (Acharya 2014) razlagajo vzpon Kitajske in njeno vlogo v odnosu med državami, še posebej v Aziji sami.

Acharya (2018) nadaljuje, da trenutni pogledi na vzpon Kitajske ignorirajo azijski odpor do zahodnih konceptov in pristopov k regionalizmu, predvsem vzpostavljanju regionalnega reda v Aziji po hladni vojni, ter zanemarjajo tipično azijske pristope k vladanju, izražene skozi organizacije, kot je Asean (Acharya 2014; Acharya in Buzan 2017). Ti avtorji ponudijo kritiko avtorjev v predhodnih dveh poglavjih, saj vzpostavljajo zahodne epistemološke in ontološke predpostavke v geografsko okolje (npr. odnos med državami, družbena hierarhija), kjer so te predpostavke popolnoma drugačne, in tako vzpostavi zahodne avtorje kot prevladujoče v znanstvenem diskurzu tudi zunaj Zahoda. Namesto tega se osredotočajo na nove pristope s poudarkom na kulturi, ki oblikuje ozadje neke skupnosti in uporabljajo sino-centristične pristope (Kang 2003; Qin 2010; Qin 2016) za konceptualizacijo današnjega varnostnega reda v regiji ter poudarjajo nove enote (npr. *Warring States*, tributarni sistem in *tianxia*) kot bazo za novo konceptualizacijo (Qin 2010).

5 Iskanje presečišč

Članek se osredotoča na pregled debat o vzponu Kitajske in pomenu tega vzpona skozi vodilne argumente avtorjev v znanstveni skupnosti, pri čemer lahko razločimo, da gre za:

- ekonomske,
- varnostno-vojaške,
- ideološke oz. normativne argumente.

Del znanstvenikov interpretira rast Kitajske kot posledico sprememb v strukturi v obdobju po koncu hladne vojne – ekonomski argument je skozi njihove oči pomemben le toliko, kolikor omogoči relativno rast države v mednarodni skupnosti, v primerjavi s trenutno velesilo. Pri tem nekateri avtorji sicer izpostavijo posledice, ki jih sama ekonomska rast vzpostavi za druge akterje (države in velike sile) v mednarodni skupnosti, vendar na ekonomsko rast v osnovi gledajo kot na podporo varnostno-vojaškemu argumentu: nacionalnemu interesu države v vzponu, Kitajske, s katerim lahko država vzpostavi ravnotežje moči v mednarodni skupnosti v svojo korist. Ideološki oz. normativni element je podpora le temu: zaznamuje odnos med dvema nasprotnika in se obema pomaga samo-identificirati nasproti drugemu. Spet drugi postavljajo v ospredje ekonomski argument: spreminjajoča se mednarodna struktura po koncu hladne vojne je omogočila bolj ugodno oz. stabilno okolje za kitajski gospodarski razvoj in možnost odprtja ekonomije, ki ga avtorji dojemajo kot ključni pogoj za napredek. Tako prvi kot drugi prepoznava pomembnost visoke ekonomske soodvisnosti v določanju kitajskega obnašanja v prihodnosti, vendar pri tem prvi ne verjamejo, da lahko ta soodvisnost dejansko zadrži »naravno« obnašanje in interes velike sile, ki je prevzem dominantne vloge v anarhičnem sistemu. Še več, soodvisnost lahko poveča možnost konflikta med Kitajsko in njenimi sosedami, ko Kitajska postane bolj odvisna od zunanjih virov. Zato v tem primeru poudarjajo, da Kitajski gospodarskega partnerstva s Tajvanom in Aseanom ni preprečilo, da bi se obnašala agresivno v Tajvanski ožini ali Južnokitajskem morju. Del avtorjev pa ta varnostno-vojaški element zanemari kot tudi ideološko-normativnega, ki je pomemben le, če omejuje ekonomsko sodelovanje. Dokler ideološki oz. normativni element delujeta v podporo ekonomskemu sistemu, ohranjata regionalno močno Kitajsko, ki je dovolj stabilna, da se udelejuje v ekonomskem sodelovanju s svojimi sosedami in državami po svetu, ga ne opredeljuje kot problematičnega. Hkrati je ideološki argument lahko pomemben za povečevanje soodvisnosti in stabilnosti: Kitajska bo skozi liberalistične oči s postopnim dvigom življenjskega standarda ter modernizacijo ekonomije počasi postajala vse bolj demokratična, kar pomeni postopno več stabilnosti, sodelovanja in

soodvisnosti v skladu s teorijo demokratičnega miru, v kateri se demokracije med seboj ne vojskujejo.

V zadnjem sklopu je članek ponudil pregled avtorjev, ki po drugi strani predstavlja presečišče med ekonomskim in varnostno-vojaškim argumentom, z močno ideološko oz. normativno podlago: pri tem ne išče prepada med Kitajsko in drugim, temveč raje poudarja kitajske posebnosti (*exceptionalism*) in na tem gradi osnovo za razumevanje zunanjepolitičnih odločitev države. V okviru tega se osredotoča na socializacijo države v mednarodni skupnosti in difuzijo norm (ali manko te) na podlagi kolektivne identitete regije, države, naroda ipd. Pri tem članek opozarja tudi na novejši model oz. percepcijo na rast Kitajske, ki izhaja iz kitajskih avtorjev samih, s podporo nekaterih zahodnih avtorjev (npr. Johnston). Ta temelji tako na materialni kot na ideološki strukturi, hkrati pa poudarja pomembnost domačih normativnih elementov (npr. kulture, zgodovine, unikatnih enot družbe in sistemov iz preteklosti, nacionalizmu), regionalnih dinamik moči in regionalizacij s poudarkom na lokalnih agentih v strukturi kot tudi na regionalnih institucijah ter obojestranskim dialogom med lokalnim in globalnim.

Iz napisanega torej lahko strnemo naslednje:

Avtorji	Kategorija	Argumenti
Bernstein in Munro 1997; Carpenter 2005; Mearsheimer 2006; 2010; 2011; 2014; Krauthammer 1995; Waldron 2005; Kristof 1993; Layne 2018; Roy 1996; Kim in Gates 2015; Allison 2017; Garver 1992, Friedman 1997; Ross 2000; Whiting 2001; Hutchings 2001; Kugler 2006; Goldstein 2007; Christensen 1999; Fravel 2010 idr.	Ekonomski argument	Omogoča ugodno strukturo.
	Varnostno-vojaški argument	Rast omogoča revizionizem in ekspanzijo, povečuje pa možnost za konflikt.
Li 1999; Friedberg 2005; Simon 1995; Hamnett 2018; Klintworth 1984; Klinworth in Des Ball 1995; Shambaugh 1996; Ikenberry 2008a, 2008b; Kastner 2007; Buzan 2018; Xing 2006; Cable in Ferdinand 1994; Kang 2007 idr.	Ideološki oz. normativni argument	Ustvarja razliko med njimi in nami.
	Ekonomski argument	Soodvisnost in mednarodno sodelovanje skozi trgovino
	Varnostno-vojaški argument	S povečano soodvisnostjo je tveganje za spopad manjše (bolj verjeten miren vzpon).
	Ideološki oz. normativni argument	Teorija demokratičnega miru, sicer zanemarjena, v kolikor ne zavira gospodarskega sodelovanja.

Avtorji	Kategorija	Argumenti
Qin 2003; 2010; 2011; Shih 2005; Johnston 2003; 2007; 2013; Wang in Blyth 2013; Acharya 2011; 2014a; 2014b; Ling 2008; Hellihan 2014; Lee 2016; Turner 2013; Zha 2005 idr.	Ekonomski argument	Soodvisnost in sodelovanje, vključenost v institucije
	Varnostno-vojaški argument	Drugačen način reševanja sporov in miren vzpon Kitajske
	Ideološki oz. normativni argument	Socializacija, difuzija mednarodnih norm in regionalne posebnosti
Acharya 2014; Qin 2010, 2016; Shih 2015; Fei 2005; Nisbett 2003; Hall in Ames 1987; King 1985; Liang 1949/2011; Hwang 1987; Zhai 2005; Pye 1968; Cheng 1991; Tu 2008 idr.	Ekonomski argument	Soodvisnost in sodelovanje, vključenost v institucije
	Varnostno-vojaški argument	Miren vzpon Kitajske
	Ideološki oz. normativni argument	Pomembnost domače kulture, zgodovine (epistemološke predpostavke za razumevanje delovanja mednarodne skupnosti so drugačne), lokalno-globalni dialog.

Hkrati zaradi manka tovrstnih pregledov na obstoječa znanstvena dela nekatere predpostavke avtorjev, navedenih v prejšnjih treh podpoglavjih, niso zadostno izzvale s strani preostalih avtorjev, kar poraja nadaljnja vprašanja. Za primer lahko vzamemo postavke o vstopu Kitajske na oder velesil oz. v nekaterih primerih nastanek kitajske hegemonije: Kristof (1993), Krauthammer (1995), Mearsheimer (2010) tako, npr., poudarjajo kitajski vstop na področje hegemonije, ne navedejo pa kriterijev za ta status – Johnston (2003) z metodo preverjanja empiričnih predpostavk, uporabljenih v (realističnih) argumentih, v svojem delu razkrije, da so takšne generalizacije pogosto simplistične in generalizirane, zato so takšne študije zagotovo potrebne v nadaljnjem raziskovanju vzpona velikih sil, kjer bi koristila tudi interdisciplinarnost (npr. študij zgodovine, histografije, zgodovine idej) za predstavljanje širše in celostne slike nove vloge Kitajske v svetovnem sistemu. Podobno se poraja vprašanje, ali je vlogo Kitajske danes mogoče primerjati, npr., s peloponeško vojno (Allison 2017) – Allison v tem primeru navede 16 primerov vzpenja-joče se sile, med katerimi jih je 12 privedlo do konflikta, in s tem podpre svojo hipotezo t. i. »Tukididove pasti«. Vendar pa podrobna analiza pokaže (MacDougall 2017), da je Allison v njegovem predhodnem članku za Atlantic (Allison 2015) uporabil drugačen primer, ki ga je pozneje izpustil iz raziskave in nadomestil z drugimi primeri – kar znova poraja vprašanje rigidnosti pri

izbiri empiričnih podatkov in njihovo »sestavljanje« (če se navežemo na Kuhn 1970).¹¹ Tudi zgodovinarji (Vivian 2017) poudarijo podobno pomanjkljivost primerjave vzpona Kitajske s strukturo konflikta v antični Grčiji: primerjava ponuja 16 zgodovinskih dogodkov v polovici tisočletja, kjer se le trikrat pojavijo nezahodne države (enkrat Kitajska in dvakrat Japonska), kar predstavlja manj kot 8 odstotkov izbranih primerov, pri tem pa njegova analiza svetovnih primerov konfliktov v celoti temelji na ZDA, Evropi, Kitajski in Japonski (torej izpušča vse zgodovinske konflikte na drugih kontinentih). Nujnost zavedanja subjektivnosti pri izbiri, obravnavi in interpretaciji podatkov – tudi potreba po natančnem pregledu argumentov vseh strani prav iz razloga iskanja celostne slike, ki ni utemeljena le na eni seriji predpostavk določene teoretične šole – je poudarjena s strani Jacksona (2011), sledi pa ji tudi Ferguson (2015).

Opazimo lahko tudi, da med izbranimi najbolj citiranimi avtorji (ki jih ta članek metodološko obravnava) prevladujejo ameriški in evropski znanstveniki, kar posredno onemogoča osvetlitev in popularizacijo svetovnih (npr. kitajskih) pogledov na vzpon Kitajske. To je opaženo tudi s strani nekaterih omenjenih avtorjev (Acharya in Buzan 2007; Acharya 2009; Acharya 2011; Acharya in Buzan, 2017; Qin, 2011), ki poudarjajo nezmožnost pojasnjevanja vzpona Kitajske le skozi zahodne predpostavke. Acharya in Buzan (2007; 2017) predlagata, da bi zahodnim pogledom na vzpon Kitajske močno koristila vključitev drugih izkušenj in zgodovin. To bi umestilo teorijo za razlago dogodkov v tej regiji na predpostavke azijskih in ne evropskih dogodkov ter vključilo v epistemološke predpostavke tudi obstoj fundamentalno drugačnih formatov enot (družb in držav), ki ne ustrezajo zahodnemu vestfalskemu konceptu in katerih vpliv ne more biti razložen s koncepti, ki iz tega zgodovinskega dogodka izhajajo. Kitajski pogled pravzaprav slabo poznamo (Qin 2011), kar predstavlja nadaljnjo raziskovalno priložnost ugotavljanja pozicioniranja kitajskih avtorjev v znanosti o mednarodnih odnosih.¹²

Sklepamo lahko, da naracije v povezavi z vzponom Kitajske in vrednotenje tega vzpona temeljijo na podobnih kategorijah argumentov: pri tem pa jih različni avtorji naslavljajo z različno pomembnostjo oz. jih skorajda popolnoma zanemarijo kot nepomembne. Pri razumevanju vzpona Kitajske mora biti bralec seznanjen s široko paleto teorij, da jih lahko prepozna in uporabi kot orodje pri razvoju razumevanja tematike, ter pojasnil za opažene vzorce.

11 Isti avtor (MacDougall 2017) poudari tudi problematiko primerjanja predjedrske dobe s sedanjo v istem delu.

12 Seveda je to ena od metodoloških omejitev tega članka, saj se osredotoča na vodilne avtorje – kar za vključitev kitajskih avtorjev v analizo predstavlja oviro, o kateri pišeta že Qin (2007) in Callahan (2010).

Kategorizacija je pomembna za zavestno primerjavo in primerno epistemološko skeptičnost: da si noben pojasnjevalni sistem, disciplina ali teorija ne more lastiti te resnice. Po drugi strani pa vsaka nudi svoj vpogled na dogodke in doda delček k celostnemu pluralističnemu razumevanju vzpona velike sile. Smiselne agende za nadaljnje raziskovanje tako predstavljajo tudi možen razvoj interakcij znotraj znanstvene skupnosti in njen razvoj kot celoto (npr. vstop nezahodnih avtorjev, sinteze v smislu sistemskih teorij, ki temeljijo na določenih predpostavkah, srečanja zahodnih in nezahodnih pogledov).

Zahvala

Članek je rezultat raziskovalnega dela v okviru programa »Slovenija in njeni akterji v mednarodnih odnosih in evropskih integracijah št. P5-0177«, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Avtorica Nina Pejič je vključena v program »Mladi raziskovalci« in (so)financirana s strani ARRS iz državnega proračuna.

Literatura

- Acharya, Amitav in Barry Buzan. 2007. »Preface: Why is there no non-Western IR theory: reflections on and from Asia.« *International relations of the Asia-Pacific* 7(3): 285–286.
- . 2017. »Why is there no non-western international relations theory? Ten years on.« *International Relations of the Asia-Pacific* 17(3): 341–370.
- Acharya, Amitav. 2009. *Whose Ideas Matter? Agency and Power in Asian Regionalism*. New York: Cornell University.
- . 2011. »Norm Subsidiarity and Regional Orders: Sovereignty, Regionalism and Rule-Making in the Third World.« *International Studies Quarterly* 55, št. 1: 95–123.
- . 2014. *Constructing a security community in Southeast Asia: ASEAN and the problem of regional order*. New York: Routledge.
- . 2018. *The end of American world order*. New York: John Wiley & Sons.
- Allison, Graham. 2017. *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?* Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- Bergsten, C. Fred, Charles Freeman in Nicholas R. Lardy. 2008. *China's Rise: Challenges and Opportunities*. Washington: Peterson Institute Press.
- Berik, Günseli, Xiao-yuan Dong in Gale Summerfield. 2007. »China's Transition and Feminist Economics.« *Feminist Economics*, 13, št. 3: 1–33.

- Bernstein, Richard in Ross H. Munro. 1997. *The Coming Conflict with China*. New York: A. A. Knopf.
- Breslin, Shaun. 2005. »Power and Production: Rethinking China's Global Economic Role.« *Review of International Studies* 31: 735–53.
- Buzan, Barry. 2010. »China in International Society: Is "Peaceful Rise" Possible?« *The Chinese Journal of International Politics* 3: 5–36.
- Cable, Vincent in Peter Ferdinand. 1994. »China As an Economic Giant: Threat or Opportunity?« *International Affairs* 70, št. 2: 243–61.
- Callahan, William A. 2001. »China and the Globalisation of IR Theory: Discussion of "Building International Relations Theory with Chinese Characteristics".« *Journal of Contemporary China*, 10, št. 26: 75–88.
- . 2005. How to understand China: the dangers and opportunities of being a rising power. *Review of International Studies* 31: 701–714.
- Carpenter, Ted Galen. 2005. *America's Coming War with China: A Collision Course over Taiwan*. New York: St. Martin's Press.
- Christensen, Thomas J. 1999. »China, the US-Japan alliance, and the security dilemma in East Asia.« *International Security* 23, št. 4: 49–80.
- Cordeman, Anthony. 2016. »Estimates of Chinese Military Spending. Centre for Strategic and International Studies.« http://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/160928_AHC_Estimates_Chinese_Military_Spending.pdf
- Ferguson, Niall. 2004. *Empire: How Britain Made the Modern World*. London: Penguin Group.
- Ferguson, Yale H. 2015. »Diversity in IR Theory: Pluralism as an Opportunity for Understanding Global Politics.« *International Studies Perspectives* 16, št 1: 3–12.
- Fravel, Taylor M. 2010. »International Relations Theory and China's Rise: Assessing China's Potential for Territorial Expansion.« *International Studies Review* 12: 505–532.
- Friedberg, Aaron L. 1994. »Ripe for Rivalry: Prospects for Peace in a Multipolar Asia.« *International Security* 18, št. 3: 5–33.
- . 2005. »The future of United States-China relations: Is conflict inevitable?« *International Security* 30, št. 2: 7–45.
- Friedman, Edward. 1997. »Chinese Nationalism, Taiwan Autonomy and the prospects of a larger war.« *Journal of Contemporary China* 6, št. 14: 5–32.
- . 2010. *Power Transition Theory: A Challenge to the Peaceful Rise of World Power China*. London: Routledge.
- Garver, John W. 1992. »China and South Asia.« *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 519, št. 1: 67–85.
- Gertz, Bill. 2000. *The China Threat*. Washington, DC: Regnery Publishing.

- Goldstein, Avery. 2005. *Rising to the Challenge: China's Grand Strategy and International Security*. Stanford: Stanford University Press.
- . 2007. »Power transitions, institutions, and China's rise in East Asia: Theoretical expectations and evidence.« *Journal of Strategic Studies* 30, št. 4–5: 639–82.
- Guzzini, Stefano. 2000. »A Reconstruction of Constructivism in International Relations.« *European Journal of International Relations* 6, št. 2: 147–82.
- Haas, M. Peter. 2016. *Epistemic communities, constructivism and international environmental politics*. London: Routledge.
- Hamnett, Chris. 2018. »A world turned upside down: the rise of China and the relative economic decline of the West.« *Area Development and Policy* 3, št. 2: 223–40.
- Holsti, K. J. 1998. »The problem of change in international relations theory.« Working paper no. 26. Institute of International Relations, The University of British Columbia.
- Hutchings, Graham. 2001. *Modern China: A Guide to a Century of Change*. Harvard: Cambridge.
- Ikenberry, G. John. 2008a. »The Rise of China: Power, Institutions, and the Western Order.« V *China's Ascent*, uredila R. S. Ross in Z. Feng, 89–114. New York: Cornell University Press.
- . 2008b. »The rise of China and the future of the West: Can the liberal system survive?« *Foreign Affairs* 87, št. 1: 23–37.
- Jackson, P. T. 2011. *The conduct of inquiry in international relations: philosophy of science and its implications for the study of world politics*. London: Routledge.
- Jacques, Martin. 2009. *When China Rules the World: The End of the Western World and the Birth of a New Global Order*. London: Penguin Books.
- Johnston, Alastair Iain. 2003. »Is China a Status Quo Power?« *International Security* 27, št. 4: 5–56.
- . 2007. *China in International Institutions, 1980-2000*. New Jersey: Princeton University Press.
- . 2013. »How New and Assertive Is China's New Assertiveness?« *International Security* 37, št. 4: 7–48.
- Kang, David. 2004. »Hierarchy, balancing, and empirical puzzles in Asian international relations.« *International Security* 28, št. 3, 165–80.
- . 2007. *China Rising: Peace, Power, and Order in East Asia*. New York: Columbia University Press.
- Kastner, Scott L. 2007. »When Do Conflicting Political Relations Affect International Trade?« *Journal of Conflict Resolution* 51, št. 4: 664–88.

- Kennedy, Paul. 1987. *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. New York: Random House.
- Kim, Woosang in Scott Gates. 2015. »Power transition theory and the rise of China.« *International Area Studies Review* 18, št. 3: 219–26.
- Klintworth, Gary. 1984. »Greater China and regional security.« *Australian Journal of International Affairs* 48, št. 2: 211–28.
- Klinworth, Gary in Des Ball. 1995. »China's Arms Buildup and regional security.« V *China as a great power: myths, Realities and Challenges in the Asia-Pacific Region*, uredila Stuart Harris in Gary Klintworth. Melbourne: Longman.
- Krauthammer, Charles. 1995. »Why We Must Contain China.« *Time*, 31. julij, 1995.
- Kristof, Nicholas D. 1993. »The Rise of China.« *Foreign Affairs* 72, št. 5: 59–74.
- Kuhn, T. S. 1970. *The structure of scientific revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kurlantzick, Joshua. 2007. *Charm Offensive: How China's Soft Power Is Transforming the World*. New York: Yale University Press.
- Lampton, M. David. 2008. *The Three Faces of Chinese Power - Might, Money, and Minds*. Oakland: University of California Press.
- Layne, Christopher. 2018. »The End of Unipolarity and the Pax Americana.« *International Affairs* 94, št. 1: 89–111.
- Lee, Paul. 2016. "The rise of China and its contest for discursive power." *Global Media and China* 1, št. 2 (2016): 102–20.
- Li, Xiaohua. 1999. »Power Transition and Stability of the World Order: An Analysis of the 'China Threat' Thesis.« *World Economy and Politics* 13, št. 5: 41–4.
- MacDougall, James. 2017. »Review Essay: Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?« *Parameters* 47, št. 2: 113–16.
- Mearsheimer, J. John. 2006. »China's Unpeaceful Rise.« *Current History* 105: 160–3.
- . 2010. »The Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Asia.« *The Chinese Journal of International Politics* 3, št. 4 (): 381–96.
- . 2014. »China's unpeaceful rise.« V *The realism reader*, uredila Colin Elman in Michael Jensen. London: Routledge.
- Miles, James. 2000. »Chinese nationalism, US policy and Asian security.« *Survival* 42, št. 4: 51–73.
- Moses, Jonathon W. in Torbjørn L. Knutsen. 2007. *Ways of Knowing: Competing Methodologies in Social and Political Research*. New York: Palgrave Macmillan.
- Munro, Ross H. 1992. »Awakening Dragon: The Real Danger in Asia Is Coming from China.« *Policy Review* 62: 10–16.

- Organski, Abramo F.K. 1961. »The power transition.« V *International Politics and Foreign Policy*, uredil James Rosenau. York: Free Press.
- Qin, Yaqing in Ling, W. 2008. »Structures, Processes, and the Socialization of Power: East Asian Community-building and the Rise of China.« V *China's Ascent*, uredila R. S. Ross in Z. Feng, 115–38. New York: Cornell University Press.
- Qin, Yaqing. 2007. »Why is there no Chinese international relations theory?« *International Relations of the Asia-Pacific*, 7, št. 3: 313–340.
- . 2010. »International society as a process: institutions, identities, and China's peaceful rise.« *The Chinese Journal of International Politics* 3, št. 2: 129–53.
- . 2011. »Development of International Relations theory in China: Progress through debates.« *International Relations of the Asia-Pacific* 11: 231–57.
- . 2016. »A Relational Theory of World Politics.« *International Studies Review* 18, št. 1: 33–47.
- Ross, Robert S. 1995. »China and the Stability of East Asia.« V *East Asia in Transition: Toward a New Regional Order*, uredil Robert S. Ross, 106–7. Singapur: Institute of Southeast Asian Studies.
- . 1997. »Beijing as a conservative power.« *Foreign Affairs* 76, št. 2: 33–44.
- . 2000. »The 1995-96 Taiwan Strait Confrontation: Coercion, Credibility, and the Use of Force.« *International Security* 25, št. 2: 87–123.
- Ross, S. Robert in Zhu Feng. 2008. *China's Ascent*. New York: Cornell University Press.
- Roy, Denny. 1996a. »China's Threat Environment.« *Security Dialogue* 27, št. 4: 437–48.
- . 1996b. »The "China Threat" Issue: Major Arguments.« *Asian Survey* 36, št. 8: 758–71.
- Shambaugh, David. 1996. »China's Military: Real of Paper Tiger.« *The Washington Quarterly* 19, št. 2: 19–36.
- . 2004/2005. China Engages Asia: Reshaping the Regional Order. *International Security* 29, št. 3: 64–99.
- . 2006. »Coping with a Conflicted China.« *The Washington Quarterly* 34, št. 1: 7–27.
- Shih, Chih-yu. 2005. »Breeding a Reluctant Dragon: Can China Rise into Partnership and Away from Antagonism?« *Review of International Studies* 31: 755–74.
- Simon, Sheldon W. 1995. »Realism and neoliberalism: international relations theory and Southeast Asian security.« *The Pacific Review* 8, št. 1: 5–24.

- Timperlake Edward in William Triplett II. 1999. *Red Dragon Rising*. Washington, DC: Regnery Publishing.
- Turner, Oliver. 2013. »'Threatening' China and US security: The International Politics of Identity.« *Review of International Studies* 39, št. 4: 1–22.
- Vivian, Anthony. 2017. »Review Essay: Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?« <https://escholarship.org/uc/item/686115z1>
- Waldron, Arthur. 2005. »The Rise of China: Military and Political Implications.« *Review of International Studies* 31: 715–33.
- Wang, Q. K. in Mark Blyth. 2013. »Constructivism and the study of international political economy in China.« *Review of International Political Economy* 20, št. 6: 1276–99.
- Whiting, Allen S. 2001. »China's Use of Force, 1950–96, and Taiwan.« *International Security* 26, št. 2: 103–31.
- . 1995. »Chinese Nationalism and Foreign-Policy after Deng.« *The China Quarterly* 142: 295–316.
- Xing, Li. 2016. *The Rise of China and the Capitalist World Order*. London: Routledge.
- Yee, Herbert in Ian Storey. 2002. *The China Threat: Perceptions, Myths And Reality*. London: Routledge.
- Zha, Daojong. 2005. »Comment: Can China Rise?« *Review of International Studies* 31: 775–85.

MEDNARODNI ODNOSI

Zlatko ŠABIČ

Regionalizem v Vzhodni Aziji: smer jug-vzhod

Povzetek

Članek naslavlja integracijske procese v Vzhodni Aziji. S pomočjo analitičnega modela, prirejenega po Hettneju in Söderbaumu, avtor ugotavlja, da je regionalnost v tem delu sveta iz različnih razlogov neenakomerna in da stanja integracijskih procesov v Vzhodni Aziji ni mogoče razumeti brez poznavanja integracijskih procesov v Jugovzhodni Aziji, predvsem zato, ker sta regiji zelo povezani. Študija ugotavlja, da uporabljeni analitični model za proučevanje regionalnosti sicer ni optimističen glede nadaljnjega razvoja integracijskega procesa v Vzhodni in tudi Jugovzhodni Aziji, da pa je odvisno od političnih dogajanj v prihodnosti (na primer sposobnost tamkajšnjih držav, da svoje spore rešujejo po mirni poti), ali bi se v prihodnje pri proučevanju tamkajšnjih regij raje osredotočili na tiste dejavnike integracije, ki presegajo klasično, medvladno sodelovanje.

Ključne besede: Vzhodna Azija, Jugovzhodna Azija, regionalnost, ASEAN, TCS

Abstract – Regionalism in East Asia: In the South-East Direction

The article addresses integration processes in East Asia. Using the analytical model adapted from Hettne and Söderbaum (2000), the author concludes that the regionality in this part of the world is uneven for various reasons. Having examined those reasons, the author concludes that the state of the integration processes in East Asia cannot be

understood without the knowledge of the integration processes in South-East Asia, because the two regions are highly interconnected. The author concludes that the analytical model used for the study of regionness is not optimistic about the future of integration process in East and South East Asia. However, he adds that much depends on future political events in the region, e.g. the ability of states from the region to solve disputes peacefully, and whether this model should rather be focused on integration factors that go beyond classic intergovernmental cooperation.

Keywords: East Asia, South-East Asia, regionality, ASEAN, TCS

1 Uvod¹

Bojko Bučar, eden prvih avtorjev v Sloveniji, ki je pisal o regionalizmu s perspektive mednarodnih odnosov, je fenomen regionalizma povzel v enem stavku: »Mednarodno regionalno sodelovanje je *mutatis mutandis* staro kot človeška družba, le da se koncept mednarodnega in regionalnega v času in prostoru spreminja (Bučar 1993, 21).« V proučevanju, predvsem pa v sodobni praksi mednarodnih odnosov postaja zavedanje o pomenu regionalizma podrejeno »velikim témam«: globalizaciji, visoki politiki oziroma odnosu med velesilami in globalnemu povezovanju med različnimi akterji. V resnici pa se vsi ti procesi začnejo v določeni regiji; dolgoročno so regije tiste, ki uravnavajo globalne procese. Globalizacija, kot jo razumemo na zahodu, z vsemi normami in standardi, utelešeni v temeljnih mednarodnih dokumentih, kot je Ustanovna listina Organizacije združenih narodov, je bila utemeljena v eni regiji – Evropi. Ta je po dunajskem kongresu leta 1815, ki predstavlja začetek institucionalizacije mednarodne skupnosti prek mednarodnih organizacij, ki so skrbele za razvoj globalnih standardov mednarodnega sodelovanja, in še posebej v drugi polovici 20. stoletja, zahvaljujoč ugodnim trendom, predvsem zmagi ZDA v drugi svetovni vojni ter iz nje razvite strukturne moči, utemeljene na vojaški, gospodarski in tehnološki superiornosti (Strange 1988), začela univerzalizacijo evropskih temeljnih norm in vrednot (demokracija, človekove pravice, liberalizacija trgov). A v tem procesu ostale regije niso enakovredno sodelovale, predvsem zaradi specifičnega odnosa z Evropo, obremenjenega s kolonizacijo. To ključno dejstvo je spregledal Fukuyama (1992), ko je slavil prevlado liberalizma nad ostalimi ideologijami, ki so se bodisi izpele (komunizem/socializem) bodisi izkazale kot katastrofalne

1 Iskreno se zahvaljujem soavtorjema, Jani S. Rošker in Andreju Bekešu, pa tudi vsem drugim, ki so poleg lektorice skrbno prebrali članek ter s svojimi pripombami obogatili njegove vsebine. Posebej izpostavljam Boštjana Bertalaniča, Sašo Istenič Kotar, Petro Roter in Silvijo Fister. Seveda pa nihče, razen mene, ni odgovoren za končno vsebino članka ter morebitne napake in spreglede, ki so se zgodili v njem.

za napredek človeštva (fašizem in nacizem). »Konec zgodovine«, kot ga je spisal Fukuyama, je spet zgolj poglavje, ki ga je do leta 1991 pisala Evropa, natančneje njen zahodni del. Skepso glede Fukuyamove teze utrjuje tudi dejstvo, da je razvoj regionalizma po letu 1945 bil bodisi aktivno spodbujen s strani evropskih oziroma zahodnih držav bodisi bil posledica dinamičnega razvoja regionalizma v Evropi. Po koncu hladne vojne se znova definirajo tudi razlogi, zakaj regionalno sodelovati, pri čemer današnje spodbude za sodelovanje niso nujno identične s tistimi, ki jih promovira zahod.

Cilj prispevka je proučiti stanje, v katerem se nahaja Vzhodna Azija, ki po vseh gospodarskih kazalcih in tveganosti politične nestabilnosti predstavlja svetovno žarišče, ki utegne usodno vplivati na nadaljnji razvoj mednarodne skupnosti. Na prvi pogled se zdi, da je Vzhodna Azija pravi antipod integracijskim procesom po svetu; kot da bi v tej regiji vladala nekakšna institucionalna praznina, ki ustvarja pogoje za politično nestabilnost in grožnjo varnosti širšemu območju.

Na kakšen način pa je v primeru Vzhodne Azije sploh mogoče govoriti o institucionalni praznini? Bi nas to, v primeru, da slednja dejansko obstaja, resnično moralo skrbeti, ali pa se glede potencialnih negativnih posledic te praznine motimo? In če se, zakaj se? Kakšna je sploh dinamika regionalizacije Azije in v tem kontekstu Vzhodne Azije, ki v procesih globalizacije na dogajanja v širši regiji seveda ne more biti imuna? Odgovore na ta vprašanja bomo morali iskati ne samo v Vzhodni Aziji, ampak tudi v sosednjih območjih, ki imajo svojo dinamiko regionalnega razvoja, za katere pa je pomembno, da so za svoj razvoj obkrožene s stabilnim okoljem. Zaradi prostorskih omejitev se bomo osredotočili na Jugovzhodno Azijo, ki jo je mogoče oceniti za najbolj dinamično med vsemi deli Azije in geopolitično najpomembnejšo za Vzhodno Azijo.

Za potrebe tega prispevka bo študija opravljena z analitičnim okvirjem, prirejenim na podlagi klasifikacije, ki jo uvedeta Hettne in Söderbaum (2000). Spoznanja, ki jih bomo pridobili s tem modelom, bomo sintetizirali in opravili sklepno analizo »stanja« vzhodno- in jugovzhodnoazijske regije ter posledice tega stanja za procese in odnose v tem delu sveta. Izbira in proučevanje obeh regij hkrati nista naključna, saj, kot že prej argumentirano, stanja integracijskih procesov v Vzhodni Aziji ni mogoče razumeti brez hkratnega proučevanja integracijskih procesov na jugovzhodu. In obratno. Pristop je mogoče primerjati s kitajsko tradicionalno medicino. Zahodna medicina se osredotoča na odpravo simptomov (bolečin) na točno določenem delu telesa. Ko so simptomi odpravljani in bolečina mine, je zanjo naloga opravljena. Kitajska medicina pa na težave posameznega dela telesa gleda kot na le eno od številnih med seboj tesno

povezanih poglavij v knjigi, ki predstavlja celotno človeško telo. Tak, holistični pristop bo ubran tudi pri obravnavi regionalizma v Vzhodni Aziji. Problem oziroma »bolezen«, ki jo želimo nasloviti, je institucionalna praznina regij, posledice te praznine in kako jo nadzorovati, če že ne odpraviti. Gre za stanje, ko entitete v dani regiji zaradi sklopa identificiranih dejavnikov niso sposobne ne funkcionalnega ne vrednostnega prestopa v višje stopnje integracije. Zaradi te praznine, *statusa quo* v integracijskem procesu, v regiji vlada ena sama govorica, ki jo razumejo tamkajšnje entitete, ki rešujejo medsebojne probleme: govorica moči, prestiža in ne nazadnje orožja.²

2 Opredelitev tērminov in predstavitev analitičnega okvirja

362

Proučevanje regij z vidika discipline mednarodnih odnosov je kompleksno delo, kar dokazuje že način tvorjenja definicije fenomena. Tērmin »regija« ima v različnih znanostih oziroma disciplinah različno vsebino. Tako je med drugim mogoče govoriti o geografskih, kulturnih in etničnih regijah (Bučar 1993, 41). Zdi se pa, da neodvisno od discipline težko določimo meje neke regije. Že geografsko območje je lahko silno raznoliko, tako da kriterija, kako veliko mora biti, da mu lahko rečemo regija, ni mogoče opredeliti. Regijo lahko opredeli tudi kombinacija raznih značilnosti. Morda je pri reševanju problema opredelitve regije najbližje pristop Fawcettove (2005, 24), ki pravi, da bomo regijo lahko prepoznali šele takrat, ko bomo v analizo vključili proučevanje družbenih odnosov, interakcije med različnimi akterji in raven institucionalizacije. Takrat utegnemo razumeti, zakaj je, na primer, Beneluks mogoče prepoznati kot regijo, pa čeprav jo sestavljajo samo tri države (Groenendijk 2011), zakaj je Sredozemlje, kljub večtisočletni zgodovini, še vedno zgolj nekakšna »regija v nastajanju« (Bojinović 2009; Šabič in Bojinović 2007; Bojinović Fenko 2012) in zakaj še kar poteka razprava o tem, kje se začne in konča Evropa ali, če vzamemo območje, ki obkroža Slovenijo, kje se začne in konča srednja Evropa (Šabič in Drulák 2012).

V literaturi o mednarodnih odnosih, ki se usmerja na proučevanje regij, se pogosto pojavlja tērmin »regionalizem«. V splošnem o regionalizmu govorimo takrat, ko je naš subjekt proučevanja območje, ki je večje od države in ki je

2 Za lažjo predstavo in z namenom prepričati, da institucionalne praznine ne kaže podcenjevati, se kaže spomniti na vojno v nekdanji Jugoslaviji. Novo nastalega položaja, ko so nekdanje republike postale samostojne države, ni spremljala hkratna izgradnja medvladnih institucij, obstoječa (zahodno)evropska institucionalna arhitektura pa na takojšnjo integracijo držav zahodne balkanske regije ni bila pripravljena: posledica je bila krvava vojna.

rezultat določene potrebe po regionalni ureditvi, kot jo izrazijo tamkajšnji akterji. V tem kontekstu avtorji govorijo o tako imenovanem starem in novem regionalizmu (Väyrynen 2003). O regionalizmu na stari način, utemeljenem na klasični realistični teoriji, je bilo mogoče govoriti le skozi prizmo držav kot temeljne enote mednarodnih odnosov. Novi regionalizem, ki je proizvod liberalnega pogleda na mednarodne odnose, pa poleg držav vključuje še druge akterje, kot so nevladne organizacije, podjetja in podobno. V tem kontekstu lahko regionalizem definiramo kot »strukture, procese in ureditve s ciljem doseči večjo koherentnost v določeni regiji v smislu gospodarskih, političnih, varnostnih, družbeno-kulturnih in drugih povezav« (Dent 2016, 8).³ Evropska unija je produkt liberalizma, in se jo kot tako lahko analizira v kontekstu novega regionalizma. Vendar s tem, ko opredelimo fenomen regionalizma, novega ali starega, še ne odgovorimo na vprašanje, kako do regionalizma sploh pride. Zato avtorji poudarjajo, da je na fenomen regionalizma treba gledati predvsem kot na proces. Ko želijo to poudariti, avtorji govorijo o regionalizaciji (Fawcett 2005, 25; Hettne in Söderbaum 2000, 457–458). Gre za niz bolj ali manj institucionaliziranih interakcij med akterji, ki na podlagi bolj ali manj spontanega pritiskov vodijo do večjega medsebojnega sodelovanja, pa tudi do konfliktov, ki te procese lahko zavrejo ali povsem zaustavijo. Če povzamemo vse tri tērmine na primeru Evropske unije, potem lahko rečemo: vemo, da, gledano geografsko, Evropo kaže šteti med regije. Vemo, da imamo v Evropi dober primer *regionalizma*: Evropsko unijo. Vemo, da v Evropi poteka proces *regionalizacije*, ki je najbolj viden prav na primeru Evropske unije. Vemo, da je ta proces potekal uspešno, kljub posamičnim težavam, ki so zavirale integracijo. Česar ne vemo – ali si ne želimo vedeti –, je, ali obstaja »konec« procesa in kakšne so posledice konca procesa. Zato je nujno, da nenehno spremljamo razvoj regije z analitičnimi prijemi, ki nam pomagajo razumeti stanje, v katerem se regija nahaja na določeni razvojni stopnji, in dejavnike, ki na ta razvoj vplivajo.

Na podoben način lahko proučujemo tudi Vzhodno Azijo. Načeloma velja naslednje: ko govorimo o Vzhodni Aziji, imamo v mislih Kitajsko s Hongkongom,

3 Dihotomija med starim in novim regionalizmom ni nujno sestavni del vsakega raziskovalnega načrta. Wallerstein, na primer, ne vidi nič novega ali starega v regionalizmu; regionalizem je en sam, potreba po regionalni ureditvi pa ima jasen kontekst in namen. Zanj so regije območja, kjer prevladujeta en jezik komunikacije in ena vera. Po tej interpretaciji teh območij ni veliko. Poleg Evrope Wallerstein v to skupino šteje še Kitajsko, Indijo in Perzijo ter arabski svet (Wallerstein 2004, 8). Bistvo njihovega regionalizma je v tem, da so se obnašale (ali se obnašajo) kot imperiji, celoten smisel in namen njihovih birokracij pa je (bilo) oblikovanje institucionalnega dizajna, ki omogoča krepitev kohezivnosti regije s spodbujanjem skupnega jezika, skupne vere in skupnih navad. Edina prava razlika med regijami je tako lahko zgolj v njihovi relativni moči na različnih področjih, predvsem na vojaško-tehnološkem, kjer enkrat prevladuje ena, spet drugič druga regija (ibid., 8–9).

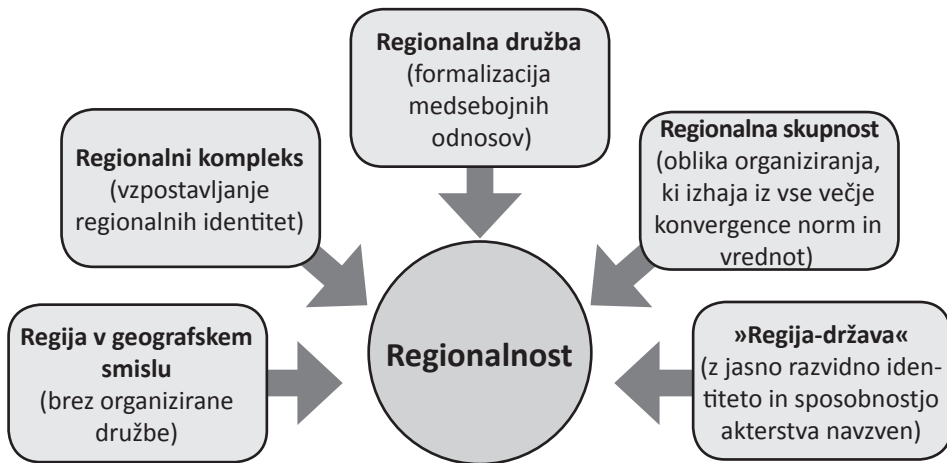
Japonsko, obe Koreji in Tajvan⁴ (Kipro 2018). Vendar pri tem kaže opozoriti, da nikakor ni nujno, da se vsi avtorji strinjajo s tako definicijo. Kipro (ibid.), tako kot drugi avtorji (poleg že omenjenega Bučarja, na primer Hettne 2005, 544), opozarjajo, da je vse odvisno od tega, kaj v danem kontekstu razumemo kot regijo. Če vzamemo preprost primer – Vietnam je »politično in kulturno tesno povezan z Vzhodno Azijo, čeprav je, geografsko gledano, del Jugovzhodne Azije. Prav tako Vzhodne Azije tudi ne gre mešati z Daljnim vzhodom; ta tērmin se nanaša na razdaljo med Evropo in Azijo, ne na določeno regijo v Aziji« (Kipro 2018). Nekateri avtorji (Cai 2010, 4; McDougall 2008, 42; Dent 2016, 5) Vzhodno Azijo sicer pojmujejo širše oziroma jo delijo na dve podregiji: jugovzhodno (ta vključuje Indonezijo, Malezijo, Filipine, Singapur, Tajsko, Brunej, Vietnam, Kambodžo, Laos in Mjanmar) ter severovzhodno (ta vključuje Japonsko, Kitajsko s Hongkongom, obe Koreji, Tajvan in Mongolijo). Kakorkoli že, tudi s kratkim prikazom težav pri opredelitvi vzhodnoazijske regije lahko samo ugotovimo, da ni splošne definicije regije in da različne regije po svetu prepoznavamo po različnih kriterijih. Zato kaže pritrditi Hettnejevemu predlogu, kako povzeti zgornje in številne druge dileme v zvezi z definicijo regije. Pravi, »da 'naravnih' regij ni; njihove definicije se razlikujejo glede na vprašanje ali predmet proučevanja [...]. Ključno je tudi, kako politični akterji dojemajo in interpretirajo idejo regije [...]. Vse regije so v resnici družbeni konstrukti in zato nenehno podvržene politizaciji« (Hettne 2005, 544). V tem kontekstu bo tudi pričujoči prispevek ubral svoj kriterij pri definiciji Vzhodne in Jugovzhodne Azije. Izhajal bo iz delovnega dogovora med ustanovitelji Raziskovalnega središča za Vzhodno Azijo (*East Asia Resource Library* – EARL), dogovora, ki je navdihnil tudi izdajo zbornika. Ta sledi pristopu, kjer je Jugovzhodna Azija ločena od Vzhodne, delitev držav pa, z izjemo Mongolije, ostaja ista.⁵

Analitično orodje, ki bo uporabljeno za pričujočo analizo, je utemeljeno na predpostavki, da »regija« ni nekaj samo po sebi umevnega. Regija nastaja in

4 Tajvan na splošno ni priznan kot samostojna država, Kitajska pa ga smatra kot del svojega teritorija. Vendar pa po mednarodnem pravu, natančneje skladno s prvim členom Konvencije iz Montevidea o pravicah in dolžnostih držav (podpisane 26. decembra 1933, v veljavi od 26. decembra 1934), Tajvan še vedno izpolnjuje vse attribute za državnost. Poleg definiranega teritorija, prebivalstva in delujoče vlade Tajvan namreč neguje tudi diplomatske odnose, resda z majhnim številom držav (MOFA 2019). Čeprav ni splošno priznan, pa, kot poudarja Lim (2014, 3), »Tajvan v praksi dejansko izvaja pristojnost nad svojim teritorijem in prebivalstvom [...] efektivno obvladuje vse gospodarske in politične procese, tako kot vsaka priznana država«. V vseh najpomembnejših državah sveta ima Tajvan svoja de facto predstavništva, medtem ko številne države gostiteljice Tajvan de facto obravnavajo ločeno od Kitajske. Glede na to, da torej analitiki v svojem proučevanju Vzhodne Azije lahko identificirajo specifične interese Tajvana, kljub njegovi mednarodni izolaciji, je za potrebe tega prispevka Tajvan smiselno obravnavati kot samostojnega akterja.

5 Več na <https://www.fdv.uni-lj.si/en/library/earl>.

se razvija kot rezultat integracijskih procesov med državami, morda tudi med drugimi akterji, odvisno od tega, kako tesno so se države pripravljene povezovati med seboj. Ti procesi potekajo v več fazah, vsaka med njimi pa označuje stanje regionalnosti, kot je prikazano v nadaljevanju (Prikaz 1).

Prikaz 1: Elementi regionalnosti (prirejeno po Hettne in Söderbaum 2000).

O regionalnosti je treba začeti govoriti z omembo regije v geografskem smislu, saj nobena družba ne more obstajati brez teritorija. Posamezne skupnosti lahko prebivajo ločeno druga od druge in se razvijajo same zase kot samostojne, suverene enote (države). Šele ko se začnejo vzpostavljati odnosi med njimi, morda celo na podlagi pripoznane skupne identitete, lahko začnemo govoriti o regionalnem kompleksu. V Evropi se je utrdilo krščanstvo kot temelj evropske identitete in se ohranilo vse do danes (Hettne in Söderbaum 2000, 463). Toda v kontekstu regionalnega kompleksa so tovrstna »veziva« zelo šibka; prevladuje sebično ravnanje držav, boj za prestiž in moč, občutka za skupnost, utemeljenega na solidarnosti, ni. Za avtorje, ki pripadajo realistični teoriji mednarodnih odnosov, drugačen svet sploh ne obstaja oziroma je v domeni utopije (Carr 1978; Morgenthau 1968). V najboljšem primeru se kot »skupni« oblikuje regionalni varnostni kompleks, namenjen omejitvi vojn kot sredstva zunanje politike. Primer takšne primitivne faze regionalnosti je v Evropi leta 1815 vzpostavljen kongres (koncert) velikih sil.⁶

6 Bistvo kongresa oziroma koncerta države je v tem, da od držav zahteva zasledovanje dogovorjenih ciljev oziroma politik, vendar to države, ki so se zavezale k sodelovanju v kongresu, v ničemer ne odvezuje od zasledovanja lastnih interesov (Väyrynen 2003, 29).

Koncept regionalne družbe je najlažje razumeti s pomočjo tako imenovane angleške šole razumevanja mednarodnih odnosov (Bull 1977). V tej fazi regionalnosti suverenost držav ostaja ključna kategorija, toda v njej države sprejmejo določena pravila obnašanja in ravnanja, ki jih uteleša mednarodno pravo. V tej fazi poleg držav nastopajo še drugi akterji, kot so mednarodne vladne in nevladne organizacije ter transnacionalna podjetja, ki težijo k sodelovanju zunaj države, a hkrati prevzemajo vse pomembnejšo vlogo v regiji. Ta stopnja regionalnosti je v mednarodnih odnosih tudi najbolj zastopana. Regije postajajo vse bolj formalizirane – temelj še vedno predstavljajo države, ki pa v teh odnosih niso več statične; pripravljene so tudi na to, da se v korist (regionalnega) sodelovanja odrečejo delu svoje suverenosti. Obe Ameriki, na primer, povezuje Organizacija ameriških držav (Bloom 2008), znotraj regije pa so se oblikovale nove pobude, kjer se države načeloma odrekajo delu svoje suverenosti, kot je MERCOSUR (*Mercado Común del Sur* – Skupni trg juga) (Gardini 2010). Z nedavno vrnitvijo Maroka v članstvo je Afriška unija potrdila svoj status osrednje regionalne organizacije na tistem območju (Makinda in Okumu 2008), vendar sta tam z vidika analize (sub)regionalnega povezovanja med državami zanimivejša ECOWAS (*Economic Community of West African States* – Gospodarska skupnost zahodnoafriških držav) in SADC (*Southern African Development Community* – Južnoafriška razvojna skupnost) (Page in Bilal 2001; Ngoma 2003).

Naslednjo fazo regionalnosti Hettne in Söderbaum (2000, 466) imenujeta regionalna skupnost. Gre za regijo, ki se vse bolj »spreminja v aktivni subjekt, z razvidno identiteto in [...] vse bolj kompatibilnimi idejami, organiziranostjo in potekom [odločevalskih] procesov znotraj [...] regije«. Primer regije, ki je v takšni fazi razvoja, je Nordijski svet (Best 2004, 11). Za zadnjo stopnjo regionalnosti, ki jo Hettne in Söderbaum (2000, 467) poimenujeta »regija-država«, pa velja, kot pove že ime samo, da gre za stanje, kjer države svojo suverenost aktivno, vendar še vedno postopno in skladno z nacionalnimi interesi držav prenašajo na novo politično entiteto. To ne pomeni, da se suverenosti v celoti odrečejo; v takem primeru ne bi govorili o »regiji-državi«, ampak samo o (novi) državi. Primernejše je govoriti o novi kakovosti regionalne organizacije, kjer glavni odločevalci niso več samo države. Gre za večplastno odločanje, v katero so vključeni tudi drugi akterji (na primer parlamentarni predstavniki) in kjer se uvaja funkcionalna razporeditev pristojnosti; odločitve, ki so občega pomena za »regijo-državo«, se centralizirajo, vse druge odločitve pa se oblikujejo in sprejemajo lokalno. V Evropski uniji, ki je trenutno edini primer tako močno integrirane regije, takšen način oblikovanja in sprejemanja odločitev utemeljuje načelo subsidiarnosti (Føllesdal 1998).

3 Regionalnost Vzhodne Azije

V političnem smislu Hettne in Söderbaum (2000, 464) Vzhodno Azijo vidita kot primitivno regijo kljub dinamičnemu medsebojnemu trgovanju tamkajšnjih držav. Vendar je tu treba biti previden. Vzhodna Azija je namreč specifična regija, ki je ni mogoče ne proučevati ne razumeti, če ob tem ne upoštevamo regionalnosti Jugovzhodne Azije. Priče smo namreč dvema precej različnima dinamikama regionalnega povezovanja, ki pa se med seboj vseeno prepletata in temu območju morda lahko data kohezivnost, ki bi, ob drugih procesih, ki vplivajo na integracijo v regiji in jih pričujoči članek zaradi omejenosti s prostorom ni mogel zajeti,⁷ lahko obstala tudi dolgoročno. Zato se bomo v nadaljevanju najprej posvetili prav Jugovzhodni Aziji.

3.1 Jugovzhodna Azija

3.1.1 Ideja ali proces?

Ko govorimo o regionalnosti v Jugovzhodni Aziji, se analize praviloma začnejo pri Združenju držav Jugovzhodne Azije (*Association of Southeast Asian Nations* – ASEAN), nastalem leta 1967. Korenine te integracije segajo v Organizacijo jugovzhodnoazijske pogodbe (*Southeast Asia Treaty Organisation* – SEATO), nastale leta 1954, ki naj bi izvajala aktivnosti kolektivne obrambe, primerljive tistim, ki jo je v Evropi opravljala zveza Nato. SEATO je razpadel, ASEAN je obstal in se še razvija. O ASEAN-u bo več govora šele v nadaljevanju, saj o njem ne moremo govoriti prej, preden ne spoznamo okoliščin, ki so vplivale in vplivajo na razvoj te osrednje jugovzhodnoazijske organizacije.

7 Ta poudarek je za našo analizo zelo pomemben. Nekateri avtorji namreč izpostavijo, da v trenutku, ko svoj pogled na regionalnost razširimo in upoštevamo tudi druge vidike integracije, lahko ugotovimo, da sta tako Vzhodna kot Jugovzhodna Azija veliko bolj povezani, na primer zaradi povečane trgovine, tujih neposrednih investicij, prenosa tehnologije, bančništva in podobno, celo do te mere, da predstavljata pomembno protiutež nezaupanju, ki se ustvarja med državami regije (Pempel 2005, 2–3). Temu mnenju lahko pritrdimo le delno, iz več razlogov. Prvič, dinamično trgovanje kot »protiutež« nezaupanju med državami ima večjo težo v Jugovzhodni Aziji. Nezaupanje med državami Vzhodne Azije ima drugačno in dolgo zgodovino, povezano s hudimi travmami, ki jih pragmatizem, ki vodi v različne oblike gospodarskega sodelovanja in povezovanja, ne odpravi tako zlahka. Drugič, odprto vprašanje ostaja, ali so države pripravljene zaradi prednosti in pridobiti, ki jih prinaša povezovanje na gospodarsko-tehnološkem področju, žrtvovati specifične državne interese, kot je kitajski glede Tajvana. In tretjič, gospodarske vezi niso nujno edine, ki bi jih bilo treba upoštevati pri širši analizi kompleksnosti (jugo)vzhodnoazijske regije, če bi prostor, namenjen za ta prispevek, to omogočal. Takšna analiza, na primer, ne bi mogla zaobiti vloge konfucijanstva kot dejavnika povezovanja na tem območju (Rošker 2016).

Nastanek ASEAN-a je uradno oznanjen kot izraz volje Indonezije, Malezije, Filipinov, Singapurja in Tajske, ki so 8. avgusta 1967 podpisali bangkoško deklaracijo.⁸ V njej so izrekle svojo pripadnost jugovzhodnoazijski regiji in poudarile, da imajo namen v organizacijo sprejeti vse države, ki so po njihovem del te regije. Teh, ki »pripadajo« regiji, je deset,⁹ zadnja med njimi, ki je bila sprejeta v članstvo, je bila Kambodža, in sicer leta 1999. Seveda percepcija o pripadnosti jugovzhodnoazijski regiji ni nastala sama od sebe. Njen razvoj ima globlje korenine, ki jih moramo poznati, če želimo razumeti regionalizem v tem delu Azije. Glede na obstoječo literaturo bi lahko rekli, da nastanek in razvoj jugovzhodnoazijske regije obravnavata dve struji. Prva temelji na koncipiranju regionalnosti oziroma regije kot ideje. V tem kontekstu poudarja pomen eksogenih dejavnikov, ki krepijo zavest o regiji in približevanje uresničitvi ideje o regiji. Druga struja izhaja iz regionalnosti kot rezultata določenega procesa. Zatrjuje, da je dandanes Jugovzhodna Azija regija oziroma têrmin, o katerem se nihče več ne sprašuje, predvsem zaradi tega, ker sta razvoj regije in njena institucionalizacija prek ASEAN-a zgolj posledica procesov utrjevanja jugovzhodnoazijske identitete, ki so zagon dobile po koncu druge svetovne vojne, še posebej pa po koncu hladne vojne.

Tako Charrier, ki pripada prvi struji, pravi, da se je Jugovzhodna Azija kot ideja začela razvijati šele v začetku štiridesetih let prejšnjega stoletja »kot rezultat anglo-ameriškega prizadevanja razviti območne študije (*area studies*) kot legitimnega in pomembnega področja proučevanja« (Charrier 2001, 317). V tistem času je tako nastalo kar nekaj publikacij, ki so se v naslovu sklicevale na »Jugovzhodno Azijo«. Glede na dejstvo, da v tistem času še ni bilo razvite splošne percepcije o Jugovzhodni Aziji kot specifični politični entiteti, je torej raziskovalni interes za to območje odigral pomembno vlogo pri nadaljnjem koncipiranju (konstrukciji) regije, sploh ko je postalo jasno, da bo drugo svetovno vojno nadomestila nova, tokrat hladna vojna. V geopolitičnem smislu je sicer Vzhodna Azija postala strateško zelo pomembna za ZDA že prej, v času druge svetovne vojne, zaradi obrambe proti Japonski, in pozneje zaradi preprečevanja širitve vpliva komunizma, bodisi s strani Sovjetske zveze bodisi s strani Kitajske. V ta namen je bilo leta 1943 ustanovljeno Vzhodnoazijsko poveljstvo (*Southeast Asia Command* – SEAC), ki je delovalo do leta 1946, pozneje, leta 1954, pa SEATO.

Po drugi strani pa Acharya poudarja, da so eksogeni dejavniki pri oblikovanju jugovzhodnoazijske regije imeli marginalno vlogo. Zagovarja, da bi pri analizi

8 Besedilo deklaracije je na voljo na <https://asean.org/the-asean-declaration-bangkok-declaration-bangkok-8-august-1967/>.

9 Poleg prej omenjenih držav so to še Brunej, Kambodža, Laos, Mjanmar in Vietnam.

(ne)obstoja regije moral biti večji poudarek dan vprašanju (ne)obstoja identitete. Ta ne nastaja z nekakšnim dekretom, ampak je produkt določenega procesa. Povedano drugače, raziskovalci bi se bolj kot na zunanje akterje in dejavnike morali osredotočati na to, ali in kako tamkajšnji prebivalci razvijajo ter v končni fazi ponotranjajo Jugovzhodno Azijo kot »svojo« regijo (Acharya 1999, 56). Po njegovem mnenju je ta proces mogoče prepoznati že od predkolonialnega obdobja naprej, med 7. in 14. stoletjem, ki je, sicer v rudimentarni obliki, že poznalo regionalni meddržavni sistem (ibid., 58–59). Pomembna dejavnika sta bila tudi medsebojno trgovanje in uporaba malajščine kot univerzalnega jezika za sporazumevanje med tamkajšnjimi trgovci (ibid., 60).

Med endogene dejavnike je treba šteti tudi razvoj političnih sistemov v regiji. Vse države Vzhodne in Jugovzhodne Azije so bile namreč večji del svoje zgodovine bolj ali manj avtokratske. Praksa je pokazala, da je njihova vloga lahko pozitivna ali negativna. Kot bomo videli v nadaljevanju, je nedemokracija držav v Jugovzhodni Aziji ovira za njihovo tesnejše povezovanje. Toda prav tamkajšnji avtokrati so največji zagovorniki regionalnega organiziranja jugovzhodnoazijske regije, saj z uveljavljanjem neformalnega odločanja v regionalnih institucijah netransparentnost in elitizem iz notranjepolitične sfere lažje prenašajo na mednarodno raven (Rock 2016, 22).¹⁰ Čeprav vzhodnoazijska regija niti približno ni tako razvita kot jugovzhodnoazijska, pa so vzorci obnašanja primerljivi. Na vzhodu dvema pomembnima državama (Kitajski in Severni Koreji) vladata avtokrata z malo ali nič poslušna za interese sosednjih (in drugih) držav. Po drugi strani pa se vsaj za zdaj ne ena ne druga država nista odločili za vojaški spopad kot sredstvo za uresničevanje svojih ciljev znotraj regije (Ross in Li 2016).

3.1.2 Dejavniki oblikovanja jugovzhodnoazijske regije

Katera od obeh struj ima prav? Lahko bi rekli, da so njuni izsledki del ene in iste zgodbe. Razvoj jugovzhodnoazijske regije je posledica tako eksogenih kot endogenih dejavnikov. Tako, recimo, Wang (2004, xvii-xviii) pravi, da bi težko našli regijo, ki bi bila tako zelo fragmentirana kot prav jugovzhodnoazijska. Konceptualna zmeda, ki spočetka sploh ni poznala tērmina »Jugovzhodna Azija« (se je pa govorilo, na primer, o »indokitajski«), se je končala šele, ko je regija iz izbruhom druge svetovne vojne dobila skupnega zunanjega sovražnika: Japonsko, ki je želela ustvariti »veliko Vzhodno Azijo«. Zahodni zavezniki so kot odgovor organizirali vojaške sile pod vodstvom že omenjenega SEAC s sedežem v Šrilanki (tedanjem Cejlonu). Tako je regija dobila strateško težo in

10 Več o tem v razpravi o ASEAN-u v nadaljevanju članka.

ime (Wang 2004, xvii). Zaradi izbruha hladne vojne je koncept jugovzhodnoazijske regije dobil nove politične konotacije, saj je postal sestavni del ameriške zunanje politike po letu 1949, ko je Kitajska dobila komunistično oblast. Jugovzhodna Azija je od takrat naprej postala del političnega in vojaškega jezika v hladni vojni.

V ZDA se je že od druge polovice štiridesetih let prejšnjega stoletja tērmin »Jugovzhodna Azija« uvajal na vseh ravneh, od specializiranih uradov ameriškega ministrstva za zunanje zadeve, programov fundacij do študijskih programov na univerzah (Charrier 2001, 324–325). Zdelo se je, da se je ameriški interes za regijo manifestiral leta 1954 s pogodbo iz Manile, s katero so države podpisnice ustanovile SEATO.¹¹ Organizacija je bila del verige ameriških zaveznic in organizacij kolektivne obrambe¹², katerih namen je bil obkrožiti Sovjetsko zvezo in Kitajsko.¹³ Vendar ta organizacija, če jo obravnavamo zgolj v kontekstu pričujočega članka, ni imela posebej velikega učinka, ne za obrambno sposobnost ne za kohezivnost Jugovzhodne Azije. Odgovornost za to lahko večinoma pripišemo kar ZDA oziroma zahodnim zaveznikom, ki so imeli interese v tamkajšnjem delu sveta, vendar ne takih, da bi pomagale krepiti regionalne institucije. ZDA je bilo za zavarovanje njenih interesov dovolj že sodelovanje z Japonsko, pa tudi sicer v domači politiki do »projekta SEATO« ni bilo posebne afinitete (Hemmer in Katzenstein 2002). Zato zaveze, ki so jih države članice sprejele z Manilsko deklaracijo (v političnem smislu je bila organizacija komaj kaj več kot posvetovalno telo), niso bile primerljive s tistimi, ki so jih države sprejele z Washingtonsko pogodbo leta 1949, ki je ustanovila zvezo Nato za namene obrambe ameriških/zahodnih interesov v Evropi.¹⁴ Članstvo v SEATO tudi ni bilo povsem regijsko, saj ni vključevalo

11 Besedilo pogodbe je na voljo na http://avalon.law.yale.edu/20th_century/usmu003.asp.

12 Poenostavljeno povedano se države članice organizacije kolektivne obrambe zavežejo, da bodo katerikoli članici, ki bo vojaško ogrožena, takoj priskočile na pomoč. Države članice organizacije kolektivne obrambe se ne čutijo tako odgovorne za nobeno drugo državo.

13 Poleg SEATO in NATO so v petdesetih letih prejšnjega stoletja nastale še CENTO (Bagdadski pakt oziroma *Central Treaty Organization*, 1955) ter povezava ZDA, Avstralije in Nove Zelandije (ANZUS – *The Australia, New Zealand, United States Security Treaty*, 1951). Kot pomembna člena v tej verigi zaveznikov sta bila vključena tudi Japonska in Tajvan. Takšno institucionaliziranje kolektivne obrambe je navdihnila Spykmanova geopolitična teorija perifernega območja (*Rimland*), ki poudarja nadzorovanje nasprotnika na strateških območjih na oziroma v bližini njegovih meja (Spykman 2008), in ne prizadevanje za njegov vojaški poraz, kot to zapoveduje Mackinderjeva teorija nadzora nad »Svetovnim središčem« (Mackinder 1904). Geopolitika je vse do danes ostala sestavni del premislekov o razvoju in dinamiki mednarodnih odnosov (Belovič 2014).

14 Načelo kolektivne obrambe je v petem članu Washingtonske pogodbe opredeljeno takole: »Pogodbenice soglašajo, da se oborožen napad na eno ali več pogodbenic v Evropi ali Severni

samo jugovzhodnoazijskih držav. Če torej odštejemo prej omenjene geopolitične razloge za ustanovitev SEATO in pripišemo dejstvo, da organizacija ni zagotavljala kolektivne obrambe, ni bilo nikakršno presenečenje, da je organizacija delovala le dobri dve desetletji (do leta 1977). Svojo vlogo je pri propadu SEATO odigrala tudi vietnamska vojna.¹⁵ Delovanje in dolgoročno perspektivo SEATO je dodatno onemogočalo tudi razvijajoče se okolje, v katerem je organizacija nastala. Ves čas hladne vojne je Jugovzhodna Azija namreč bila zaželen plen ne samo ameriško-britanskih, temveč tudi sovjetsko-kitajskih interesov. Križanje teh interesov je pomenilo križanje kapitalistične in komunistične ideologije, ki je v posameznih državah regije terjalo življenja stotisočev, če ne milijonov ljudi.¹⁶ Regijo so pretresali tudi pokolonialni teritorialni spori ter prizadevanja za prevlado v regiji med Filipini, Indonezijo in Malajo oziroma Malezijo (Sussman 1983). Vendar se je med sovražnimi državami postopoma začela krepiti zavest, da bi lahko regija o svoji usodi odločala tudi sama, ne prek posrednikov iz tedanjih velesil, akterstvo pa bi lahko krepila s tesnejšim medsebojnim gospodarskim sodelovanjem. Ta proces se je začel z ustanovitvijo ASEAN-a, končal pa s koncem hladne vojne, ko so se ASEAN-u priključile države, ki so pripadale komunističnemu bloku: Vietnam, Laos, Mjanmar in Kambodža (Wang 2004, xviii).

3.1.3 ASEAN

Potem ko je postalo jasno, da je vloga SEATO v regiji precej omejena, so države regije začele razmišljati o tem, kako bi se organizirale. Prvi rezultat teh pogovorov je bila ustanovitev Združenja vzhodne Azije (*Association of Southeast Asia – ASA*) leta 1961. Članice ASA so bile Filipini, Malajska federacija (od leta 1963 Malezija) in Tajsko. ASA je vredna omembe zato, ker države iz regije v okviru te mednarodne organizacije prvič začnejo govoriti o medsebojnem gospodarskem povezovanju. Podoben poudarek je imel

Ameriki šteje za napad na vse pogodbenice, in zaradi tega soglašajo, da bo v primeru takega oboroženega napada vsaka od njih pomagala [...] tako napadeni pogodbenici ali pogodbenicam s [takojšnjimi ukrepi] [...], vključno z uporabo oborožene sile, da se ponovno vzpostavi in ohranja varnost severnoatlantskega območja.« Manilska pogodba take zaveze ne vključuje. V primeru oboroženega napada na katero od držav članic je tako predvideno, da bo vsaka med njimi »[...] ravnala v skladu z nacionalno zakonodajo (4. člen)«.

- 15 Tako sta imeli dve članici SEATO povsem drugačne poglede na Vietnam; Francija se je zavzemala za njegovo nevtralnost, ZDA pa za vojaško posredovanje (Selat 2013, 126).
- 16 Tako je, na primer, pogrom nad pripadniki komunistične partije v Indoneziji in njihovimi simpatizerji v letih od 1965 do 1966 terjal vsaj 500.000 žrtev (Beech 2017), medtem ko je nasilje nad prebivalci Kambodže za časa (strah)vlade Rdečih Kmerov, ki je terjalo skoraj dva milijona življenj, označeno kot genocid (Beech 2018).

Maphilindo, ki so ga leta 1963 na pobudo tedanjega filipinskega predsednika Macapagala ustanovili Malajska federacija, Filipini in Indonezija. Vendar je zaradi številnih političnih napetosti, ki so vključevale teritorialne spore, izpodbijanje legitimnosti nastajanja novih držav in spopade na etnično-verški podlagi (Acharya 2009, 57) Maphilindo propadel v istem letu, kot so ga ustanovili (Milne 1963), ASA pa je leta 1967 svoje mesto prepustila ASEAN-u. Si pa ta moment »prehoda« iz ene organizacije v drugo zasluži posebno pozornost. Namreč, kot pravi Pollard, je bil temeljni očitek ASA v tem, da gre primarno za prozahodno organizacijo z zelo jasnim političnim namenom – boj proti komunizmu. Države članice ASEAN-a so se od tega hotele do določene mere distancirati (Pollard 1970, 254). Na samem začetku še ni bilo jasno, v katero smer bo šel razvoj ASEAN-a. Čas je pokazal, da so države članice s svojimi poudarki iz bangkoške deklaracije, ki jasno izpostavljajo dinamično gospodarsko sodelovanje ter že omenjeno krepitev jugovzhodno-azijske identitete kot temeljni cilj in bistvo ASEAN-a, mislile resno. Začele so si tirati lastno pot, stran od ideoloških tekmecev ter različnih geopolitičnih in gospodarskih interesov vplivnih držav (Weber 2009).

Kako uspešne so pri tem? Večina avtorjev trdi, da precej. Simon tako ugotavlja, da je Jugovzhodna Azija stičišče raznih oblik mednarodnega organiziranja, katerih generator je prav ASEAN.¹⁷ Tako v regiji delujejo Združenje ASEAN za svobodno trgovino (*ASEAN Free Trade Area – AFTA*), Medparlamentarno združenje ASEAN (*ASEAN Inter-Parliamentary Organization*) in Ljudska skupščina ASEAN (*ASEAN People's Assembly*), ki združuje nevladne organizacije. Poznamo še Regionalni forum ASEAN (*ASEAN Regional Forum – ARF*) (Simon 2008, 265–266).

Posebej pomemben je razvoj tako imenovane Aseanove poti (*ASEAN Way*) pri obravnavanju politično-varnostnih vprašanj. Kot smo že ugotovili, je bila Jugovzhodna Azija v času hladne vojne v precej nezavidljivem položaju. Po eni strani je v geopolitičnem smislu služila interesom velesil v vojaško-ideološkem spopadu med komunizmom in kapitalizmom, po drugi pa je bila regija žrtev pokolonialnih procesov oblikovanja držav, kjer je nestrinjanje glede osamosvajanj in določanja meja vodilo do vojaških spopadov. Za razliko od zahodnega modela procesov odločanja, kjer so se države, ki so ga prakticirale, o posledicah tveganj, ki jih prinaša izvoz demokracije v mednarodne vladne organizacije (predvsem večinsko odločanje), in pomenu konsenza morale še podučiti v praksi (Šabič 1999). Države članice ASEAN-a so se glasovanju odrekle od samega začetka. Kot predpogoj za sprejetje odločitev so postavile

17 Glej tudi prispevek Saše Istenič Kotar v tem zborniku.

uspešno opravljena neformalna posvetovanja in se odrekle unilateralnim dejanjem. Navdih za takšen način sprejemanja odločitev so našle v vaških skupnostih v Indoneziji, Maleziji in na Filipinih,¹⁸ *ASEAN Way* pa je postal obvezno poglavje v proučevanju zgodovine, teorije in prakse mednarodnih organizacij. V literaturi najdemo tudi pomembno opozorilo, da je ta neortodoksi način odločanja treba proučevati v širšem kontekstu politične kulture tamkajšnje regije. Aseanova pot naj bi bila predvsem sredstvo za zagotovitev stabilnosti režimov v regiji (Acharya 2003, 379). Ti so praviloma delno ali v celoti nedemokratični, kar posledično omeji možnost vpliva civilne družbe ali javnega mnenja na odločanje v ASEAN (ibid.).¹⁹

Varnost je zelo pomembna kategorija za ASEAN. V Jugovzhodni Aziji, za razliko od drugih regij, geografsko ni prisotna nobena velesila. To seveda ni pomenilo, da države članice ASEAN-a niso občutile oziroma ne občutijo prisotnosti velesil. V času hladne vojne so, z izjemo Indonezije, ostale države članice »sedele na dveh stolihi«. Po eni strani so si prizadevale za čim bolj neodvisni ASEAN, po drugi pa se niso hoteli odreči zaščiti velesil. Filipini so v času rojstva ASEAN-a gostili ameriške vojaške baze, Tajska je prav tako uživala ameriško zaščito, tako kot sta Malezija in Singapur britansko (Narine 1998, 197). Ideja, da bi regija pridobila status nevtralnega območja, ni nikoli zaživela.²⁰ Toda z leti se je politični položaj v regiji spreminjal; nekatere velesile (Velika Britanija) so se iz regije umikale, druge (Sovjetska zveza, ZDA in Kitajska) so za vpliv

-
- 18 Jetly (2003, 57) in Acharya (2003, 379) ga opišeta kot prizadevanje, da se proces, ki temelji na dialogu in posvetovanju na neki (časovno neopredeljeni) točki, uspešno zaključi s konsenzom. Avtorji, tudi Jetly in Acharya, se pri poudarjanju »tradicionalnosti« konsenzualnega odločanja kot lokalne tradicije poslužujejo terminologije v indonezijski (*bahasa indonesia*): »*Musyawahar untuk mufakat*« dobesedno pomeni izvajanje pogajanj z namenom priti do konsenza (Zhang, Chan in Kenway 2015, 109).«
- 19 Po kazalcih Freedom House (<https://freedomhouse.org/report/countries-world-freedom-2019>) niti ena od držav članic ASEAN-a temeljnih človekovih pravic in svoboščin ne zagotavlja v celoti. V tem kontekstu Zhang, Chan in Kenway (2015, 109) pritrjujejo Acharyi, ko poudarjajo, da se *musyawahar untuk mufakat* sicer navaja kot manifestacija demokratičnega odločanja pri reševanju konfliktov (na primer v okviru ASEAN-a), vendar je lahko razumljen tudi kot »podreditev zahtevam in preferencam višjih slojev za sodelovanje in pasivno izogibanje [morebitnim konfliktom]«.
- 20 Predlog je leta 1970 na zasedanju Gibanja neuvrščenih v Lusaki predstavila Malezija. Osnovna ideja je bila v tem, da bi se velesile obvezale spoštovati nevtralnost Jugovzhodne Azije in ne tekmovala za vpliv v njej, hkrati pa bi se države regije zavezale k nenapadanju in nevmešavanju v notranje zadeve, ter onemogočati uveljavljanje interesov velesil. Ideji niso bile naklonjene ne velesile (z izjemo Kitajske, ki je bila zaradi svoje geografske bližine regiji najbolj zainteresirana za to, da se ostale umaknejo iz nje) ne držav članic ASEAN-a, ki so nevtralizaciji nasprotovala bodisi zaradi strahu pred Kitajsko bodisi zaradi obstoječih povezav z zahodnimi zavezniki (Narine 1998, 199).

tekmovali. Države članice ASEAN-a so se morale nenehno spopadati z varnostnimi izzivi, na katere zaradi interesov velesil niso imeli posebnega vpliva, kar še posebej velja za vojno med Vietnamom in Kambodžo, ki je trajala več kot 10 let (od leta 1978 do 1989). Pri razrešitvi tega konflikta so glavno vlogo odigrale velesile (predvsem Kitajska in Sovjetska zveza). Po drugi strani pa je ravno ta vojna pomagala brusiti zavedanje držav članic ASEAN-a o pomenu njihove notranje enotnosti in s tem načina sprejemanja odločitev *ASEAN Way* (Narine 2002, 59).

Po koncu hladne vojne je ASEAN doživel nekatere pomembne spremembe, med katerimi velja omeniti vsaj tri. Že leta 1994 so se države članice na nove okoliščine po koncu hladne vojne odzvale s sklicem Aseanovega regionalnega foruma (*ASEAN Regional Forum* – ARF). Prvega srečanja, ki je potekalo v Bangkoku, se je poleg držav iz regije udeležilo še deset drugih držav, tako imenovanih »partnerjev v dialogu z Aseanom«. ²¹ Glavni namen ARF je ohranjati stike z vsemi državami, ki imajo interes v Jugovzhodni Aziji, spodbujati zaupanje med njimi in po potrebi naslavljaliti morebitne krize prek instrumentov preventivne diplomacije. Prava motivacija za njegovo vzpostavitev pa je zagotovitev vloge za ASEAN pri kakršnihkoli procesih in razpravah, ki zadevajo varnost v azijsko-pacifiškem območju. V tem, se zdi, je ASEAN-u uspelo (Simon 2008, 278–280), po mnenju nekaterih avtorjev pa bi svojo relevantnost lahko še okrepil z uvedbo stalnih institucij na področjih, ki so zanj vitalnega pomena, kot je upravljanje in preprečevanje konfliktov (Desker, Teo Li Shan in Loh Ming Hui 2015, 19).

Naslednji mejnik je leto 2007, ko je ASEAN sprejel novo ustavo, Listino Združenja držav Jugovzhodne Azije (*Charter of the Association of Southeast Asian Nations*), ki institucionalno krepko prenove to organizacijo. ²² Ta v osnovi še vedno temelji na konsenzualnem odločanju, uvaja pa tudi nekatere novosti, že v preambularnem delu listine, kot je zavezanost demokraciji in varstvu človekovih pravic. ²³

Istega leta je ASEAN sprejel tudi načrt (*blueprint*) za vzpostavitev Aseanove gospodarske skupnosti. Po tem načrtu naj bi se ASEAN »do leta 2015 preoblikoval v regijo s prostim pretokom blaga, storitev, investicij, kvalificiranega dela in svobodnejšega pretoka kapitala« (ASEAN 2008, 2). Načrt za

21 Avstralija, Indija, Japonska, Južna Koreja, Kanada, Kitajska, Nova Zelandija, Ruska federacija, ZDA in Evropska unija.

22 Več na <https://asean.org/asean/asean-structure/>.

23 Besedilo listine je na voljo na <https://asean.org/storage/2012/05/The-ASEAN-Charter-26th-Print.pdf>. Ocenimo, kako bodo ta načela zaživela v praksi, bo seveda mogoče podati šele čez daljše časovno obdobje.

vzpostavitev prostega trga je bil ocenjen kot »najbolj ambiciozna integracijska pobuda zunaj Evrope« (Jones 2016b, 1), zato dvomov v njeno izvedljivost ni manjkalo. Motivacija za oblikovanje skupnega trga se sicer zdi smiselna. Države članice ASEAN-a so bile v času finančne krize leta 1997, ki je prizadela vse, gospodarsko slabo povezane. Vzpostavitev skupnega trga naj bi okrepila odpornost jugovzhodnih gospodarstev proti morebitnim novim šokom, povzročnim od zunaj – stališče, ki se je le še okrepilo po globalni recesiji med letoma 2007 in 2008. Poseben izziv je predstavljala Kitajska, deloma tudi Indija, ki sta z agresivnim vstopom na svetovne trge in cenejšo delovno silo dobesedno uničevali jugovzhodnoazijska gospodarstva. Omembe vredna je tudi konkurenčnost Japonske s svojo visoko tehnologijo. Toda pričakovanja držav članic ASEAN-a se niso uresničila. Kljub tem izzivom in visoko zastavljenim ciljem so se njihove preference spreminjale le počasi. Pri razvoju gospodarstev so primarno zasledovale lastne interese; medvladno sodelovanje in navezava na zunanje partnerje sta ostala praksa, prenos dela suverenosti na supranacionalno raven, tako kot to velja v Evropski uniji, pa teorija (Jones 2016a, 18–23). Države članice ASEAN-a so 31. decembra 2015 sicer slovesno razglasile ustanovitev Aseanove gospodarske skupnosti (ASEAN 2015) in tako izpolnile načrt, vendar zgolj na papirju. Temeljni problemi oziroma ovire, že prej omenjene, so ostale; ena od projekcij ocenjuje, da lahko ASEAN na uresničitve zadanih ciljev morda računa šele okoli leta 2030 (Mocker 2016).

3.2 Vzhodna Azija

Že na samem začetku poglavja je treba poudariti, da med obema regijama obstajajo precejšnje razlike, ko gre za razvoj integracijskih procesov po kriteriju regionalnosti. Prva je povezana s kolonialno preteklostjo. Za razliko od držav Jugovzhodne Azije, ki so bile večinoma (razen Tajske) v kolonialni posesti zahodnih držav in so šele po drugi svetovni vojni vstopile v proces dekolonizacije, Vzhodno Azijo naseljujejo države, ki si jih sicer nobena zahodna kolonialna sila nikoli ni mogla v celoti podrediti; vendar je pri tem treba dodati, da so nekatere med njimi prav tako bile žrtve kolonialne ekspanzije, in sicer s strani sosedov, konkretno Japonske, ki je kolonizirala Korejo in Tajvan, kar še danes močno bremeni odnose v regiji. Druga je povezana z odprtostjo v svet. Ljudstva v Jugovzhodni Aziji zaradi kolonialne preteklosti druge možnosti, kot seznanjati se z drugimi kulturami in navadami, niti niso imela. Kot smo videli, je bila v geopolitičnem smislu celo definicija regije, ki ji »pripadajo«, plod premislekov zahodnih zaveznikov v boju proti komunizmu. Ko gre za države Vzhodne Azije, govorimo o popolnem nasprotju; v preteklosti, vse tja do začetka 20. stoletja, so, gledano primerjalno, bile bolj

omejene v komunikaciji z »zunanjim svetom«, čeprav ne nujno po lastni izbiri.²⁴ Tretja bistvena razlika je vezana na relativno moč med obema regijama. Vzhodna Azija ima po vseh kazalcih občutno večjo politično in ekonomsko težo, kot jo ima Jugovzhodna Azija. Zgovoren je podatek, da je bil v letu 2014 v seštevku bruto družbenega proizvoda Vzhodne in Jugovzhodne Azije delež slednje le 12 odstotkov (Dent 2016, 86–87) in da tri najbogatejše države regije (Japonska, Kitajska in Koreja) prispevajo četrtno celotnega svetovnega bruto družbenega proizvoda (IMF 2019).

Dodatna, morda celo najpomembnejša razlika za potrebe naše razprave pa se nanaša na prisotnost velikih sil v regiji. Za regionalni razvoj po svetu velja, da si velesile v njem prizadevajo igrati določeno vlogo. Tako ni bilo samo v Jugovzhodni Aziji. Latinske Amerike se je, na primer, prijel vzdevek »dvorišče« ZDA (Livingstone 2009), pa tudi Evropa je bila v času hladne vojne plen, razdeljen med dve tedanji velesili, Sovjetsko zvezo in ZDA. Vzhodna Azija je v tem kontekstu specifična. Tamkajšnje države, poleg tega da njihov obstoj štejeemo v tisočletjih, so igrale in igrajo pomembno vlogo v mednarodnih odnosih. Njihova zgodba je tudi zgodba aktivnega poseganja v mednarodno politiko na globalni ravni, nekoč (Japonska kot kolonialna sila) in danes (Kitajska kot velesila). Odnosi med Japonsko in Kitajsko so sploh ključni dejavnik stabilnosti in razvoja tako vzhodno- kot jugovzhodnoazijske regije (Dent 2017, 34). Južna Koreja je edina država, ki zaradi svoje delitve na dva dela še vedno plačuje davek hladni vojni, to pa s tem, da združitev s Severno Korejo vse bolj postaja ideal in ne realnost (Fuqua 2011). Severna Koreja zaradi jedrske oborožitve predstavlja resno varnostno grožnjo tako Koreji kot celotni Vzhodni Aziji. K potencialni nestabilnosti regije prispeva še položaj Tajvana, glede katerega je Kitajska trdno odločena, da si ga slej ko prej priključi, če bo treba tudi s silo (Buckley in Horton 2019). Ne nazadnje pa velja omeniti še številne teritorialne spore v Vzhodno- in Južnokitajskem morju, ki bremenijo prav vse države v regiji (Watkins 2014).

Je na takem, permanentno nestabilnem območju sploh mogoče vzpostaviti regionalno sodelovanje? Države regije na to vprašanje odgovarjajo pozitivno. Tako Japonska, Kitajska kot (Južna) Koreja sodelujejo v Sekretariatu za

24 Ne kaže pozabiti, da je kitajski projekt Svilne poti in s tem odprtosti proti zahodu v resnici oživitev trgovanja z zahodom, ki se je začelo v prvem stoletju pred našim štetjem, v obdobju dinastije Han (Liu 2010, 11–12). Trgovanje z »zunanjim svetom« se je obnovilo in še razširilo v času dinastije Tang (ibid., 88). Na drugi strani pa so tako imenovane opijske vojne drugačna, travmatična izkušnja Kitajske z »odpiranjem v svet«, ki ji ga je vsiljeval britanski imperij (Hanes in Sanello 2002). Globalizacija namreč ni naravni proces, temveč sredstvo oziroma sestavni del institucionalnega dizajna velesil z namenom obvladovanja mednarodnih odnosov.

trilateralno sodelovanje (*Trilateral Cooperation Secretariat – TCS*),²⁵ regionalni organizaciji, ustanovljeni leta 2011 v Seulu. V TCS je veliko simbolike, ki odraža realnost regije. Že samo ime – »sekretariat« – je nenavadno, prav tako ta organizacija nima ustanovnega dokumenta. TCS so ustanoviteljice sicer podelile status mednarodne vladne organizacije (njenemu generalnemu sekretarju je podeljen rang veleposlanika), vendar po svoji funkciji nudi predvsem okvir za morebitno tesnejše regionalno sodelovanje v prihodnosti. TCS izvaja smernice, ki jih na svojih sestankih na vrhu pripravijo voditelji držav članic, in koordinira tripartitna srečanja, ki potekajo pravzaprav na vsakem področju družbenih aktivnosti.²⁶ Urad sekretariata sestavljata generalni sekretar in dva namestnika, delo pa opravljajo v okviru štirih oddelkov: za politične, družbeno-kulturne, gospodarske ter administrativne zadeve. Znotraj oddelkov se delo razdeli na več portfeljev. V okviru oddelka za politične zadeve se TCS ukvarja, na primer, z aktualnimi regionalnimi in mednarodnimi odnosi, vprašanji varnosti, ravnanja v primeru naravnih katastrof, ekonomski oddelek pa, recimo, s trgovino, problematiko patentov, okoljskimi standardi in podobno.²⁷

Zdi se, da je TCS s svojo sicer obsežno strukturo, vendar brez posebnih pristojnosti, največ, kar so omenjene tri države v času že omenjene precejšnje negotovosti v regiji (Kovrig 2018) pripravljene sprejeti kot podlago za nadaljnje medsebojno sodelovanje v okviru mednarodne institucije. Kot ugotavlja nekdanji generalni sekretar te organizacije Shin Bong-kil, so teritorialni spori in zgodovinske zamere za vse tri države še vedno obremenjujoči. Zato po njegovem mnenju še ni dozorel čas, da bi države članice pristopile k oblikovanju močnejših, bolj izdelanih institucij za regionalno sodelovanje. V danem trenutku bi bilo tveganje nestrinjanja glede vsebine dokumenta in s tem morda celo poslabšanja odnosov med tremi državami preprosto preveliko (Shin 2014).

3.3 Sinteza

Iz podrobnejšega proučevanja obeh regij je razvidna precej različna dinamika regionalnega povezovanja, zato se tudi stopnja regionalnosti med njima razlikuje. Vsekakor imata obe regiji isto izhodišče: bolj ali manj definiran teritorij, katerega meje so, kot smo pokazali, lahko vedno predmet razprav. Okvirno pa vendarle lahko govorimo tako o Vzhodni kot Jugovzhodni Aziji, ki sta v tem prispevku v osrčju analize. Ključna ugotovitev prispevka je naslednja: ne

25 Spletna stran: <http://www.tcs-asia.org/>.

26 Primer letnega seznama aktivnosti: <https://www.mofa.go.jp/files/000362476.pdf>.

27 Preglednica portfeljev je na voljo na http://www.tcs-asia.org/?doc_id=structure.

za eno ne za drugo regijo ne moremo trditi, da v njej vlada institucionalna praznina. Za obe tudi velja, da sta na neki točki razvoja regionalnosti dosegli stopnjo varnostnega kompleksa, le da je stabilnost tega kompleksa različna. Identitetni vidik, ki je pomemben za to, da se v regiji sploh razvije kakršnokoli sodelovanje, bo najlažje razložiti na podlagi primerjave z Evropo. Tako v Evropi religija – krščanstvo – združuje, ideologija – komunizem – pa razdružuje. V Vzhodni Aziji je ideologija pomemben razdruževalni dejavnik, medtem ko religija – budizem – zaradi svoje fragmentiranosti sicer ne nujno združuje, vsekakor pa ne razdružuje. Po drugi strani pa ima zgodovinski spomin (njegova ideološka determiniranost, zanikanje spomina oziroma revizionizem) kot razdruževalni dejavnik v Vzhodni Aziji pomembno težo, morda celo veliko bolj kot v katerikoli regiji.²⁸ Kljub temu si države v regiji prizadevajo za vzpostavitev osnovnih komunikacijskih kanalov, ki bi naslavljali odprta politična in druga vprašanja. To vlogo v Vzhodni Aziji opravljajo trilateralna srečanja Japonske, Južne Koreje in Kitajske, za kontinuiteto tega sodelovanja pa skrbi TCS. Države trilaterale uradno sicer izražajo podporo nadaljnji integraciji, toda napetosti v regiji in evidentni nameni držav regije uveljavljati svoje interese ne glede na posledice za regijo, kot to velja, na primer, za kitajske načrte s Tajvanom ter nerešene teritorialne spore v regiji, so realnost, ki je ni mogoče ignorirati. Zato sta tako vloga kot potencial TCS, edine regionalne institucije v Vzhodni Aziji, da bi poglobil sodelovanje med državami, omejena. Organizacija se, kot pravi nekdanji generalni sekretar TCS, nahaja v položaju, kjer je »zaupanje v regiji šele treba v celoti zgraditi« (Shin 2014).

V Jugovzhodni Aziji se je regionalni varnostni kompleks razvil zaradi zunanjih dejavnikov. Lahko celo rečemo, da je celotna regija bila »skonstruirana« kot posledica geopolitičnega premisleka: oblikovana je bila kot obrambni zid pred morebitnim naraščajočim vplivom komunizma, še posebej Kitajske v nekdanjih zahodnih kolonijah. V tem kontekstu je nastal SEATO, ki pa kljub temu ni bil organizacija regije, saj so bile njegove članice tudi nekdanje kolonialne sile (Velika Britanija, Francija) in nova velesila (ZDA). Z dekolonizacijo in nastajanjem novih držav v regiji se je krepila tudi politična volja za oblikovanje institucij, katerih članice bi bile države iz regije in ki bi delovale v interesu regije. Združevalni dejavniki so bili bolj izraziti kot razdruževalni.

28 Kljub temu kaže dodati, glede na dogajanja v času pisanja tega prispevka, da bolj ali manj prikriti poskusi revizionizma in (re)interpretacije zgodovinskega spomina ponovno in vse bolj bremenijo tudi Evropo, ki sicer, skladno z analitičnim okvirjem, predstavljenim tukaj, spada v višjo stopnjo regionalnosti kot Vzhodna Azija. Zato je na tem mestu treba poudariti, da »status regionalnosti« določenega območja seveda ni večer. Države v njem lahko nazadujejo v nižjo stopnjo regionalnosti, vlade in regionalne institucije pa se lahko znajdejo pred kritično izbiro: nazadovanje dopustiti, ga preprečiti ali vsaj upočasniti.

Identiteta kot dejavnik združevanja je bila razvidna pri oblikovanju Maphilindo, kjer so na pobudo filipinskega predsednika začele sodelovati države na podlagi skupne malajske dediščine. Gospodarsko sodelovanje je bil prav tako pomemben dejavnik – zato je nastala ASA. Ideologija je bila pomemben razdruževalni dejavnik, ne pa odločilen, saj, za razliko od Vzhodne Azije, največja jugovzhodnoazijska država, Indonezija, ni pripadala komunističnemu bloku. Še več, s komunisti in njihovimi simpatizerji je krvavo obračunala. Za razvoj regije so bili bolj problematični državotvorni procesi, saj so ti, še posebej po razglasitvi neodvisnosti Malezije, pripeljali do več napetosti in spopadov v regiji. A tudi ti niso »razbili« regije. Izkušnje z ASA in Maphilindo so krepile politični pragmatizem med tamkajšnjimi voditelji, ki so si vse bolj intenzivno prizadevali za kohezivnost kot obrambo pred zunanjimi vplivi. Tako je nastal ASEAN.

Medtem ko so SEATO, ASA in Maphilindo propadle, je ASEAN postal osrednja regionalna institucija jugovzhodnoazijske regije. Za našo razpravo je pomemben najbolj znan »produkt« te regionalne organizacije: Aseanova pot oziroma *ASEAN Way*. Slednja je postala ključni dejavnik za spodbujanje regionalne identitete držav članic. Aseanova pot namreč ne pomeni le iskanja konsenza na podlagi neformalnih posvetov (namesto /pre/glasovanja, ki je sicer tipičen za mednarodne organizacije). Njena identitetnost je v tem, da izhaja in je del tradicije lokalnih skupnosti v regiji, ki na tak način odločajo že stoletja. Hkrati pa je Aseanova pot jezik, ki ga voditelji ASEAN-a razumejo zato, ker večinoma vladajo manj ali nedemokratičnim državam. Zato lažje iz odločevalskih procesov izključijo nevladne akterje in javno mnenje – na tak način, z manj deležniki, z manj demokracije, je tudi kompromise lažje sklepati.

Toda ravno to dejstvo – neudeležba oziroma omejena udeležba različnih, tudi nevladnih akterjev v upravljavskih in odločevalskih procesih – pomeni, da jugovzhodna regija še ni dosegla stopnje regionalne družbe. Netransparenčnost je v popolnem kontrastu z načrti ASEAN-a, katerega članice se želijo do leta 2030 preoblikovati v gospodarsko skupnost, ki bi temeljila na prostem pretoku delovne sile, blaga, kapitala. Če bi se načrt uresničil, bi ASEAN lahko dosegel tudi višjo stopnjo regionalnosti, stopnjo regionalne družbe, morda celo skupnosti. Toda pogoji za to še niso vzpostavljeni. Države članice namreč še vedno primarno uveljavljajo nacionalne interese, še vedno bolj verjamejo v suverenost kot solidarnost in povezovanje na supranacionalni ravni. Vsaj glede na analitični okvir, ki usmerja to raziskavo, bo te pogoje ASEAN lahko dosegel, samo če se bodo voditelji držav članic na tak ali drugačen način odprli svojemu prebivalstvu in razširili nabor deležnikov, ki lahko vplivajo na razvoj regije.

Stanje regionalnosti v Vzhodni in Jugovzhodni Aziji lahko ponazorimo s preglednico, v katero za primerjavo vključujemo še oceno regionalnosti Evropske unije, čeprav slednje ne postavljamo za »vzor« – raven integriranja v Evropi je v globalnem kontekstu dejansko prej izjema kot pravilo (Pempel 2005, 5).

Preglednica 1: Regionalnost v Vzhodni in Jugovzhodni Aziji (lastni prikaz)

Regija	Regija	Kompleks	Družba	Skupnost	Država
Vzhodna Azija	+	O	–	–	–
Jugovzhodna Azija	+	+	–	–	–
Evropska unija	+	+	+	+	O

V preglednici »+« pomeni, da so izpolnjeni pogoji za dano stopnjo regionalnosti, »o« pa, da so države na poti v novo stopnjo regionalnosti. Kot lahko vidimo, je kljub raznovrstnim aktivnostim v regiji, ki jo spremlja obilna akademska literatura, dejanska stopnja regionalnosti v obravnavanem delu Azije še vedno razmeroma skromna.

Iz preglednice je mogoče sklepati o vzroku za takšno stanje, nujno pa je razmišljati še o posledicah in identificirati politike, ki preprečujejo degeneracijo regij, predvsem vzhodnoazijske. Ko govorimo o vzrokih, velja poudariti, da so v obeh regijah še vedno primarnega pomena klasične kategorije realne politike: nezaupanje, pragmatizem, varnost, varnostna dilema, ravnotežje moči. Znova kaže poudariti problem nedemokratičnosti držav, kar daje posameznim voditeljem neomejeno in celo nenadzorovano moč implementacije zunanje politike, kar ima lahko za regijo nepredvidene posledice. Na ta spoznanja pričujočega članka nas skoraj vsak teden spominjajo incidenti na tem območju.²⁹ Posledice takega stanja sta permanentno stanje negotovosti in grožnja stabilnosti, ki lahko prizadene obe regiji. Je pa zanj pomembno dejstvo, da politike, ki naslavljajo tako stanje in so namenjene ohranjanju stabilnosti v regiji, že obstajajo. Generira jih šibkejši, jugovzhodni del Azije.

ASEAN je namreč ubral pot tako imenovanega »odprtega regionalizma«:³⁰ razvil je številne mehanizme, ki ga povezujejo z Vzhodno Azijo ter na ta način vzdržujejo obstoječo komunikacijo in spodbujajo različne oblike sodelovanja. Med njimi kaže izpostaviti že omenjeni ARF. Omeniti velja še vsaj format ASEAN+, kjer države članice vzdržujejo stalne stike s strateškimi akterji (na

29 Tako je ravno v času zaključka pisanja pričujočega članka Severna Koreja v Japonsko morje izstrelila »več raket kratkega dosega« (BBCNews 2019).

30 Gre za politike, ki si na različne načine prizadevajo za gospodarsko povezovanje z akterji zunaj regije (Solingen 2005, 36–38).

primer ASEAN +3, ki vključuje Japonsko, Južno Korejo in Kitajsko, ter ASEAN +1, ki vključuje dialog z najpomembnejšimi državami sveta), Vrh vzhodne Azije (*East Asia Summit – EAS*) za isto mizo posede ASEAN +6 (ASEAN +3 skupaj z Avstralijo, Indijo in Novo Zelandijo) ASEAN +8 (pridružita se še Ruska federacija in ZDA)³¹ ter Splošno regionalno gospodarsko partnerstvo (*Regional Comprehensive Economic Partnership – RCEP*), ki načrtuje sporazum o svobodni trgovini in v katerem sodelujejo tako Kitajska, Japonska kot Južna Koreja.³² Ali bodo te oblike imele pozitiven učinek na regionalnost tako Vzhodne kot Jugovzhodne Azije, bo treba še videti. Pred regijama, še posebej vzhodnoazijsko, so namreč resne ovire političnega oziroma geostrateškega značaja (ozemeljski spori, tajvansko vprašanje, Severna Koreja).

V besedilu je bilo večkrat poudarjeno, da pričujoči članek ni edina in zveličavna analiza regionalizma Vzhodne in Jugovzhodne Azije. Kompleksnejša analiza bi morala upoštevati tudi druge dejavnike regionalnosti. A dejstvo je, da država (in način, kako je vodena) v mednarodnih odnosih še vedno nosi največjo težo. To študija, predstavljena v tem članku, tudi upošteva. Z vidika našega analitičnega orodja za analizo regionalnosti tako razloga za optimizem, ko gre za razvoj integracijskega procesa v Vzhodni oziroma Jugovzhodni Aziji, ni. Države namreč niso tako zelo povezane, da ne bi načelno dajale prednosti primarno svojim nacionalnim preferencam, ne oziraje se na preference drugih držav. Če pa imajo prav tisti, ki v svojih analizah Vzhodne in Jugovzhodne Azije večjo vlogo, hkrati pa pomen pripisujejo nedržavnim akterjem in povezavam, ki naj bi najbolj krepili kohezivnost regije, s čimer se bosta moč in vpliv teh povezav dokazala do te mere, da se bodo problemi in spori v regiji tudi ob najhujših krizah reševali po mirni poti, bo to za proučevanje regije zelo dobrodošlo, saj bo še bolj kot do zdaj vabilo proučevalce in proučevalke Vzhodne in Jugovzhodne Azije, ki prihajajo iz različnih tradicij in disciplin, da staknejo glave in osmislijo »novo« stvarnost regije, onkraj perspektive klasičnih meddržavnih odnosov.

Zahvala

Članek je rezultat raziskovalnega dela v okviru programa »Slovenija in njeni akterji v mednarodnih odnosih in evropskih integracijah št. P5-0177«, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

31 <https://asean.org/asean/external-relations/east-asia-summit-eas/>.

32 https://asean.org/?static_post=rcep-regional-comprehensive-economic-partnership.

Literatura

- Acharya, Amitav. 1999. »Imagined Proximities: The Making and Unmaking of Southeast Asia as a Region.« *Southeast Asian Journal of Social Science* 27 (1): 55-76.
- Acharya, Amitav. 2009. *Constructing a security community in southeast Asia: ASEAN and the problem of regional order, Politics in Asia series*. Milton Park, Abingdon: Routledge.
- Acharya, Amitav. 2003. »Democratisation and the Prospects for Participatory Regionalism in Southeast Asia.« *Third World Quarterly* 24 (2): 375.
- ASEAN. 2008. ASEAN Economic Community Blueprint. Jakarta: ASEAN Secretariat. <https://asean.org/wp-content/uploads/archive/5187-10.pdf>.
- ASEAN. 2015. ASEAN Economic Community (AEC). Jakarta: ASEAN Secretariat. <https://www.asean.org/wp-content/uploads/2012/05/56.-December-2015-Fact-Sheet-on-ASEAN-Economic-Community-AEC-1.pdf>.
- BBC News. 2019. »North Korea 'test-fires short-range missiles'.« *BBC News*, 4. maj. <https://www.bbc.com/news/world-asia-48158880>.
- Beech, Hannah. 2017. »U.S. Stood By as Indonesia Killed a Half-Million People, Papers Show.« *New York Times*, 18. oktober. <https://www.nytimes.com/2017/10/18/world/asia/indonesia-cables-communist-massacres.html>.
- Beech, Hannah. 2018. »Khmer Rouge's Slaughter in Cambodia Is Ruled a Genocide.« *New York Times*, 15. november. <https://www.nytimes.com/2018/11/15/world/asia/khmer-rouge-cambodia-genocide.html>.
- Belovič, Mario. 2014. »Velika igra: Enter Putin.« *Delo*, 10 September.
- Best, Edward. 2004. Regional Integration and National Adaptation: Some Observations from European Experiences. <https://www.yumpu.com/en/document/read/19463622/regional-integration-and-national-adaptation>.
- Bloom, Barbara Lee. 2008. *The Organization of American States*. New York: Infobase Publishing.
- Buckley, Chris in Chris Horton. 2019. »Xi Jinping Warns Taiwan That Unification Is the Goal and Force Is an Option.« *The New York Times*, 1. januar. <https://www.nytimes.com/2019/01/01/world/asia/xi-jinping-taiwan-china.html>.
- Bučar, Bojko. 1993. *Mednarodni regionalizem – mednarodno večstransko sodelovanje evropskih regij*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Bull, Hedley. 1977. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. New York: Columbia University Press.
- Cai, Kevin G. 2010. *The Politics of Economic Regionalism*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave.

- Carr, Edward Hallet. 1978. *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*. London: MacMillan Press Ltd.
- Charrier, Philip. 2001. »ASEAN's inheritance: the regionalization of Southeast Asia, 1941-1961.« *The Pacific Review* 14 (1): 313-338.
- Dent, Christopher M. 2017. *East Asian Integration: Towards An East Asian Economic Community*. Vol. 665, *Working Paper Series*. February: Asian Development Bank Institute (ADBI).
- Dent, Christopher M. 2016. *East Asian regionalism*. London: Routledge.
- Desker, Barry, Sarah Teo Li Shan in Dylan Loh Ming Hui. 2015. »The ASEAN Regional Forum and its continued relevance.« *New Zealand International Review* 40 (4): 17-20.
- Føllesdal, Andreas. 1998. »Survey Article: Subsidiarity.« *Journal of Political Philosophy* 6 (2): 190.
- Fukuyama, Francis. 1992. *The end of history and the last man*. New York: Free Press.
- Fuqua, Jacques L. 2011. *Korean Unification: Inevitable Challenges*. Vol. 1st ed. Washington, D.C.: Potomac Books.
- Gardini, Gian Luca. 2010. *The Origins of Mercosur: Democracy and Regionalization in South America*. New York: Palgrave.
- Hanes, William Travis in Frank Sanello. 2002. *The Opium Wars: The Addiction of One Empire and the Corruption of Another*. Naperville: Sourcebooks.
- Hemmer, Christopher in Peter Katzenstein. 2002. »Why Is There No NATO in Asia? Collective Identity, Regionalism, and the Origins of Multilateralism.« *International Organization* 56 (3): 575.
- Hettne, Björn. 2005. »Beyond the 'New' Regionalism.« *New Political Economy* 10 (543-571).
- Hettne, Björn in Fredrik Söderbaum. 2000. »Theorising the rise of Regionness.« *New Political Economy* 5 (3): 457-473.
- IMF. 2019. »IMF DataMapper.« International Monetary Fund. <https://www.imf.org/external/datamapper/PPPSH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOORLD>.
- Jetly, Rajshree. 2003. »Conflict management strategies in ASEAN: perspectives for SAARC.« *Pacific Review* 16 (1): 53.
- Jones, David Martin. 2016a. »ASEAN's Imitation Economic Community: The Primacy of Domestic Political Economy.« *V ASEAN Economic Community: A Model for Asia-wide Regional Integration?*, urednika Bruno Jetin in Mia Mikic, 11-33. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Jones, Lee. 2016b. »Explaining the failure of the ASEAN economic community: the primacy of domestic political economy.« *Pacific Review* 29 (5): 647-670.

- Kiprop, Victor. 2018. »Which Countries Are Part of East Asia?« *World Atlas*. <https://www.worldatlas.com/articles/which-countries-are-part-of-east-asia.html>.
- Kovrig, Michael. 2018. »Trilateral North East Asia Summit Signals a Return to Cooperation.« International Crisis Group. <https://www.crisisgroup.org/asia/north-east-asia/trilateral-north-east-asia-summit-signals-return-cooperation>.
- Lim, Timothy C. 2014. *Politics in East Asia: explaining change and continuity*. Boulder, Co.: Lynne Rienner.
- Liu, Xinru. 2010. *The Silk Road in world history, New Oxford world history*. New York: Oxford University Press.
- Livingstone, Grace. 2009. *America's Backyard : The United States and Latin America From the Monroe Doctrine to the War on Terror*. London: Zed.
- Mackinder, Halford J. 1904. »The Geographical Pivot of History.« *The Geographical Journal* 170 (4):298-321.
- Makinda, Samuel M. in F. Wafula Okumu. 2008. *The African Union: Challenges of globalization, security, and governance*. London: Routledge.
- McDougall, Derek. 2008. »The East Asian Experience of Regionalism.« V *Europe and Asia*, ur. Philomena Murray, 42-60. London: Palgrave Macmillan.
- Milne, Robert Stephen. 1963. »Malaysia, confrontation and MAPHILINDO.« *Parliamentary Affairs* 10 (4): 404-410.
- Mocker, Susanna Theresia. 2016. »Establishment of the ASEAN Economic Community: A Stepping Stone rather than a Milestone.« EU-Asia Centre.
- MOFA. 2019. »Diplomatic allies.« <https://www.mofa.gov.tw/en/AlliesIndex.aspx?n=DF6F8F246049F8D6&sms=A76B7230ADF29736>.
- Morgenthau, Hans. 1968. *Politics among nations: The struggle for power and peace*. New York: Alfred A. Knopf.
- Narine, Shaun. 1998. »ASEAN and management of regional security.« *Pacific Affairs* 71 (2): 195-214.
- Narine, Shaun. 2002. *Explaining ASEAN: Regionalism in Southeast Asia*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- Ngoma, Naison 2003. »SADC: Towards a security community?« *African Security Review* 12 (3).
- Page, Sheila in Sanoussi Bilal. 2001. Regional Integration in Western Africa. V *Report prepared for and financed by the Ministry of Foreign Affairs, the Netherlands*. London: Overseas Development Institute.
- Pempel, T. J. 2005. »Introduction: Emerging Webs of Regional Connectedness.« V *Remapping East Asia: The Construction of a Region*, ur. T. J. Pempel, 1-30. Ithaca: Cornell University Press.
- Pollard, Vincent K. 1970. »ASA and ASEAN, 1961-1967: Southeast Asian Regionalism.« *Asian Survey* (3): 244-255.

- Rock, Michael T. 2016. *Dictators, Democrats, and Development in Southeast Asia: Implications for the Rest*. Oxford: Oxford University Press.
- Ross, Robert S. in Mingjiang Li. 2016. »Xi Jinping and the Challenges to Chinese Security.« V *China in the era of Xi Jinping: domestic and foreign policy challenges*, urednika Jo Inge Bekkevold in Robert S. Ross, 233-265. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Rošker, Jana S., ur. 2016. *Krepost kot temelj dobrega sosedstva: konfucijanstvo v sodobni Vzhodni Aziji, Studia Humanitatis Asiatica*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Selat, Ahmad Mokhtar. 2013. »To Cage the Red Dragon: SEATO and the Defence of Southeast Asia 1955-1965 by Damien Fenton (review).« (1): 124-127.
- Shin, Bong-kil. 2014. »Trilateral Cooperation Secretariat (TCS) of China, Japan and the ROK.« In *Open Forum: The ASAN Forum*.
- Simon, Sheldon. 2008. »ASEAN and Multilateralism: The Long, Bumpy Road to Community.« *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International & Strategic Affairs* 30 (2): 264-292.
- Solingen, Etel. 2005. »East Asian Regional Institutions: Characteristics, Sources, Distinctiveness.« V *Remapping East Asia, The Construction of a Region*, ur. T. J. Pempel, 31-54. Ithaca: Cornell University Press.
- Spykman, Nicholas John. 2008. *America's strategy in world politics: the United States and the balance of power*: New Brunswick (NJ); London: Transaction.
- Strange, Susan. 1988. *States and Markets* London: Pinter Publishers.
- Sussman, Gerald. 1983. »Macapagal, the Sabah claim and MAPHILINDO: The politics of penetration.« *Journal of Contemporary Asia* 13 (2): 210-228.
- Šabič, Zlatko. 1999. *Voting in international organizations: mere formality or a matter of substance?* Ljubljana: Faculty of Social Sciences.
- Šabič, Zlatko in Petr Drulák, ur. 2012. *Regional and international relations of Central Europe*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Väyrynen, Raimo. 2003. »Regionalism: Old and New.« *International Studies Review* 5 (1): 25.
- Wallerstein, Immanuel. 2004. *World-systems analysis: an introduction*. Durham: Duke University Press.
- Wang, Gungwu. 2004. »History in Southeast Asia's Regional Future.« V *Southeast Asia: a historical encyclopedia, from Angkor Wat to East Timor*, ur. Keat Gin Ooi. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.
- Watkins, Derek. 2014. »Territorial Disputes in the Waters Near China.« *The New York Times*, 8. maj. <https://www.nytimes.com/interactive/2014/02/25/world/asia/claims-south-china-sea.html>.

- Weber, Katja. 2009. »ASEAN: A Prime Example of Regionalism in Southeast Asia.« Miami: Miami-Florida European Union Center of Excellence.
- Zhang, Hongzhi, Philip Wing Keung Chan in Jane Kenway. 2015. *Asia as method in education studies: A defiant research imagination*. London: Routledge.

Maja BUČAR in Jana ARBEITER

Vzhodna Azija: od sledilcev do vodilnih na področju raziskav in razvoja

Povzetek

Države Vzhodne Azije so na osnovi izvozno usmerjene razvojne strategije pred desetletji stopile v svetovno gospodarstvo kot dobaviteljice delovnointenzivnih proizvodov. Postopoma so nadgrajevale tehnološko raven svojega izvoza – v prvi fazi kot poddobaviteljice multinacionalkam, pozneje s pomočjo t. i. reinženiringa ali po mnenju nekaterih kritikov nelegalnega prisvajanja intelektualne lastnine. Danes z odločnim povečevanjem vlaganj v raziskave in razvoj (R&R) vse bolj posegajo med vodilne sile na področju tehnološkega razvoja in inovacij.

Članek analizira gospodarski razvoj in tehnološki napredek izbranih držav ter ugotavlja, da so dober prikaz teorije dohitevanja, ki temelji najprej na sledenju strategijam razvitejših držav, potem pa postopoma z izgradnjo lastnih raziskovalno-razvojnih kapacitet tudi prevzemanju vodilne vloge v določenih tehnoloških segmentih. Prav oblikovanje tehnološke sposobnosti države je zahteven izziv, kjer poleg vlaganja v znanost in tehnologijo pomembno vlogo igra nacionalni inovacijski sistem, ki temelji na visokokakovostnem upravljanju (governance). Najina teza je, da so države Vzhodne Azije primer kakovostnega načrtovanja in izvajanja gospodarskega in tehnološkega razvoja, kar jim je omogočilo ne le dohitevanje, ampak tudi prehitevanje razvitih, še posebej na področju sodobnih tehnologij. V tem procesu je ključnega pomena t. i. družbena sposobnost.

V sklepnem delu se sprašujeva, kaj ta prinaša v prihodnje tako za družbeno-ekonomski razvoj teh držav kot za svetovni znanstveni in gospodarski prostor.

Ključne besede: Vzhodna Azija, gospodarski razvoj, tehnologija, inovacije, strategija razvoja.

Abstract – East Asia: From the Followers to the Leaders in Research and Development

Following an export-oriented development strategy, the countries of East Asia first entered the global economy as suppliers of labour-intensive manufactured products. Gradually they increased the technology level of their exports; first as subcontractors of multinational corporations, later through re-engineering or, according to some critics, through illegal application of foreign intellectual property. Today, these countries are significantly increasing their investment in research and development, becoming the leaders in technological development and innovation.

388

The article analyses the economic development and technological progress of selected East Asian countries. We find that the countries considered are a good example of the catching-up theory, which is based on following the strategy of developed countries (so called Flying Geese growth model). Gradually, through the development of their own technological capabilities these countries managed to take over the leading positions in some technologies. Specifically, the development of technological capabilities alongside increased investment in R&D show that the role of a national innovation system is very important, combined with a high level of governance. Our hypothesis is that the countries of East Asia are a good example of high-quality planning of economic and technological development. This has enabled not only the catching-up process, but also the overtaking of developed countries, especially in the field of advanced technologies. In this process, the key role was played by so-called social capability.

In the conclusions we elaborate on what such developments bring to both the socio-economic development of these countries as well as to the global scientific and economic contexts.

Keywords: East Asia, economic development, technology, innovation, development strategy

1 Uvod

Strategije držav na področju gospodarskega razvoja se spreminjajo tako glede na ekonomsko teorijo kot glede na njihove izkušnje. Pogosto imajo pomembno vlogo mednarodne institucije, še posebno tiste, ki gospodarski razvoj držav tudi finančno podpro. Tu ima velik pomen zlasti Svetovna banka (SB), ki s svojimi politikami pogosto aktivno posega v gospodarske strategije držav v razvoju.

Azijske države, še posebno vzhodnoazijske, sodijo med tiste, ki jih v ekonomski literaturi pogosto izpostavljajo kot vzorec, kot primer uspešnega gospodarskega razvoja. Tudi ekonomisti Svetovne banke so jih pogosto postavljali v ospredje kot države z optimalno razvojno strategijo, še posebej zaradi njihove izvozne naravnosti. Že v sedemdesetih in osemdesetih letih preteklega stoletja so številni ekonomisti pisali o »azijskem gospodarskem čudežu«¹ in štirih tigrih (Južna Koreja, Tajvan, Hong Kong in Singapur), ki so jim v skladu z modelom »letečih gosk«² sledile še Tajska, Malezija in Indonezija, v zadnjih letih pa še Vietnam (Furuoka 2005; Kasahara 2013). Posebno zgodbo o gospodarskem uspehu je spisala in jo še piše Kitajska. Stopnje gospodarske rasti in povečevanje izvoza teh držav so impresivne, kar velja tudi za spremembe, ki so jih doživele na področju gospodarskega in tehnološkega razvoja.

Od devetdesetih let 20. stoletja ekonomska teorija poudarja pomen tehnološkega razvoja kot osrednjega dejavnika gospodarskega razvoja. Endogena teorija gospodarske rasti (Romer 1990; Stern 1991; Acemoglu 2011 itd.) poudarja ključno vlogo tehnologije in tehnološkega napredka ter tako države usmerja v spodbujanje tehnološkega razvoja s pomočjo vlaganj v raziskave in razvoj ter v ustvarjanje ustreznih razmer za raziskovalno in inovacijsko dejavnost v gospodarskem sektorju. Taka strategija je zahtevna že za razvita okolja (dovolj je pogledati, kako težko evropske države povečujejo količino sredstev za R&R), kaj šele za države v razvoju. Prav izkušnje azijskih držav v razvoju nam pokažejo, da je ob ustrezni politiki tudi na tehnološkem področju zaostanek mogoče nadoknaditi.

V prispevku analizirava, kako so vzhodnoazijske države prešle s tipično delovnointenzivno izvozno usmerjenih gospodarstev in postopoma nadgradile svojo tehnološko sposobnost ter kako se danes nekatere med njimi že uvrščajo med pomembne dobavitelje visokotehnoloških izdelkov. Posebno pozornost bova namenili dvema: Južni Koreji in Kitajski, ki s podpiranjem raziskav in razvoja (R&R) močno vodita in predstavljata resno konkurenco tudi na področju vrhunskih tehnologij. Kitajska vlaganja v R&R letno povečuje za 12–18 % ter je tako z 2,21 % BDP za R&R in več kot 410 milijardami dolarjev že na

- 1 Tako je naslov eni od pomembnih knjig, ki opisuje razvoj vzhodnoazijskih držav: *East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy*, World Bank, september 1993.
- 2 Model rasti na podlagi »letečih gosk« (orig. Flying Geese Growth Model) razlaga proces dohitevanja v procesu industrializacije v odprtih gospodarstvih v razvoju. Model razlaga, da je manj razvita država lahko dohitevala razvitejšo s pomočjo trgovine in trgovinsko usmerjenih neposrednih tujih naložb, v odvisnosti od tehnološkega razvoja v vodeči državi. Model se je razvil v splošno teorijo razvoja in neposrednih tujih naložb, ki jo je oblikoval Ozawa (1992). Ta predvideva hierarhijo med gospodarstvi glede na stopnjo razvitosti (več o tem v Damijan in Rojec 2007).

drugem mestu (takoj za ZDA) glede na nominalno višino sredstev. Južna Koreja pa že nekaj let sodi v sam vrh glede na delež BDP, ki ga namenja za R&R: v letu 2017 je s 4,29 % prehitela Izrael in tako prevzela prvo mesto.

Predpostavljamo, da je hiter napredek vzhodnoazijskih držav (tudi) posledica kakovostne razvojne strategije, kjer se je vloga države spretno prepletala z vlogo trga. Zgolj tržna in izvozna usmeritev, ki jo pogosto izpostavljajo nekateri ekonomisti, tudi Svetovna banka, zanesljivo ne bi prinesla tako dinamične gospodarske rasti in hitrega tehnološkega razvoja. Ta temelji na povezanosti vlaganj v raziskave in razvoj s strani države in zasebnega sektorja, vlaganj v izobraževanje ter na sistematičnem povezovanju s tujimi partnerji in spodbujanju neposrednih naložb v obeh smereh: tako v državo kot iz nje. S tem potrjujeva tezo avtorjev teorije dohitevanja (orig. Leap-frogging), ki navaja, da je treba za dejanski proces dohitevanja nujno razviti sposobnost za sodelovanje pri generiranju in izboljšavah tehnologij, ne le sposobnosti za njihovo uporabo (Perez in Soete 1988; Freeman 1989; Bučar 2001). Posebnega pomena je *družbena sposobnost*, kot jo definira Abramowitz, ki ugotavlja, da »... evolucija družbenih sposobnosti, v povezavi s procesom dohitevanja, odpira možnosti, da zamudnice prehitijo celo naprednega voditelja« (Abramowitz 1986, 389).

Članek prikaže osnove izbranih teorij gospodarske rasti in razvoja, ki jih v nadaljevanju analizira na primeru izbranih vzhodnoazijskih držav. Analiza tehnološkega razvoja, ki mu sodobne razvojne strategije pripisujejo ključno vlogo, pokaže, kako pomembna so vlaganja v raziskave in razvoj. Podatki pokažejo, da se tega še kako zavedajo tudi izbrane države, saj hitro povečujejo vlaganja in jih usmerjajo v ključne tehnologije prihodnosti. V sklepnem delu potrjujeva svojo tezo o dohitevanju na podlagi strategij, ki jim sledijo vzhodnoazijske države.

2 Teorije in strategije razvoja

V obdobju po drugi svetovni vojni so se ekonomske teorije, ki so poskušale pojasniti gospodarsko rast, opirale na analizo izkušenj za takratne razmere že razvitih držav (Rostow 1960; Harrod 1939; Domar 1946; Lewis 1954 itd.). Prenos izkušenj in strategij držav, ki so že prešle pot iz kmetijskih v industrializirana gospodarstva, naj bi zagotavljal hiter napredek in rast domačega proizvoda, kar naj bi postopoma privedlo do dviga življenjskega standarda in odprave revščine. V teh teorijah je imela pomembno vlogo vrzel v naložbah, ki pa jo lahko države presežejo s pomočjo posojil s strani razvitih in z neposrednimi tujimi naložbami. Sredstva za odplačevanje dolgov bodo države v razvoju zagotavljale z izvozom, najprej surovin in kmetijskih proizvodov, z rastočo industrializacijo v skladu s svojimi primerjalnimi prednostmi pa z izvozom delovnointenzivnih

proizvodov. Tak tu sicer precej poenostavljeno predstavljen recept srečamo v literaturi, ki se ukvarja z gospodarskim razvojem t. i. »tretjega sveta« (Samuelson 1948; Hart 1983; Krasner 1985; Porter 1990; Prabirjit in Singer 1991; Friedmann 1996; Maizels 2000; Todaro in Smith 2011).

Prav intenzivna usmerjenost v izvoz naj bi bila tista osnovna značilnost vzhodnoazijskih gospodarstev, ki jih loči od drugih držav v razvoju. Po mnenju številnih ekonomistov (Balassa 1979; 1980; 1981; Westphal, 1990; Amsden 2013) so odločno in dosledno izvozno usmerjeno razvojno strategijo najprej izvajali na Japonskem, nato pa v štirih azijskih tigrih, ki so jim sledile še nekatere druge države regije. Kako močno podporo je imela izvozno usmerjena strategija, priča zapis pomembnega ekonomista tistega časa Bele Balassa: »Ko bodo razvite države in države v razvoju izvajale ustrezne politike, bo omogočen premik v vzorcu mednarodne specializacije kot odgovor spreminjajočim se primerjalnim prednostim držav na različnih stopnjah gospodarskega razvoja. Posledično se bo izboljšala učinkovitost alokacije virov, stopnje rasti gospodarstev se bodo povečale in vsi sodelujoči bodo na boljšem« (Balassa 1980, 39).

Isti avtor sicer priznava, da je tudi vzhodnoazijskim gospodarstvom koristila t. i. prva faza uvozne substitucije, v času katere so zgradile osnovne industrijske kapacitete. V tem obdobju je ključnega pomena, da država svojih podjetij ne štiti preveč z eksplicitnimi in implicitnimi dajatvami – pri slednjih gre za posledico neustreznega ščitenja lastne valute (Balassa 1980, 7). Nadaljevanje uvozne substitucije po vzoru latinskoameriških in nekaterih socialističnih držav je pogosto vodilo v naraščajoče stroške domače proizvodnje, ki zaradi zaščite ni bila konkurenčna v mednarodnem prostoru ter je predvsem na področju učinkovitosti in tehnološkega posodabljanja na dolgi rok vodila v suboptimalno gospodarsko rast.

Po drugi strani je za države, ki so se odločile za izvozno usmerjeno strategijo, značilno, da so zagotavljale enake spodbude tako za proizvajalce, usmerjene na domači trg, kot za tiste, usmerjene v izvoz. Poleg tega so pri regulaciji trga izenačile proizvajalce za domači in tuji trg: izvozniki so imeli možnost kupovati surovine doma ali v tujini. Pri uvažanju sestavnih delov ali surovin so bili oproščeni uvoznih dajatev, nekatere države (ravno azijski trgi) pa so uvedle tudi dodatne spodbude za izvoz. Na ta način so v razmeroma kratkem času močno povečale svoj izvoz,³ v prvi vrsti delovnointenzivnih proizvodov, kjer je bila osnova za konkurenčno prednost poceni delovna sila.

3 V obdobju 1960 do 1966 je tako Južna Koreja povečala izvoz z 1 % industrijske proizvodnje na 14 %, do leta 1973 pa kar na 41 %. Singapur je povečeval izvoz z 11 % na 20 % in 43 %, Tajvan pa z 9 % na 19 % in končno celo 50 % industrijske proizvodnje.

Med prednosti izvozne usmeritve se pogosto uvršča tudi hitrejši tehnološki napredek, saj morajo proizvajalci, ki želijo tekmovati na svetovnih trgih, spremljati razvoj tehnologije ter dinamično uvajati posodobitve in inovacije, če želijo ostati v igri. Če analiziramo strukturo izvoza azijskih držav, še posebej tistih, ki nimajo naravnih virov, opazimo, da se v izvozu postopoma povečuje delež tehnološko zahtevnejših proizvodov. Ta kazalec potrjuje postopno povečevanje tehnološke sposobnosti teh gospodarstev in postopen prehod na druge dejavnike konkurenčne prednosti, ne le na poceni delovno silo. Povečanje tehnološke sposobnosti v teh državah pa ni zgolj posledica njihovega sodelovanja v izvozu: gre za splet ukrepov politike na področju povečevanja naložb v raziskave in razvoj (R&R) ter na področju izobraževanja.

V začetku devetdesetih let se v ekonomski teoriji uveljavi endogena teorija rasti (Romer 1994; Acemoglu 2009; Grossman in Helpman 1994 itd.). Za razliko od neoklasične teorije rasti se nove (endogene) teorije rasti osredotočijo na rast kot rezultat značilnosti notranjega (endogenega) ekonomskega sistema. V ospredje postavijo tehnološki razvoj in ustvarjanje ter difuzijo novih znanj in tehnologije. Tehnološki napredek kot rezultat zavestnega prizadevanja določene skupine ljudi (beri: podjetij) le njim zagotavlja konkurenčno prednost: tehnologija postaja gibalno rasti (Bučar 2001). Pod vplivom spoznanj te teorije so številne razvite države začele dosti bolj sistematično podpirati raziskave in razvoj tako z vlaganjem javnih sredstev kot s spodbujanjem gospodarskih subjektov v take naložbe. Za spodbujanje zasebnih naložb v R&R je postala pomembna tudi zaščita intelektualne lastnine, in to ne le v okviru nacionalnih meja, ampak v mednarodnem prostoru. Tako smo priča oblikovanju posebnega dogovora v okviru Urugvajskega kroga trgovinskih pogajanj: TRIPs – Trade Related Intellectual Property Measures; gre za poseben paket varovanja pravic intelektualne lastnine v okviru Svetovne trgovinske organizacije, tj. za pomembno varovalo za vse tiste, ki v mednarodni trgovini sodelujejo z visokotehnološkimi proizvodi in storitvami.⁴

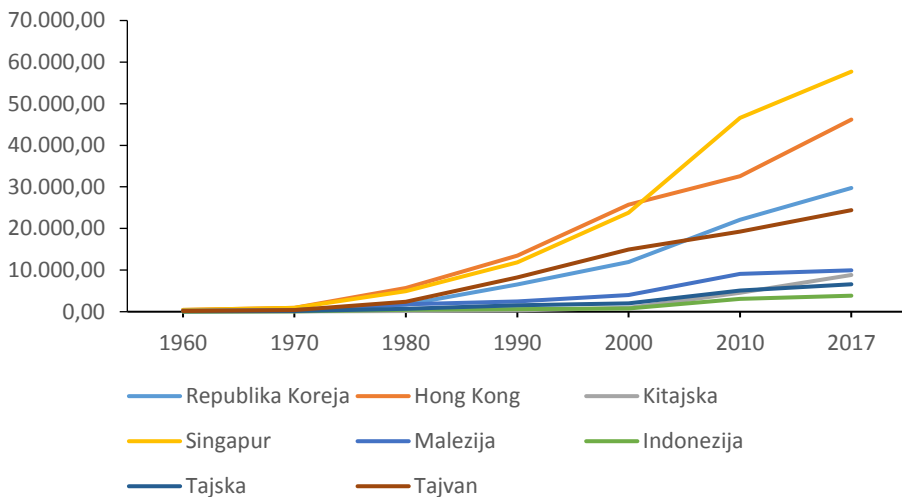
Čeprav se endogene teorije rasti niso posebej ukvarjale z državami v razvoju, je njihovo sporočilo o vlogi tehnološkega razvoja pri gospodarskem razvoju pomembno vplivalo predvsem na tiste države, ki so bile v času uveljavljanja te teorije že prisotne na mednarodnem trgu. Prenos te teorije na teorije mednarodne trgovine je namreč prinesel tudi spoznanje, da je za dolgoročno prisotnost na mednarodnih trgih nujno nenehno prilagajanje in izboljševanje konkurenčnega položaja izvoznikov. Prav povečanje sposobnosti gospodarstva, da se prestrukturira v smeri povečevanja tehnološke zahtevnosti, torej

4 Več informacij na https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/trips_e.htm.

da poveča svojo tehnološko sposobnost, je postalo ključni element gospodarske strategije razvitih držav in posledično tudi tistih, ki so jih želele dohitevati.

3 Gospodarski razvoj v vzhodnoazijskih državah

Statistični podatki kažejo na izjemne gospodarske rezultate in potrjujejo našo tezo o izboru uspešne razvojne strategije. Eden takih kazalcev je povečanje BDP na prebivalca, kjer vidimo, da so nekatere azijske države v šestdesetih letih veljale za revne, a so z vstopom na pot izvozno usmerjene strategije začele hitro povečevati BDP, in sicer tako v absolutnih številkah kot na prebivalca (pa čeprav se je hkrati povečevalo število prebivalcev).⁵

Slika 1: Vrednost BDP na prebivalca (USD) (Lasten prikaz na podlagi podatkov Svetovne banke (2019a) in Statističnega urada (2018)).

Tabela še bolj kot graf pokaže, kje je v posameznih državah prišlo do »preloma« ali tega, kar bi po Rostowu (1960) imenovali »vzlet« (take-off). Seveda opazimo nekaj zamikov med prvimi azijskimi tigri (Južna Koreja, Hong Kong, Singapur in Tajvan), kjer je do preusmeritve prišlo že v sedemdesetih letih in se je BDP na

5 Število prebivalcev na Kitajskem je od leta 1960, ko je znašalo približno 667 milijonov, leta 1990 naraslo na približno 1,135 milijarde, leta 2017 pa je bilo na Kitajskem že približno 1,386 milijarde prebivalcev. Tudi v Indoneziji se je število prebivalstva od leta 1960, ko je znašalo približno 88 milijonov, leta 1990 povečalo za več kot dvakrat, in sicer na približno 181 milijonov, leta 2017 pa je v Indoneziji živelo približno 264 milijonov ljudi. Število prebivalcev se je povečevalo tudi v ostalih državah (Svetovna banka 2018).

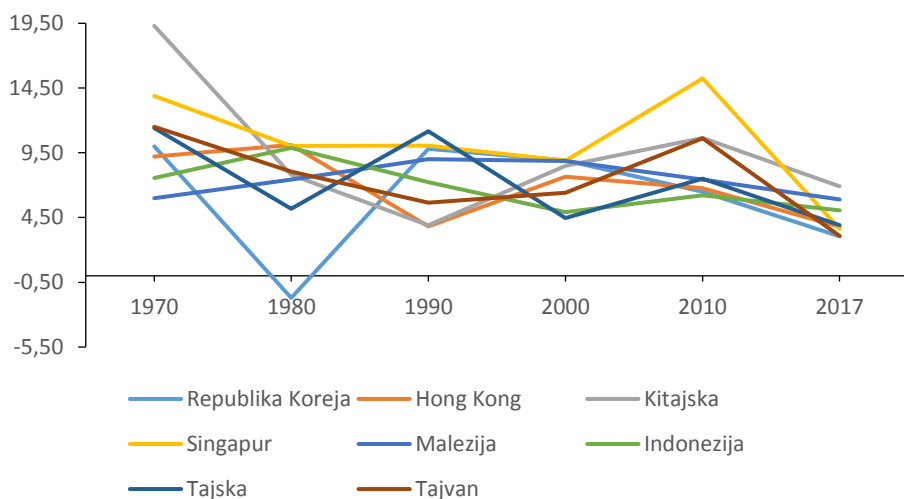
prebivalca med letoma 1970 in 1980 že močno povečal, ter Malezijo in Tajsko, v zadnjih letih, predvsem po letu 2000, pa še Kitajsko in Indonezijo.

Tabela 1: BDP na prebivalca (USD) (Lasten izračun na podlagi podatkov Svetovne banke (2019a) in podatkov za Tajvan s Statističnega urada (2018); označeno prelomno desetletje).

DRŽAVA	1960	1961	1970	1980	1990	2000	2010	2017
Južna Koreja	158,24	93,82	279,13	1.704,47	6.516,31	11.947,58	22.086,95	29.742,84
Hong Kong	429,44	436,75	960,03	5.700,41	13.485,54	25.756,66	32.550,00	46.193,61
Kitajska	89,52	75,81	113,16	194,80	317,88	959,37	4.560,51	8.826,99
Singapur	427,88	448,96	925,29	4.926,96	11.864,28	23.792,61	46.569,68	57.714,30
Malezija	234,92	225,92	357,66	1.774,74	2.440,59	4.045,17	9.071,36	9.951,54
Indonezija	-	..	79,69	491,44	585,00	780,09	3.113,48	3.846,86
Tajska	100,77	107,50	192,13	682,77	1.508,29	2.007,56	5.075,30	6.595,00
Tajvan	163	161	397	2.389	8.216	14.941	19.278	24.408

394

Sicer stalno visoke stopnje rasti so nihale, na kar je vplivalo več dejavnikov, od globalnega povpraševanja do azijske finančne krize in notranjepolitičnih sprememb, a so se v opazovanem obdobju od 1970 do 2017 gibale med 4,5 % in 10 % letno, občasno pa tudi več (Kitajska 1970: 19,5 %; Singapur 2010: 15,24 %). Le v enem obdobju (azijska finančna kriza) so za leto, največ dve, nekatere države zabeležile negativno stopnjo – npr. Južna Koreja leta 1980 z -1,7 %. A tudi zaradi aktivne državne politike spodbujanja gospodarstva so se zelo hitro vrnila na pot rasti.

Slika 2: Letna rast BDP (%) (Lasten prikaz na podlagi podatkov Svetovne banke (2019b) in Statističnega urada (2019)).

Vzporedno s povečevanjem domačega proizvoda se je v opazovanih državah povečevalo tudi njihovo sodelovanje v mednarodni delitvi dela. V skladu z izvozno usmerjeno strategijo so povečevale izvoz, še dodatno pa je za opazovanje njihove strategije razvoja pomembno, kako se je spreminjala struktura njihovega izvoza. Tu namreč pride v ospredje najino izhodišče, da so prav zaradi prilagajanja strategije gospodarskega razvoja novim teoretskim spoznanjem o vlogi tehnološkega razvoja kot dejavnika gospodarske rasti tako dolgo in uspešno vzdrževale in povečevale svojo prisotnost v globalni delitvi dela.

Tabela 2: Obseg izvoza blaga in storitev (v milijardah USD)
(Lasten prikaz na podlagi podatkov Svetovne banke (2019c)).

DRŽAVA	1960	1961	1970	1980	1990	2000	2010	2017
Južna Koreja	0,10	0,10	1,03	18,49	70,79	196,62	540,90	659,62
Hong Kong	0,00	1,15	3,54	25,61	90,21	216,36	469,44	641,93
Kitajska	2,57	1,94	2,31	11,30	49,13	253,09	1602,48	2417,85
Singapur	1,15	1,09	2,42	24,03	64,05	181,30	472,25	561,48
Malezija	1,24	1,12	1,77	14,14	32,78	112,37	221,69	224,67
Indonezija	-	-	1,18	22,09	28,98	67,62	183,48	206,87
Tajska	0,45	0,53	1,06	7,80	29,13	81,95	226,79	310,39

Ena od držav, ki je veliko pozornosti posvečala povečevanju izvoza, je Južna Koreja, še posebej v sedemdesetih in osemdesetih, ko so bile stopnje rasti res neverjetne.

Osrednja pozornost takratnih petletnih načrtov gospodarskega razvoja je bila namenjena povečevanju izvoza, izvozna podjetja pa so imela niz posebnih ugodnosti (dostop do konvertibilne valute za uvoz surovin, oprostitev carin za uvožene surovine in polizdelke, lažji dostop do sredstev za naložbe, pomoč pri prodiranju na tuje trge, a tudi posebne državne nagrade za uspešne izvoznike in javne pohvale za prispevek h gospodarskemu razvoju).⁶

Podobno rast izvoza so beležile vse opazovane države, kjer pa ni zanimiva samo stopnja rasti, ampak tudi nominalna rast izvoza ter odnos med izvozom in domačim proizvodom, ki jasno pokaže, kako zelo je za te države naraščal pomen vključevanja v mednarodno delitev dela.

6 Več v Košak/Bučar (1987).

Tabela 3: Letna stopnja rasti izvoza blaga in storitev (%)
(Lasten prikaz na podlagi podatkov Svetovne banke (2019č) in OECD (2019a)).

DRŽAVA	1961	1970	1980	1990	2000	2010	2017
Južna Koreja	35,41	30,69	9,51	4,59	17,17	12,70	1,90
Hong Kong	-	10,79	12,75	6,79	16,88	17,56	5,47
Kitajska	-	2,80	5,90	12,50	20,90	26,30	-
Singapur	-5,07	5,35	22,05	12,92	14,43	17,44	4,10
Malezija	5,53	4,95	3,17	17,82	16,07	10,42	9,37
Indonezija	9,04	17,74	-5,64	0,45	26,48	15,27	9,09
Tajska	20,88	12,44	7,71	13,39	15,83	14,22	5,51

Povečevanje deleža izvoza v BDP je posebej impresivno, če upoštevamo, da se je v tem obdobju tudi BDP hitro povečeval. Res je, da se je v tem času tudi svetovna trgovina hitro povečevala,⁷ a le redkim državam je uspelo tako dinamično vstopati v mednarodno menjavo in resnično izkoristiti trend globalizacije za svoj gospodarski razvoj.

Tabela 4: Delež izvoza v BDP (%)
(Lasten prikaz na podlagi podatkov Svetovne banke (2019d)).

DRŽAVA	1961	1970	1980	1990	2000	2010
Južna Koreja	4,04	11,45	28,46	25,34	35,01	49,42
Hong Kong	83,04	93,19	88,75	117,27	126,03	205,32
Kitajska	3,87	2,49	5,91	13,61	20,89	26,27
Singapur	142,48	126,10	202,05	177,15	189,18	199,75
Malezija	58,72	45,83	57,73	74,47	119,81	86,93
Indonezija	11,06	12,84	30,47	27,31	40,98	24,30
Tajska	17,34	15,02	24,11	34,13	64,84	66,49

V nadaljevanju bova predstavili teorije in strategije gospodarskega razvoja, ki so bile v veliki meri v ozadju hitrega vzpona vzhodnoazijskih držav. Trdiva, da sta bila uspešno prepoznavanje teoretskih spoznanj in njihova primerna integracija v lastne razvojne strategije ključni determinanti gospodarskega uspeha teh držav.

7 Leta 1990 je stopnja rasti izvoza in storitev znašala 5,6 %, leta 2010 pa kar 11,5 % (Svetovna banka 2019č).

4 Tehnološka sposobnost in inovacijska dejavnost kot determinanti gospodarske rasti

Kot sva že omenili, se je pomen znanja in tehnologije v osrednjo ekonomsko teorijo ponovno pomembneje vključil z endogenimi teorijami rasti (Romer 1994; Acemoglu 2009), vzporedno z njimi pa se je oblikoval tudi koncept nacionalnega inovacijskega sistema (Lundval 1992; Freeman 1995; Soete 1985). Bogati diskusiji v ekonomski teoriji o dejavnikih gospodarske rasti se je pridružilo tudi razmišljanje, kaj oblikuje sposobnost države (Stern, Furman in Porter, 2002), da pospeši ustvarjanje novih znanj, ta znanja ustrezno prenaša v gospodarstvo in tako povečuje konkurenčnost ali s hitrim uvajanjem sodobnih tehnologij in inovacij celo dohiteva/prehiteva razvitejše (Freeman in Soete 1997; Dosi 1982 idr.). Od preloma tisočletja smo priča porastu različnih nacionalnih in mednarodnih strategij na področju inovacij, še posebno v OECD (OECD 2010) in Evropski uniji (Lizbonska strategija, npr. EC 2003, 2007). V njih se pogosto izpostavlja pomen ustrezne ravni naložb v R&R ter tehnološke sposobnosti za zagotavljanje nacionalne konkurenčnosti in gospodarske rasti. Poleg zadostnih naložb v R&R zasebnega in javnega sektorja je prav upravljavska sposobnost v okviru nacionalnega inovacijskega sistema ključnega pomena, da se lahko rezultati znanstvene dejavnosti ter tehnološkega napredka v primerni dinamiki, kakovosti in količini vgrajujejo v nacionalno gospodarstvo. Taka sposobnost zagotavlja uspešno kombinacijo vložkov in rezultatov znanstveno-tehnološke dejavnosti.

Za države v razvoju se je predvsem ob pojavu informacijske tehnologije razvilo zanimivo razmišljanje, da bi lahko prav pospešeno vlaganje v nove tehnologije omogočilo dohitevanje razvitih držav. Zagovorniki teorije dolgih valov (Freeman, Clark in Soete 1982; Perez 1985; Freeman in Perez 1988) so trdili, da je proces dohitevanja najbolje začeti ob prehodu iz ene tehnookonomске paradigme v drugo. Specifične značilnosti informacijske tehnookonomске paradigme so ocenili kot posebej ugodne za države zamudnice, ki se odločajo za proces dohitevanja, saj naj bi hitro prepoznavanje sprememb, ki jih v ekonomski sistem uvajajo informacijske tehnologije (možnosti prilagoditve, vloga znanja, spremembe pri doseganju ekonomije obsega, mreženje, hitrost difuzije itd.), omogočalo ne le dohitevanje, ampak celo prehitevanje, t. i. »leap-frogging«, v razvoju. Temu pritrjujejo tudi Brezis et al. (1993), ki možnost do(pre)hitevanja vidijo predvsem v dejstvu, da so nove tehnologije uvodoma pogosto manj produktivne kot že uveljavljene, zato se države z dobro razvito obstoječo tehnologijo težje odločajo za uvedbo novih. Tu prideta v ospredje cenejša delovna sila in tehnološka

sposobnost sledilk, ki niso obremenjene s kapacitetami predhodne faze in se tako hitreje odločijo za uvajanje radikalnih inovacij.

Vendar podrobna analiza razvoja informacijske tehnookonomske paradigme pokaže, da tehnološki razvoj le izjemoma odpira večje možnosti za zamudnice. Hiter tehnološki razvoj zahteva velika vlaganja podjetij in držav v raziskovalno in inovacijsko dejavnost, vzpostavitev ustrezne informacijske infrastrukture in hitro posodabljanje znanja – torej v nenehno izobraževanje. Strokovnjaki opozarjajo tudi na sinergijske učinke novih tehnologij: šele v okoljih, v katerih je uporaba informacijsko-komunikacijskih tehnologij dosegla zadostno koncentracijo, se v popolnosti realizira njihov prispevek k povečani produktivnosti. Procesi dohitevanja postajajo z vse večjo sinergijo informacijskih tehnologij zahtevnejši, saj jih je težko realizirati brez celovite spremembe/preнове ekonomskega in tehnološkega sistema. Taka prenova pa zahteva prestrukturiranje, tj. inoviranje poslovne in družbeno-ekonomske prakse v odnosih znotraj podjetij, v celotnem gospodarstvu in v celotni družbi, tako da postaneta načelo delovanja ter vedenje vsake celice in celote inovativnost, sistematična inovacijska dejavnost pa postane osnovna poslovna in razvojna usmerjenost. Le redke države so sposobne uspešno realizirati tako transformacijo.

Na kompleksnost takega procesa je opozarjal tudi Freeman (1989, 92), ko je govoril o možnostih dohitevanja držav zamudnic: »Če naj katerakoli med njimi v naslednjih nekaj desetletjih uspe pri dohitevanju, je to precej odvisno od njihove sposobnosti za institucionalne inovacije, njihovega infrastrukturnega vlaganja v izobraževanje, znanost in tehnologijo ter od vrste mednarodnega gospodarskega režima v devetdesetih.«

Tehnološka preobrazba vzhodnoazijskih držav potrjuje, da je dohitevanje možno, a le, če res upoštevamo vse zgoraj navedeno: povečanje naložb v znanost in razvoj tehnologije, zadostna vlaganja v izobraževanje ter povezovanje v globalne verige vrednosti.

5 Tehnološko prestrukturiranje izbranih vzhodnoazijskih držav

Za oceno tehnološkega prestrukturiranja lahko uporabimo vsaj dva kazalnika: naložbe v R&R ter strukturo izvoza glede na stopnjo zahtevnosti. Če je v državi prišlo do premika po tehnološki lestvici, se bo to v izvozno naravnani državi poznalo tudi v strukturi izvoza, kjer se bodo v deležu celotnega izvoza vse bolj uveljavljali visokotehnološki proizvodi in storitve.

Tabela 5: Blagovni izvoz glede na tip proizvodov (% celotnega izvoza blaga)
(Lasten prikaz na podlagi UNCTAD (2019)).

	PROIZVODNI DEJAVNIKI	Izvoz primarnih proizvodov	Izvoz industrijskih proizvodov	nizkoteh-nološko intenzivni proizvodi	srednje-tehnološko intenzivni proizvodi	visokoteh-nološko intenzivni proizvodi
	DRŽAVA					
2000	Kitajska	11,81	87,98	31,48	20,15	26,64
	Hong Kong	6,17	93,74	27,59	22,81	38,80
	Tajvan	4,74	95,10	13,74	20,93	49,37
	Indonezija	-	-	-	-	-
	Južna Koreja	10,05	89,93	13,57	20,52	44,59
	Malezija	18,93	80,32	8,18	10,02	60,27
	Singapur	13,61	82,93	2,48	12,74	65,07
	Tajska	23,02	74,23	15,10	18,75	36,48
2010	Kitajska	6,47	93,44	21,86	21,90	38,77
	Hong Kong	9,83	90,06	12,93	19,19	55,87
	Tajvan	10,13	89,43	5,99	17,85	55,76
	Indonezija	62,99	37,01	14,67	7,95	11,05
	Južna Koreja	11,70	88,28	4,05	26,91	40,13
	Malezija	32,58	66,99	6,75	11,31	45,36
	Singapur	22,96	70,88	1,20	12,15	53,95
	Tajska	28,39	71,61	7,84	26,52	32,82
2017	Kitajska	6,33	93,44	20,99	25,66	37,01
	Hong Kong	17,32	82,56	6,38	14,55	60,47
	Tajvan	7,86	92,14	5,44	20,36	54,56
	Indonezija	58,14	41,83	15,99	10,44	11,19
	Južna Koreja	10,73	89,26	3,53	27,83	43,52
	Malezija	32,94	66,71	6,37	12,67	44,58
	Singapur	22,50	72,29	1,41	14,00	54,12
	Tajska	26,57	73,43	6,99	30,71	30,76

Tehnološka sprememba je rezultat znanstveno-raziskovalnega dela in uvajanja novosti/inovacij v proizvodni proces. Kot smo videli v razpravi o pomenu tehnologije kot dejavnika gospodarske rasti, je pomemben kazalnik na tem področju delež vlaganj v raziskave in razvoj. Kljub razmeroma pomanjkljivih podatkih, s katerimi razpolaga Svetovna banka, lahko ugotovimo, da so obravnavane države tudi na tem področju naredile pomembne korake.

Tabela 6: Delež izdatkov za raziskave in razvoj (% BDP)
(Lasten prikaz na podlagi podatkov Svetovne banke (2019e) in OECD (2019b)).

Država	2000	2010	2015	2017
Južna Koreja	2,18	3,47	4,2	4,55
Hong Kong	0,46	0,75	0,8	-
Kitajska	0,89	1,71	2,1	2,13
Singapur	1,82	2,01	-	-
Malezija	0,47	1,04	1,3	-
Tajska	0,24	-	0,6	-

Tehnološko tekmovanje danes zahteva veliko finančnih sredstev,⁸ saj je raziskovalno delo na številnih področjih zelo zahtevno. V povprečju so se med letoma 2000 in 2016 bruto naložbe v R&R v državah OECD z 2,1 % BDP povečale na 2,3 %. V tekočih zneskih v PPP to pomeni, da so bruto naložbe v R&R v OECD dosegle skoraj 1,3 bn USD. Globalni izdatki za R&R naj bi v letu 2015 dosegli 1,92 bn, kar je dvainpolkrat več kot leta 2000⁹ (National Science Board 2018). Tudi zato je dohitevanje držav v razvoju še toliko težje, a vzhodnoazijske države povečujejo vlaganja tudi na tem področju. Kot sva omenili že v uvodu, izstopa Južna Koreja, ki je v zadnjih letih močno povečala financiranje R&R in je tako s 4,55 % prva država na svetu. Tudi Kitajska letno povečuje vlaganja v R&R, in sicer med 12 in 18 %, ter je tako z 2,21 % BDP za R&R in več kot 410 milijardami dolarjev že na drugem mestu (takoj za ZDA) glede na višino sredstev, ki jih namenja za raziskovalno dejavnost. Že leta 2015 je kitajski proračun za znanost predstavljal 21 % celotnih svetovnih sredstev.¹⁰ Še posebej izstopa vloga Kitajske na področju raziskav umetne inteligence, zelenih tehnologij, robotike itd., kjer so kitajska podjetja med vodilnimi. V obeh državah je pomemben vlagatelj poslovni sektor, ki namenja veliko sredstev za R&R. Tako je poslovni sektor v letu 2017 naložbe v R&R povečal za 12 % in dosegel naložbe v vrednosti 194,4 milijarde USD.

Poleg finančnih sredstev v ospredje vse bolj stopa potreba po zadostnem in ustrezno usposobljenem raziskovalnem kadru. Tu so pomembna vlaganja držav v izobraževanje, še posebej v terciarno, ter usmerjanje študentov na področja naravoslovja in tehnike. Glede na svetovno povprečje in delež

8 Razvoj novih biotehnoških zdravil naj bi v povprečju stal 4 milijarde USD na preparat. <https://www.fiercebiotech.com/biotech/r-d-costs-growing-roche-shines-and-novo-high-for-roi-it-s-ep-report>

9 Leta 2000 so bili globalni izdatki za R&R ocenjeni na 722 milijard USD.

10 Več informacij na <https://www.weforum.org/agenda/2018/02/these-charts-show-how-china-is-becoming-an-innovation-superpower>.

izdatkov za izobraževanje v članicah OECD ugotavljamo, da delež izdatkov izbranih držav ne odstopa od svetovnega povprečja. Zanimivo je, da Svetovna banka (2019f) ne beleži podatkov za Kitajsko, čeprav si je ta leta 1993 postavila cilj, da delež izdatkov za izobraževanje do leta 2000 poveča na vsaj 4 % BDP, ki pa je bil zaradi gospodarskega razvoja države prestavljen na leto 2010. Leta 2012 je Kitajska za izobraževanje namenila 4,28 % BDP, leta 2016 pa kar 7,57 % BDP (Yan 2017).

Med letoma 2000 in 2014 se je letno število diplomantov s področja naravoslovja in tehnike na Kitajskem s približno 359.000 povečalo na 1,65 milijona (Harris 2018). Južna Koreja pa je prva na svetu po deležu univerzitetno izobraženih v starostni skupini 25–34 let: kar 69,8 % te starostne skupine ima terciarno izobrazbo (OECD 2017).

Obe državi imata na področju znanosti ambiciozne načrte za prihodnost. Korejsko Ministrstvo za trgovino, industrijo in energetiko je v drugi polovici leta 2018 najavilo, da bo do leta 2022 na 50 % celotnega proračuna za R&R povečalo naložbe za R&R v petih izbranih industrijah: v avtomobilski proizvodnji za razvoj avtonomnih vozil, za razvoj spletnih strani, polprevodnikov in ekranske tehnologije, na področju biozdravja ter obnovljivih virov energije. Teh pet sektorjev je že v proračunu za leto 2018 prejelo 844 milijonov USD. Hkrati se je ministrstvo odločilo podpreti razvoj novih tehnologij in ključnih tehnologij za tista industrijska področja, kjer se obeta hitra komercializacija (Pulse 2018). Oboje je v skladu s »tradicionalno« korejsko razvojno strategijo: nekaj sektorjev, ki naj bi v prihodnosti prevzeli ključno vlogo, država izdatno podpre, a hkrati ne zanemari tistih, ki danes prinašajo rezultate.

Hkrati želi Južna Koreja svojo znanost in tehnološki razvoj v večji meri preusmeriti v bazične raziskave, kar ne bo preprosto. Država je zelo dolgo izvajala strategijo »hitrega sledilca«, usmerjenega v gospodarstvo. Odlikovala se je po izjemno hitrem prevzemanju in nadgradnji tehnologij in proizvodov, kot so polprevodniki in pametni telefoni. Večji del naložb v R&R je tako predstavljal drugi R-razvoj, ki je državi omogočal, da je s sofisticiranimi proizvodi ob nižjih cenah vstopala na svetovni trg. Zdaj pa po ocenah svojih strategov potrebuje novo strategijo, ki pa pomeni velik izziv in tveganje. Še celo znanstveniki in politiki se sprašujejo, ali bo zmogla zadržati tako visoko raven naložb in hkrati premagati tako kulturne ovire kot birokracijo, ki ovira prehod v bolj tvegane raziskave na področju temeljnih znanosti (Zastrow 2016).

Tudi Kitajska se poleg povečevanja sredstev za R&R ukvarja s prestrukturiranjem teh sredstev v korist temeljnih raziskav. Večji del vložka je bil še pred kratkim namenjen predvsem t. i. eksperimentalnemu razvoju, na škodo temeljnim

in aplikativnim raziskavam. Eksperimentalni razvoj je največ prispeval k tehnološkemu prestrukturiranju industrije, saj so te naložbe vplivale predvsem na posodobitev tehnoloških procesov in izboljšanje kakovosti proizvodov ter s tem na novo konkurenčnost. Kitajske naložbe v temeljne in aplikativne raziskave, ki so nujne za razvoj novih idej in vrhunskih tehnologij, močno zaostajajo za drugimi velesilami na področju znanosti. Med letoma 2000 in 2016 je bilo zgolj 5 % celotnih naložb v R&R namenjenih temeljnim raziskavam, aplikativne raziskave pa so prejele med 10 in 17 % sredstev. V istem obdobju so npr. ZDA 17,7 % sredstev za R&R namenile temeljnim in 20,3 % aplikativnim raziskavam (China Power 2018). V nominalnih zneskih to pomeni, da je Kitajska v letu 2016 skupno namenila 70 milijard USD za temeljne in aplikativne raziskave, Južna Koreja 30,5, Japonska 53, ZDA pa kar 186 milijard USD.¹¹

Spoznanje, da so vlaganja v temeljne raziskave pomembna za nadaljnje tehnološko prestrukturiranje in gospodarsko rast, potrjuje najino predpostavko o sposobnosti izbranih držav, da načrtujejo svoj gospodarski in tehnološki razvoj. Za nadaljevanje uspešne gospodarske poti namreč zgolj sledenje razvitejšim ni dovolj – potrebne so lastne nove rešitve. Da ta odločitev že daje prve rezultate, lahko razberemo iz podatkov, ki kažejo na prijavo patentov na nekaterih najprodnnejših področjih, kot so umetna inteligenca, zelene tehnologije in svetovni splet. Korporacije iz Japonske, Južne Koreje, Kitajske in Tajvana so lastnice 70 % inovacij, povezanih z umetno inteligenco v skupini 2000 vodilnih korporacij po naložbah v R&R. Glede na pomen, ki ga strokovnjaki pripisujejo raziskavam na tem področju, lahko sklepamo, da gre za tehnologije prihodnosti. Tisti, ki bodo imeli znanje in tehnološko sposobnost uporabiti te tehnologije, bodo imeli veliko prednost v globalni delitvi dela.

6 Sklepne misli

Gospodarska rast je rezultat različnih dejavnikov, nedvomno pa je, kot dokazujeta praksa in teorija, veliko odvisno od strategije, ki jo ima posamezna država. Prav tako je širok nabor različnih dejavnikov, ki vplivajo na prispevek raziskav in inovacij h gospodarski rasti. Nekatere empirične raziskave izpostavljajo, da na razmerje med naložbami v R&R in gospodarsko rastjo vplivajo pomembni dejavniki, kot so (1) makroekonomska stabilnost; (2) poslovno okolje, vključno z delovanjem trgov; (3) dostop do finančnih sredstev; (4) razpoložljivost človeških virov; (5) gospodarska struktura in stopnja mednarodne odprtosti;

11 Za primerjavo, kaj ti zneski pomenijo za Slovenijo: celoten proračun za R&R v letu 2016 je znašal 809 milijonov EUR, od katerih je bilo 17 % namenjenih temeljnim in kar 55 % aplikativnim raziskavam.

(6) bližina/oddaljenost do tehnološko vodilnih (Evropska komisija 2017; Bravo-Biosca et al. 2013; EIB 2016; Donselaar in Koopmans 2016). Vse to vpliva tako na raven naložb v raziskave in inovacije kot tudi na izplen oziroma produktivnost teh naložb ter posledično na njihov vpliv na celotno gospodarstvo.

Analiza dogajanja v vzhodnoazijskih državah pokaže, da so te države znale dobro oceniti, kje so priložnosti za gospodarski razvoj in kako kombinirati različne vire. Načrtovanje gospodarskega razvoja z vključevanjem v mednarodno delitev dela in sistematičnim izgrajevanjem tehnološke kapacitete se je obrestovalo. Tako se vzhodnoazijske države iz sledilk drugim postopoma spreminjajo v vodilne na določenih področjih. Tako ugotavljamo, da je najina teza o dohitevanju in celo prehitevanju s pomočjo strateške usmeritve v graditev tehnološke sposobnosti potrjena. Izbrane države so ne glede na svoj politični sistem gospodarski razvoj zastavile pragmatično – najprej s sledenjem razvitejšim, a hkrati z nenehnim razvijanjem tehnoloških sposobnosti. Te države so bile ugodoma usmerjene v prenos znanja in tehnologije iz razvitejših okolij, na osnovi vlaganj zasebnega in javnega sektorja v R&R pa se v vse večji meri usmerjajo v oblikovanje lastnih novih tehnoloških rešitev. Prikazana dinamika vlaganj in izbor sektorjev opozarjata, da se države sledilke pospešeno pretvarjajo v vodilne na področju razvoja sodobnih tehnologij, to pa jih postavlja v položaj za realizacijo hitre gospodarske rasti. Vprašanje za nadaljnje raziskave je, kako se bo ta rast pretvorila v družbeno-politični razvoj teh držav in tako na dolgi rok zagotavljala družbeno sposobnost (Abramowitz 1986), ki jo ne tvori le sposobnost tehnološkega napredka, ampak tudi socialna država.

Za Slovenijo in Evropo je pomembno spoznanje, da inovacije vse bolj postajajo rezultat sinergij razvoja na več tehnoloških področjih. Njihov razvoj je pogojen z visoko stopnjo digitalizacije in znanstvenega dela, ključnega pomena pa je tudi povezovanje različnih področij. Razvoj takih tehnologij in inovacij je zahteven, zato jih ni mogoče kupiti. Da bodo države popolnoma izkoristile potencial novih inovacij, bodo morale spremeniti oziroma razviti nove poslovne modele, kar pa običajno zahteva znatne naložbe v nove gospodarske kapacitete. Prav v takih razmerah pridejo v ospredje tehnološka sposobnost držav, njihova usmerjenost v podporo znanosti, visoko usposobljen kader ter dinamično poslovno okolje. Če se kritično ozremo na razmere v EU, ugotavljamo, da smo kljub Lizbonski strategiji¹² in strategiji EU2020¹³ še vedno na enakem povprečnem vlaganju v R&R (med 1,9 in 2,0 % BDP za EU28) (Eurostat 2019).

12 Več informacij na http://www.eu2008.si/si/Policy_Areas/European_Council/Lissabon.html

13 Več informacij na https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_en.

Tudi v Sloveniji naložbe v R&R stagnirajo, vse bolj pa se kaže tudi problem pomanjkanja visoko kvalificiranega kadra. V primerjavi z državami Vzhodne Azije pa je morda še največja težava pomanjkanje dolgoročne strategije tehnološkega in gospodarskega razvoja, ki gradi na izkušnjah, trendih in dobrih praksah iz okolja ter jih s svojim znanjem trajno nadgrajuje za lastne potrebe.

Zahvala

Članek je rezultat raziskovalnega dela v okviru programa »Slovenija in njeni akterji v mednarodnih odnosih in evropskih integracijah št. P5-0177«, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

404

Jana Arbeiter je vključena v program »Mladi raziskovalci« in (so)financirana s strani ARRS iz državnega proračuna.

Literatura

- Acemoglu, Daron. 2009. *Introduction to Modern Economic Growth*. New Jersey: Princeton University Press.
- . 2011. *Introduction to Modern Economic Growth*. New Jersey: Princeton University Press.
- Amsden, A. 2013. »Securing the Home Market. A New Approach to Korean Development.« *UNRISD Research Paper 2013-1*, april.
- Balassa, Bela. 1979. »The Changing Pattern of comparative Advantage in Manufactured Goods.« *The Review of Economics and Statistics* 61 (2): 259–66.
- . 1980. »The Tokyo round and the developing countries (Spanish).« *Journal of World Trade Law* 14 (2): 93–118.
- . 1981. *The Newly Industrialising Countries in the World Economy*. New York: Pergamon Press.
- Brezis, Elise S., Paul R. Krugman in Daniel Tsiddon. 1993. »Leapfrogging in International Competition: A Theory of Cycles in National Technological Leadership.« *The American Economic Review* 83 (5): 1211–19.
- Bučar, Maja. 2001. *Razvojno dohitevanje z informacijsko tehnologijo?* Ljubljana: Založba FDV.
- . 1989. »Technology Policy of the Republic of Korea: What Can We Learn?« *Development & south-south cooperation* 5 (9): 85–97.
- ChinaPower. 2018. »Is China a global leader in research and development?« Dostop 8. 4. 2019. <https://chinapower.csis.org/china-research-and-development-rnd/>.

- Damijan, P. Jože in Matija Rojec. 2007. »Foreign Direct Investment and Catching up of New EU Member States: Is There a Flying Geese Pattern?« *Applied Economics Quarterly* 53 (2): 1–27.
- Domar, Evyes D. 1946. »Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment.« *Econometrica* 14 (2): 137–47. Dostop 10. 4. 2019. <https://laprimaradice.myblog.it/media/00/00/2491562877.pdf>.
- Dosi, Giovanni. 1982. »Technological paradigms and technological trajectories. A suggested interpretation of the determinants and directions of technical change.« *Research Policy* 11 (3): 147–62.
- Eurostat. 2019. »Gross domestic expenditure on R&D (GERD).« Dostop 11. 4. 2019. https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=t2020_20&plugin=1.
- Evropska komisija. 2003. *Innovation policy: updating the Union's approach in the context of the Lisbon strategy, Communication from the Commission COM(2003) 112*. Bruselj: Evropska komisija.
- . 2017. *The Economic Rationale for Public R&I Funding and its Impact. Policy Brief Series*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostop 10. 4. 2019. https://ri-links2ua.eu/object/document/326/attach/KI0117050ENN_002.pdf.
- Freeman, Christopher. 1989. »New Technology and Catching Up.« *The European Journal of Development Research* 1 (1): 85–99.
- . 1995. »Innovation in a New Context.« *STI Review, No. 15* (1995): 49–75.
- Freeman, Christopher in Carlota Perez. 1988. »Structural crisis of adjustment, business cycles and investment behaviour.« V *Technical Change and Economic Theory*, uredniki Giovanni Dosi, Christopher Freeman, Richard Nelson, Gerald Silverberg in Luc Soete, 39–66. London in New York: Pinter Publisher.
- Freeman, Christopher in Luc Soete. 1997. *The Economics of Industrial Innovation*, 3. izdaja. London: Pinter.
- Freeman, Christopher, John Clark in Luc Soete. 1982. *Unemployment and Technological Innovation; A Study of Long Waves and Economic Development*. London: Frances Pinter Publ.
- Friedmann, John. 1966. *Regional Development Policy. A case study for Venezuela*. Cambridge: MIT Press.
- Furuoka, Fumitaka. 2005. »Japan and the 'Flying Geese' Pattern of East Asian Integration.« *Journal of Contemporary Eastern Asia* 4 (1): 1–7. Dostop 11. 4. 2019. <https://pdfs.semanticscholar.org/7e6c/d96fd79100632720aac26696291d05ba8b6b.pdf>.

- Grossman, Gene M. in Elhanan Helpman. 1994. »Endogenous Innovation in the Theory of Growth.« *Journal of Economic Perspectives* 8 (1): 23–44. Dostop 10. 4. 2019. <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.8.1.23>.
- Harris, Briony. 2018. »China is an innovation superpower. This is why.« Dostop 9. 4. 2019. <https://www.weforum.org/agenda/2018/02/these-charts-show-how-china-is-becoming-an-innovation-superpower>.
- Harrod, Roy Forbes. 1939. »An Essay in Dynamic Theory.« *The Economic Journal* 49 (193): 14–33. Dostop 10. 4. 2019. <http://piketty.pse.ens.fr/files/Harrod1939.pdf>.
- Hart, Jeffrey A. 1983. *The New International Economic Order: Cooperation and Conflict in North-South Economic Relations, 1974–1977*. New York: St. Martin's Press.
- Kasahara, Shigehisa. 2013. »The Asian Developmental State and the Flying Geese Paradigm.« *UNCTAD Discussion Papers No. 213, November*. Dostop 9. 4. 2019. https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/osgdp20133_en.pdf.
- Kojima, Kiyoshi. 2000. »The 'flying geese' model of Asian economic development: origin, theoretical extensions, and regional policy implications.« *Journal of Asian Economics* 11 (4): 375–401.
- Košak, Maja. 1987. »Strategija industrializacije in tehnološkega razvoja v Koreji.« *RR: revija za razvoj* 3 (7): 42–6.
- Krasner, Stephen D. 1985. *Structural Conflict: The Third World Against Global Liberalism*. Berkeley: University of California Press.
- Lewis, William Arthur. 1954. »Economic Development with Unlimited Supplies of Labour.« *The Manchester School* 22 (1954): 139–91. Dostop 10. 4. 2019. <https://la.utexas.edu/users/hcleaver/368/368lewistable.pdf>
- Lundvall, Bengt-Ake. 1992. *National systems of innovation: Toward a theory of innovation and interactive learning*. London: Pinter Publishers.
- Maizels, Alf. 2000. *The Manufactures Terms of Trade of Developing Countries with the United States, 1981 – 97*. Oxford: Oxford University Press.
- OECD. 2008. *Handbook on Constructing Composite Indicators*. Paris: OECD Publishing.
- . 2017. »Population with tertiary education.« Dostop 10. 4. 2019. <https://data.oecd.org/eduatt/population-with-tertiary-education.htm>.
- . 2019a. »Trade in goods and services.« Dostop 11. 4. 2019. <https://data.oecd.org/trade/trade-in-goods-and-services.htm>.
- . 2019b. »Gross domestic spending on R&D.« Dostop 11. 4. 2019. <https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm>.
- . 2010. *The OECD Innovation Strategy: Getting a Head Start on Tomorrow*. Paris: OECD Publishing.

- Ozawa, Terutomo. 2000. »The 'Flying-Geese' Paradigm: Toward a Co-evolutionary Theory of MNC-Assisted Growth.« V *The New World Order: Internationalism, Regionalism and the Multinational Corporations*, urednik Khosrow Fatemi, 209–223. Amsterdam in New York: Pergamon.
- Perez, Carlota. 1985. »Microelectronics, Long Waves and World Structural Change: New Perspectives for Developing Countries.« *World Development* 13 (33): 441–63.
- Porter, Michael E. 1990. *The competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press.
- Prabirjit, Sarkar in Hans Wolfgang Singer. 1991. »Manufactured exports of developing countries and their terms of trade since 1965.« *World Development* 19 (1991): 333–40.
- Pulse. 2018. »S. Korea to ramp up investment in R&D for Industry 4.0 technologies.« Dostop 12. 4. 2019. <https://pulsenews.co.kr/view.php?year=2018&no=166873>.
- Romer, Paul M. 1990. »Endogenous Technological Change.« *Journal of Political Economy* 98 (5): S71–S102.
- . 1994. »The Origins of Endogenous Growth.« *The Journal of Economic Perspectives* 8 (1): 3–22.
- Rostow, Walt Whitman. 1960. *The Stages of Economic Growth. A Non-Communist Manifesto*. New York: Cambridge University Press.
- Samuelson, Paul Anthony. 1948. »International trade and equalization of factor prices.« *Economic Journal* 48 (1948): 163–84.
- Soete, Luc. 1985. »International Diffusion of Technology, Industrial Development and Technological Leapfrogging.« *World Development* 13 (33): 409–22.
- Statistični urad. 2018. »PerCapitaItemsforRepublicofChina(Taiwan).« Dostop 10. 4. 2019. <https://eng.stat.gov.tw/ct.asp?xItem=37408&CtNode=5347&mp=5>.
- Stern, Nicholas. 1991. »The Determinants of Growth.« *The Economic Journal* 101 (404): 122–133.
- Svetovna banka. 2018. »Population.« The World Bank. Dostop 10. 4. 2019. <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SP.POP.TOTL&country>.
- . 2019a. »GDP per capita, PPP.« The World Bank. Dostop 10. 4. 2019. <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.PCAP.PP.CD&country=#>.
- . 2019b. »GDP growth.« The World Bank. Dostop 10. 4. 2019. <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.MKTP.KD.ZG&country=KOR,HKG,CHN,SGP,MYS,IDN,THA>.

- . 2019c. »Exports of goods and services.« The World Bank. Dostop 10. 4. 2019. <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=NE.EXP.GNFS.CD&country=#>.
- . 2019č. »Annual growth of exports of goods and services.« The world Bank. Dostop 10. 4. 2019. <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=NE.EXP.GNFS.KD.ZG&country=#>.
- . 2019d. »Export of goods and services as % of GDP.« The World Bank. Dostop 10. 4. 2019. <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=NE.EXP.GNFS.KD.ZG&country=#>.
- . 2019e. »Research and development expenditure.« The World Bank. Dostop 10. 4. 2019. <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=GB.XPD.RSDV.GD.ZS&country=#>.
- . 2019f. »Government expenditure on education, total.« The World Bank. Dostop 10. 4. 2019. <https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GB.ZS>.
- Todaro, Michael P. in Stephen C. Smith. 2011. *Economic Development*. Boston: Addison-Wesley.
- UNCTAD. 2019. »Exports and imports of goods and services, annual.« Dostop 11. 4. 2019. <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=25116>.
- Westphal, Larry E. 1990. »Industrial Policy in an Export-Propelled Economy: Lessons from South Korea's Experience.« *Journal of Economic Perspectives* 4 (3): 41–59.
- Zastrow, Mark. 2016. »Why South Korea is the world's biggest investor in research.« Dostop 12. 4. 2019. <https://www.nature.com/news/why-south-korea-is-the-world-s-biggest-investor-in-research-1.19997>.

Saša ISTENIČ KOTAR

Vzhodna Azija: ključni varnostno-politični izzivi¹

Povzetek

Vzhodna Azija leži na največji in najbolj obljudeni celini sveta, ki prevzema vse pomembnejšo vlogo v globalnih političnih, gospodarskih in varnostnih zadevah. Medtem ko je gospodarsko povezovanje v regiji v zadnjih dveh desetletjih na vrhuncu, sodelovanje na varnostnem področju še vedno močno zaostaja, kar je ob perečih regionalnih kriznih žariščih, kot so Tajvanska ožina, Severna Koreja ter Vzhodno- in Južnokitajsko morje, nadvse zaskrbljujoče. Čeravno je kitajski vzpon pospešil procese regionalizma in oblikovanje novih integracij, se med vzhodnoazijskimi državami povečuje nelagodje glede kitajskih strateških namer in ambicij. Prispevek temelji na tezi, da odsotnost zaupanja ob čedalje večji vojaški potrošnji posledično ustvarja varnostno dilemo, ta pa je zaradi geostrateškega pomena, ki ga imajo vsa omenjena območja, težko rešljiva. Brez prisotnosti ZDA v regiji ni stabilnosti, prav tako pa je ta ogrožena zaradi napetih odnosov med ZDA in Ljudsko republiko Kitajsko. Medtem ko kitajska vlada vse glasneje nasprotuje ameriški navzočnosti v regiji in ne skriva svojih ambicij po vzpostavitvi nove multilateralne varnostne strukture, ZDA dobivajo vse več somišljenikov v svoji opredelitvi Ljudske republike Kitajske kot revizionistične sile, ki ogroža obstoječi svetovni red.

Ključne besede: Vzhodna Azija, varnostno sodelovanje, ZDA, Ljudska republika Kitajsko, Južnokitajsko morje, Tajvan, svetovni red

1 Članek delno povzema in se navezuje na raziskavo, objavljeno v Razpravah FF (Istenič 2016).

Abstract – East Asia: Key Security and Political Challenges

East Asia, lying on the largest and most populous continent of the world, is taking on an increasingly important role in global political, economic and security matters. While the regional economic integration has flourished over the past two decades, cooperation in the security domain remains very modest, which is – considering the regional flashpoints, such as the Taiwan Strait, North Korea, the East and the South China Sea – a matter of great concern. Even though China's rise has accelerated the processes of regionalism and the formation of new integrations, East Asian countries remain increasingly anxious about Chinese strategic intentions and ambitions. The article argues that the absence of confidence, coupled with ever-increasing military consumption, is creating a security dilemma, which is, however, owing to the regional geostrategic importance, very difficult to solve. Without the US presence, the region would be unstable, and likewise, the strained relations between the US and China endanger regional stability, too. While the Chinese government opposes the US' presence in the region and does not hide its ambitions for setting up a new multilateral security architecture, more and more countries seem to side with the American definition of China as a revisionist power, challenging the existing world order.

Keywords: East Asia, security cooperation, USA, PR China, South China Sea, Taiwan, world order

1 Uvod

Vzhodna Azija je pravzaprav dokaj enigmatičen termin. Čeprav je ime že kar nekaj desetletij v ustaljeni uporabi med akademiki in vladnimi ustanovami, mednarodna telesa še vedno niso usklajena glede skupne definicije, ki bi opredelila regijo in njene članice. Regije so namreč predvsem politične tvorbe, ideološki in družbeni konstrukti, ki jih oblikujejo politično-ekonomski in družbeni procesi. Posledično obstaja precej različnih predstav o razmejitvi azijske regije. Gledano širše geografsko, lahko Vzhodno Azijo definiramo kot regijo, ki jo sestavljata dve subregionalni entiteti: Jugovzhodna Azija, ki zajema Brunej, Filipine, Indonezijo, Kambodžo, Laos, Malezijo, Mjanmar, Singapur, Tajsko, Vietnam in Vzhodni Timor (Timor-Leste), ter Severovzhodna Azija, ki zajema Japonsko, Južno Korejo, Ljudsko republiko Kitajsko (vključujoč posebni administrativni območji Hongkong in Macao), Mongolijo, Severno Korejo in Tajvan. Najpogosteje pa s terminom Vzhodna Azija označujemo samo območje Korejskega polotoka (Južna in Severna Koreja), Ljudske republike Kitajske, Tajvana in Japonske.

Ne glede na to, ali na regijo gledamo v širšem geografskem ali ožjem kulturno-političnem smislu, Vzhodna Azija nedvomno leži na največji in najbolj obljudeni celini sveta, ki prevzema vse pomembnejšo vlogo v globalnih

političnih, gospodarskih in varnostnih zadevah. V zadnjih dveh desetletjih so države Vzhodne Azije postale opazno bolj povezane, še posebno pri oblikovanju skupne regionalne identitete in iskanju unikatnih regionalnih vrednot, kot je konfucijanstvo, ki glede na izredno raznolikost regije še najbolj utemeljuje njeno koherentnost (Rošker 2016). Razgibana fizična pokrajina regije je nedvomno močno vplivala na njen neenakomeren razvoj ter različne stopnje razvitosti in življenjskih standardov držav. Enovitost prav tako otežujejo povsem raznolike verske tradicije, etnične in jezikovne skupine ter nasprotujoči si gospodarski in politični sistemi. Kljub temu pa raznolikost regije že od nekdaj ne hromi pomembnosti njene vloge v svetu. Pravzaprav so bile države Vzhodne Azije v večini nam poznane zgodovine azijske civilizacije daleč najbolj napredne in razvite na področjih znanosti in tehnologije, trgovanja, agrikulture in infrastrukture, medtem ko je bila večina Evrope pred 16. stoletjem v precejšnjem zaostanku. Zgodovinski viri pričajo, da je bila Vzhodna Azija produktivnejša ter da je imela v primerjavi z Zahodom mnogo več moči in vpliva v globalni ekonomiji vse do konca 18. stoletja (Frank 1998, 174). Izolacija in številne vojne so ta razvojni trend ostro zasukale.

Šele v zadnjih nekaj desetletjih je sorazmeren mir omogočil stabilen razvoj regije. Poleg tega je spodbudil izoblikovanje raznovrstnih integracijskih gospodarskih, političnih in družbenih procesov – tj. procesov regionalizma.² Ti procesi so natančneje definirali regionalne meje in okrepili občutek pripadnosti vzhodnoazijski regiji. Do še posebno intenzivnega razvoja je prišlo na področju gospodarske integracije regije; sprožila jo je, ironično, predvsem azijska finančna kriza leta 1997/98, ki je izpostavila tesno povezanost regionalnih gospodarstev in s tem tudi njihovo ranljivost. Posledično so države uvidele, da bodo veliko lažje in učinkoviteje branile svoje interese, če bodo sodelovale in delovale v bolj institucionalizirani obliki. Tako je vzhodnoazijsko regijo postopno zajel val procesov regionalizma, ki so zaradi kompleksnosti in prepletenosti povezav pridobili slikovito prispodobo z besedno zvezo »skleda špagetov« (Baldwin 2006).

Čeravno je gospodarsko povezovanje v regiji v zadnjih dveh desetletjih na vrhuncu, je sodelovanje na varnostnem področju še vedno močno okrnjeno, kar je ob perečih regionalnih kriznih žariščih, kot so Tajvanska ožina, Severna Koreja ter Vzhodno- in Južnokitajsko morje, nadvse zaskrbljujoče. V regiji ni institucije (kot je na primer zveza NATO), katere članice bi vzdrževale in razvijale lastne obrambne sile, ki bi nudile temelje kolektivni varnosti. Varnostna

2 Regionalizem lahko definiramo kot strukture, procese in dogovore, ki delujejo v smeri večje kohezije v določeni mednarodni regiji za večjo gospodarsko, politično, varnostno, družbeno-kulturno in drugo povezanost (Dent 2008, 7).

struktura regije temelji predvsem na posameznih dvostranskih varnostnih sporazumih, v katerih ključno vlogo igrajo ZDA (Ibid.).

3 Pregled varnostnega sodelovanja

Zgoraj omenjena krizna žarišča so zgolj majhen del varnostnih izzivov, ki pestijo Vzhodno Azijo. Regijo močno obremenjujejo tudi številni netradicionalni varnostni problemi, kot so čezmejni kriminal, terorizem, piratstvo, razne pandemije bolezni, naravne katastrofe itd. Širok spekter varnostnih izzivov je spodbudil nastanek precej kompleksne mreže prekrivajočih se dvo- in večstranskih varnostnih sporazumov, ki pa so v primerjavi s podobnimi zvezami, sklenjenimi v Evropi, še razmeroma šibko institucionalizirani in so bolj ali manj omejeni na reševanje netradicionalnih groženj regionalni varnosti. Hrbtenica varnostne strukture v regiji so dvostranska varnostna zaveznitva med ZDA in njihovimi ključnimi vzhodnoazijskimi zaveznicami: Japonsko (1951), Južno Korejo (1953), Tajsko (1954) in Filipini (1951). Varnostno sodelovanje med ZDA in Singapurjem ter med ZDA in Tajvanom je prav tako zelo trdno. Pri slednjem igra ključno vlogo ameriški *Akt o odnosih s Tajvanom* iz leta 1979, ki otoku zagotavlja redno dobavo obrambnega orožja za zaščito pred morebitnim kitajskim napadom. Ta, tako imenovani sistem osi in špic »*hub and spokes*«, v katerem so ZDA glavna os, njihove zaveznice pa posamezne špice, se je v zadnjih nekaj letih, ob boku kitajskega gospodarskega in vojaškega vzpona v regiji, le še bolj utrdil.

Čeprav so bili v 50. in 60. letih 20. stoletja sklenjeni številni regionalni sporazumi, ki naj bi povečali varnost in stabilnost vzhodnoazijske regije, se večinoma niso obdržali. Obrambna zveza *The South East Asia Treaty Organization* (SEATO), ustanovljena leta 1954, je veljala za nekakšen azijski NATO, vendar pa je že leta 1977 povsem razpadla. Države članice so namreč kljub skupni želji po preprečitvi širjenja komunizma imele povsem različne predstave o »skupnem sovražniku«. Po hitrem razkroju Zveze Jugovzhodne Azije (*Association of Southeast Asia, ASA*) in Azijsko-pacifiškega sveta (*Asian-Pacific Council, ASPAC*), ustanovljenih v zgodnjih 60. letih, je leta 1967 sledila uspešna ustanovitev ključne Zveze držav Jugovzhodne Azije (ASEAN).³ Zveza ASEAN je edina institucionalizirana organizacija v azijski regiji, ki je preživela hladno vojno in danes skupaj z Azijsko-pacifiškim forumom za gospodarsko sodelovanje (*Asia-Pacific Economic Cooperation, APEC*) tvori najpomembnejšo

3 Članice zveze ASEAN so Brunej, Filipini, Indonezija, Kambodža, Laos, Malezija, Mjanmar, Singapur, Tajska in Vietnam.

politično-gospodarsko povezavo v azijskem prostoru.⁴ Čeravno je ASEAN sprva sledil varnostnopolitičnim ciljem, ki so bili tedaj usmerjeni k zaviranju naraščajočega komunizma v regiji, so kaj kmalu prevladali gospodarski interesi držav članic (ibid.). Temu je leta 2015 pritrdila tudi ustanovitev *Gospodarske skupnosti ASEAN (ASEAN Economic Community, AEC)*, ki naj bi po vzoru Evropske unije (EU) v regiji vzpostavila obsežno območje proste trgovine. Leta 2017 je ASEAN postal že šesto največje gospodarstvo na svetu, do leta 2030 pa naj bi dosegel četrto mesto (*Singapore Business Review* 2018).

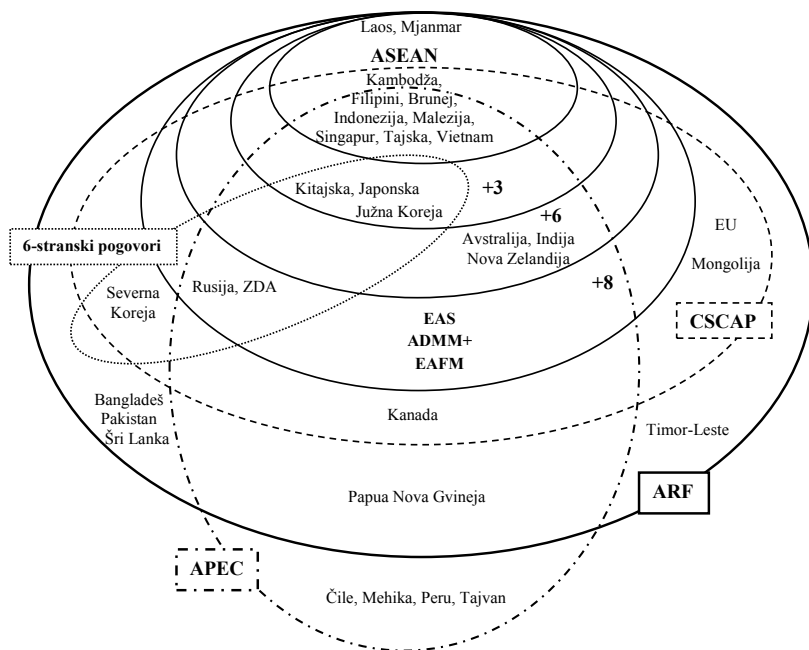
Skladno z izjemno hitro gospodarsko rastjo si ASEAN vse bolj prizadeva, da bi države članice aktivneje pristopile k reševanju perečih varnostnih vprašanj v regiji. A željam navkljub združenje ostaja zgolj forum, namenjen regionalnemu dialogu. Posledično ASEAN ni primerljiv z institucijo, kot je EU, ki lahko konkretno rešuje pereče probleme v regiji. Neformalni značaj sprejemanja odločitev, načelo nevmešavanja in diskretnost so botrovali njegovemu vzdeku za kodeks obnašanja, ki se glasi »*ASEAN Way*«. Kodeks članicam omogoča nekakšen politični dialog za kulisami in preprečuje izpostavljenost javnim medijem, ki mnogokrat botruje izgubi ugleda državnih voditeljev, kar je v azijskih kulturah še posebej občutljivo. Ta neformalni značaj pa pogosto vodi k številnim neobvezujočim kompromisom oziroma »praznim« besedam držav članic (ibid.). Tako, na primer, kljub temu, da gre pri srečanjih obrambnih ministrov združenja ASEAN (ADMM in ADMM+)⁵ ter zborovanjih v okviru varnostnega regionalnega foruma ARF (*ASEAN Regional Forum*)⁶ za zelo pomemben varnostni dialog, ta ne nudijo osnovne kolektivne varnosti in ostajajo zgolj »dialog« (ibid.). To se v regiji najjasneje kaže pri obravnavanju vprašanj spornih ozemelj, kot je Južnokitajsko morje. Ogromen problem voditeljem držav povzroča že oblikovanje skupne izjave, ki bi vsem ustrezala, »slon v prostoru« pa je Ljudska republika Kitajska (*The Straits Times* 2015, Lendon in Murray 2018). Tako se je leta 2016 filipinska vlada za pomoč pri reševanju ozemeljskih sporov v Južnokitajskem morju raje kot na ASEAN obrnila

4 APEC je bil ustanovljen leta 1989 in ima 21 članic: Avstralija, Brunej, Čile, Filipini, Hongkong, Indonezija, Japonska, Južna Koreja, Kanada, Ljudska republika Kitajska, Malezija, Mehika, Nova Zelandija, Papua Nova Gvineja, Peru, Rusija, Singapur, Tajska, Tajvan, Vietnam in ZDA.

5 Srečanja obrambnih ministrov (ASEAN Defence Ministers Meeting, ADMM) so se začela leta 2006. Gre za najvišji obrambni mehanizem v okviru ASEAN in poleg članic ASEAN vključuje ZDA, LRK, Rusijo, Japonsko, Indijo, Južno Korejo, Avstralijo in Novo Zelandijo. Program si je leta 2010 z mehanizmom ADMM+ zadal dodatne cilje na področju pomorske varnosti, boja proti terorizmu, odzivanja na naravne nesreče, mirovnih operacij in vojaške medicine (ADMM, 2015).

6 Regionalni forum ASEAN, ARF, je bil ustanovljen leta 1994 in velja za prvi uradni multilateralni forum v azijsko-pacifiški regiji za posvetovanja o varnostnih vprašanjih (ARF, 2015).

na Meddržavno sodišče v Haagu. Podobno vprašanj, povezanih s Tajvanom, zaradi nasprotovanja kitajske vlade ni mogoče vključiti v noben temeljni varnostni dialog zveze ASEAN.

Graf 1: Prepletenost regionalnih formacij v Vzhodni Aziji (vir: avtorica).

Čeravno vzhodnoazijske države v kitajskem vzponu vidijo predvsem gospodarsko priložnost in si prizadevajo za tesnejše stike z Ljudsko republiko Kitajsko, so obenem močno zaskrbljene zaradi kitajskih strateških namer in ambicij. Dejstvo namreč je, da taktične poteze, ki jih vlada v Pekingu izbira pri soočanju z ozemeljskimi spori, dopuščajo uporabo vojaške sile, pa naj bo to v Južnokitajskem morju ali Tajvanski ožini. Odsotnost medsebojnega zaupanja ob vse večji vojaški potrošnji pa, razumljivo, ustvarja varnostno dilemo,⁷ zaradi česar je prisotnost ZDA v regiji še toliko bolj zaželena. Čeravno sta gospodarsko povezovanje in posledična soodvisnost držav razmeroma

7 Tako imenovana »varnostna dilema« (*security dilemma*) v mednarodnih odnosih izhaja iz koncepta, da tekmovanje za varnost med državami vodi do stanja, ko prizadevanja ene države za doseganje njene absolutne varnosti pri drugih državah sprožijo občutek absolutne ogroženosti. Zaradi povezovanja varnosti države s kopičenjem moči in oboroževanjem pa posledično prihaja do začaranega kroga (Hertz 1950).

učinkovit mehanizem za vzpostavljanje zaupanja in preprečevanje konfliktov, ta kljub temu ne more delovati kot dovolj močno »orožje«, ki bi državam jamčilo varnost.

4 Vloga Ljudske republike Kitajske

Kitajski gospodarski vzpon je predvidljivo še dodatno pospešil procese regionalizma ter oblikovanje novih ekonomskih integracij v Vzhodni Aziji. Vse države v regiji si želijo sodelovati v priložnostih, ki jih nudi gigantsko kitajsko tržišče. Ljudska republika Kitajska je tako že največja gospodarska partnerica večine držav Vzhodne Azije in skupnosti ASEAN kot celote (CGTN 2018). Ekonomski dejavniki so ključno gonilo procesov regionalizma, kar je razvidno predvsem iz novih pobud na področju obširnih trgovinskih sporazumov o prosti trgovini, kot sta transatlantsko (CPTPP)⁸ in regionalno gospodarsko partnerstvo (RCEP).⁹ Največ pozornosti je usmerjene v pobude Ljudske republike Kitajske, saj bi lahko spremenile ravnotežje globalnega gospodarstva in močno povečale kitajski vpliv. V ospredju sta predvsem dve njeni pobudi: več tisoč milijard dolarjev vreden projekt nove svilne poti »pas in pot«,¹⁰ katerega cilj je zagotoviti večjo povezljivost med Azijo in Evropo ter vzpostaviti Azijsko infrastrukturno in investicijsko banko (AIIB); ta utegne postati resna konkurenca Svetovni banki, ki deluje pod taktirko ZDA.

Ti obsežni projekti so, razumljivo, povzročili precejšnje nelagodje med obstoječimi globalnimi velesilami, še posebno ZDA. Z novo ameriško administracijo na čelu s predsednikom Donaldom Trumpom se je posledično oblikovala eksplicitna ameriška naracija o Ljudski republiki Kitajski kot največji strateški tekmici in revizionistični sili,¹¹ ki ogroža ameriške interese. Z ekspanzijo svojega državno vodenega modela kapitalizma naj bi Peking rušil geopolitični

8 To je megaregionalni prostotrgovinski sporazum z namenom povečanja trgovine in investicij, ki ga je ZDA spodbudila leta 2005, a je leta 2017 iz pogajanj izstopila. Trenutno se za obnovljeno partnerstvo pogaja 11 držav azijsko-pacifiške regije.

9 Prostotrgovinski sporazum med članicami ASEAN in šestimi partnerji, s katerimi ima ASEAN že sklenjen prostotrgovinski sporazum: Avstralija, Indija, Japonska, Ljudska republika Kitajska, Nova Zelandija in Južna Koreja. Pogajanja so se začela novembra 2012 na pobudo Ljudske republike Kitajske.

10 Kitajska ambiciozna globalna pobuda »enega pasu in ene poti« (一帶一路 *yi dai yi lu*, Belt and Road Initiative – BRI), ki jo je Xi Jinping javnosti prvič predstavil leta 2013, zajema kopensko in pomorsko povezljivost s strategijo razvoja obsežnih infrastrukturnih projektov in novih prometnih povezav. Predstavlja ključno komponento kitajskega gospodarstva, diplomacije in vojaške strategije ter sistematično krepi kitajski vpliv v svetu.

11 Izraz »revizionistična« tu označuje silo, ki skuša zamenjati obstoječa razmerja moči.

red, izoblikovan po hladni vojni, ter skušal izoblikovati svet, ki bi bil povsem nekompatibilen z vrednotami in interesi ZDA. Tako je v poročilu o ameriški nacionalni varnostni strategiji (NSS), objavljenem konec leta 2017, Ljudska republika Kitajska jasno opredeljena kot ena izmed glavnih groženj in sovražnic ZDA, čemur so pritrtili tudi vsi predlagani ukrepi Pentagona (The White House 2017 in U.S. Department of Defense 2018b).

Kot odgovor kitajska vlada vse glasneje nasprotuje ameriški prisotnosti v Aziji ter ne skriva ambicij po uveljavitvi države kot regionalne in globalne velesile ter vzpostavitvi nove multilateralne varnostne strukture, kar je razvidno iz zadnjega poročila partijskega kongresa (Xi 2017). Za partijski režim v Pekingu je oslabitev ameriških varnostnih vezi v regiji vitalnega pomena. Zanj idealen sinocentrični regionalni red bi ameriške demokratične zaveznice podredil Ljudski republiki Kitajski, ZDA pa znatno omejil trgovinski, fizični in morda tudi virtualni dostop do najbolj dinamične regije sveta ter obenem utrdil skupino držav, ki bi dosledno podpirale politiko pekinškega vrha. Številni analitiki kitajske poteze primerjajo s strategijo, ki so jo ZDA izvajale po drugi svetovni vojni. Takrat so namreč prevzele vodilno vlogo pri upravljanju svetovnega kapitalističnega gospodarstva in na svojo stran uspešno pridobile najrazvitejše države sveta (Overholt 2015, 2). Zdi se, da nastaja arhitektura, precej podobna ameriškemu sistemu osi in špic, le da vezi, ki jih z azijskimi partnericami sklepa Ljudska republika Kitajska, temeljijo predvsem na gospodarskem sodelovanju in netradicionalnih varnostnih tematikah (Lee 2015).

Zaradi odsotnosti zaupanja so velike kitajske naložbe v sklopu nove svilne poti razmeroma hitro postale predmet burnih razprav vlad na vseh celinah sveta. Ne le, da se države bojijo, da bi te naložbe močno vplivale na njihove kritične infrastrukture in morebiti ogrozile nacionalno varnost, zaskrbljene so tudi zaradi posrednih vplivov. Privlačne kitajske naložbe namreč delujejo kot nevidne sile, ki v ozadju usmerjajo opredelitve posameznih držav glede vprašanj, ki so za Peking ključnega pomena; to so npr. vprašanja glede spornih ozemelj ali človekovih pravic. Tako sta leta 2016 Madžarska in Grčija, denimo, preprečili soglasen dogovor EU o sporih Kitajske v Južnokitajskem morju, leta 2017 pa je Grčija celo blokirala EU pri obsodbi zlorabe človekovih pravic v Ljudski republiki Kitajski (*MERICCS Report* 2018, 16). Želja po kapitalu vse pogosteje vodi v nepremišljeno samocenzuro kitajskih partneric, pa naj bo to na gospodarskem, političnem ali akademskem področju. Številni gospodarstveniki, politiki in akademiki vse bolj kritično sprejemajo kitajsko retoriko, in to kljub njenemu križanju z nacionalnimi interesi lastnih držav. Številni svetovni mediji zaradi krčenja finančnih virov odprtih rok sprejemajo kitajsko propagando, saj jim prinaša zagotovljen dobiček (*MERICCS Report*

2018, 20–27). Podobno se številni založniki bojijo natisniti knjige, ki so preveč kritične do kitajskih oblasti, saj prodaje svojih knjig ne želijo izključiti iz ogromnega in dobičkonosnega kitajskega tržišča.¹² Številni kitajski prevzemi podjetij v strateških panogah in krepitev kitajskega vpliva so občutno povečali zaskrbljenost vlad številnih držav. ZDA, Kanada, Avstralija, Nova Zelandija, Japonska in EU so tako že pripravile posebne mehanizme za preverjanje »tujih« naložb (Edwards 2018).

Več kot očitno je, da je Ljudska republika Kitajska postala samozavestnejša in odločnejša, saj želi pridobiti več glasu, moči in vpliva v globalnem svetu. Želi sedeti na vrhu ter biti odgovorna in spoštovana članica mednarodne skupnosti. Ima zelo ambiciozne dolgoročne geopolitične načrte, njen vzpon pa postopoma že prispeva k preoblikovanju mednarodnega reda. Vidno prevzema vse vplivnejšo vlogo v globalnem vladanju, tako v vrhu G20 kot v multilateralnih razvojnih bankah in že omenjenih regionalnih zvezah. Vprašanje, ki ostaja odprto, pa je, kakšen svetovni red si kitajska vlada pravzaprav želi. Nedvomno bi regionalna prevlada Ljudski republiki Kitajski nudila varno oporišče, iz katerega bi lažje projicirala moč proti zahodni hemisferi. Vlada v Pekingu je že dolgo nezadovoljna z obstoječim statusom quo v Vzhodni Aziji, še posebno v pomorskem območju vzhodno in južno od njene obale. Njen ključni cilj je uveljaviti prevlado nad vsemi vodami, površinami in viri v Južnokitajskem morju ter nad velikim delom Vzhodnokitajskega morja. Želi si tudi prevzeti oblast nad Tajvanom, v katerem Peking vidi nevaren zgled uspešno vzpostavljene demokracije v etnično kitajski družbi in posledično znatno ideološko grožnjo. Številne nedavne analize potrjujejo, da sta Južnokitajsko morje in Tajvan med glavnimi potencialnimi žarišči, kjer bi že danes lahko prišlo do oboroženega spopada (Zheng 2018).

5 Kitajske želje po prevladi nad Južnokitajskim morjem

Južnokitajsko morje se razteza od Singapurja do Malaške ožine na jugozahodu in Tajvanske ožine na severovzhodu. Obdajajo ga Ljudska republika Kitajska, Tajvan, Vietnam, Filipini, Malezija, Brunej in Indonezija. Je ena najpomembnejših svetovnih trgovskih poti, saj skozi njegove mednarodne vode poteka več kot 70 odstotkov vseh ladijskih prevozov na svetu. Ima odlične geološke razmere, potrebne za nastanek ogljikovodikov, še posebno nafte in zemeljskega plina (EIA 2013). Zato to območje igra zelo pomembno strateško in politično vlogo v azijsko-pacifiški regiji, ozemeljske zahteve in spori zaradi

12 Pred kitajskim pritiskom sta klonili celo največji svetovni akademski založbi, ki sta cenzurirali več kot 1000 člankov na svojih spletnih portalih (Hernández 2017).

pristojnosti nad morskimi območji pa povzročajo nenehne konflikte. Največ napetosti povzroča Ljudska republika Kitajska, ki si prilašča kar 90 % voda ter z gradnjo objektov in umetnih otokov posega v posebna ekonomska območja drugih držav.¹³ Pospešeno razvija svojo mornarico in povečuje vojaški arzenal v bližini spornih otočij.

Julija 2016 je vlada v Pekingu hladnokrvno zavrnila odločitev arbitražnega sodišča v Haagu, ki navaja, da ni nobenih dokazov, da je Ljudska republika Kitajska v preteklosti izvajala izključni nadzor nad vodami in viri v Južnokitajskem morju (Ministry of Foreign Affairs of the PRC 2016). S tem je arbitražno sodišče dejansko odločilo, da Ljudska republika Kitajska nima pravnih temeljev, da bi lahko zahtevala zgodovinske pravice do otokov v Južnokitajskem morju. Ljudska republika Kitajska namreč svojo suverenost nad skoraj celotno površino Južnokitajskega morja utemeljuje na osnovi pojmovanja svoje zgodovinske pravice, ki jo precej dominantno vsiljuje vsem sosedam, s katerimi je v ozemeljskem sporu. S potuhnjeno okupacijo morja, ki ga ima za »svoje jezero«, je praktično že ustvarila nov status quo. Z izdatno militarizacijo območja je Južnokitajsko morje dejansko postalo nevarno območje, in to kljub leta 2017 sprejetemu kodeksu obnašanja med Ljudsko republiko Kitajsko in državami zveze ASEAN. Vlada v Pekingu sodbe mednarodnega sodišča ne sprejema in ne priznava ter na spornih otokih še naprej gradi objekte in nemoteno namešča protiladijske manevrirne izstrelke, pa tudi izstrelke zemlja–zrak. Tako znatno povečuje možnost konflikta (Davis 2018). Ameriški obrambni minister James Mattis je bil nedavno zelo jasen, ko je kitajsko obnašanje primerjal z »bolj mišičasto inačico dinastije Ming« (U.S. Department of Defense 2018c). Kitajska je namreč v času dinastije Ming, tj. med 14. in 17. stoletjem, vstopanje manjših sosed na svoj trg pogojevala z ozemeljskimi in gospodarskimi koncesijami. Da bi preprečile širjenje kitajskega vpliva v Južnokitajskem morju, ZDA pospešeno nadgrajujejo svojo strategijo za svobodno in odprto indijsko-pacifiško območje ter se povezujejo z Japonsko, Indijo, Avstralijo in drugimi podobno mislečimi državami (AFP 2018).

Južnokitajsko morje je postalo prizorišče, kjer je bitka med dvema velesilama, Ljudsko republiko Kitajsko in ZDA, najbolj očitna. Medtem ko Peking javno zatrjuje, da mu Washington ne more prekrizati načrtov, ta državam v regiji zagotavlja, da je še vedno glavni igravec (Ghosh 2018). Za Tajvan je podpora ZDA zagotovo vitalnega pomena, saj bi brez nje najverjetneje že izgubil

13 Ameriško ministrstvo za obrambo navaja, da je do junija 2015 Ljudska republika Kitajska izsušila že več kot 2900 arov (1174 hektarjev) ozemlja Južnokitajskega morja s kopičenjem peska na čereh otočja Spratly (*Nansha qundao* 南沙群島). Za podrobnejše informacije glej U.S. Department of Defense 2015, 16.

trenutno avtonomijo, medtem ko je za ZDA Tajvan s svojo geostrateško lego ključen igralec pri ohranjanju svobodne in odprte indijsko-pacifiške regije. Podobno kot Južnokitajsko morje je tudi Tajvanska ožina izjemno pomembna mednarodna plovna pot, ki je močno vpeta v tokove globalne trgovine.

6 Kitajske želje po prevladi nad Tajvanom

Medtem ko so kitajska agresivna dejanja v Južnokitajskem morju skrb vzbujajoča, so nenehne provokacije Pekinga nasproti Tajvanu še precej bolj zlovesče. Povsem jasno namreč je, da cilj komunistične partije ni ohranjanje trenutnega stanja, temveč prisilna združitve Tajvana z Ljudsko republiko Kitajsko, pa četudi bi za to tvegala krvavo vojno. Nadaljnje ohranjanje statusa Tajvana kot *de facto* neodvisne in konsolidirane demokratične države je za Peking ena največjih ovir na poti k uresničitvi kitajskih dolgoročnih strateških načrtov. Zato je vlada v Pekingu že večkrat jasno nakazala, da je pripravljena ogroziti stabilnost v Tajvanski ožini. Grožnje Pekinga so stalnica že vse od leta 1949. Ne le, da ima kitajska vojska v Tajvan usmerjenih okrog 1500 raketnih konic in več kot 1000 naprednih letal, morebitna uporaba vojaške sile proti Tajvanu je celo uzakonjena.¹⁴ Vse pogosteje se omenja skrajni časovni rok združitve do leta 2049, ko bo Ljudska republika Kitajska slavila stoti rojstni dan. Izjave kitajskih voditeljev postajajo vse bolj neizprosne. Oktobra 2017 je predsednik Xi Jinping v nagovoru ob osrednjem partijskem kongresu zagrozil: »Nikoli, nikdar in v nobeni obliki ne bomo nikomur dovolili, da kateri koli del kitajskega ozemlja loči od Ljudske republike Kitajske« (*Xinhua* 2017a). Ob začetku svojega drugega predsedniškega mandata marca 2018 je bil v nagovoru še za odtonek ostrejši: »Niti en centimeter ozemlja naše domovine nam ne sme biti odtujen. Vsa dejanja in zvijače za ločitev države so obsojena na propad ter jih bodo obsodili ljudje in kaznovala zgodovina.« Posvaril je še, da je Ljudska republika Kitajska pripravljena na »krvavo bitko«, da bo znova zavzela mesto v svetu, ki ji pripada (*Xinhua* 2018). Januarja 2019 pa je imel Xi doslej najostrejši nagovor, v katerem je dejal, da je združitve Tajvana z Ljudsko republiko Kitajsko neizbežna in da mora biti izvedena še v času sedanje generacije kitajskih voditeljev. Ponovno je posvaril, da je Peking pripravljen tudi na vojaško intervencijo, če bo potrebna. Mednarodno skupnost je opozoril, da Ljudska republika Kitajska

14 Osmi člen Protiodcepitvenega zakona navaja: »V primeru, da bodo dejavnosti tajvanskih separatističnih sil pripeljale do odcepitve Tajvana od Kitajske, v primeru aktivnosti, ki bi lahko vodile k odcepitvi Tajvana od Kitajske, in v primeru, da možnost miroljubne združitve ne bi bila več izvedljiva, se bo država poslužila nemiroljubnih sredstev in drugih potrebnih ukrepov, da bi obvarovala suverenost in teritorialno integriteto Kitajske.«

ne bo tolerirala »zunanjega vmešavanja«, s čimer je nedvomno cilj predvsem na ZDA (*Xinhua* 2019).

Povsem jasno je, da ta izjemno močan nacionalistični naboj ne kitajskemu režimu ne eliti ne ljudstvu ne bo dopustil, da bi v bližnji prihodnosti privolili v tajvansko suverenost. Poleg tega se vrh v Pekingu dobro zaveda, da bi mu združitev z razvitim otokom prinesla bogate gospodarske in vojaške dobrine ter strateško gledano povečala kitajsko moč. Vse to pojasnjuje neomajno željo Pekinga po zavezitvi tajvanske trenutne *de facto* neodvisnosti. Nadaljnji kitajski vzpon bo zagotovo imel zelo velik in predvsem negativen vpliv na Tajvan. V zadnjem desetletju se je ravnovesje vojaške moči v Tajvanski ožini občutno prevesilo na stran Ljudske republike Kitajske (U.S. Department of Defense 2018a). Hitra modernizacija kitajske vojske je bistveno spremenila tajvanske varnostne možnosti. Poleg tega draga in izčrpavajoča vojna z mogočno kitajsko vojsko v odročni Tajvanski ožini zelo verjetno ne bo v interesu ameriške vojske, ki je najpomembnejša tajvanska varnostna zaveznica. To potrjujejo pretekle burne debate o tem, ali ne bi bilo za ZDA mnogo koristnejše, če bi se Tajvanu čim prej odrekle (Bernkopf Tucker in Glaser 2011). Vendar pa trenutne varnostnopolitične smernice Washingtona dokazujejo, da se velika večina ameriških analitikov strinja, da je Tajvan še kako pomemben člen ameriške varnostne strategije. Številni analitiki tudi menijo, da kitajska vojska še ni zmožna povsem uspešno izvesti amfibijskega napada na Tajvan oziroma zoperstaviti se resni blokadi (Beckley 2017). In četudi Washington v vojno ne bi bil pripravljen poseči neposredno, ima moč, s katero bi lahko prekrižal načrte kitajski vojski. ZDA imajo nedvomno zelo močno motivacijo, da okrepijo vlogo Tajvana v svoji protikitajski koaliciji, in nikakor ne želijo, da bi Ljudska republika Kitajska zasedla otok, ki igra tako pomembno strateško vlogo v Pacifiku, tj. na območju, kjer potekajo najpomembnejše zračne in pomorske poti.

Tajvan bo tako skupaj z ZDA predvsem skušal odvrniti Peking od domneve, da bi kitajska vojska lahko osvojila Tajvan brez krvavega boja, izdatnih stroškov in večjih zapletov. Zagotovo bo naredil vse, kar je v njegovi moči, da se ohрани trenutni politični status quo. Dejstvo je, da bi tudi ob uspešno izvedeni kitajski vojaški intervenciji sledili dolgotrajni upori tajvanskega ljudstva, ki bi bili zelo izčrpavajoči. Tako zaenkrat v očeh Pekinga napad na Tajvan ni racionalna možnost. Nedvomno bi bila za Peking najbolj zaželena zmaga brez vojne, s postopno in miroljubno aneksijo. A vendar vse do sedaj izvedene kitajske večletne strategije političnega, gospodarskega in psihološkega pritiska še niso obrodile zelenih sadov. Kljub temu, da Peking vse bolj obrezuje tajvanske peruti v mednarodnem prostoru in poskuša otok marginalizirati z

vsiljevanjem kalupa ene Kitajske, prebivalci Tajvana svetu vse bolj odločno sporočajo, da ne želijo biti del današnje avtoritarne Ljudske republike Kitajske.¹⁵ S tem pa se vrzel med levim in desnim bregom ožine še bolj povečuje, vsakršna možnost miroljubne združitve pa se vse bolj oddaljuje.

7 Zaključek

V prispevku so orisani različni varnostnopolitični izzivi, s katerimi se srečuje vzhodnoazijska regija. Med njimi po kompleksnosti in potencialnem (uničujočem) vplivu na regijo izstopata Tajvan in Južnokitajsko morje, saj sta v središču pozornosti bitke za ravnotežje moči dveh velesil, ZDA in Ljudske republike Kitajske, ki sta se znašli na zelo nevarnih razpotjih. Obe sta prepričani, da želi ena škodovati drugi. Zato si pod noge zavzeto mečeta polena, da bi druga drugo prehiteli pri doseganju lastnih nacionalnih strateških ciljev. Gospodarski in politični vzpon je pri kitajski vladi vidno obudil tendence po ekspanziji, vzpostavitvi regionalne prevlade ter uveljavljanju nacionalnih interesov na globalni ravni. Posledično je prišla v navzkrižje z obstoječim svetovnim redom, z vzpostavljenim sistemom pravil in vrednot, ki ga obravnava kot oviro na poti doseganja svojih ciljev. Kljub nenehnim prisegam kitajskih voditeljev, da je »Ljudska republika Kitajska svetu obljubila, da ne bo stremela k hegemonizmu in da ne bo naredila nobene poteze v smeri ekspanzije«, njihove poteze neredko vzbujajo utemeljene skrbi (*Xinhua* 2017b). Te so največje na ozemelsko spornih območjih, kjer so kitajske težnje po prevladi več kot očitne. To pa je velik izziv za ZDA, saj je vojaška prevlada nad zahodnim Pacifikom eden njihovih temeljnih nacionalnih interesov. Posledično Ljudsko republiko Kitajsko javno označujejo za »revizionistično silo«, ki uporablja tehnologijo, propagando in prisilo za preoblikovanje sveta v nasprotju z ameriškimi interesi in vrednotami (U.S. Department of Defense 2018b). Zaradi eskalacije geopolitične tekme z ZDA si Ljudska republika Kitajska v mednarodni skupnosti skuša zagotoviti čim bolj trdna prijateljstva. Njeno najpomembnejše orodje za krepitev vezi pa je nedvomno gospodarska diplomacija.

Opazovalci lahko le upamo, da se Washington in Peking ne ujameta v začaran krog, ki bi ušel izpod nadzora. Čeprav se večina vzhodnoazijskih držav ne želi javno izreči o svoji pripadnosti tej ali oni strani, bo v primeru neposrednega strateškega konflikta med ZDA in Ljudsko republiko Kitajsko večje podpore najverjetneje deležna ameriška stran (Pei 2018). Dejstvo pa je, da se bo, če bo kitajska gospodarska rast še naprej razmeroma visoka in če države ne

15 Samo 3 odstotki Tajvancev si želijo takojšnjo združitve z Ljudsko republiko Kitajsko (Election Study Center 2018).

bodo pestile resnejše notranjepolitične težave, na regijskem geopolitičnem parketu zarisala povsem sveža varnostna shema. V svetu nasploh pa se bodo morda zarisale povsem sprebrnjene predstave o avtoritarizmu in modelu razvoja brez političnih reform. Kaj bi temu sledilo, lahko le ugibamo, smer, ki jo ubira trenutni pekinški vrh, pa je skrb vzbujajoča.

Literatura in viri

- ADMM. 2015. Dostop 17. 8. 2015. <https://admm.asean.org/>.
- AFP, Agence France Presse. 2018. »Countering China, the US, Japan and India push for open navigation in Asia.« 1. december 2018. Dostop 11. 12. 2018. <https://www.france24.com/en/20181201-countering-china-us-japan-india-push-open-asia>.
- ARF. 2015. Dostop 17. 8. 2015. <http://aseanregionalforum.asean.org/>.
- Baldwin, Richard E. 2006. »Managing the Noodle Bowl: The Fragility of East Asian Regionalism.« CEPR Discussion Paper No. 5561. Dostop 17. 8. 2015. <http://ssrn.com/abstract=912265>.
- Beckley, Michael. 2017. »The Emerging Military Balance in East Asia.« *International Security* 42/2. 78–119. doi: 10.1162/ISEC_a_00294 .
- Bernkopf Tucker, Nancy in Bonnie Glaser. 2011. »Should the United States Abandon Taiwan?« *The Washington Quarterly* 34/4: 23–37. doi: 10.1080/0163660X.2011.609128 .
- CGTN, China Global Television Network. 2018. »China-ASEAN in numbers: Trade ties.« 11. september 2018. Dostop 11. 12. 2018. https://news.cgtn.com/news/3d3d414e3145544d7a457a6333566d54/share_p.html.
- Davis, Malcolm. 2018. »China's strategic strait in the South China Sea.« *The Strategist ASPI*, 21. maj 2018. Dostop 11. 12. 2018. <https://www.aspi-strategist.org.au/chinas-strategic-strait-in-the-south-china-sea-part-1/>.
- Dent, Christopher M. ur. 2008. *China, Japan and Regional Leadership in East Asia*. Cheltenham, UK & Northampton, ZDA: Edward Elgar.
- Edwards, Christian. 2018. »Trump's pushback against China is catching on globally as European negotiator declares an end to the region's 'naivety'.« *Business Insider US*, 24. november 2018. Dostop 11. 12. 2018. <https://www.businessinsider.sg/china-pushback-goes-global-european-union-trump-administration-2018-11/>.
- EIA, U.S. Energy Information Administration. 2013. »South China Sea.« Dostop 11. 12. 2018. <https://www.eia.gov/beta/international/regions-topics.php?RegionTopicID=SCS>.

- Election Study Center. 2018. »Taiwan Independence vs. Unification with the Mainland Trend Distribution in Taiwan (1992/06~2018/06).« 2. avgust 2018. National Chengchi University, Tajvan. Dostop 11. 12. 2018. <https://esc.nccu.edu.tw/course/news.php?Sn=167>.
- Frank, A. G. 1998. *ReOrient: Global Economy in the Asian Age*, Berkeley: University of California Press.
- Ghosh, Nirmal. 2018. »Asia Reassurance Initiative Act passed by US Senate will beef up engagement across Indo-Pacific.« *The Straits Times*. Dostop 20. 12. 2018. <https://www.straitstimes.com/world/united-states/news-analysis-asia-reassurance-initiative-act-passed-by-us-senate-will-beef-up>.
- Hernández, Javier C. 2017. »Leading Western Publisher Bows to Chinese Censorship.« *New York Times*, 1. november 2017. Dostop 11. 12. 2018. <https://www.nytimes.com/2017/11/01/world/asia/china-springer-nature-censorship.html>.
- Herz, John H. 1950. »Idealist Internationalism and the Security Dilemma.« *World Politics* 2/2: 157–80. doi: 10.2307/2009187 .
- Lee, Jaehyon. 2015. »China Is Recreating the American 'Hub-and-Spoke' System in Asia.« *The Diplomat*, 11. september 2015. Dostop 11. 12. 2018. <http://thediplomat.com/2015/09/china-is-recreating-the-american-hub-and-spoke-system-in-asia/>.
- Lendon, Brad in Kelly Murray. 2018. »APEC summit wraps with no joint statement amid US-China discord.« *CNN*, 19. november 2018. Dostop 11. 12. 2018. <https://edition.cnn.com/2018/11/18/world/apec-summit-us-china-tensions-no-communique/index.html>.
- MERICCS Report. 2018. »Authoritarian Advance: Responding to China's Growing Political Influence in Europe.« februar 2018. Dostop 11. 12. 2018. https://www.merics.org/sites/default/files/2018-02/GPPi_MERICCS_Authoritarian_Advance_2018_1.pdf.
- Ministrstvo za zunanje zadeve LRK. 2016. *Statement of the Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China on the Award of 12 July 2016 of the Arbitral Tribunal in the South China Sea Arbitration Established at the Request of the Republic of the Philippines*, 12. julij 2016. Dostop 11. 12. 2018. https://www.fmprc.gov.cn/nanghai/eng/snhwtlcwj_1/t1379492.htm.
- Overholt, W. H. 2015. »One belt, one road, on pivot.« *Global Asia*. Dostop 11. 12. 2018. <http://www.theoverholtgroup.com/media/Article-Southeast-Asia/One-Belt-One-Road-One-Pivot-Global-Asia-Corrected-Oct2015.pdf>.
- Pei, Minxin. 2018. »The Limits of China's Charm Offensive.« 19. november 2018. *ProjectSyndicate*. Dostop 11. 12. 2018. <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-charm-offensive-conflict-us-by-minxin-pei-2018-11>.

- Rošker, Jana S., ur. 2016: *Krepost kot temelj dobrega sosedstva: konfucijanstvo v sodobni Vzhodni Aziji* (Zbirka Studia humanitatis Asiatica, ISSN 2463-8900). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Singapore Business Review*. 2018. »ASEAN to become world's fourth largest economy by 2030: Singapore PM Lee.« 30. avgust 2018. Dostop 11. 12. 2018. <https://sbr.com.sg/economy/asia/asean-become-worlds-fourth-largest-economy-2030-singapore-pm-lee>.
- Teoh, Shannon. 2015. »Asean scrambles to put out joint statement on sea row.« *The Straits Times*, 7. avgust 2015. Dostop 11. 12. 2018. <http://www.straitstimes.com/asia/se-asia/asean-scrambles-to-put-out-joint-statement-on-sea-row>.
- The White House. 2017. *National Security Strategy of the USA*. Dostop 11. 12. 2018. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.
- U.S. Department of Defense. 2018a. *Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the PRC 2018*. Dostop 11. 12. 2018. <https://media.defense.gov/2018/aug/16/2001955282/-1/-1/1/2018-china-military-power-report.pdf>.
- _____. 2018b. *National Defense Strategy of the USA*. Dostop 11. 12. 2018. <https://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>.
- _____. 2018c. »Remarks By Secretary Mattis at the U.S. Naval War College Commencement, Newport, Rhode Island.« 15. junij 2018. Dostop 11. 12. 2018. <https://dod.defense.gov/News/Transcripts/Transcript-View/Article/1551954/remarks-by-secretary-mattis-at-the-us-naval-war-college-commencement-newport-rh/>.
- _____. 2015. *The Asia-Pacific Maritime Security Strategy*. Dostop 26. 8. 2015. http://www.defense.gov/portals/1/documents/pubs/ndaa%20a-p_maritime_security_strategy-08142015-1300-finalformat.pdf.
- Xinhua*. 2017a. »China never seeks hegemony, expansion: Xi.« *Xinhua*, 18. oktober 2018. Dostop 11. 12. 2018. http://www.xinhuanet.com/english/2017-10/18/c_136688622.htm.
- _____. 2017b. Xi Jinpingovo poročilo na 19. nacionalnem kongresu Kitajske komunistične partije leta 2017: »Secure a decisive victory in building a moderately prosperous society in all respects and strive for the great success of socialism with Chinese characteristics for a new era.« *Xinhua*, 18. oktober 2017. Dostop 11. 12. 2018. http://www.xinhuanet.com/english/special/2017-11/03/c_136725942.htm.

- _____. 2018. »Actions and tricks to split China doomed to fail: Xi.« *Xinhua*, 20. marec 2018. Dostop 11. 12. 2018. http://www.xinhuanet.com/english/2018-03/20/c_137052405.htm.
- _____. 2019. »Highlights of Xi's speech at gathering marking 40th anniversary of Message to Compatriots in Taiwan.« *Xinhua*, 2. januar 2019. Dostop 3. 1. 2019. http://www.xinhuanet.com/english/2019-01/02/c_137715300.htm.
- Zheng, Sarah. 2018. »South China Sea and Taiwan among flashpoints for armed conflict in 2019, survey warns US policymakers.« *South China Morning Post*, 19. december 2018. Dostop 20. 12. 2018. <https://beta.scmp.com/news/china/diplomacy/article/2178615/south-china-sea-and-taiwan-among-flashpoints-armed-conflict>.

O avtoricah in avtorjih

Jana ARBEITER

Asist. Jana Arbeiter, mag. mednarodnih odnosov, je mlada raziskovalka na Centru za mednarodne odnose in doktorska študentka na programu tretje stopnje »Diplomacija« na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. V svojem raziskovalnem delu se osredotoča predvsem na področje mednarodnega razvoja, razvojnega sodelovanja in diplomacije. Njeno raziskovanje je podrobno usmerjeno v analizo in teoretsko konceptualizacijo gospodarske diplomacije in mednarodnega razvojnega sodelovanja držav v razvoju. Prav tako pa se v svojem raziskovanju vedno znova vrača k osnovam raziskovanja diplomatske teorije in simbolike v diplomacije, kar se odraža tudi v njenih znanstveno-raziskovalnih objavah. Jana je avtorica oz. soavtorica petih znanstvenih člankov in dveh monografij. Redno se s svojimi prispevki udeležuje mednarodnih konferenc, kjer predstavlja svoje raziskovanje.

Kontakt: jana.arbeiter@fdv.uni-lj.si

Andrej BEKEŠ

Leta 1966 je maturiral na gimnaziji Jurija Vege v Idriji. Leta 1971 je na Univerzi v Ljubljani diplomiral iz tehnične matematike, v letih 1971–72 je deloval kot asistent za matematiko na Fakulteti za elektrotehniko UL. Med leti 1972–1975 je bil štipendist japonske vlade, leta 1975 pa na Univerzi v Osaki

magistriral z nalogo iz analize. Leta 1981 je magistriral na Univerzi za tuje jezike v Osaki z nalogo *Tema v japonščini in slovenščini*. Doktorski študij je zaključil na Univerzi v Tsukubi leta 1986 z disertacijo *Tekst in sintaksa – eksperimentalni študij kohezije v japonščini*. Dve leti je delal kot raziskovalec v podjetju Iskra-Delta v Ljubljani, vmes je raziskovalno deloval tudi na inštitutu Jožef Štefan. 1988–1990 je bil docent za metodologijo komunikoloških raziskav Fakulteti za družbene vede UL. 1990–1995 je na Fakulteti za japonski jezik in kulturo Univerze v Tsukubi kot vabljeni tuji profesor predaval japonsko jezikoslovje.

V letih 1995–1999 je bil kot izredni profesor prvi predstojnik novega Oddelka za azijske študije na Filozofski fakulteti UL. Predstojnik oddelka bil tudi v obdobjih 2007–09 in 2013–15, 1999–2001 pa prodekan Filozofske fakultete UL. Od leta 2002 dalje je redni profesor, po upokojitvi od leta 2017 dalje pa zaslužni profesor. Kot vabljeni raziskovalec je 2005–06 deloval na Univerzi v Nagoji, 2010 na Tokijskem tehnološkem inštitutu, 2010–13 pa kot predavatelj in raziskovalec na Podiplomski šoli za humanistiko in jezikoslovje Univerze v Tsukubi. 2018–2019 je delal kot gostujoči raziskovalec na Državnem inštitutu za japonski jezik v Tokiu.

Je mentor večim doktorandom s področja azijskih študij, predvsem jezikoslovja, ter mentor in so-mentor mnogim magistrantom in diplomantom s področja japonologije. Dr. Bekeš je urednik revije *Acta Linguistica Asiatica*, avtor in soavtor znanstvenih in strokovnih monografij, slovarjev, učbenikov in prevodov japonskih in korejskih ljudskih pripovedk.

Pomembne samostojne monografije: *Tekusuto to shintakusu (Besedilo in skladnja, 1987 Kurosio)*, *Besedilo in meja: stranski pogled s strani na besedilne pojave v japonščini (2008 ZIFF)*. Osebna bibliografija je v COBISS.

Kontakt: andrej.bekes@gmail.com

Maja BUČAR

Prof. dr. Maja Bučar je doktorica ekonomskih znanosti. Je redna profesorica na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, članica Katedre za mednarodne odnose in predstojnica Centra za mednarodne odnose. V toku svoje več kot 35 letne raziskovalne in strokovne poti na področju mednarodnega razvoja, mednarodnega razvojnega sodelovanja ter analiz in vrednotenja raziskovalno-inovacijske politike in ukrepov. Vključena je bila v številna strokovna in posvetovalna telesa tako v Sloveniji kot v EU. Samostojno ali kot del ekipe je sodelovala pri različnih evalvacijah strateških in programskih

dokumentov, od analiz Nacionalnega raziskovalno razvojnega programa, do priprave Slovenske strategije mednarodnega razvoja in Raziskovalno-inovacijske strategije Slovenije. Je predsednica Sveta za mednarodno razvojno sodelovanje pri MZZ ter predsednica Statističnega sosveta za raziskovalno in razvojno dejavnost. Dalj časa je sodelovala tudi v vodstvu EADI – Evropske asociacije razvojnih inštitutov. Ima obsežno bibliografijo s svojega področja raziskovanja tako v obliki mednarodnih znanstvenih člankov in monografij kot v obliki strokovnih prispevkov s področja mednarodnega razvoja.

Kontakt: maja.bucar@fdv.uni-lj.si

Im Sik CHO

Im Sik Cho je doktorirala iz arhitekture na Nacionalni univerzi v Seulu v Republiki Koreji. Je izredna profesorica na Oddelku za arhitekturo na Nacionalni univerzi v Singapurju, kjer tudi vodi urbanistični raziskovalni grozd. Hkrati je raziskovalka na Azijskem raziskovalnem inštitutu (ARI NUS), kjer se med drugim ukvarja z načrtovanjem trajnostnega okolja visoke gostote ter z družbeno vzdržnim urbanim oblikovanjem, ki temelji na participatornih in skupnostno-opredeljenih načelih. Pri raziskovalnem delu jo zanimajo tudi razvojni izzivi in priložnosti v azijskih mestih, zlasti z vidika družbeno vzdržnega načrtovanja in upravljanja stanovanjskih sosesk.

Kontakt: akicis@nus.edu.sg

Kristina HMEJAK SANGAWA

Dr. Kristina Hmeljak Sangawa je docentka za japonologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Po diplomii iz prevajanja (angleščine in slovenščine) na Univerzi v Trstu in magisteriju iz didaktike japonskega jezika na Univerzi v Tsukubi na Japonskem je doktorirala iz jezikoslovja na Univerzi v Ljubljani z disertacijo na temo jezikoslovnih vidikov merjenja berljivosti japonščine kot tujega jezika. Od leta 1996 uči japonski jezik in prevajanje na Univerzi v Ljubljani. Objavila je več učbenikov japonščine in japonske pisave za slovensko govoreče. Je glavna urednica prvega obsežnejšega japonsko-slovenskega slovarja [nl.ijs.si/jaslo].

Njena glavna področja raziskovanja so didaktika japonščine s poudarkom na uporabi inovativnih jezikovnih virov in tehnologij v podporo samostojnega in sodelovalnega učenja, prevajanje in učenje prevajanja, dvojezično slovaropisje za učenje tujega jezika ter zgodovinsko slovaropisje.

Kontakt: kristina.hmeljak@guest.arnes.si

Marko HOČEVAR

Marko Hočevar je magister politologije, mladi raziskovalec na Centru za proučevanje organizacij in človeških virov in asistent na Katedri za teoretsko analitsko politologijo (Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani). Raziskovalno se ukvarja z zgodovino politične misli, politično zgodovino, marksističnimi teorijami kapitalistične države ter s transformacijo kapitalistične države v zadnjih desetletjih in vzroki ter posledicami krize liberalne demokracije v kontekstu vznika neoliberalizma. Sodeloval je pri slovenskem prevodu knjige Johna S. Dryzka: *Politika zemlje: okoljski diskurzi* (2018, Ljubljana: Inštitut Časopis za kritiko znanosti), ter pri organizaciji Mednarodne poletne šole politične ekologije (Fakulteta za družbene vede, september 2018).

Kontakt: marko.hocevar@fdv.uni-lj.si

Saša ISTENIČ KOTAR

Saša Istenič Kotar je docentka na Oddelku za azijske študije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani ter ustanoviteljica in vodja Centra za tajvanske študije. Po zaključenem študiju sinologije in japonologije ter jezikovnem izpopolnjevanju na univerzah v LR Kitajski, Tajvanu in Japonski je študij nadaljevala na Univerzi v Leedsu v Veliki Britaniji, kjer je z odliko magistrirala iz kitajskih študij. Doktorirala je na Inštitutu za kitajske in azijsko-pacifiške študije Nacionalne univerze Sun Yat-Sen (NSYSU) na Tajvanu, kjer je za svojo disertacijo z naslovom *Taiwan's Diplomacy: Former Yugoslavia and its Successor States (Tajvanska diplomacija: nekdanja Jugoslavija in njene države naslednice)* prejela prestižno nagrado. V svojem raziskovalnem delu se osredotoča predvsem na zunanjepolitične odnose med državami EU in Vzhodne Azije s posebnim poudarkom na odnosih med LR Kitajsko in Tajvanom. Sodelovala je na številnih nacionalnih in mednarodnih konferencah, njena nedavna publikacija pa vključuje: »New Directions in Taiwan's Foreign Policy (Nove usmeritve v tajvanski zunanji politiki). « *V A new era in democratic Taiwan? Trajectories and turning points in politics and cross-Strait relations*, urednika J. Sullivan in C.Y. Lee, Routledge, UK, 2018. Je članica uredniškega odbora International Journal of Taiwan Studies (IJTS), članica svetovalnega odbora Evropskega raziskovalnega centra za sodobni Tajvan (ERCCT), članica uredniškega odbora Raziskovalnega središča za Vzhodno Azijo (EARL) ter nekdanja članica upravnega odbora Evropske zveze za tajvanske študije (EATS).

Kontakt: sasa.istenic@ff.uni-lj.si

Su KIM

Su Kim je magistrirala iz urbanističnega in regionalnega načrtovanja na Podiplomski šoli za okoljske študije na Nacionalni univerzi v Seulu (GSES) v Republiki Koreji. Diplomirala je iz germanistike ter politologije in mednarodnih odnosov na Univerzi Yonsei v Seulu. Pri raziskovalnem delu se ukvarja s primerjalnimi urbani študijami, civilno družbo in vključevanjem javnosti ter z mednarodnim razvojnim sodelovanjem. Z Inštitutom za politike prostora v Ljubljani sodeluje pri raziskovalnih projektih o skupnostnem povezovanju v Vzhodni Aziji.

Kontakt: su.kim@snu.ac.kr

Blaž KRIŽNIK

Blaž Križnik je izredni profesor na Podiplomski šoli za urbane študije (GSUS) Univerze Hanyang v Seulu v Republiki Koreji. Doktoriral je iz sociologije vsakdanjega življenja na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Kot raziskovalec je v preteklosti delal na Inštitutu za napredno arhitekturo Katalonije v Barceloni, Seulskem inštitutu in na Azijskemu centru Nacionalne univerze v Seulu (SNUAC). Bil je tudi gostujoči profesor na Seulski univerzi in na Univerzi Kwangwoon v Seulu. Je soustanovitelj in raziskovalec na Inštitutu za politike prostora v Ljubljani. Ukvarja se s primerjalnimi urbani študijami, sociologijo urbanih družbenih gibanj in s korejskimi študijami.

Kontakt: blaz@hanyang.ac.kr

Helena MOTOH

Helena Motoh je višja znanstvena sodelavka na ZRS Koper. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je zaključila študij filozofije in sinologije in doktorirala z zagovorom disertacije z naslovom Receptija idej kitajske filozofije v evropski novoveški filozofiji 18. stoletja. Kot gostujoča predavateljica je več let sodelovala s Filozofsko fakulteto Univerze v Zagrebu in Filozofsko fakulteto Univerze Jurija Dobrile v Pulju. Je avtorica treh znanstvenih monografij o kitajski filozofiji in kulturi ter kitajsko-evropskih stikih pri založbah v Sloveniji in soavtorica znanstvene monografije o slovenski filozofiji pri založbi Bloomsbury. Poleg tega je avtorica številnih znanstvenih člankov v revijah v Sloveniji in v tujini.

Kontakt: helena.motoh@zrs-kp.si

Marko OGRIZEK

Marko Ogrizek je bil rojen v Kranju, 27. oktobra, 1984. Srednješolsko izobrazbo je pridobil na Gimnaziji Kranj, kasneje pa je študiral na Oddelku za azijske študije in Oddelku za filozofijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani ter leta 2015 pridobil naziv univerzitetni diplomirani japonolog in filozof. Študiral je na Japonskem – leta 2009 na Univerzi v Gunmi in leta 2017 na Univerzi v Tsukubi. Od leta 2016 do leta 2020 je zaposlen kot mladi raziskovalec na Oddelku za azijske študije. Njegovo glavno področje raziskovanja sta konfucijanska etika in njen razvoj na Japonskem.

Kontakt: marko.ogrizek@ff.uni-lj.si

Nina PEJIČ

Nina Pejič, mag. mednarodnih odnosov je doktorska kandidatka in mlada raziskovalka Centra za mednarodne odnose (Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani), ki se v svojem delu ukvarja s percepcijami vzpona svetovnih velesil s poudarkom na vlogi Kitajske v trenutni svetovni ureditvi. Strokovno je podkrepljena v analizi politično-ekonomskega odnosa med Kitajsko ter Evropsko unijo in državami Zahodnega Balkana, v okviru tega raziskovalnega področja pa sodeluje tudi s kitajsko Zhejiang University, kjer proučuje izzive kitajskega ekonomskega, političnega in kulturnega udejstvovanja v Sloveniji in Evropi ter z ZRS Koper, kjer se ukvarja z implikacijami kitajske iniciative En pas, ena cesta v regiji Srednje in Jugovzhodne Evrope. Predhodno je bila zaposlena na Obramboslovnem raziskovalnem centru, kjer je kot raziskovalka na projektu Obzorje2020 »Improving Effectiveness of Capabilities in EU Conflict Prevention« proučevala zmogljivosti Evropske unije pri preprečevanju oboroženih konfliktov na Balkanu. V letu 2018 je Nina kot soavtorica objavila tri znanstvene članke s slednjega področja, je tudi soavtorica znanstvene monografije Limits to the European Union's Normative Power in a Post-conflict Society: EULEX and Peacebuilding in Kosovo (Springer), ki je izšla maja 2018.

Kontakt: nina.pejic@fdv.uni-lj.si

Mateja PETROVČIČ

Mateja Petrovčič je izredna profesorica na Oddelku za azijske študije Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Med njena raziskovalna in interesna področja sodijo kitajsko jezikoslovje, korpusno jezikoslovje, jezikovne tehnologije, računalniško podprto poučevanje in učenje, vprašanja jezikovnih standardov in

drugo. Od leta 2011 dalje je urednica znanstvene revije *Acta Linguistica Asiatica*, prve popolnoma odprte spletne revije Filozofske fakultete UL. Leta 2013 je prejela nagrado Filozofske fakultete za pedagoške dosežke, leta 2015 pa je pridobila certifikat najvišje kategorije za vodenje Centra za testiranje kitajskega jezika v Sloveniji. Je članica Evropskega združenja za kitajske študije (EACS), Evropskega združenja za kitajsko jezikoslovje (EACL) in Slovenskega društva za jezikovne tehnologije (SDJT).

Kontakt: mateja.petrovcic@ff.uni-lj.si

Jana S. ROŠKER

Rojena je bila 21. maja 1960 v Murski Soboti. Sinologijo in pedagogiko je od leta 1978 študirala na Univerzi na Dunaju, kjer je leta 1988 tudi doktorirala. Vmes je prebila skupno štiri leta v L.R. Kitajski (1980–1982 Peking, Inštitut za jezike in Univerza Nankai v Tianjinu; 1986–1988 Univerza Peking). Leta 1994 je z družino odšla na enoletni postdoktorski študij na Tajvan (Center za sinološke študije, Tajpej) potem pa se je do leta 1996 zaposlila kot docentka kitajske filozofije, metodologije in filozofije pedagogike na tamkajšnji Pedagoški Univerzi v Hsinchuju. Leta 1996 se je redno zaposlila na Oddelku za azijske študije FF UL, katerega je tudi soustanovila, in katerega je večkrat (skupaj 10 let) vodila tudi v predstojniški funkciji. Leta 2000 je bila izvoljena v naziv redne profesorice. Njena pedagoška specializacija in njeni raziskovalni interesi so povezani s kitajsko filozofijo ter metodologijo sinoloških raziskav. Je prejemnica vrste nagrad in priznanj za pedagoško in raziskovalno delo (2010 véliko priznanje FF UL, 2013 nagrada ARRS za izjemen znanstveni dosežek, 2014 Zoisovo priznanje in Zlata plaketa Univerze v Ljubljani). Jana S. Rošker je glavna urednica znanstvene revije *Asian Studies* in ustanoviteljica Evropskega združenja za kitajsko filozofijo (EACP). Je vodja vrste nacionalnih in mednarodnih raziskovalnih projektov, avtorica dvanajstih knjig in več kot osemdesetih izvirnih znanstvenih člankov. V prostem času se ukvarja z družino, petjem jazza in psičkama Momo in Lajko.

Kontakt: jana.rosker@ff.uni-lj.si

Téa SERNELJ

Téa Sernelj je bila rojena 25. 8. 1977 v Ljubljani. Po končani gimnaziji se je vpisala na Filozofsko fakulteto Univerze v Ljubljani, kjer je leta 2008 diplomirala in pridobila strokovni naslov univerzitetna diplomirana sociologinja

kulture in sinologinja. Na isti fakulteti se je leta 2012 vpisala na doktorski študijski program Humanistika in družboslovje, področje Azijske in afriške študije ter leta 2018 zagovarjala doktorsko disertacijo z naslovom *Moderno konfucijanstvo na Tajvanu: Xu Fuguanova aksiologija estetike* ter pridobila naziv doktorice znanosti. V svoji doktorski disertaciji je preučila filozofsko in estetsko teorijo Xu Fuguana, enega najbolj znanih predstavnikov tajvanskega konfucijanskega preporoda. V tem kontekstu je analizirala in interpretirala Xu Fuguanove osrednje onto-epistemološke in estetske koncepte »zaskrbljene zavesti«, »telesnega spoznanja« in »qiyun shengdong«. V svojem raziskovalnem delu se osredotoča predvsem na teoretsko vlogo, idejno funkcijo in filozofsko pozicijo kitajske estetike na širšem področju kitajske misli ter raziskavo teorije kitajske estetike in njenega umeščanja v družbeno in kulturno ozadje vzhodnoazijskih družb. Objavila je že vrsto izvirnih znanstvenih člankov ter več samostojnih poglavij v domačih in mednarodnih znanstvenih revijah in monografijah. Dr. Téa Sernelj je zaposlena na Oddelku za azijske študije Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani kot lektorica za sinologijo. Poučuje metodologijo medkulturnih raziskav, teorijo in prakso prevajanja, klasično kitajščino in kitajsko estetiko.

Kontakt: tea.sernelj@ff.uni-lj.si

Marjan SVETLIČIČ

Dr. Marjan Svetličič je profesor emeritus Univerze v Ljubljani, FDV, (bil tudi njen dekan) in dolgoletni predstojnik Centra za mednarodne odnose. Je tudi profesor na Evropskem Centru za mir in razvoj (ECPD), UN Univerze za mir, Beograd. Kot zunanji predavatelj predava pri raznih predmetih na EF UL in EPF Univerze v Mariboru in GEA Collegu ter na podiplomskih programih na Univerzah v Trentu, Trstu, Sarajevu, Skopju. Poleg predavanj rednih predmetov na dodiplomskih in podiplomskih programih (Mednarodni ekonomski odnosi, Politika mednarodnega poslovanja, Tehnika pogajanj, Medkulturna pogajanja, Menedžment in globalizacija...) izvaja tudi izobraževanja za posamezna podjetja s področja Pogajanj, Prepričljivega nastopanja in Internacionalizacije dejavnosti podjetij. Leta 2002 je bil imenovan za ambasadorja znanosti Republike Slovenije, leta 2014 je dobil zlato medaljo Univerze v Ljubljani za prispevek k njenemu razvoju in priznanje za življenjsko delo Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani. Leta 2017 je prejel priznanje Academy of International Business, Oddelka za Srednjo Evropo, za izjemen prispevek k disciplini in praksi mednarodnega poslovanja v Srednji in Vzhodni Evropi. Leta 2007 je bil izvoljen za Fellow European Academy of International Business

(EIBA, katere predsednik in podpredsednik je bil), člana Sveta TEPSA (Trans Europaen Policy Studies Association) in FP7. Opravljal je funkcijo podpredsednika COST projekta The Emergence of Southern Multinationals in bil član Advisory Group for International Scientific Cooperation, EU. Leta 1999 je bil uvrščen kot edini raziskovalec iz Srednje/Vzhodne Evrope v Who is Who in International Business and Research (E. Elgar). Je član uredniških odborov mnogih mednarodnih revij in konzultant mednarodnih organizacij (na primer: UNCTAD, EU, UNDP, OECD, IFC, UNESCO, UN University Institute WIDER in OSCE). Njegova bibliografija obsega preko 400 člankov, poglavij v knjigah in knjig, od tega veliko objavljenih v tujini.

Kontakt: marjansvetlicic@siol.net

Zlatko ŠABIČ

Dr. Zlatko Šabič je redni profesor za področje mednarodnih odnosov Univerze v Ljubljani. Svoje pedagoško in raziskovalno delo opravlja na Fakulteti za družbene vede, kjer je zaposlen od leta 1990. V ospredju njegovega raziskovanja je proučevanje regionalnih in globalnih mednarodnih institucij in procesov. V tujini je kot raziskovalec preživel štiri leta, in sicer v Gradcu, Bergnu, Londonu, Providenceu, Washingtonu in Tajpeju. Je Fulbrightov štipendist, kot eden redkih slovenskih raziskovalcev pa je delal tudi na uglednem Woodrow Wilson International Center for Scholars. Skupaj z Jano S. Rošker, Sašo Istenič in Andrejem Bekešem je pobudnik ustanovitve Raziskovalnega središča za Vzhodno Azijo (EARL), ki ga trenutno tudi vodi.

Kontakt: zlatko.sabic@fdv.uni-lj.si

Matjaž URŠIČ

Matjaž Uršič je zaposlen kot izredni profesor in višji znanstveni sodelavec na Univerzi v Ljubljani. V prvi vrsti se ukvarja z raziskovanjem procesov družbeno-kulturne preobrazbe mest in sodobnih urbanih fenomenov v kontekstu procesov globalizacije. Predava na Fakulteti za družbene vede, Fakulteti za arhitekturo, Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo, Biotehnični fakulteti in Visoki šoli za dizajn. Trenutno se še posebej posveča komparativnim študijam prostorskih in okoljskih sprememb v Vzhodni Aziji in Evropi. Kot raziskovalec in predavatelj je deloval na vrsti vzhodnoazijskih univerz (Tokyo Metropolitan University, University of Seoul, Soongsil University, Kwangwoon University, National Cheng Kung University itd.) ter je vključen v številne mednarodne

raziskovalno-razvojne projekte, ki se ukvarjajo z revitalizacijo in spreminjanjem vloge mestnih središč (npr. UEL – Urban Education Live – program Smart Urban Futures ERA-NET, ERDF; GETM3 – Global Talent Management – program H2020, RISE; Comparative analysis of large scale urban (re)development in East-Asia and Europe – program NRF Joint Research Program South Korea – EU itd.). Sodeluje v uredniških odborih tujih znanstvenih revij in je avtor vrste publikacij s področja urbane sociologije. Med drugim je avtor knjige *Urbani prostori potrošnje* (2003), v kateri obravnava sodobne procese preobrazbe mest in raziskuje funkcionalne možnosti nadaljnega razvoja (revitalizacije) občutljivih mestnih območij. Kot soavtor v knjigi *Protiurbanost kot način življenja* (2007) obravnava širše družbenorazvojne dejavnike, ki določajo vsakdanji življenjski utrip slovenskih mest. Prav tako je soavtor dela *Kreativna urbana regeneracija*, v katerem so analizirani kulturni in kreativni potenciali Ljubljane in ljubljanske regije.

Kontakt: matjaz.ursic@fdv.uni-lj.si

Nataša VAMPELJ SUHADOLNIK

Nataša Vampelj Suhadolnik je izredna profesorica in trenutna predstojnica (2016–) Oddelka za azijske študije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Je tudi pobudnica, soustanoviteljica in prva predsednica Evropske zveze za azijsko umetnost in arheologijo (European Association for Asian Art and Archaeology, EAAA) ter višja znanstvena raziskovalka v svetovalnem odboru o kitajski umetnosti, arheologiji in arhitekturi v organizaciji ASET Stiftung (Berlin, Nemčija). Nataša Vampelj Suhadolnik je hkrati vodja nacionalnega projekta Vzhodnoazijske zbirke v Sloveniji: vpetost slovenskega prostora v globalno izmenjavo predmetov in idej z Vzhodno Azijo (2018-2012) ter vodja bilateralnega projekta z naslovom Zbirateljske prakse vzhodnoazijskih predmetov v centrih in na periferijah: primer Slovenije in ZDA (2018-2020). Poleg tega je tudi članica uredniškega odbora revije *Azijske študije* (izdaja Oddelek za azijske študije), nove serije monografij z naslovom *Evropske študije azijske umetnosti in arheologije* (izdaja EAAA in Brill) ter članica upravnega odbora Raziskovalnega središča za Vzhodno Azijo (EARL).

Na Filozofski fakulteti je študirala zgodovino, umetnostno zgodovino in sinologijo. Leta 2006 je doktorirala na Oddelku za zgodovino. Že med študijem se je več let strokovno izpopolnjevala na različnih univerzah na Tajvanu in L.R. Kitajski, kjer je na Univerzi mesta Chengdu in Pedagoški univerzi Sichuan opravila prvo leto doktorskega študija. Po doktoratu je delovala kot gostujoča raziskovalka na Centru za kitajske študije v Tajpeju (2009), Univerzi Wuhan (2010)

ter v Nacionalnem muzeju Gugong v Tajpeju (2013/14). V svojem raziskovalnem delu se ukvarja s kitajsko tradicionalno in moderno umetnostjo, kozmološko zasnovano kitajsko grobno umetnosti, kitajsko budistično umetnostjo, materialno kulturo, zbirateljsko kulturo in *chinoiserie*. Rezultate svojih raziskav redno objavlja tako v slovenskih kot mednarodnih znanstvenih revijah, za znanstveno raziskovalno delo in pedagoške dosežke pa je prejela tudi veliko priznanje FF UL.

Kontakt: natasa.vampeljsuhadolnik@ff.uni-lj.si

Nataša VISOČNIK

Nataša Visočnik je docentka japonologije na Oddelku za azijske študije, Filozofske fakultete v Ljubljani, kjer tudi poučuje. Doktorirala je na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na isti fakulteti, kjer je pred tem zaključila tudi dodiplomski študij skupaj z japonologijo. Njene raziskave so usmerjene na identitetne procese, manjšine, marginalnosti in religijo na Japonskem, kjer je izvajala tudi terensko delo. Zanima pa jo tudi antropologija telesa, prostora, plesa in odrske umetnosti. V najnovejši raziskavi pa se ukvarja s korejsko manjšino na Japonskem, predvsem v Kjotu.

Kontakt: natasa.visocnik@guest.arnes.si

Stvarno kazalo

A

angleška šola mednarodnih odnosov
344, 366

ASA (Association of Southeast Asia)
371–372, 379, 412

ASCII 235, 241, 243–246

ASEAN (Association of Southeast
Asian Nations) 342, 346–347,
367–368, 371–375, 379–381,
412–415, 418

Avstro-Ogrska (avstro-ogrska
monarhija) 93, 100–102, 104,
107, 109, 113, 119, 133

B

Big5 251

bivalno okolje 139, 141–142,
145–149, 151–155

Bull, Hedley 366

bunruitai jisho 198–199, 205, 207

C

Carr, Edward H. 365

CCCII 249–251, 254

chữ nôm 219–220, 226–229

civilna družba 139, 141–142,
146–147, 155, 320, 373, 431

D

dao 20–23, 37, 44–45, 59, 64

demokracija 40–41, 43–45, 47–48,
50, 53–54, 72, 82, 87, 225, 264,
292, 348, 360, 372, 374, 379,
417, 430

diplomati 93, 97, 101, 107–109,
133, 295

diskurz 7, 14–19, 23, 29, 32, 36, 38,
40–41, 45–47, 74, 81–83, 86–87,
94, 96, 266, 271–272, 280, 337,
340, 346

disneyfikacija 164, 183

- DLR Koreja (Severna Koreja) 217, 219, 221, 224–225, 230–231, 275, 364, 369, 376, 380–381, 409–411, 414
- Dolenc, Anton 98, 108, 112, 115
druga generacija modernih konfucijancev 35–36, 38–40, 44–45, 49, 51, 76, 79, 84
državna identiteta 345–346, 348
- E**
EUC 247–248
evropocentrizem 286–287, 289
- F**
Frankè, Ivan 98, 108, 110
Fukuyama, Francis 360–361
- G**
GB18030 249
GBK 248–249
- H**
Haas, Eleonora von 98, 108–109
Hallerstein, Ferdinand Avguštin 97–98, 102, 108, 112
hangul 217, 219–220, 222–223, 225, 229–230, 237–238, 240, 242, 245, 250, 252
harmonija 44, 64–65, 71, 73–81, 84–87, 121, 270, 326
Haus, Anton 98, 103, 108, 111, 114, 116
hegemonija 230, 301, 308, 317, 319–325, 327–332, 342, 349
hegemonizem 307, 421
hegemonska stabilnost 290, 308
hiragana 191, 195–196, 205, 219–220, 222, 228, 237–238, 242, 246, 250, 254
- Hongkong (Hong Kong) 35–36, 38, 40, 76, 79, 87, 106, 124, 140, 235, 248, 252, 342, 363–364, 389, 393–396, 399–400, 410, 413
- I**
idejna zgodovina 71, 73, 87
ideologija 6–7, 15–16, 24, 30, 35, 37, 41–42, 44, 47–48, 52–53, 72–74, 81, 83, 86, 88, 106, 141, 228, 267, 289, 304, 360, 371, 378–379
Ind 218
informacijske tehnologije 63, 192, 235–236, 240, 244, 254, 296, 397–398
intelektualna lastnina 292–293, 299–301, 341, 387, 392
ISO-2022 244–249
izvozno usmerjena strategija 387, 390–393, 395
- J**
Jager, Ivan 93, 98, 108–109, 117, 119, 123–127, 133
japonska umetnost 100, 103–105, 109, 113, 121–122, 124–125, 127
japonsko slovaropisje 191–193, 195–196, 198–200, 202, 204–205, 208–209
jikeibiki jisho 198–199
Južnokitajsko morje 60, 298, 302, 342, 347, 376, 409, 411, 413–414, 416–419, 421
- K**
kanbun 204, 207, 221
kapitalistični svetovni red 41, 289, 304, 317–319, 323, 325–332
Karlin, Alma M. 93, 98, 100, 108–110, 117, 119–122, 133

- katakana* 191, 195–196, 203, 207, 219–220, 222, 228, 237–238, 243, 246, 250, 254
- kenemski sistem pisave 193, 195–196
- Keréc, Jožef 99, 108, 113, 118
- kitajska idejna tradicija 20, 35, 37, 40–41, 45, 47, 49, 52–54, 73, 84
- kitajske pismenke 193–196, 200, 202, 204–205, 207, 217, 219–220, 222–225, 227–231, 237, 240, 254
- kitajski kulturni krog 217, 219, 221, 228
- kitajski vzpon 65, 108, 288, 298–299, 303–304, 307, 317, 323, 329, 337–341, 343–347, 349–350, 409, 412, 414–415, 417, 420–421
- kodirani nabori znakov 235, 238, 241, 245
- kodiranje 235, 241–242, 245–251, 254
- kolacija 196, 198, 205, 207, 210
- konfucianizem 13, 15–18, 30, 37, 48, 71, 76, 81–84
- Konfucij 15–16, 19–20, 22–23, 26–27, 32, 39, 44, 46, 48, 59, 65, 74, 76, 78, 82–87
- konfucijanska etika 13–14, 19–20, 24–27, 29, 32, 35, 54, 432
- konfucijanska prenova (konfucijanski prepород) 8, 15–16, 36, 42, 71, 73, 76, 81–83, 87, 434
- konfucijanstva 14, 18, 32
- konfucijanstvo 13–24, 29–32, 37–39, 41–42, 45–47, 51–54, 71–72, 76–78, 81–84, 86–87, 367, 411
- Koreja (gl. tudi DLR Koreja in Republika Koreja) 6, 17, 30, 32, 35, 73, 219–223, 225, 228–229, 235, 240, 245, 264–265, 269, 273, 276, 375
- Koršič, Ivan 99–100, 105, 111, 115
- Kos, France 97–99, 108–109, 133
- Kristan, Viktor 99, 108, 111
- krizna žarišča 409, 411–412, 417
- kulturna dediščina 13, 32, 51, 54, 62, 99, 100, 120, 146, 161–164, 166–167, 170, 174, 176
- kulturne raznolikosti 162, 182–183, 268
- kun'yomi* 195, 203, 206, 228
- L**
- latinica 196–197, 205, 217–218, 222, 226–227, 237–238, 246
- legalizem 42, 48, 71, 83
- liberalizem 289, 360, 363
- LR Kitajska 8, 38, 57, 59, 71, 73, 81, 84, 97, 109, 219, 221, 230, 300, 319, 409–410, 413–421, 430
- M**
- Majcen, Andrej 99, 108, 113, 119
- makrostruktura slovarjev 191, 196, 198, 207–209
- Manifest za ponovno ovrednotenje kitajske kulture kot svetovne dediščine (Manifest)* 35–38, 40–42, 44–45, 47, 49, 51–54
- Maphilindo 372, 379
- Mayer, Dušan 99, 108, 111
- (mednarodno) regionalno sodelovanje 63, 326, 345, 360–361, 366, 376–378
- Mencij 16, 20, 24–25, 27–28, 31, 44, 46, 48, 82–87

- migracije 41, 261–263, 266–267, 269
migracijska politika 266
mirno sožitje (doktrina) 65–66
misijonarji 15, 43, 93, 97, 106–109,
112–113, 118, 133, 226
moč 6, 40, 48, 59–60, 63, 67,
113–114, 117, 119, 180, 185,
271–272, 285, 287–288,
290–291, 294, 298, 302–306,
308, 319–322, 325, 329, 332,
340–344, 346–348, 360,
362–363, 365, 376, 380–381,
411, 414–415, 417, 420–421
moderno (novo) konfucijanstvo 17,
35–41, 44–45, 71, 73–74, 76,
78–79, 81, 83–84, 86
Morgenthau, Hans 365
multilateralizem 287
multipolarnost 63
- N**
nabori znakov 235, 238–243,
245–249
naracije 350, 415
nečrkovne pisave 235
neogramscijanska teorija
mednarodnih odnosov 317, 319,
323, 329, 331
nezahodni pogledi 337, 351
nihonjinron 265–266, 272
novi regionalizem 363
- O**
odprti regionalizem 380
onbiki jisho 198–199
ongi 199, 201–202
onomaziološki slovar 196, 198–199
on'yomi 195, 203, 207, 228
orientalizem 7, 50, 285, 289, 294,
301, 305
- OZN (Organizacija združenih
narodov) 270, 302, 360
- P**
Pax Sinica 287, 306, 309
Pečar, Viljem 99–100, 108, 112
percepcije 93, 95–96, 102,
105–106, 125, 129, 170, 177,
302, 338, 340, 348, 368, 432
»pet načel miroljubnega sobivanja«
65–66
pisava (gl. tudi sistem pisave)
193–196, 198, 202, 217–219,
224, 228, 230–231, 235–238,
241–242, 252–254
reforme pisave 221–222,
229–230, 239
pisave azijskih jezikov 42, 191–195,
200, 217–222, 224–231,
235–236, 238–241, 243–244,
253–254, 429
pleremski sistem pisave 193–194,
196, 198
pobuda 16+1 288, 302
pobuda »en pas, ena cesta« (kit. *yi dai
yi lu*) 57–68, 317–318, 328, 432
pomorščaki 93–94, 97, 102, 105,
107–108, 110–112, 114, 117, 133
popotniki 93, 97, 107–110, 133
prenos moči 6, 305, 308
prestrukturiranje 164–165, 168,
174, 181, 341, 392, 398, 401–402
primerjalna filozofija 13, 15, 30, 32
priseljenska politika 261, 263, 266,
268, 270, 278
prostori potrošnje 162–163, 165,
167–171, 173–174, 177–182,
184–185
prostorsko načrtovanje 141–142,
146–147, 149, 151–155, 185

R

računalniška obdelava pisav 235, 241, 244
 raziskave in razvoj 292–293, 300, 387, 389–390, 392, 399–400
 razvojna država 139, 141–142, 144, 146, 155
 realizem 288, 308, 329, 339
 regija (opredelitev) 362, 364
 regionalizem (definicija) 362–363, 411
 regionalnost 359, 365–368, 375, 377–381
 Republika Koreja (Južna Koreja) 139–144, 146, 168–169, 172–174, 181, 185, 217, 219, 224–225, 230–231, 265, 275–276, 300, 327, 343, 364, 374, 376, 378, 381, 389, 391, 393–396, 399–402, 410, 412–415
ruisho 199
 rumena nevarnost 285, 287, 289, 296–297

S

SEAC (Southeast Asia Command) 368–369
 SEATO (Southeast Asia Treaty Organisation) 367–368, 370–371, 378–379, 412
 semaziološki slovar 196, 198–199
 Seul 115, 139–140, 142–148, 151–155, 166, 174, 225, 377
 sindrom kitajske grožnje 304, 338, 344, 346
 Singapur 139–140, 142–148, 150–155, 168, 296, 300, 343, 364, 368, 373, 389, 391, 393–396, 399–400, 410, 412–414, 417

sinologija 5, 73
 sistem pisave 192–194, 218, 222, 226, 228–230, 236–239, 241, 252
 skupnostno povezovanje 140, 145–149, 152–155, 431
 Skušek, Ivan 93–94, 99–100, 108, 112, 114, 116–117, 119, 128–133
 Slovenija 93, 97–98, 100, 106, 108, 111–113, 119, 125, 128, 131, 133, 238, 255, 288, 360, 362, 402–404, 432
 snovna in nesnovna kulturna dediščina 162, 164, 167, 170, 174, 176, 181
 Soklič, Jakob 99, 105
 spektalizacija 182–183
 staranje prebivalstva 262, 266, 269
 stari regionalizem 363
 svetovni red 307, 319, 322, 325–326, 328–332, 346, 409, 417, 421

Š

Šestan, Vlado 97, 99, 108–109

T

Tajvan 6, 17, 35–36, 38, 71, 73, 76, 79, 81, 87, 98, 140–141, 168, 219, 221–223, 230, 235, 240, 248, 251–252, 273, 298, 300, 342, 346–347, 364, 367, 370, 375–376, 378, 389, 391, 393–394, 399, 402, 410, 412–414, 417–421, 430
 TCS (Trilateral Cooperation Secretariat) 377–378
 tehnološka sposobnost 387, 389, 392–393, 397–398, 402–403
 teorija dohitevanja 388–390, 397–398, 400, 403

teorija prenosa moči 288, 290, 308, 342
teorije mednarodnih odnosov 290, 329, 365
tradicionalne tržnice 161, 163–174, 178, 181–182, 184–185
tujci 108, 113, 261–265, 267–270, 272, 274–280, 287, 290, 294, 307
Tukididova past 303, 349
Turk, Peter Baptist 99, 108, 113, 118

U

Unicode 198, 235–239, 244, 252–254
upravljanje mest 140–143, 146–149, 151–155, 429
urbana (družbeno-kulturna) heterogenost 161, 184
urbana regeneracija 145–146, 148–149, 152, 185
utemeljitvena teorija 167

V

varnostna dilema 346, 380, 409, 414
varnostno sodelovanje 411–412
Vietnam 32, 35, 217, 219–221, 226–231, 240, 270, 273, 343, 364, 368, 371, 374, 389, 410, 412–414, 417
vključevanje javnosti 139–143, 145–147, 149–155, 181, 431
»vse pod nebom« (kit. *tian xia*) 57, 62–64, 67
Vzhodna Azija 5–6, 13, 18, 32, 76, 93, 95–97, 100, 102, 105–108, 110–112, 114–115, 119, 121, 123–124, 139–143, 167–168, 171–172, 193, 218–219, 238, 246, 303, 359, 361–364,

367–369, 375–381, 387, 404, 409–412, 414–415, 417, 430–431, 435
vzhodnoazijske zbirke 93, 95–97, 100, 106, 108, 111, 113, 133
vzhodnoazijski jeziki 237, 254
vzpon velesil 302, 339–340, 349, 432

X

Xi Jinping 64–65, 74, 303, 318, 326, 328, 415, 419
Xunzi 28, 71, 82–87

Z

zapuščinski kodirni sistemi 235, 251–252, 254
zbirateljska kultura 93, 106, 119, 130, 133, 437
ZDA (Združene države Amerike) 63, 73, 101, 111, 123, 125, 168, 224, 228, 285–288, 290–309, 317, 319, 325, 328–332, 341, 343, 350, 360, 368, 370–371, 373–374, 376, 378, 381, 390, 400, 402, 409, 412–421
Zhao Tingyang 64
znanstveni sodelavci 93, 97, 107–109, 133